

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ І НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ, АСПРАНТІВ
ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ

(м. Чернігів, 16-17 квітня 2013 р.)

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Том 2
Гуманітарні науки

Чернігів 2013

УДК 001.89:37.091.2

ББК 72:74.58я431

Н73

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського державного технологічного університету (протокол № 5 від 27 травня 2013 р.).

- Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі:**
Н73 Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 16-17 квітня 2013 р.) : тези доповідей : в 2-х т. Т. 2. Гуманітарні науки. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 543 с.

Голова оргкомітету:

Казимир В.В., проректор з наукової роботи, д-р техн. наук, проф.

Заступник голови оргкомітету:

Буйний Р.О., канд. техн. наук, доц.

Члени оргкомітету:

Бутко М.П., д-р екон. наук, проф. ;
Дудла І.О., д-р техн. наук, проф. ;
Ільчук В.П., д-р екон. наук, проф. ;
Кальченко В.І., д-р техн. наук, проф. ;
Литвинов В.В., д-р техн. наук, проф. ;
Пилипенко О.І., д-р техн. наук, проф. ;
Сиза О.І., д-р техн. наук, проф. ;
Скоробогатова В.І., д-р техн. наук, проф. ;
Кичко І.І., канд. екон. наук, доц. ;
Крук О.І., канд. іст. наук, доц. ;
Остапенко Л.А., канд. юрид. наук, доц. ;
Сила Т.І., канд. психол. наук, доц. ;
Завгородня Н.В., голова студ. ради ;
Подимова Л.А., мол. наук. співроб. відділу НДЧ.

УДК 001.89:37.091.2

ББК 72:74.58я431

© Колектив авторів, 2013
© Чернігівський державний технологічний університет, 2013

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Підсекція філософії та релігієзнавства

Богачова А.В. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ.....	10
Борисенко Т.С. ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	13
Бреус К.Ю. ІДЕЯ “ВТРАТИ СУБ’ЄКТИВНОСТІ” У СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ УЯВЛЕННЯХ ПРО СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ.....	16
Вербицька А.В. С. КРИМСЬКИЙ ПРО СОФІЙНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП БУТТЯ.....	18
Гончарова Ю.В. ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	22
Калита А.Д. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СПОСІБ МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ.....	26
Киселиця Л.І. ВПЛИВ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ, НАУКИ ТА МИСТЕЦТВА НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ	29
Олексієнко П.Д. БІОСФЕРА ТА НООСФЕРА У БОРОТБІ ЗА КОСМІЧНИЙ ПРОСТІР.....	33
Петровська А.С. ЗАКОНИ ХАММУРАПІ ЯК РАНЬОЕТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПАМ’ЯТКА.....	36
Полуян А.В. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ВИМИРИ БУТТЯ МАРТИНА ГАЙДЕГЕРА.....	40
Садчиков В.С. НІГЛІЗМ ФРІДРІХА НІЦШЕ	43
Салькова Т.В. ЕТИКО-ОНТОЛОГІЧНІ ВИМИРИ ЩАСЛИВОГО БУТТЯ.....	47
Сичов Р.А. ПЕТРО МОГИЛА І УКРАЇНСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО	50
Ступаченко В.В. ЛІЮЗОРНО-КОМПЕНСАТОРНЕ ТА ІНТЕРАКТИВНЕ ПІДґРУНТЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	54

Підсекція українознавства

Бурова В.В. ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ	57
Дорошенко І.І. ПОЯВА ТА ІСТОРІЯ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	59
Кошовий Р.Ю. КАТЕРИНИНСЬКА ЦЕРКВА ЯК ПАМ’ЯТКА КОЗАЦЬКОЇ ДОБЛЕСТІ.....	62
Мулач М.А. УКРАЇНСЬКА МОВА НА МОВНІЙ КАРТІ СВІТУ	65
Попок М.В. СУРЖИК ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	69
Пронько О.В. ЗУБОЖИННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗМІ	72
Разумейко К.О. МОВА РЕКЛАМИ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ	75
Рись М.Г. РОЛЬ МОВИ У ФОРМУВАННІ СВІДОМОСТІ ТА ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ.....	78
Федоренко В.С. ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	81

Підсекція культурології

Колотова О.О. КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ СЕНС «ДЗЕРКАЛА» В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ.....	83
Жлудько В.М. ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИЗАЙНУ ЛЯЛЬКОВОГО ТЕАТРУ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОГО І ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	88
Загорулько М.А. ІКОНА СОФІЇ-ПРЕМУДРОСТІ БОЖОЇ КИЇВСЬКОГО ТИПУ ЯК ВИЗНАЧНА ПАМ’ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО	91

Сичова К.В. АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У СТАНОВЛЕННІ ЕСТЕТИЧНОЇ ДУМКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	94
Файзулліна Г.С. МОТИВИ ТЕХНОФОБІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ АНТИУТОПІЯХ.....	97
Захаріна М.І. ЄДНІСТЬ ІСТИНИ, ДОБРА ТА КРАСИ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ В. В. ЗЕНЬКІВСЬКОГО	101
Акуленко Л.М. ЕТИМОЛОГІЯ ТЕРМІНА “СКОМОРОХ” У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	104
Бойваленко К.Ю. ДО ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ В ЧЕРНІГОВІ ДЕКОРАТИВНОЇ СКУЛЬПТУРИ СЕМАРГЛА	106
Булко К.Г. «ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЖІНОЧОЇ ДУШІ» В НЕОРОМАНТИЗМІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.....	108
Гунська І.К. МІФОЛОГЕМА СИМАРГЛА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ.....	110
Денисенко Ю.В. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	113
Мельник В.В. СЕМІОТИКА КОСМОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	117
Рогова Г.А. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ НА РАННІХ ЕТАПАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	120

Підсекція іноземних мов

Константинова Т.В. МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ СТЕРЕОТИПНИМИ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМИ ІЗ СТРУКТУРНИМИ СХЕМАМИ N of N ТА A + N	124
Usukhno S.I. USE OF VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FACILITIES IN TEACHING ESP TO UNIVERSITY STUDENTS	128
Bartash A.A. SIMULTANEOUS LOCALIZATION AND MAPPING FOR ROBOTICS AND AUTONOMOUS VEHICLES	131
Goyko M.I. FORCES AND MOMENTS IN A CARDAN DRIVE.....	134

СЕКЦІЯ ПРАВОЗНАВСТВА

Підсекція трудового права та права соціального забезпечення

Світенюк М.І. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ	137
Карацюба М.М. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В КРАЇНАХ СНД: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	140
Петровська А.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	142
Попович А.Є. ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ОДИНОКОГО БАТЬКА У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	147

Підсекція цивільного та цивільно-процесуального права

Керноз Н.Є. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІНСТАНЦІЙНОСТІ В СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ	150
Гаценко О.О. ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА ДОСТУПУ ДО ТВОРУ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКА НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКОННОГО МІСТЕЦТВА	154
Кирильченко Д.О. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	158
Назаренко Ю.В. СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	161

Підсекція кримінального права та правосуддя

Берднік І.В. ВІДМЕЖУВАННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ (Ч.Ч. 1-3 СТ. 158 КК УКРАЇНИ) ВІД СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ (СТ. 366 КК УКРАЇНИ)	165
Осипенко І.П. ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕТРАДИЦІЙНИХ ГАЛУЗЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	170
Сокол М.Ю. ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НОРМАХ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	174
Мірошниченко І.С. ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯК ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ	177
Назаренко Ю.В. ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПО БОРОТБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ	180
Golovko O.M. THE ORIGIN OF MODERN TERRORISM.....	184
Kurpienko S.V. DOMESTIC AND INTERNATIONAL APPROACHES FOR ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE UK	187
Vedmid' T.I. TO THE PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF ALTERNATIVE MEASURES TO PEOPLE SEEKING ASYLUM (THE FOREIGN COUNTRIES EXPERIENCE)	191

Підсекція конституційного та адміністративного права, історії та теорії держави і права

Козинець О.Г. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ У СТАРОДАВНІ ЧАСИ	193
Олефіренко Е.О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ВІД ОБВИНУВАЧЕННЯ У СВІТЛІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	197
Шестак Л.В. ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	200
Вереміснко С.В. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	203
Козинець І.Г. ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ.....	206
Авраменко Ю.С. ТЕОРІЯ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМАЦІЙ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	210
Велігорська А.В. ЗАСТОСУВАННЯ ТА НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СМЕРТНОЇ КАРИ НА РУСІ	213
Гапич Ж. ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	216
Грунич В.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ	220
Демченко Т.С. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО	224
Компанець К.С. ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ	228
Потапенко Т.О. ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	231
Стародубець І.С. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ	234

СЕКЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Підсекція теорії і методики соціальної роботи, соціальних технологій сталого розвитку

Мекшун А.Д. ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	237
Волковницька Т.М. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	241
Бойко Т.О. СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	244
Левицька Н.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	247
Мульована Л.І. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	251
Полтарескул Ю.М. ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	254
Бабич О. ГЕНДЕРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ТА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	258
Баран О.І. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	261
Буднік Г.Г. СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ «ПРИЙОМНІ ОНУКИ» ЯК ІННОВАЦІЯ У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	265
Булко К.Г. ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	268
Галаніна К.В. РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	271
Герасименко Я.О. ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	275
Дихуха Ю. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	278
Дмитренко А.В. НОВІТНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	281
Ісасико А.А. ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АСПЕКТІ РЕГІОНАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	285
Кирильченко Д.О. СОЦІАЛЬНА, ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	289
Кисіль Н.П. КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ»	292
Куприян А.В., Лазука Ю.С. ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ «НДИГО» У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	296
Логвенко К.І. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛІСВІЙ СФЕРІ	300
Носач Т.О. СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	303
Піроцький Б.Ю. ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ	306
Позняк І.І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ НОРМАТИВНИХ ДИСЦИПЛІН «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»	310

Рейхововська Г.О. КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ.....	314
Сидоренко М.В. ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ПОСТРАДІАНЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	317
Солоха К.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ».....	322
Тацоха А.О. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	326
Федорченко М.О. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ	329
Холмецька О.В. СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	332
Шевченко І.С. СУПЕРЕЧНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ.....	335
Шеремет Х.В. АНАЛІЗ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	339
Semenets O.O. THE FENOMENON OF STIGMA IN THE UKRAINIAN SOCIETY	342
Skripnik P.O. THE WAYS OF IMPLEMENTING YOUTH POLICY IN UKRAINE	345

Підсекція соціології, психології та педагогіки

Веретільник Т.І. ІЗ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	348
Веретільник Т.І. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ТЕОРЕТИЧНОЇ МЕХАНІКИ.....	351
Дем'яненко Ю.О. НАРАТИВНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ	353
Лешенко М.Є. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ.....	356
Літошенко Ю.В. ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО АБО МИТНОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ	360
Орешета Ю.В. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ В СИСТЕМІ «ОСОБИСТІТЬ–СУСПІЛЬСТВО»	364
Бабич О.С. АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ І СУСПІЛЬСТВА	367
Бисько А.В., Федорченко Д. ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ	370
Биховець Н. ПРОБЛЕМА МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	372
Богачова А.В. ГОМОФОБІЯ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	375
Бречко Є. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СИСТЕМУ «ОСОБИСТІТЬ–СУСПІЛЬСТВО».....	379
Головач Ю. ЛОГОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	383
Гузь Я.В. МОЗКОВА АТАКА ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНІХ БАР'ЄРІВ	385
Добровольський О.М. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ В ІНТЕРНЕТ-СУСПІЛЬСТВІ З РЕАЛЬНИМ СУСПІЛЬСТВОМ	388
Калініченко Д.Д. ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ	392
Кирильченко Д.О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ	395
Колейко В. ЕКОНОМІЧНО НЕСТАБІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО – ПСИХОЛОГІЧНО НЕСТАБІЛЬНА ОСОБИСТІТЬ	399
Костирєва О.А. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ.....	402

Кушенко В.О. ЗНАЧЕННЯ МУЗИКИ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА	406
Лук'янчук А.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ”ДІТЕЙ ВУЛИЦІ”	408
Макаренко А.В. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ	412
Нечваль А.С. ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	416
Піроцький Б.Ю. СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	419
Прохорова А.О. МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	423
Радченко А.А. ПСИХОЛОГІЯ ДЕМОКРАТІЇ	427
Симонок Д.С. РОЛЬ «ЕФЕКТУ ПЛАЦЕБО» У ПСИХОТЕРАПІЇ	431

СЕКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЕКОНОМІКИ ПРАЦІ

Товстоліс А.І. ДЕРЖАВНЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	435
Койдан Н.С. АЛЬТЕРНАТИВНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	439
Архипенко О.О. ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В ПЕРСОНАЛІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	443
Бодун Ю.О. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПІД ЧАС УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	445
Вовк С.І. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ	447
Гармай Н.А. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ	451
Гулицька Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЛАНУВАННЯ ТРУДОВОЇ КАР’ЄРИ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	454
Дмитренко А.І. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ	457
Дударенко І.В. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	461
Єсипенко К.П. АДАПТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ	465
Каранда М.О. ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ	468
Кириленко Н.Ю. ПЕРСПЕКТИВИ РОСТУ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ	471
Клименко Ю.О. НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	473
Комарицька Ю.О. ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	475
Кошарна М.І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ	479
Кулик К.В. ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ	482
Лаврінченко Ю.О. ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДБІР КАДРІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ	485
Люта І.А. ПЛАНУВАННЯ КАР’ЄРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ	488
Мінченко В.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ	491

Могилевець І.В. ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	494
Назаренко Т.А. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ	497
Нестеренко К.В. АНАЛІЗ ТА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ В КАФЕ-ГАЛЕРЕЇ-КОНДИТЕРСЬКІЙ «АБАЖУР»	501
Никитенко Н.М. ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ	503
Огіснюк М.В. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ	506
Пампуха А.В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ ЩОДО ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	509
Пилипенко Р.О. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЛАТИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	513
Побережна Т.М. ПРАЦЯ І СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	516
Ремезь Н.О., Бондарчук О.В. ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	520
Сокол К.В. ДИНАМІКА СЕРЕДНЬОМІСЯЧНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	522
Туткевич Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	525
Хотян М.Б. СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО МІНІМІЗАЦІЇ	529
Шемендюк В.Ю. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	533
Шрейтер М.А. ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ	537
Яхимович О.Г. СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ	539

СЕКЦІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Підсекція філософії та релігієзнавства

УДК 361.32:348

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ

А.В. Богачова, студ. гр. 316

Науковий керівник: Р.І. Євдокименко, ст. викладач кафедри
гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Наша тема є актуальною, адже глобалізаційні процеси сучасності сприяють трансформації суспільства в цілому та сучасного релігійного світогляду.

Аналіз останніх публікацій. Це питання було висвітлене у роботах таких науковців: С. Кука, Д. Гудіша, Дж. Леннонса, О. Сосніного, В. Воронкова, Г. Ажажа, В. Зленко, В. Федотова та інших.

Мета. Проаналізувати масштаби впливу глобалізаційних процесів на сучасні релігії.

Виклад основного матеріалу. Сучасні процеси глобалізації – глибокі зміни характеру та організуючих принципів повсякденних практик, складне сплетіння яких створює весь життєвий світ. Глобальна проблематика людства в наш час визначається не тільки соціально-економічним процесом, а і забезпеченням розширеного відтворення інтелектуальних ресурсів й інтелектуального потенціалу, розвитку людини як найвищої соціальної цінності [4].

У кінці жовтня 2011 року ООН заявила про те, що на світ з'явився семимільярдний житель Землі. Згідно з цими даними нині у світі проживає 2,1 млрд християн, 1,3 млрд мусульман, 900 млн індуїстів, 394 млн даосистів, 376 млн буддистів і 1,1 млрд атеїстів. Третина жителів планети (31,43 %) — християни. Більше половини з них належать до католицької церкви (1,15 млрд чоловік). Православ'я сповідують близько 300 млн чоловік. Приблизна кількість тих, хто сповідує протестантизм, — 720 млн. Щодня у світі стає на 300 атеїстів менше, зате кількість християн щодня збільшується в середньому на 80 тисяч, причому кількість католиків щодня зростає на 31 тисячу. Це статистика зі щорічного звіту Міжнародного Бюлетеня місіонерських досліджень (International Bulletin of Missionary Research) [7].

Розвиток сучасних релігій прослідковується в таких тенденціях: католицізації, політизації релігії, релігійної міграції, “нової релігійності” та ін.

Сучасне католицизм – впливова сила у світі. Католицизм історично мав власну розвинену глобалізаційну традицію, а саме поняття католицизм, етимологічно означає універсалізм. Починаючи із Середньовіччя,

католицизм виконував наднаціональну функцію, зокрема, у створенні пан'європейського культурного контексту. У сучасній церкві панує надто великий консерватизм. На відміну від інших напрямів у християнстві, католицизм має міжнародний центр управління – Ватикан і главу католицької церкви – Папу Римського. Ієрархія католицької церкви спирається на сувору централізацію і безумовну підлеглість нижчих церковних органів вищим. Нові соціальні реалії, що відбулися в діяльності останніх пап відображають весь масштаб впливу католицизму. Так, Папа Іоанн Павло II і Папа Бенедикт XVI виступали за заборону ядерної зброї, в підтримку спільних дій на захист миру віруючих і невіруючих. Поза увагою католицької церкви не залишається і сім'я. Церковна влада Риму, здається, більше схильна до повернення у добрі старі часи, ніж до реального розуміння ситуації сучасного світу і людства. Ми не досягли ще синтезу між істинною духовністю і реальною відповідальністю перед світом, якому загрожує катастрофа. Не будемо, однак, забувати про те, що церква – це цілий світ, що вона об'єднує сотні мільйонів віруючих. Для багатьох з них релігійний ідеал продовжує залишатися найвищою духовною культурною цінністю, і в ньому вони втілюють свої земні прагнення. На початку третього тисячоліття серед католиків постійно зростає прагнення до вироблення найширшої платформи для об'єднання всіх людей доброї волі на основі загальнолюдських цінностей для врятування і збагачення духовної культури людства. Світове товариство прогнозує новий розвиток католицької церкви у зв'язку з інтронізацією Папи Франциска, що ознаменувало офіційне сходження Папи Франциска на Святий престол. Як повідомлялося, на урочисту церемонію сходження нового Папи на престол прибули делегації зі 132 країн, у тому числі глави 34 держав та патріарх Варфоломій – предстоятель Константинопольської православної церкви і Вселенський патріарх. Звертаючись у першій промові до вірян, новий Папа запропонував “почати спільний рух любові, братерства і довіри”. Він закликає світове товариство пізнати церкву з її “чеснотами та гріхами” та поширювати її цінності, зокрема “істину, добро та красу” і створити разом нову “церкву для бідних” [5].

У сучасному суспільстві існують різні погляди щодо проблеми взаємодії релігії та політики. Так, Дж. Стаут вважає, що громадяни мають право на вільне вираження релігійних переконань у політичних дискусіях, оскільки саме тут правителі і представники еліт найбільше схильні до застосування обмежень. Тому релігія має право брати участь у сучасному демократичному політичному процесі, а її аргументи повинні прийматися політиками. Іншого погляду дотримується Р. Рорті, який вважає, що релігія відноситься до приватного життя людини, а політика – до публічної сфери, в силу чого ці дві різні сфери життя людини не повинні змішуватися. Компромісну позицію в цьому питанні займає

Ю. Хабермас, який вважає, що у демократичному співтоваристві- можливе співіснування політики і релігії [2].

Політизація релігії проявляється і в формах так званої політичної теології, об'єктивну основу якої становлять суперечності і кризові ситуації в різних сферах сучасного суспільства. Безпосередня участь віруючих у суспільно-перетворювальних процесах визначається як спосіб реалізації релігійної віри. Прихильники політичної теології переосмислюють такі основні християнські поняття, як гріх, любов, милосердя тощо з метою надання їм політичної забарвленості. Особливо актуальними є і питання ісламської догматики у сучасній світовій політиці. Саме іслам вперше в історії людства ввів серйозні обмеження і принципи щодо війни, справедливості та законності, які й досі є актуальними та виконуються мусульманами. Сумнівне тлумачення Корану Заходом і досі виступає приводом політичної конфронтації [3].

Розгляд глобалізації як єдності людства, джерела універсальних цінностей – це поширене автохронне російське тлумачення глобалізації. Сьогодні говорити про глобалізацію як джерело єдності світу можна лише із застереженням, адже саме вплив глобалізаційних процесів на релігію став приводом певних внутрішньодержавних конфліктів і як наслідку релігійної міграції [6].

Так, християни становлять близько 49 % релігійних мігрантів світу – з 214 мільйонів міжнародних мігрантів, які постійно проживають в іншій країні, ніж там, де вони народилися. Мусульмани становлять другу за величиною частку людей, які мігрували – майже 60 мільйонів, або 27 %, індусів – близько 11 мільйонів, тобто 5 % і буддисти – близько 7 мільйонів – 3 %. Є більш ніж 3,6 мільйона єврейських мігрантів, що живуть по всьому світу – 2 %. Прихильники всіх інших конфесій у сукупності становлять 9 мільйонів мігрантів – 4 %. Понад 19 мільйонів осіб – 9 % включають у себе атеїстів, агностиків і людей, які говорять, що вони не мають певної релігії [8].

У сучасному світі з'явилась і досягла вражаючого масштабу “нова релігійність”, під котрою розуміють культу неогуру чи “біолодини” або навіть “бізнес гуру”, що працюють з масовою аудиторією. Такі течії є результатом популяризації ринкових відносин. Замість благодійних закладів діячі неоіндуїзму “бізнес-гуру” створюють комерційні підприємства (бюро послуг, майстерні, ферми, магазини, фабрики...), до безкоштовної роботи на яких вони залучають своїх послідовників. Відзначимо також, що в доктринах неогуру ідея індуїстського месіанства, яку поділяли реформатори і фундаменталісти, змінюється підкресленням обраності власних інтернаціональних сект. Неогуру зовсім не дбають про відродження і пропаганди індуїзму, а прагнуть тільки до поширення своїх універсалістських і синкретичних культів, які вони й самі зазвичай

називають самостійними релігіями. Міжнародну славу серед таких течій отримала Організація Сатї Саї, яка налічує більше 1200 центрів і заснована в 114 країнах світу з кількістю послідовників від 5 до 10 мільйонів осіб. Послідовники вірять, що Сатя Саї Баба є аватаром епохи і втіленням індійського святого Саї Баби з Шірді [1].

Висновки. Процеси глобалізації мають безпосередній вплив на розвиток сучасної релігії і відображенні в тенденціях католизації, політизації релігії, релігійної міграції та “нової релігійності”. Такі тенденції трансформують не тільки сучасні теологічні уявлення, а і світове співтовариство в цілому.

Список використаних джерел: 1. *Бхагавати Дж.* В захиту глобалізації / Дж. Бхагавати. – М. : Ладомир, 2005. – 448 с. 2. *Гудіш Д.* Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Д. Гудіш, Дж. Леннон. – К. : в-во УБТ, 2007. – Т. 1. – 416 с. 3. *Гюлен Ф.* Діалог і толерантність / Ф. Гюлен. – К., 2012. – 376 с. 4. *Зленко В.* Глобалізація і процеси людського розвитку / В. Зленко. – К., 2002. 5. *Пана Франциск* хоче створити “церкву для бідних” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bbc.co.uk. 6. *Федотова В.* Єдність та багатомірність культур за умов глобалізації / В. Федотова. – К. : Інститут філософії НАН, 2011. – 153 с. 7. *International Bulletin of Missionary Research.* The reliable source for Christian mission history and analysis [Electronic resource]. – Access mode : www.internationalbulletin.org. 8. *THE PEW FORUM ON RELIGION & PUBLIC LIFE.* The Religious Affiliation of International Migrants [Electronic resource]. – Access mode : www.pewforum.org.

УДК 141.7

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Т.С. Борисенко, студ. гр. ПР-124

Науковий керівник: **Н.А. Ємець**, канд. філос. наук, доц., зав. кафедри ГД
Чернігівський державний технологічний університет

Демократія нашої епохи є важливою і загальновизначеною цінністю, вона набирає такої характеристики тільки за умови, якщо люди цілком усвідомлюють і чітко визнають, за що вони цінують демократію, чого вони хочуть досягти, борючись за демократичні принципи управління суспільством.

Найціннішою складовою демократії є її громадяни, їх життя, здоров'я, гідність і честь. Ці перелічені складові створюють певний образ демократії, загальною передумовою якої є грамотність населення, його освіченість і культура в цілому. Від цього прямо залежить компетентність політичних міркувань особистості і її інтелектуальний розвиток, свобода мислення, почуття власної гідності. Неосвічена людина, по суті, стоїть поза політикою і вона не може бути політично зорієнтованою, а значить, перебуває поза демократією, стає об'єктом маніпулювання з боку влади чи інших політичних сил. Грамотність є однією з умов формування демократичної культури. Отже, перша умова демократичного суспільства –

можливість отримати бажану освіту, тобто досягти такого рівня культури, якого людина сама прагне. Без цього – ні демократії, ні розвитку, ні перспективи в майбутньому. Освіта потрібна, щоб суспільство мало на кого сподіватись у своєму розвитку завтра, щоб воно не втрачало інтелектуальний потенціал. Ще Арістотель стверджував, що людина створює себе сама і може сформуватися тільки на ґрунті громадянської політичної культури, в умовах розвитку гуманізму, як концепції загальнолюдських цінностей і цивілізаційних стандартів якості життя.

Гуманізм у загальному розумінні означає прагнення до людяності, до створення гідних людини умов життя. Саме цей термін був запроваджений італійськими гуманістами, які, у свою чергу, запозичили його у римського мислителя I ст. Ціцерона, і означає буквально «людяність». Першопочатково гуманізм позначав світську науку та освіченість на противагу вченому богослов'ю. Гуманісти Відродження, завдячуючи їхній всебічній освіченості, набували значної ваги в суспільстві, обіймали поважні державні посади. У своїх світоглядних прагненнях вони сповідували гармонійну єдність людини зі світом, вболівали за долю своєї батьківщини, мріяли про справедливий устрій суспільного життя – у цьому простежується суспільно-політична, громадянська лінія в гуманізмі.

Тлумачення гуманізму і ставлення до нього здавна було й досі залишається важливим критерієм, за допомогою якого роблять висновки про зміст і скерованість того чи іншого суспільного руху або політичної партії, а особливо, коли мова йде про громадянське суспільство і, зокрема, права людини. Зрозуміло, що у сучасному світі дотримання прав людини виступає важливим критерієм гуманізму внутрішньої і міжнародної політики, її людського виміру.

Права людини як складові частини демократії відображають весь комплекс відносин, які характеризують становище особистості в суспільстві, вносять у такі відносини гуманістичний початок. Проблема гуманізму сьогодні, особливо в наш буремний і неспокійний час, стає особливо актуальною як в теоретичному, так і в практичному плані.

Гуманізм як система духовних цінностей, в якій пріоритет людини є визначальним, центральним поняттям у науці і культурі. Крім того, він розглядається як політичний принцип, як стратегічна мета суспільного розвитку, як одна із важливих передумов демократії.

Обговорення майбутнього людини неможливе без урахування тенденцій науково-технічного прогресу, гуманізації проблем розвитку техніки і науки.

Гуманізм сьогодні остаточно втратив свій первісний зміст. Він політизувався, став широко використовуваним терміном у пропагандистів та ідеологів, часто виступає як ідеологічне виправдовування або корисливої мети, або свідомого маскування антигуманної соціальної практики.

Слід зазначити, що гуманізм несе в собі й деякі негативні наслідки. Прагнення до самоствердження власної індивідуальності обертається, зокрема, на індивідуалізм, а спроби піднести людину до рівня Бога, нічим не обмежений активізм вільної від зовнішньої регламентації особи породжує таке явище, як титанізм. Такі моменти характеризують і сучасний стан нашого буття, але вже, звичайно, у видозмінених формах.

Сучасну концепцію гуманізму можна поділити на такі напрями. Перший напрям – це моралізаторський, який продовжує традицію європейського Відродження, розглядає цінності людини як загальний ідеал і орієнтир життєдіяльності, критикує антигуманні прояви соціального життя, небезпечні для людини, пов'язані з розвитком науки і техніки. Другий напрямок – політизований, розглядає цінність людини залежно від суспільних умов, у яких вона існує. Як наслідок, людство вже знайшло раціональну форму суспільства в особі сучасного лібералізму.

Третій напрямок гуманізму – культурологічний, який розглядає людину в цілісності тієї чи іншої культури, де громадяни є носіями гідності та її захисниками. Гідність – складова авторитету громадянина, його самоповаги і поваги до інших. А повага до людини є умовою виховання гуманізму і поваги до суспільства, його демократичних основ.

Починаючи з Ф. Ніцше і кінчаючи М. Хайдеггером, цінність людини знову ставиться під сумнів, обґрунтовується не стільки теоретично, скільки естетично.

Глобальні кризи, народжені техногенною цивілізацією, довершили трансформацію традиційного гуманізму Ренесансу і Просвітництва. По-перше, це створення атомної зброї, що поставило людство на межу самознищення. По-друге, екологічна криза. І на кінець, це культурна криза ідентичності. Людина знаходиться під впливом нових інформаційних технологій, все більше втрачає свою індивідуальність, жертвує свободою в ім'я високого рівня споживання, перетворюється в об'єкт маніпуляцій засобів масової інформації, стає «гвинтиком» постіндустріального суспільства. Новий вимір проблем гуманізму в демократичному суспільстві був заданий Б. Расселом і А. Ейнштейном у відомому «Маніфесті великих учених» (1995 рік). У ньому ідеї нового мислення і гуманізму отримали змістовний розвиток в інших працях Римського клубу. У доповідях клубу рішення глобальних проблем і, відповідно, майбутнє людства поставлені у пряму залежність від змін гуманістичної мети, свідомості і моралі. Синтезуючи авторитетну думку, маємо можливість констатувати, що бути людиною означає бути гуманним, свідомим і відповідальним. Чим більше людина бачить життя як виконання поставлених перед нею завдань, тим більш наповненим сенсом воно є для неї. У цьому контексті тісно поєднується концепція демократії і гуманізму як єдиного невід'ємного в основі якого лежить універсальна цінність і специфіка людського життя, а ідеї гуманізму по-різному

представлені і сформовані в різні, навіть історичні, періоди розвитку суспільства. Відомо, що нині гуманізм передбачає і по-різному вирішує турботу про конкретну людину, турботу суспільства про створення умов для реалізації її можливостей і задоволення потреб. Тим більше, що перед людьми завжди будуть поставати складні, навіть не завжди можливі для вирішення проблеми практичного і морального характеру, пов'язані з власними зусиллями того чи іншого індивіда.

Основний Закон проголосив Україну демократичною, соціальною, правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, становлять основу її гуманного буття і визначені найвищими цінностями. Конституція закріпила основний принцип відносин держави та особи, який передбачає, що не людина створена для держави, а держава для людини. Держава у демократичному суспільстві підпорядковується суспільству, її обов'язок – служіння конкретній особі. Вислів «найвища соціальна цінність» – це не юридична, а філософська категорія. Проте законодавець ввів це демократичне поняття гуманізму в правовий обіг, надавши йому обов'язкового характеру для всіх без винятку.

Список використаних джерел: 1. *Бородавкін С.* Гуманізм в культурі. Культура в гуманізмі / С. Бородавкін // Вопросы философии. – 2004. – № 5. 2. *Камю А.* Бунтующий человек / А. Камю. – М., 1990. – 523 с. 3. *Рикер П.* Человек как предмет философии / П. Рикер // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – 412 с. 4. *Філософія* : навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2000. – 624 с. 5. *Філософія* : підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, Ю. О. Федів; за ред. Г. І. Вилинки. – К. : Вища школа, 1999. – 628 с. 6. *Філософія* : підручник / за ред. О. П. Сидоренка. – К. : Знання, 2008. – 891 с. – (Вища освіта ХХІ століття). 7. *Фролов П.* Новый гуманизм / И. Фролов // Свободная мысль. – 1997. – № 4. – 323 с.

УДК 122/129

ІДЕЯ “ВТРАТИ СУБ’ЄКТИВНОСТІ” У СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ УЯВЛЕННЯХ ПРО СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ

К.Ю. Бреус, студ. гр. ПР-124

Науковий керівник: **Н.А. Ємець**, канд. філос. наук, доц., зав. кафедри ГД
Чернігівський державний технологічний університет

Ідея неповторності та багатомірності сутності людини у сучасній філософії та культурології розглядається як визначальна та вихідна ідея не лише постмодерністської теорії, але й сучасного світосприйняття в цілому. Формування такої ідеї великою мірою залежить від кризових явищ у пізнавальному та культурному просторі епохи модерну. Саме тому ідея багатомірності набула досить різноманітних виявів не лише у філософських та культурологічних дослідженнях, а й у мистецтві та релігійних уявленнях.

На противагу панівним концепціям суб’єктивності в епоху модерну, характерною для постмодерну є ідея “втрати суб’єктивності”. Суб’єк-

тивність людини – це її сутнісна самодіяльність, а не результат становлення в процесі праці в його дарвінівському розумінні. Культура припускає погляд на суб'єктивність як на те, “що існує понад світом”, або трансцендентність. Теорія суб'єктивності стоїть у серці кожної культури та кожної людини. Вона визначає загальне тлумачення буття культури. Саме самодіяльність “Я” спричиняє можливість того, що людське життя є частиною вічної самодіяльності Божого “Я”.

У філософії суб'єктивність людини не зводиться до множини її відносин зі світом, це є відносна субстанція, що у своїх відносинах з буттям – об'єктом та у стосунках з іншими людьми мусить здійснювати свою суб'єктивну ентелехію та свій індивідуальний закон. Хоча світ і не має вирішального значення для духовності людини, та все-таки значення суб'єктивності та світу не може виходити лише з “Я”, з самої людини. Парадокс становлення суб'єктивності полягає саме в тому, що про силу “Я” ми можемо довідатись лише тоді, коли відмовимося від нього, саме через таку відмову суб'єктивність і виявляє свою силу.

Ідея “втрати суб'єктивності” різноманітні тлумачення у сучасних філософських концепціях. Особливої популярності набула ідея “смерті людини” Мішеля Фуко: “людина зникне, як обличчя, намальоване на піску”. Ідея смерті людини була для М. Фуко своєрідним пізнавальним принципом, котрий робить можливим осмислення сучасного образу людини. Людина, а не позалюдська природа, є основною моделлю для цілісної дійсності та джерелом аналогій для мислення, тому речі повинні пізнаватися та пояснюватися через пізнання людини, а не навпаки. У своїй праці “Слова та речі” М. Фуко, вказуючи на особливість сучасності, зазначає: слова та речі поєднані між собою складним опосередкованим зв'язком; праця, життя та мова існують не в просторі людської яви, а як самостійні системи. Це, власне, і загрожує єдності людини й унеможливує питання про її сутність.

Дещо іншу позицію щодо проблеми людської суб'єктивності займає французький дослідник Жиль Дельоз. Він висуває ідею “всевладдя бажання”. Лібідо пронизує всі сфери людського існування як на рівні психофізичної, так і на рівні економічних, історичних, політичних сфер. Це дає змогу Дельозу говорити про обмеженість та підпорядкованість людської волі бажанням і визначає людину сучасності “бажальною машиною”.

Ж. Деріда, будуючи свою теорію на нищівному запереченні автономності та цілісності людського суб'єкта, в одній зі своїх останніх робіт “Психея: відкриття іншого” намагається повернутись до проблеми “фрагментарної особистості”.

П. Козловський вважає, що для епохи модерну характерним був функціональний підхід до сутності людського, тобто людське “Я” розглядалось як певна функція соціального, психічного або ж природного життя. Такий підхід створював відносно та однобоке уявлення про людину. Саме тому

постмодерн має повернутися, заперечуючи і долаючи недоліки модерну, до ідеї людського як монади: сутністю людського є єдність як підґрунтя людської унікальності. Ця єдність та унікальність людини не може бути знищена у людському існуванні повністю, адже людина є тією сутністю, що виходить за межі світу. Такий постмодерний проект образу людини можливий лише за умови синтезу набутоків минулого та особливостей тієї культурної ситуації, в котрій існує людина. Зокрема, людина сучасного повинна зберегти як безперечний набуток модерну ідеї права людини, правових свобод та правової держави. Але свобода людини має ґрунтуватися не на ідеї безмежності можливостей вибору, характерній для модерну, а на здатності усвідомлювати суттєвість та буттєву значущість своїх можливостей.

Проблема багатомірності людського буття стає на сьогодні визначальною в межах культурологічного та філософського знання в цілому, а також глибоко пов'язана з новими методологічними пошуками у сфері фізико-математичного та природничого знання. Важливість указаних проблем можна розцінювати як вияв світоглядних та соціальних змін сучасності, як своєрідне осмислення пануючого на сьогодні образу людини. Образ людини, що постає в межах певної культурної епохи, формує уявлення про особистісне існування людини, співіснування з іншими, визначає особливості соціального буття людини, уявлення щодо минулого та майбутнього. Соціокультурні та наукові пошуки сьогодення дають нам змогу розглядати багатомірність людського не лише як феномен історичної мінливості образу людини, але й як буттєву особливість сучасної культурної ситуації.

Список використаних джерел: 1. "Антропологичный поворот" в философии XX века : сборник статей. – Вильнюс, 1987. – 205 с. 2. *Большов О. Ф.* Філософська антропологія та її методологічні принципи / О. Ф. Большов // Сучасна зарубіжна філософія. – К., 1996. – 170 с. 3. *Козловський П.* Постмодерна культура / П. Козловський // Сучасна зарубіжна філософія. К., 1996. 182 с. 4. Концепции человека в современной западной философии. – М., 1998. – 230 с. 5. *Малявин В. В.* Мифология и традиция постмодернизма / В. В. Малявин // Логос. – 1991. – Кн. 1. – 263 с. 6. *Современный человек: цели, ценности и идеалы.* – М., 1998. – 189 с.

УДК 111.1

С. КРИМСЬКИЙ ПРО СОФІЙНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП БУТТЯ

А.В. Вербицька, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Софійна традиція сформувалася в європейській філософській та релігійній творчості і розроблялася ще у дохристиянський період Платоном. Потім вона знайшла своє відображення у гностицизмі і неоплатонізмі, працях видатних теоретиків християнства.

Предметним свідченням трансляції в Русь-Україну античної концепції софійності буття є Софія Київська. Назва «Софія» символізувала

саму премудрість світу, створеного Богом, і в такому розумінні є відправним пунктом становлення концепції софійності в українській культурі [3, с. 170-171]. Ця концепція сьогодні є дороговказом, що дає змогу зрозуміти ключові принципи духовності, узагальненої раціональності та конструювання буття, побачити метаісторичні обрії культури та процеси перетворення історії на постісторію в новому тисячолітті [2]. Півстоліття філософський шлях С.Б. Кримського розгортався, згідно з його висловом, під сигнатурою Софії. Своїх учнів, слухачів, гостей Києва він невтомно приводив під склепіння Софії, щоб поділитися з ними не тільки вражаючими знаннями про знамениті мозаїки та фрески, але й правдивим любоводієм – любов'ю до софійного започаткування життя, що "втримує нас у бутті та світі над прірвою небуття" [4, с. 411].

На думку С. Кримського, архетип софійності має подвійне значення, бо з ним асоційована ідея «радісного мистецтва», свого роду «онтологічного оптимізму», поза яким важко зрозуміти багато явищ як культури Київської Русі, так і подальшого розвитку українського менталітету. Щодо цього також базисне значення має ідейно-художню програму Софії Київської з непригаманим християнському храмові задумом художнього розпису. Адже в Софії Київській немає такої обов'язкової для храмового розпису теми, як сцена «Страшного Суду», не вживається безпосереднє, пряме подання фундаментальної для християнства ідеї смерті. Так тема софійності (мудрості життя) набуває вигляду впевненості народу в кінцевій мажорній звершеності людських зусиль, у кінцевій перебореності всіх живих перешкод [3, с. 171-172].

Вивчення особливостей української етноментальності органічно пов'язалося з архетиповою тріадою "Дім-Поле-Храм", яку наскрізно просякає принцип софійності як духовно-світоглядний і етнокультурний принцип мудрого лаштування українського буття в його історико-політичних, етико-раціональних та художньо-естетичних вимірах. Сергій Кримський опікується входженням незалежної України й молоді української нації до планетарної сім'ї народів, що вимагає чіткої культурної ідентифікації. Адже людство, за С. Кримським, це "сполучення етнічних архіпелів" [2], а етнос у ньому з'являється як репрезентант універсального в індивідуальному. Прилучення до вселюдської спільноти відбувається, перш за все, онтологічно, зокрема через культуру, етнетику та етностетику. С. Кримський шукає інваріантні змісти досвіду нації, звертаючись до універсалій, архетипів, сигнатур інваріантного, які виявляються в метаісторичних ситуаціях, при "зіставленні всіх часів". Філософ намагається знайти і визначити національний стиль думки, ментальності, культури, мистецтва, літератури. Тому він звертається до розбудови концепції софійності як архетипу української духовності, виводячи його з "опозиції хаосу, степу; чи то міста, чи то хутора як довілля особисто обробленої землі" [2]. Тобто, софійність закладена

в самій географії, історії, культурі України, пов'язуючись з етноментальними принципами життя-в-істині та антеїзму. Та найвищим рівнем зародження буттєво-софійного є сфера Sacrum'у, зокрема "святе довкілля" людини – "Дім-Поле-Храм". У своїх архетипових іпостасях ці екзистенціали відтворюють світ як Книгу, як Текст Бога. З цього погляду людський, створений, тварний світ є просякнутим енергією софійності. Завдяки Софії реальні речі виступають як символи, знаки Божої Премудрості, а українська людина живе у софійному просторі та часі, в сакральному хронотопі, який нині розгортається в Києві – столиці української землі, як і в інших "світових містах" [6].

Софія позначає єдність Творця, творіння і створеного. Тому речі, при всій своїй утилітарності, споживальності, здатності утворення матеріальної сфери, розглядались водночас як ознаменування духовного задуму буття, як сигнал вищих сенсів. Приєднання до цих сенсів виявляється «радісним дійством», бо характеризує речі не тільки як предмети вжитку, потреби та складових життєвого процесу, а й як знаки спілкування, як буття в його алегоричній виразності [2]. Принцип софійності становить осердя української духовності, є трансісторичним і навіть трансгеографічним в історії української етнокультури. Звичайно, такий універсалістичний й водночас етнонаціональний зміст софійності випливає з її біблійних, християнських, православних джерел. У цьому аспекті С. Кримський неодноразово звертається до софіології С. Булгакова, яку розуміє як "суцільну, метафізично неперервну софійність онтологічної основи світу" [2]. Вчення С. Булгакова про Софію він пов'язує як зі спільноправославними традиціями російського та українського філософування (зокрема, світоглядних установок Г. Сковороди), так із особливостями української етноментальності, що перейшли до російської софіології через творчість М. Гоголя. Як відзначає С. Кримський, вчення С. Булгакова про Софію безпосередньо випливає з Біблії та християнського богослов'я і специфікується постхристиянськими мотивами четвертої іпостасі Трійці – Пречистої Богородиці [2]. Привнесення в сакральний світопорядок софійної жіночності є не випадковим, адже культ Жінки, Матері, Березині, Magna Mater, Богородиці є одним з найдавніших і найміцніших у слов'янській етноментальності. Згодом ідея софійності персоніфікується, майже ототожнюючись з образом Богородиці як першого "Храму Софії". Показово, що і в Софії Київській "Непорушну" стіну увінчує Богородиця Оранта, будучи символом, "покровою" української національної душі. Так у соціології С. Кримського "переплітаються" теологія та народознавство, християнська догматика й філософія етнокультури, православні уявлення й етнонаціональні духовні позиції буття. Разом з тим філософська глибина й світоглядна змістовність софіології С. Кримського забезпечується і її зв'язками з анти-

чною культурою та філософією. В українській мислительній традиції раціональне мислення стає синергійним "думанням", а пізнання, як "трансценденція софійності", викликає кордоцентризм, де лише "сприйнявши серцем, можна осягнути розумом". Давньогрецький "софос" як мудрість життя, як гармонія етикорационального й естетичного ставлення до світу, є ідеалом для сучасного українського філософа [6].

Концепція софійності світу мала особливе значення в Україні. Адже Київська Русь народилася на березі великого степового океану, що починається біля Великої Китайської стіни та закінчується долиною Дунаю поблизу Альп, тобто охоплює два континенти. Цей степ був джерелом постійних нападів кочових племен і тому розглядався як «безодня», хаос. Цьому хаосові потрібно було протиставити місто як софійне начало [3, с. 172]. Головний храм Києва – Софія – був не лише культовою будівлею, але й центром Ціннісно-сислового Універсуму Древньої Русі. Як матеріальне втілення концепції софійності, він означав захист від демонічних сил, непорушну стіну святості та духу. Таким чином, Київ можна розглядати як семіотичну систему, своєрідний текст, закодований мовою матеріально-просторової сфери уявлення про Софію [3, с. 142].

Було б помилковим розглядати софійне розуміння світу як виключно теоретичний феномен. Буття історично поставало перед нашими предками як семіотична (знакова) реальність. Наочним виразом символів історії, держави та національних святинь вважалися світові міста. Константинополь, наприклад, розглядався як центр світу, а світ – як рухомий образ вічності, символи якої втілювала Візантійська імперія. Єрусалим репрезентував для віруючих модуси Божої присутності, Рим – імперську всевладність, Афіни – загальні зразки культури. Світові міста виникали на тому, відміченому історією, просторі, що був сценою багатостолітньої драми народів та доль. Знаменним прикладом може бути великий слов'янський центр – Київ, що виник на історичних пагорбах двадцятитисячної давності. Ці пагорби стали історичними позиціями, які відкривали перспективи майбутнього. Під таким кутом зору Київ виступає не просто як перехрещення торгових шляхів, комунікаційних та бойових маршрутів озброєних дружин, а й, насамперед, як перетин історичних часів та культур [2].

З цього погляду феноменологія софійності в українській культурі найбільш адекватно репрезентована в архітектурі та ідейно-художній програмі Софії Київської, саме цим питанням С. Кримський присвятив багато роздумів, розвідок і виступів. Він детально розробив концепт "сигнатури софійності", де сигнатура означає знаково-символічну систему, що організовує смисловий простір етнокультури. Під сигнатурою Софії духовно розташовується українська столиця Київ, який є "центром східного слов'янства" [2]. Принцип софійності знаходить у Києві своє вираження, пов'язуючись із семіотикою української етнокультури. Отже, ідея софійності у філософсько-культуроло-

гічному вченні С. Кримського виконує смислороджуючі та системоутворюючі функції. Принцип софійності має не лише онтологічне, космогенетичне значення ("софійний початок життя"), а й соціокультурні, етногенетичні й націєтворчі смисли (паралелізм людини і природи, етнокультурні феномени "поля", "хутора", "дому", "храму" тощо) [6].

Список використаних джерел: 1. *Кримський С. Б.* Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 367 с. 2. *Кримський С. Б.* Софійні символи буття [Електронний ресурс] / С. Б. Кримський // Зб. наук.-публ. і філос. статей. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Filos/2002_20/01_krymskyu_sb.pdf. 3. *Кримський С. Б.* Мудреці завжди в меншинстві. (Статті різних лет) / С. Б. Кримський; сост. Д. С. Бураго. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – 400 с. 4. *Кримський С. Б.* Наш розговор довгою в життя. (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки) / С. Б. Кримський, Т. А. Чайка. – К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – 436 с. 5. *Личковах В. А.* Сигнатура Богородиці в духовній культурі як "покрова" національної єдності України / В. А. Личковах // Філософія етнокультури та наукові стратегії збереження національної єдності України : зб. наук. статей / за ред. проф. В. А. Личковаха. – Чернівці, 2007. – 124 с. 6. *Личковах В. А.* Софіологія С. Кримського на тлі української філософії етнокультури [Електронний ресурс] / В. А. Личковах. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/filos/2011_95/lich.pdf.

УДК 37.014.52

ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Ю.В. Гончарова, студ. гр. 314

Науковий керівник: **І.Г. Карпова**, канд. пед. наук, доц. кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної вищої освіти є підготовка не лише висококваліфікованих спеціалістів, а й всебічно розвинених особистостей, а духовність, у свою чергу, є важливою складовою такої особи.

Актуальність теми. У наш складний прагматичний час люди починають забувати про такі речі як віра, моральність, альтруїзм. Більшість українців живе за принципом: "Моя хата з краю – нічого не знаю". І найбільшою проблемою є те, що молоде покоління в багатьох родинах виховується за тим же принципом. Тому досить часто можна спостерігати, як молоді люди в них виростають егоїстичними, жорстокими, для яких не існує нічого, крім матеріального задоволення своїх потреб. Отже, виховання духовності, людяності та віри у сучасній молоді виступає важливою запорукою сталого демократичного майбутнього України.

Аналіз публікацій. Тема духовності та релігійності та їх вплив на формування особистості не нова для наукових розвідок. Цю проблему досліджували такі вчені, як: Г. Ващенко [1], І. Карпова [3; 4], С. Кримський ("Принципи духовності XXI століття"), М. Левківський, Т. Санні-

кова [6], В. Сухомлинський, С. Франк (“Релігійні основи суспільства”, “Релігія та наука”), П. Юркевич (“Сердце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого”) та ін.

Метою статті є аналіз поняття “духовність” та спроба визначення деяких ефективних форм виховання релігійності у сучасній українській молоді.

Виклад основного матеріалу. З поняттям духовності ми досить часто стикаємось як у повсякденному житті (наприклад, духовність українського народу, духовна особа, духовність особистості, духовне виховання молоді тощо), так і у науковій термінології (духовні цінності, духовні орієнтири, духовні виміри і т. п.).

Поняття “духовність” не має однозначного тлумачення у філософії, культурології, психології та ін. науках. На думку більшості дослідників, духовність особистості пов’язана, в першу чергу, з внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом. Часто це слово вживається для оцінювання моральної поведінки людини, рівня володіння нею певними якостями духовного світу. Також це слово часто має відтінки оціночної категорії та пов’язується з релігією. Дослідження духовності відбувається за такими основними напрямками, як: релігієзнавчий, філософсько-соціологічний та культурологічний [6].

Так, наприклад, деякі філософи минулого (наприклад, П. Юркевич) розглядали духовність як Богоподібність. На думку іншого відомого російського мислителя М. Бердяєва, духовність – це вища якість, найвище досягнення в людині. Психологи розуміють під духовністю психічну якість людини – складне поєднання інтелектуальної, чуттєво-емоційної і вольової сфер людської психіки, здатність людини до психічного і особистого вдосконалення і самовдосконалення. З погляду релігійного (православного) вчення, духовність у людині є результатом того, що вона – вище творіння Бога, створена за Його Образом і Подобою. Отже, щоб оволодіти духовністю, треба пройти складний процес самопізнання, розкаяння у своїх недоліках (гріхах), відновити в собі образ благочестя, зорієнтувати свою особистість на творення добра.

Отже, духовність – це поняття, що узагальнено відображає цінності (сенси) і відповідний їм досвід, протилежний емпіричному (матеріальному, природному) існуванню людини, або принаймні що відрізняється від нього. Духовність виявляється у спрямуванні людини до вищих цінностей, до ідеалу, в усвідомленому спрямуванні людини до досконалості; відповідно одухотворення полягає у засвоєнні вищих цінностей, в наближенні до ідеалу [5].

З іншого боку, духовність можна розглядати в двох сенсах: як світську і як релігійну духовність. Світська духовність передбачає моральне виховання людини, формування її естетичного смаку, високої культури поведінки, обізнаність у творах мистецтва та літератури, вміння прави-

льно та красиво висловлювати свої думки та ін. [3]. На відміну від світської, релігійна духовність – це наявність віри, насамперед, віри в Бога, в певні ідеали та краще вище буття. Віра є одним із головних чинників, що не дозволяють людині скоювати певні бездуховні, аморальні та інші антисоціальні вчинки.

На превеликий жаль, духовний стан сучасної української молоді далекий від досконалості. Під впливом різноманітних соціальних чинників у молодіжному середовищі зростають алкоголізм, токсикоманія, наркоманія, бездоглядність, насильство, аборти, проституція, захоплення низькопробними “бульварними” романами, західною “попсою” тощо. Щоденно передачі телевізійних новин рясніють повідомленнями про жахливі злочини або суїциди, що їх нерідко скоюють неповнолітні.

За дослідженнями С. Денисова [2], порівняно з 1990 р. молодіжна злочинність за останні 20 років зросла майже вдвічі. За даними Державної пенітенціарної служби України, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах утримується близько 156 тис. громадян, на обліку підрозділів кримінально-виконавчої інспекції перебуває 163 тис. засуджених до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі. Більше 50 % засуджених – це особи молодіжного віку, яким властива підвищена агресивність, жорстокість поведінки, безпеліційні амбіції; значна частина з них (38,9 %) має певні нервові та психічні розлади.

Руйнівний вплив на молодь мають різноманітні секти. Вони можуть нанести непоправну шкоду розвитку особистості, психічному здоров’ю людини, також вони приводять до активних виявів релігійного фанатизму, зростання бездуховності, аморальності, схильності до самогубства. Секти розвиваються в різних середовищах, та найбільшу загрозу вони становлять для молоді, яка так чи інакше виявляє свою приналежність до релігійних культів. Цьому сприяють такі умови її буття, як: сучасний суспільно-моральний хаос; певною мірою занепад родинних зв’язків; недостатній або відсутній досвід участі в парафіяльному житті; недостатня кількість духовних осіб, які б могли працювати з молоддю.

Щоб уникнути таких проявів, необхідно більше звертати уваги на християнське, православне (як традиційне для українського народу) виховання підростаючого покоління в сім’ї, в середніх та вищих навчальних закладах, позашкільних установах для дітей та молоді, запроваджувати факультативи християнської етики, знайомити молодь із здобутками православної культури, вдосконалювати форми і методи її духовно-релігійного виховання.

Дослідниками [4] пропонується класифікація форм соціально-виховної позанавчальної роботи зі студентами, які, на нашу думку, можна активно використовувати і для організації духовно-релігійного виховання студентів.

Зокрема, це форми роботи репродуктивного характеру, підготовка та проведення яких майже повністю покладаються на педагога. У виховній роботі зі студентами можна використати лекції на теми “Історія виникнення християнства”, “Історія прийняття християнства на Русі”, “Видаті православні діячі Чернігівщини” та ін., організувати зустрічі з православними священниками.

До другої групи відносяться форми роботи синтетичного характеру. В такій формі роботи творчість педагога поєднується з творчими зусиллями студентів та учнів. Це може бути підготовка учнями доповідей та повідомлень на теми, що безпосередньо матимуть вплив на формування особистості, наприклад, такі як: “Вплив Біблії на розвиток людини”, “Вчення Ісуса. Що він намагається донести людям?”. Цікавими і дієво-результативними можуть бути і диспути та дискусії на теми: “Як впливає церква та релігія на ваше життя?”, “Чи можна уникнути скоєння злочинів, будучи віруючою людиною?” та ін.

До третьої групи відносять креативні форми роботи, за яких студенти та учні генерують нові ідеї, творчі проекти та самостійно втілюють їх у життя. Це написання нарисів, оповідань, есе, скажімо, на такі теми, як: “Значення церкви у вашому житті”, “Діяльність недільних православних шкіл в сучасній Україні та їх значення у духовно-релігійному вихованні молоді”.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що духовність та релігійність людини позитивно впливають на формування її особистості, адже з вихованням релігійної свідомості у людини одночасно виховуються людяність, чесність, добросовісність, справедливість, любов до прекрасного та багато інших позитивних рис характеру. Щоб захистити українську молодь від часто згубних антисоціальних викликів сучасності, треба активніше залучати до справи духовного загартування молоді сім’ю, громадськість, заклади освіти, а також урізноманітнювати форми і методи виховання, активно використовуючи при цьому творчий потенціал молодого покоління.

Список використаних джерел: 1. *Ващенко Г.* Методи виховання окремих рис волі і характеру. Виховання релігійності [з книги: Григорій Ващенко. Виховання волі і характеру] / Г. Ващенко // Пам’ять століть. – 2001. – № 3. – С. 32-37. 2. *Денисов С. Ф.* Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r. 3. *Карпова І. Г.* Роль православної церкви у соціалізації дітей та молоді / І. Г. Карпова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2012. – № 1. – С. 40-51. 4. *Карпова І. Г.* Теоретично-методичні засади розвитку творчої обдарованості студентської молоді : монографія / І. Г. Карпова. – Чернігів : Чернігівський інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 144 с. 5. Педагогический энциклопедический словарь / под ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 528 с. 6. *Саннікова Т.* Поняття “духовність”: світський та релігійний погляд [Електронний ресурс] / Т. Саннікова. – Режим доступу : fd.snu.edu.ua.

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СПОСІБ МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ

А.Д. Калита, студ. гр. МК-081

Науковий керівник: С.В. Киселиця, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Сучасна людина живе у світі, переповненому технологіями. Транспорт, архітектура, електроенергія, зв'язок тощо – це продукти інтелектуального та вольового зусилля мислячої істоти, що повсякчас шукає нові способи реалізації своїх матеріальних та духовних потреб. У спробі покращити умови свого існування людина використовує нестандартний інструментарій, відкриває нові можливості, розширює горизонти непізнаного. Але чи залишається вона у цій конкуренції з інформаційними системами незмінно активною, непорушно первинною субстанцією? Відповідь на це питання є предметом нашого дослідження.

Нині люди народжуються і живуть в умовах швидкоплинності речей. Кожного дня ритм нашого життя прискорюється, все більше і більше подій повинні стати об'єктом усвідомлення. Напевне, наші діти вже ніколи не дізнаються, що таке життя без мобільного телефону, комп'ютера чи навіть звичайного олівця. Адже це теж технологічне підгрунтя нашого існування.

Отже, нашу роботу присвячено взаємодії людини з навколишнім світом та розкриттю форм його впливу на спосіб мислення. Людина сприймає довкілля через органи чуття, найпродуктивнішу роль у цьому сприйнятті відіграють ті сенсори, за допомогою яких можна отримати найбільшу кількість інформації за найкоротший проміжок часу, «відсканувати» її та прийняти адекватне ситуації рішення. Зазвичай, це зір та слух людини. Отже, можна допустити, що світогляд людини, її особистість та спосіб мислення найінтенсивніше формується саме через них. А тому і технології, які взаємодіють з людиною через зір та слух, мають основне значення під час формування особистості людини. До прикладу: керування автомобілем. При першому знайомстві з приладами водій-початківець намагається насамперед побачити їх, запам'ятати їх розміщення та сприйняти у цілокупній системі. Інформація про прилади формується в голові людини саме через зір. І вже, коли вона закріпилася, водій може покласти на тактильні відчуття.

Тож попередньо зазначимо, що розвиток інформаційних технологій відбувається у взаємодії емпірико-сенсуалістичного та організаційно-синтезуючого порядку, а продуктивність дослідження визначається вивченням так званих рецепторів і подразників, кожного елементарно та обох системно. Інформація про таку «співпрацю» подається у вигляді тексту, програми, образу, звуку тощо. Нині найпотужнішими потоками та найшвидшими джерелами інформації є глобальна мережа Інтернет і телебачення.

Телебачення розповсюджує інформацію через надання знань про світ, що змінюється завдяки повідомленню новин та впливу на громадську думку стосовно подій, що висвітлюються. Спокійно та рівномірно розподіляючи увагу глядача і слухача, редактори, репортери, мисленники (за великим рахунком – Автори, Модератори, Режисери подій) намагаються утримати зацікавленість людини на одному об'єкті, скерувати його переживання та ідеї в одне русло, створити ілюзію співіснування та співпереживання. Але разом з тим телебачення не виконує жодного комунікативного навантаження. Телебачення не взаємодіє з людиною, воно лише дає інформацію, не спонукає людину щось робити реально (окрім сприймати зміст, запрограмований кимось).

2011 рік ознаменувався для людства переходом на шосту версію IP-адрес у мережі Інтернет. Ця подія означає початок переходу до доби «всюдисущого павутиння», коли будемо мати справу не просто з окремими мережами, а з максимально насиченим такими приладами «інтелектуальним» та «надсенсорним» оточенням [1]. Як же змінюється свідомість під впливом Інтернету? Розглянемо глобальну мережу з погляду форм інформування та функцій, які вона виконує. Зазвичай спілкування людини з глобальною мережею ведеться за допомогою «перегортання» інтернет-сторінок. З метою зацікавити користувача, інформація подається стисло та концентровано. Людина, маючи технічний контроль над швидкістю отримання інформації, намагатиметься отримати якомога більше корисної та цікавої інформації за якомога коротший проміжок часу, спожити якнайменше електроенергії, натомість отримати із ресурсу якомога більше науково-пізнавальних, чуттєво-художніх, релігійно-філософських ідеальних енергетичних посилень, тобто докладаючи мінімум фізичних зусиль, отримати максимум користі.

Це поступово і невпинно приводить користувача до звички викладати думки стисло й схематично, мотивує людину якомога швидше аналізувати інформацію (з перших секунд або рядків тексту схопити сенс інформації, а не саму інформацію). Взагалі, осмислення – це найважливіша складова сприйняття інформації. Хоча цей процес не повністю досліджений, деякі позитивні наслідки такої взаємодії вже зареєстровано і з них зроблено попередні висновки. Зокрема, ми погоджуємось з результатами багатолітніх спостережень О.Н. Арестової, Л.Н. Бабаніна та А.Е. Войскунського, що «використання комп'ютерних мереж веде до структурних та функціональних змін психічної діяльності людини» [2, с. 56].

У той же час Інтернет виконує позитивну комунікативну та соціально-адаптивну функції. В останнє десятиліття небувалого розповсюдження набули соціальні мережі. Вони дозволяють зробити спілкування легшим, доступнішим. З веб-камерами можна навіть бачити співрозмовника під час бесіди в реальному часі. Коли людина формує свою влас-

ну сторінку в соціальній мережі вона вчиться формувати таке враження про свою індивідуальність та характер, яке їй потрібне. Це певною мірою може допомогти людині виставити себе в правильному світлі, створити потрібне враження.

Сучасний світ, переповнений інформацією (часто надлишковою, що переобтяжує не лише наш зір і слух, а й нейродинаміку мозку), яка часто подається різновекторно, хаотично, спонтанно, вміння виокремлювати головне в ній стає нагальною проблемою сучасної антропології, соціальної філософії, культурології, психології, педагогіки, медицини, юриспруденції, комп'ютерної інженерії тощо [3]. Здатність фільтрувати посилання віртуального «комунікатора», обмежувати потоки інформації, визначати у тексті підтекст і контекст, розставляти акценти, визначати пріоритети виходять на перший план у боротьбі за якість життя у новому, неабияк зміненому інформаційними технологіями, світі. Як, власне, і вміння ставити зміст інформації під сумнів, аналізувати її, відкидати безглузде, пропагувати добродійне, що із сивої давнини було ознакою мисленника, мудрої, відповідальної, розумної, цілеспрямованої людини.

Насамкінець, необхідно зазначити, що сучасні технології надзвичайно активно впливають на світосприйняття людини. Інтенсифікуючи темп життя, змінюють її свідомість, коригують почуття, програмують думки, формують смаки, регулюють потреби. Вміння знаходити потрібну інформацію і використовувати її за принципом – «не нашкодь» собі та іншим. Отже, присутність інформаційних технологій може сформувати новий тип взаємодії між ними та їх творцями, змінити спосіб міркування, спрямувавши інтелектуальну енергію від технічного до гуманітарного поцінування, досліджувати середовище існування з позиції споживання, а продуктивного самообмеження у втручання «нествореного тобою» світу, посиленням методологічної, а не технічної бази наукового дослідження інформаційного суспільства. Адже потрібно пам'ятати, що технології завжди залишатимуться лише «рукотворним» інструментом, способом гармонізації природного та соціального середовища, засобом раціональної і виваженої свідомої діяльності людини щодо перетворення дійсності.

Список використаних джерел: 1. *Аноприенко А. Я.* Компьютерные науки и технологии: следующие 50 лет / А. Я. Аноприенко. – Донецк : ДонНТУ, 2011. 2. *Арестова О. Н.* Мотивация пользователей Интернет / О. Н. Арестова, Л. Н. Бабанин, А. Е. Войскунский. – М., 2000. 3. *Шейнов В.* Скрытое управление человеком (психология манипулирования) / В. Шейнов. – Запорожье, 2006.

ВПЛИВ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ, НАУКИ ТА МИСТЕЦТВА НА ЄВРОПЕЙСКУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ

Л.І. Киселиця, студ. гр. КС-082

Науковий керівник: С.В. Киселиця, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Історія становлення європейської цивілізації не знає нічого більш дивного та ірраціонального з погляду науково-теоретичного пояснення факту раптового виникнення яскравої, самобутньої, розмаїтої, креативної духовної та матеріальної культури у Стародавній Греції. Більшість із артефактів, що доводять наявність вказаної цивілізації, «були вже відомими за часів Єгипту та Месопотамії, зберігшись протягом тисячоліть до сьогодення», розповсюдилися звідти у сусідні країни [6, с. 16], суттєво вплинули на становлення євразійського культурно-антропологічного простору. Але деяких значущих елементів не вистачало, допоки вони не були поповнені Елладою. Тогочасні греки стали першопрохідцями так званої Західної інтелектуальної традиції: винайшли математику, науку і філософію; замість простого літопису ввели історію; не обтяжені парадигмою (традиційним ортодоксальним вченням), вільно міркували про природу і сенс буття. Те, що відбувалося протягом I тисячоліття до нашої ери виявилось настільки незрозумілим, що науковці, культурологи, антропологи, теоретики мистецтва, релігієзнавці, письменники до останнього часу задовольнялись подивом і дискусіями, присвяченими з'ясуванню специфічних обставин генези цього містичного за змістом Середземноморського світоглядного феномену.

Досягнення античних греків у царині літератури та мистецтва, беззаперечно, можна назвати визначними в історії становлення європейської цивілізації, але наслідки їх дослідницької активності в теоретико-пізнавальній царині має ще більш видатний характер. Стосовно особливостей зародження і становлення європейської цивілізації: важко не погодитись із розповсюдженою у художньо-мистецьких та історико-філософських колах думкою про те, що в розмаїтих формах старогрецької духовної культури вже існують у зародку майже всі більш пізні типи світогляду [1]. Світогляд – це система образів і уявлень, понять і категорій, орієнтований на з'ясування питання про місце людини в природі, соціумі, установленні закономірностей їх спілкування та сенсу буття загалом та окремого, неповторного, унікального життя кожної особистості. Тож, метою нашого дослідження є встановлення причин продуктивності античної системи цінностей, способів міркування та розповсюдження знань, що створили підмурівки європейської духовно-інтелектуальної традиції.

Ці проблеми сягають далеко за межі історії філософії, науки чи мистецтва; виявляються не стільки завданням філософії, скільки культурології. «Вона здатна пов'язати філософські дослідження з дослідженнями істориків та етнологів, психологів на науковців, мистецтвознавців та істориків релігії. Адже генезис філософії тісно пов'язаний з історією ранньокласових і навіть докласових суспільств, з розвитком їх матеріальної та духовної культури, зі станом суспільної психології, з акумуляцією та розвитком знання і науки, з розвитком здібності до абстрактного мислення, зі світоглядними інтенціями мистецтва, міфології, релігії тощо» [6, с. 10]. Тож предметом нашого дослідження є не тільки процес зародження специфічної світоглядної культури європейця, а й процес підготовки, створення її духовних передумов.

Терміном антична філософія позначається зародження цілокупної науково-понятійної та художньо-образної парадигми, що датується приблизно кінцем VII сторіччя до нашої ери – IV сторіччя нашої ери. Цей період, у свою чергу, прийнято ділити на два відносно самостійні етапи: перший – класичний (VII сторіччя до нашої ери – IV сторіччя до нашої ери), другий – елліністичний (кінець IV сторіччя до нашої ери – IV сторіччя нашої ери). Критерієм для періодизації слугують зміни соціально-політичного устрою античного світу і пов'язані з цим інтелектуальні зрушення. Період класики випадає на той час, коли основною адміністративною одиницею був поліс: відносно ізольоване від решти світу невелике місто-держава зі своєю затишною сімейною культурою та устроєм. Стабільність лише іноді порушувалась зовнішніми нападами, всередині ж полісів, як правило, панував продуктивний спокій і злагода між різними класами і верствами населення.

Протилежна ситуація випала на долю елліністичного періоду, що розпочинається із завоювань Александра Македонського (IV сторіччя до нашої ери), який поклав початок руйнуванню полісів і виникненню світових імперій. Спокій змінюється неспокоєм, стабільність – нестабільністю, чесність безчестям тощо. Індивідуалізм, цинізм, протекціонізм, експансіонізм міцно і на кілька століть поспіль ввійшов в історію європейської цивілізації. «Неписаним» ментальним правилом спілкування у цьому світі став принцип «*Veni, vidi, vici!*» («Прийшов, побачив, переміг!») – латинський вислів, яким, згідно з Плутархом, Юлій Цезар у своїх «Висловах царів і полководців» повідомив свого друга Амінція у Римі про перемогу, швидко здобуту ним у битві біля міста Зеле (у провінції Токату) над понтійським царем Фарнаком II, 47 року до нашої ери [5]. Знакова криза різних царин суспільної свідомості знайшла відображення в античній філософії елліністичного періоду, власне, сформувала нову філософську парадигму – антропоцентризм, висунула болючий соціальний запит до тогочасної інтелектуальної еліти – дослідити природу людини в її окремішно-

сті, співтоваристві та з огляду на пошук універсальних характеристик деякої абстрактної людини поза простором і часом.

З позиції загальнолюдських цінностей заслуговує спеціального аналізу так звана класична античність – період створення основних філософських учень і формування на їх підґрунті шкіл та напрямків осмислення Ойкумени. Саме в цей час були сформульовані основні проблеми буття і пізнання, висунуті фундаментальні ідеї, які потім лише доповнювалися, уточнювалися і розвивалися протягом багатьох століть поспіль. Практично до сьогодні вони не втратили своєї аналітико-гіпотетичної та синтезуючо-узагальнюючої привабливості. Ми вбачаємо декілька основних причин цьому, безумовно визнаному світовим інтелектуальним співтовариством, загальноцивілізаційному надбанні.

По-перше, географічне розташування Середземноморської Ойкумени таке, що господарська діяльність лише незначною мірою залежала від примх природи [2]. У Греції, Італії, Малій Азії субтропічний сухий клімат. Літо не дуже жарке. Зима м'яка, тепла, дощова та продовжується всього два-три місяці. Найбільш розвинуті виноградарство і садівництво, де вирощуються гарні врожаї, з мінімальними зусиллями людина забезпечує себе продуктами першої необхідності. Багата земля і помірний клімат давали змогу населенню цих районів жити в достатку, не витрачаючи багато зусиль на боротьбу з природою. Один робітник міг своєю працею прогодувати декількох людей, що давало можливість значній частині людей зосередитись на інтелектуальній діяльності, переклавши всю фізичну працю на рабів.

По-друге, зробивши фізичну працю справою рабів, значна частина вільних громадян весь свій вільний час віддавала заняттям науками, мистецтвом, політикою і філософією. В результаті сформувалась розмаїта (на відміну від тогочасних стародавньокитайської та стародавньоіндійської) потужна інтелектуальна традиція, наслідування якій стало справою честі кожного вільно мислячого громадянина. Навіть ремесло інтелектуалізується і набуває рис унікальності і приводить до появи витворів мистецтва як нової форми суспільної свідомості та естетичної діяльності [4].

По-третє, існування протягом багатьох століть рабовласницької демократії і республіканського устрою створювало певні можливості для свободи поглядів, плюралізму ідей та теорій. Панування будь-якої однієї ідеологічної доктрини, характерної для східних деспотій і монархічного ладу, виключалося. В інтелектуальній та моральній царині існувала значна свобода. Релігія, якщо і посягала на неї, то частіше за все цілком даремно.

Гомерівські поеми [3] також були священними книгами, на яких базувалася олімпійська релігія. Це була свого роду державна релігія грецьких міст-полісів. Її відмінними рисами були політеїзм (багатобожжя) та антропоморфізм (людиноподібність). Надзвичайно важливим елемен-

нтом олімпійського культуру була ідея Долі або Року, яким підкорюється навіть Зевс. Дослідники вважають, що саме ідея Долі стала складовою частиною раціоналістичних філософських вчень, трансформувались в ідею природного закону. Нам видається у цьому контексті слушною думка знаного європейського філософа і математика ХХ сторіччя Бертрана Рассела про те, що саме ідеї Гомера породили раціоналістичну традицію в античній філософії [6].

Слід зазначити, що авторитет релігії в Стародавній Греції був не дуже високим. Олімпійська релігія не користувалась значним авторитетом у мас. Її боги цілком людяні і єдиним чим відрізняються від людей – так це безсмертям та надлюдськими здібностями. В моральному ж відношенні багатьом богам складно віддати перевагу порівняно з людиною, тому, аналізуючи їх приписи, функції тощо, можна засумніватися, що вони викликали поклоніння у людини, а тим паче, страх перед їх неприхильністю чи гнівом. Навіть, якщо очільник Олімпу – Зевс – дозволяв собі вести розпусний спосіб життя, то важко собі уявити, щоб прості смертні могли вести себе по-іншому. Звичайно, що така релігія не могла мати якихось ефективних моральних чи інтелектуальних табу.

Можна зробити висновок: враховуючи вищезазначені економічні та соціально-політичні чинники, що набули статусу принципів засад людського буття в античності, створювали сприятливу основу для свободи творчості, плюралізму думок і виникнення розмаїтих, часом цілком несумісних світоглядних систем. Таким чином, європейська цивілізація сформувалася не лише на підґрунті найстародавніших задокументованих джерел античної філософії. Світоглядна культура європейців свідчить про інтелектуальні витoki в ній міфологічного, наукового, релігійного, художнього способу мислення стародавніх греків, присутність художньо-особистісного та понятійно-безособового знання, що започаткували і на тисячоліття закріпили самобутню потужну духовну традицію як гуманітарне підґрунтя європейської цивілізації.

Список використаних джерел: 1. Богомолов А. С. Античная философия / А. С. Богомолов. – М. : Мысль, 1995. – 435 с. 2. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли / Ж.-П. Вернан ; пер. с фр. А. Юшкевича. – М. : Прогресс, 1988. – 224 с. 3. Гомер. Илиада. Одиссея / пер. с древнегреч. Н. Гнедича. – М. : Художественная литература, 1967. – 766 с. 4. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1975. – 579 с. 5. Плутарх. Сравнительные жизнеописания : в 2-х т. Т. 2 / Плутарх. – Издание второе, исправл. и доп. – М. : Наука, 1994. – 291 с. 6. Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел ; пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К. : Основи, 1995. – 759 с. 7. Чанышев А. Н. Начало философии / А. Н. Чанышев. – М. : Издательство Московского университета, 1982. – 184 с.

БІОСФЕРА ТА НООСФЕРА У БОРОТЬБІ ЗА КОСМІЧНИЙ ПРОСТІР

П.Д. Олексієнко, студ. групи КІ-112

Науковий керівник: **С.В. Киселиця**, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

У сучасному світі, де стрімко розвиваються технології, людина прагне до знань і, дійсно, може пізнати все більше й більше про нескінчений простір, у якому опинилася не з власного вибору. Ще з сивої давнини її приваблювало все невідоме, вона прагнула все зрозуміти, щоб впливати на середовище існування свідомо. Стати розумнішою їй не хотілося, а доводилося. Нині земляни пізнали багато такого, що не вкладається у попередню парадигму походження та існування світу. Актуальність проблеми пошуку собі подібних у космосі спричинили, насамперед, зосередили свій теоретичний і практичний інтерес на довідлі та умовах більш комфортного перебування в ньому, формуванню оптимальних правил взаємодії з ним. У ХХ сторіччі вперше в історії цивілізації, людина зрозуміла, що вона й є людство, тобто біосфера і ноосфера поєдналися у понятті *Homo sapiens*. З цього можна зробити висновок, що сьогодні людина усвідомила себе не лише як біомаса, а й розумна, мисляча істота. І тут людство постає перед вибором шляху до майбутнього, перед ним відкривається безмежний простір пізнання невідомого, який потрібно вивчити, а потім, по можливості, й освоїти.

Метою нашої роботи є ознайомлення з космосом, точніше, з ноосферою і тим, як вона розвивається. Ноосфера – це етап розвитку біосфери, на якому людина, свідомо використовуючи свої знання, буде підтримувати існування біосфери та сприяти її розвитку. Тож, виходить, що ноосфера є продовженням біосфери, а так як остання є середовищем існування людей та всього живого, то ноосферу можна розглядати як продовження нашого життя. Відомий вітчизняний учений В. Вернадський передбачав перехід біосфери в новий стан, так звану сферу розуму – ноосферу («noos» у перекладі з грецької означає розум, дух), в якій людина стане основною геологічною силою. «Ноосфера є нове геологічне явище на нашій планеті. В ній вперше людина стає потужною геологічною силою. Вона може й повинна перебудувати своєю працею і думкою царину свого життя, принципово перебудувати себе. Перед нею відкриваються все більш широкі творчі можливості» [1, с. 25]. Але тут на нас чекає парадокс, очевидна суперечність сушого, відтворена у думці як логічна безвихідь, нез'ясованість, нездатність людини пізнати закономірності явища, прийняти адекватне ситуації рішення. Адже думка не є формою енергії. Тоді як вона може змінити матеріальні процеси?

Знайти відповідь на це досить складно, мабуть, згодом ми, чи наші послідовники зрозуміють це і застосують набуті знання відповідально, оптимально, тобто правильно спрямують власну механічну, фізичну, хімічну, біологічну і, насамкінець, духовну енергію.

Людина досягла неймовірних успіхів у багатьох галузях знань. Навчилася схрещувати різні види рослин, тварин і таким чином штучно виводити нові види. Завдяки знанням з хімії навчилася добувати з одних речовин інші. Навчилася співіснувати з природою та брати від неї корисне для себе, добуваючи все необхідне для біологічного життя. Людина винайшла літальні апарати і змогла пересуватися по планеті, не торкаючись землі. Ми знаємо, що 12 квітня 1961 року Юрій Гагарін став першою людиною, що здійснила політ у космос, облетівши Землю навколо за допомогою космічного корабля «Восток-1». Ніл Армстронг 20 липня 1969 року став першою людиною, що ступила на Місяць. Ці всі факти показують, що ми змогли вийти за межі нашої планети і тепер вивчаємо космічний простір. Нині активно вивчаємо сусідні планети нашої Сонячної системи та поза її межами. Багато космічних апаратів займаються вивченням небесних тіл. Але головна мета цих інтенсивних пошуків у майбутньому знайти планету, схожу на Землю, яка буде придатна для життя.

Для виконання цього непересічного з погляду планетарного масштабу завдання необхідно сягнути ще далі, тут уже потрібен не тільки міжзірковий політ, до якого людство поки що не готове, але й неабиякий злет людського розуму. Під час вивчення інших космічних систем, галактик, всесвіту в цілому ми можемо стикнутися з іншою розумною расою. І це для нас може бути як добре, так і погано, адже ми нічого ще не знаємо поза Ойкумену. Але людство вже зробило малесенький (порівняно зі Всесвітом) крок у нескінченність для пізнання простору за межами Сонячної системи. Стартували чотири супутники, які вишли за межі Сонячної системи та досягли третьої космічної швидкості «Піонер-10», «Піонер-11», «Вояджер-1» та «Вояджер-2». Вони вивчають міжзірковий простір. Також на борту «Вояджер-1» міститься інформація для інопланетян з розташуванням Землі та набором звуків та картинок.

За даними видатного російського природодослідника Сергія Капіци доведено стрімкий, перманентний розвиток людства, а також його кількісний зріст. Це збільшення проходить хвилями: спочатку збільшується населення, потім стабілізується, нормалізується його співвідношення з довкіллям. Але все ж такі збільшення населення постійно відбуваються. У наш час, особливо відчутна ця проблема у країнах Азії. Їх вже настільки багато, що деякі країни приймають жорсткі міри, щоб молода сім'я народжувала не більше однієї дитини. Якщо скористатися результатами дослідження природного та соціального простору від НАСА, ООН, ЮНЕСКО, то можна зробити однозначний висновок: усі запропоновані моделі фіксують невпинне збільшення народонаселення. А якщо нас,

людей, стане більше допустимої природою норми, критична маса, нам буде важче жити, тісніше і це може призвести до катаклізму, коли система вже не здатна саморегулюватися без допомоги розуму. Тому над таким постійним збільшенням кількості людей на планеті варто задуматися над вивченням можливості освоєння нових планет, придатних для життя, тобто освоєння ноосфери космічного штибу. «Походження і сенс універсальної інформаційної взаємодії ставить загальні проблеми природи свідомості та ще менш зрозумілої суспільної свідомості. Можливо, вона пов'язана з поняттям ноосфери, введеного В.І. Вернадським і Тейяром де Шарденом, яка, можливо, й визначає розвиток людства загалом. Складно усвідомлювати, що у найближчому майбутньому стане можливим цілеспрямовано впливати на глобальний процес зростання з огляду на масштаби і темпи цих подій, власне розуміння яких ще неповне і за відсутності належної глобальної політичної волі» [2].

Ми погоджуємося з думкою відомого французького біолога і гуманіста П'єра Тейяра де Шардена, який у «Феномені людини» стривожено висловлюється стосовно еволюції біосфери: «Таке ж широке, але, як побачимо, значно цілокупніше нашарування, ніж всі попередні, вона, дійсно, «мислячий пласт», який виник у кінці критичного періоду, розгортається з тих пір над світом рослин і тварин – поза біосферою і над нею» [4, с. 137]. З вищезначеного можемо зробити висновок, що простір ноосфери – це деяка царина, подібна біосфері, що існує у зв'язку всього зі всім і є в деякій мірі «розумним», «здатним мислити», що дозволяє керувати своїм життєвим простором. І, можливо, пізнавши його людство зможе спокійно співіснувати та користуватися нескінченними можливостями ноопростору.

Поза розмитими контурами молодій Землі прослідковуються аналогічні процеси: ті, які, матеріалізуючись у перших клітинах, продовжуються у створенні нервових систем. «Геогенез переходить у біогенез, який не що інше, як психогенез. З критичним переходом до рефлексії розкривається лише член ряду. Психогенез приводить нас до людини. Тепер психогенез зтушовується, він змінюється і поглинається більш високою функцією – спочатку зародженням, а потім наступним розвитком духу – ноогенезом. Коли в живій істоті інстинкт вперше побачив себе у власному віддзеркаленні, увесь світ піднявся на вищу ступінь» [4, с. 182]. Тейяр де Шарден вважає, що суспільство рухалося від геогенезу, плавно перетікаючи в біогенез, який, у свою чергу, перетворився на психогенез. А нині людство на шляху нової стадії розвитку, на новій стадії переходу в ноогенез. А перейдемо ми тільки тоді, коли пізнаємо більшою мірою ноосферу і засвоїмо її закони. Тоді, коли думаючи про космос, будемо бачити більш широкий простір, не бачити його як фантазмагорію, щось далеке, невідоме, а дійсне, реальне, яке можна зрозуміти, відчути, спробувати.

У контексті нашого дослідження цікавою і перспективною виявляється думка А. Маленкова про те, що сутністю ноосферного переходу є якісна зміна людини – трансформація *Homo sapiens* в *Homo noospheric*, у якому головною відмінністю останнього є обов'язковість моральних приписів у будь-яких діях, особливо планетарного масштабу [3]. Моральний закон, дійсно, виступає основою подальшого розгортання ноосфери в біоетику та ноосферну етику, без чого, на наш погляд, немає майбутнього.

З часом, коли людина зможе все більше і будуть з'являтися все новіші й досконаліші технології, ми будемо, як у фантастичних творах подорожувати планетами, спілкуватися з іншими розумними істотами, робити дивовижні речі, які нам поки складно уявити. Вже плануються проекти, мета яких відправити супутники до ближньої зірки й отримати інформацію.

Отже, основний висновок нашої роботи полягає в необхідності подальшого дослідження взаємодії біосфери та ноосфери з метою експериментального підтвердження гіпотези нескінченності Космосу та пошуку форм існування світового розуму. Сучасна наука (як технологічно, так і гуманітарно) знаходиться на межі сенсобуттєвих відкриттів. Таким чином, питання майбутнього вже не виступають предметом мрій, а є нагальними проблемами людського буття, що давно у межах Всесвіту пережили свій статус біомаси, натомість набувають статусу єдиних відомих мислячих істот, що несуть відповідальність перед світовим розумом не тільки у цивілізаційному, а й загальнокосмічному вимірі.

Список використаних джерел: 1. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1991. 2. *Капица С. П.* Модель роста населения земли и предвидимое будущее цивилизации [Электронный ресурс] / С. П. Капица. – Режим доступа : http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/kapitsa_teoria.htm. 3. *Маленков А. Г.* Ноосфера и человек ноосферы [Электронный ресурс] / А. Г. Маленков. – Режим доступа : <http://noosfera.mageric.net/files/knigi/Malenkov.pdf>. 4. *Тейяр де Шарден П.* Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987.

УДК 17:130.2

ЗАКОНИ ХАММУРАПІ ЯК РАННЬОЕТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПАМ'ЯТКА

А.С. Петровська, студ. гр. ПМ-101

Науковий керівник: **С.В. Киселиця**, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

У 1901 році французька археологічна експедиція, розкопуючи м. Сузи в Еламі (на схід від Вавилону), знайшла базальтовий стовп, з усіх боків покритий клинописом. Зверху на стовпі зображений сам Хаммурапі, у руках якого жезл – символ судової влади, вручений самим Богом. Ця унікальна знахідка, що була зведенням найстародавніших морально-етичних та політико-правових норм і правил поведінки, проливає світло

на характер суспільних відносин у не тільки у Стародавньому Вавилоні, а й загальноцивілізаційних законів спілкування та людського буття [1]. Закони Хаммурапі – один із найкраще збережених законодавчих кодексів стародавнього світу, створених за наказом вавилонського царя Хаммурапі у XVIII ст. до н.е. для врегулювання відносин поміж різними групами населення, владою і суспільством, а також індивідами.

Метою нашого дослідження є з'ясування етичного змісту законника та його впливу на морально-правовий простір тогочасного суспільства. Філософи, юристи, політики по-різному тлумачать «Закони Хаммурапі»: одні вважають їх своєрідним звітом царя перед богами про своє «мудре» і «справедливе» володарювання, інші – збірником добрих побажань, моральним кодексом, здатним продемонструвати «розрив між дійсним становищем (у державі) і намірами уряду», треті – чинним законодавством, покликаним доповнити й узагальнити звичаєве право міських общин [2; 3; 4; 5]. У такому контексті нам видається досить красномовним кількісне співвідношення законодавчих актів у його системі, що покликана врегулювати нагальні економічні, політичні, релігійні проблеми: власність – 121 стаття, шлюб і сім'я – 69 статей, захист особи – 19 статей, праця і знаряддя праці – 68 статей, суд – 5 статей.

Закони Хаммурапі являють собою як надзвичайно цікаву культурологічну пам'ятку, так і дуже важливе законодавче джерело історії становлення стародавньої Месопотамії. На протигагу іншим збірникам правових актів та законів Месопотамії, кодифікація не відображає божественну волю. У пролозі Хаммурапі вказує, що бог сонця та справедливості Шамаш, з'явився цареві уві сні, розпорядився, щоб той встановив у країні право і справедливість та вручив йому свої закони. В епілозі цар ще раз наголошує на необхідності дотримуватись всіх цих законів, а також декларує намір захищати всіх потерпілих і покривджених. У цих законах регулюється цілий спектр правових відносин вавилонського суспільства, зокрема в галузі цивільного, зобов'язального права, шлюбно-сімейного та спадкового права, трудових відносин, кримінального та кримінально-процесуального права. Це типова кодифікація рабовласницької держави, де всі права і привілеї закріплені за рабовласниками, а раб – особа безправна. Тут і вільні вирізняються між собою за правовим становищем – одні всевладні, повноправні, інші – другорядні, люди гіршого, нижчого сорту. Зрештою, такими були рабовласницькі суспільства не тільки у Вавилоні, а й в інших державах.

Своїм законодавством Хаммурапі намагався закріпити устрій держави, панівною силою, в якій мали бути дрібні і середні рабовласники. Це перший відомий збірник законів, що висвітлював рабовласницький лад, приватну власність. Суспільство складалося з двох основних класів: рабовласників і рабів. Невільниками були полонені, але було й боргове рабст-

во, яке обмежувалося трьома роками. Права рабовласників всіляко охоронялися законом. Найпринизливіше становище посідали раби. Вони поділялися на царських, тих, які належали общині, та приватновласницьких.

Цікаво, що закони містять пережитки родового ладу, які виявляються в суворих покараннях, збереженні принципу таліону – «рівне за рівне». До прикладу, якщо будівельник спорудив будинок, який завалився і при цьому загинув господар, то віддавався смерті підрядчик; якщо жертвою став син господаря дому, то засуджували до страти сина будівельника, коли ж загинув раб господаря, підрядчик повинен був віддати свого раба, тобто відшкодувати збиток. Хаммурапі заборонив продаж землі общинників, приборкав лихварів, обмежив термін боргової кабали до трьох років, він вперше в історії Месопотамії встановив у законі тарифи оплати найманої праці. За нього по всій території була відновлена іригаційна система. Лихварі, крамарі стали зараховуватися на державну службу, воїни-професіонали почали нести службу фактично довічно, був введений єдиний податок – десятина. Це стабілізувало становище в країні. Хаммурапі, підбиваючи підсумки свого життя і діяльності, писав у законнику, що він провів "велику воду", "наповнив житниці", "поліпшив становище людей".

Військова реформа закріпила нову організацію армії, підвищилась її дисципліна, жорсткішими стали покарання за дезертирство, значно поліпшилось матеріальне забезпечення воїнів-професіоналів. Отримані воїном земельний наділ, будинок, робоча худоба за загальним правилом не могли відчужуватись. Судова система в результаті реформ Хаммурапі стала централізованішою, майже незалежною від жерців, а головною підставою судових рішень стало писане право. Закони Хаммурапі запровадили нові правила розпорядження землею. Вони певною мірою захищали селянина-общинника, який потрапив у кабалу до лихваря, від погашення боргу за допомогою передачі позичкодавцю поля чи саду з очікуваним урожаєм. Окрема стаття рятувала боржника-селянина від втрати на випадок неврожаю. Власність охоронялась кримінальними санкціями. Закони Хаммурапі особливо жорстко карали тих, хто зазіхав на власність палацу, храму. Винний карався смертю разом із переховувачем краденого.

Нам видається досить прогресивним на той час шлюбне законодавство у частині правових стосунків, але очевидно дискримінаційним, якщо його оцінювати із гендерно-етичних позицій. Шлюб вважався різновидом договору, що, зазвичай, укладався між батьками нареченого і нареченої. Згоди останніх не вимагалось. Дівчат видавали заміж із 7-8 років. Діяло правило: немає договору, немає шлюбу й сім'ї. "Якщо чоловік узяв дружину і не уклав з нею письмового договору, то ця жінка не дружина" [1]. Закон детально визначав закон подружжя, їхні права на спадщину тощо. Чоловік міг віддати свою дружину в боргову кабалу, якщо в шлюбному контракті в письмовій формі вона не була від цього

захищена. У випадку тяжкої хвороби дружини чоловік міг взяти другу жінку. Чоловік міг вигнати дружину, якщо вона руйнувала сім'ю, принижувала гідність чоловіка. Якщо чоловік таку дружину не прогнав, вона ставала рабинею, а він одружувався на іншій жінці. Отож, розлучення для чоловіка було можливе у будь-який час.

Законник закріплював майже необмежену владу батька сімейства над дітьми. Він міг продати своїх дітей у рабство, віддати в боргову кабалу, передати дочку храму. Якщо син ударив батька, йому відрубували пальці. Якщо названий син зрікався своїх батьків, які його виховали, йому відгинали язика. Батько міг позбавити сина спадщини, попередньо одержавши санкцію суду.

Звичайно, моральні норми, які були представлені в законах не ідеальні, їх можна назвати занадто жорстокими, тому що вони вказували на видиму нерівність соціальних груп, їх відверто класовий, рабовласницький характер, привілейоване становище вищих класів. Як приклад: якщо раб сказав своєму панові: "Ти не мій пан", то пан може відрізати йому вуха; посилили експлуатацію й пригноблення простих общинників. Основною метою покарання передусім було залякування (правопорушника, зазвичай, намагалися не перевиховати, а помститися йому, та, по можливості, відшкодувати збитки потерпілому).

Нам видаються дуже суперечливими деякі морально-етичні положення, якщо виходити з позиції соціальної справедливості: близько 30 злочинів каралися смертною карою за принципом таліону не тільки у разі умислу злочинця, а й з необережності. В переліку покарань було багато таких, що перетворювали засудженого на інваліда. Як приклад: годувальниця, винна в смерті дитини, позбавлялася грудей. Але навіть ці досить жорсткі норми моралі намагалися регулювати всі царини життя суспільства, встановити прозорі правила поведінки і цим навести лад в країні.

Не слід забувати, що у своєму законнику Хаммурапі вказує, що його мета в тому, щоб "засяяли в країні істина і справедливість, щоб сильний не утискував слабого, вдову і сироту" [1]. Він вважав, що істинне правосуддя можливе лише на основі його указів і настанов. Бачимо, що за допомогою цих правил і норм у країні намагалися забезпечити мир та порядок і надмірна жорстокість була виправдана тим, що в ті далекі часи, на зорі становлення цивілізації, гуманізм ще не набув такого розвитку і значення як сьогодні. І якщо внести в певні зміни не стільки в букву, як дух законів (пом'якшити надмірну жорстокість, класову дискримінацію та явну нерівність в правах чоловіка і жінки), то за своїми дисциплінарними вимірами, вони можуть сприяти розбудові будь-якої держави на принципах добробуту та толерантності у спільноті. Вивчення цих законів може бути корисним й актуальним сьогодні також з позиції внесення гуманізуючих коректив у суспільно-політичні та громадянсько-особистісні відносини як між окремими людьми, співтовариствами, так і цілими країнами у

надзвичайно розмаїтому сучасному світові з його мультикультурністю та глобалізмом. Адже головним завданням етики було і є створення таких законів спілкування та регуляції відносин на підґрунті загальнолюдських цінностей, що покликані зробити життя кожного суб'єктивно комфортнішим, а всіх – об'єктивно безпечнішим.

Список використаних джерел: 1. *Законы вавилонского царя Хаммурапи* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pstgu.ru/download/1180422238.hammurapi.pdf>. 2. *Крижанівський О. П.* Історія стародавнього світу : навчальний посібник / О. П. Крижанівський. – К. : Либідь, 2009. – 590 с. 3. *Малахов В. А.* Етика : навчальний посібник / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с. 4. *Прибуцько П. С.* Етика / П. С. Прибуцько, Л. М. Дубчак. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2006. – 180 с. 5. *Хрестоматия по всеобщей истории государства и права : учебное пособие* / под ред. З. М. Черниловского. – М. : Гардарики, 1996. – 413 с.

УДК 1:111.1

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ВИМІРИ БУТТЯ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА

А.В. Полюян, аспірант кафедри основ конструювання машин
Науковий керівник: **І.М. Киселиця**, канд. філос. наук, доц. кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

Екзистенціалізм – філософія існування – ірраціоналістичний напрям у сучасній світовій філософії. Його соціальні витоки пов'язані з реальними процесами соціально-економічного, політичного і духовного життя Західної Європи ХХ століття, у культурно-антропологічному просторі якої людина стає річчю серед інших речей, втрачає свою індивідуальність. Гносеологічним джерелом екзистенціалізму є проблема буття, існування людини. Основними проблемами екзистенціалізму стали: людина як унікальна істота, філософія буття-не-буття, гуманізм, свобода та відповідальність, смерть як найпотаємніша суть людського існування, час як основна характеристика людського буття.

Мартін Гайдеггер – німецький філософ, який зосередив увагу на так званій духовній природі, застосував творчу енергію у царинах феноменології та екзистенціалізму задля глибинного проникнення у найпотаємніші прошарки людського буття. Його світогляд формувався під впливом філософії Фіхте, Гегеля, Шеллера. Майбутній екзистенціаліст захоплювався також працями Платона і Канта. Поєднання таких розмаїтих, але зосереджених на проблемах духу, концепцій врешті-решт і надихнуло його до започаткування парадигмально нового погляду на людину. Тому проблема буття для нього є фундаментальною проблемою, оскільки всі інші – відбитки, так би мовити, копії у зменшеному вигляді онтологічних, феноменологічних, особистісних питань до світу. Бути людиною, за Гайдеггером, означає займатися пошуком своєї оселі, тобто долати свою бездомність та осиротіння: «Пошуки буття – це пошуки своїх коренів, за допомогою яких людина здатна подолати безглуздість навколишнього світу, відчути себе необ-

хідною і неповторною частиною буття, "пастухом буття"» [1, с. 251]. Саме ці пошуки є засадничим принципом людського існування. Тож актуальність дослідження не викликає сумніву, метою якого є витлумачення основних проблем людського буття в екзистенціальній філософії М. Гайдеггера. Основним об'єктом – праця Мартіна Гайдеггера «Буття і час». Предмет дослідження – екзистенціальні виміри буття М. Гайдеггера.

Одним із найяскравіших історико-філософських явищ середини ХІХ – початку ХХ сторіччя стала так звана філософія життя (А. Шопенгауер, Е. Гартман, Ф. Ніцше, З. Фройд, В. Дільтей), яка поставила в центр своєї уваги проблеми співвідношення буття людини і буття світу. Буття, в широкому значенні, існування. У Гайдеггера воно фіксує існування сущого на відміну від його сутності. Буття визначається питанням: «Що означає бути сущим?», «Чи є?», «Чи існує?» Сущє – це кожен із нас. Сутність – сенс кожної речі, те, чим вона є сама по собі, відмінна від усіх інших речей. Сутність визначається відповіддю на питання: «Що є сущє?»

Існування (екзистенція) – центральне поняття екзистенціалізму, унікальна особистісна сутність людини, що втілює в собі духовну, психоемоційну неповторність особи. Особистісний характер екзистенції робить її недосяжною для будь-яких логіко-дискурсивних, раціонально-об'єктивних методів пізнавального осягнення. Внаслідок всезагальності вони виявляються принципово несумісними як з особистісною (неповторно-унікальною) природою екзистенції, так і предметно-речовим об'єктивним світом та його раціонально-логічною структурою. Екзистенція виступає як те, що не є (сукупність можливостей, майбутнє), яке на них переважно і зорієнтоване як на предмет своїх бажань, задумів, планів, проєктів, як небуття або ніщо.

На відміну від Імануїла Канта, який ставив питання «Що таке людина?», екзистенціалісти зосереджують свою увагу на питанні «Як стати людиною?», «Чи можливо стати людиною, а якщо так, то як?» В екзистенціалістів ключовими є категорії екзистенція, буття, ніщо, сущє. Екзистенція є буттям, яке спрямоване до ніщо й усвідомлює свою конечність, тобто вони тлумачать її як часовість. Тому саме час, вважає Гайдеггер, є найсуттєвішою характеристикою буття. Він виокремлює три форми часу (минуле, сучасне, майбутнє), які є структурними елементами існування: людині притаманне дійсне існування лише в тому випадку, коли панівною формою є майбутнє, а перевага сучасного приводить до розчинення у світі. Специфічність екзистенції розкривається через неповторність, унікальність особистості, що знаходить своє безпосереднє втілення у цілях, задумах, проєктах, звернутих у майбутнє, у її постійній націленості на майбутнє.

Ще одним важливим визначенням екзистенції є трансцендентування, тобто вихід за свої межі. Трансцендентне тлумачиться представниками екзистенціалізму неоднозначно, що дає змогу виділити два основних напрямки в екзистенціалізмі: релігійний (Габріель Марсель, Карл Ясперс, Лев Шестов) та атеїстичний (Альбер Камю, Жан-Поль Сартр,

Мартін Гайдеггер). Перший закликає до Бога, до самозаглиблення, що зробить можливим досягнення нового, трансцендентного виміру буття, яке є розширенням лише індивідуального «Я», тому що в цьому процесі руйнується егоїстична замкнутість і відкриваються горизонти зв'язку зі своєю епохою і вічністю. Атеїстичний екзистенціалізм наполягає, що навіть, коли Бога не існує, то є принаймні одне буття, в якому існування переує сутності. Цим буттям є людина, людська реальність.

Мартін Гайдеггер, визначаючи пріоритет людського існування, підкреслював, що все, до чого людина має відношення в світі, визначається способом людського буття. Саме для пояснення особливостей людського буття він застосовує поняття онтології як сплав тієї частини об'єктивного буття, яке залучене до людської діяльності та власне діяльності. Екзистенціальна онтологія (існування світу) багато в чому відрізняється від класичного філософського вчення про буття: якщо класична філософія розглядала буття як гранично широке поняття, то першоосновою онтології екзистенціалізму є буття.

Гайдеггер у книзі «Буття і час» сформулював філософське вчення, центральним поняттям якого постала екзистенція. На початку першого розділу формулюються проблеми підготовчої аналітики Dasein (Буття) та визначаються особливі характеристики того суцього, яким виступає Dasein, першою із них є перевага існування перед сутністю. Висловлюванням «Сутність міститься в його екзистенції» автор підкреслює, що їй принципово і сутнісно є справа до його буття – це відрізняє буття людини від існування будь-якого суцього (стола, стільця): «Особистість – не річ, не субстанція, не предмет» [1, с. 237]. Для того, щоб визначити традиційне поняття існування він вводить термін «наявності». Оскільки людина, ніколи не є наявною, то інша особливість полягає в тому, що Гайдеггер називає «завжди-моє» Dasein (Буття).

Гайдеггер вважає: об'єктивне філософське дослідження дає змогу фіксувати лише зовнішність буття, зводити знання до усередненої, вкрай збідненої, абстрактної, мертвої схеми світу; людське існування завжди є «буття-у-світі» і в той же час «співбуття», тобто людина не відділена від навколишніх речей і процесів, а тим більше від інших людей. Буття-у-світі Гайдеггер тлумачить як закинутість у світі, а співбуття – як формальний колектив, несправжнє, не аутентичне існування людини; у процесі спів-буття окремі людські існування ніби взаємно гасять унікальність своїх індивідуальних проявів, і люди перетворюються на безликі одиниці, натовп. Взаємонівлючий вплив людських існувань призводить, зрештою, до виникнення анонімної, безособової влади іншого над кожним (dasMan), яка вирівнює будь-які відмінності й спричиняє втрату власного існування. Панування dasMan приводить до того, що кожний уподібнюється кожному.

Задля цивілізованого вирішення проблеми взаємозалежності і незалежності людини, Гайдеггер пропонує звернутися до екзистенціальної аналі-

тики буття, яка може розкрити світ не як суще (повторюване в речах і явищах), а як існування речі та явища в їх неповторності та цілісній унікальності. У цьому контексті, на нашу думку, надзвичайно знаковим і красномовним світоглядно-теоретичним є постулат: «Хто глибоко мислить, глибоко й помиляється» [2, с. 156], що відкриває сенсобуттєву межову ситуацію вибору поміж-буття. Для досягнення більш-менш гармонійного стану душі треба абстрагуватися від повсякденного буття і прислухатися до голосу з глибин самості людини, який є покликом землі і крові, покликом самої долі. Проте єдине, що може звільнити людину з-під влади *das Man* – це смерть, яка виражає найпотаємнішу суть людського існування.

На відміну від позбавлених особистісних переживань об'єктів природи, це людське буття апелює до себе, турбується про себе, рефлексує над собою. Нам видається, що у світоглядній аргументації Мартіна Гайдеггера є сенс, адже він вперше серйозно формулює проблему виявлення граничних підстав буття і певною мірою науково (настільки, наскільки екзистенціалізм можна назвати теорією) послідовно вирішує фундаментальні суперечності трансцендентного та екзистентного у людському бутті, шукає і знаходить, так би мовити, законні форми самоосягнення людини. Тож М. Гайдеггер світ сприймає раціонально-гносеологічно, а обґрунтовує його закономірності герменевтично, з ключовим для цієї моделі пізнання способом духовного освоєння світу – розумінням, що водночас є і тлумаченням, і переживанням. Це емоційно-естетичне, багате в чому інтуїтивне осягнення, яке хоч і не протистоїть раціонально-гносеологічному, проте й не зводиться до «чистої» теорії. Отже, людське буття – неподільна конкретність, що переживається людиною, унікальна мить, ні з чим не порівнювана екзистенціальна реальність, абсолютна цінність, яка, власне, і створює дійсну людину поза простором і часом, тобто вільну і вічну.

Список використаних джерел: 1. *Гайдеггер М.* Бытие и время / М. Гайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина. – М., 1997. – 451 с. 2. *Гайдеггер М.* Будувати, проживати, мислити / М. Гайдеггер // Т. Возняк. Тексти та переклади. – Х. : Фоліо, 1998. – 332 с.

УДК 13:130.2:165.721

НІГІЛІЗМ ФРІДРІХА НІЦШЕ

В.С. Садчиков, аспірант

Науковий керівник: **І.М. Киселиця**, канд. філос. наук, доц. кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Позиції нігілізму досить широко використовуються різними громадськими діячами, філософами та політиками для маніпуляції сучасним суспільством, для виходу із затяжної соціально-економічної та політичної кризи. Неможливо говорити про вихід із неї, а тим паче вирішувати її, без філософського розуміння глибинних причин того, що від-

бувається. Кризові явища в духовній культурі, філософії є свідченням вичерпаності минулої парадигми, необхідності перегляду основних загальноприйнятих морально-етичних цінностей та політико-правових норм життя світового співтовариства [1; 2; 3]. Вказаний процес, на нашу думку, можна кваліфікувати як зародження цинізму, що феномен спричинило стійку тенденцію до нігілізму в сучасному суспільстві та прагнення зрозуміти природу і роль в ньому надлюдини.

Нігілізм – світоглядна позиція, що виражається в запереченні осмисленості людського існування, значущості загальноприйнятих моральних і культурних цінностей; невизнання будь-яких авторитетів. Знаковим для XIX сторіччя є тлумачення німецьким філософом Фрідріхом Ніцше нігілізму: усвідомлення ілюзорності і неспроможності як християнської ідеї незмінного Бога ("Бог помер"), так і ідеї прогресу, яку вважав версією релігійної віри.

Нігілісти, як і Ніцше, дотримуються деяких або всіх із наступних тверджень:

- немає розумного доказу наявності вищого правителя або творця;
- об'єктивно моральності не існує;
- життя, в певному сенсі, не має істини, і ніяка дія об'єктивно не переважає іншу.

Розглядаючи нігілізм, як загальносоціальне явище в філософії Ніцше, потрібно звернути увагу на співвідношення добра і зла, понять, які так близько і так далеко від нашої буденності. Генеалогія – це наука про спорідненість зв'язків між словами, явищами, подіями. Порушуючи питання виникнення добра, бачимо, що його першоосновою є спорідненість з вищими і сильнішими світу цього. "Пафос шляхетності і відстані, це споконвічне й панівне, загальне та основоположне ставлення верховного роду володарів до роду підлеглих, до "низів" – ось де першоджерело протилежності добра і зла" [4, с. 137], – стверджує автор. І як з ним можна не погодитись, адже всім відомо, що саме "верхи" будь-якої влади завжди визначали що є що. Низи в жодному разі не мали права не підкоритись наказам або судженням верхівки влади, тому що це смерть або невимовні страждання. Тобто, поняття "добро" вже при своєму зародженні є гріховне, неблагочестиве поняття, адже воно є мірою вищої влади, їх примхою та заохоченням.

Tabula rasa свідомості, щоб розчистити місце для нового знання, для передбачення і задумів, для проектів і функцій, для нас самих. Автор каже нам про те, що основою виявлення волі і не порушення всіх своїх обіцянок є твердження: "я хочу", "я зроблю". Людина – це, перш за все, тварина, яку ми самі в собі намагасмося приборкати кожного дня. Тільки праця людини власне над собою принесла плоди в суспільство. Ніцше будь-яким твердженням каже про те, що ми повинні навчитися обіцяти і виконувати свої обіцянки, оскільки лише це робить нас людьми, а надто це робить кожного з нас ближчим до образу надлюдини. Тільки

вільна людина є мірилом вартості самої себе. І у кожній вільній, суверенній людині є панівний інстинкт, тут немає жодних питань або сумнівів, оскільки такий інстинкт називається сумлінням.

Ніцше вважає, що нечисте сумління – це хвороба, яка вражає людину неминуче, незважаючи на те, які страждання випали на її долю. Він порівнює розвиток людської моралі з першими тваринами, які тільки вийшли на сушу з води і враз всі їх інстинкти були знецінені. Вони повинні були пристосуватися до змін навколишнього середовища, інакше припинили б своє існування як біологічний вид.

Особливою лінією проходить у Фрідріха Ніцше роль християнського Бога у формуванні провини і нечистого сумління. Оскільки автор постійно наголошує, що Бог жертвує собою, щоб оплатити всі борги людства, то Бог єдиний, хто їх може оплатити, адже самі люди не в змозі це зробити. Тож видається істинним висновок, що позикодавець жертвує собою заради свого боржника з любові. Автор нігілізму послідовно висвітлює проблему наших моральних оцінок, понять добра і зла, гріха, нечистої совісті в абсолютно новому світлі. Ніцше, залишаючись вірним своєму афористичному стилю, з властивою йому глибиною суджень та історичним чуттям відкриває причини виникнення наших моральних оцінок, походження яких було забуто.

Автор порушує питання про аскетичні ідеали з різних поглядів. Він бачить ці ідеали з трьох позицій: Заратустри, митців-філософів і своєї власної. Ніцше вважає, що аскетичний ідеал протягом усієї людської історії переслідував людей і наче нав'язлива ідея зрив у головах багатьох поколінь. Люди завжди боялися порожнечі, вони боялися того, що коли не буде ідеалу, то не буде до чого йти, отже, буде відсутня така потрібна всім мета, яка завжди буде недосяжна: той нав'язливий ідеал, у всіх аспектах, що його виражають.

Критикуючи багатьох філософів-митців, Ніцше виокремлює декількох із них, щоб особливо акцентувати на їх аскетичних ідеалах, що не повинні бути прикладом для наслідування. Критикуючи Ріхарда Вагнера, автор вказує на те, що митець на схилі віку повністю відрікся від всіх своїх аскетичних ідеалів і тим, що пов'язане це з радикальним переосмисленням цінностей.

Ніцше апелює до знаменитих опонентів в особі Канта, Шопенгауера, Стендаля. Філософ чудово розуміє, що тільки усамітнівшись можна мати можливість думати і творити, тільки біднота і злидні – єдині форми аскетичної свідомості. На думку Ніцше, саме священик є найліпшим прикладом для втілення аскетичного ідеалу в житті. Він привелює цей ідеал бідноті, яка априорі його потребує. Ідеалом слабких було б досягнення того, щоб «вселити їх власну убогість в убогість усього світу в свідомість щасливих так, щоб тим одного разу раптом стало соромно за своє щастя і вони, можливо, сказали б один одному: як соромно бути щасливим! Навколо надто багато злиднів!». Ніцше не пропонує сильним

вимовляти такі слова. Сильні не можуть доглядати за хворими, так як останні сподіваються лише на те, щоб їх заразити. "Порятунок потопаючих справа рук самих потопаючих", – каже народна мудрість, отже, тільки слабкі і хворі можуть піклуватись про таких же, як вони самі.

Ніцше вказує нам на загальноновизнані постулати мудреців, що насправді є лише пустими словами слабких людей. Критикуючи їх, він протестує проти навмисно створеного образу великодушної людини, яка є невід'ємною складовою ідеального суспільства. Тільки жорстка ієрархія може поставити крапку в суперечностях, адже людина людині – вовк. Тільки вища сутність людини може протистояти цьому безглуздому явищу життя.

Саме ідея про вічне, про волю, яка штовхає нас у безодню життя – одна із основних ідей у творчості Ніцше. Її зміст можна зрозуміти в різних контекстах, все залежить від людського світогляду, але нескінченний кругообіг життя з його жахами, блюзнірством – все це відбувається не поза нами, а в самих нас. Бо найцінніше, що є в кожному з нас – це наша необхідна й достатня величність і розвивати її далі є обов'язком кожної людини, яка хоч трішечки вважає себе філософом.

Свій нігілізм Ніцше зводить до принципу «Я вже ні у що не вірю», що є правильним способом міркування творчої людини. Проте цією своєю філософською настановою Ніцше намагається створити вчення про світовий процес. Він, щоправда, визнає, що це вчення не більше як одна з «незліченних інтерпретацій», перевага якої полягає лише в тому, що вона дає можливість краще переносити «безглуздість буття» [5]. Кінцевий результат: усі цінності, за допомогою яких ми спершу намагалися повідомити світові про його цінність, а потім через їх непримиренність до нього знецінювали. Тож, усі цінності, що сприймаються, насамперед, психологічно є результатами певних утилітарних перспектив, що мають на увазі підтримку і посилення ідеї людської влади. Це все та ж гіперболічна наївність людини: вважати себе сенсом і мірою цінності речей.

На підставі аналізу творів Фрідріха Ніцше було встановлено, що цей філософ свідомо дотримувався класового підходу у тлумаченні людини і суспільства, творчості, культури, історії. Ніцше вважав, що розподіл суспільства на класи (за його термінологією – касты) є вічним, а його коріння сягає біологічної природи людини. Панівні класи ("пануючі касты" або "раса панів") є, на його думку, істотами у всіх відношеннях більш високого рангу, ніж пригноблені та експлуатовані ("раса рабів"), по відношенню до яких перші являють собою "рід надлюдини". Вища культура створювалася, створюється і буде створюватися саме пануючими класами, а без них культура взагалі була б неможлива. Існування і творчість панівних класів забезпечується експлуатацією ними величезної кількості людей. Чим сильніше експлуатація, що утримує рабів у покорі, тим пишніше розквітає культура. Ніцше зараховує себе до "раси панів" як її філософа й ідеолога, одного з "творців нових цінностей".

Філософія життя Фрідріха Ніцше (ніцшеанство) стала найважливішим теоретичним джерелом ідеології фашизму, її основні ідеї увійшли в фашистську доктрину[6]. Нині в Німеччині, США та інших країнах спостерігаємо за численними і досить масовими спробами «реабілітувати» Ніцше, возвеличити його особистість, відродити його ідеї. Тож необхідно бути пильними стосовно світоглядно-теоретичних засад будь-яких філософських систем сучасності, а особливо тих, що хоча б частково спрямовані на руйнацію людського у людині, пошуках підстав для того, що роз'єднує, аніж об'єднує людей. Якими вони б не були у своїх слабостях – інших немає або вони не відомі науці.

Список використаних джерел: 1. *Kaufman W.* Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton / W. Kaufman. – 1974. – P. 258. 2. *Hollingdale, R. J.*: Nietzsche: The Man and His Philosophy / R. J. Hollingdale // Cambridge University Press. – 1999. – P. 6. 3. *Henry Louis Mencken*, «The Philosophy of Friedrich Nietzsche», T. Fisher Unwin, 1908, reprinted by University of Michigan. – 2006. – P. 6. 4. *Ницше Ф.* Полное собрание сочинений : в 13 томах. Т. 12 : Черновики и наброски, 1885-1887 гг. – М. : Культурная революция, 2005. – 556 с. 5. *Марков Б. В.* Человек, государство и Бог в философии Ницше / Б. В. Марков. – СПб. : Владимир Даль: Русский остров, 2005. – 786 с. 6. *Нордау М.* Фридрих Ницше / М. Нордау // Вырождение. – М. : Республика, 1995. – 400 с.

УДК 17.023:111.1

ЕТИКО-ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЩАСЛИВОГО БУТТЯ

Т.В. Салькова, викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

Протягом усієї історії становлення світової етичної думки проблема щастя знаходила відображення у творчості кожного значущого для власної доби мисленника. Що таке щастя; якими мають бути засади людської поведінки; чим слід керуватися особистості, аби забезпечити для себе та інших глибоке й тривале відчуття щастя? Ці сенсобуттєві питання в різних модифікаціях знаходимо у філософії Сократа і Аристіппа, Епікура і Зенона Кітійського, Піррона і Сенеки, Епіктета і Марка Аврелія, Спінози і Монтеня, Канта і Гегеля, Фойєрбаха і Маркса, Сартра і Шопенгауера, Шеллера і Бердяєва... Проблему щасливого буття не оминули своєю увагою й сучасні вітчизняні антропологи, етики, культурологи – В.А. Малахов, С.Б. Кримський, М.М. Кисельов, В.Л. Петрушенко, В.О. Татаркевич, В.П. Полуянов, Н.В. Хамітов та інші.

Актуальність проблематики нашого дослідження полягає у пошуку відповіді на питання про сенс життя та можливість бути щасливим, що не є зрозумілим поза процесом самопізнання та прагнення до гармонії зі світом загалом та самим собою зокрема. Об'єктом цього дослідження виступає щасливе людське буття, природа та способи його досягнення. Метою статті є аналіз ідеї самореалізації людини як шляху досягнення стану істинного блага, що обумовило вирішення такого завдання: проаналізувати етико-екзистенціальні виміри щасливого буття.

Кореляція сенсу життя та щастя, з однієї сторони, виявляється в тому, що реалізована мрія є умовою щастя, а з іншої – прагнення усвідомити себе щасливим таким чином надає сенс будь-яким діям. Щастя – стан людини, для якого характерні переживання внутрішнього вдоволення власним буттям, повноти й осмисленості свого життя, відповідності досягнутого життєво значущим цілям і мріям. Прагнення людини до щастя безпосередньо пов'язане із сенсом життя. Уявлення про сенс життя, сформовані науковим світоглядом, не дають готових рецептів щодо того як жити, не можуть передбачити всі зміни життєвого шляху особистості, неповторні риси її характеру, задатків, розуму, волі, не сприяють точному вимірюванню оптимального співвідношення індивідуальних можливостей і домагань. Громадське і власне життя в діяльності людини взаємопов'язані і взаємодоповнюють одне одного. Сенс життя визначає не певний ізольований аспект, а їх загальну спрямованість, яка полягає в принципах і нормах моралі.

В історії філософії існує чимало різних підходів і напрямів щодо визначення сенсу буття і щастя. Одні мудреці вважають, що сенс життя людини полягає в матеріальному добробуті, інші – в залежності її від надприродних сил, ще інші – в абсурдності людського буття взагалі. Абсолютизація кожної з цих ідей позбавляла можливості наукового визначення. Серед різних підходів до визначення сенсу життя і людського щастя виокремлюють такі: позитивізм, антропологізм, прагматизм, герменевтику, ірраціоналізм, синергетику тощо. Англійський філософ Нового часу Френсіс Бекон зазначав, що чинників і засобів досягнення щастя існує багато, тому позитивного ефекту можна досягнути тільки в їх інтегративній єдності. Вже майже через чотири століття знаний вітчизняний філософ Віктор Малахов до основних чинників людського щастя додає: задоволення людських потреб, усвідомленість осмислення власного буття, цілісність та повноту буття, гармонію із собою і навколишнім світом [2]. Розглянемо їх.

Задоволення людських потреб: не можна назвати щасливою людину невдоволену, яка страждає від відсутності найпотрібнішого їй як у фізичному, так і в духовному сенсі. Їх нестача обумовлює сьогодні нещасливий стан мільйонів наших співвітчизників. Але й цілковите задоволення наявних потреб саме по собі ще не робить людину щасливою.

Увідомлення осмисленості власного буття: людина не може бути щасливою, якщо вона усвідомлює внутрішню безглуздість, безцільність і марність свого існування. Необхідний елемент щасливого стану душі – відчуття недаремності власного життя, наявності у ньому загального сенсу, мети, яка його організує в цілісність, може бути пов'язане з релігійністю людини, з її відданістю своїй професійній чи громадській діяльності, своєму народові або ж сім'ї, з дружбою, палким коханням, співчуттям тощо.

Цілісність буття: якщо щастя є певним задоволенням від життя загалом, людина не може бути щасливою, допоки її існування залишається роздрібненим, розпорошеним на ті чи інші часткові функції, а вона сама

постає як частковий індивід (за влучним висловлюванням Карла Маркса). В основі такого роздвібнення людської цілісності можуть лежати як об'єктивні соціальні суперечності (до речі, глибоко досліджені діалектичним матеріалізмом), так і недоліки власне цієї людської особистості, її нездатність зібрати себе до купи. Так чи інакше, можна твердити, що подібний розпорочений стан душі протилежний людському щастю.

Повнота буття: хтось може цілісно реалізувати сенс власного існування в певній вузькій царині, скажімо, з головою зануритися у виробничі проблеми, в наукову або художню діяльність і забути про все інше на світі. Така людина здатна переживати моменти високого захвату, зазнавати незрівнянних радощів цілковитої самореалізації, але чи буде при цьому вона щасливою? Досвід навчає співвідносити уявлення про щастя з усією повнотою сутнісних вимірів людського буття. У зв'язку з цим істотне значення мають і робота, і суспільне визнання, і родинні стосунки, і здоров'я, і можливість подорожувати, займатися спортом, хобі тощо. Надзвичайно важливі чинники щастя – кохання, діти.

Гармонія з собою та навколишнім світом як критерій щастя. Власне, саме гармонії з собою та навколишнім світом, як критерію щастя, надавав вирішального значення відомий український письменник і мислитель Володимир Винниченко у своїй концепції «конкордизму» (concordia з латини – згода, погодження). Як зазначає В. Винниченко, говорячи про основні цінності людського буття, «багатство, сила, здоров'я, кохання, розум і так далі самі по собі, ні кожна окремо, ні навіть усі разом, коли вони не погоджені з собою, щастя не дають. Тільки дійова рівновага цих цінностей та погодженість їх між собою та з силами назовні нас дає той стан, який ми можемо з цілковитим правом назвати щастям. І з іншого боку: розлад цих сил між собою, всередині нас, або з силами, що поза нами, неодмінно дає те, що ми називаємо нещастям» [1].

Вітчизняні філософи Н. Хамітов, С. Крилова у філософському словнику з етики зафіксували визначення поняття щастя як переживання реалізації сенсу життя. Категорії «сенс життя» і «щастя» можна співвіднести з категоріями «можливості» і «дійсності» [3]. Отже, зробимо висновок: маючи загальнолюдські витоки, проблема щастя в кожному випадку передбачає цілком особистісне, відповідальне рішення, яке відображає особливості характеру, освіти, виховання, віку, професії тієї чи іншої людини, неповторності її життєвого досвіду, внутрішнього світу, емоційних нашарувань, переживань того, що здійснилося чи ні.

Таким чином, за більш, ніж дві тисячі років, що минули з часів оприлюднення проблеми щастя у філософській думці, було висловлено безліч поглядів на його природу. Підсумовуючи основні концепції тлумачення щастя, можна погодитися з думкою, що щастя – це щось цілком об'єктивно існуюче, відчутне, екзистенціальне: по-перше, щаслива доля, успіх у якійсь справі, життєвий талан, реалізовані схильності, спо-

ріднена праця тощо. По-друге, як суто внутрішній, психологічний стан інтенсивної радості, захвату, блаженства. По-третє, у загальнофілософському аспекті щастя найчастіше осмислюється як володіння вищими благами життя (власне це й означає термін «евдемонія»). Нарешті, щастя виступає як суб'єктивна моральна реакція на володіння цими благами, що знаходить вияв у певному задоволенні від життя загалом. Саме таке розуміння щастя, на наше глибоке переконання, є істинним.

Список використаних джерел: 1. Гусак Н. Д. Щастя в етичній концепції «Конкордизму» Володимира Винниченка [Електронний ресурс] / Н. Д. Гусак. – Режим доступу : <http://gzvon.pyramid.volna.ua>. 2. Малахов В. А. Етика : навч. посібник / В. А. Малахов. – 4-ге вид. – К. : Либідь, 2002. – 384 с. 3. Хамитов Н. Етика. Путь к красоте отношений / Н. Хамитов, С. Крылова. – К. : КНТ, 2007. – 403 с.

УДК 2 – 33:27

ПЕТРО МОГИЛА І УКРАЇНСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО

Р.А. Сичов, студ. гр. 219

Науковий керівник: **К.В. Сичова**, ст. викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

На історичний період кінця XVI – першої половини XVII століття припадає безліч надзвичайно важливих подій у соціально-політичному, культурному та релігійному житті України.

На тлі нової, «неправославної» реальності – унії – виникла невідкладна потреба осмислити і переосмислити не лише традиційний комплекс понять і стереотипів старої української церкви, а й віднайти відповіді на багато значущих для України питань, актуальність яких стала очевидною. Безпосередньо зіткнувшись з культурно- й освітньо-оснащеним католицизмом, представники українського православ'я мусили сформувану обґрунтовану, струнку національно-православну концепцію України – спадкоємиці княжої Київської Русі. А тому треба було довести і собі, й католицьким опонентам, що православна Україна XVI–XVII століть органічно пов'язана з Руссю Володимира Великого та Ярослава Мудрого і зберегла візантійсько-православні першовзірці, традиції, обряди; визначитися з політичними, релігійними, культурними пріоритетами; віднайти шляхи і засоби реформування в церковній, культурній сферах, які б забезпечили українському православію, конфесійну міць, авторитет, полемічну стійкість, гнучкість за умов наступу мобільного й освіченого католицизму та інше.

Аналіз церковно-релігійної та національно-культурної ситуації, що склалася в Україні кінця XVI – першої половини XVII століття виявляє важливу, на нашу думку, закономірність: ідейні попередники митрополита П. Могили і сам ієрарх у реалізації своїх планів, нововведень незмінно спиралися на монастирські структури, на українське православне чернецтво. П. Могила як талановитий церковний, громадський, культурний діяч, знав, що і як робити, щоб забезпечити українцям статусу єв-

ропейського народу, а православ'ю – авторитет, стійкість і перспективу за нових реалій, – також спирався у своїх реформаційних перебудовах на цей специфічний релігійний інститут.

Тривалий час на українських землях саме монастирі складали своєрідні архіпелаги релігійно-духовної освіченості. За стародавньою християнською традицією тільки монастирі постачали кандидатів на вищі ієрархічні посади в церкві, тією чи іншою мірою визначаючи обличчя й напрями церковної політики. Через монастирі, чернецтво впродовж віків кананізувались, осмислювались і поширювались фундаментальні християнські, соціальні, релігійно-філософські, етичні, естетичні ідеї та цінності.

З українським чернецтвом, монастирями у Петра Могили була пов'язана вся його релігійно-церковна, освітня, науково-культурна діяльність. Не лише службовий, а й особистісний інтерес П. Могили до цього інституту засвідчують його записник, що зберігся серед рукописів Києво-Софійського собору, та багато праць, написаних самим ієрархом або ж під його керівництвом і за безпосередньої участі: «Літос» (1644), «Роздуми про високе значення чернецого життя» (близько 1628 р.), «Книга души, нарицаемая злото» (?), «КрестХриста Спасителя і кожного человека» (1632), передмови до безлічі лаврських видань – «Учительного Євангелія», службеників 1629, 1639 років, послання, листування та ін.

Уже перші кроки мислителя в ранзі архімандрита Києво-Печерського монастиря (з кінця 1627 р.) засвідчують, що його стратегічні задуми в подоланні кризових явищ у церковно-православному житті тодішньої України виходять далеко за межі власне церкви, вказуючи, як глибоко розумів П. Могила причини розладу не тільки в церковній сфері, а й в українському суспільстві загалом. Контекст і підстави підходів П. Могили до релігійної справи дозволяють стверджувати, що мова йшла не про вирішення вузьких, хоча й невідкладних проблем вітчизняної церкви (як, наприклад, подолання неграмотності серед духовенства), а про глобальні цілі реституції православного духу, національно-релігійної свідомості, що спирається на історичну спадщину Київської Русі; про створення власного кадрового, науково-культурного потенціалу, засвоєння кращих зразків польсько-латинської і візантійської культур, піднесення національної освіти, письменництва до європейського рівня, а також очищення та систематизації церковної обрядності тощо.

Українське чернецтво кінця XVI – XVII ст. не являло собою якоїсь монолітної, одномірної в ідейних уподобаннях та позиціях релігійної корпорації. В його середовищі більш-менш рельєфно окреслювалися три різноякісні групи. Насамперед – це група різнобічно освічених, високоєрудованих, діяльних ченців. За свій патріотичний обов'язок вони вважали подолання навіюваного католицькими опонентами стереотипу щодо православ'я як релігії меншовагартісної, що «не має в собі ні собору святих, ні науки, ні справжніх пастирів » (П. Скарга). Типовими представниками цієї

групи були члени «вченого гуртка», сформованого на базі Печерського монастиря та його друкарні Є. Плетенецьким із кращих науково-культурних та літературних сил тодішньої України (Памво Беринда, Лаврентій Зизаній, Тарас Земка, Олександр Митура, Філотей Кизаревич та інші). Іншу, полярно протилежну за позиціями та поглядами групу склали ченці, що їх свого часу М. Грушевський кваліфікував як прихильників православного консерватизму, старовірства. Відповідні були й їхні рецепти оздоровлення церкви – самозбереження старого православ'я за допомогою ізолювання від будь-яких новітніх, тим більше – реформаторських впливів; недопущення латинської науки, «польської барбарії», «басней арістотельських» та інших «вавилонських хитрощів»; обмеження освіти «пізнанням складів і мови», мінімумом, що давали Псалтир, Часослов, Октоїх і т. інше.

Третю, найчисленнішу групу в українському чернецтві складали ченці, для яких неприєднання до обох вищеназваних груп і було їхньою власною позицією. В цьому вони, ймовірно, більше відповідали традиційному типу поміркованого українського ченця.

Беручись за принципово нову справу створення в Києві школи з перспективою вищого навчального закладу і запрошуючи з інших місць досвідчених викладачів-ченців, архімандрит Петро, ймовірно, виходив не лише з масштабів задуму, а й з реалій браку місцевих педагогів, з потреб зміцнення табору прогресивно мислячих монастирських насельників, здатних не лише відповісти на інтелектуальний виклик католицизму, а й протистояти опозиції православного старовірства. Ймовірно, з цих міркувань до Києва були запрошені такі непересічні особистості, як ієромонах І. Трофимович-Козловський, який став ректором лаврської школи, а пізніше – першим українським доктором богослов'я; чернець С. Косів – вихованець, як і Трофимович-Козловський, трьох європейських академій, префект школи, автор кількох полемічних творів, майбутній (з 1647 року) митрополит Київський.

Сам П. Могила про цей період писав: «Вбачаючи велику втрату для душ людських від невченості духівництва і невченості юнацтва та бажаючи... також повернути тих, хто відійшов від православ'я, я маю намір фундувати школи для того, щоб юнацтво наставлялось у всякому благочесті, у добрій моралі і вільних науках» [2, с. 183].

Майже рік існування лаврської школи (1631-1632) завершився об'єднанням лаврської та братської шкіл на матеріальній базі Києво-Богоявленського монастиря в якісно новий навчальний заклад – Києво-Братську колегію, яка згодом фактично, а потім і документально, набула статусу національного вищого навчального закладу.

Заслуга П. Могили та прогресивно мислячого українського чернецтва не лише в тому, що створенням колегії були закладені основи національної вищої школи, а й у тому, що цьому навчальному закладу з самого початку вдалося набути характеру духовного і світського закладу.

Не менше значення мають зусилля архімандрита, а згодом митрополита П. Могили та його ченців-одномумців, докладені для введення в церковну практику, церковно-монастирське книгодрукування української розмовної («посполитої») мови.

Безумовно, в поширенні й утвердженні православного віровчення неабияке значення мала особиста участь митрополита Петра у виголошенні проповідей, цитуванні Святого Письма, підготовці друкованих видань із використанням української «простої мови». Показові були церковні видання, які П. Могила підготував разом із києво-печерською монастирською друкарнею, – «Анфологія» (1636 р.), «Пречесні Акафісти» (1636 р.), «Учительне Євангеліє» (1637 р.). «Анфологія», зокрема, являла собою збірник молитов, біблійних текстів для читання, розрахованих на слухачів Києво-Братської колегії, духовенство, віруючих. Самі тексти друкувалися церковно-слов'янською мовою, але роз'яснювально-коментуюча частина («науки») була спеціально подана українською розмовною мовою.

Поєднання зусиль П. Могили, ченців-друкарів Печерського монастиря з діяльністю Колегії у освітньому напрямі (підготовка творів і виступи викладачів як духовних осіб з проповідями, спілкування в стінах Колегії, читання окремих предметів українською мовою) – ставало першими кроками до унормування присутності української мови у церковній практиці, до перетворення в перспективі національної мови у богослужбову. Одночасно подібною діяльністю закладалися й підвалини для формування української літературної мови.

Виходячи з історичного досвіду християнської церкви, один із реальних резервів підготовки вітчизняної вченості П. Могила вбачав у чернечо-монастирському комплексі: тут не лише здобувалась освіта, концентрувалася релігійно-культурна спадщина попередніх поколінь, а й культивувалися «гранична напруженість глибинної духовності», «діяльне і творче споглядання, у процесі якого людина переформовує сама себе, вдосконалюється з морально-духовного боку» [2, с. 204]. Українські монастирі, чернецтво з притаманними їм формами і засобами впливу, вірогідно, здавалися П. Могили реальним механізмом відродження православної духовності, святості, що допомагали українському суспільству долати релігійну кризу, вистояти у протиборстві з католицькими опонентами.

Духовні підвалини, що закладав П. Могила за допомогою українського інтелектуального чернецтва в один із найскладніших періодів національної історії, дозволили не лише подолати кризу православ'я, а й піднести національно-культурний потенціал України, що дало підстави визначати співвітчизникам могилянську добу як добу національного відродження України у XVII – XVIII ст.

Список використаних джерел: 1. *Огородник І. В.* Українська філософія в іменах : навчальний посібник / І. В. Огородник, М. Ю. Русин ; за редакцією М. Ф. Тарасенка. – К. : Либідь, 1997. – 328 с. 2. *Феномен Петра Могили* / за редакцією В. Климова. – К. : Дніпро, 1996. – 269 с.

ІЛЮЗОРНО-КОМПЕНСАТОРНЕ ТА ІНТЕРАКТИВНЕ ПІДґРУНТЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

В.В. Ступаченко, студ. гр. МС-081

Науковий керівник: **С.В. Киселиця**, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Сучасне суспільство, перебуваючи під впливом комп'ютерних мереж, інтернет-технологій, знаходиться у стані радикальної трансформації. У зв'язку з цим змінюється як сприйняття світу людиною, так і структури повсякденності буття. Це кардинально змінило світ людського буття, викликало до життя такий, досі невідомий цивілізованому людству, феномен як віртуальна реальність.

Поняття «віртуальна реальність» (virtual reality) у сучасному значенні вперше публічно застосував наприкінці 80-х років ХХ сторіччя відомий діяч кіберкультури Жерон Ланьє (Jaron Lanier) [1]. За останні роки розвиток інформаційних технологій та формування знань про них актуалізували необхідність дослідження віртуальної реальності як у загальнолюдському, так і у вузькопрофесійному сенсі слова. У широкому сенсі, вона є результатом переживання людиною багатьох екзистенціально-психологічних станів (уява, фантазія, сон тощо). У вузькому значенні – це комп'ютерна віртуальна реальність. Комп'ютерна віртуальна реальність формується відносно недавно, хронологічно вона є останньою з віртуальних культурних форм, в яких об'єктивується феномен віртуальної реальності [2]. Базовою характеристикою комп'ютерної віртуальної реальності є інтерактивність, тому попередні форми культурної віртуальної реальності не давали можливості суб'єктові активно втручатися у перебіг подій, сюжетну лінію тощо.

Кінець ХХ сторіччя не тільки повернув до філософського лексикону давно забуте поняття схоластики – віртуальне, – але й надав йому широкого спектра смислових навантажень у межах феномену віртуальної реальності. Досвід феноменології та екзистенціалізму вказує на необхідність відродження онтологічно-ціннісних підстав філософування та якісного оновлення концептуального пошуку через діалектичний синтез раціонально-логічних та ірраціонально-інтуїтивних модусів свідомості. У світлі такого підходу феномен віртуальної реальності постає невід'ємною частиною цілісного мислення, а дослідження концепцій вищезгаданого феномена, історичне та типологічне дослідження його експлікацій стає вагомим та актуальною проблемою інформаційної діяльності у філософії.

В історії філософської думки поняття *virtus* повсякчас належало до ідеальної царини і відображало становище свідомості людини. Світ людини складається із безлічі паралельних світів, які є особистісними, де кожен аспект життєдіяльності посідає власне, унікальне місце. Для одних

на першому плані є кар'єра, для інших – сім'я, а для когось ще щось. І так багато людей починають жити у віртуальних світах. Стає незрозумілим, що є правильним, необхідним і корисним: світ у моніторі комп'ютера чи реальне довкілля. Віртуалізація полягає у заміщенні певних предметів їх уявними формами та зображеннями і дуже часто це приводить до життя у неіснуючій дійсності: реальності ілюзій чи ілюзорності реалій.

Чим є віртуальна реальність для нас (людей, що свідомо обрали професію, пов'язану з комп'ютерними технологіями та інформаційними системами), можна зрозуміти через заримовані переживання:

Ми рідко ділимося сумом й болем
І так вже часто ми тепер живем,
Відтак, сховалися за ніком і паролем,
Бо думаєм: так буде менш проблем.

Пов'язані ми вже давно нитками,
І в цьому наша є провина,
У Інтернеті сидимо ми днями,
А дні для нас вже легкоплинні.

І день, і ніч ми дивимось на монітор,
Для цього треба мало вміти,
Й шкода, що серце в нас, а не мотор,
Щоб вічно ми могли отак сидіти!

Ми менше вже тепер їмо,
Щоб в Інтернеті більше посидіти,

І деградуємо: вперед вже не йдемо,
Й кудись не хочемо ошо проблему діти,

Бо це вже є частина нас,
Бо іншого уже не може бути,
І ми марнуємо даремно час,
Але про це не хочемо і чути.

Спимо ми менше, – мабуть це на добре,
Так в ліжку менше часу проведем.
А Інтернетові й не треба серце те хоробре!
Але коли нарешті ми збагнем,

Що так на хибний шлях вже стали,
Даремно в монітор «втупились»?
А краще, краще б ми тоді поспали,
Щоб без ілюзій на цей світ дивитись!

Якщо перекласти раціональною мовою: у цьому вірші йдеться про те, що для багатьох віртуальний світ є ближчим, ніж той, що їх оточує, в якому вони насправді живуть. Багатьом простіше завести друзів, яких вони ніколи не бачили і, можливо, ніколи не побачать. Вони не радіють красі, що їх оточує, а лише тій, яка не є дійсною, яка насправді завжди була лише «штучною». Про те, що такі люди задоволені своїм становищем, яке вони займають і нізачо не захочуть його змінити. Хочемо підкреслити, що заради того машинного світу люди жертвують сном чи їжею, а може ще чимось більш важливим, створюючи із основної інтерактивної функції ілюзорно-компенсаторну і тим щасливі.

У наш час до безлічі нових цивілізаційних випробувань та соціальних викликів, що, безперечно, впливають на долю людини, додався ще один вагомий, дія якого потребує ретельного всебічного вивчення: Інтернет – Світове павутиння – Соціальні мережі. Діяльність сучасника, який задіяний в інтелектуальній сфері, так чи інакше пов'язана з їх застосуванням. Користування Всесвітньою мережею має численні переваги – швидкий доступ до великого масиву інформації, можливість швидкого пошуку та обробки даних, миттєвого встановлення зв'язку між користувачами у віддалених точках планети та багато інших.

Можливості інтернету дозволяють заповнювати не лише робочий час, але й час відпочинку – для цього винайшли інтернет-ігри, сайти з музикою

та фільмами, онлайн-бібліотеки, соціальні мережі, інтернет-казино. Перебування в мережі пов'язано з феноменом інтернет-залежності (або адикції), і ця проблема за відносно короткий проміжок часу досягла серйозних масштабів. Компульсивне користування Інтернетом відрізняється від звичайного відсутністю чіткої мети і практичної користі [3].

Інтернет-адикція є розладом поведінки, що руйнує людську діяльність, знижує її ефективність. Небезпека інтернет-адикції проявляється також у тому, що групою ризику є особи підліткового і юнацького віку, в яких саме формуються вольова сфера, життєві цінності, критичне мислення, самосвідомість – ті психічні явища, що згодом визначають їх подальше самостійне життя. Рано чи пізно, адиктивні особистості стають соціально дезадаптованими. Поява та збільшення кількості он-лайн знайомих сприяє віддаленню від родини, реальних друзів, відволікання від побутового життя. В період формування в людей юнацького віку вольової сфери, життєвих цінностей, критичного мислення і самосвідомості поведінкові розлади та інтернет-адикція як їх окремих випадок можуть негативно вплинути на становлення особистості, її успішну соціалізацію.

Проте існують достатньо чіткі критерії для діагностики патологічного користування Інтернетом: нав'язливе бажання перевірити e-mail або інші програми для листування; постійне очікування наступного виходу в Інтернет; скарги оточуючих на те, що людина проводить надто багато часу в Інтернеті та витрачає на нього забагато грошей. Перманентна потреба звертатися за послугами в Інтернет здатна змінювати стан, а згодом і структуру свідомості користувача. Вона є вирішальним чинником, що приводить до поступового формування залежності. Занурюючись у віртуальну реальність, людина помічає, що негаразди і проблеми, які переслідують її у реальному житті, відходять на другий план. Повернення ж зі світу інтернет-ігор чи інтернет-спілкування є поверненням до повсякденності з усіма її недоліками [4]. Онлайн-перебування з часом стає інструментом уникання проблем, точніше – їх ігнорування. Для залежних від Інтернету віртуальна реальність є схованкою, де бажання здійснюються легше, а друзів більше, ніж у реальному житті. Але проблеми не зникають. І справа не в тому, що бажання ці поверхневі, а друзі – тимчасові.

Підводячи підсумок, слід зазначити: віртуальна реальність все частіше витісняє соціальну, виказує домінуючий вплив на подальший перебіг подій у нашому житті. Феномен віртуальної реальності може виявлятися у біографії сучасників найневірогіднішим способом, в різних модусах бути присутнім як у професійних інформаційних співтовариствах, так і в інтимно-особистісних стосунках. Не можна категорично стверджувати, що це позитивне, або негативне явище: за ним необхідно постійно спостерігати з позиції людинознавства, детально аналізувати наслідки його впливу на соціум загалом та кожную особистість зокрема. Адже віртуальна реальність несе в собі набір різновекторних характери-

стик, які розмаїто впливають на людину, що перебуває в її межах. Яким чином і в яких межах користуватися можливістю заглиблення у віртуальний простір – людина має визначити сама. Тож необхідно разом із високими технологіями привносити у реальний світ і культуру їх застосування та прививати навички і смак до безпосереднього спілкування.

Список використаних джерел: 1. *Свириденко Д. Б.* Феномен віртуальної реальності в європейській філософії на межі ХХ-ХХІ ст. (історико-філософський аналіз): дис. канд. філос.: 09.00.05 / Д. Б. Свириденко; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2008. – 190 с. 2. *Качур К. Л.* Віртуальна реальність як феномен людського буття [Електронний ресурс] / К. Л. Качур. – Режим доступу : http://ntsa-efon-npu.at.ua/publ/konferenciji/virtualna_realnist_jak_fenomen_ljudskogo_buttja/2-1-0-6. 3. *Янович О. О.* Діагностика схильності до інтернет-залежності в осіб юнацького віку [Електронний ресурс] / О. О. Янович. – Режим доступу : <http://ispp.org.ua/files/1306151028.doc>. 4. *Покуліта І. К.* Віртуалізація повсякденності як атрибут медіа культури сучасності (в контексті теорій соціальної реальності) [Електронний ресурс] / І. К. Покуліта, І. В. Виселко. – Режим доступу : <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/ru/2011-3/6.pdf>.

Підсекція українознавства

УДК 811.81'38

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

В.В. Бурова, студ. гр. ТК-121

Науковий керівник: **І.О. Гаценко**, канд. філол. наук, доц. кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Зміни, що відбулися в українському суспільстві протягом останнього десятиріччя, помітно вплинули на словниковий склад. Передусім потрібно відзначити конструктивні явища, пов'язані з нагромадженням елементів нової якості в підсистемах української мови. Це, зокрема, активне поповнення її як новими словами, так і новими значеннями відомих раніше слів. Усебічний аналіз іншомовного слова, з'ясування доцільності та перспективності чи взагалі недоцільності його функціонування у мові та мовленні неможливе без звернення до мовленнєвої компетенції носіїв мови. Такий напрямок наукового дослідження проблеми освоєння іншомовних лексичних запозичень є важливим і актуальним.

Метою нашого дослідження є спроба проаналізувати основні тематичні групи слів іншомовного походження в сучасній українській мові, з'ясувати джерела запозичень та їхнє значення в мові засобів масової інформації.

У мові сучасних українських мас-медіа в постійному вжитку перебувають інновації іншомовного походження, що сприяють поповненню словникових ресурсів літературної мови і які є найвизрадішим явищем мовно-літературного розвитку. Останнім часом цю групу активно по-

повнюють як власне нові слова, так і ті, що були в пасивному словнику носіїв інформації чи використовувалися в окремій галузі. Іншомовні слова проникають у різні сфери життєдіяльності суспільства, що засвідчують дослідження українських лінгвістів. Досліджуючи процес уходження нових слів до сучасного мовлення, В. В. Зірка говорить про те, що «...ми є свідками певної боротьби двох видів свідомості – орієнтації на властивості традиційної норми та орієнтації на систему цінностей сучасного члена соціуму, на його ментальність» [1].

Тематика запозичень дуже широка. Це і світська (*перформенс* "специфічний художній жест з приводу певної ідеї"), і суспільна (*епатаж* "скандальна витівка"), й економічна (*девальвація* "зниження вартості національної валюти, що здійснюється центральним банком за системи фіксованого валютного курсу"), і благодійництво (*спонсор* "юридична або фізична особа, яка надає кошти для проведення різноманітних заходів"), й юридична (*дефолт* "невиконання яких-небудь вимог, установлених законом"), і ринкові відносини (*рейдерство* "зумисні силові дії з метою перехоплення власності") тощо. Напр.: "*Силове перехоплення за допомогою рейдерства стало актуальним – хоч спецкурс відкривай!*" ("Дзеркало тижня").

Слова-запозичення з однієї галузі нерідко "переходять" до іншої сфери, передусім до суспільно-політичної тематики. Так, лексема *дрейф* морської галузі "пасивний рух об'єктів під впливом течії, вітру, хвиль" передає значення "рух вперед; гнати; плавати", що вжито в публікаціях на теми політичного та партійного життя. Пор.: "*Володимир Литвин у доповіді сказав, що партія здійснюватиме свій політичний дрейф самостійно...*" ("Народна"). Або ж іншомовна лексика розширює свою семантику. Наприклад, слово *пентхауз*, що означало "особняк, збудований на даху хмарочоса; фешенебельна квартира в надбудові на даху будинку", тепер вживають зі значенням "високий фешенебельний багатопверховий будинок, зведений за новітнім проектом". Пор.: "*Монтажник ...накладає кабель на лоджії пентхаузу на Оболоні*" ("Газета по-українськи").

Одні запозичення вживають зрідка або лише в окремій галузі, інші активно вживають носії української мови. До таких належать: *бренд*, *бартер*, *формат*, *ексклюзив* тощо. Деякі дослідники називають такі лексеми "модними". Пор.: "*Данилко... не вписується у формат*" ("Високий замок").

У мові української періодики початку ХХІ ст. помітна тенденція до утворення okazіональних утворень, пов'язаних із використанням іншомовної лексеми *піар*. Вона є свідченням активного освоєння цього слова в мові-реципієнті, хоч багато okazіоналізмів були тільки одномоментним фактом мовлення. Це такі, як *піаристика*, *піарія*, *піарофобія* та ін. Напр.: "*Суцільна піарія. Політтехнологи можуть знищити реалії нашого життя*" ("Україна молода").

Під впливом соціальних чинників до активного вжитку носіїв мови увійшла лексема *євро* "грошова одиниця більшості країн Європейського Союзу". Крім цієї лексеми, у мові сучасної української преси активно вживають складні слова, перша частина яких - **євро-**, що надає значення: стосовно до держав Західної Європи, зокрема: *євробанк, євровалюта, єврогрупа, євродепозити, євродепутат, єврокомісія* та ін. Напр.: "*Перспектива - Євробанк надасть Україні 200-мільйонний кредит*" ("Хрещатик").

Здебільшого слова з частиною **євро-** є лексемами, утвореними внаслідок поєднання усіченого слова-означення та повного слова-означуваного. Початковим скороченим компонентом прикметникового походження виступає запозичена лексема. Наприклад: *євровіза, європатент, європол, євроремонт, євростандарт* та ін. Пор.: "*Хто зрозумів, що таке євростандарт?*" ("Україна молода").

Отже, запозичення, входячи до мови сучасних українських засобів масової інформації, розрізняються ступенем їхньої адаптації. Одні з них вживають зрідка чи тільки в текстах окремої тематики (*дефолт, перформенс*), і вони не входять до активного вжитку носіїв мови, інші функціонують постійно, стають модними в мовному середовищі носіїв інформації, спричинюють появу складних номінацій (*піар-акція, інтернет-магазин*) чи суфіксальних похідних (*піарівець, інтернетний*) тощо. Такі слова зазнають відповідної еволюції, змінюють свій статус і переходять на нову сходинку свого функціонування як у мові періодики, так і в мові в цілому.

Список використаних джерел: 1. Зирка В. В. Реклама и новомодные слова / В. В. Зирка // На терені юридичної і філологічної науки: [зб. наук. праць, присвяч. 50-річчю від дня народж. і 25-річчю наук.-пед. діяльності проф. Ю. Ф. Прадіда]. – Сімферополь, 2006. – С. 165-168.

УДК 811.161.2:81373.7

ПОЯВА ТА ІСТОРІЯ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

І.І. Дорошенко, студ. гр. ТМ-121

Науковий керівник: Л.І. Дудко, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Після проголошення незалежності України українська мова поступово почала розвиватися: повертаються мовні цінності, продовжується територіальне зближення діалектів з українською нормативною культурною мовою. Сучасний етап розвитку української мови проходить в умовах загальної освіченості населення, цьому сприяють шкільна освіта, національна преса, радіо- і телепередачі. Носій того чи іншого діалекту розуміє, що розмовляти літературною мовою престижніше – це ознака освіченості, високого культурного рівня. Є усвідомлення того, що, розмовляючи літературною мовою, матимеш порозуміння з будь-яким співрозмов-

ником. Також варто пам'ятати, що уміння точно і дотепно висловлюватися – важливий чинник комунікаційної і життєвої ефективності. У мові людей, які дбають про це, завжди більше змісту, ніж слів [1, с. 4-10].

Точність вираження думок може досягатися за допомогою влучних виразів – фразеологізмів, тож доречно зануритися в ці поняття: фразеологія – це розділ мовознавства, що вивчає стійкі сполучення слів, їхній склад, будову та значення. Також фразеологією називають сукупність усталених зворотів. Стійке сполучення двох і більше слів, яке у процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула і звичайно є семантичною цілісністю, називається фразеологічною одиницею, або фразеологізмом. У мові фразеологізми функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину її лексики [2, с. 78].

Як правило, виникнення того чи іншого фразеологізму відбувається завдяки яким-небудь літературним творам або історичним подіям. Крім цього, фразеологізмами повною мірою є всілякі народні прислів'я, про сенс яких важко судити за значенням окремих слів [3, с. 3].

Головним завданням подібних алегоричних висловів є передусім збагачення мови, розмовної або письмової, надання їй характерного емоційного забарвлення, жвавості й образності. Під час доречного використання фразеологізми виражають глибокі й масштабні смисли, потужні емоції, надають думці влучності, дотепності [2, с. 86].

У мовленні фразеологізми використовують з різною метою: для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності; створення відтінку іронії, жарту, насмішки, сарказму тощо; вираження позитивних емоцій або фамільярності; відтворення найтонших аспектів значення, характеристики предмета, явища, ситуації [2, с. 81].

Оскільки фразеологізми є невід'ємною частиною живого спілкування серед людей, то знання цих доречних виразів серед молоді формує враження мудріших людей. Тому дуже важливо знати та вживати фразеологізми у своєму мовленні.

Наприклад, історія багатьох фразеологічних зворотів здається загадковою і незрозумілою. Живе людина, що добре знає свою справу і кажуть про неї: «Він на цьому ділі собаку з'їв». А трапиться незугарний працівник, який не вміє зробити того, за що взявся, як говорять: «Зробив із лемеша швайку»; і за кожним висловом стоїть своя, цікава історія, тепер уже забута, хоч зворот живе у різних сферах сучасної людської діяльності. Так, історія фразеологізму «перемивати (перетирати) кістки» («кісточки») – займатись пересудами, обмовляти кого-небудь – пов'язана з обрядом другого поховання, яке організовувалось у східних слов'ян через кілька років після смерті людини. Наші предки вважали, що покійника треба звільнити від гріхів, зняти з нього закляття через очищення останків небіжчика. Перемиваючи кісточки, у прямому зна-

ченні цих слів, пригадували життя покійного, переповідали окремі події, найяскравіші сторінки біографії, говорили про характер, вихваляли, возвеличували його. Так поняття «перемивати кістки» було пов'язане з аналізом життя, вчинків, рис людини, яку вдруге ховали. Відірвавшись від обряду перепоховання, вислів ось уже тисячоліття несе в собі як основне значення супровід цього обряду [3, с. 336, 347, 619].

Живе у нашій мові фразеологічний зворот «прикласти руку» – взяти участь у чомусь. Історія його походження відкриває завіси над особливостями організації в давнину діловодства. Сьогодні, написавши будь-який діловий папір, документ, ми засвідчуємо його достовірність власноручним підписом. Так робили і в давнину, бо знали про своєрідність підпису кожної людини. Проте письмом у давні часи володіло не так багато людей і неписьменні, замість підпису прикладали до паперу руку або палець, попередньо злегка пофарбувавши їх. Відбиток руки або пальця надійно замінював підпис. У судочинстві царської Росії ще й у XIX ст. був поширений навіть термін рукоприкладство, яким називали підпис позовника. Ще іншу сторону життя наших предків розкриває фразеологічний зворот «сім п'ятниць на тиждень», який використовується для характеристики нестійкої, легковажної людини, яка часто змінює свої рішення, погляди, не дотримуються своїх слів.

Колись існував культ «святої п'ятниці». Мабуть, всі пам'ятають, як шанував і боявся «святої п'ятниці» старий Кайдаш із твору І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». На відзначення «святої п'ятниці» будувалися церкви, день відкриття яких вважався в певній місцевості святом. У цей день приймали й частували гостей, поминали померлих. Біля церкви збиралося багато людей; організовувався ярмарок, велись торги, купували, продавали, міняли, брали в борг і повертали борги. П'ятниця ставала строковим днем, з яким пов'язували виконання обіцянок, зобов'язань. Траплялися, зрозуміло, й такі люди, які не дотримувались слова і відкладали виконання своїх обіцянок до наступної п'ятниці або й переносили на інший день. У таких людей усі дні тижня ставали строковими, перетворювались у п'ятниці, а обіцянки так і залишались не виконаними. Так і з'явився вислів, що став усталеним і досить точно характеризує непослідовних, легковажних людей.

Майже всі ідіоми та й інші фразеологічні звороти мають цікаву історію. Ознайомлення з нею не тільки дає відповідь на запитання, чому ми так говоримо, а й збагачує знання про життя, історію, культуру, побут нашого народу в минулому. Українська фразеологія багата крилатими висловами власнеукраїнського походження. Це афоризми, що належать перу письменників : «Караюсь, мучуся.., але не каюсь!», «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь» (Т.Шевченко); «Всякому городу нрав і права» (Г.Сковорода); «пропаща сила» (П.Мирний); «коні не винні»

(М. Коцюбинський); «досвітні вогні» (Л. Українка). З розвитком мови у фразеології, як і в лексиці, відбуваються зміни, викликані змінами в соціальному, економічному, політичному і культурному житті народу та необхідністю вдосконалювати висловлювання. Частина фразеологізмів стає застарілою, перестає задовольняти потреби спілкування і виходить з ужитку. Натомість з'являються нові усталені звороти [3, с. 3–4].

Після Жовтневого перевороту архаїзувалися передусім фразеологічні звороти, що склалися в класовому суспільстві і відбивають погляди, мораль цього суспільства. Наприклад: «Купець бере торгом, піп – горлом, а мужик – горбом»; «Бідняк робить, а багатому родить»; «З панамі не мірайся чубами, бо як довгий, то підстрижуть, як короткий, то витягнуть»; «Христова наречена»; «ставити під аршин»; «без Бога ні до порога»; «жіноча річ біля припічка». Застарілі фразеологізми, як і слова, використовуються в сучасному мовленні з певною стилістичною настановою.

У радянську епоху українська фразеологія поповнюється фразеологічними одиницями, що відбивають великі перетворення в житті народу, його патріотизм, відданість партії, зростання науки, техніки, культури, добробуту: «Жити – Вітчизні служити»; «Робота спільна – як пісня весільна»; «новатор виробництва».

Надбанням української фразеології після Жовтня стали висловлювання класиків марксизму–ленінізму: «Революції – локомотиви історії»; «Релігія – опіум народу» (К. Маркс); «Праця створила людину» (Ф. Енгельс).

Отже, зрозуміло, що знання фразеологізмів свідчить про розвинутість та культурний розвиток, який так важливий для розвитку юної особистості.

Список використаних джерел: 1. *Стилістика української мови* : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с. 2. *Сучасна українська література* : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., переробл. – К. : Либідь, 2001. – 400 с. 3. *Фразеологічний словник української мови* / за ред. Л. С. Паламарчука. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.

УДК 433.908

КАТЕРИНИНЬСЬКА ЦЕРКВА ЯК ПАМ'ЯТКА КОЗАЦЬКОЇ ДОБЛЕСТІ

Р.Ю. Кошовий, студ. гр. МФК-081

Науковий керівник: **О.І. Крук**, доц., завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Кожного мандрівника, хто в'їжджає до Чернігова з боку Києва, зустрічає блискучо-біла, і тому здалеку помітна, Катерининська церква. Церква, що височить на пагорбі і виблискує золотом куполів, відразу привертає свою увагу. Катерининська церква стоїть на місці храму доби Київської Русі і знаходиться на одній з високих ділянок правого берега

Десни напроти стародавнього Дитинця. Вона була зведена братами Семеном і Яковом Лизогубами за заповітом їхнього батька чернігівського полковника Юхима Лизогуба, який помер у 1704 р. Ця архітектурна пам'ятка є не тільки прикладом майстерності тогочасних будівельників, але й може висвітлити певні події тих часів, які засвідчать про славу і доблесть українського козацького війська.

Мета історичного аналізу. Метою аналізу є висвітлення стародавніх подій козацької доби, які свідчать про значний внесок козаків до національної культурної та етнографічної спадщини України. Як приклад розглядається історія побудови архітектурної перлини міста Чернігова – Катерининської церкви.

Виклад основного матеріалу. Будівництво Катерининської церкви розпочалося у 1705-1706 рр. На плані міста 1706 р. церква вже була відображена. З 1706 р. тривали внутрішні роботи й виготовлення іконостасу. Освячення храму відбулося у 1715 р. В середині було встановлено різьблений іконостас з гербом Лизогубів, який у другій половині XIX ст. замінили на новий одноярусний. В середині споруди розписів не існувало – увесь тиньк побілено. Жодних відомостей про стінопис у Катерининській церкві не збереглося.

Протягом трьох століть існування Катерининської церкви суттєвих перебудов не зафіксовано. Після пожежі 1837 р. до неї із заходу була прибудована тепла Покровська церква. З 1920-х років і до 1941 р. у приміщенні церкви зберігалися документи обласного архіву. У 1941р. під час пожежі було пошкоджено мурування стін, втрачено дах. Покровська церква була наполовину зруйнована. Після війни розпочалася реставрація Катерининської церкви. У 1947-1955 рр. храм було відбудовано. У 1974 р. було прийнято рішення про використання приміщення церкви для музею. З грудня 1979 р. у Катерининській церкві діяв Музей народного декоративного мистецтва Чернігівщини. У 2003-2004 рр. реставратори відновили мурування на фасадах, перекрили дахи та вкрили позолотою завершення бань. В останнє десятиріччя Катерининська церква була під постійною увагою преси через релігійні війни Київського та Московського патріархату.

29 липня 1696 р. московсько-козацьке військо захопило турецьку фортецю Азов. Пам'яткою про той подвиг залишилася Катерининська церква на в'їзді до Чернігова.

Протягом 1695-1698 рр. царський уряд здійснив значні військові акції проти Туреччини та Криму у напрямку на Азов та Очаків. Головною їхньою метою було роз'єднання турецько-татарських сил і завоювання виходу до Азовського і Чорного морів. Були здійснені два Азовські й три Дніпровські походи. Метою першого Дніпровського походу було захоплення нижньодніпровських фортець, другого – оборона і змі-

цення Кизикермена і Таванська, третього – розвідка ситуації в степах та зміцнення укріплень. Практично в усіх згаданих військових кампаніях брали участь козаки Чернігівського полку.

Похід на Азов у 1696 р., що розпочався 24 квітня, став однією з найбільших військових кампаній за участю Чернігівського козацького полку. На чолі козацького корпусу у складі російсько-українського війська був наказний гетьман чернігівський полковник Яків Лизогуб. Водночас гетьман Іван Мазепа з кількома полками, у тому числі частиною чернігівських козаків, прикривав Крим, щоб хан з ордою не напав на російсько-українські сили з тилу. Крім чернігівських козаків, під командуванням Я. Лизогуба, були також Прилуцький, Лубенський, Гадяцький, компанійський і сердюцький полки загальною чисельністю до 15 тисяч осіб. Військо рухалось у напрямку Батурин – Охтирка – Валуйки – Черкаськ – Азов і прибуло до місця призначення 17 червня 1696 р. Табір розташувався на лівому березі Дону. Прибувши під Азов, війська взяли його в облогу і почали готуватися до штурму. Козакам довелося також відбивати напади татар, які намагалися прорвати кільце оточення. Особливо активну участь у бойових діях взяла козацька і компанійська кіннота, яка, починаючи з 18 червня, щоденно зривала спроби татар прорватися до міста з боку р. Кагальник [1]. Також було відбито напади турецько-татарського війська з боку степу 24 червня, 30 червня, з 2 по 8 липня, 13 липня.

Козаки Чернігівського полку брали активну участь і у відсічі вилазок турецького гарнізону з оточеного Азова [2].

Вирішальну роль у взятті фортеці відіграли українські козаки під проводом Я. Лизогуба. Російські урядовці, які відповідали за постачання під Азов продовольства, значну його частину розікрали, тому в українських і російських полках почався голод. Голодні козаки, залучені до земляних робіт, вирішили здобувати Азов і, незважаючи на те, що московське командування не планувало наступу, здійснили успішну атаку. З метою підготовки до штурму Азова з 23 червня по 15 липня було насапано земляний вал, який значною мірою вирішив долю походу, споруджено потужний табір, укріплений артилерією. З 14 по 16 липня з цього валу вівся обстріл Азова, внаслідок якого вдалося зруйнувати один із бастионів фортеці. 17 липня, відбивши атаку татарської кінноти зі степу і вилазку турецького гарнізону з Азова, війська розпочали штурм фортеці. 19 липня азовський гарнізон капітулював [4]. Після перемоги чернігівські козаки з 20 по 29 липня брали участь у відбудові фортеці, а 31 липня рушили додому. Незважаючи на запеклу боротьбу під Азовом, втрати чернігівських козаків у цьому поході були порівняно незначними – загинуло 26 і було поранено 25 козаків, 4 потрапили в полон [5].

А що ж залишилося нащадкам з тих нелегких і водночас славетних часів? За тогочасним звичаєм, козакам дали три дні на здобуття трофеїв

(грабунок фортеці), саме завдяки здобутим тоді військовим трофеям у 1715 р. було зведено Храм-меморіал, збудований на честь перемоги козацького війська, очолюваного чернігівським полковником Яковом Лизогубом, над турками під Азовом. Церква хрещата у плані, дев'ятидільна, п'ятибанева. Гранчасті рамена хреста завершуються шатровими перекриттями із заломами і вінчаються банями. Центральна баня значно вища за інші, відповідно створюється пірамідальна композиція об'ємів. Вражає око вишуканість пропорцій храму і його пластичне вирішення. Церква є визначною пам'яткою, у формах якої найвиразніше викристалізувалися стильові особливості архітектури українського ренесансу і бароко.

Церква вражає могутністю білої гладіні своїх масивних та високих стін, узгоджених прагненням вгору всіх своїх частин. Сонячного дня вона чарує стрункістю, міцною мужністю своїх форм. А в осінній вечір вона прямо приголомшує грандіозністю свого силуету – свище вітер, низько сунуть шматки розірваних хмар і темно над урвищем, що починається біля самісінького підніжжя церковних стін; і здається таємничим слабке, блимаюче світло у вузькому і довгому старовинному вікні.

Мабуть, це найромантичніша із церков Чернігова – справжнє і цілісне творіння романтичної козацької України [6].

Список використаних джерел: 1. *Історія українського козацтва*. – К., 2006. – Т. 1. – С. 514. 2. *Бутурлин Д.* Военная история походов россиян в 18 веке. – СПб., 1819. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 262. 3. *Літопис Самовидця*. – К., 1971. – С. 157. 4. *Дядиченко В. А.* Участь українських козацьких полків в Азово у Дніпровських походах 1695-1696 рр. / В. А. Дядиченко // Наукові записки Інституту історії України АН УРСР. – К., 1952. – Т. 4. – С. 179. 5. *Сапон В.* Вулиці старого Чернігова: Історико-краєзнавчі етюди / В. Сапон. – Чернігів : РВК «Десн. правда», 2007. – 128 с.

УДК 811.161.2:81'286

УКРАЇНЬСЬКА МОВА НА МОВНІЙ КАРТІ СВІТУ

М.А. Мулач, студ. гр. КІ-125

Науковий керівник: **Л.І. Дудко**, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Українська мова – східнослов'янська мова, входить до однієї підгрупи з білоруською та російською. Подібно до цих мов українську записують кирилицею. Історично білоруська та українська мови походять з давньоруської (давньоукраїнської) – розмовної мови Київської Русі.

Українська мова належить до індоєвропейської мовної родини, слов'янської групи і разом з російською та білоруською до східнослов'янської підгрупи. Найближчою генеалогічно до української є білоруська мова, адже обидві ці мови походять від давньоукраїнської і почали окремо розвиватися, починаючи з XV-XVII століть.

У IV-V століттях нашої ери внаслідок взаємодії різних слов'янських племен склався етнос, що у майбутньому сформував державу Київська Русь. Звідси багато науковців і починають відлік історії української мови як певно означеної, яскраво індивідуальної одиниці. Офіційна мова Київської Русі – давньоруська мова стала основою для майбутніх східнослов'янських мов російської, білоруської і власне української.

Українська мова належить до найпоширеніших мов світу і займає за кількістю її носіїв 26-те місце. Вона є другою за поширеністю серед слов'янських мов після російської.

В Україні близько 31 мільйона осіб може спілкуватися українською мовою. В останні роки ця цифра поступово зростає. Майже 4,1 млн українців в Російській Федерації знають українську мову.

Від 1991 року в незалежній Україні українська мова є єдиною державною (за останнім переписом, відсоток осіб, що вважають українську за свою рідну мову, зріс до 67 %, тоді як відсоток тих, які вважають рідною російську, зменшився до 24 %). Мови меншин, включно з російською, можна використовувати на місцевому рівні. Багато етнічних росіян виїхало до Росії з економічних причин, у змішаних російсько-українських сім'ях себе переважно вважають за українців [1, с. 69].

У світі налічується понад 5,5 тисяч мов. Більшість з цих мов не мають своєї писемності і державного статусу, ними послуговується невелика кількість мовців.

Українська мова є національною мовою майже 50 мільйонів українців і однією з робочих мов ООН.

Поза межами України українська мова побутує серед українців західної діаспори (понад 2 млн чоловік) та східної діаспори (6,8 млн чоловік). Де тільки немає сьогодні наших земляків та їхніх численних нащадків, які є громадянами кількох десятків країн на різних континентах! У Південній Америці (Аргентина, Болівія і Перу, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай, Чилі) та Північній Америці (Канада, Мексика, США) – тут живе більше 75 % від загальної кількості зарубіжних українців, у Австралії, Європі (Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія і Ватикан, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Угорщина, ФРН, Фінляндія, Франція, Чехія, Словачія, Швейцарія, Швеція, Югославія), Азії (Ізраїль, Іран, Китай, Туреччина), Африці. В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, зрештою свою національну самобутність. Українські громади США і Канади організували мережу осередків української культури – бібліотеки, архіви, музеї, театри, хорові, музичні, танцювальні ансамблі, наукові товариства. Україністика викладається в 28 університетах і коледжах США, кафедри української мови створено в 28 університетах Канади. Україномовні загальноосвітні школи діють у

Канаді, Австралії, Польщі, Молдавії, Литві. Докладаються зусилля на відновлення шкіл з українською мовою навчання в Румунії та деяких інших країнах [2, с. 28].

Східна українська діаспора чисельніша (найбільше українців східної діаспори проживає в Казахстані – понад 3 млн, Кубані – 2 млн, Поволжі, Москві – близько 1 млн, Зеленому Клину, що на Далекому Сході – 500 тис.). Але в Росії, а потім у колишньому СРСР, де майже завжди провадилась насильницька русифікація населення, вона не мала належних умов для задоволення своїх культурних запитів. Сприятливі умови були створені тільки в 20-х роках ХХ століття. Тоді лише в Російській Федерації діяло близько 2,5 тис. україномовних шкіл, 16 педтехнікумів, педінститутів, працювали видавництва, театри, видавались книжки, газети. Але невдовзі все це було ліквідовано. Внаслідок асиміляційних процесів кількість етнічних українців у східній діаспорі різко скоротилася, а українська мова продовжувала тут функціонувати лише в усній формі [3, с. 49].

Розпад СРСР і відродження державності в Україні дали поштовх піднесенню етнічної свідомості українців східної діаспори. У Москві, Алматі, Єревані, Талліні, Вільнюсі, Ризі відкриваються недільні школи для українського населення, створено культурно-громадські товариства й осередки, земляцтва тощо.

Нині держава докладає чимало зусиль для зміцнення зв'язків з нашими країнами за кордоном, що сприятиме відродженню й духовному збагаченню українського народу, зростанню мовної культури, взаєморозумінню між народами.

У Канаді встановлено пам'ятники видатним діячам української літератури. У 1951 р. в Палермо поблизу Торонто було зведено перший на американському континенті монумент Т. Г. Шевченку. Пам'ятники Великому Кобзареві збудовано у Вінніпезі і Тіммісі. У Торонто та Саскатуні встановлено пам'ятники Лесі Українці, у Вінніпезі – бюст І. Франка, поблизу Едмонтона – пам'ятник В. Стефанику.

У ФРН діє відділення Об'єднання українських письменників «Слово» (до нього належать українські літератори, які живуть у країнах Заходу). У цій країні вийшли поетичні збірки і романи Емми Андієвської, поетичні та прозові твори Ігоря Качуровського, поезії та новели Ростислава Єндика, поезії та переклади з європейської драматургії Ігоря Костецького, поетичні переклади німецькою мовою Анни Горбач, твори перекладача з німецької і французької мов українською Михайла Ореста (Зерова). У викладацьких і наукових колах цієї країни здобули визнання роботи українських професорів Олекси Горбача (слов'янське мовознавство), Юрія Бойка-Блохіна (порівняльне слов'янське літературознавство).

во), Андрія Білинського (право та історія), Мирослава Антохія (українська мова), Івана Жегуца (географія) та багатьох інших [4, с. 106].

За деякими даними по всьому світу загалом проживає близько 86 мільйонів українців, колишніх мігрантів та їхніх нащадків. А це вдвічі більше, ніж кількість населення України.

Сучасний світ знає, що державність мови є універсальною формою об'єднання людей в одне ціле, в один народ. Це важливий чинник самовизначення нації, надійна основа розвитку країни.

За рішенням ЮНЕСКО 21-го лютого всі народи Землі відзначають Міжнародний день рідної мови. Мова є душею нації, її генетичним кодом, у її глибинах народилося багато з того, чим може гордитися наш народ.

День української писемності і мови, як свято духовності українського народу, запроваджено указом Президента України у 1992 році на знак затвердження великого національного надбання, коштовного скарбу, який поєднує досвід, мрії і надії мільйонів людей, подвижників українського слова.

Як море починається з річки, так українське слово – з писемності. Наше слово набирало сили на пергаментях Нестора-літописця, шліфувалося у творах Григорія Сковороди, Івана Мазепи, поглиблювалось під пером Івана Котляревського, особливо Тараса Шевченка, вдосконалювалось пізніше І. Нечуєм-Левицьким, П. Мирним, М. Коцюбинським, Л. Українкою та багатьма іншими видатними українцями.

Основою монолітної єдності народу лежить загальнонаціональна мова, стрижнем якої є літературна мова, що вироблялась впродовж віків й увібрала в себе всі місцеві говірки та діалекти.

Тарас Шевченко своїм творчим подвижництвом підніс набуток Котляревського на високий рівень суспільно-мовної та художньої культури нації.

Чужоземні дослідники часто підкреслюють милозвучність і лексичне багатство української мови, найчастіше зіставляючи її з італійською. Занепокоєння щодо сучасного стану, в якому перебуває українська мова, звучить з уст багатьох, небайдужих національно свідомих діячів культури і науки.

Необхідно всіма силами виховувати в собі повагу й любов до мови, якою спілкуємося, і передусім шанувати себе, виявляти повагу до народу, його історії, культури. Адже мова – своєрідний генетичний код нації, а не лише засіб спілкування.

Упродовж століть Україна зазнавала від своїх найближчих сусідів спланованих і жаклих своїми наслідками акцій геноциду, голодомору, денационалізації. На найвищому державному рівні видавались закони, розпорядження про заборону, викорінення української мови. Та вона не зламалась.

Інтелектуальний та духовний досвід народу формує мову цього народу, отже її втрата призводить до загибелі нації як цілісного організму. Нація жива, доки жива її мова. Всіма зусиллями потрібно плекати й роз-

вивати нашу рідну мову. Запорукою її стрімкого й квітучого розвитку є свідомо пошана й любов до мови. Ми повинні пишатись своєю ненькою і бути її свідомими громадянами.

Список використаних джерел: 1. *Зарубіжні українці* / С. Ю. Лазебник, Л. О. Лешенко, Ю. І. Макар та ін. – К. : Україна, 1991. 2. *Русанівський В.* Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В. Русанівський. – К., 1985. 3. *Царук О.* Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри / О. Царук. – Дніпропетровськ, 1998. 4. *Ткаченко О.* Українська мова і мовне життя світу / О. Ткаченко. – К. : Спалах, 2004.

УДК 81`276.2

СУРЖИК ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

М.В. Попок, студ. гр. КІ-124

Науковий керівник: **Л.І. Дудко**, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Мовне явище, що одержало назву суржик, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну і соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Тлумачний словник української мови фіксує слово суржик у двох значеннях: 1. «Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін.; борошно з такої суміші»; 2. (перен., розм.) Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова»[1, с. 855].

Таким чином, семантичне ядро слова **СУРЖИК** поєднує два елементи значення – змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного.

Питання часу появи другого значення суржик внаслідок метафоричного перенесення на мовне явище конкретного поняття зі сфери сільського життя потребує спеціального дослідження. Можна припускати досить пізні його походження, оскільки словник Б. Грінченка такого значення цієї лексеми не фіксує, хоча, крім первісного, подає ще одне – «людина змішаної раси», що проілюстровано таким прикладом з народного мовлення Черкащини: «Се суржик: батько був циган, а мати дівка з нашого села»[2, с. 231].

Проте саме явище – гібридне українсько-російське мовлення виникло, безперечно, завдовго до укладання словника Б. Грінченка. Досить згадати хоча б мовну партію Возного з «Наталки Полтавки» І. Котляревського. Багатий матеріал для дослідження історії суржика містять рукописні пам'ятки XVIII ст. з території Лівобережної України.

На кінець XIX-початок XX ст. змішана субмова вже набула значного поширення, що зафіксовано у художній літературі і публіцистиці.

Наукове дослідження суржика в радянському мовознавстві було заборонено. Надто явно це скалічене мовлення частини українського соціуму самим фактом свого існування спростовувало офіційну псевдоісторію гармонійної двомовності і «благодетельності» впливу російської мови на українську.

Чітке визначення суржика і пов'язаної з ним загрози тотального розмивання норм української літературної мови дав свого часу лише Антоненко-Давидович у праці «Як ми говоримо». «Недобре, – зазначав письменник, – коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої й тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за граматичними вимогами другої, бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури й живу народну мову. Так створюється мовний покруч чи, як кажуть у нас, на Україні, суржик» [3, с. 12].

Зазначена праця Б. Антоненка-Давидовича вийшла у 1970 р., але невдовзі цензура внесла її, як і всі інші твори автора, до списку забороненої літератури.

У 90-х роках суржик став нарешті об'єктом лінгвістичного аналізу. Одна з перших його дослідниць Олександра Сербенська, упорядник посібника з промовистою назвою «Антисуржик», розвинула погляд Богдана Антоненка-Давидовича на досліджувану субмову як zdegradovanу під тиском русифікації форму українського мовлення, підкресливши, крім лінгвістичного, психологічного аспект його негативного впливу на свідомість.

«Сьогодні слово “суржик”, – пише О. Сербенська, – почали вживати і в ширшому розумінні – як назву zdegradovanого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість. Мішаниною двох мов – української та російської – говорить частина людності України, хоч загальновідомо, що користуватися сумішшю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ загальнопедагогічного характеру. Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітиву. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалась упродовж віків, загрожує змінити мову...» [4, с. 6-7].

Праця «Антисуржик» була однією з перших серед багатьох практичних посібників і словників з реєстрами ненормативних зросійщених словоформ і словосполучень, що супроводжувалися відповідниками літературної мови.

У мовознавчих працях спостерігається тенденція розглядати суржик як одну з форм українського просторіччя. До цієї лінгвістичної категорії відносять його автори енциклопедії «Українська мова», де в статті сур-

жик зазначено: «Уживається переважно щодо українського "просторіччя", засміченого невмотивовано запозиченими російськими елементами: самолёт, січас, тормозити, строїти, кидатися в очі, займатися в школі, гостра біль» [5, с. 616]. Відповідно й автор енциклопедичної статті просторіччя розглядає суржик як один із різновидів цієї форми існування української мови [6, с. 498-499].

«Суржик – це спотворена, просторічна форма першої підлеглої (не домінуючої) мови, яка є результатом мало усвідомленої спроби мовця наблизитися до опанування не першої домінуючої мови».

Відмінність між соціальним діалектом і суржигом як різновидами усного мовлення полягає в тому, що соціальний діалект утворюється в межах однієї мови – або російської, або української, тоді як суржик є змішаним типом мовлення.

Зрозуміло, що «чистісінькою» мовою до русифікації українці не розмовляли. Найпоширенішою формою побутування української мови, як, до речі, й інших мов, у минулі століття, до періоду індустріалізації, були територіальні діалекти, що становлять багаті й повноцінні в лексичному і структурному плані мовні утворення.

Соціальне середовище, в якому виникає досліджуваний різновид усного мовлення, – це сільські жителі, що пристосовуються до російськомовних мешканців міста. Утворюється він за допомогою стихійного засвоєння російської мови при безпосередніх контактах з її носіями, а не через поступове опанування другої мови в процесі організованого навчання. Успішним таке засвоєння другої мови може бути тільки в дитячому віці, тому суржикові, на відміну від комунікативних різновидів, сформованих на ґрунті однієї мови, тих же територіальних і соціальних діалектів, властива лексична й структурна неповнота, ущербність. Він утворюється внаслідок хаотичного заповнення зруйнованих ланок структури української мови елементами поверхового засвоєння російської.

Носії суржика під час опитування часом не можуть ототожнити своє мовлення ні з російським, ні з українським. Вони ідентифікують його як «іншу» або «третю» мову.

Розмитість мовної свідомості носіїв українсько-російського гібриду засвідчують і відмінності в мовній самоідентифікації, властиві представникам суржикомовних середовищ різних регіонів України. Так, за попередніми даними, носії змішаної субмови, опитані в Києві, переважно ідентифікують своє мовлення з українським [7, с. 9], тоді як у Донецькій області інформанти, що спілкуються суржигом, ототожнюють його з російською мовою [8, с. 184].

Як соціолінгвістичний феномен, суржик потребує ґрунтовного вивчення у трьох аспектах – лінгвістичному, психологічному і соціальному. Одним із головних практичних завдань таких досліджень має стати ство-

рення навчальних методик, здатних заблокувати розростання й вплив цього хворобливого явища, що загрожує українській мові внутрішньою руйнацією усіх її рівнів [9, с. 104-114].

Список використаних джерел: 1. *Словник української мови*. – Т. 9. – К., 1978. – С. 854. 2. *Грінченко Б.* Словар української мови / Б. Грінченко. – Т. IV. – К., 1909. – С. 231. 3. *Антоненко-Давидович Б.* Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К., 1991. – С. 12. 4. *Антисуржик /* під ред. О. Сербенської. – Л., 1994. – С. 6-7. 5. *Ленець К.* Суржик / К. Ленець // *Українська мова (енциклопедія)*. – К., 2000. – С. 616. 6. *Тараненко О.* Просторіччя / О. Тараненко // *Українська мова (енциклопедія)*. – С. 498-499. 7. *Руда О.* Суржик, або напівмовність / О. Руда // *Українська мова та література*. – 2000. – Ч. 41. – С. 9. 8. *Загнітко А.* Напрями і тенденції сучасної мовної політики: семантичний і прагматичний аспекти / А. Загнітко // *Державність української мови і мовний досвід світу: матеріали Міжнародної конференції*. – К., 2000. – С. 184. 9. *Масенко Л.* Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: КМ Академія, 2004. – 164 с.

УДК 811.161.2:81'276.2

ЗУБОЖІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗМІ

О.В. Пронько, студ. гр. ПІ-121

Науковий керівник: **Л.І. Дудко**, ст. викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Усім добре відомо, що засоби масової інформації – це один із найвпливовіших чинників розвитку мови. Люди кожного дня читають газети, дивляться телевізор і слухають радіо, водночас запам'ятовуючи сказане у поданому вигляді. Зазвичай оформленням матеріалів, особливо друкованих, займаються коректори та редактори, аби інформація дійшла до нас у пристойному вигляді. Проте дуже часто можна побачити прикрі помилки, які, здається, важко було б не помітити, тим паче – професіоналам.

Про що ж свідчить наявність помилок? А про те, що ані журналісти, ані ведучі передач не володіють мовою на високому рівні. Відповідно, читачі та слухачі також занедбують свою культуру мови. І це сумно, адже українська – одна з найбагатших мов світу; якщо правильно нею користуватися, то виходять чудові тексти й промови.

На жаль, мова наших творців ЗМІ дуже кульгає і часто спотикається через кілька поширених груп помилок: це русизми, алогічність, недоцільне використання слів іншомовного походження і тавтологія.

Перше, русизми, можна побачити майже в будь-якій газеті. Наприклад, у 43-му номері «Вісника» [1], чернігівської обласної газети, трапляється таке: «За кілька місяців виборчої кампанії його, Михайла Голицю, знають не всі жителі Чернігівщини, хоч він того по-доброму заслуговує. Правда, помітили – простий, розумний і робоча конячка». Вираз «робоча конячка» одразу викликає сміх, як би сильно не хотів автор підкреслити працелюбність кандидата в депутати. Мабуть, тут мався на увазі російський фразеологізм «работать, как лошадь», який чудово можна замінити

українським відповідником «працювати, як бджола», або, якщо вже так хочеться порівняти з худобою, то «працювати, як віл». Тоді б із незрозумілої «робочої конячки» Михайло Голиця перетворився на «бджілку-трудівницю» або, перефразувавши речення, він працював би, як віл.

Також у цьому ж номері [1] на першій сторінці був анекдот. Одрозу видно, що перекладений із російської. Та то нічого, але ж стількох помилок припустилися! І це обличчя газети. Анекдот звучить таким чином:

«Сиджу один в маршрутці, водій сідає в салон і каже:

— Щас поржем...

Маршрутка забивається народом, всі обурюються, де цей придурок водій ходить. І він разом з усіма обурюється. Потім каже:

— А на фіга нам водій? Я сам вас відвезу.

І сідає за кермо. Такої тиші я в маршрутці ще не чув...»

Найперше на очі потрапляє репліка «Щас поржем». Цікаво, в якому словнику знайшлися такі слова? Маю сказати, гугл-перекладачу все ж не слід так довіряти. Речення чудово заміняється на «Зараз порегочемо». Далі в анекдоті ми бачимо слово «придурок». В українській є «йолоп» та «дурень», але аж ніяк не «придурок». Ну і третя, хоча й не дуже груба з погляду розмовного стилю помилка, це вираз «на фіга». Краще таки було б написати «на біса».

Якщо ви думаєте, що така ситуація тільки на півночі України, то мушу вас засмутити. Візьмемо для прикладу популярну львівську газету «Високий Замок» [3]. В 11-му номері 2011 року знаходимо одну з найпоширеніших помилок: «Явного несмаку я не зауважив, хоча помітив декілька пльаць з блискучої тканини, здається, з парчі, яка, кажуть, давно вийшла з моди». Слово «пльаття» існує тільки в російській, у нашій же це «сукня». І таких русизмів ще досить багато. Тому можна сказати, що українська з кожним роком усе більше збіднюється, якщо журналістам не вистачає слів зі своєї мови.

Особливо люблять автори позичати «розумні» та «модні» слова з інших мов. Наприклад, у тому ж «Віснику» в одній зі статей використовується слово «монстр». Чому б просто не сказати «чудовисько»? Адже це слово не потребує чужорідних заміників.

Ще однією проблемою є тавтологія, тобто нездатність знайти синонім. Звісно, в деяких випадках, хоч як не крути, це не виходить, але знову ж, у «Віснику» [1], замінити одне словосполучення було цілком можливо: «Цим людям держава надала статус дітей війни та передбачила певні пільги. Але, на жаль, отримувати передбачені пільги в повному обсязі діти війни з багатьох причин не можуть і сьогодні». Як бачимо, тут є невиправданий повтор «діти війни», який легко можна було б замінити займенником. До того ж це словосполучення ще далеко не один раз з'являється в тексті. Те саме стосується і пільг. Невже займенники –

така страшна штука, що кандидат у депутати Станіслав Прокопенко – автор цього звернення – так боїться їх використовувати? А може, то й не він писав, але факт залишається фактом – тавтологія неприпустима, коли існує можливість замінити слово.

На урядовому порталі, що значиться як «Єдиний веб-портал органів виконавчої влади в Україні», тавтологія теж наявна: «...а на сім спеціальностей збільшено, зокрема на такі спеціальності, як культурологія, філологія, економічна теорія, хімія, системи і методи прийняття рішень, інформаційні управляючі системи та технології, програмне забезпечення систем». Тут «спеціальності» у другому випадку просто і легко можна було б замінити на тире. Адже це як не як урядовий портал. Що коїться на звичайних сайтах, важко собі уявити.

На радіо й телебаченні ситуація набагато складніша. Особливо слід остерігатися прямого ефіру, де промова не підготовлена. Часто ведучі та запрошені гості не те що «сиплять» русизмами, а й переходять на російську мову час від часу. Чому так? Невже українська мова настільки вбога, що доводиться звертатися до іншої? І ця проблема тільки розростається як стихійне лихо.

Розглянемо ще один цікавий приклад. В одному вечірньому випуску каналу «1+1» [2] глядачі почули кілька подібних помилок: «...подолав відстань у 10 кілометрів...», «...торговельний центр збудовано у 50-ти метрах від...», «гірлянда завдовжки у 6 кілометрів...». Наведені фрагменти з речень свідчать про те, що укладачі тексту взяли за основу російський синтаксис, коли, за правилами українського правопису, прийменник «у/в» у таких випадках не використовується. Правильно було б сказати «...подолав 10-тикілометрову відстань...», «...торговельний центр збудовано за 50 метрів від...», «...гірлянда завдовжки 6 кілометрів...».

Ну, а типові помилки на зразок «на протязі», «приймати участь», «я вибачаюсь», «не дивлячись на» тощо наявні майже повсюди.

То му не можна заперечувати існування проблем розвитку української мови. Засоби масової інформації – це ліки, що можуть як допомогти, так й отруїти хворого. Будемо сподіватися, що грамотних і творчих журналістів, редакторів та коректорів ставатиме тільки більше, відповідно читачі та слухачі теж будуть автоматично запам'ятовувати правильні конструкції та слова. Убогість мови має колись зникнути, якщо люди захочуть і докладуть зусиль для якнайліпшого вирішення цієї проблеми.

Список використаних джерел: 1. *Вісник*. – 2012. – № 43. 2. *Мовлення дикторів українського радіо / TV* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lingvoforum.net/index.php/topic,8637.0.html>. 3. Лозинський А. *Культура мови української преси* [Електронний ресурс] / А. Лозинський. – Режим доступу : <http://knyhobachennia.com/?category=11&article=372>.

МОВА РЕКЛАМИ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ

К.О. Разумейко, студ. гр. ПМ-121

Науковий керівник: Л.І. Дудко, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма нашого організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб, з яким треба поводитись дбайливо – примножувати і вдосконалювати. У мові наша стара і нова культура, ознака нашого національного визнання. Літературна мова виникла на основі мови загальнонародної. Загальнонародна мова – це «сукупність усіх слів, усіх граматичних форм, усіх особливостей вимови людей, що розмовляють українською як рідною». Сюди входять діалекти, жаргони, літературна мова, тобто все, що перебуває в мовному спілкуванні народу. Мова засобів масової інформації є особливим, важливим різновидом літературної мови зі своїми закономірностями у змісті та формі.

Проблема мови реклами. На сьогодні досить часто дискутується питання щодо того, якою саме має бути мова реклами на телебаченні: виключно українською; поруч з українською має наводитись переклад іншою мовою; на територіях, де компактно проживають національні меншини – мовою національних меншин.

Застосування мови у рекламі здійснюється відповідно до законодавства України про мови, а знаки для товарів і послуг наводяться у рекламі у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона в Україні, і перекладати їх державною мовою не потрібно. Наприклад, якщо в рекламі використовується англomовний бренд, то використовувати його слід у тому вигляді, в якому йому надана правова охорона. Вважаємо, що реклама повинна бути українською мовою, поряд з текстом, викладеним українською мовою – може вміщуватись його переклад іншою мовою [4, с. 68].

Увагу дослідників завжди привертала взаємодія літературної мови та форми її прояву в ЗМІ, які мають провідні позиції щодо впливу на розвиток літературної мови, бо як говорив І. Драч: «Диктори та журналісти ЗМІ не тільки добрі знавці мови, вони активні учасники її розвитку й оновлення». На практиці ж у мові ЗМІ спостерігається постійне не виправдане порушення норм української літературної мови. Професійні навички дикторів телебачення повинні відображати норми української літературної мови, бо вони є зразковими носіями ідеології та мови рідної країни. Телебачення – це важливий інформаційний канал, який має необмежений вплив на глядача, і тим самим пояснює свою зразковість [2, с. 14-17].

У програмах телебачення нерідко можна спостерігати порушення орфоепічних норм. У мовленні дикторів найбільше вражають слух по-

милки фонетичного плану. Зокрема, це порушення правила чергування у-в, і-й, варіантів прийменника з, із, зі. Мало що залишається від славнозвісної милозвучності української мови. Це можна пояснити засиллям російської розмовної мови, що впливає на особливості вимови звуків, а також дефекти вимови, пов'язані з будовою мовного апарату журналіста чи диктора. Кожна мова в процесі свого розвитку поповнюється новими словами, створеними за наявними моделями на власному ґрунті, скалькованими чи запозиченими з інших мов. Ознакою культури мовлення є граматична правильність. Сюди входить дотримання правил змінювання слів та їх творення, побудови словосполучень і речень, правильність і доречність слововживання. Важливим аспектом у роботі диктора чи тележурналіста є також темп і гучність мовлення [1, с. 68-77].

Помилки на телебаченні суперечать нормам сучасної української мови. У засобах масової інформації зростає кількість рекламних оголошень різного плану. Вадою майже всіх текстів цих оголошень є численні помилки щодо норм сучасної української літературної мови. Ті, хто читає ці оголошення на радіо й телебаченні, не володіють вимовними нормами української мови і замість *код* (Харкова, Одеси, Ужгорода) кажуть *кот*; замість *сюрприз*, *хліб* вимовляють *сюрприс*, *хліп* і под. Пропонують *рослинну олію* й *евкаліптове масло*. *Олія*, як відомо, буває тільки рослинна, тому досить сказати *олія* (а *евкаліптова*, *соняшникова*, *кукурудзяна* – то вже її види).

Багато рекламних текстів закінчується синтаксично безграмотним закликом *звертатися за адресою*. На запитання куди? відповідає в цьому випадку іменник із прийменником *на*: *звертатися* (писати, надсилати) *на адресу*. За вживаємо тоді, коли треба відповісти на запитання *де?* – конференція відбудеться за адресою: Київ, бульвар Шевченка, 14.

Раз по раз реклама запрошує мешканців України до *навчання української мови*. Якщо так, то є підстава сумніватися в якості навчання, бо за синтаксичними нормами слід *навчати* не *чому* (українській мові), а *чого* (української мови). Отож кооператив «Діалог» хай буде краще лідером у швидкісних методах *навчання іноземних мов*, а не «іноземним мовам». Досить часто повідомляють про те, що вступники до певного навчального закладу здають *екзамени*. Виходить, разом із технікумом чи інститутом рекламують і неправильну синтаксичну конструкцію замість нормативної української *складають іспит* (екзамен). Суперечать синтаксичним нормам і вислови *оцінки по предметах*, *працюють по обраних спеціальностях*, *виплата відсотків по залишкам* на розрахункових рахунках, *гід по магазинам*, яким у літературній мові відповідають *оцінки з предметів*, *працюють за обраними спеціальностями*, *виплата відсотків із залишків* на розрахункових рахунках, *гід по магазинах*. «Приходьте і ви одержите істинне задоволення» – у цьому закличові аж дві лексично-семантичні кальки з російської мови. Повноцінний український відповідник такий:

Приходьте – і ви *дістанете* (матимете) справжнє задоволення. Замість *торгуючі організації* треба *торговельні організації*, замість *курси по вивченню англійської мови* – *курси для вивчення англійської мови*. Солідне акціонерне товариство повідомляє: «Продаємо зі складу, надсилаємо *накладною оплатою* літературу з історії України, відродження національної культури...». Для називання способу грошового розрахунку використовують вислів, калькований з рос. *накладная плата* замість оригінального українського слова *післяплата*: *надсилаємо післяплатою*. У тому самому рекламному оголошенні кілька разів запевняють, що в них «ціни найнижчі з *існуючих*». Замість невластивого нашій мові активного дієприкметника *існуючі* слід було використати словосполучення *наявні тепер* або прикметник *теперішні*: «ціни найнижчі з *наявних тепер* (з *теперішніх*)».

Автор газетної рецензії зауважує, що книжку «прихильно зустріла *читаюча громадськість*» замість нормального вислову *читацька громадськість*. Український прикметник *читацький* (стосовний до кола читачів) цілком заступає тут рос. *читающий*. «У серпні 1992 року в Державному музеї літератури України відкрилась *постійно діюча* виставка «Українська культура в діаспорі», – написано в газетному повідомленні. Невже обов'язково дослівно перекладати рос. *постоянно действующая*? Адже по-українськи досить сказати *постійна виставка*. Без *діючий* треба обходитися й у таких словосполученнях: *действующие лица* – *дійові особи*, *действующее законодательство* – *чинне законодавство* (а не *діючі особи*, *діюче законодавство*, як пишуть у газетах).

Дуже багато огріхів у теле- й радіопрограмах, що їх друкують у газетах: художні фільми «*Казино*», «*День чорної луни*» (замість правильних варіантів «*Казино*», «*День чорного місяця*»), вистава «*Гра закоханого ростовщика*» (замість «*Гра закоханого лхваря*») тощо [3, с. 2-7].

Висновки. Лексичні, синтаксичні, стилістичні та інші помилки знижують ефективність рекламних матеріалів. Вищевикладене дозволяє зробити висновки, що існуюча на цей час практика порушення норм літературної мови на телебаченні значною мірою шкодить прояву державного статусу української мови, не сприяє вирішенню завдань щодо її розповсюдження серед українського глядача, не підвищує його освітній рівень.

Список використаних джерел: 1. *Дончик В.* Мова не винна: про суржик, двомовність і грамотність на українському ТБ / В. Дончик // Слово і час. – 2001. – № 2. – С. 68-77. 2. *Кулик З.* Українська мова у сучасному ЗМІ / З. Кулик // Наука і суспільство. – 1998. – № 11-12. – С. 14-17. 3. *Нікітіна Н.* Українська мова на телебаченні: сьогочасна ситуація / Н. Нікітіна // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 2-7. 4. *Рябовол Л. Т.* Правові основи діяльності засобів масової інформації : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. Т. Рябовол. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2003. – Ч. I – С. 68.

РОЛЬ МОВИ У ФОРМУВАННІ СВІДОМОСТІ ТА ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

М.Г. Рись, студ. гр. КІ-125

Науковий керівник: Л.І. Дудко, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Як відомо, мова є основним комунікаційним засобом людини, адже за допомогою мови ми ділимося своїми думками та поглядами, мова дає нам прекрасну можливість спілкуватись. Словом можна як піднести людину до небес, так і скинути її з них, тобто завдати нищівного удару почуттям людини. Звісно це питання можна розглядати з багатьох різних сторін. Усі ми знаємо, що свідомість людини формується навіть від того, як звучить мова. Неодноразово доведено, що у більш співочих народів і мова звучить як витончені нотки мелодійної пісні, а у прагматичних, суворих, раціональних народів у мові переважають приголосні звуки і мова звучить більш раціональніше та стриманіше.

Не важко помітити, що у кожної національності є ніби своя мовна картина. Адже у мові виявляється суть національності, а це, у свою чергу, формує унікальний, неповторний, оригінальний погляд на все, що діється у світі та і взагалі на світ у цілому. Кожна народність має свій погляд на світ.

Слова матері, які ми чули ще з колиски, слова рідної народної пісні, які милують наш слух і сьогодні, захоплюючі легенди та думи, засвідчені історичними пам'ятками, перекази та літописи – все це формує внутрішній, духовний світ, а разом з ним і свідомість людини. Вже сьогодні у суспільстві все чіткіше формується думка про те, що не тільки людина має вплив на свою мову, а й наша мова впливає на людину, до того ж дуже сильно впливає і навіть формує світогляд. Адже саме за допомогою мови ми пізнаємо світ довкола себе. Треба зазначити, що усне мовлення, яке ми досить часто чуємо за допомогою технічних пристроїв, саме слова з телерадіоэфіру, чи зі сцени має надзвичайно велику силу впливу на свідомість людини, до того ж це сприяє утвердженню авторитету мови. Саме тому журналісти, ведучі та й взагалі працівники цієї сфери повинні розуміти всю важливість своєї професії, а, отже, повинні слідкувати за своєю вимовою, щоб у людей складалося здорове враження про свою рідну мову. Треба зазначити, що особливо це важливо для молодого покоління, адже під такий вплив найчастіше потрапляють юні українці [2, с. 26].

На сьогодні українська мова – це не лише засіб спілкування українців, адже саме через мову відбувається самоусвідомлення національності, самоідентифікація українців. І це найбільше залежить від того, як людина ставиться до своєї рідної мови, від того, як часто вона вживає її у щоденному

спілкуванні, адже слово розкривається через особистість. У процесі історичного розвитку суспільства поступово виникає нова літературна мова. Не можна не згадати те, що норми саме нової української літературної мови починають зароджуватися й активно розвиватись у кінці XIV століття і завершують своє формування, остаточно утвердившись у народі, на початку першої половини XIX століття. Слід зазначити, що величезну роль у розвитку нової української літератури відіграли твори І. П. Котляревського, І. Ф. Квітки-Основ'яненка, Т. Г. Шевченка.

Варто зазначити таке, якщо мову розглядати лише як засіб спілкування, то виявляється, що вона не такий вже і вагомий аргумент, адже спілкуватися можна за допомогою жестів або тієї ж міміки. А ось, якщо розглядати мову як генетичний код, як ознаку приналежності, національної ідентичності цілого народу, а всі ми розуміємо, що це вже несе за собою цілу ідею незалежності, суверенності та деякою мірою окремішності – ось це вже серйозно. Це важливо. І саме це є найголовнішим аргументом. З цього всього випливає, що мова уособлює свободу та незалежність, а ми добре знаємо, що свобода для людини в усі часи була найголовнішою, отже і мова є головною для особистості [4, с. 48].

Мову можна порівняти з магічним дзеркалом душі народу, адже вона є невичерпним засобом спілкування. У ній відображено життєвий досвід, який перейняло людство від самої давнини і до сучасності. Мова відображає не тільки матеріальний, а отже видимий світ, а й невидимий внутрішній світ. Ми над цим рідко замислюємося, і наші моральні переконання формуються на основі моральних ідей та настанов, які ми сприймаємо через мову. І чим краще ми опануємо мову, чим краще опануємо її чарівні таємниці, чим розумніше користуємося її золотими запасами, тим досконалішим та мудрішим стає наше мислення, бо мова і мислення поняття нероздільні разом з мисленням вибудовується наша самобутність, ментальність, приналежність, народність, навіть характер. І звісно це впливає на особистість та внутрішній світ людини. Тому вбираючи в себе знання, відображені в мовленні, людина неначе будівельник вибудовує себе як особистість. Не можна побудувати гарний будинок за один день, так і свій світ побудувати відразу ж не можна. Досвід відразу ж не приходить. Його треба поступово набувати, тільки тоді ми досягнемо всю красу мови і наповнимо цією красою свою особистість.

Свідомість і самоідентифікація починається з мови. Мова для людини є кодом, який пов'язує покоління за поколінням, до того ж у людини вона закладена генетично. Мова визначає національний характер людини. І я вважаю, що самоусвідомлення людини починається з оволодіння рідної для неї мови, а точніше з першими словами і навіть звуками. Коли ми вивчаємо мову, то ми розшифровуємо код. Свідомість, а отже і мислення базується на основі рідної мови. Павло Мовчан розгля-

дає мову як космічне явище. І запевняє, що вона є позитивною енергією, якою ми живимося з самого народження і продовжуємо жити все життя до самої смерті [1, с. 28].

А ось втрата цієї позитивної енергії призводить до негативних, незворотних явищ, які руйнують внутрішній світ людини, навіть існує думка про деградацію особистості, якщо вона не має зв'язку зі своєю рідною мовою. Учені навіть провели деякі спостереження та заявили на весь світ, що люди, які розмовляють рідною мовою здоровіші, витриваліші, веселіші, міцніші духом, бо їм ніби допомагає весь досвід поколінь встояти у важкій ситуації. Ось і виявляється, щоб бути здоровими та життєрадісними необхідно насичувати свою особистість мовою поколінь. І взагалі, якщо хочете покращити своє життя або додати в нього більше щасливих та радісних моментів, то спілкуйтеся мовою своїх пращурів та не забувайте покращувати та вдосконалювати її. Недарма людина, що втрачає зв'язок з Батьківщиною, природою, мовою – загалом нещасна. Емігранти, наприклад, є матеріально забезпеченими людьми, але душа їх до кінця днів залишається вдома, на Батьківщині [3, с. 15].

Кожного дня ми проявляємо себе, виявляємо своє ставлення до навколишнього світу, та найбільш виразно цей процес відбувається у мовленні під час повсякденного спілкування. Адже, коли людина добре володіє мовою, то вона має могутній засіб для впливу на інших людей. Як відомо, словом можна як вбити, так і повернути до життя. Мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Виявляється, кожний індивід – це своєрідний, неповторний, унікальний світ, сфокусований у скарбниці інтелекту, у гамі мрій, волі, емоцій та відчуттів. І мова дає змогу розкрити цей чудовий яскравий для оточуючих. Чим досконаліше людина володіє мовою, тим яскравішою, виразнішою, насиченішою особистістю ми постаємо для інших людей. Ось ще один доказ того, що за допомогою мови ми розкриваємо себе для інших. Оволодіння мовою дуже корисне для кожного, адже, якщо ми зацікавимо своєю особистістю інших, то тим краще до нас будуть ставитися люди, а це рано чи пізно стане у пригоді. Також не можна забувати про золоте правило етики, а воно каже, щоб ми ставились до людей так, як хочемо, щоб люди ставились до нас. У цьому нам і допоможуть знання рідної мови та вміння правильно висловити свої думки і наміри.

Можна зробити висновок, що мова – це засіб духовного впливу, засіб комунікації, який допомагає пізнати себе і сформувати свій внутрішній світ. Без мови нема народу, рідна мова найкраще відбиває у собі думки й почуття окремої людини та суспільства в цілому. Мова – це характер народу. Мова – це дзеркало навколишнього світу. Мова впливає на свідомість людини і формує неповторний, унікальний, оригінальний погляд на світ. До того ж він формується навіть від того, як звучить

мова. Тобто, мова тут характеризується як знаряддя або інструмент, який створює особистість людини, носія мови, завдяки мовній скарбниці, яка увібрала у себе досвід поколінь.

Мова – це неоціненний запас душі народу, завдяки якому ми починаємо розвиватися і розвиваємося все життя, завдяки якому милуємося скарбами рідної мови. Мова уособлює цвіт квітки, але квітки, яка ніколи не в'яне, а квітне вічно.

Список використаних джерел: 1. *Скуратівський Л. В.* Українська мова : збірник текстів для переказів / Л. В. Скуратівський. – К. : Форум, 2001. – 112 с. 2. *Струганець Л.* Культура мовлення / Л. Струганець. – Т. : Мандрівець, 2002. – 213 с. 3. *Ткаченко О. П.* Українська мова і мовне життя світу / О. П. Ткаченко. – К. : Наука, 2004. – 235 с. 4. *Шкуратяна Н. Г.* Сучасна українська літературна мова / Н. Г. Шкуратяна. – К. : Вища школа, 2007. – 365 с.

УДК 811.81'38

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В.Є. Федоренко, студ. гр. ТК-121

Науковий керівник: **І.О. Гаценко**, канд. філол. наук, доц. кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Засоби масової інформації є одним із елементів громадського життя, який найактивніше реагує на будь-які зміни в суспільстві. Здатність швидко охоплювати великі аудиторії дає їм змогу формувати суспільну думку та впливати на громадську свідомість. Ось чому мова засобів масової інформації, зокрема неологізми та їх функціонування у ЗМІ, важлива й актуальна проблема сучасних досліджень.

"Зміни в лексичному складі української мови в другій половині 80-90-х років ХХ ст., – як вказує О. Стишов, – зумовлені передусім суперечностями між можливостями відповідним чином структурованого словника й суспільно-політичними, економічними та науково-технічними умовами життя, підвищеними культурно-мистецькими запитами українського народу, його прагненнями передати свої досягнення, думки й почуття адекватніше, якомога різнобічніше й логічніше" [1].

Вивченням проблеми неологізмів займалися такі вчені, як О. Стишов, Н. Нікітіна, Л. Архипенко, О. Тараненко, А. Нелюба. Стилiстичні функції неологізмів досліджували В. Русанівський, Д. Мазурик, М. Кочерган.

Мета дослідження – відстежити появу нових лексичних одиниць, вплив неологізмів на розвиток української мови в цілому та мову сучасних засобів масової інформації.

Ми зробили спробу проаналізувати влучне і невдале використання неологізмів у ЗМІ за допомогою друкованих видань Чернігівщини.

Сьогодні можна назвати такі найбільш актуальні причини появи неологізмів у ЗМІ:

1. Нові слова позначають явища, які і раніше були наявні в повсякденному житті суспільства, але не мали відповідного позначення, так як їх існування замовчувалося. Це слова типу *мафія, рекет, відмовники (той, хто відмовляється від виконання своїх обов'язків, зокрема, від служби в армії)*.

2. Неологізми виникають як найменування нової реальії, нового предмета, нового поняття, що з'явився в суспільному житті (*бомонд, маркетинг, менеджер, дайвінг* тощо).

3. Нове слово є більш зручним позначенням того, що колись називалося за допомогою словосполучення (*рейтинг – оцінка діяльності фірми, політичного діяча, передачі в списку собі подібних*).

4. Нові слова виникають у результаті необхідності підкреслити часткову зміну соціальної ролі предмета у змінному соціумі (*офіс – контора, службове приміщення, інавгурація – церемонія офіційного вступу президента на посаду*). Особливо активізувалися в ЗМІ такого роду утворення із суфіксом -изація (-ізація): *росіянізація, фермеризація, бартеризація, доларизація, мафізація* та багато ін.

Неологізми сучасної української мови можна, на нашу думку, поділити на такі групи:

1. Новотвори. Збурення політичного життя, яке настає в передвиборчий період, позначається на мові ЗМІ. З одного боку, творяться ситуативні лексеми-оказіоналізми, напр.: *кравчукізм, ЗМІшники, ющенківці*, а з іншого – оказіональні словосполучення у функції назв, пор.: *ліві розтягнуть голоси свого електорату; визначити прохідного кандидата* (“Деснянська правда”).

У сучасному суспільстві стрімко розвивається рекламна індустрія, а це, у свою чергу, формує мову реклами, яка має великий вплив на суспільство. Реклама сприяє ознайомленню широкого кола українців із новими реальіями, напр.: *адаптер, аудіокарта, вібромасажер, жалюзі, ролети, чіпмейкер*.

2. Наступна група – це запозичення. На відкритість сучасного українського суспільства, розвиток економічних і культурних зв'язків України із західними країнами українські засоби інформації відреагували масовим запозиченням чужих слів, а саме: *арт-салон, брифінг, ваучер*. Завдяки ЗМІ частина запозиченої лексики досить швидко засвоюється, збагачується похідними утвореннями: *національний хіт-парад, хітова пісня, хітова програма, офшорна гра (телевізія)*.

3. Наступний тип – це перерозподіл значень у жанрах і видах мовлення. Оновлення й поповнення лексичного складу української мови відбувається і в результаті лексико-семантичних словотворень. У нових умовах функціонування слова набувають і нових семантичних навантажень. Це дає їм можливість розширювати семантику похідної основи й функціональне поле (*тінь, тіньовик, тіньова економіка*) і формує потребу в новотвореннях та запозиченнях лексем.

4. Ще одна підгрупа – це відродження слів і висловів з минулого. Важливою лексикологічною проблемою є поповнення термінології сучасної української літературної мови, зокрема профільних терміносистем, адже при цьому необхідно розумно поєднувати національні та інтернаціональні елементи.

5. Аббревіатури: *МВФ (Міжнародний валютний фонд), нардеп (народний депутат)* та похідні від них – *унсовець, компартноменклатурник* тощо.

6. Складні лексичні утворення: *довгобуд, двомовник, світоустрій* тощо.

7. Прості афіксальні утворення, які заступають громіздкі словосполучення: *бюджетник (працівник бюджетної сфери), мінімізувати (звести до мінімуму)* тощо.

Повернена, реабілітована лексика поповнила собою терміносистему багатьох сфер гуманітарних наук, особливо культури, освіти. Так, наприклад, в освітню систему України повернулись колись традиційні форми навчання й відповідно слова, похідні від них утворення й словосполучення: *гімназія, гімназист, гімназистка, гімназійний (клас); ліцей, ліцейний, ліцейст, ліцейстка, ліцейна (програма); бакалавр, магістр*.

Отже, сфера сучасних українських засобів масової інформації засвідчує: мова живе, еволюціонує, і завдання небайдужих до її долі – дбати, щоб мова за цих складних обставин залишалася собою, зберігала свої генетико-типологічні риси.

Список використаних джерел: 1. *Стишов О. А.* Лексичні і стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури / О. А. Стишов // *Культура слова.* – 1999. – № 52. – С. 3-12.

Підсекція культурології

УДК 111.852

КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ СЕНС «ДЗЕРКАЛА» В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

О.О. Колодова, ст. викладач кафедри філології
Чернігівський державний технологічний університет

Сутнісні властивості феномена «дзеркала», як-от: здатність «подвоювати» дійсність, створювати симетрію за рахунок такого подвоєння; спроможність розширювати простір, вносити до нього додаткові виміри, показувати певні об'єкти, не доступні прямому баченню; потенції анаморфозу, – надають можливість використовувати «дзеркальність» як самодостатній принцип художньої творчості, який особливо потужно розкривається у творах образотворчого мистецтва.

Одним з яскравих проявів реалізації принципу «дзеркала» є моделювання художнього твору за законами *симетрії*. Симетрію можна розглядати як редуковану «дзеркальність», коли «дзеркало» в художній композиції як

реальний предмет, образ, мотив відсутнє, але залишаються «дзеркальні» відношення, залежності, «рими», «дзеркальний» дуалізм і взаємообумовленість складників композиційної фактури, «перегукування» епізодів, характерів, лейтмотивів. Симетричні композиційні побудови неважко віднайти у творах будь-якого виду мистецтва різних історичних періодів, адже симетрія є одним з базових принципів світобудови взагалі та людського світовідчуття зокрема. Проте найпростіше виявити феномен симетрії як композиційний прийом саме в образотворчому мистецтві та архітектурі, оскільки вона, як правило, наочно виражена зовнішньо, часто суто геометрично. Проте «дзеркальна» симетрія у художньому творі, навіть у творі образотворчого мистецтва, не завжди виявляється як суто геометрична побудова. Менш помітною візуально, але не менш важливою для формо- та смислотворення є симетрія сюжетна, драматургічна, яка знаходить собі місце у різних видах мистецтва, у тому числі і в образотворчому. Прикладом такої побудови є композиція сепії Тараса Шевченка «Нарцис та німфа Ехо», де ми спостерігаємо симетрію не тільки і не стільки геометричну, скільки саме драматургічну, сюжетну та навіть ідейно-етичну.

Прийом «дзеркала» як формотворчий засіб на рівні композиції виявляється і через композиційну модель «дзеркало в дзеркалі», сутність якої в тому, що побудована вона за принципом подвійного відображення. Майстри живопису та фотомистецтва використовують різновиди такої композиційної побудови – «картину в картину» або «фотографію у фотографії», що часом пов'язує часопростір твору з минулим окремої людини чи народу (наприклад, таку функцію виконують зображення старих фотокарток на фотографіях Лолі Кантор «Сімейний альбом» та «Пєся, тоді і тепер»), натяк на можливе майбутнє (як на картині Ф. Решетникова «Знову двійка», куди художник розміщує зображення іншого свого твору «Прибув на канікули»).

У живописі одним з різновидів композиційного прийому «дзеркало в дзеркалі», або «текст у тексті», є такий спосіб побудови художнього образу, де роль внутрішнього «тексту» виконує зображення власне дзеркала як такого. Внесення останнього до живописного полотна різко розширює простір авторського замислу. Зображене на картині дзеркало трансформує образний простір твору, ламає лінійність художнього сприйняття. До площини полотна додається перпендикулярна вісь, що створює оптичну глибину картини. Так, під час погляду на твір англійського художника Дж. Льюїса «Дві жінки в Каїрі» виникає навіть враження візуального стереоефекту. Тут дзеркало, що відображає «сітчасті» відблиски сонця на стіні кімнати, ніби «розсуває» межі картини. Ускладнена дзеркальним відображенням інтерпретація світлотіні дарує відчуття додаткового об'єму, глибини, повітря.

«Ламає» простір, ускладнює і нескінченно поглиблює його композиційна та смислова домінанта фотороботи Віктора Приходька – дзеркальний стіл. І тепер звичайна фуршетна зала перетворюється на сюрреалістичну територію, де келихи з шампанським відсилають до іншої реальності: чи то до перевернутого неба (зі зміною базисних архетипних опозицій верху і низу, коли сакральне і профанне в такому «гламурному» світі підмінюють одне одного); чи то до вікна в ідеальне, де буденне піднімається до небесного або ж небесне еманує в матеріальний світ); чи то підносить погляд настільки, що фокусує простір до рівня планети, побаченої із земної орбіти.

Дзеркало на полотні зазвичай долучає новий погляд, вводить у простір картини новий простір, недоступний простому оку. У такий спосіб виникає ефект багатовимірності. Так, на полотнах Дж. Белліні «Оголена жінка з дзеркалом», Рубенса «Венера перед дзеркалом», Утамаро «Красуня із дзеркалом» та на багатьох подібних роботах дзеркало дозволяє показати різні ракурси об'єктів, у вищеперелічених прикладах – жіночу красу, сприйняту з різних боків. До поглядів глядачів, які бачать героїню зі спини, долучається погляд з глибини дзеркала.

На картині Яна ван Ейка «Портрет сім'ї Арнольфіні» ефект ще більше ускладнений: дзеркало, що висить на стіні, відображає не лише спини Арнольфіні з дружиною, але й гостей, які входять до кімнати і котрих зустрічають головні персонажі. Таким чином, з глибини дзеркала виникає погляд, перпендикулярний полотну (назустріч погляду глядача), і цей погляд виходить за межі власного простору картини. До того ж, «подарувавши» додатковий вимір, дзеркало вводить у композицію твору нових персонажів.

За допомогою зображеного дзеркала художники відкривають просторову структуру світу, створюють єдине художнє середовище твору. Іноді навіть використовують дзеркало для того, щоб пояснити просторову структуру картини глядачеві. Найбільш яскраво ця функція – доповнення і пояснення основного простору полотна – виражена в «Диптиху Мартіна ван Ньювенхове» Х. Мемлінга. Дві частини диптиха відображають єдину картину з досить заплутаними просторовими зв'язками, і тільки дзеркало, де обидва фрагменти відображаються в єдиному просторі, тут слугує ключем до розуміння розміщення персонажів одного відносно іншого і, таким чином, до загальної композиції картини.

Отже, зображена живописцем у дзеркалі натура не просто повторює предмет, а перетворює його в художньому інобутті. Це, так би мовити, художній образ у квадраті. Своїми контурами дзеркало ніби «вирізає» частину основного простору картини, і те, що попало до цієї рами, виділяється як щось таке, що пройшло додатковий художній відбір, як «вибране» спостереження, заявка на особливі смисли і функції. Саме у дзеркало поміщають образи або фрагменти композиції, на яких хочуть акцентувати увагу: К. Сомов («Інтимні відображення у дзеркалі»),

З. Серебрякова («Автопортрет з дітьми»), Ф. Валлотон («Інтер'єр»), Я. Вермейер («Кавалер і дама біля спінета»).

Здійснюючи «подібнення» композиції на фрагменти, показуючи об'єкти з різних ракурсів, дзеркало у такий спосіб виконує функцію «кадрування» і «монтажу», що робить такі полотна, на думку дослідника кіномистецтва В. Ждана, праобразом кінематографа [2]. Монтажу композицію живописного твору використовували, зокрема, Е. Мане («Бар Фолі-Бержер»), Е. Дега («Абсент»). Дзеркало на цих та інших полотнах – це процес розвитку ідеї картини, елемент її перцептивного буття, мінливості і відкритості. Отже, завдяки дзеркалу художній простір полотна відкривається часовому факторові, набуває темпоральності як у композиції, так і в сприйнятті.

В історії живопису є картина, в якій майже максимально реалізований весь формотворчий потенціал «дзеркала». Це «Меніни» Дієго Веласкеса – шедевр, до якого дуже часто зверталися митці та мислителі «дзеркального» ХХ століття (Х. Ортега-і-Гасет, М. Фуко, С. Далі, П. Пікассо, З. Серебрякова). Саме ідея «дзеркала», виявлена у різних її вимірах, робить «Меніни» видатним явищем художньо-естетичної культури. Веласкес, залучивши широкий спектр композиційних можливостей «дзеркальності», вносить у полотно і дзеркало-предмет, і всебічно використовує ресурси «дзеркала»-прийому. Як результат, художник отримує розширену і проаналізовану дійсність, де поруч з об'єктом зображення нам пропонується система модальних зв'язків і оцінок.

Багаті композиційні потенції має феномен дзеркального *анаморфозу*. У його основі лежить властивість дзеркала не тільки відображати дійсність, але й при певних умовах (залежно від форми дзеркала) спотворювати її. Отже, анаморфоз являє собою різного роду дзеркальні деформації. Будь-яка пародія з погляду формотворення базується на принципі анаморфозу, не дарма її часто називають «кривим дзеркалом». Саме певна «кривизна дзеркала» під час відтворення дійсності допомагає митцеві одночасно зробити пародійований об'єкт таким, що легко упізнається, і, з іншого боку, дещо змістивши початкові контури відображуваного, акцентувати, перебільшити, гіперболізувати потрібні для народження нового змісту деталі. Проте анаморфоз приваблює митців не тільки як принцип побудови пародії. Інтерес до різного роду спотворених відображень прокидається в епохи, коли підвищується роль суб'єктивного фактора в мистецтві та образ втрачає примусовий зв'язок з референтом. Саме тоді композиція, в основі якої лежить принцип анаморфозу, дозволяє постати твору як автономній та самоцінній реальності, що вимагає від глядача розуміння цього твору саме як реальності художньої. Тому анаморфоз у формотворенні застосовується представниками маньєризму, бароко, експресіонізму, сюрреалізму, постмодерні-

зму. Класичним прикладом композиції, базованої на анаморфозі, є «Автопортрет у випуклому дзеркалі» Парміджаніно.

Сучасне мистецтво віднаходить у дзеркалі не стільки інструмент подвоєння чи деформації, як предмет, що під час взаємодії з йому подібними предметами здатен примножувати відображувані об'єкти до безкінечності. Ця властивість дзеркала збігається з тенденцією постмодерної культури до серійності, тиражованості різних явищ, речей, творів мистецтва, з феноменами нівелювання сутнісного і неповторного в суб'єкті. Тому сучасні митці часто застосовують *полідзеркальну композицію*, при якій зображення об'єкта багаторазово повторюється, ніби відображаючись у безлічі дзеркал. Виникає ефект «дзеркальної безкінечності». Таку композицію віднаходимо, наприклад, на полотнах Олени Лісної («Нарцис») та Павла Керестея («Художники, намалуйте мені картини»).

Некласичне образотворче мистецтво віднаходить у «дзеркалі» ще один несподіваний ресурс формотворення. Коли йдеться про використання композиційних можливостей «дзеркальності» митцями попередніх епох, ми говоримо про «дзеркало»-прийом та зображення дзеркала-предмета. Нонкласика зробила *частиною арт-об'єкта* саме джерело відображення, тобто *реальне дзеркало* у його фрагментарному чи цілісному вигляді. Сьогодні надзвичайно популярно вносити цей предмет, наділений безліччю смисло- і формотворчих властивостей, у простір художнього твору, щоб реалізувати ідею інтерактивності. Реципієнт завдяки своєму відображенню у дзеркалі стає частиною композиції твору мистецтва, що імплікує важливі смисли. Дзеркальна поверхня досить часто використовується в сучасних архітектурних спорудах. На думку Ф. Джеймсона, у такий спосіб архітектурно гаситься ідея глибини, суб'єктності, індивідуальності будівлі [1]. Споруда, замість того, щоб виокремлюватись з навколишнього простору, відображає його та зливається з ним. Так, виникає ефект мімікрії, що є надзвичайно показовим фактом для сучасної культури.

Таким чином, принцип «дзеркала» у царині формотворення образотворчого мистецтва проявляє себе через принцип симетрії (як суто формальної, геометричної, так і сюжетної); через прийом «дзеркало в дзеркалі» у різних його варіантах; через застосування явища анаморфозу в моделюванні художнього твору; через полідзеркальну композицію і як самостійний арт-об'єкт в образній системі. Отже, можна підсумувати, що «дзеркальність» знаходить своє багатогранне втілення на рівні композиційних побудов, що свідчить про універсальність та багатовимірність її семантичного функціонування в мистецтві.

Список використаних джерел: 1. Джеймсон Ф. Постмодернизм, или культурная логика позднего капитализма / Ф. Джеймсон // Современная литературная теория: антология. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 344 с. 2. Ждан В. Введение в эстетику фильма / В. Ждан. – М. : Искусство, 1972. – 326 с.

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИЗАЙНУ ЛЯЛЬКОВОГО ТЕАТРУ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОГО І ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В.М. Жлудько, аспірант

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

Науковий керівник: **В.П. Тименко**, ст. науковий співробітник,

д-р. пед. наук, професор

Національна академія педагогічних наук України

Сьогодні в культурному та освітньо-мистецькому просторі особливо **актуальною** є проблема створення умов для розвитку духовної та творчої особистості. Сучасна школа спрямована, зокрема, на використання різноманітних засобів для всебічного розкриття і розвитку творчих здібностей учнів. Саме тому культурологія, естетика, педагогіка вимагають збагачення змісту освіти і традиційних форм процесу навчання засобами мистецтва, інноваційних технологій, дизайн-діяльності.

Актуальним і важливим для становлення творчої особистості молодшого школяра є впровадження початкової дизайн-освіти, ігрової діяльності (О. Савченко, В. Сирота, В. Сидоренко, В. Тименко).

Пріоритетною умовою художньої діяльності є врахування у навчально-виховному процесі феномена мистецької інтеграції. Цю позицію поділяють і представники сучасної педагогіки, які акцентують увагу на формуванні поліхудожньої свідомості особистості на основі інтеграції знань за принципом галузевого взаємодоповнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у вивченні предметів художнього циклу [3]. Психологічною основою поліхудожньої свідомості є синестезія – міжчуттєва асоціація, інтеграція естетичних почуттів.

Саме театр як синтетичний вид мистецтва об'єднує всі види художньої творчості, допомагає створити систему комплексного гуманітарно-естетичного циклу освіти, в якій стираються межі між окремими дисциплінами: літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, трудовим навчанням, природознавством.

Педагогіка засобами театру – це не звичайні шкільні уроки, а заняття з пізнання своїх можливостей та навколишнього світу за допомогою інтегрованої творчості. Метою і завданнями їх є розвиток творчих здібностей учнів початкової школи засобами театрального мистецтва.

Метою нашої розвідки є розкриття евристично-виховного значення дизайну лялькового театру на заняттях з образотворчого мистецтва, трудового навчання та в позакласній роботі з молодшими школярами.

Дизайн лялькового театру – це особлива, унікальна, цікава сфера для пізнання, сприйняття, творчого розвитку і практичної діяльності дитини. Художня постановка театралізованої вистави, безпосередньо

дизайн лялькового театру, належить до образотворчого мистецтва. Тому предмети образотворчого і технологічного циклу виступають основною базою для знайомства учнів з театром [2], впровадження дизайну лялькового театру, створення самодіяльної лялькової вистави.

Художнє проектування і конструювання персонажів лялькового театру, ширми, елементів декорацій, як і інші засоби, служить основному завданню – створенню цілісного художнього образу майбутньої вистави. Вдалий дизайн лялькового театру, художнє оформлення, виражене у цікавому художньому рішенні всіх його елементів допоможе вчителю й учням у їх спільній постановці шкільної лялькової вистави.

Театри ляльок розрізняються за конструкціями, матеріалами і засобами їх управління на декілька видів. Серед основних його видів (пальчикового, рукавичного, маріонеткового, тіньового, повітряних кульок, коробок естрадної ляльки та ін.) посилюючими для виготовлення й управління учнями є пальчикові ляльки з паперу, картону, цупкої тканини, шкіри, вузлові з хустинок, рукавичні з пап'є-маше і тканини та мімічні з синтипону, поролону, трикотажу, капрону, ляльки з оздоблених повітряних кульок, покидькового матеріалу (паперових коробок, синтетичних і пластикових упаковок).

Ляльковий театр як культурно-естетичне явище передбачає інтегровану діяльність, а процес підготовки всіх його атрибутів та елементів (до головних відноситься процес створення ляльок) безпосередньо включає різні види дизайн-діяльності. Саме дизайн-діяльність у процесі створення лялькового театру є ефективним засобом кольорово-графічної і предметно-пластичної самодіяльності учнів або, іншими словами, синтезу образотворчих і формотворчих ігрових дій особистості молодшого школяра.

Процес художнього проектування лялькової вистави включає такі етапи:

- ідейний задум;
- створення загального образу вистави (композиційне, стилістичне, кольорове рішення ширми, елементів декорацій, зонування-оформлення класного інтер'єру);
- створення образів лялькових персонажів;
- виконання ескізів костюмів героїв;
- проектування і створення афіши, буклету, програми спектаклю, які знаходять своє втілення у графічному дизайні (безпосередньо в ескізах, кресленнях, проектних макетах).

Розроблення рекламної атрибутики майбутньої вистави (афіши, буклету, програми) можуть виконуватись не тільки у процесі ескізування, а й з використанням комп'ютерної графіки.

Важливим етапом, окрім проектування, є художнє конструювання – процес формотворення об'єктів майбутньої вистави: ляльок, їх костюмів, елементів декорацій, реквізиту, аксесуарів, які можна виготовити на заняттях трудового навчання.

Саме художнє проектування і художнє конструювання шкільного лялькового театру, тобто проектування і створення всіх його складових – театральних ляльок (їх видів доступної складності), декорацій (ширми, елементів оформлення), костюмів, афіши, програми, буклету вистави – є яскравим виявом взаємовпливу мистецтв і різних видів дизайн-діяльності.

Спираючись на власний професійний театральний досвід, можемо рекомендувати впровадження театральних технологій конструювання рукавичних ляльок в техніці пап'є-маше та текстильно-скульптурним способом, які обґрунтовано мають свої переваги. Попередні технологічні етапи процесу виготовлення голівок ляльок з пап'є-маше, насамперед, передбачають роботу з різними пластичними матеріалами: пластиліном, глиною, формовочним папером, у процесі яких відбувається вдосконалення скульптурних навичок ліплення. Надзвичайно ефективно вони сприяють сенсорному розвитку м'язів пальців і рук, координації рухів, конструктивному мисленню. Суттєвою перевагою цих виробів з пап'є-маше є їх надзвичайна міцність, а отже довговічність (на відміну від іграшок з картону і паперу), простота у збереженні, легкість і доступність у виготовленні, безпечність у використанні.

У процесі створення лялькового театру учні вчаться знімати і визначати розміри, виконувати розмітку і креслення елементів декорацій, одягу ляльки. Вдосконалюючи креслярські навички, вони здійснюють крій і пошиття костюму для лялькового персонажу, «м'які» елементи оформлення майбутньої вистави.

Впровадження дизайну лялькового театру у навчально-виховному процесі початкової школи – важливий засіб розкриття творчого потенціалу дітей [1]. Ляльковий театр завдяки своїй інтегральній сутності сприяє поліхудожньому вихованню, творчому розвитку молодших школярів, що є актуальним у сучасних процесах модернізації початкової освіти, зокрема через її інкультурацію та естетизацію.

Список використаних джерел: 1. Жлудько В. М. Значення театральнo-декораційного мистецтва у творчому становленні молодшого школяра / В. М. Жлудько, М. В. Коновальчук / Еліта, обдарованість, людиноцентризм: матеріали Міжнародної наукової конференції (26 лютого 2010 р.) / Інститут обдарованої дитини АПН України. – К. : ТОВ „Інформаційні системи”. – 2010. – С. 143. 2. *Изобразительное искусство и художественный труд*: 1-4 кл.: кн. для учителя / Б. М. Неменский, Н. Н. Фомина, Р. В. Гросул и др. – М. : Просвещение, 1991. – 192 с. 3. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – С. 119-120. 5. Тименко В. П. Теоретичні і методичні основи загальної дизайн-освіти: Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: освіта / В. П. Тименко // Культура, економіка: зб. наук. праць. –К. : ІППР, 2001. – С. 233-234. 6. Тименко В. П. Художня праця : підручник для 4 кл. загальноосвіт. шкіл / В. П. Тименко. – К. : Промінь, 2004. – 143 с.

ІКОНА СОФІЇ-ПРЕМУДРОСТІ БОЖОЇ КИЇВСЬКОГО ТИПУ ЯК ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

М.А. Загорулько, аспірантка

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін ЧДТУ

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

Ікона Софії Премудрості Божої київського іконографічного типу першої пол. XVIII ст. є визначною пам'яткою українського бароко. Її композиція є відмінною від аналогічних ікон, наприклад, Новгородської та Ярославльської Софії. Поява іконографічного образу Київської Софії Премудрості Божої пояснюється своєрідним баченням світу, характерним саме для українського бароко, а також ідеєю, закладеною в цьому іконографічному образі. У нашій роботі ми розкриємо композицію ікони Київської Софії Премудрості Божої і пояснимо її символічний сенс.

У центрі ікони зображено храм-ротонду, в якій на серповидному місяці стоїть Богородиця з піднятими догори руками у молитовному жесті Оранти. Під серповидним місяцем знаходиться хмара. Над головою Богородиці зображено дванадцять зірок, від яких розходить ся променисте сяйво. На складках мафорію Богородиці (там, де зазвичай зображують Ісуса Христа в мандорлі) зображено Ісуса Христа-немовля, що сидить і однією рукою благословляє, а в іншій тримає державу. До храму-ротонди ведуть сім сходинок з такими написами: Віра, Надія, Любов, Чистота, Смирення, Благодать, Слава. На сходинок по обидва боки стоять старозавітні праотці та пророки: Мойсей, Аарон, Давид, Ісайя, Ієремія, Іезекіль і Даниїл. Храм підтримують сім стовпів, на яких є зображення, взяті з Апокаліпсису. На карнизі храму є напис: "Премудрость созда Себе Дом и утверди столпов седмь". У верхній частині ікони над храмом зображено Бога-Отця та Святого Духа у вигляді голуба. Від Бога-Отця сходять такі слова: "Аз утвердих стопы Ея". По обидва боки вгорі зображені сім архангелів із знаками свого служіння в руках. З правого боку: Михаїл (Хто як Бог) з полум'яним мечем (адже Архістратиг Михаїл вважається захисником віри й борцем проти всякого зла), Уриїл (вогнь Божий) – з блискавкою, опущеною донизу (він, як Янгол світла, просвітлює розум людський світлом одкровення Істини і, як Янгол вогню, запалює серця людей любов'ю до Бога. Блискавичний вогнь у руці Уриїла символізує будь-яку Божественну святиню), Рафаїл (допомога Божа) – з алабастром міра (оскільки Архангел Рафаїл допомагає людям лікувати людські хвороби). З лівого боку: Гавриїл (Муж Божий) – з квіткою лілеї (символом чистоти. Архангел Гавриїл сповіщає величність тайни Божі), Салафаїл (молитва до Бога) – з чотками (він повсякчас

сам молитися Богу за людей і надихає їх, щоб і вони молилися Богу), Іегудил (Хвала Божа) – з царською короною (золота корона символізує нагороди від Бога за духовно корисну й благочесну працю святим людям, за їх чесноти) і Варахаїл (Благословення Боже) – з квітами на білому платті (символізують Боже благословення як нагороду за благочесну поведінку, майбутнє блаженство у Царстві Небесному).

Заслуговує на увагу такий цікавий момент: іконографічний образ Київської Софії Премудрості Божої зближується з іконографічними образами Богородиці Оранти й Знамення та накладається на католицький образ Богородиці Непорочне Зачаття. Пояснюється це тим, що Гетьманщина знаходилась на культурному пограниччі: з одного боку, вона межувала з Річчю Посполитою, а з іншого – з Росією. Для художнього мислення українського бароко було характерним поєднання деяких західноєвропейських образів з традиційними вітчизняними.

Згадану тезу щодо накладання на іконографічний образ Київської Софії образу Богоматері Непорочне Зачаття можна пояснити культурною ситуацією, яка склалася в тогочасній українській системі освіти. Зокрема, у Києво-Могилянській колегії (академії), організованій на зразок Краківської академії, існували дві студентські конгрегації (спілки): конгрегація молодших курсів носила назву Зачаття Богородиці, а конгрегація старших курсів була присвячена Благовіщенню Богородиці. Свого часу дослідник М. І. Петров повідомляв, що на печатці Києво-Могилянської академії було зображено Благовіщення Богородиці з відповідним написом. Для порівняння можна згадати Чернігівський колегіум. Тут студентська конгрегація мала назву Богородиці Непорочне Зачаття. А на печатці Чернігівського колегіуму зображено на повний зріст Діву Марію, що стоїть на серповидному місяці. Руки Богородиці схрещені на грудях. На печатці викарбовано відповідний напис: “печать колегии Черниговской... Зачатие Пресвятыя Богородицы” [1, с. 65]. Тут спостерігається вплив єзуїтської традиції, адже з часу панування уніатів і впливу єзуїтів на вітчизняних територіях часів польської експансії спостерігається запозичення в художньо-образній системі. Тому не є дивним, що в українській бароковій художньо-образній системі з'являється образ Богородиці, яка стоїть на серповидному місяці, що є впливом католицьких та уніатських зображень.

Тепер пояснимо, чому іконографічний образ Софії Премудрості Божої у свідомості представників вітчизняного бароко має зв'язок з Богородицею. Це вже є киеворуською традицією. Адже і в Софії Київській на куполі в алтарній частині храму знаходиться знаменита мозаїка Богородиці Оранти. Ще у часи Київської Русі існували варіанти іконографічного образу Богородиці Оранти, де в медальйоні зображували Ісуса Христа-немовля. А Іоанікій Галятовський у своєму „Ключі розуміння” писав, що таке зображення Богородиці Оранти з Ісусом Христом (фрес-

ка з собору Успіння Божої Матері в чернігівському Слєцькому монастирі) символізує ідею Боговтілення. Наші барокові співвітчизники глибоко усвідомлювали момент, як Предвічне Слово – Божа Премудрість становиться Плоттю (боговтілення, *Слово-Плоть бысть*), а Богородиця відповідно стає *Домом Премудрості*. У зв'язку з цим розкривається глибинне значення домобудівництва Божого, а саме, його сотеріологічний аспект. Зображені на іконі Софії Премудрості Божої старозавітні праотці і пророки символізують родословну Ісуса Христа та пророцтва щодо втілення Предвічного Слова Божого – Божої Премудрості (рис.).

Рис. Ікона Київської Софії Премудрості Божої

У контексті висловів "Премудрость созда Себе Дом и утверди столпов седмь" і "Аз утвердих стопы Ея" розкривається сенс сходів та стовпів храму. Ісус Христос, прийшовши на землю, створив Церкву Христову, яку "врата адовы не одолеют". Він прийшов, щоб здійснити план спасіння людства. Сам храм-ротонда уособлює Церков Христову. Сотеріологія представлена в іконі у двох аспектах: глобальному та індивідуальному (особистісному). Глобальний аспект розглядається в плані наперед визначеного спасіння людства: Софія-Премудрість Божа, яка перебувала з Богом під час творення світу і творила цей світ, підготувала собі "Дім" для здійснення воплощення – Богородицю. Особистісний аспект спасіння людини вибудовується як сходження вгору по "драби-

ні” чеснот в міру очищення людської душі. Тому на іконі зображені сходи. Людина може отримати „сім дарів Св. Духа та п’ять талантів” і поступово наблизитися до вищої Мудрості – Бога. Приснодіва Марія як *Пречиста* і *Найчесніша* має вінець з дванадцяти зірок, що символізують дари й таланти Св. Духа. Цікавим елементом композиції ікони з погляду розгортання сенсу є і те, що на ній представлена новозавітна Трійця. Зазвичай у композиції образу новозавітної Трійці зображують Ісуса Христа дорослим. На іконі Софії Премудрості Божої київського типу Ісус Христос – у вигляді немовля: Святий Дух сходить на Богородицю від Бога-Отця, а Бог-Син – Ісус Христос – втілене Слово – народився. Отже, бачимо, що образ Софії Премудрості Божої київського іконографічного типу має глибокий символічний сенс, розкриває ідеї Боговтілення, створення Церкви Христової і сотеріологію Божого Промислу.

Іконографічний образ Софії Премудрості Божої київського типу як пам’ятка українського бароко привертає нашу увагу глибокою символікою, схильністю до емблематики (емблематичні зображення на стовпах з малюнками і написами вгорі та низу; написи як на карнизі храму, так й ті, що йдуть від Бога-Отця), гармонійною єдністю “земного” і “небесного”, пишністю форм й урочистістю (яскравий парадний одяг з багатьма складками, на стовпах капітелі з багатим фігурним різьбленням), мальовничістю (яскравість кольорів), синтетичним мисленням (поєднання традиційної художньо-образної системи, що йде від Київської Русі, так і західноєвропейської традиції, зокрема католицької). Як наслідок, склався зовсім новий іконографічний тип Софії Премудрості Божої – київський тип, – в якому яскраво відобразилося художнє мислення, притаманне для доби українського бароко.

Список використаних джерел: 1. *Травкіна О. І.* Чернігівський колегіум (1700-1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 120 с.

УДК 111.852

АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У СТАНОВЛЕННІ ЕСТЕТИЧНОЇ ДУМКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

К.В. Сичова, аспірантка

Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка
Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри
гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

У світогляді та мистецтві Київської Русі образ людини формувався під впливом різних культурних, релігійних, філософсько-естетичних чинників. У першу чергу, це старозавітна традиція з її відчуттям цілісності людини як духовно-тілесної істоти, що має “образ і подобу” Божу. Принцип людської богообразності і богоподібності, який є провідним у

православній антропології, став вирішальним для подальшого розвитку естетичного образу людини в контексті спільнохристиянської європейської культури. Філософсько-антропологічна постановка проблеми про творення за «образом» і «подобою», де «образ» мислився як деякий ідеальний взірець (ейдос духовної чистоти), а «подібність» – як реалізація ідеала-ейдосу, в естетичному аспекті сприяла афірмації позитивного, світоглядно і художньо оптимістичного оцінювання людської природи та її можливостей.

Новозавітна, євангельська антропологія, що вирішальним чином вплинула на становлення релігійно-естетичної думки Київської Русі, повною мірою втілювались у творах капподакійців, Іоана Золотоустого, Іоана Дамаскіна, ще у Візантії синтезувала філософію, зокрема естетичні ідеї, з християнським віровченням. Візантійська патристика у зв'язку з цим прискіпливо визначала вибір тих елементів давньогрецької «філософії як естетики» (О. Лосєв), що максимально відповідали релігійним уявленням і настановам християнської віри. Отже, не випадково києворуською філософсько-естетичною думкою були органічно сприйняті як християнсько-антропологічні, так і деякі античні положення натурфілософії та поетики. Особливо важливим для становлення світоглядного і художнього образу людини було вчення про природу людини, засноване на синтезованому уявленні про античний паралелізм і християнську цілісність у розвитку духовних і тілесних складових людської природи. Все це заклало філософсько-естетичні основи художнього втілення образу людини в мистецтві Київської Русі.

Отже, відмітною рисою становлення естетичної думки Київської Русі є те, що проблематика осмислення феноменів краси й художньої діяльності специфічно, дотично до світоглядного теоцентризму, переводиться у площину антропологічних проблем. У свою чергу, філософсько-антропологічні мотиви києворуського теоретизування утворюють мислительну канву, на основі якої відбувається становлення засад естетичного дискурсу.

Чому антропологічна проблематика доповнювала теологічну і була імпліцитно наявна в ній? Справа в тім, що будь-яка сфера чи форма суспільної свідомості й етнокультури – релігія, наука, мистецтво, політика, мораль тощо – викликається до життя через людину і нею центрується (антропоцентризм). Співзвучним для вітчизняної традиції у зв'язку з цим є протагорівське трактування «людини як міри всім речам», адже феноменальний світ набуває свого ціннісного значення лише у людському світоставленні. Протоестетична думка на ранньому етапі свого зародження так чи так виявляла сутнісні родові сили людини, вибудовувала картину світу на засадах людиномірності художньої творчості й світовідношення в цілому, де основними антропологічними й естетичними «мірами» виступали «дух епохи», «чуття життя», «образ світу»[1].

Для становлення українського естетичного дискурсу важливо, що питання «сутності» чи «природи» людини ще з часів Київської Русі розумілися в аспекті істотності людської екзистенції, аналіз якої згодом утворював «метафізику антропології» й «антропологічну естетику», що знаходило свій вияв у творах мислителів України від киеворуського періоду до сьогодення. Антропологізм імпліцитно властивий самій природі художньо-естетичного мислення, а мистецьке світоставлення завжди розкривало духовний характер людської почуттєвості, її художню феноменологію в культурі.

Давньоруська культура являє собою деякий «гіпертекст», духовним стрижнем якого є східнохристиянське віровчення з його глибокою увагою до теми людини, котра є однією з центральних й наскрізних у філософсько-антропологічній спадщині вітчизняних любомудрів. Наприклад, в «Ізборнику Святослава 1073р.» (стаття «Про лице») розтлумачуються питання природи та сутності існування людини. У статті «Василиево от того еже, внимай себе» акцент робиться на аналізі індивідуального психологічного стану людини з метою обернення її на добродіяння і слідування Божим заповідям.

Привертають до себе увагу етичні настанови статті «Максимово от того еже к Пиру», де обстоюється ідея про те, що природно-соціальні, моральні задатки людини розвиваються у напруженій духовній діяльності: «Аще не от поспеха нам, есть доброта, нь от сътворения, то како трудом и поспехом доброты приобретаем?» [2, с. 61]. У «Палей Толковій» вміщені оповіді про створення людини та особливості її природного буття.

У творах Іоана Мосхи «Луг духовний» та К. Смолятича «Повчання про любов», «Послання пресвітеру Фомі» йдеться про високоморальний спосіб життя священнослужителів, про подвиги ченців-подвижників, вміщені також спостереження над людською природою та роздуми про сенс земного буття. Автор «Лествиці» Іоан Синайський демонструє обізнаність у богословсько-філософському розумінні сутності людської душі, серця, розуму, волі і тіла, розкриває природу пристрастей, гріхів, людських вад і чеснот, закликає до самозречення заради воскресіння душі. В «Повчанні до братії» Лука Жидята дає настанови щодо моральності, благочестивої поведінки.

У Несторівському «Житті Бориса і Гліба» обстоюється взірць справжньої християнської святості, а в «Житті Феодосія Печерського» вперше обґрунтовується ідеал страсотерпця, який пов'язаний з образом святості як «трудництва во Христі», подвижництва в ім'я людей і світу. В збірці «Пчела» (розділ «Про красу») розуміння цінності краси передусім пов'язане не зі зовнішнім прикрашуванням людини, а з внутрішньою доброчесністю, духовністю і чистотою як ідеал фізичної й моральної досконалості, калокагатії, краси морального життя.

Глумачення природи, сутності та образу людини знаходимо також у творах К. Туровського, В. Мономаха, в "Повчаннях" Г. Зарубського та Никифора тощо. Тут образ людини – її божественної суті, духовного життя, пошуків шляхів самореалізації у наслідуванні вищих християнських моральних і естетичних зразків, формуванні калокагатії ("благолепія") – виявляється складним, синтетичним культурно-історичним феноменом. Успадковуючи греко-візантійські філософські ідеї й слов'янський світоглядний пантеїзм, давньоукраїнська філософсько-антропологічна й протоестетична думка набувала синкретичного характеру, фактично вступаючи в «діалог культур» Славії, Еллади та Візантії.

Отже, вже з самого початку свого формування світоглядно-філософська та протоестетична думка в Київській Русі ставить акценти на антропологічних проблемах осмислення і мистецької реалізації образу людини. Насамперед, на розумінні людини як богоствореної живої субстанції, на співвідношенні її тілесних і духовних властивостей, на цілісному пізнанні світу через єдність віри, розуму і чуття.

Список використаних джерел: 1. Личковах В. Світ людини в мистецтві: (світоглядно-антропологічні засади теорії естетичного виховання) / В. Личковах. – Чернігів, 2005. – 154 с. 2. *Изборник* 1076 г. / В. С. Гольщенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Демьянов і др.; под ред. С. И. Коткова. – М., 1965. 3. *Давньоруське любоводріє*: тексти і контексти / упоряд. О. Вдовина, Ю. Завгородній. – К., 2006. – 398 с.

УДК 130.2:82-313.2

МОТИВИ ТЕХНОФОБІ В УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ АНТИУТОPIЯХ

Г.С. Файзулліна, здобувач

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

На сьогодні техніка набула домінуючого характеру в ієрархії цінностей, існує загроза перетворення її в абсолютно некерований, анархічний фактор, який може покласти кінець існуванню людства. На чому і наголошував свого часу М. Бердяєв: «Техніка наносить страшні удари гуманізму, гуманістичному ідеалу людини і культури. Машина за своєю природою антигуманістична... Техніка вбивчо діє на душу» [4, с. 157].

Порушення людиною законів природи, побудова особливої техносфери, що може вступати в конфлікт з біосферою, призводить до дисгармонії в ноосфері. Технічні винаходи, і взагалі винаходи, які випереджають свій час, часто ведуть до непоправних наслідків, аж до катастроф і світових катаклізмів, як то зникнення атмосфери на Землі в романі класика російської фантастики О. Беляєва "Продавець повітря" (1929).

Побоювання, що людина врешті-решт перетвориться лише на придаток технічних пристроїв, боязнь технократизму, що базується на нових знаннях і «точних» науках, дає привід говорити про феномен технофобії, тобто установку, згідно з якою техніка розглядається як основна причина відчуження людини від природи й від самої себе. Питання загрози людському буттю з боку техніки досліджували філософи М. Гайдеггер, Т. Адорно, Г. Маркузе, Л. Мемфорд [8], Ж. Еллюль [6], К. Ясперс. Головна небезпека невідстримного технічного прогресу, згідно з Еллюлем, полягає в тому, що техніка, яка створена для задоволення потреб, сама починає підкорювати собі людину.

Мотив підкорення людини машиною прозвучав ще на початку ХХ ст. у повісті Е. Форстера «Машина зупиняється» (1909). Поняття «машина» у Форстера включає в себе не лише машину як механічний об'єкт, який підтримує життєздатність і комунікацію людей, але й метафорично позначає всю систему державного устрою. В антиутопії звучить попередження про те, що людина, покладаючи на машину всі зобов'язання, втратить своє духовне, сакральне начало. Подібна дегуманізація представлена в мультфільмі «Волл-і» (2008) студії «Pixar». З винайдення роботів Земля перетворилася на смітник, а люди облінілися й ожиріли, бо тепер вони нічого не мають робити самотужки.

Пророкування темної сторони технологій характерне саме для антиутопії, адже вона має яскраво виражену «касандрівську» функцію. У романі Дж. Орвелла «1984» (1949 р.) зображено те, що ми нині зevamo інформаційними технологіями: успіх тоталітарної імперії, встановленої в Океанії, завдячує телеекрану – плоскому дисплею на всю стіну, який міг одночасно приймати і посилати зображення з кожного будинку усевидющому Старшому Брату. «Міністерства» чули кожне слово своїх підданих по дротяній мережі. Нині персональний комп'ютер, підключений до Інтернету, реалізував оруеллівський телеекран. Але замість того, щоб стати інструментом централізації і тиранії, він призвів до демократизації доступу до інформації і децентралізації політики. У цьому винаході немає того згубного впливу, що звучить у Орвелла, зате призвів до безлічі інших проблем – інтернет-залежність, геймерство, «піратство», девіантна поведінка, інтернет-маніпуляція, самотність, ескапізм, суїцид, десоціалізація, депресія, акселерація, зниження грамотності і культури спілкування, гіподинамія, багатьох фізичних і психічних хвороб.

У не менш відомій антиутопії Рея Бредбері «451 градус по Фаренгейту» (1953) продемонстровано модель інтелектуального телебачення – символу людської байдужості й атрофії душі. Дружина Гая Монтега, Мілдред, цілодобово спілкуючись лише з примарними персонажами телесеріалів, неначе перетворилась у зомбі і намагалася покінчити з собою. «Телевізійні стіни» на сторінках роману так само ізолюють люди-

ну від цілого світу і спотворюють дійсність ілюзією, як це роблять у наші дні телевізор, комп'ютер, Інтернет та інші гаджети.

В українській літературі жанр антиутопії започатковує В. Винниченко романом «Сонячна машина» (1928). Однією з ключових проблем для письменника стає споконвічна залежність годування від праці людини. Герой роману – доктор Рудольф Штор – вирішує цю проблему створенням винаходу, який би міг годувати людину «сонячним хлібом», тобто переробленою сонячною енергією, змішаною з енергією людини за допомогою мінералу геліоніту. Таким чином, завдяки Сонячній машині людині вже не потрібно добувати собі їжу, крім того, вона перестає бути м'ясоїдною. Здавалося б, знайдено шлях до утопії, але все сталося інакше. Впровадження диво-винаходу підірвало основи економіки. Земля перетворилась у «величезне стійло, хаотичне, брудне, темне, холодне, смердюче» [4, с. 315], а міста наповнило «страшне мовчання, зоологічна тиша, в якій чути тільки рев самців, гарчання й плямкіт уст, що жують зелену жуйку» [4, с. 317]. Людство повернулося до первісного стану, потонуло в анархії. Диво-винахід призвів лише до повного знецінено моральних принципів, гуманітарної культури.

Першою в українській радянській науковій фантастиці стала трилогія Юрія Смолича “Прекрасні катастрофи”. Її відкриває роман «Господарство доктора Гальванеску» (1928), в якому йдеться про злочинні винаходи аморального румунського вченого, який намагається врятувати сучасний йому суспільний лад за допомогою «живих роботів» – зомбі: про боротьбу з ним радянської та румунської прогресивної молоді, що завершується поразкою Гальванеску [7].

Ще один диво-винахід зображений в романі радянського письменника Дмитра Бузька “Кришталевий край” (1935), а саме про виготовлення скла без нагрівання. Це значно зменшило витрати на його виробництво. Крім того, скло тепер стало кришталевої чистоти і міцним, як броня. Однак загадка винаходу стає джерелом небезпеки. Із скла тепер можна виготовляти військову техніку. Цим і хотіла скористатись ворогуюча країна, переманивши до себе його винахідника.

У літературному житті поч. ХХІ-го століття в Україні проблемі технофобії присвячено роман-антиутопію «Хронос. Історія одного винаходу» (2011) Тараса Антиповича. Йдеться про альтернативне майбутнє, де хрестоматійний професор винайшов «хрономат» – пристрій, здатний «висмоктувати» біологічний час із живих організмів і повертати його у будь-яке тіло. Завдяки хрономатові стало можливим омолоджувати смертельно хворих – тепер вони залишалися на тій стадії, коли недуга ще не взяла над ними гору. Зникли в'язниці – тепер у злочинців просто відбирали ту кількість років, яку їм визначив суд, і вони доживали решту часу на волі. Військо в разі війни могло поповнювати свій запас часу з державної казни часу. Проте, оволодівши біологічним часом, людство

втратило останню краплину моралі – з'явилися зловживання, чиновники крадуть із державного резерву час для себе, своїх близьких і, – за великі гроші, – для будь-кого. Ще більше зросло хабарництво, поширилися хроно-наркотики для «золотої» молоді, занепала церква, посилилася деморалізація державних службовців. Запровадили експерименти над тваринами і людьми, через що десяту частину населення планети стали населяти гібриди, що стало метафорою повернення людства до тваринних інстинктів. Глава «Гіб-парад» відсилає до опису кінця світу в «Одкровенні Іоана Богослова»: «...Життерадісні свинопітеки хлюпались у брунатних водах центрального фонтану. Літню сцену обсіли гієнопітеки, завиваючи якийсь зловісний гімн... Гібридна орда ринула з паркового схилу прямо на площу, перекривши жвавий автомобільний рух. Жабопітеки застрибали по капотах, розгойдуючи нажаханих пасажирів...» [1, с. 164]. «Смертоносна сарана з Апокаліпсису» [1, с. 157] нагадує нове анархо-суспільство Винниченкової «Сонячної машини»: «От вони, ці тварини, ржуть і топчуть у стайнях своїх, аж глина сиплеться із стелі. Якими силами можна вернути їх до людської подобі!» [4, с. 329].

Відомий фразеологізм на позначення неочікуваної розв'язки «*Deus ex machina*» («Бог з машини») переінакшений для назви першого розділу «*Demon ex machina*», що дослівно з латини – «демон з машини». Тарас Антипович натякає, що винахід, який мав би служити людям, – не від Бога, а від Сатани. Подібно до «сонячної машини», яка була спрямована на утопічні ідеї, що не виправдали себе, винахід хрономата призвів до повного морального здичавіння людства, духовної деградації.

Продовжує «жарти» з часом харківський письменник Юрій Діхтяр зі своєю сатиричною епопеею в стилі треш-панку «Бродяги хроноленду» (2011). Небувалі пригоди розпочинаються завдяки винайденню машини часу, яка має вигляд звичайних «Жигулів», пофарбованих жовточорними смугами. За словами головного героя, він винайшов її випадково: «возможно знание это ко мне пришло из космоса, может, пришло время для её изобретения» [5]. «Машини» відкрила перед героями химерний світ альтернативного майбутнього, де країна войовничих амазонок межує з володіннями Третього Рейху, а розумні динозаври – зі світом високих технологій. Порушення просторово-часового континууму, яке чинять подорожні в часі, нічого, крім неприємностей, не приносить.

Отже, однією з функцій літературної антиутопії є попередження загрозливих тенденцій з боку сучасних технологій. Технофобія полонила людину, увігнавши її в рабську залежність від технічних засобів. Техніка поступово стає причиною її культурної загибелі й відчуження від природи. Але майбутнє залежить від дій самої людини, адже техніка лише засіб в її руках. Наслідки винаходів в науковій фантастиці часто

гіперболізовані, та їх не можна недооцінювати, адже техногенна небезпека вже зовсім поруч, і наша гуманітарія нагадає про це.

Список використаних джерел: 1. *Антипович Т.* Хронос / Т. Антипович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 200 с. 2. *Бердяев Н.* Человек и машина / Н. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147-162. 3. *Бузько Д. І.* Кришталевий край / Д. І. Бузько. – К. : Молодь, 1959. – 140 с. 4. *Винниченко В. К.* Сонячна машина: Роман / В. К. Винниченко. – К. : Дніпро, 1955. – 619 с. 5. *Дихтяр Ю.* Бродяги хроноленда [Електронний ресурс] / Ю. Дихтяр. – Режим доступу : <http://www.proza.ru/avtor/goos6&book=7#7>. 6. *Эллиуль Ж.* Технологический блеф / Ж.Эллиуль // Перспективы мирового развития в Западной литературе. – М., 1990. 7. *Карацупа В.* Українська фантастика XIX–XX століть у періодиці та книжкових виданнях / В. Карацупа, О. Левченко // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – 2011. – Вип. 6. – С. 215-243. 8. *Мамфорд Л.* Миф машины. Техника и развитие человечества : пер. с англ. / Л. Мамфорд. – М., 2001. – 404 с. 9. *Пагутяк Г.* Апологія фантастики [Електронний ресурс] / Г. Пагутяк. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/02/22/apolohija-fantastyky/>.

УДК 141.319.8

ЄДНІСТЬ ІСТИНИ, ДОБРА ТА КРАСИ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ В. В. ЗЕНЬКІВСЬКОГО

М.І. Захаріна, асистент

Чернігівський державний технологічний університет

Науковий керівник: **А.І. Мельник**, д-р філос. наук, професор кафедри
українознавства

Чернігівський державний інститут економіки та управління

В. В. Зеньківський (1886-1964) відомий вітчизняний філософ, богослов, педагог, психолог. У різнобарвному спектрі його філософсько-педагогічної спадщини особлива увага зосереджена на розробленні етико-антропологічної проблематики, яка аналізується в контексті релігійно-християнської культури людини віруючої.

Християнська антропологія В. В. Зеньківського є результатом його аналізу богословського матеріалу та його особистої духовної інтуїції як священника. Предметом його антропології є людина віруюча, а метою – виховання цілісної людини як суб'єкта духовної культури. Для цього він сформував особливу методологічну базу вивчення людини – християнську антропологію та використав відповідний понятійно-категоріальний апарат. Це і Образ Божий, і хрест людини, і гріховність, і «царство добра» та «царство зла». Основні філософсько-культурологічні, богословські і педагогічні ідеї Зеньківського знайшли відображення в його книгах: «Російські мислителі і Європа» (1926), «На порозі зрілості» (1929), «Проблеми виховання в світлі християнської антропології» (1934), «Апологетика» (1959), «М.В. Гоголь» (1961), «Основи християнської філософії» (1961-1964).

Центральне місце в його релігійно-філософському світогляді займала проблема людини, особистості, індивідуальності, – з цим пов'язані дослі-

дження і у сфері історії, культури, філософії, психології, педагогіки та розроблення цілісної філософсько-педагогічної концепції виховання. А зрозуміти людину можна, лише уявивши її у системі світобудови в цілому і тільки через прояви сили людської свободи у сфері духовної культури, зокрема моралі.

Ціннісними підставами морального розвитку особистості у філософсько-педагогічній антропології В. В. Зеньківського виступають духовність, віра, церква, соборність, свобода, відповідальність. Він вважав, що духовне начало в людині головує над психофізичним, проте буває, що людський дух полониться низинними силами, звідси можлива "темна" і "світла" духовність. Дуже цікавою є думка християнського філософа про те, що в людині живе "природа" та "іпостась" (особистість), звідси вона несе в собі два різних начала: божественне (добро, правда, творчі шукання) і гріховне (зло), тобто є біполярною.

У людині, вважав філософ, яка є образом і подобою Божою, образ нам заданий, а подібності слід досягти за допомогою духовного самовдосконалення, культурного прагнення до ідеалу. В. В. Зеньківський звертався до поняття «ієрархічна структура буття», де кожний вищий щабель спирається на нижчий, але в той самий час не зводиться до нього і не виводиться з нього: матеріальне буття (фізичний) > хімічне буття > біосфера > психосфера > духовне буття. Весь світ пов'язаний у союзі любові, гармонії, цілісності, єдності, соборності. Душею світу є церква, «град Божий».

Християнство, яке є фундаментом європейської культури, створює систему безумовних надособистісних цінностей, серед яких вищою цінністю є Бог. Розуміння божества може бути розкритим такими християнськими цінностями духовної культури, як істина, добро, краса. Розглянемо ці категорії у творчості філософа, кожну окремо, в контексті християнської антропології.

Роздумуючи над категорією "краси", Зеньківський порівнює її із сяйвом Божим, яке не існує «само по собі», але є лише один з аспектів сяйва Бога у світі. Її не можна мислити як якийсь особливий вид буття, не можна опредметнювати, як і інші категорії ціннісної тріади: ні істина, ні добро, ні краса не існують самі по собі. В "Основах християнської філософії" філософ писав: "Тому «сяйво Боже» в світі є саме сяйво Бога – в красі, в істині, в добрі ми споглядаємо Бога, наближаємося до Нього. Однак не слід бачити ні в красі, ні в добрі, ні в істині якусь особливу енергію Божества – всі ці «цінності» невіддільні від Бога. Треба тому розрізнити прояви дій Бога у світі від самого Бога – і ми можемо з повним правом відносити всі цінності до апофатичного богослов'я" [5, с. 234].

І тому, хоча краса і знаходиться у світі, але має печатку вічності і легко зникає. І така доля всього прекрасного на землі. "Створене буття

«вміщує» красу, але на час, і не може інакше вмістити її; краса не зникає сама в собі, але створене буття утримати її не може, і прийде неминуче момент, коли воно її загубить, бо краса апофатична сама по собі, як апофатичні і добро, і істина.

В іншому своєму творі “Проблема краси у світогляді Достоєвського” філософ приходять до розуміння, що не тільки “краса рятує світ”, але і саму красу треба рятувати у зв’язку з тим, що краса у світі є предметом «боротьби» між злом і Богом, а саме в Богові виявляється вічна краса, яка потрапила в полон злу: “– і це порятунок краси у світі тільки і можливо через оцерковлення світу і душі” [1, с. 367].

Говорячи про істину, Зеньківський також звертався до теми свободи в людині: «Свобода людського духу розкривається з християнської точки зору у всій силі і глибині лише тоді, коли ми перебуваємо в істині». Християнська мораль вся христоцентрична – вона вся з Христом і у Христі. І це відноситься, звичайно, не тільки до нашого розуму, але й до всього духовного складу людини – і до його совісті, і до його волі. Він вказує на те, що існує факт роздвоєння пізнавальної сили в людині: поряд з розумом і його ідеями існує серце з його осяяннями, – в цих осяяннях нам може відкритися найглибша істина. А «голос Божий» ми можемо почути, коли говорить совість наша, якщо вона не заглушена нечистим життям, духовними лінощами. І тільки релігійна мораль може принести з собою справжнє духовне улаштування людини.

Категорію «зла», як антипод добра, Зеньківський також розкриває в аналізі категорії свободи, тобто у виборі того, чи бути людині з Богом або без Нього або навіть проти Нього. За висловом блаж. Августина, первородний гріх так глибоко спотворив людську природу, що вона сама по собі вже не здатна до добра (*non posse non peccare* – «не може не грішити»). Під духовністю Зеньківський розумів внутрішню установку на істину, добро, особливу увагу приділяв долученню людини до сфери вічного, абсолютного, надлюдського. Тільки «лише долученням до загальнолюдської скарбниці розумного, доброго, прекрасного ми знаходимо свою індивідуальність». «Ми повинні прагнути до істини, до добра, до прекрасного, і, втрачаючи себе в цьому універсальному змісті, ми знаходимо себе ... Глибокий заповіт християнства говорить словами Спасителя: лише той збереже свою душу, хто втратить її заради Спасителя; тобто втратить себе в істині, в добрі, в прекрасному» [2, с. 215].

Таким чином, головне завдання виховання В. В. Зеньківський бачив у наданні допомоги особистості знайти себе і навчити перетворювати свій «природний склад», направляючи до добра триєдине існування в людині спадковості, соціальності, але, перш за все – духовності.

З позицій християнської антропології В. В. Зеньківський найважливіший сенс виховання особистості вбачає у сходженні до духовної осно-

ви особистості. У цьому сенсі все в людині оцінюється через розвиток тіла, інтелекту, соціальності, релігійної, моральної, естетичної сфер особистості до висот духовності. Тому провідні напрямки виховання (фізичне, статеве, соціальне, моральне, релігійне, естетичне, інтелектуальне) виступають як елементи виховання духовної сфери особистості за допомогою впливу на емпіричну сферу як сферу об'єктивації духовного начала. В межах кожного з названих напрямів виділяються притаманні їм засоби виховання. Наприклад, у межах морального виховання можна виділити, як найбільш значимі з погляду В. В. Зеньківського, молитву, богослужіння, сповідь, богословську літературу та ін., у межах естетичного виховання – ліплення, малювання, танці, казку, літературу та ін., у межах фізичного виховання – ігри, гімнастику, туризм, оздоровчі сили природи тощо.

Отже, В. В. Зеньківський вважав, що саме через єдність Краси, Істини, Добра у світі відкривається Абсолют і саме через них Бог діє у світі. В тих проявах Краси, Добра та Істини, які ми знаходимо в житті, Ми бачимо переломлення Божого світла в тварному бутті. Але це переломлення енергії Божества більше говорить нам уже про земний, «дольний» світ, ідеалом якого є «горній» світ – «Небесний Єрусалим», як місто «Святої Трійці», персоніфікованої єдності Абсолютної Істини, Добра, Краси.

Список використаних джерел: 1. *Зеньковский В. В.* Проблема красоты в миросозерцании Достоевского / В. В. Зеньковский // *Русские эмигранты о Достоевском.* – СПб., 1994 – С. 393-428. 2. *Зеньковский В. В.* Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский. – М. : Свято-Владимирское братство, 1993. 3. *Зеньковский В. В.* Апологетика / В. В. Зеньковский // *Христианская философия.* – М., 1996. 4. *Зеньковский В. В.* Идея православной культуры / В. В. Зеньковский // *Собр. соч.: в 2 т. Т.2.* – М., 2008. 5. *Зеньковский В. В.* Основы христианской философии / В. В. Зеньковский. – М., 1997.

УДК 008: 93/94

ЕТИМОЛОГІЯ ТЕРМІНА “СКОМОРОХ” У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Л.М. Акуленко, студ. гр. 121

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Друга половина XIII – перша половина XVII ст. – період розвитку такого явища в українській культурі, як діяльність скоморохів – лицедіїв-мімів, музикантів, співаків, танцюристів, клоунів, фокусників, акробатів, борців, дресирувальників. У середньовічних пам'ятках наявні такі назви цих лицедіїв, як ігrecь, гудець, свіrecь, плясець, сопільник, глумотворець та ін. У ранніх письмових пам'ятках як синонім вживається слово “скоморох”. Етимологію цього слова остаточно нез'ясовано. Ві-

домо лише, що воно грецького походження і колись означало “майстер сміхотворства”, оскільки вперше трапляється в “Хроніці” візантійського письменника першої половини VII ст. Іоанна Малали, переклад якої був здійснений у Болгарії в X ст. за царя Симеона (893-927) і ймовірно, прийшло на Русь у XI ст. із творами, перекладеними за її межами.

Характерним є те, що Нестор Літописець унікав слова “скоморох” у тих випадках, де воно було б доречним. У “Житті Феодосія” він описав випадок, коли ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій прийшов до терема князя Святослава саме тоді, коли там тривали розваги. Побожний старець зняковів, але не повернувся, а сів поруч з князем, демонстративно не дивлячись на веселунів. Нестор називає їх не “скоморахами”, а безособово: “И се виде многия играючи пред ним (князем. - Авт.), овы гусельные гласы иснускающе, другыя органные гласы поюще, инеем за марные писки гласящем, и тако всем играющем и веселящемся, якоже обычай есть пред князем”. Без сумніву, тут описано подію, зображену на відомій фресці “Скоморохи”, але у її первісному варіанті, відкритому три десятиліття тому, у притворі Софії Київської (коли стало відомо, що на фресці є пневматичний орган і органіст). У ранніх пам’ятках, особливо в перекладах трапляються слова з коренем “глум”, зокрема “глумец”.

Це не випадково, бо, наприклад, у сербсько-хорватській мові словом “глума” позначають акторську гру, а словом “глумац” – актора драматичного театру, артиста, а словом “глумица” – актрису, “глумити” – грати (роль на сцені), зображувати когось. У свою чергу, слова “ігрець” і “глумец” виступали синонімами до поширеного в давніх пам’ятках німецького “шпільман”. Для визначення поняття “театр” і “видовище” вживалися слова “игрище”, “позорище”, “видение”. Цікаво, що в сербській та хорватській мовах слово “позорище” і нині означає “театр”.

Показово також, що в грецькій мові немає слова, від якого могло бходити термін “скоморох” саме в цьому значенні, яке побутувало у нас. Натомість термін “скоморох” тожне поняттю, позначеному в грецькій мові словом “мімос”, тобто наслідування і наслідувач, удавання, що означає: особливий вид вистави в античному театрі, короткі сценки побутового і сатиричного змісту, і актор – виконавець міму. Зважаючи на типоповий для мімів короткополий одяг скоморохів і їхні гостроконечні шапки, на фресках Софії Київської зображено саме візантійських мімів, яких було привезено до Києва, або ж одягнугтих на їхній зразок наших лицедіїв.

Скоморохи поділялись на осілих і мандрівних. Осілі виступали переважно на княжих забавах, масових ігрищах під час свят, на весіллях тощо. Мандрівні об’єднувались у ватаги й переходили з місця на місце, відвідуючи далекі країни. Наприклад, великий італійський поет Л. Аріосто у поемі “Шалений Орlando” (пісня XI, строфа 49), яку він писав у 1507-1532 рр., згадує про “русинів або литвинів”, тобто про українців і

білорусів, які водили ведмеда по ярмарках. А це як відомо, було пріоритетом скоморохів. Українські ігреці були відомі під цією назвою у Польщі, а у свою чергу, на українські землі заходили польські йокулятори, веселки, ваганти, куглярі, тобто жонглери.

Етимологія терміна “скоморох” розкриває історію зародження театрального мистецтва в Київській Русі і формування традицій “сміхової культури”, які дійшли до сьогодні.

Список використаних джерел: 1. *Історія української культури*: у 5-ти т. Том 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII / гол. ред. Я. Д. Ісаєвич. – К. : Наукова думка, 2001. – 848 с.

УДК 008

ДО ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ В ЧЕРНІГОВІ ДЕКОРАТИВНОЇ СКУЛЬПТУРИ СЕМАРГЛА

К.Ю. Бойваленко, студ. гр.СР-123

Науковий керівник: **В.А. Личкова**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

У 2009 році суспільна організація “Громадська думка” оголосила конкурс на кращу декоративну скульптуру – символ міста Чернігова. Городянам була надана можливість самим обрати цей символ через голосування за допомогою телефону, листів, Інтернету.

Протягом двох місяців у межах проекту ”Зроби Чернігів кращим!” на адресу “Громадської думки” надійшло багато листів, повідомлень з ідеями, проектами щодо символічної скульптури міста. Мешканці Чернігова надіслали як професійні ескізи, мальовані роботи, так і описи скульптур, котрі вони бачили як декоративно-пластичний символ Чернігова.

Головною умовою конкурсу було те, що скульптура повинна стати своєрідним символом-оберегом Чернігова і мати історичну прив’язку до міста. Це виступило головним критерієм відбору проектів на конкурс.

Всього надійшло 135 робіт. На художній виставці до Дня міста журі підтримало візуальні ідеї, що відповідали умовам конкурсу. Було багато цікавих та оригінальних ідей, з яких відібрали 10 найкращих. Мер міста О. Соколов особисто відвідав виставку і схвально оцінив ідею “Громадської думки”.

На І місце претендував міфологічний образ Семаргла, який здавна вважався захисником міста Чернігова. Його зображення відоме по капітелях Борисоглібського собору (рис.), було знайдено також під час розкопок на Валі, крім того, існують обереги, браслети, інші прикраси із зображенням цього міфологічного створіння, яке символізує чернігівський ”космос” [1].

Рис. Капітель Борисоглібського собору в Чернігові

На жаль, декоративна скульптура так і не була встановлена. На думку культурологів, це неофіційний символ, а також оберег нашого міста [2]. Це фантастичний міфологічний звір із головою собаки, парою лап, пташиними крилами, обвитим лозою тулубом, вкритим риб'ячою лускою, котрий закінчується зміїним хвостом. На одному з проєктів, спокійний та сильний, у разі необхідності, Семаргл як дух-охоронець захищає у своїх обіймах Чернігів. Поява цього образу на фронтоні та капітелях Борисоглібського собору йде в кінець XII століття. В соборі і досі зберігається барельєф із зображенням Семаргла того часу. Понад дев'ять століть цей символ захищає Собор, Вал, Княжий град. Небагато міст планети можуть похвалитися пам'ятниками міфологічної скульптури, подібної Семарглу. Він символізує Всесвіт, що складається з трьох рівнів: небес у вигляді птаха, землі у вигляді звіра, підземного світу у вигляді змії. Образи всіх трьох рівнів зливаються в одну істоту, яка втілює в собі космос, як живий організм, як єдність стихій, де царює Семаргл.

Скульптура могла бути встановлена в Чернігові ще в 2010 році на Валу, в центральній частині міста, аби приваблювати відпочиваючих та привертати увагу туристів. Але щодо її встановлення виникло багато псевдонаукових дискусій, політизованих і клерикалізованих суперечок, про що відомо з преси і телебачення. І на сьогодні ця проблема залишилася невирішеною, хоча багато міст Європи прикрашають міфологічні символи (Афіни, Париж, Варшава, Петербург тощо).

Список використаних джерел: 1. Колесник О. С. Чернігівський звір поза часом і простором [Електронний ресурс] / О. С. Колесник, С. М. Колесник. – Режим доступу : http://www.gorod.cn.ua/ru/city_647.html. 2. Личковах В. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / В. Личковах. – Чернігів, 2011.

«ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЖІНОЧОЇ ДУШІ» В НЕОРОМАНТИЗМІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

К.Г. Булко, студ. гр. СР-083(58)

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри
гуманітарних наук

Чернігівський державний технологічний університет

У культурологічному тезаурусі існують поняття, які не лише називають предмети, явища, а й асоціюються з іншими предметами чи є їх символами. До таких понять належить слово «жінка», звичайне, на перший погляд, але глибинне за своєю суттю. Воно асоціюється з життям, бо маючи все те, чим хизується сильна стать (могутній інтелект і логічне мислення), феміна сапієнс, більше того, є здатною до самовідтворення: давати життя новій людині. Те, що винищує чоловік, відтворює жінка. Отже, це слово є символом сотворіння, самовідтворення, початку нового життя. Жінка живе серцем, а значить інтуїцією, почуттями, підсвідомістю, вона має здатність вловлювати особливі, «неземні» сигнали. Тому інколи такою непередбаченою буває «жіноча» логіка, тому досить часто безпідставно глузують з неї чоловіки, обмежені тут вузькими рамками власного мислення. Ця гендерна проблематика є актуальною як у теорії соціальної роботи, так і в культурології, мистецтвознавстві (наприклад Т. Гундорова).

Проте питання статусу і ролі жінки в сучасному соціумі ще недостатньо досліджені в гуманітарних науках з погляду гендерного підходу.

Зокрема, на основі аналізу безлічі літературознавчих матеріалів з'ясувалося, що в більшості філологічних досліджень майже не акцентована увага на соціокультурній проблемі емансипації жінки. У зв'язку з цим основна увага зосереджена на дослідженні жіночого питання у творчості О. Кобилянської, яскравої представниці європейського романтизму і українського неоромантизму.

Ольга Кобилянська (1863-1942) – один з найвитонченіших психологів в українській літературі. Талановита письменниця-демократка була сучасницею і другом І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника. Вона була справжнім новатором художнього відображення дійсності на межі ХІХ-ХХ ст., який можна визначити як неоромантизм, що переходить в експресіонізм.

Іван Франко, характеризуючи новий напрям, що заявив про себе в українській літературі того часу, одним з його яскравих представників назвав Ольгу Кобилянську. Феноменально, що дівчина, вихована на німецькій літературі, дівчина, яка зростала в найглухіших закутках відсталі Австро-Угорської імперії, в оточенні мадяризованих або понімечених міщан, знайшла дорогу до українського письменства, заявила про себе неоромантичними пошуками у прозі. За спостереженням Дмитра Павличка, ми й сьогодні приходимо до творчості Кобилянської «по е-

тетичну насолоду і по знання жіночого характеру, адже ж вона створила цілу енциклопедію жіночої душі» [3, с. 28].

З іменем Кобилянської в українській культурі пов'язане опрацювання гендерної теми – долі освіченої дівчини, яка не може змиритися з бездуховністю міщанського середовища. У ранніх неопублікованих творах з'являється образ начитаної дівчини-мрійниці, котра прагне до самовдосконалення («Гортенза»), порушується питання про право жінки на гармонійний розвиток, рівність з чоловіком у сімейному житті («Доля чи воля»). Свобода людини асоціюється в авторки з можливостями творити свою власну долю. Під впливом Софії Окуневської (Морачевської) та Жорж Санд на початку 80-х років Кобилянська захопилася ідеєю емансипації жінки, намагалася її художньо реалізувати в перших літературних спробах ще в контексті романтизму XIX століття.

Оповідальність є жанровизначальним чинником творчості письменниці. Герої для О. Кобилянської є моделями для оповіді, а не "самостійними" учасниками сюжетної акції. Про кожного з них читач дізнається з авторського оповідання. Кобилянська писала, що в її «творчій праці важливу роль відігравали особисті переживання і враження» [2, с. 105]. Справді, і в ранніх німецькомовних оповіданнях та повістях («Гортенза», «Картина з життя Буковини», «Видиво», «Вона вийшла заміж»), і в пізніших, уже україномовних творах («Людина», «Царівна», «Некультурна», «Нюба», «Через кладку»), – всюди прослідковується образ авторки – жінки, багатий гендерний світ її спостережень і почуттів, винесених з реальної дійсності, але романтично трансформованих.

Твори Кобилянської, зокрема й повість «У неділю рано зілля копала», засвідчують властиве літературі романтизму явище дифузії, тобто взаємопроникнення всіх трьох способів художнього зображення – епічного, ліричного і драматичного. В епічних творах, де предметом змальовання є безупинний рух життя, де все тримається на сюжетній організації художнього матеріалу, романтично виявляється лірична емоційність у показі поведінки персонажів. Авторка переживає, змальовуючи події, які її схвилювали як жінку. Гендерно-психологічне взаємопроникнення лірики й епосу особливо відчутне в авторських відступах, пейзажних картинах, при передачі почуттів і роздумів людей, особливо жінок. Взагалі важливу роль в епічному творі виконують також драматичні елементи – внутрішні монологи, діалоги, полілоги, їм може належати одне з цільних місць, що надає епосу романтизованого характеру. Це кардинально не змінює жанрової природи розповідного твору, бо в ньому драматичні компоненти завжди підпорядковані романтичній особі автора, присутність якого й визначає належність твору до епосу, хоча і в контексті літературного романтизму. У творах О. Кобилянської, наприклад, за допомогою монологів, діалогів, полілогів передаються гендерна гострота соціально-психологічних конфліктів, складності й суперечності переживань персонажів, особливостей жіночого світоглядно-го романтизму й естетичної експресії [1, с. 96].

Іван Франко не випадково поставив О. Кобилянську на чолі «нової школи» в українській літературі: в її неоромантичних творах вперше поведінка людини пояснювалася внутрішніми, психічними, гендерними імпульсами. Глибока таємниця людської душі, особливо жінки, під пером письменниці відкрилася читачеві. Й тоді буденний потік життя отеплився щирим почуттям, що надало її творам емоційної схвильованості, так властивої жіночому світосприйняттю і самовираженню. Завдяки цьому твори О. Кобилянської, основані на етнокультурному і гендерному матеріалі, посіли місце загальнолюдських цінностей. А романтичні якості мистецьких витворів переживають свою епоху надовго, а може, й навечно входять у всесвітню художню скарбницю, як «дзеркало» світогляду й естетики романтизму в його транскультурній формі, ще й у гендерних вимірах.

Ольга Кобилянська, як представниця неоромантизму, зробила спробу зруйнувати панівну ідеологію у сфері культури. Завдячуючи її діяльності, в українську літературу проникли такі форми й структури європейського творчого досвіду, як інтелектуальна, гендерна і культурна рефлексія, символізм та елементи психоаналізу, – ті елементи, які згодом дозволять письменникам модернізувати, осучаснити українську літературу у 20-х роках ХХ століття. Ользі Кобилянській вдалося відкрити для загалу жіночу культурну реальність, яка не вписувалась у традиційні патріархальні уявлення. Вона асимілювала феміністичну ідею через власну творчість у літературний процес, що модернізувався під впливом ніцшеанської філософії, яка розкріпачувала і жінку. Участь О. Кобилянської у феміністичному дискурсі сприяла творенню нового образу жінки – інтелектуальної, самодостатньої, вільної і творчої особистості [2, с. 67].

Список використаних джерел: 1. *Гундорова Т. А. Femina melancholica: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської* / Т. А. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 271 с. 2. *Кобилянська О. Ю. Повісті. Оповідання. Новели* / О. Ю. Кобилянська. – К. : Наукова думка, 1988. – 672 с. 3. *Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі* / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 360 с.

УДК 008: 93/94

МІФОЛОГЕМА СИМАРГЛА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

І.К. Гунська, студ. гр. 122

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Походження міфологеми Смаргла сягає праіндоевропейських часів. Подібне Божество відоме у багатьох народів (греків, скіфів, іранців, індійців) під різними назвами: Грифон, Собака Завса, Саеномергл, Сенмурв. Є підстави вважати Смаргла охоронцем земних плодів, урожаю, землеробства взагалі. Так, навіть на трипільському глиняному посуді

вже є малюнки собак, а поруч з ними – хлібний колос або стеблина, що вказує на його функції охоронця посівів. Його зображення знаходять також на скіфських і сарматських пам'ятках.

Подібні пси наявні і на трипільських розписах. На історичних пам'ятках V-III тисячоліть до н. е. трапляються пси, які скачуть і перевертаються (ніби летять) довкола молодих рослин.

Дослідивши проблематику глибше, помічаємо, що Смаргль наявний не лише у давньоукраїнській міфології. У стародавніх аріїв такий міфологічний собака називався Сарам.

Схожі його назви і зображення наявні в іранській міфології. Там він виступає у ролі Сенмурва – фантастичної істоти з головою і лапами собаки, з крилами і лускою риби. Це символізує її панування на землі, у повітрі і на воді. А Смург – віщий птах, що приніс насіння (паростки Дерева Життя) із неба на землю.

Існують ще й інші форми імені Смаргль-Сварожича: Смарса («Космографія» XVII ст.); Смир («Хронограф» Леонтія Боболінського, кінець XVII ст.). Хоча довгий час йому приписували іранське походження (дослідниця К. Тревер ототожнювала його з іранським Саеномерглом – охоронцем рослин), дослідники вже визнають місцеве походження Смаргля.

Отже, у слов'янській (українській) міфології Смаргль – охоронець Дерева Життя та його коренів. Він ще й охоронець земних плодів, посівів, урожаю, опікується не лише проростом рослин, насіннячко яких він запліднює і виховує, а й оберігає їх від темних та лихих сил. Смаргль – духовний посередник між верховними богами неба і землі, здатний перетілюватися у крилатого «собаку-птаха».

Смаргль прийшов у світ ще у ті прадавні часи, коли небо – вітчизна божих еств всемогутньої світлоносної сили любові та краси – подарувало Матері-Землі найцінніший скарб – Безсмертя. Могутнє райське Дерево життя явило тоді світові справжнього охоронця вічності, міць і сила якого стали оберегом священного Дерева Життя, яке живить незліченну і безкінечну кількість зародків і бруньок для всього живого на землі. З Божої волі в ім'я Смерті, а, значить, і Безсмертя Смарглю богами доручено взамін старого пагіння надавати простір, який під його опікою народжується для нового проросту зародків. Волею всевишньої сили: світла, безмежності, свідомого і несвідомого, буття Смаргль став охоронцем парості, коріння рослин й насіння, котрим щовесни Дажбог засіває землю і людство.

Смаргль – духовний посередник між верховними божествами неба і духами землі. З часів створення неба, відтак створення і світу землі, вдень і вночі невтомний сіяч сім'я-насіння піклується про кожную звірину, кожную худібку, кожную рослину та кожную людину.

Небесний доглядач сходів має здатність перетілюватись у крилату «собаку-птицю», яка має крила, міцні кігті та зуби. Тоді ж, в ті дійсто-

ричні часи, невтомний охоронець рослин і зелені приніс із неба на землю перший пагін верби з Дерева Життя, в якій Смарггл уклав таємничу здатність відроджувати та оновлювати світ навесні. Вогнем своєї світлоносної душі бог плодючості Смарггл навесні разом з сонячною свіжістю бога Ярила та чарівною молодістю лагідноніжної делі пробуджує від зимового сну землю. Тоді ж ріки стають солодкуваті, поля квітучі, а гаї співучі. Земля-годувальниця з нетерпінням чекає на свого одвічного віщого птаха. Землі, як і матері-жінці, на роду написано бути матір'ю, сповідувати материнство, продовжуючи вічність.

Але Смарггл досі залишається малодослідженим Божеством. З літописів відомо, що статуя Смарггла була в пантеоні князя Володимира в 980 р. Інші варіанти імені: Семурггл, Смареггл, Сим і Регл, Сим і Єргл. Нестор-літописець пояснює його як «сечь»; цю ж думку зафіксував і Памво Беринда у своєму «Лексиконі» (1627 р.).

Зображення Смарггла часто трапляється в ювелірному мистецтві та обрядовості Київської Русі (ритуальні браслети, колти із зображеннями Смарггла та сцен жертвопринесення йому, а також русальні танці). Можливо, й ім'я його походить зі слов'янського сім'я (насіння) та ярість. Адже недаремно обряди і жертвопринесення Смаргглу приурочувались саме до часу сходів насіння і були пов'язані з коренями рослин – свято Русалій.

Зображали Смарггла у вигляді крилатого собаки, переплетеного в дивовижному рослинному орнаменті. Але в XII-XIV ст. у повчаннях проти язичництва трапляються вже антропоморфні його зображення, відомі як Переплут-покровитель і захисник рослин.

Малюнки Смаргглів, переплєтених дивовижним способом у вигляді гілок та листя, прикрашають староруські книжки. Це типовий декоративний мотив, у якому Смарггл уже постає як «сторож» Дерева Життя. Мабуть, таку ж роль надавали йому й будівничі Борисоглібського собору в Чернігові. Білі кам'яні брили із зображенням Смаргглів знаходилися на чільних місцях собору з XII ст. Але після пожежі 1611 р. монахи, вважаючи причиною вогню зображення «поганських» Богів, скинули їх на землю. Деякі з рельєфів розбилися, проте частину їх вдалося зберегти, вірогідно язичники їх сховали, закопавши в землю. Ці пам'ятки знайдені в 50-х роках XX ст. і нині прикрашають музейну експозицію Борисоглібського собору в Чернігові. У Києві неподалік Софійського собору встановлено копії Чернігівських рельєфів.

Зображення Смаргглів були улюбленими мотивами майстрів-ювелірів. У Києві знайдений срібний браслет XII ст. з подібними тваринами й птахами, що ніби заплуталися у складному плетиві орнаменту. Такі чисто язичницькі орнаменти-обереги були традиційними протягом багатьох століть. Сучасні дослідники вважають, що їхня магічна роль полягала в тому, щоб заплутати злі ворожі сили, не дати їм зашкодити людині.

У західних слов'ян Смарглу тотожний вогняний сокіл Рарог. Смаргла ще називали Вогнебогом-Сварожичем, вважаючи його Богом вогняних жертвоприношень. У Велесовій книзі є молитва: "Славимо Огнебога Смаргла, який гризе дерево і солому і вогнехурделицю розвіває вранці, вдень і ввечері, і йому вдячні за сотворені борошна і пиття, які є їжею..." (дошка 31).

Сварожичами іменуються й інші солярні Боги слов'янського пантеону, наприклад, у балтійських слов'ян Радогост-Сварожич, а у скандинавів Світовид Сварожич (Svagravis). Вірогідно, давніше в пам'яті народів зберігалися всі дванадцять (або й тринадцять) імен Сварожичів, які були покровителями місяців (згадаємо казку про Дванадцять Місяців).

Але найвідомішим Сварожичем вважається Смаргл – посередник між світом Яви і Прави (людей і Богів), який несе молитви жертводавця до Сварги (найвищого Неба Богів). Його стихія – повітря, через яке він несе від Землі до Неба молитви, які посилає Богам людина, складаючи пожертву священному Вогню. За кольором і напрямком жертвового вогню передбачали наслідки молінь: чи почули Боги молитву, чи не хочуть брати її.

Священний вогонь звався Сварожичем: «і огневі моляться, зовущє его Сварожичем», – знаходимо у «Слові якогось христілюбця». Все це говорить про те, що міфологема Смаргла в українській культурі пов'язана з язичницьким культом Сонця, Світла, Вогню, і не випадково цього міфологічного персонажа називають „Слов'янським Прометеєм”.

Список використаних джерел: 1. *Войтович В. М.* Міфи та легенди давньої України / В. М. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 392 с. 2. *Личкова В. А.* Філософія етнокультури: теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. Личкова. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 196 с. 3. *Плачинда С. П.* Словник давньоукраїнської міфології / С. П. Плачинда. – К. : Укр. письменник, 1993. – 163 с.

УДК 37.09

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ю.В. Денисенко, студ. гр. 314

Науковий керівник: **І.Г. Карпова**, канд. пед. наук, доц. кафедри
гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Ні одна з сучасних країн світу, в тому числі й Україна, не може сьогодні стояти осторонь інтеграційних процесів, що охопили всю планету. У ХХІ ст. людство вступило під знаком глобалізації. В науці й політичній практиці цей термін набув міждисциплінарного змісту і досить суперечливих трактувань. На сьогодні існують різні, інколи навіть полярні думки щодо сутності, причин і наслідків цього процесу. Так, скажімо, М. Уотерс [3] визначив глобалізацію як соціаль-

ний процес, в якому географічні та культурні обмеження слабшають, і в якому люди це послаблення відчують. Наслідком цього є те, що люди в різних куточках планети за рахунок комп'ютерних мереж, засобів зв'язку, швидкісного транспорту тощо, з одного боку, не відчують територіального розмежування, а, з іншого, споживаючи ідентичні продукти і товари, користуючись одними й тими ж технологіями і послугами, набувають подібних звичок і елементів культури. Такий вплив на культуру окремих країн і народів не може не мати небажаних наслідків, оскільки їх традиційні культурні цінності опиняються під загрозою.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в сучасних умовах динамічних ринкових змін, суспільних трансформацій, поглиблення міжнародних суперечностей, що породжує глобалізація, справа національного виховання молоді набуває особливої актуальності. Вона постає національно-культурною значущою проблемою виховання в сучасному освітньому просторі, оскільки національно виховані молоді люди є не лише активними громадянами, будівниками демократичного суспільства, але і патріотами своєї держави, гарантом збереження національної ідентичності української культури, адже від кожної національно загартованої молоді людини залежить поступ української нації, держави в цілому.

Аналіз публікацій. Аналіз наукових публікацій засвідчив значний інтерес дослідників як до проблем сучасної глобалізації та її впливу на національну культуру, так і до проблеми національно-культурного виховання в цих умовах української молоді (В. Андрущенко [1], І. Бех [2], Л. Гаєвська [3], В. Кремень [5], В. Кузь [7], В. Межуєв [6], Ю. Руденко [7], З. Сергійчук [7], І. Надольний та ін). Так, наприклад, В. Кремень дослідив особливості трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації [5], Л. Гаєвська [3] розглянула вплив глобалізації на процеси освіти, В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук [7] приділили увагу проблемі умов і чинників, що сприяють національно-патріотичному вихованню підростаючого покоління.

Метою статті є аналіз впливу глобалізаційних процесів на українську освіту, культуру в цілому та визначення ролі деяких форм та методів національно-культурного виховання молоді, як важливих чинників збереження моральних вартостей, національної ідентичності, культурних цінностей українського народу в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Історична доля України складалася так, що вона досить часто ставала об'єктом експансії з боку західних (інколи, східних) держав (достатньо згадати, наприклад, литовсько-польський період в історії України, чи, скажімо, час перебування українських земель у складі Російської і Австрійської імперій), що не могло не позначатися на економічних, політичних, культурних, релігійних процесах в українському суспільстві. Протягом століть ментальність і національна культура українців зазнавала, та й нині зазнає, попри всі їх цивілізаційні

переваги, інколи згубного впливу цих “глобалізаційних цінностей” розвинених світових гігантів, насамперед, США. Сьогодні й у суспільній думці багатьох країн глобалізація асоціюється з експансією саме західної (американської) цивілізації. McDonald’s, Coca-Cola та Internet стали, так би мовити, символами цього невідворотного процесу. Таке поняття як «макдональдизація» є найбільш точним висловом дослідників про сучасний вплив глобальних явищ на національну культуру. Цей вислів походить від сумнозвісних закладів “McDonald” по всьому світу, поширення яких є небезпечним для “етнічного обличчя” українців, їх ментальності. Це, насамперед, не лише нав’язування їм західного способу життя, певних моральних цінностей, а й знищення у самій свідомості українців поваги до власної етнічної самобутності та гідності [4, с. 312]. Під впливом глобальних викликів та світових процесів певна трансформація світогляду, моральних та культурних орієнтирів відбувається і серед молоді України, яка (особливо, підрастаюче покоління) часто нездатна захистити свою свідомість від негативних впливів “світової” культури. Значною проблемою є й те, що за умов поширення новітніх електронних засобів, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до національного мистецтва, української культурної спадщини. Негативний вплив глобалізації спостерігається і в освіті, оскільки певною мірою відбувається руйнація принципів і традицій національної школи [3].

Отже, ми вважаємо, що для національного загартування [4] молоді, необхідно, перш за все, приділяти більше уваги організації її національного, культурного, релігійного виховання. Як відомо, виховання – це процес формування певних якостей, рис, особистості в цілому. Отже, національно-культурне виховання молоді, на нашу думку – це формування, в першу чергу, рис патріота і громадянина, людини, вихованої на кращих культурно-історичних традиціях українського народу, його історії, мови, національно-культурних цінностях. Також не потрібно забувати, що на національне виховання людини, формування її світогляду значний вплив справляють релігійні цінності народу, і релігія, як елемент духовної культури українського народу, робить значний внесок у розвиток духовних цінностей людини, формування системи її принципів, ідеалів, норм, правил. Розвиток масової інформації, мода на все західне (мається на увазі, перш за все, американське) часто нівелює ці загальнолюдські цінності, справляючи при цьому значний негативний вплив на молодіжну субкультуру в Україні. Протидіяти чужинському впливу може тільки розвиток автентичної української культури, вдосконалення процесів виховання молоді.

Процес виховання, в тому числі, і національного загартування, має починатись з перших років життя дитини в сім’ї, де вже відбувається процес формування її особистості, характеру. Протягом навчання у школі виховання найефективніше здійснюється через освіту, навчально-виховний

процес. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. У свою чергу, мета та завдання національного виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування. Наступним важливим етапом у національно-культурному вихованні особистості є навчання у вищому навчальному закладі, під час якого молода людина отримує майбутню професію, має можливість для розвитку власних здібностей, засвоєння кращих надбань вітчизняної культури, в цей час вона вже здатна створювати сім'ю та виховувати своїх дітей. Ось чому саме на цій стадії виховного процесу важливо, щоб молода людина сформувалась як особистість, засвоїла цінності, традиції та звичаї української культури. Бо з народженням власних дітей вже вона стає відповідальною за їх виховання і майбутнє. Отже, національно-культурне виховання сучасної української молоді має розглядатись як перманентний процес інтеріоризації культурних цінностей власного народу. Дієвими чинниками національно-культурного виховання молоді дослідники [7] вважають рідну мову, народний календар, традиції, звичаї українського народу, релігію, національне мистецтво та ін. Традиційними формами національно-культурного виховання залишаються літературно-мистецькі вечори, творчі зустрічі, морально-етичні бесіди, виховні години та ін. Крім того, для організації національно-культурного виховання, наприклад, у вищій школі, можна використати інноваційні форми і методи виховної роботи. Прикладом такої діяльності може бути вшанування пам'яті видатного українського культурного діяча, до Дня народження якого логічним буде приурочити Свято української вишиванки, коли на знак пошани до цієї людини студенти вдягаються в український національний одяг, тим самим пропагуючи кращі зразки українського декоративно-прикладного мистецтва. Яскравим прикладом такої роботи у ВНЗ став тиждень, присвячений Дню народження видатного українського письменника, художника та культурного діяча Т.Г. Шевченка. Також можна пригадати свято-конкурс національних страв народів світу, який так і називався "Кухні народів світу", проведений декілька років тому у нашому навчальному закладі. Під час проведення конкурсу студенти-учасники свята мали можливість показати свої знання не лише українських традицій, а й народів світу, що, без сумніву, сприяло вдосконаленню не лише їх національно-патріотичного, культурного, а й інтернаціонального виховання.

Висновки. Отже, українське суспільство перебуває у непростій ситуації пошуку власного шляху розвитку, що може забезпечити збереження культурної самобутності у світі. В умовах глобалізації саме національне виховання підрастаючого покоління, молоді сприяє ідеології державотворення, що в підсумку формує громадянськість особистості, її свободу й незалежність. Саме національно-культурне виховання молоді

є важливою складовою у збереженні української культури, ментальності та цінностей. На щастя, сьогодні Україна – суверенна держава, що от вже більш ніж як двадцять років будує демократичне суспільство, прагне увійти в число розвинених європейських держав, і має всі можливості для захисту власної національної самобутності.

Список використаних джерел: 1. *Андрущенко В. П.* Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2004. – 804 с. 2. *Бех І. Д.* Виховання особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – С. 848. 3. *Гаєвська Л. А.* Глобалізація і проблеми освіти [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kandpednauk-gaevska-la-globalizatsiya-i-problemi-osviti/>. 4. *Карпова І. Г.* Національне виховання молоді як засіб протидії викликам глобалізації / І. Г. Карпова // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці: щоквартальний науковий збірник. – Чернігів, 2011. – № 1. – С. 311-318. 5. *Кремень В. Г.* Трансформація особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 5-14. 6. *Межуев В. М.* Проблема современности в контексте модернизации и глобализации / В. М. Межуев // Политика. – 2000. – № 3. – С. 102-115. 7. *Основи національного виховання: у 2-х ч. Ч. 1* / [В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчук та ін.; за ред. В. Г. Кузь та ін.]. – К.: Інформ-вид. центр “Київ”, 1993. – 152 с.

УДК 930.85(477)(075.8)

СЕМІОТИКА КОСМОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В.В. Мельник, студ. гр. СР-122

Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

З космологічних уявлень трипільської культури постає семіотика (знаково-символічна система) народження і становлення Всесвіту. Зокрема, традиційна орнаментальна мова гончарного розпису, вишивки, килимів, площинного різьблення трипільців, несе в своїй композиційній основі знак Хреста і його багатоманітні стилістичні варіації, в тому числі й Сварги (свастики). У ньому заховано образ Бога-Творця і всього нескінченного Небесного Руху. Він, Хрест, символічно пов'язує душу з Вічністю.

Навскісний Хрест є сонячним символом у розписах трипільців-хліборобів. Такий знак – символ Вогню і Світла – це величний, цілковито священний чин у весільній обрядовій символіці, який побутує у наші дні. Або широкий, часто червоний, пояс через плече, на ньому чіплялися нагороди знатній, шанованій людині.

Взагалі, Хрест як знак Світонароджуючої Сили постає генеруючим центром семіотичної, символіко-ритмічної побудови геометричних та рослинних орнаментів усього народного мистецтва українців, а особливо у вишивці, ткацтві, площинному різьбленні, писанкарстві. Підкреслимо: символіка й образна система вишивки, як і ткацтва, писанок, гон-

чарства, сформувалася задовго до появи християнства й по сьогодні не зазнала особливих змін. Зокрема, керамічні форми українського народного гончарства впродовж віків не змінюються й відповідають космологічним і художнім канонам, виробленим в добу Трипілья [2].

Ці принципи побудови орнаментальних схем розписів – космологічна тематика, семантика символів, ритміка елементів композиції – і до сьогодні такий само, як і в хліборобів-трипільців епохи енеоліту. Ті ж глини, й той же улюблений червоний колір: якщо біла поверхня посуду, то червоним розписується орнамент, а по червоній поверхні – білою фарбою, інколи коричневою або обома.

В архаїчних уявленнях наших прапращурів число, будучи символом сакрального змісту, уособлює космічну сутність Буття, стає образом Світу. Якщо торкнутися художньої мови, скажімо, писанок, то архітектоніка сюжетів суворо підпорядкована числовій ієрархії від одиниці до дев'яти в тісному смисловому зв'язку. Маємо особливу міфопоетичну філософію нашої прадавньої традиції осягання космодій, у якій знаки, числа і речі нероздільні й утворюють потужні множини без початку й кінця.

Числова домірність певних знаків, їхніх елементів у народній творчості всіх жанрів і технік – числовий символізм – становить принципові засади образного мислення й визначає особливості побудови мистецького задуму й артефакту. Вони утворюють ритміко-образні підвалини художнього мислення трипільців, які пройшли через усю історію розвитку української культури.

Чи не найбільше орнаментальної символіки трипільців зберегло наше писанкарство, яке свої витоки бере з ритуальних керамічних яєць-торохкалець із ранньотрипільського селища Лука-Врублевецька раннього етапу, згодом писанок-торохкалець часів Київської Русі. Вже 6 тисяч років тому були перші зразки праписанок, виліплених з глини і маючих космологічну семіотику в орнаментальній символіці. Проаналізувавши символіку й семантику писанкових орнаментів усієї України, у порівнянні з трипільськими знаково-образними системами, маємо всі підстави стверджувати, що писанкова мова сучасних українців успадкована від трипільців. Ті ж символи Хреста, Кола, Хреста в Колі, Сварги, Ромба, Безконечника, Спіралі, 7-8 кутної зорі (народні майстрині їм дають свої назви, розробляють нові сюжети, основані на традиційних мотивах) світославні трипільці означили на своїх храмах, житлах, посуді, антропоморфній пластиці. Отже, генетична пам'ять українців зберегла для прийдешніх поколінь священні символи Світоосягнень їхніх прапращурів-трипільців.

З цього погляду заслуговує на увагу, що у трипільців часто велично виображується олень, зокрема на мисках ритуального призначення. Власне, цей образ є відтворенням дуже давньої легенди про двох священних оленів – спареної космічної стихії. Згодом цей образ небесного

олена в численних варіаціях потужно проріс у сколотсько-сарматській культурі, а широко й глибоко вкорінився у народне мистецтво карпатців України і втілюється у пластичному різноманітті від часів незапам'ятних і понині, як найбільш улюблений народними митцями художній мотив, що повторюється в інших “спарених” образах.

Крім того, у нашому народному хлібопеченні на пошану свят Сонячного циклу – Коляди-Різдва, Великодня, Купала, Калити – з тіста витворюються, як на трипільському посуді, також архаїчні символи Хреста, Сварги, птахів, дерев, зірок, – і тут кожна деталь семіосфери сюжету наповнена космогонічним змістом. Художні ритуальні хліби у весільному обряді, що об'єднує багато дійств, пластично і композиційно уподібнені астральним силам й цілком приховують у собі магічну дію. Коровай та інші ритуальні весільні хліби – лежень, дивень, борона, шишки, птахи (ними одаровували коровайниць) – бгалися жінками літнього віку в обов'язковому ритуалі: їх двоє або четверо піднімали тричі над собою діжу з тістом. Цей ритуал був художньо відтворений трипільцями в гончарній пластиці – скульптурна композиція з Луки-Врублевецької.

Мистецька потреба трипільських гончарів розписувати особливого змісту лініями скульптурну пластику, зокрема, і малу – жіночі статуетки – як заповіт нащадкам зберегти знання етносу, пройде життєствердно крізь тисячоліття часу і віки забуття, хижого колонізаторства й чужої захланності та й сьогодні могутньо виявляє себе у всіх етнокультурних осередках України.

Наприклад, якщо уважно роздивитися вершників на кониках гончарки Лизавети Медолиз (70-і роки ХХ ст.) із села Громи біля Умані (там неподалік трипільське поселення Томашівка), то впадає у вічі, що по статі вершників нею виліплюються продуманими, завченими, – уточнюємо, успадкованими – й дуже економними рухами руки, подібно до того, як це творилися фігурки Богинь-Берегинь у трипільських прамістах Майданецькому, Чичирковівці, Тальянках.

Отже, космологічні ідеї трипільської культури були втілені в її семіосфері, маючи достатньо пророблені знаки та символи міфопоетичних уявлень на різноманітних побутових і сакральних предметах. Семіотика Трипільля стала одним із найглибших джерел вітчизняної етнокультури, народної творчості й професійного мистецтва (наприклад, сучасний художник А. Фурлет) [1].

Список використаних джерел: 1. Личковах В. Семіотика малярства Анаталія Фурлета / В. Личковах // Артанія. – Книга 25. – 2011. – С. 35-45. 2. Ткачук Т. М. Знакові системи трипільсько-кукутенської культурно-історичної спільноти / Т. М. Ткачук. – Вінниця : Нова Книга, 2005.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ НА РАННІХ ЕТАПАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Г.А. Рогова, студ. гр. ФК-091

Науковий керівник: С.В. Киселиця, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Діти – це квіти, що наповнюють наше життя, роблячи його більш яскравим та суттєвим. Вони дарують нам радість, неповторну безневинність та жагу до пізнання світу. Тільки у дітей є стільки життєвої радості та наснаги, оптимізму та винахідливості, безтурботності та обдарованості, тому що вони часто не знають, що як треба, а як не можна – їм невідомі заборони. Дорослим є чому в них повчитись!

Нині культурологи, антропологи, педагоги, психологи всього світу замислюються над проблемою соціалізації людини та тісно пов'язаною з нею більш конкретної – виховання дитини, адже саме у перші сім років життя дитина якнайінтенсивніше пізнає світ, за допомогою батьків робить перші життєвоznачущі кроки. На цьому етапі дуже важливо бути поінформованими стосовно найрозповсюженіших («стандартних») помилок, які, на жаль, допускає переважна більшість батьків, адже у майбутньому подібна незацікавленість у їх своєчасній фіксації та ефективному вирішенні буде виявлятися у соціально-негативних формах вже дорослої сформованої індивідуальності.

Життя складається із семирічних циклів. До сьомого року життя дитина досить міцна, щоб робити самостійні кроки. Вона може вже й заперечити, відрізнити брехню від правди [2]. У такому віці її ясне бачення набуває максимальної сили супротиву обставинам: у цьому віці вона має уявлення про життя, але відсутній негативний досвід, що може зупинити її від рішучих дій. Тому дуже важливим для незміцнілої дитячої психіки є правильне поведіння батьків з дитиною саме на перших семи роках життя, адже саме у цьому віці закладається основа майбуття.

Багато сучасних батьків допускаються суттєвої помилки під час поведіння з дитиною: одні не приділяють їй достатньо уваги, турботи, часу для спілкування, інші ж, навпаки, занадто дбають про неї, і це також є неправильним, оскільки надмірна увага і турбота приводять у майбутньому до проблем у стосунках вже дорослої людини з навколишнім середовищем.

Сучасна наука радить дбати про хвору дитину, але не приділяти їй уваги більше, ніж зазвичай. Треба це робити за допомогою медицини, а не психології. Не давайте людині зрозуміти, що хворіти вигідно, бо вона буде хворіти завжди, коли відчує себе нещасною. Всі будуть надмірно піклуватися про неї, жаліти її. У дитини з'являється неправильне враження: тоді її

більше любить мама, тато більше доглядає за нею, вона стає найважливішою персоною, коли вона немічна. Коли ж дитина здорова, то ніхто особливо не цікавиться станом її здоров'я і справ. Захворівши, вона перетворюється на диктатора, нав'язує свої умови поведінки та правила спілкування. Дитина усвідомлює, що під час хвороби можна привернути до себе увагу, якщо це не так, то можна змусити інших відчути провину. «Ніхто нічого дитині не скаже, тому що не можна її дратувати, хвилювати, зневажати, коли вона слабка, адже вона не винна, що хворіє» [2, с. 125].

Чи має дитина якісь права на приватне життя і свободу від батьківської обумовленості й очікувань? У багатьох сім'ях намагаються змусити дитину робити щось, що зовсім їй не до вподоби, навіть те, чого вона не може зробити, ставлячи в приклад інших, на думку вихователів «кращих». Багато хто хоче, щоб дитина втілила мрії батьків, які вони самі у минулому не змогли реалізувати. Але дуже часто буває, що ці мрії не збігаються з побажаннями та схильностями дитини, тому надмірний тиск з боку батьків руйнує її як індивіда. Кожна дитина народжується талановитою, з великими можливостями і творчим потенціалом і якщо не заважати їй, допомагати розвивати її індивідуальність, то з неї виросте успішна людина: справжній лікар, талановитий художник, віртуозний музикант, заслужений вчитель. На нашу думку, це відбувається тому, що ці діти стали тим, ким хотіли бути, це їх вибір, не нав'язаний суспільством чи батьками, тож вони будуть віддаватися повністю своїй професії, поважати її та любити.

Коли ж когось примушуєте, не даєте самостійно вирішувати свою долю, то робите з людини інваліда, руйнуєте її інтелект, позбавляєте права вибору, не даєте діяти розумно, змушуєте вести себе бездумно і безвідповідально. Батьки стурбовані тим, що дитина нудьгує або самотня, вони негайно починають хвилюватися, боячись, що наодинці з собою дитина почне розвиватися не в тому напрямку. Багато хто з них вважає що її завжди потрібно тримати в рамках, щоб можна було спостерігати за нею, контролювати, а це заважає рости індивідуальності, огортає її забобонами, розвиває в ній особистість. Наголошуємо на цьому слові, оскільки вважаємо, що індивідуальність набагато вища за особистість, оскільки особистість – це не що інше, як конверт. Вона походить від прекрасного слова "персона", що означає маску. У грецьких театрах актори користувалися масками. "Сона" означає звук, а "пер" – "крізь". Їм доводилося говорити крізь маску; не можна було побачити справжні обличчя, лише чути голоси. Маску назвали "персоною", тому що голос проходив через неї, а від "персон" сталося слово "особистість" (англ. «personality»). На нашу думку, дитині потрібно певне усамітнення, як можна більше власного простору, максимум свободи, щоб вона могла розвивати свою індивідуальність без перешкод.

У дошкільному віці дитині необхідна свобода якнайбільше. Батьки можуть тільки допомагати їй через спілкування, але не втручатися без-

посередньо у ситуацію. Нехай робить те, що хоче. Потрібно лише стежити за тим, щоб вона не пошкодила себе або інших і цього цілком достатньо, щоб навчитися приймати рішення і поступово брати відповідальність на себе. Не треба змушувати дитину робити щось, на думку батьків потрібне і правильне для дитини (до прикладу, вчити те, що дитині зовсім не цікаве, бо у майбутньому їй це остогидне і не буде ніякого бажання творити.) Вони повинні прищепити дитині прагнення до істини, але не своє тлумачення цієї істини. Не можна дитину навчити правді, але треба навчати шукати її. Потрібно вчити пошуку, дослідницьким прагненням, подорожам у невідоме, непізнане, незрозуміле, цікаве, прекрасне, світле, комфортне для душі і тіла духовне майбуття.

Батькам необхідно навчитися поважати своїх дітей, у якому б віці вони не були. Якщо це так, вони будуть слухати уважніше, намагатимуться зрозуміти вас. Ні в якому разі їм не потрібно нічого нав'язувати. Розуміючи, що ви маєте рацію, потягнуться до вас, не втрачаючи свого «Я». Справжнє обличчя можна втратити одним шляхом: воно губиться, якщо дітей змушувати проти їхньої волі [3, с. 112]. Любов і повага непомітно, але ефективно допоможуть їм зрозуміти світ, стати більш уважними до людей, адже життя дорогоцінне, це подарунок Всесвіту. Не можна марнувати його – ми повинні це донести до дитини ще з ранніх літ.

Одна із розповсюджених помилок у вихованні молодого покоління здійснюється у релігійних сім'ях: намагання нав'язати дитині певне віровчення, культ, ритуал тощо. Ми вважаємо, що це неправильно. Релігія повинна стати власним усвідомленим вибором. Багато батьків на запитання дитини про Бога починає розповідати тільки про «свого Бога», в якого вони вірять і переконувати, що лише це є істинним твердженням. Дитину змушують вірити так само сліпо: вона не робить вибір, за неї це зробили інші. Але давати таку відповідь на запитання це ще не є найгіршим. Є й такі випадки, коли дитині починають нав'язувати релігійну ідею навіть без її зацікавленості про духовні підвалини світу. Дитина ще не дозріла до того, щоб самій задатися цим питанням, їй ще не важливо, хто такий Бог, чи є він, їй ще не цікаві питання віри як потужного джерела душевної енергії, в той час, як їй вже намагаються нав'язати певну ідеологію. Дитина не розуміє, вона губиться, але її змушують ще раз і ще раз вивчати цитати канонічних книг, вірити, молитися. Для неї це ще чуже, але за неї вже зробили вибір батьки... Нині релігій багато. Буває й так, що дитина зустрічає свого однолітка, який живе у сім'ї, де сповідують іншу віру і його новий товариш говорить про зовсім іншого Бога; саме тут вона починає сумніватися, замислюється, шукає правду. Батьки кажуть одне, а новий друг, такий як я, розповідає мені зовсім інше... [4]. Де правда?

На нашу думку, на запитання дитини: «Хто такий Бог?» – батьки повинні розказати про різні релігії, хоча б найрозповсюдженіші у соціумі,

викласти основні ідеї цих вчень зрозумілою для дитини мовою, розповісти яке вчення сповідують (або не сповідують жодного) вони. Наголосити при цьому, що дитина сама може обирати собі віру, коли зрозуміє, що такий світогляд підходить саме їй, або не вибирати жодної, мати власне уявлення про світ – це також має стати вибором самої дитини. З часом вона зрозуміє, що потрібно не просто вірити, а пізнавати істину нашого буття і всього суцього на цьому світі. Життєва практика досвідчених людей дозволяє повністю погодитися із світоглядною настановою, що знайшла відображення у віковичній мудрості народу: «Сумнівайтесь, поки не відкриєте, не вірте до тих пір, поки не пізнаєте самі!».

Яким би складним не був процес навчання, найкраще нові знання дитина отримує і засвоює у процесі гри. І якщо цю гру правильно організувати, то дитина дізнається багато нового, а головне їй це буде цікаво і вона буде з легкістю запам'ятовувати та відтворювати нову інформацію. Діти мають відчувати, що вони роблять успіхи у навчанні. Їх треба постійно захочувати та хвалити за гарні результати, оскільки відчуття успіху сприяє мотивації до навчання. Насамкінець, сприяє олюдненню, гуманізації, одухотворенню соціального простору. У кожного свої цінності у житті, але вони повинні бути особисто набутими, не обраними, запропонованим чи нав'язаним кимось іншим, нехай навіть дуже авторитетним – батьком, другом, священником, вчителем. Кожна людина у своєму житті досягає якихось цілей тільки власними фізичними та духовними зусиллями, тому що іншого шляху соціалізації просто не існує: цивілізація виявляється лише у нескінченній активності безмежної кількості свобод, що повсякчас стверджують істину власного буття через подібне, мільярди разів повторене.

Життя має бути пошуком: не бажанням, а дослідженням, не претензією бути кимось – президентом чи прем'єр-міністром, а пошуком відповіді на запитання: "Яка я людина?". Тож нехай сенсбуттєві запитання задає собі кожний, хто став на шлях (і чим раніше, тим краще для себе і для інших) соціалізації, а відповіддю на них будуть власні рішення, тобто будуть особистими ідеями, що сприяють становленню відповідальної перед сім'єю та спільнотою людини. Затишно почуватися серед людей, які, за влучним висловлюванням Мераба Мамардашвілі, мають досвід власного вчинку [1, с. 49]. Отже, потрібно лише думати, мріяти, прагнути до толерантності, принаймні позбуватися непевності, несамостійності, недосконалості. Жити в безпеці, радісно, без страху перед незрозумілістю та несприйняттям, не прагнути до раю і не боятися пекла. Просто жити і цінувати життя іншого!

Список використаних джерел: 1. *Мамардашвили М.* Мой опыт нетипичен / М. Мамардашвили. – СПб. : Заря, 2000. – 351 с. 2. *О детях.* – М. : София, 2007. – 224 с. 3. *Фурман Д. Е.* Дела и учение гуру Раджниша / Д. Е. Фурман // Вопросы философии. – 1986. – № 8. – С. 110-120. 4. *Wallis, Roy.* Religion as Fun? The Rajneesh Movement // Sociological Theory, Religion and Collective Action. – Belfast : Queen's University, 1986. – P. 191-224.

**МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ СТЕРЕОТИПНИМИ
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМИ ІЗ СТРУКТУРНИМИ
СХЕМАМИ N of N TA A + N**

Т.В. Константинова, магістрантка

Науковий керівник: **І.О. Білецька**, канд. пед. наук, доц. кафедри
теорії іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Серед словосполучень, що активно створюють іронію на лексично-му рівні, великий інтерес викликають словосполучення, побудовані за структурною схемою N of N (з варіантом N of N): *voice of an angel, ship of fortune, heart of gold, pearls of wisdom, flower of the desert, crown of thorns, cover of night, angel of mercy, feast of life, cry of deadly pain* тощо. Ці словосполучення відрізняються більшою структурною спаяністю і витікаючою звідси більшою мірою передбачуваності компонентів, ніж атрибутивні словосполучення. Те ж явище спостерігається і в російській мові: "перли" вимагають "мудрості", "покрив" найчастіше "ночі", вінець" неминуче "терновий". Це не означає, що всі аналогічні словосполучення мають таку обмежену сполучуваність, яка в цілому набагато обмеженіша, ніж у вільних словосполученнях. Частина з них закріплені у словнику як одиниці фразеологізмів. В. Виноградов відносив такі словосполучення до фразеологічних єдностей [2].

Оскільки для цілей нашого дослідження класифікація цих словосполучень не є істотною, для термінологічної зручності візьмемо за основу праці А. Барченкова і надалі іменуватимемо їх "стереотипними словосполученнями". До їх складу можуть входити як фразеологізми, так і словосполучення, що за своїми зовнішніми характеристиками класифікуються як змінні або вільні. Провідне місце у фонді стереотипних словосполучень займають словосполучення структурної моделі AN, потім NN і N of N. Також на цьому етапі не займатимемося різними оказіональними структурно-семантичними перетвореннями стереотипних словосполучень і одиниць, тобто всіма тими випадками, де використовуються формальні стилістичні прийоми реалізації іронії, а не проявляється механізм її створення в чистому вигляді. Нас цікавить передусім специфіка функціонування стереотипних словосполучень у художніх текстах, що істотно відрізняється від їх використання в інших регістрах і стилях (наприклад, у мові газети, де вони служать засобом створення лаконічності, стислості).

Етимологічно всі ці словосполучення – колишні мовні метафори, покликані колись "прикрашати мову", такі, що були яскравими образа-

ми, вони втратили з часом образність, перетворилися на мовні метафори, фактично в кліше. Нині, вживаючись у нових контекстах, вони можуть набувати й нової образності, хоча абсолютно іншого характеру. Стереотипні словосполучення мають незмірно важливу для створення іронії якість: вони зберегли в семантичній структурі сліди, залишки колишніх контекстів свого вживання. Міра емоційності цих контекстів різна (в одних вище, у інших – нижче), але це і не істотно для їх сучасного вживання. Важливо узагальнене сприйняття стереотипних словосполучень, як: а) колись образних; б) книжних; у тих, що викликають, нехай і не завжди певні, історико-культурні асоціації. Якщо у сучасного читача виникне нечіткий образ Христа у зв'язку з "a crown of thorns" або якогось злочинства з "the cover of night", цього цілком достатньо для декодування іронії. Звернемося до детальнішого контекстуального аналізу стереотипних словосполучень.

1. *They put the graphite salve on his temple, "What is it"? he says. "Conductant", the technician says. "Anointest my head with conductant. Do I get a crown of thorns"?* (К. К. лікування електрошоком душевнохворих). Яким же чином реалізується в цьому випадку початкова теза про взаємоперетин прямих і переносних значень (S_1 і S_2) та імпліцитного модального S_3 , що виникло на цій основі. На перший погляд, маємо те ж співвідношення, що і в попередніх випадках: пряме, високе, узуальне значення "a crown of thorns" (муки, страждання) й оказіональне, пежоративне, глузливе значення, вжите відносно такого денотата, як "conductant" (із стражданнями абсолютно не пов'язаного) приводять до виникнення на їх основі імпліцитного модального S , "я сміюся і знущаюся з ваших методів лікування, порівнюючи "conductant" з "a crown of thorns". Але такий опис явища виявляється абсолютно неадекватним. По-перше, узуальне й оказіональне значення вступають у відносини порівняння, а не протиставлення, тобто тут вже виникає образ. По-друге, "a crown of thorns" є символом страждань, вживаючись спочатку в переносному значенні, тобто є продуктом вторинної номінації. До того ж до взаємодії залучаються не стільки значення, скільки ситуації вживання (колишня ситуація вживання і нинішня; старий контекст, пов'язаний з Ісусом Христом і його стражданнями і новий, пов'язаний з сучасною американською психіатричною лікарнею). Як вже говорилося, ситуація вживання представляється нам такою, що імпліцитно входить до смислової структури словосполучення. Як правильно зазначає В. Телія, "... конотативні ознаки, відбиваючи непорушні закони мислення і фонові знання, утворюють свого роду систему, нашаровуються на лексичні значення".

2. *"Why, see here, my friend Mr. McMurphy, my psychopathic sidekick, our Miss Hatched is a veritable angel of mercy and why just everyone knows it. She's unselfish as the wind, toiling thanklessly for the good of all, day*

after day, five long days a week. That takes heart, my friend, heart (К.К.). Тут стереотипне словосполучення *angel of mercy* спожите відносно жорстокої, безсердечної жінки. Біблейські, поетичні асоціації, пов'язані з прямим значенням словосполучення, вступають у суперечності з асоціаціями, викликаними переносним контекстуальним значенням словосполучення "зла, жорстока жінка". Виникає іронічний образ, що втілює імпліцитну модальність.

3. *"And he thinks all the great generals ought to have been shot, and that Napoleon Bonaparte in particular, the greatest, was a scoundrel, a criminal, a monster for whom language has no adequate name!"* Mr. Coyle rejoined, completing young Lechmere's picture. *"He favored you, I see with exactly the same pearls of wisdom that he produced for me"* [7]. Тут стереотипне словосполучення *pearls of wisdom* вжите автором для характеристики тих ідей, які здаються йому не надто розумними. Навряд чи можна говорити в цьому випадку про виникнення образів. Словосполучення *pearls of wisdom*, що має позитивне узуальне значення, набуває в контексті прямо протилежне оказіональне значення "нерозумні судження, нісенітниця". Окрім взаємодії S_1 і S_2 , тут ще має місце стилістична зниженість словосполучення, що відноситься до високого, книжкового стилю, в новому контексті. Безумовно, виникнення стилістичної зниженості впливає на формування імпліцитного модального значення, оскільки її просто неможливо помітити, не відчуючи хоча б приблизно колишньої ситуації вживання. Але ці міркування не надають права говорити про виникнення нової образності. Новий образ, як і колишній, досить сильно стертий. Схема $S_1 - S_2 - S_3$ тут реалізується без додаткових компонентів.

4. *I read: "Under a disconcertingly brusque and even harsh manner Mr Ghawdron concealed the kindest of natures. It was only Ms intimates that he revealed - guess what - "the heart of gold beneath," "Heart of gold!", Tilney took his pipe out of his mouth to laugh, "Extraordinary", I reflected aloud, "the way they all have hearts of gold and religious senses. Every single one, from the rough old man of science to the tough old business man and the gruff old statesman." "Hearts of gold!", Tilney repeated ... "Hearts of hog-wash. For it isn't only the tough old business men who have the hearts of hog-wash. It's also, as you yourself remarked just now, the gruff old scientist, the rough old scholars, the bluff old admirals and bishops and all the other pillars of Christian society"* [7]. У цьому випадку семантична структура стереотипних словосполучень не ускладнена ніякими додатковими асоціаціями історико-культурного характеру. Словосполучення *heart of gold* можна вважати повноправною мовною метафорою. У словниковій статті *gold* словника Вебстера це словосполучення фігурує як такий приклад: *gold - that which has any of the qualities of gold, as great value, luster, etc; as, a heart of gold.* Друге словосполучення *pillars of*

Christian society вимагає лише елементарних історико-культурних знань і міцно увійшло до числа одиниць фразеологізмів. Словосполучення heart of gold розвиває в контексті протилежне до прямого значення "черстві, жорстокі серця", що приводить до виникнення імпліцитного модального значення: "ми добре знаємо, як створюється громадська думка і чого варті ваші добрі серця".

5. *He patted Rita's hand, and then added in a rare flight of poetic fancy, "Why, I am as happy as dead pig in the simshine"* [8]. Вживання словосполучення a rare flight of poetic fancy відносного такого порівняння, як "as happy as dead pig in the sunshine" створює імпліцитне модальне значення "Ваша обмеженість заслуговує кепкування".

Словосполучення, в основі яких лежить метафора, що стерлася у процесі вживання, не виявляють ніяких нових механізмів створення іронії. В цілому вони укладаються в схему $S_1 - S_2 - S_3$. Деякі з них мають здатність створювати іронічні образи в нових контекстах. Здатність створювати (або, навпаки, не створювати) образи у процесі актуалізації знаходиться в прямій залежності від яскравості стертої метафори, що лежить в основі словосполучення: чим відчутніше метафоричне словосполучення для сучасного читача, чим більше в ньому слідів колишніх контекстів вживання, тим більше потенційних можливостей для створення образів, оскільки виникає більше різноманітних асоціацій у процесі його актуалізації. Стерта ж метафора, що давно перестала відчуватися такою, не в змозі викликати великої кількості асоціацій. Звідси і додаткова до іронії образність в "a crown of thorns" і "angel of mercy" і потворність "pearls of wisdom", "heart of gold", "pillars of Christian society". Це ніскільки не зменшує іронічного потенціалу "потворних" стереотипних словосполучень. Порівняння між ними повинне проводитися не за шкалою гірше-краще, а за шкалою цілком прихований. Образність сприяє виведенню іронії на поверхню.

Важко переоцінити роль раніше метафоричних поєднань, що перетворилися на кліше, для актуалізації іронії. Вони є найдрібнішою ланкою в ланцюзі, що тягнеться до текстових засобів вираження іронії (алюзії, цитатій, пародій). Що стосується структурних типів стереотипних словосполучень, то вони не обмежуються схемою N of N.

Таким чином, механізм створення іронії за схемою $S_1 - S_2 - S_3$ властивий найбільш частому, класичному виду лексичної іронії – антифразису. Цей тип іронії цілком входить у рамки традиційних визначень іронії: "Вираження кепкування шляхом вживання слова в значенні прямо протилежному його основному значенню і з прямо протилежними конотаціями, вдавane вихвалання, за яким насправді стоїть осуд, називається іронією" [1, с. 149]. У реалізації антифразиса активно беруть участь: 1) окремі лексичні одиниці (іменники, прикметники, дієслова); 2) слово-

сполучення: а) вільні, із структурною схемою А + N; б) стереотипні, зі структурними схемами N of N і А+N.

Список використаних джерел: 1. *Арнольд И. В.* Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования (на материале имени существительного) / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1966. – 192 с. 2. *Виноградов В. В.* О категории модальности в модальных словах русского языка / В. В. Виноградов // Труды Ин-та русского языка, 1950. – С. 38-79. 3. *Грамматика современного английского языка для университетов* / Р. Кверк, С. Гринбаум, Дж. Лич, Я. Свартвик. – М. : Высш. школа, 1982. – 391 с. 4. *Золотова Г. А.* О модальности предложения в русском языке / Г. А. Золотова // Научные доклады высшей школы. Филолог. науки. – 1962. – С. 65-79. 5. *Панфилов В. З.* Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37-48. 6. *Салихова Н. К.* Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приема иронии : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. К. Салихова. – М., 1976. – 24 с. 7. *James H.* The Pupil / H. James // In Short Stories. – М. : Progress Publishers, 1982. – 214 p. 8. *Salinger J.* The Catcher in the Eye / J. Salinger. – М. : Progress Publishers, 1979. – 248 p.

UDC 004.6

USE OF VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FACILITIES IN TEACHING ESP TO UNIVERSITY STUDENTS

S.I. Usukhno, senior lecturer, Dpt of Foreign Languages
Chernihiv State Technological University

In recent years, the rapid diffusion of knowledge and the use of the web have posed a number of challenges in the context of changing teaching and learning and have affected the traditional teaching and learning methodologies. Most teachers in the higher education sector recognize the need for a teaching method using VLEs (Virtual Learning Environment) facilities in order to facilitate the process of teaching and learning at higher education level.

The introduction of new learning technologies, the fast expansion of the Internet and the introduction of the World Wide Web (www) have made momentous changes in education. The application of the new European Credit Transfer System (ECTS) in all subjects involves significant changes which concerns all levels of the curriculum even foreign language teaching. Key competencies must be acquired and ICT acquires a prominent role within materials and resources. Higher education in Ukraine has also undergone profound changes due to technological advancements. These advancements have influenced the methodology used by educators who teach a foreign or a second language.

ICT use in general terms is any use of “computing devices such as desktop computers, laptops, software, or Internet for instructional purposes”. However, more specifically it refers to the use of technology by teachers for instructional preparation, instructional delivery, and technology as a learning tool for students. The use of ICT in foreign language (FL) education, has

developed from the earliest stages in audio tapes, word processing, and CD-ROM to Internet browsing, online interaction with peers and people of similar interests using Computer Mediated Communication (CMC), synchronous and asynchronous, such as chat, video conferencing, whiteboard, discussion forum, social networking sites, email and other forms of technology including blogs, wikis, iPod, and MP3s.

The extensive use of Web 2.0 components, Internet, blogs, e-groups, emails, socializing portals, e-dictionaries, e-encyclopaedias, PowerPoint presentations, webcasting, and audio-video, as teaching tools has emerged in the classroom. Combining several of the previous tools and integrating multimedia services one can create a virtual learning environment (VLE) that offers not only content management and exams servicing but also an innovative teaching method that can increase the active role of student in the classroom. Such innovative tools for language learning, as MOODLE and Webinar, enable the management of online learning; provide a delivery mechanism, student tracking, assessment and access to resources.

These tools brought about a more learner-centered approach and an increased focus on interaction among students and teachers. Their use creates authentic learning environments and allows the combination of reading, writing, speaking and listening in a single activity. Thus, ICT contributes in creating authentic learning environments.

ICT application for teaching/learning purposes in ESP has become an issue of debate in contemporary education. English language teachers were one of the first to realize the benefits of their applications in the field of language acquisition and learning. However, employment of New Technology based learning in foreign instruction is slow and faced with reticence by many ESP teachers due to lack of awareness, more comfort with text environments, deficient computer literacy and contentedness that technology alone does not deliver educational success.

As researchers have previously indicated, the use of ICT tools for educational purposes depends upon the attitudes of teachers toward the technology. Teachers' attitudes toward ICT are an important factor that can shape the effective utilization of ICT for educational purposes. The relationship between student and teacher has undergone an unparalleled change. The role of the teacher, the context of learning and the function of the course content have been challenged and need to be redefined as the students are more engrossed in using computers and the web as a means of communication and information. There is a drive for Web-based supports that have been shown to provide prospect for supporting student-centered learning modes.

Studies in English as a Foreign Language (EFL) education have shown that the main benefits of ICT use in the classroom are pupils' motivation for both language learning and linguistic proficiency as well as increased

learning competencies. The students display an enhanced sense of achievement and increase in self-directed learning, with the ability to communicate, conduct research and present ideas effectively beyond the confines of the class. Key findings under ImpaCT2 (www.becta.org.uk) show that the use of ICT tools in teaching and learning has positive effects on learning as it gives pupils greater enjoyment and interest, enhanced self-esteem and an increased commitment to the learning task. In this area previous studies have also shown that teachers have positive attitudes toward online learning and web-enhanced language learning resources.

However, the need for teacher involvement is necessary to avoid leaving the technology to control the lessons. ICT can be effective only with the teacher's role as a "facilitator" who plans and guides the lesson. The ELT teacher must also be prepared to assume new roles. The complex role of a FL teacher using ICT is described as a counselor, tutor, motivator, facilitator, and observer. A number of different ICT tools and applications may be integrated in teaching and learning.

The current use of Information and Communication Technologies (ICT) in teaching English for Specific Purposes (ESP) in higher education remains a field of study to be explored, mainly because technological advances introduce new instructional possibilities.

Notwithstanding the fact that all higher institutions (universities and TEI) are adequately equipped, have computer facilities and Internet access, ICT use is rather limited and the overall percentage for ESP teachers who prefer ICT is not very high at the moment. Instead, language instructors prefer the conventional use of textbooks. Moreover, the analysis of the data reveal that statistically, male and female English teachers use ICT tools at the same level, while the fact that the majority of the teachers who utilizes ICT tools in their workflow in exercising reading, writing or listening skills, are younger than 40 years old is not statistically independent, leading to the conclusion that age of the teacher plays an important role in the integration of ICT tools.

As far as the relevance between the level of studies of the participants and the use of ICT tools during the teaching process the analysis of the data show that the teachers with PhDs use ICT tools more often in their classrooms. Mostly teachers in higher institutions tend to use ICT applications and resources for educational purposes, such as: email to contact students, online materials, PowerPoint slides and word processors, online platforms, teachers' own websites, wikis, blogs and discussion forums. However, most teachers express the belief that they want to use a lot of online material for their teaching and that a FL platform can enhance teaching. They are interested in adopting ICT resources and tools as they can be applied in classroom use and the procedure is not exceedingly time consuming.

The need for a teacher friendly tool such as a FL platform with organized material suitable for classroom teaching could create the basis for the

diffusion of ICT usage. ESP teachers expect a lot from the use of ICT tools, especially in the field of students' motivation and communication. The use of web-based material is needed to supplement the books. It will help students to improve their skills and provide them with practical and useful knowledge and up-to-date online materials.

To sum up, it must be concluded that although the infrastructure in universities and TEI is adequate, the ICT use is limited. A further study focusing on the application of the ICT in the classroom environment is required. The future researchers need to consider the application of a VLE in ESP in a higher education setting.

Literature: 1. *Bates, A.W.* (2011). *Technology, e-learning and distance education*. London / New York : Routledge Falmer. 2. *Becker, H. J., Ravitz, J. L., & Wong, Y. T.* (2010). *Teachers and teacher directed student use of computers and software*. Irvin, California, University of California, Centre for Research on Information Technology and Institutions. 3. *Evelyn, K., & Oliver, W.* (2012). *Computer assisted language learning: An investigation on some design and implementation issues*. Cambridge : Cambridge University Press.

UDC 004.94:656.07

SIMULTANEOUS LOCALIZATION AND MAPPING FOR ROBOTICS AND AUTONOMOUS VEHICLES

A.A. Bartash, student of the group MK-081

Research supervisor: **S.I. Usukhno**, senior lecturer, Dpt of Foreign Languages
Chernihiv State Technological University

Simultaneous Localization and Mapping (SLAM) also known as Concurrent Mapping and Localization (CML) is one of the fundamental techniques used by modern mobile robots and autonomous vehicles for building a map of an unknown environment and simultaneously determining location of the robot within this map. Sometimes, robots should be able to make some predictions about changes in the surrounding environment and robots location in that environment in the future.

SLAM is applicable for both 2D and 3D motion. In case of 2D motion SLAM problem is quite easy to solve, but in the case of the 3D motion it becomes very complicated and nontrivial theoretic and practical problem. SLAM algorithms can vary according to the environment and robot motion model: wheel robots, humanoid robots, autonomous underwater vehicles, autonomous planes, robots with complicated wheel configurations etc. The most interesting one – robots with wheels in arbitrary landscape environment, because they can be thought as self-driving cars, which becomes more and more popular research area in the last years.

SLAM consists of multiple parts:

- mapping;
- sensing;

- locating;
- modeling and prediction;
- robot moving.

There are many ways to solve each of the smaller parts and we will focus on a mobile robots with wheels in an indoor environment as a simplified version of the self driving car.

Mapping – it is process of creating consistent map of the environment with some accuracy. Algorithms that creates topological maps usually are not referred to as SLAM, because topological maps are a method of environment representation which capture the connectivity of the environment rather than creating a geometrically accurate map. As the result of this stage robot must collect some data about position of surrounding objects, theirs geometrical parameters, this data can be thought as the environment snapshot at a given time in the past.

Sensing – it is a SLAM stage, which provide the most important characteristic for mapping problem – a distance from the robot to surrounding objects. It's important to acquire so accurate data, as it possible, because sensors always provide noisy data, and errors in measurements can led us to quite big fault in future calculations, therefore this stage involve sub-stage of the compensate measurement errors. Some of the statistical techniques used in SLAM include Kalman filters, particle filters (aka. Monte Carlo methods) and scan matching of range data. This data can be collected in different ways with next range measurement devices:

- laser scanners;
- sonar;
- vision with one or two cameras;
- touch sensing devices.

The most popular range measurement device in our days is are laser scanners. They are very precise, efficient and output data does not require to much computation to process. Some problems can be noticed during sensing with laser scanners: when robot is looking at certain transparent surfaces, like glass, where they can give very nosy or even incorrect data, also laser scanners cannot be used underwater since the water disrupts the light and the sensing range is drastically reduced.

Sonar-like sensing devices can be used instead of the laser scanner or in conjunction with it, as a secondary or even primary measurement device when more accurate range measurement devices can't be used. Sonar was widely used some years ago, because they was very cheap, compared to laser scanners, and can provide quite accurate results, but their measurements are not very good, compared to laser scanners, and they often give bad readings. Sonar sensing can be used in cases where laser sensing become powerless – for sensing transparent objects or in the environment with high density, like underwater. But this method

can not be used in the open space, where laser based sensing devices can even provide more accurate data, than in the atmosphere.

The third and the most computation expensive option it is a vision with one or two video cameras. In addition to the complexity this method become useless in the case of lack of light and in the case of very intensive lighting. But in the last years a lot of interesting and effective computer vision algorithms was invented as the result of numerous investigations and this field become very popular in the community.

Touch sensing devices also can be used in sensing problem, but their use can be justified in specific cases, where other methods is helpless or as a secondary feeling to detect objects which are so close to the robot.

Location – it is a problem of determining location of the robot in the previously built map of the environment. The aim of this step it is to use data collected and cleared in the sensing step to update position of the robot in the map. In this step we can use additional information, which have been omitted above – robot odometry. The odometry – it is information about robot movement in the world. But it's worth to notice, that movement in the SLAM – It is some very uncertain thing, and we can not know at all where and how far robot is moving, because robot motion model can be very inaccurate or very complicated, e.g. humanoid robots.

Moreover influence to the motion process can be done at any time, e.g. robot can be hit by something and moved to the unexpected direction. Since the odometry of the robot is often give us noisy data, we cannot rely directly on it, but we can use scans made by other devices, like lasers, sonars, etc to correct odometry data and make some assumption about position of the robot. Therefore when robot is moving it must do some reobserving to determine itself position in the world. Also an EKF (Extended Kalman Filter) can be used in this step to solve problem of measurement errors. It is responsible for correcting actual position of the robot, calculated by the odometry and sensing data, and where it really is.

Modeling and prediction involve detection of nearest moving objects and making some predictions about theirs positions in the future to avoid collisions if they is not required.

Moving – it is an attempt of the robot to update its position in the world. To make it, robot must to know where it is, how far and in what direction it must move. All this information can be easily extracted from data, collected in previous steps.

Brief survey of the SLAM, made in this article, shows that all this problems can be solved with help of modern hardware and computational power of modern processors. As the results of last investigations in this field we can see really working prototypes of the software driving car, made in

Google labs. SLAM it actual problem in modern science, which certainly should be solved.

Literature: 1. *Josep Aulinas*, Yvan Petillot, Joaquim Salvi and Xavier Llado: “The SLAM problem: a survey” – Institute of Informatics and Applications, University of Girona, Girona (Spain), Ocean Systems Lab, Heriot-Watt University, Edinburgh (UK). 2. *Soren Riisgaard* and Morten Rufus Blas: “A Tutorial Approach to Simultaneous Localization and Mapping”.

UDC 621.82:621

FORCES AND MOMENTS IN A CARDAN DRIVE

M.I. Goyko, student of the group MTM-081

Research supervisor: **S.I. Usukhno**, senior lecturer, Dpt of Foreign Languages
Chernihiv State Technological University

Cardan drive – (named for G. Cardano), a device in motor vehicles for the transmission of rotation from a driving shaft to a driven shaft when the shafts are at an angle to one another. The angle and distance between the shafts often change continuously during operation.

In motor vehicles, a Cardan shaft is used to connect the motor and transmission (at an angle of up to 5°), the transmission and transfer case (at an angle of up to 5°), and the transmission or transfer case and the rear-axle drive (at an angle of up to 15°), as well as in steering gear or winch drive.

A Cardan shaft consists of a propeller shaft with two (less frequently one) Cardans. If the propeller shaft is connecting mechanisms between which the angle and distance vary (for example, the transmission and rear-axle drive of a motor vehicle), overhang balance is provided in the form of a slip splined joint, which makes possible a change in the length of the shaft within set limits. Depending on the angle between the propeller shafts in a Cardan shaft, rigid or flexible semi-Cardan joints, full Cardans of unequal angular velocity, or Cardans of equal angular velocity may be used. Full Cardans, which have two jaws, needle bearings, a spider, mounts for the spider journals, and a tightening mechanism, are the most commonly used type. The efficiency of a single Cardan is 0.985–0.99.

Today, each leading developer should be able to anticipate a number of important trends in the field of commercial vehicle design. Major features of the Cardan shaft include its high resistance to dynamic load variations, large deflection angles, uniform load distribution throughout the axial displacement range, low rotational diameter, low weight, and versatile flange connections. These features provide an ideal base for standardized drive train design and new power transmission concepts.

Using optimizing engineering, cardan shaft should be designed to meet the requirements of commercial vehicle manufactures such as:

- Transmission of static torque;

- Resistance to alternating and pulsating stresses;
- Well matched dynamic and static load bearing capacity;
- Reduced mass moment of inertia;
- Longer single-piece cardan shaft for given speed;
- Reduced unbalance through lowered shaft weight;
- Enhanced true running due to new centre bearing design;
- Improved/repeatable balance due to accurate centering of cross-serration;
- Reduced noise emission;
- Maintenance-free versions application of grease free of lead.

In the theory of mechanics the cardan joint or Hooke's joint is defined as a spatial or spherical drive unit with a non-uniform gear ratio or transmission.

While rotating, the universal joint has a sinus like, fluctuating angular speed depending on the deflection angle. This system-linked fault can be offset for a driving line equipped with two or more joints by choosing special joint arrangements.

Theoretical considerations and observations of various applications have shown that certain mass acceleration moments of the centre part of the shaft must not be exceeded if a quiet running of the shaft drives is to be achieved. This mass acceleration moment depends on the speed, the deflection angle and the mass moment of inertia of the centre part of the shaft.

The mechanically possible deflection angle for each joint depends on the size of the shaft. Owing to the kinematic conditions of the universal joint the practical deflection angle must be limited in relation to the rotational speed.

The bearings of the driving and the driven shafts are strained by static and dynamic forces and moments.

These bearing forces result from:

- Static bad due to the weight of the universal shaft, the length compensation under torque, the torque deviation in case of deflected universal shafts.

- Dynamic bad due to the remaining unbalance of the shafts, the periodical length compensation (axle movement) under torque, the torque deviation in case of rotating, deflected shafts and centrifugal forces in case of untrue running of the connected units.

Axial forces on connecting bearings are encountered in the form of reaction forces due to displacement of the engine / transmission and / or transfer box units, axle displacements.

These axial forces are a function of:

- the amounts of torque to be transmitted;
- the sectional dimensions of longitudinal compensating elements;
- the friction coefficient in longitudinal compensating elements;
- the deflection angles of the cardan shaft under operating conditions;

- the relative dynamic displacement of engine and transmission units;
- additional loads due to hydraulic effects arising when the grease chamber in the longitudinal displacement system is filled beyond capacity.

The cardan shafts used in motor vehicles are balanced. This balancing is performed to equalize eccentrically running masses, thereby preventing vibrations and reducing the bad on downstream units as a result of free centrifugal forces.

Balancing is carried out in accordance with ISO Standard 1940. "Balance quality of rotating rigid bodies". According to this standard, the permissible residual imbalance is dependent on the quality grade and operating speed of the balanced component.

The analysis has shown that the imbalance of cardan drive is the most remarkable issue in modern commercial vehicle design. Accordingly, the tasks for investigations are:

- to chose the cardan drive design with minimum imbalance;
- identify the most suitable technological implementation of chosen design.

Solution of these tasks will improve the quality of cardan transmission, and, therefore, the reliability of a car.

Literature: 1. *Malakhovskii, Ia. E., A. A. Lapin, and N. K. Vedeneev. Kardannyeperedachi. Moscow, 2012.* 2. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering / Volume 2, Issue 6, June 2012.* 3. *Access mode :* http://en.wikipedia.org/wiki/Universal_joint.

СЕКЦІЯ ПРАВОЗНАВСТВА

Підсекція трудового права та права соціального забезпечення

УДК 347.156

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

М.І. Світенюк, ст. викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних
дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

У зв'язку з тим, що українське суспільство визначилося з власними ціннісними і геополітичними орієнтирами, спрямованими на розвиток демократичної моделі суспільства європейського зразка, проблема забезпечення гендерної рівності є важливою ланкою в досягненні цієї мети.

Аналіз наукових досліджень таких авторів як В.М. Андрійв [1], Ю.В. Лічман [2], С.С. Макаренко [3], Н.А. Чередниченко [4] свідчить про те, що наявність гендерної нерівності в країні при відсутності чіткої державної політики щодо її усунення – загрозливий фактор для визнання нашої країни такою, що не відповідає системі сучасних європейських цінностей.

Статтями 24 та 43 Конституції України встановлено, що не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознаками статі, а рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї, створенням державою умов для повного здійснення громадянами права на працю та гарантуванням нею рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності.

Принцип рівності трудових прав жінок і чоловіків закріплений також і в КЗпП. Інші спеціальні законодавчі акти, які регулюють окремі питання, пов'язані з трудовими відносинами, зокрема, Закони України «Про зайнятість населення», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці», а також законодавчі акти, які регулюють питання конкретної галузі (освіти, охорони здоров'я, науки, культури, підприємництва, державної служби) також містять відповідні правові норми, які мають забезпечувати рівність трудових прав жінок і чоловіків.

З метою досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства у 2005 році було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі – Закон № 2866).

Зокрема, Законом № 2866 визначено, що рівні права жінок і чоловіків – це відсутність обмежень і привілеїв за ознакою статі, а гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації. Вперше дано визначення поняттю сексуальних домагань.

Стаття 16 Закону № 2866 зобов'язує керівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечити рівний доступ громадян до

державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації та професійної підготовки незалежно від статі претендента, а статтями 17-19 передбачено норми, які повинні забезпечити рівні права та можливості жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї.

Установлюючи принцип гендерної рівності та забороняючи дискримінацію за ознакою статі, законодавство одночасно містить і такі правові норми, які закріплюють певні пільги та гарантії для жінок, зумовлені особливостями їхньої біологічної природи, зокрема репродуктивною функцією жіночого організму.

Так, стаття 24 Конституції України передбачає спеціальні заходи щодо охорони праці і здоров'я жінок, створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством, надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

У низці статей КЗпП та в окремих законах України закріплено спеціальні норми, які регулюють працю жінок. Так, статтею 174 КЗпП встановлено заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучення жінок до підймання та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Статтями 175-186 КЗпП встановлено обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами і для догляду за дитиною, перерви для годування дитини, гарантії під час прийняття на роботу та заборону звільнення вагітних жінок і жінок, котрі мають дітей.

Стаття 56 КЗпП зобов'язує власника або уповноважений ним орган на прохання вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, у т. ч. таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Закон України «Про охорону праці», визначаючи основні положення щодо охорони життя і здоров'я всіх працівників, статтею 10 встановив спеціальні норми щодо охорони праці жінок.

Статтею 5 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено додаткові гарантії зайнятості для жінок, які мають дітей віком до шести років та одиноким матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів.

При цьому слід зазначити, що, згідно зі статтею 6 Закону № 2866, спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини, особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я, а також позитивні дії не вважаються дискримінацією за ознакою статі.

Звичайно, утвердження гендерної рівності вимагає захисту специфічних потреб не тільки жінок, а й чоловіків. У зв'язку з цим варто зазначити,

що прикладом встановлення гендерної рівності та ліквідації дискримінації за ознакою статі є стаття 186¹ КЗпП, яка поширила гарантії, установлені статтями 56, 176, 177, частинами третьою-восьмою статті 179, статтями 181-182¹, 184-186 КЗпП, також на батьків, які виховують дітей без матері (у т. ч. у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі).

Принцип гендерної рівності в трудових відносинах закріплений і в багатьох міжнародно-правових актах. Так, Загальною декларацією прав людини проголошено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, у т. ч. незалежно від статі. Вимоги щодо рівного статусу жінки і чоловіка в трудових відносинах містять Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок та відповідні конвенції Міжнародної Організації Праці.

Правовою гарантією захисту працівників від встановлення дискримінаційних положень у трудовому договорі є норма статті 9 КЗпП, якою встановлено, що умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно із законодавством України про працю, є недійсними.

Уперше в законодавстві України статтями 22-24 Закону № 2866 визначено відповідальність за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

На сьогодні відповідальність за порушення гендерної рівності в законодавстві про працю поки що не конкретизується. Проте загальні норми щодо відповідальності службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, а також власників або уповноважених ними органів за порушення законодавства про працю, зокрема статті 45, 237, 237¹ КЗпП, не виключають можливості їх застосування й у випадках встановлення факту дискримінації за ознакою статі, оскільки принцип рівності трудових прав жінок і чоловіків є складовою частиною законодавства про працю, якого власник або уповноважений ним орган, згідно зі статтею 141 КЗпП, зобов'язаний неухильно дотримуватись. Порушення ним гендерної рівності є порушенням законодавства про працю.

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що й надалі слід удосконалювати законодавство про гендерну рівність у сфері праці, звернувши головну увагу на реалізацію закріплених положень з цього питання.

По-перше, необхідно змінювати нормативно-правову базу, розробляти дієві механізми її запровадження та забезпечити контроль за дотриманням законодавства щодо захисту прав жінок.

По-друге, необхідно змінювати стереотипи та уявлення, які й досі розглядають жінок як представниць слабкої статі, у бік гендерної рівності. Виходячи з таких стереотипів, значна частина населення вважає теперішню ситуацію нормальною, що перешкоджає подоланню проблеми.

Ці стереотипи починають нам нав'язувати ще в ранньому дитинстві, зокрема в школі. Тому необхідно внести деякі зміни в навчальні програми, тобто вилучити з навчальних матеріалів зайві гендерні стереотипи; проводити

тренінги в закладах освіти, використовувати можливості, які надає система освіти, для руйнування традиційних гендерних ролей та стереотипів і забезпечити впровадження більш альтернативних егалітарних моделей. Тобто, виходячи з того, що лідером повинна бути більш компетентна у тій чи іншій ситуації або проблемі особа, а незалежно від статі. Розроблення якісно нового гендерного підходу в освіті нині можна вважати одним із головних завдань формування гендерного паритету та гендерної політики в нашій державі.

По-третє, необхідно дещо змінити рівень гендерної професійної сегрегації. Це стане можливим, якщо Україна буде обмінюватися досвідом і знаннями з іншими країнами Європи, щоб потім розробити стратегії, які будуть спрямовані на запобігання виробничим ризикам і небезпекам для того, щоб деякі галузі виробництва стали більш доступні для жінок.

По-четверте, гендерна політика у сфері праці має стати важливою складовою соціальної політики. Необхідно сприяти розвитку системного підходу до дослідження гендерних проблем, що дасть змогу більш широко охопити цю проблему і впровадити методи її регулювання в усій сфері життя населення.

Отже, для того, щоб зменшити показники гендерної нерівності в нашій державі та наблизити їх до показників більш соціально розвинутих країн, необхідно врахувати поставлені вище факти та розробити стратегії за всіма цими напрямками.

Список використаних джерел: 1. Андрійв В. М. Жінки і ринок праці: деякі гендерні аспекти / В. М. Андрійв // Рівність чоловіків і жінок в Україні: правові аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 листопада 2000 р.) – К., 2000. – С. 174-178. 2. Лічман Ю. Щодо загальноправового поняття гендерної рівності / Ю. Лічман // Трудове право України: сучасний стан та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 р.) / Ю. Лічман; за ред. проф. В. С. Венедіктова. – Сімферополь, 2008. – С. 166-171. 3. Макаренко С. Щодо питань реформування трудового законодавства у світлі політики гендерної рівності / С. Макаренко // Трудове право України: сучасний стан та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 р.) / С. Макаренко; за ред. проф. В. С. Венедіктова. – Сімферополь, 2008. – С. 171-175. 4. Чердниченко Н. А. До проблеми гендерної рівності в Україні / Н. А. Чердниченко // Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин в Україні : матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 5-6 червня 2009 р.) / Н. А. Чердниченко; за ред. проф. В. С. Венедіктова. – Харків, 2009. – С. 76-78.

УДК 349.2:331.45(477)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В КРАЇНАХ СНД: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

М.М. Карацюба, студ. гр. ПР-081

Науковий керівник: **В.Ф. Пузирний**, канд. юрид. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

За конституційними положеннями, життя людини є найвищою цінністю в Україні. Головним обов'язком кожної країни є забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці. Ефективним методом прогнозу-

вання правового регулювання охорони праці в країні є вивчення зарубіжного досвіду та аналіз проведених змін в інших державах.

Так, останнім часом у Російській Федерації (РФ) більше уваги приділяється вирішенню проблем охорони праці під час проведення кампаній з укладанням колективних договорів. Для РФ, де для економіки характерна висока питома вага видобувних галузей і галузей первинної розробки природних ресурсів, проблема формування діючих механізмів соціального захисту працівників є особливо актуальною.

У РФ координація системи обов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, пенсійного страхування та соціального захисту населення є недостатньою, що призводить до різних непорозумінь. Подібна ситуація спостерігається і в Україні. Тому потрібно однозначно і чітко розмежувати зобов'язання між цими системами. Рекомендується використати досвід Росії щодо фінансування заходів з охорони праці у бюджетних установах. На прикладі установ культури показано, що обов'язкова реєстрація колективних договорів в адміністрації міста дає змогу включати до бюджету установ нормативні обсяги витрат на охорону праці [1].

Нещасні випадки на виробництві зумовлюють значні втрати часу, підвищення страхових внесків, знищення або пошкодження обладнання, зниження продуктивності праці, значні штрафні санкції, витрати коштів на експертизи та ін. Відомі навіть такі випадки, коли аварії спричиняли катастрофічні наслідки і підприємства переставали існувати.

Ще однією проблемою є професійні захворювання. Так, серед країн СНД Україна за рівнем професійної захворюваності займає друге місце, поступаючись Таджикистану та випереджаючи Російську Федерацію [2, с. 6].

У РФ за останні роки склалася нова форма навчання з охорони праці окремих категорій застрахованих, яка сприяє широкому створенню служби охорони праці, комітетів (комісій) з охорони праці, інституту уповноважених (довіренних) осіб з охорони праці та поліпшенню цієї роботи на місцях.

Рекомендується використати досвід Росії щодо широкомасштабного навчання застрахованих із питань охорони праці за рахунок коштів страховальника. Крім того, цікавим є досвід щодо виконання нормативів охоплення працюючих попередніми та періодичними медичними оглядами, забезпечення виявлень профпатологій та ефективне лікування.

Доцільно звернути увагу на вирішення питань з охорони праці в Республіці Татарстан щодо поліпшення умов та охорони праці, які затверджуються Кабінетом Міністрів Республіки Татарстан й фінансуються з державного бюджету. У вирішенні питань охорони праці відіграє роль система громадського контролю в особі уповноважених (довіренних) осіб та спільних комітетів (комісій) з охорони праці, які беруть участь у розробленні позицій щодо поліпшення умов та охорони праці на робочих місцях і внесення їх до колективного договору.

Заслуговує на увагу і досвід Республіки Білорусь. Так, основним пріоритетним напрямом діяльності Міністерства праці та соціального захисту Республіки Білорусь та інших республіканських органів державного забезпечення є дотримання забезпечення права громадян на здорові та безпечні умови праці. Міністерством взято напрям на розроблення й затвердження міжгалузевих документів, які встановлюють однакові вимоги безпеки до робочих місць та організації робіт [3]. Основні зусилля цієї країни спрямовані на вдосконалення державного управління охороною праці в галузях і територіях. Міністерство праці та соціального захисту висунуло більш жорсткі вимоги до наймачів і посадових осіб щодо виконання ними обов'язків щодо забезпечення безпеки праці на виробництві.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду системи охорони праці дає можливість зробити висновок про те, що міжнародний досвід, адаптований до умов України, може бути дуже корисним під час реалізації завдань, пов'язаних з поліпшенням стану охорони праці в нашій державі.

Список використаних джерел: 1. *Про соціальне партнерство та управління охороною праці в Російській Федерації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dnop.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=718&Itemid=60. 2. *Кундієв Ю. І.* Порівняльна характеристика стану професійного захворювання в Україні і світі / Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна, Л. О. Добровольський // Український журнал з проблем медицини праці. – 2009. – 2(18). – С. 3-11. 3. *Про атестацію робочих місць та паспортизацію санітарно-технічного стану умов праці в Білорусії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dnop.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=515&Itemid=60.

УДК: 347.156

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

А.С. Петровська, студ. гр. ПМ-101

Науковий керівник: М.І. Світенюк, ст. викладач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Одним із найважливіших показників та основних стандартів демократичного розвитку є утвердження гендерної рівності. З-поміж усіх проблем, які існують нині у нашій країні, однією з пріоритетних проблем є гендерна нерівність.

Останнім часом досить активно ведуться дослідження проблем прав людини в Україні в цілому (П. Рабінович, М. Буроменський, Ю. Кравченко), а також проблем прав жінок в економічній (О. Яременко, Е. Лібанова, В. Костиця) та політичній (О. Руднева, Ю. Тодика, В. Гошовська, Ю. Грошевий, О. Балакірєва) сферах, запобігання гендерному насильству та торгівлі людьми (О. Бандурка, В. Венедіктов, Я. Кондратьєв, Ю. Римаренко, В. Куд, В. Галина, В. Оліфер), проблем жінок в освітянській сфері, історії жіночого руху (С. Павличко, Л. Смоляр) тощо. Численні роботи вітчизняних учених

свідчать про актуальність цієї проблематики. Однак немає робіт, присвячених комплексному правовому дослідженню процесів державного управління становленням і розвитком гендерної політики в Україні в цілому.

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених міжнародним законодавством.

Тоталітарна система реально підтримувала гендерну рівність. Кількість жінок-інженерів дорівнювала кількості чоловіків. На орбіту Радянський Союз відправив жінок одразу після чоловіків. У радянські часи жінки займали посади керівників підприємств та директорів установ. Але працюючи інженерами та директорами, жінки були змушені також займатись домашнім господарством та вихованням дітей. Середньостатистична радянська жінка відпрацьовувала 8 годин на виробництві (нерідко шкідливому, оскільки робота там краще оплачувалася та дозволяла раніше піти на пенсію), проводила 1,5 години в громадському транспорті, а потім ще 5-7 годин приділяла веденню домашнього господарства та вихованню дітей.

Роль жінки у світі постійно зростає. Вона виходить на перші рубежі у суспільному житті та відіграє важливу роль у трудових відносинах. Але в Україні, як і світі, відзначаються суттєві гендерні диспропорції в соціальних відносинах. На ринку праці жінки потерпають від нижчої зарплати та відсутності представництва на більш високих посадах у державному та приватному секторах. Наприклад, в Японії середній рівень зарплати жінок становить 68 % зарплати чоловік, а в США – 80 %, в Україні цей показник становить 73 %.

50 % українських громадян вважають, що в нашому суспільстві існує гендерна нерівність, при цьому 62 % кажуть, що порушуються саме права жінок. Найсерйозніші порушення прав жінок відбуваються у сімейному житті та на ринку праці. З фізичним, економічним, сексуальним чи психологічним насильством у сім'ї стикається близько 75 % українок.

Розвиток ринкової економіки в Україні, ймовірно, загострив гендерну проблему. Приватні роботодавці, враховуючи нинішню систему, часто вважають не вигідним брати на роботу жінку, яка має дітей або потенційно може стати матір'ю. Більшість пілг для працюючих жінок роботодавці розглядають як обтяжливі, що дедалі більше спричиняє посилення дискримінації.

Рівне представлення чоловіків і жінок щодо зайнятості за професійними групами спостерігається лише серед працівників найпростіших професій. Домінування зайнятих чоловіків притаманне професійним групам, що належать до робітничих професій, а також законодавцям, вищим державним службовцям і керівникам. Поглиблення диспаритету має місце у більшості професійних груп, крім спеціалістів і працівників, зайнятих у сфері обслуговування та торгівлі. Розподіл державних службовців за статтю засвідчує існування гендерних диспаритетів за всіма категоріями посад: як серед кері-

вників, так і серед спеціалістів. Частка жінок на посадах нижчих рівнів більша, але стрімко падає в міру переходу до посад вищих рівнів. Розподіл посадових осіб місцевого самоврядування є ще більш нерівномірним; частка і жінок, і чоловіків серед посадовців певних категорій сягає тут 100 %.

У деяких секторах, де жінки пропорційно надмірно представлені (сфера послуг, державний сектор), вірогідність втрати ними роботи вища, ніж у працівників інших секторів. Якщо за показником рівня безробіття населення в Україні має місце гендерний паритет (відхилення його значень для чоловіків і жінок працездатного віку у 2004-2010 роках не перевищували 0,3 %), то зареєстровані безробітні є здебільшого жінками.

Останніми роками Україна робить значні та вагомі кроки щодо вдосконалення національного гендерного законодавства. Ці заходи спрямовані на виконання принципів та свобод гендерної рівності, що закріплені Конституцією України (ст. 24, 43), КЗпПУ (ст. 21, 22), ЗУ «Про оплату праці» (ст. 1), та ЗУ «Про державну службу» (ст. 4) та іншими нормативно-правовими актами законодавства.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» № 2866-IV від 08.09.2005 р. закріпив основні та найбільш важливі поняття, засади регулювання гендерних відносин [2].

Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства за допомогою правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Проте нині найбільш ефективними щодо реалізації основних принципів охорони праці залишається КЗпПУ та перевірені часом Накази Міністерства охорони здоров'я України та акти Кабінету Міністрів України [1].

Так, главою 12 КЗпПУ визначаються найважливіші та першочергові гарантії праці жінок, зокрема встановлені обмеження праці жінок у відповідних сферах та в нічний час, особливості праці та надання соціальних пільг (відпусток) жінкам у період вагітності, та щодо таких, які мають дітей, та низку інших, не менш важливих гарантій захисту.

У кожному випадку КЗпПУ регулює основні аспекти праці жінок та в силу своєї давності (він був у 1971 р.) не завжди відповідає сучасним потребам щодо забезпечення комфортних та необхідних умов праці жінок.

Так, відповідно до ст. 184 КЗпПУ, забороняється відмовляти жінкам під час прийому на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до 14 років або дитини-інваліда [1]. Безперечно, така норма є основою будь-якого декларування соціальних стандартів. Проте механізми її реалізації зводяться до того,

що роботодавець зобов'язаний надати письмову відмову у прийомі на роботу, яку можливо оскаржити в судовому порядку. Доволі часто в умовах ринкової економіки така гарантія не має свого ефективного механізму впровадження, оскільки реалії строків розгляду справ судами є доволі невтішними, а суворі умови ринку праці – жорсткими.

При цьому, враховуючи відсильний характер статей Кодексу, а також необхідність ефективного регулювання положень щодо захисту праці жінок, слід звернути увагу на такий акт як Наказ Міністерства охорони здоров'я № 256 від 29.12.1993 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок», що встановлює перелік робіт, праця на яких не відповідає фізіологічним властивостям жіночого організму та може призвести до невідворотного погіршення стану здоров'я жінки.

Не менш важливою є соціальна спрямованість Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Граничних норм підймання і переміщення важких речей жінками» № 241 від 10.12.1993, згідно з яким максимальна вага такого переміщення жінками становить 10 кг.

Гарантії захисту прав жінок встановлені статтею 5 ЗУ «Про зайнятість населення» № 803- XII від 01.03.1991. Жінкам, які мають дітей віком до шести років, а також самотні матері, які мають дітей віком до 14 років або дітей-інвалідів, держава забезпечує надання додаткових гарантій щодо працевлаштування.

Слід окремо зазначити, що відповідно до ст. 7 ЗУ «Про колективні договори і угоди» № 3356-ХІІ від 01.07.1993 колективний договір може передбачати додаткові порівняно з чинним законодавством і угодами гарантії, соціально-побутові пільги. Це, у свою чергу, означає, що праця жінок за такими договорами може бути законно та справедливо привілейована залежно від специфіки умов праці та лояльності роботодавця .

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набрав чинності з 1 січня 2006 року, містить правові норми щодо протидії гендерній дискримінації в Україні. Статтями 10 та 11 Закону встановлено механізм формування і затвердження Національного плану дій щодо впровадження гендерної рівності, а також порядок розроблення й реалізації державних цільових програм щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Забезпеченню рівного ставлення до жінок і чоловіків держава сприяє завдяки вжиттю заходів із запобігання прямим і непрямим формам дискримінації. Дискримінація за ознакою статті заборонена ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків».

У законодавстві України статтями 22-24 Закону № 2866-IV визначено відповідальність за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Зокрема, встановлено, що особа, яка вважає, що стосовно неї було застосовано дискримінацію за ознакою статі чи вона стала об'єктом сексуальних домагань, має право звернутися зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, правоохоронних органів держави та суду.

Особа має також право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

Особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Об'єктивно у працівника, який бажає довести дискримінацію в оплаті праці на підставі гендерної ознаки, для цього дуже мало засобів. Необхідну інформацію він може або отримати безпосередньо від особи-конкурента, що мало ймовірно, або, ініціювавши судовий процес, просити суд витребувати відповідні докази. Останній варіант, очевидно, означає відверту конфронтацію з роботодавцем та не гарантує, по-перше, відновлення прав позивача (оскільки, передусім, суд повинен визнати їх порушення внаслідок гендерної дискримінації), по-друге, зобов'язання працедавця сплачувати у майбутньому справедливую суму винагороди, що визначатиметься на підставі справедливого підходу до оцінювання якості роботи працівника.

Останній аспект пов'язаний із тим, що суд об'єктивно не може передбачити, як буде працювати позивач і чи не зміняться умови роботи на підприємстві.

У такій ситуації, коли виник конфлікт з приводу оплати праці, і роботодавець цінує співробітника, а працівник не бажає розривати трудові відносини (адже після судового процесу цього не уникнути) і зацікавлений у подальшій трудовій діяльності на цьому ж підприємстві, найкращим виходом було б створення примирювальної комісії.

Вважаємо, щоб ліквідувати дискримінацію за статевою ознакою, необхідно вжити такі заходи:

1. Удосконалити нормативно-правову базу та забезпечити контроль за дотриманням законодавства щодо захисту жінок.
2. Розробити, впровадити та забезпечити механізми виконання законодавства про рівні можливості підприємствах усіх форм власності.
3. Подолати застарілі стереотипи, які розглядають жінок як представників слабкої статі і вбачають роль жінки лише у вихованні дитини та веденні домашнього господарства.

4. Сприяти розвитку системного підходу щодо дослідження гендерних проблем, що дасть змогу більш широко охопити цю проблему і впровадити методи її регулювання в усі сфери життя населення.

5. Розширити мережі курсів перекваліфікації жінок з метою створення можливості отримання ними знань і навичок, які дозволяють поліпшити та розширити їхні можливості щодо зайнятості.

6. Розробити механізми для просування жінок та сприяння їх професійному зростанню.

7. Забезпечити захист інтересів працюючих жінок через забезпечення їх пропорційного представництва у керівних органах професійних спілок, врахувати інтереси працюючих жінок під час складання колективних договорів.

8. Забезпечити підтримку жінок-фермерів, орендарів, сільських жінок.

9. Заохочувати і підтримувати індивідуальну трудову діяльність жінок та створення ними малих підприємств (у тому числі сімейного бізнесу), самозайнятості як альтернативної сфери праці жінок.

Список використаних джерел: 1. *Кодекс законів про працю України* від 10.12.1971р. № 322–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. *Пазенок А.* Щодо питання про дискримінацію жінок у трудовій сфері / А. Пазенок // *Право України.* – 2009. – № 4. – С. 147-151. 3. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків* : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 4. *Світенюк М. І.* Проблеми гендерної рівності у законодавстві про працю України / М. І. Світенюк // *Держава і право.* – 2010. – № 48. – С. 365-372. 5. *Чанишева Г. І.* Міжнародні трудові норми про заборону статевої дискримінації та законодавство України / Г. І. Чанишева // *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2001. – Вип. 10-11. – С. 90-95.

УДК 349.2:331.104

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ОДИНОКОГО БАТЬКА У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

А.Є. Попович, студ. гр. ДПСЗ6 10111 (311)

Науковий керівник: **В.А. Рудик**, канд. юрид. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Докорінні зміни соціального інституту сім'ї, шлюбно-сімейних відносин значно вплинули на суспільство в цілому. Закріпивши в нормативних актах принцип рівності чоловіків та жінок, більшість країн світу було змушено визнати рівність прав не лише в економічній, трудовій сфері, але й сфері виховання та розвитку дітей. Так, у ст. 24 Конституції України зазначено, що "громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних

пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям”. Метою цього дослідження є визначення поняття “одинокий батько”, дослідження головних відмінних рис його правового статусу, відповідно до чинного законодавства України, як суб’єкта соціального захисту.

На відміну від більшості розвинених країн світу, в яких термін “одинокий батько” є усталеним, для вітчизняного законодавства це поняття є новим та невизначеним. Так, у Сполучених Штатах Америки вже досить давно застосовується цей термін та надаються певні пільги та соціальний захист цій категорії населення. Це явище є досить поширеним в країні, оскільки 21 млн дітей виховуються одним з батьків, з яких 16 % – батьки-одиначки.

В Україні поняття “одинокий батько” було введено порівняно недавно – 12 червня 2011 року. До Сімейного кодексу України (далі – СКУ) були внесені в встановленому порядку зміни, за якими на чоловіка (батька дитини) покладаються такі ж самі обов’язки по вихованню дитини, як і жінку (тобто, матір дитини). Частина 1 ст. 143 СКУ вказує, що “мати, батько дитини, які перебувають у шлюбі, зобов’язані забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров’я”[2]. Батько, що не перебуває у шлюбі з матір’ю дитини, батьківство якого визначено у свідоцтві про народження дитини або визнано за рішенням суду, зобов’язаний за повідомленням служби у справах дітей, що здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, забрати дитину для утримання та виховання з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров’я, якщо цього не зробила мати дитини. У разі, якщо батько не перебуває у шлюбі, він набуває статусу одинокого батька.

Водночас визначення поняття “одинокий батько” законодавство України про соціальний захист не містить. Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” № 2811-ХІІ від 21.11.1992 включав тільки одне положення, яке давало батьку право на таку ж допомогу на дітей, яку мали одинокі матері. Це було положення щодо права на допомогу для вдівця з дітьми, який не одержував на них пенсію у разі втрати годувальника або соціальну пенсію. Лише з кінця березня 2005 р. у вказане положення був доданий термін “право на допомогу одиноким батькам”[3].

Тим не менш у інших сферах поняття “одинокий батько” згадується набагато раніше. Так, відповідно до Закону України “Про відпустки”, який набрав чинності в 1997 р, одиноким батьком визнано чоловіка, що виховує дитину без матері, а одинокою матір’ю – жінка, що виховує дитину без батька. Тобто, терміна “утримує” серед обов’язкових ознак, які давали право на пільги, немає. Проте дані положення стосуються правовідносин у сфері відпусток.

Як зазначалось вище, у червні 2011 р. ст. 143 СКУ було доповнено положенням, згідно з яким у разі, якщо батько не перебуває у шлюбі, він набуває статусу самотнього батька. Таким чином, вважаємо, що у законодавстві з'явилася відправна норма щодо визнання статусу самотнього батька у різних сферах суспільних відносин.

Комплекс соціальних прав та пільг, що передбачає чинне соціально-захисне законодавство України, є дещо неоднаковим за умовами надання для самотніх матерів та самотніх батьків.

Стосовно права самотнього батька на соціальний захист існують певні обмеження:

- право на допомогу на дітей надається самотньому батьку лише у разі смерті дружини;
- самотньому батьку не передбачено надання додаткових гарантій щодо працевлаштування;
- самотній батько не має права на першочергове отримання жилих приміщень, у випадку коли потребує поліпшення житлових умов;
- не встановлено обов'язок розглядати спори про відмову у прийнятті на роботу самотнього батька (при наявності дитини віком до 14 років) безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах.

Таким чином, хоча чоловіки отримали визнання статусу самотнього батька і рівні права з жінками на додаткову відпустку, залишається досить багато аспектів, де права самотніх батьків значно обмежені порівняно з правами самотніх матерів.

Важливе місце у питанні вирішення правового статусу самотнього батька має і судова статистика України. Суд часто стає на сторону прав самотніх матерів і батьків, відновлює у порушених правах і призначає стягнення моральної шкоди, хоча є випадки, коли лише в апеляційній інстанції особа отримує захист свого права на пільгу. Судова практика України вказує на випадки, коли за захистом своїх прав до суду звертався самотній батько [4, с. 19-20]. На основі положень законодавства, в тому числі КЗпПУ, суд задовольняє такі позовні вимоги самотніх батьків щодо поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, індексації заробітної плати, матеріальної допомоги на оздоровлення тощо. 14.02.2012 було зареєстровано законопроект № 10045 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівності прав самотніх матерів та самотніх батьків". Цей законопроект передбачає вирівнювання ситуації з пільгами для самотніх батьків. Сьогодні цей законопроект лише опрацьовується в Комітеті з питань соціальної політики та праці, проте проект підтриманий без зауважень Головним науково-експертним управлінням і за висновком цієї установи від 13.03.2012 може бути прийнятий за основу у першому читанні.

Проаналізувавши соціологічні опитування та дані ЗМІ, нині невелика кількість чоловіків добровільно погоджуються взяти на себе

обов'язок з виховання дитини. Але, незалежно від того, було таке рішення добровільним чи вимушеним, чоловік, який самостійно виховує дитину, має бути захищений не менше, ніж одинока мати. Дискримінаційні розбіжності щодо прав батьків, що наявні в українському законодавстві на сьогодні, давно мають бути ліквідовані.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135. 3. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21. 4. Зайцева О. Права одиноких батька та матері / О. Зайцева // Праця і Закон. – 2012. – № 4. – С. 18-21.

Підсекція цивільного та цивільно-процесуального права

УДК 347.99

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІНСТАНЦІЙНОСТІ В СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ

Н.С. Керноз, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, кримінального права та правосуддя

Чернігівський державний технологічний університет

Конституційні положення, які стосуються питань системи судів загальної юрисдикції (далі – СЗЮ), містяться у розділі VIII «Правосуддя» Конституції України [1]. Стаття 125 Основного Закону України [1] визначено систему судів загальної юрисдикції в Україні, а саме: Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції; вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди; відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди. Конкретизація судової системи України міститься у Розділі II «Суди загальної юрисдикції» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI (далі – Закон України за № 2453-VI) [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України за № 2453-VI2 «система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності» [2].

Під принципом інстанційності відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 12.07. 2011 року № 9-рп/2011 [3] «слід розуміти таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої».

Отже, слід проаналізувати судові інстанції за чинним національним законодавством України, а саме: Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [4], Цивільним процесуальним кодек-

сом України (далі – ЦПК України) [5], Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України) [6].

Вперше на законодавчому рівні термін «інстанційна підсудність» закріплено саме у ст. 20 КАС України. В інших процесуальних кодексах законодавець його не закріпив, але зробивши системний аналіз ЦПК України, ГПК України доходимо висновку, що хоча зазначені кодекси і не містять такої уніфікованої статті з назвою «інстанційна підсудність» як у КАС України, але саме в них дотримано принцип, за яким одній ланці судової системи відповідає одна судова інстанція, куди особа, за необхідності може звернутися. Саме такий підхід найкраще сприяє інстанційній спеціалізації судів загальної юрисдикції різних судових ланок.

Підтвердимо це нормативно. Відповідно до ЦПК України: всі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами – суди першої інстанції(107); апеляційною інстанцією у цивільних справах є судові палати у цивільних справах апеляційних загальних судів, у межах територіальної юрисдикції яких знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується (291); касаційною інстанцією у цивільних справах є Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (323) [5].

Також і за ГПК України: місцеві господарські суди розглядають у першій інстанції всі справи, підвідомчі господарським судам (ст.13); перегляд за апеляційною скаргою рішень та ухвал місцевого господарського суду здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого господарського суду – визначення апеляційної інстанції (ст. 92); судом касаційної інстанції є Вищий господарський суд України (ст. 108) [6].

Зробивши системний аналіз внесених змін у ст. 171-1, 171-2, 172-177, 183-1 КАС України маємо такі виняткові положення інстанційної підсудності в адміністративному судочинстві:

1. Адміністративна справа в приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевим загальним судом як адміністративним судом, при цьому **рішення якого є остаточним і оскарженню не підлягає** (ст. 171-2).

2. Акти, дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішення, дії чи бездіяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України оскаржуються до Вищого адміністративного суду України (далі – ВАС України). Для цього у ВАС України створюється окрема палата (ч. 2 ст. 171-2), рішення якого **є остаточним і не підлягає перегляду в апеляційному чи касаційному порядку**.

3. Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму оскаржуються до *Вищого адміністративного суду України* (ч. 3 ст. 172 КАС України). *Судові рішення ВАС України набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені* (ч. 3 ст. 177 КАС України).

4. Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії оскаржуються до *Київського апеляційного адміністративного суду* (ч. 3 ст. 172 КАС України), а раніше до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (прим. – від автора). *Судом апеляційної інстанції у справах, розглянутих відповідно до ч. 3 ст. 172 КАС України Київським апеляційним адміністративним судом, є Вищий адміністративний суд України* (ч. 6 ст. 177 КАС України).

5. *Судами апеляційної інстанції є відповідні апеляційні адміністративні суди* (ч. 6 ст. 177 КАС України) в усіх інших справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму (прим. – від автора). Судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції справ, визначених статтями 172-175 КАС України, набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції (ч. 3 ст. 177 КАС України). Суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду не може повертати справу на новий розгляд. *Судове рішення суду апеляційної інстанції є остаточним* (ч. 9 ст. 177 КАС України). А як щодо його оскарження (прим. – від автора)?

6. Під час розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, та їх оскарженні ч. 4 ст. 20 КАС України не застосовується (ч. 10 ст. 177 КАС України) – карколомне нововведення, яким завуальовано заборонено звертатися до Верховного Суду України (прим. – від автора).

7. Адміністративні справи про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності розглядаються та вирішуються, *по суті*, (прим. – від автора) *апеляційним адміністративним судом* за місцем розташування нерухомого майна, що підлягає примусовому відчуженню (ч. 2 ст. 183-1). *Судом апеляційної інстанції у справах про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності визначений Вищий адміністративний суд України* (ч. 6 ст. 183-1).

Чи відображені ці зміни у ст. 18-20,184 чинного КАС України? Наразі інстанційна підсудність адміністративних справ визначена ст. 20 КАС України, а саме:

«1. Місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди), а також Вищий адміністративний суд України у випадках, встановлених КАС України, вирі-

шують адміністративні справи як суди першої інстанції. *Де вказівка на апеляційні адміністративні суди як суди першої інстанції після ново-введень ч. 3 ст. 172, ч. 2 ст. 183-1 КАС України?* (прим. – від автора).

2. Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції.

3. Вищий адміністративний суд України переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. У випадку, визначеному ч. 6 ст. 177 КАС України, Вищий адміністративний суд України переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення Київського апеляційного адміністративного суду. *Де вказівка на ч. 6 ст. 183-1 КАС України, коли ВАС України також є судом апеляційної інстанції у справах про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності? Це зауваження стосується й ч. 2 ст. 184 КАС України* (прим. – від автора).

4. Верховний Суд України у випадках, установлених КАС України, переглядає судові рішення адміністративних судів після їх перегляду в касаційному порядку».

Отже, під законодавче закріплення інстанційної підсудності за КАС України підпадає Верховний Суд України (далі – ВС України). ВС України відзначив 90-ту річницю з дня свого утворення. Від імені Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя з визначною подією суддів привітав заступник голови комітету Дмитро Шпенюв, який у своєму виступі зазначив: «Судді Верховного Суду незмінно демонструють прихильність букві й духу Закону, вірність службовому обов'язку, принципам верховенства права та справедливості. Позиція Верховного Суду України є справжнім **дороговказом** для всієї судової системи»[8].

Після прийняття Закону України за № 2453-VI [2] в усі національні процесуальні кодекси були внесені однакові за змістом зміни щодо статусу ВС України та обов'язковості його судових рішень, а саме: «Рішення Верховного Суду України, прийняте за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є **обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначені норми права, та для всіх судів України.** Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність з рішенням Верховного Суду України» [3]. Рішення Конституційного Суду України є також «обов'язковим до виконання на території Украї-

ни, остаточним і не може бути оскаржене» [1]. Рішення Вищого адміністративного суду України також є остаточним і не підлягає перегляду в апеляційному чи касаційному порядку [4]. Це надзвичайно важливі повноваження, але судова правотворчість не повинна замінити законотворчість Верховної Ради як єдиного органу законодавчої влади в Україні [1]!

«Законодавчі зміни повинні сприяти вирішенню проблем, що виникли, а не породжувати нові» [9].

Список використаних джерел: 1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529 (зі змінами). 3. Рішення КС України від 12.07.2011 року № 9-рп/. 4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.11.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-37. – Ст. 446(зі змінами). 5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, № 42. – Ст.492 (зі змінами). 6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56 (зі змінами). 7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права особи на перегляд судових рішень : Закон України від 24.05.2012 № 4847-VI // Голос України. – 2012. – № 110. 8. Голос України. – 2013. – № 33(5533). – С. 3. 9. Семишоцький Л. КС є надзвичайно важливою складовою системи гарантування прав і свобод людини та громадянина / Л. Семишоцький // Закон і бізнес. – 2012. – № 49 (1088).

УДК 338.47:656.7(045)

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА ДОСТУПУ ДО ТВОРУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

О.О. Гаценко, здобувач

Науковий керівник: О.П. Орлюк, д-р юрид. наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Київський науково-дослідний інститут інтелектуальної власності

У деяких країнах світу гарантується особливе право для авторів творів образотворчого мистецтва – право доступу – незважаючи на те, що це право не передбачено міжнародними договорами. Проте варто зазначити, що право доступу закріплено в законодавстві небагатьох країн. Причиною відмови більшості країн від регламентації цього права, на думку С. Сударишкова, є передусім те, що продаж товару, в якому втілено твір образотворчого мистецтва, не означає перехід інтелектуального права до власника товару, але автор такого твору образотворчого мистецтва часто позбавлений можливості вимагати забезпечення свого виключного права, оскільки його авторство на втілений у товарі твір важко встановити [1].

В Україні право доступу регламентується ст. 26 Закону, згідно з якою під час передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготов-

лення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника твору не можна вимагати доставки твору авторові.

Виходячи зі змісту цієї статті, автор має право звернутися з вимогою про надання доступу лише до власника твору, проте цілком реальною є ситуація, коли оригінал твору фактично знаходиться не у власника, а перебуває у володінні або користуванні іншої особи, тому, на нашу думку, у цій нормі хоча і вказується, що вимогу про право доступу автор може висунути власникові, під власником слід розуміти також й іншого володільця, в якого оригінал знаходиться в оперативному управлінні, господарському віданні, в оренді або в безвідплатному користуванні [2].

Такий підхід закріплено в законодавстві інших країн, зокрема ст. 13 Закону Швейцарії про авторське право визначає як зобов'язану особу будь-якого володільця примірника твору образотворчого мистецтва. Саме до будь-якого володільця автор твору може звернутися з вимогою про надання йому доступу до свого твору. У Німеччині автор твору образотворчого мистецтва вправі вимагати доступ до своїх творів від володільця оригіналу, створеного цим автором твору чи його копії (ст. 25 UrhG). Як вже зазначалось, лише розширене тлумачення змісту статті 26 Закону дає змогу дійти висновку, що під власником варто розуміти також й іншого володільця, в якого оригінал твору знаходиться в оперативному управлінні, господарському віданні, в оренді або безвідплатному користуванні (музей, картинна галерея). Тому з метою забезпечення реалізації авторові права на доступ до твору, на нашу думку, доцільно було б внести зміни до законодавства в частині збільшення кола осіб, які зобов'язані надати автору доступ до твору, а статтю 26 Закону викласти в такій редакції:

Під час передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника або іншого володільця твору образотворчого мистецтва. Власник або інший володільця не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника або іншого володільця твору не можна вимагати доставки твору авторові.

Крім того, для реалізації права доступу автор твору образотворчого мистецтва повинен мати у своєму розпорядженні інформацію про особу, у володінні якої перебуває його твір, оскільки, не володіючи такою інформацією, автор не зможе реалізувати це право. Звісно, проблем із встановленням володільця твору не виникне, якщо твір перебуває у володінні особи, якій автор сам передав твір (перше відчуження). Проте законодав-

ством не передбачено механізм: яким чином автор може дізнатися, до якої особи слід звертатися з вимогою надати право доступу, якщо твір, наприклад, було перепродано декілька разів. Простежити вирішення проблеми забезпечення автора твору такою інформацією можна на прикладі законодавства інших держав, зокрема у Німеччині автору надається право вимагати у розповсюджувача творів або аукціоніста забезпечити його інформацією щодо оригіналів творів автора, які були перепродані через посередника в особі такого розповсюджувача творів або аукціоніста.

На відміну від інших держав, законодавством яких це право визначено як особисте немайнове (наприклад, в Іспанії право автора на доступ до єдиного або рідкісного твору, якщо воно знаходиться у володінні іншої особи, міститься в переліку моральних прав (ст. 14.7), законодавство України не містить прямої вказівки: до якої категорії прав відноситься зазначене право.

Відсутність цього права в переліку особистих немайнових прав або майнових прав автора стала причиною виникнення протилежних поглядів у науковій літературі стосовно правової природи зазначеного права. Е.П. Гаврилов відносить його до особистих прав автора, мотивуючи це тим, що в іншому разі воно було б зазначене серед майнових прав автора у відповідній статті закону. Його відсутність у переліку особистих немайнових прав науковець пов'язує зі специфікою об'єкта (твору образотворчого мистецтва), крім того, на думку науковця, причинами, які викликали появу такого інтелектуального права, як право доступу, є те, що, по-перше, автор має право ще раз оглянути свій твір, що надихне його на створення нових творів, зокрема авторських повторів, і щоб закріпити своє враження – відтворити оригінал твору; по-друге, автор має право копіювати свій твір, який раніше взагалі не копіювався або хоч і копіювався, але раніше створені копії не повною мірою або неправильно відображають оригінал [3]. І.П. Янушкевич також вважає, що право доступу є немайновим, пояснюючи це тим, що воно має особливий, особистий характер [4]. До особистих прав відносить право доступу і Д. Подносков [5]. З цією позицією не погоджується О.П. Сергєєв, який зазначає, що право доступу надається автору твору для забезпечення можливості відтворення твору, тобто для реалізації майнового права. Відсутність же вказівки на це право у переліку майнових прав автора пояснюється невичерпністю зазначеного переліку [6]. М. Мірошникова також вважає право доступу майновим, оскільки воно покликане, перш за все, задовольняти економічні інтереси автора [7]. Підтримує цю позицію й А. Мелузова, на думку якої, право доступу є майновим, неуспадкованим і таким, що припиняється смертю автора через його нерозривний зв'язок із творцем твору, оскільки воно є невід'ємною частиною майнового права на відтворення специфічного твору, що існує в єдиному примірнику і фактично точно не

відтворного ніким, окрім автора [8]. У той же час О. Шилохвост [9] вважає, що право доступу за своїм характером не може бути однозначно віднесено ні до виключних прав, ні до особистих немайнових прав.

На думку ж Г. Чурпіти, право доступу є синтезом майнового та особистого немайнового права. Його майновий характер пов'язаний із забезпеченням можливості реалізації права автора відтворювати створений ним твір, а немайновий – у неможливості переходу цього права до правонаступників, зокрема спадкоємців [10]. На протидію цьому С. Бутнік-Сіверський визначає право доступу як особливе (специфічне) особисте немайнове право. Мотивуючи свою позицію тим, що, як і будь-яке особисте немайнове право автора, воно не може бути передано іншим особам, зокрема переходити в спадщину, а під час передання виключних майнових прав на твір образотворчого мистецтва право доступу до нього в автора все одно залишається [11]. Незважаючи на протилежні погляди стосовно правової природи права доступу до твору, всі без винятку науковці висловлюють думку, що це право не може переходити до спадкоємців автора. На нашу думку, незважаючи на специфічний характер, право доступу є особистим немайновим правом, оскільки воно діє лише впродовж життя автора твору, не переходить у спадщину та не має на меті обов'язкове отримання прибутку.

Список використаних джерел: 1. *Судариков С. А.* Авторское право : учебник / С. А. Судариков. – М. : Проспект, 2011. – С. 165. 2. *Зимин В. А.* Право следования и право доступа по российскому законодательству о правовой охране интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] / В. А. Зимин // Политика, государство и право. – 2012. – Режим доступа : <http://politika.snauka.ru/2012/05/342>. 3. *Гаврилов Э. П.* Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации (постатейный) / Э. П. Гаврилов, В. И. Еременко. – М. : Экзамен, 2009. – С. 88. 4. *Янушкевич И. П.* Авторское право в Российской Федерации : учебное пособие / И. П. Янушкевич. – М. : ИНИЦ Роспатента, 2000. – С. 31. 5. *Подносков Д. В.* Право следования и право доступа в российском авторском праве : дис. ... канд. юрид. наук / Д. В. Подносков. – М., 2006. – С. 48. 6. *Сергеев А. П.* Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебник / А. П. Сергеев. – М. : Проспект, 2003. – С. 221. 7. *Мирошникова М.* Особенности перехода авторских прав по российскому гражданскому праву / М. Мирошникова // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 8. – С. 24. 8. *Мелузова А. О.* Наследование авторских прав / А. О. Мелузова // Интеллектуальная собственность: правовые, экономические и социальные проблемы : сборник трудов аспирантов РГИИС: в 3-х ч. Ч. 2. – М. : РГИИС, 2002. – С. 5. 9. *Шилохвост О. Ю.* Наследование прав на результаты интеллектуальной деятельности и средства индивидуализации / О. Ю. Шилохвост // Патенты и лицензии. – 2008. – № 1. – С. 31. 10. *Чурпіта Г.* Право доступу до твору образотворчого мистецтва / Г. Чурпіта // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 5. – С. 18. 11. *Бутнік-Сіверський С.* Майнові авторські права як об'єкт спадкування / С. Бутнік-Сіверський // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 3. – С. 9.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Д.О. Кирильченко, студ. гр. ДСРб 10116 (316)

Науковий керівник: Т.М. Чумак, ст. викладач кафедри цивільного,
господарського, кримінального права та правосуддя
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що цивільне законодавство, як один із видів договірних зобов'язань, виділяє грошові зобов'язання, належне виконання яких має велике значення не лише для забезпечення нормального товарно-грошового обігу між громадянами, але й для належного функціонування кредитно-фінансової системи України, забезпечення майнових прав суб'єктів підприємництва під час здійснення ними своєї діяльності. Поряд з цим існують окремі проблеми застосування законодавства під час розгляду судами справ, предметом яких є грошові зобов'язання та відповідальність за їх неналежне виконання [1].

Тому питання щодо відповідальності за неналежне виконання грошових зобов'язань можна віднести до питань, що в теоретичному аспекті недостатньо висвітлені в цивілістичній літературі.

Метою дослідження є аналіз актуальних проблем цивільного законодавства з питань відповідальності за порушення грошових зобов'язань.

Результати теоретичного аналізу проблеми. В юридичній науці розрізняють грошові та негрошові зобов'язання. Згідно з чинним законодавством зобов'язання представляє собою правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Речі, що слугують знаряддям обороту або оснащені платіжною силою, можуть бути самостійними предметами зобов'язань – грошових зобов'язань у широкому розумінні слова [2, с. 32].

У Цивільному кодексі (далі – ЦК) України немає норми-дефініції, яка би закріплювала легальне визначення поняття грошового зобов'язання.

Визначення терміна «грошове зобов'язання» дає ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідно до якого грошове зобов'язання – це зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України [3]. Грошові зобов'язання можуть передбачати передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору.

У ст. 610 Цивільного кодексу України дається визначення поняття «порушення зобов'язання», як невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Відповідно до ст. 611 ЦК України, у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди [4].

Статтею 625 ЦК України передбачений спеціальний вид відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання: на боржника покладається обов'язок сплатити кредиторю на його вимогу суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Проценти, що стягуються за прострочення виконання грошового зобов'язання, є санкцією за його порушення. Отже, на відміну від процентів, які є звичайною платою за користування грошима, зокрема за договором позики (ст. 1048 ЦК), до них застосовуються загальні норми про цивільно-правову відповідальність. Проценти, встановлені ст. 625 ЦК, підлягають стягненню при наявності протиправного невиконання (неналежного виконання) грошового зобов'язання.

Проценти є самостійною формою цивільно-правової відповідальності у вигляді плати за користування чужими грошовими коштами. За своєю правовою природою вони не є неустойкою, що підтверджується практикою Верховного Суду України. Проценти, як правило, нараховуються на суму боргу за основним зобов'язанням. Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом, або іншими актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 536 ЦКУ).

Що стосується проблеми відсотків, процентів, неустойки, то ст. 170 ЦК 1963 р. називалася «Проценти», і ми знали, що проценти – це не штраф, не пеня, не неустойка, а це плата. У новому ЦК виник термінологічний хаос: в одній статті є проценти, а в іншій — відсотки, термін «процент» вжито в кількох значеннях, зокрема як плата за користування грошима. І ми вже нині дійшли розуміння того, що кредитні відносини – відносини платні, в тому числі й за участю фізичних осіб. Водночас, у ч. 2 ст. 549 ЦК зазначено, що штрафом є неустойка, яка обчислюється у відсотках. Українською мовою записали «відсотки», але читаємо по латині «процент». Отже, на думку З.В. Ромовської, штраф – це процент. Коли йдеться про відповідальність за порушення грошового зобов'язання у ст. 625 ЦК, то три проценти річних не є платою за користування, це штраф чи пеня. Отже, у ст. 625 ЦК йдеться про неустойку і саме за такого трактування цього терміна ми пов'язуємо її зі ст. 534 ЦК України. Щодо плати за користування грошима, то тут застосовується загальна неустойка, яка сьогодні триває один рік [5].

З.В. Ромовська вважає, що в банківській системі використовується принцип «снігової баби», тобто нарахована на січень пеня долучається до основного тіла кредиту за лютий, а потім з лютого значно більша сума переходить на березень і т. д., що суперечить ст. 61 Конституції України, в якій йдеться про те, що не можна бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, це так само заперечує зазначений механізм нарахування пені.

Крім того, практика банків, а певною мірою й судів, які передбачають стягнення і штрафу, і пені, суперечить ст. 61 Конституції. Рішення Конституційного Суду від 10 листопада 2011 р. стосується захисту прав споживачів і є дуже важливим.

Відповідно до ст. 607 ЦК однією з підстав припинення зобов'язання є неможливість його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. Що ж стосується грошового зобов'язання, то, як зазначав Л.А. Лунц, – об'єктивна неможливість його виконання може настати тільки у випадку зникнення або вилучення з обігу старих грошей без заміни їх новими, тобто лише під час знищення товарно-грошового господарства. Боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання грошового зобов'язання (ч. 1 ст. 625 ЦК) тому, що остання має суб'єктивний характер [6, с. 38].

Також свою позицію щодо питань, пов'язаних із грошовими зобов'язаннями, висловив професор, доктор юридичних наук О.П. Подцерковний, він звернув увагу на те, що Верховний Суд України у рішеннях, ухвалених наприкінці 2011-на початку 2012 р., роз'яснив багато питань щодо виконання грошових зобов'язань.

Актуальним також є питання щодо компенсації інфляційних втрат під час стягнення боргу в іноземній валюті, тому що багато боргів існує саме в іноземній валюті. На думку О.П. Подцерковного, формулювання ч. 2 ст. 625 ЦК дає право говорити про те, що ці положення не можуть застосуватись у частині інфляційних втрат до обрахування боргу в іноземній валюті, оскільки відшкодування процентів законодавець ставив за мету. Про це зазначено в рішеннях Верховного Суду України. Отже, прив'язування компенсації інфляційних втрат є прив'язуванням до валюти боргу, а не до валюти платежу. У будь-якому своєму рішенні суд не встановлює нове зобов'язання у новій валюті (у гривнях, як зазначають деякі заявники), а лише реалізує право на здійснення платежу, яке згідно з положеннями ЦК за загальними правилами має виконуватись в національній валюті. Але борг залишається в іноземній валюті, і тому йдеться про застосування індексу інфляції, який розрахований винятково на ціни в національній валюті, на борги в національній валюті, і за природою він не може застосовуватись до боргу, вираженого в іноземній валюті [5, с. 4].

Висновки. Таким чином, аналіз актуальних проблем цивільно-правової відповідальності за неналежне виконання грошових зобов'язань пока-

зав, що в українській цивілістичній літературі недостатньо уваги приділяється цьому питанню, наприклад, у ЦК України немає норми-дефініції, яка б закріплювала легальне визначення поняття грошового зобов'язання. Слід зважати на те, що визначений у ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» термін «грошове зобов'язання» вживається лише для цілей цього Закону, а тому у зв'язку з певним обмеженням кола грошових зобов'язань, установленим зазначеним Законом, навряд чи можуть ці положення бути за аналогією закону застосовані щодо всіх видів цивільно-правових грошових зобов'язань.

Крім того, існують окремі проблеми застосування цивільного законодавства під час розгляду судами справ, предметом яких є грошові зобов'язання та відповідальність за їх неналежне виконання. Аналізуючи статті ЦК з цього питання, також трапляються й термінологічні колізії.

Актуальним є питання щодо компенсації інфляційних втрат під час стягнення боргу в іноземній валюті, тому що багато боргів існує саме в іноземній валюті.

Отже, можна зробити висновок, що дослідження проблеми відповідальності за неналежне виконання грошових зобов'язань має велике значення для вдосконалення цивільного законодавства.

Список використаних джерел: 1. Боднар Т. В. Особливості виконання грошових зобов'язань у цивільному праві України [Електронний ресурс] / Т. В. Боднар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – № 60-62. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/jurydychni_nauky/articles/Specific_Features_of_the_Fulfillment_of_Pecuniary_Obligations_in_Civil_Law_of_Ukraine_17958.pdf 2. Луниця Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве / Л. А. Луниця; редкол.: А. В. Белевич, В. С. Ем, А. Е. Шерстобитов. – 2-е изд., исправл. – М. : Статут, 2004. – 350 с. 3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р., № 2343-ХІІ. 4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-ІV. 5. Вісник Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – 2012. – № 4(140). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vvsu/2012_4/4-2012-web-images/4-2012_2.pdf 6. Борисова В. І. Цивільне право України : навчальний посібник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – Т. 2. – 552 с.

УДК 347.65/.68

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ю.В. Назаренко, студ. гр. ДГПб 10113 (313)

Науковий керівник: **Т.М. Чумак**, ст. викладач кафедри цивільного,
господарського, кримінального права та правосуддя
Чернігівський державний технологічний університет

За життя кожна особа має право розпорядитися своїм майном на випадок смерті, а саме визначити коло спадкоємців у заповіті. У разі ж, якщо заповіту немає, заповіт було визнано недійсним або спадкоємці за запові-

том не прийняли спадщину, настає спадкування за законом. Тобто такий порядок спадкування має місце в усіх випадках, коли немає заповіту.

Спадкування за законом здійснюється в порядку черговості, а саме спочатку спадкує перша черга спадкоємців, а кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги або в інших випадках, передбачених нормативно-правовим актом, який регулює спадкові відносини. Спадкування за законом у різних країнах здійснюється в різному порядку, який визначається на законодавчому рівні. Порядок спадкування в Україні визначений у Цивільному Кодексі, який набрав чинності з 1 січня 2004 року.

Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу регулювання відносин, пов'язаних зі спадкуванням за законом, за українським та іноземним законодавством.

Цивільний кодекс України визначає п'ять черг спадкоємців за законом. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавці та той із подружжя, який його пережив, а також батьки. В другу чергу право на спадкування мають рідні брати та сестри спадкодавці, його баба та дід з боку батька, так і з боку матері. В третю чергу спадкують рідні дядько та тітка спадкодавця. В четверту чергу право на спадкування мають особи, які проживали разом зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини. І в останню чергу спадкують інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, а також утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї. Щодо внуків, правнуків, то вони спадкують за правом представлення. Цей же порядок спадкування прабаби, прадіда, племінників спадкодавці, двоюрідних братів та сестер [1, с. 359].

Частка у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. Кожна наступна черга спадкує, якщо немає спадкоємців попередньої черги.

Цивільний кодекс Російської Федерації визначає більшу кількість черг спадкоємців за законом, ніж Цивільний кодекс України. До спадкоємців першої черги відносяться діти, чоловік (дружина), а також батьки спадкодавця. Спадкоємцями другої черги є повнорідні і неповнорідні брати та сестри спадкодавця, його дідусь і бабуся як з боку батька, так і з боку матері. Якщо немає спадкоємців першої та другої черги, спадкоємцями третьої черги за законом є повнорідні і неповнорідні брати та сестри батьків спадкодавця. В частині 2 статті 1145 ЦК Російської Федерації зазначається, що спадкоємцями четвертої черги є прадідусь та прабабуся спадкодавця. Спадкоємцями п'ятої черги виступають діти рідних племінників і племінниць спадкодавця, рідні брати та сестри його дідусів та бабусь. У шосту чергу за законом спадкують діти двоюрідних онуків й онучок спадкодавця, діти його двоюрідних братів та сестер і діти двоюрідних дідусів та бабусь. Якщо немає спадкоємців попере-

дніх черг, то до спадкування щодо спадкоємців сьомої черги виступають пасинки, падчерки, вітчим і мачуха спадкодавця. Якщо немає інших спадкоємців за законом, то непрацездатні утриманці спадкодавця спадкують самостійно як спадкоємці восьмої черги [2].

Спадкування за законом здійснюється в частках. Спадкове майно спадкується в рівних частках. Так само розмір спадкового майна визначається і в Цивільному Кодексі України.

Отже, порівняно з ЦК України перелік осіб за ЦК Російської Федерації, які можуть бути спадкоємцями за законом, є більш розширеним і деталізованим. Прабабуся та прадідусь за цим Цивільним Кодексом віднесені до четвертої черги спадкоємців на відміну від Цивільного Кодексу України, який визначає, що така категорія осіб спадкує за правом представлення. Щодо п'ятої, шостої та сьомої черги спадкоємців за ЦК Російської Федерації, то всі ці особи, зазначені в ЦК України досить загально, і вони віднесені до категорії «інші родичі спадкодавця». Остання черга спадкоємців за Цивільним Кодексом Російської Федерації, а саме непрацездатні утриманці спадкодавця, передбачена і ЦК України. За ним утриманці спадкодавця віднесені до п'ятої черги спадкування. А також у ч. 2 статті 1265 ЦК України зазначається, що утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування. ЦК Російської Федерації не містить визначення того, хто є утриманцем.

За Цивільним Кодексом Латвійської Республіки розрізняють чотири черги спадкоємців за законом: в першу чергу успадковують без відмінності ступеня близькості всі ті родичі спадкодавця по низхідній лінії, між якими з одного боку та спадкодавцем з іншого боку немає інших родичів по низхідній лінії, які мають право спадкування; у другу чергу від спадкодавця спадкують родичі по висхідній лінії за ступенем близькості, а також рідні брати та сестри спадкодавця та діти до нього померлих рідних братів і сестер; у третю чергу успадковують зведені брати та сестри спадкодавця та діти до нього померлих зведених братів і сестер; у четверту чергу успадковують інші родичі найближчій ступеня, незалежно від того, повна спорідненість або неповна [3].

Цивільний кодекс Латвійської Республіки, а саме стаття 405, як правило, не деталізує перелік осіб, які можуть бути спадкоємцями за законом. Спадкоємці першої та другої черги спадкування зазначаються досить загально, що ж щодо спадкоємців третьої та четвертої черги, то їх перелік є більш деталізованим.

За Цивільним кодексом Грузії в першу чергу спадкують діти померлого, дитина, що народилася після смерті спадкодавця, чоловік (дружина), батьки (усиновлювачі). У другу чергу – сестри і брати померлого. Племін-

ники спадкодавця та їхні діти вважаються спадкоємцями за законом, якщо до часу відкриття спадщини немає в живих того з батьків, який був би спадкоємцем спадкодавця. До третьої черги спадкоємців відносяться – бабуся і дід, мати і батько бабусі та мати і батько діда як з боку матері, так і з боку батька. Мати і батько бабусі та мати і батько діда вважаються спадкоємцями за законом, якщо до часу відкриття спадщини бабусі й діда немає в живих. У четверту чергу – тітки (сестри матері і батька) і дядька (брати матері і батька). У п'яту чергу – племінники (діти сестер матері і батька і діти братів матері і батька), а якщо їх немає в живих, їх діти [4].

ЦК Грузії містить таку ж кількість черг спадкування, як і ЦК України. Але є певні відмінності. Насамперед, за ЦК Грузії, баба і дід віднесені до третьої черги спадкоємців, а за ЦК України ця категорія осіб віднесена до другої черги. Ще однією відмінністю є те, що за ЦК України племінники і племінниці не віднесені до окремої черги спадкоємців, вони спадкують лише за правом представлення. За Цивільним Кодексом Грузії племінники і племінниці віднесені до окремої черги, а саме до п'ятої черги спадкоємців. Ще однією відмінністю є те, що за ЦК Грузії утриманці не віднесені до жодної з черг спадкування. У статті 1338 зазначається, що неприцездатні особи, які перебували на утриманні спадкодавця і не можуть самостійно утримувати себе, якщо вони не згадані в заповіті, мають право вимагати утримання (аліменти) зі спадку.

Отже, дослідивши порядок спадкування за Цивільними Кодексами різних країн, слід зазначити, що порядок спадкування за законом, закріплений ними є досить різним. Відмінності полягають у кількості черг спадкоємців за законом, у деталізованості переліку таких осіб.

Найбільш деталізовано дає перелік спадкоємців за законом Цивільний кодекс Російської Федерації. Він визначає вісім черг спадкоємців за законом. Цивільні кодекси України та Грузії встановлюють п'ять черг спадкоємців за законом. Цивільний Кодекс Латвійської Республіки визначає чотири черги спадкоємців, не перераховуючи цих осіб, визначаючи лише ступінь спорідненості. Особливістю Цивільного Кодексу України є те, що жодним із зазначених вище Цивільних Кодексів не передбачено можливість зміни черговості одержання права на спадкування. Статтею 1259 ЦК України передбачено такий порядок, а саме черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини, а також фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Отже, немає жодного Цивільного Кодексу, який би однаково регулював відносини, пов'язані зі спадкуванням, оскільки законодавство кожної країни є особливим і регулює ті відносини та питання, які є характерними саме для цієї країни, враховуючи всі особливості, які їй притаманні.

Список використаних джерел: 1. *Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 28 листопада 2012р.* – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 380 с. 2. *Гражданский Кодекс Российской Федерации* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1136961&subID=100039604,100039607,100040166,100040170,100040617#text>. 3. *Гражданский Кодекс Латвийской Республики* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1260168&subID=100123791,100123794,100125691,100126189,100126194,100126196#text>. 4. *Гражданский Кодекс Грузии* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1259884&subID=100122131,100122137,100122157,100122330#text>.

Підсекція кримінального права та правосуддя

УДК 343.3/7:342.841

ВІДМЕЖУВАННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ (Ч.Ч. 1-3 СТ. 158 КК УКРАЇНИ) ВІД СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ (СТ. 366 КК УКРАЇНИ)

І.В. Берднік, канд. юрид. наук, доц., зав. кафедри цивільного, господарського, кримінального права та правосуддя
Чернігівський державний технологічний університет

У теорії кримінального права, а також слідчій і судовій практиці залишається актуальною проблема розмежування злочинів, які порушують виборчі права громадян із суміжними складами злочинів. Насамперед, мова йде про розмежування фальсифікації виборчих документів, документів референдуму чи неправильного підрахунку голосів зі злочинами, передбаченими ст. 366 КК України «Службове підроблення».

Метою статті є аналіз критеріїв відмежування фальсифікації виборчих документів, документів референдуму від службових підроблень.

Під час відмежування фальсифікації виборчих документів, документів референдуму від службового підроблення (ст. 366 КК) необхідно зазначити, що ці злочини слід відмежовувати за їх об'єктом і предметом.

Злочини, передбачені в ч. 1-3 ст. 158 КК України, містяться в розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших соціальних прав і свобод людини і громадянина». Злочин, передбачений ст. 366 КК України «Службове підроблення», міститься в розділі XVII «Злочини в сфері службової діяльності». Об'єктом фальсифікації виборчих документів, документів референдуму чи неправильного підрахунку голосів виступає

встановлений законом порядок виготовлення, зберігання та використання виборчих документів та документів референдуму, який забезпечує нормальну організацію та проведення виборів і референдуму, правильний підрахунок голосів та встановлення результатів голосування, а також виборче право громадян, право на участь у референдумі.

М.І. Мельник під злочинами у сфері службової діяльності розуміє передбачені КК України суспільно небезпечні діяння, які посягають на встановлений законом порядок здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності своїх повноважень і пов'язані з порушенням службовою особою таких повноважень, що завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам і інтересам фізичних та юридичних осіб, державним або громадським інтересам [1].

Схожий підхід до визначення об'єкта злочинів у сфері службової діяльності в А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька, які вважають, що родовим об'єктом цих злочинів є встановлений законом порядок здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності своїх повноважень, а безпосередніми – правильна (нормальна) службова діяльність певних ланок державного та громадського апарату, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємств, установ і організацій. Крім того, додатковими факультативними безпосередніми об'єктами злочинів у сфері службової діяльності, на їх думку, можуть бути: здоров'я і гідність особи, її права та свободи, власність, інші блага [2].

Далі, звертаючись до конкуренції загальної і спеціальної норми, здійснено аналіз предмета злочинів.

Розглядаючи диспозицію ст. 366 КК України необхідно зазначити, що предмет цього злочину, визначений законодавцем як «офіційний документ», є обов'язковою ознакою цього складу. Офіційний документ, дійсно, фіксує в собі суспільні відносини у сфері нормальної, встановленої законом управлінської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування. Разом з тим в офіційному документі як предметі злочину, передбаченого ст. 366 КК України, знаходять своє вираження не один, а декілька об'єктів – основний і додатковий. Безпосереднім впливом на офіційний документ шкода заподіюється не лише цінностям у сфері владного управління суспільним життям, але й законним інтересам громадян, підприємствам, установам, організаціям, що виступають сторонами тих чи інших правовідносин, які фіксуються за допомогою документів.

На думку П.П. Андрушка, А.А. Стрижевської, предметом злочину, передбаченого ст. 366 КК, є офіційні документи – належним чином оформле-

ні акти, що засвідчують факти та події, що мають юридичне значення, а також мають властивість породжувати певні правові наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення правовідносин. Такі документи можуть складатися не лише службовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а й представниками влади (наприклад, складання відповідно до законодавства протоколів про адміністративне правопорушення компетентними особами) та службовими особами, які наділені повноваженнями службової особи за спеціальним повноваженням компетентним органом (наприклад, арбітражні керуючі) [3].

Для того, щоб той чи інший акт був визнаний документом та мав статус офіційного, він повинен відповідати певним ознакам:

1) документ повинен містити певну інформацію (відомості, дані тощо);
2) така інформація має бути зафіксована у тій чи іншій формі (письмовій, цифровій, знаковій) і мати певні реквізити (бланк, печатку, штамп, голограму), які передбачені законом чи іншим нормативним актом;

3) інформація повинна бути зафіксована на відповідному матеріальному носії (папері, дискеті, диску, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо) з метою її зберігання, використання або розповсюдження;

4) документ має бути складений, засвідчений, виданий чи розповсюджений в інший спосіб службовою особою від імені державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, а також підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності. Офіційним згідно зі ст. 366 КК є лише такий документ, що містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які породили чи здатні породити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

М.І. Мельник під документом, який є предметом злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 366 КК, розуміє передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання і розповсюдження інформації, яка має юридичне значення, за допомогою фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, дискеті або іншому носії, а під офіційними документами – документи, що складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності, які посвідчують конкретні факти й події, що мають юридичне значення, складені належним чином за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис). М.І. Мельник вважає, що приватні документи також можуть бути офіційними, якщо вони складені, наприклад, нотаріусом, або якщо вони передані громадянином для зберігання або використання в державні, колективні чи приватні підприємства (наприклад, довіреність на одержання зарплати) [4].

Наведена позиція М.І. Мельника фактично поділяється (відтворюється) Т.І. Слущкою: офіційним документом є документи, що складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ і організацій будь-якої форми власності, які посвідчують конкретні факти і події, що мають юридичне значення, складені належним чином, за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис). Щодо приватних документів, то вони, як вважає Т.І. Слущка, також можуть вони передані громадянином для зберігання або використання в державні, колективні чи приватні підприємства (наприклад, довіреність на одержання зарплати) [5].

Предметом злочину, передбаченого ст. 366 КК, можуть бути і нормативно-правові акти, у тому числі закони та постанови, прийняті Верховною Радою України, проекти цих актів, прийняті за основу в першому читанні, та проекти, розглянуті і схвалені профільними комітетами Верховної Ради України і рекомендовані Верховній Раді України для прийняття, а також проекти законів та постанов, поданих суб'єктами законодавчої ініціативи. Підроблення зазначених документів може виражатися в їх складанні (виготовленні), зміні їх тексту, внесенні виправлень, іншої модифікації зафіксованої в них інформації, у тому числі і щодо текстів нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України чи іншим органом, зокрема Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування на стадії їх редагування та підготовки до оприлюднення, що має місце в нормотворчій діяльності.

Предметом службового підроблення у формі внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей є інформація, зафіксована у справжньому документі, а саме службове підроблення виражається у спотворенні (модифікації, зміні) інформації, зафіксованої на певному матеріальному носії, у тому числі і за допомогою видалення (знищення) частини такої інформації. Складання завідомо неправдивих документів є різновидом підроблення документів, виділеним законодавцем у самостійну форму вчинення злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 366 КК.

Зазначимо, що з позиції законодавчої техніки текст диспозиції ч. 1 ст. 366 КК України сформульований нечітко і неоднозначно, внаслідок чого зміст окремих ознак, передбаченого нею складу злочину може тлумачитись неоднозначно, множинно. Це стосується як визначення форм вчинення цього злочину, так і предмета злочину як у теорії кримінального права, так і у правозастосовчій практиці.

Законом від 11 червня 2009 р. № 1508-У1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», який набрав чинності з 1 січня 2010 р., внесено відповідні зміни і доповнення до положень КК, зокрема дано нове визначення понять «службова особа» та «офіційний документ», а також у диспозиції ст. 366 КК термін «документ» замінено терміном «офіційний документ». Зазначене сприятиме правильному й однаковому застосуванню судами законодавства під час розгляду справ цієї категорії та більш якісному їх розгляду.

Детальна характеристика предмета злочину «Службове підроблення» дає можливість простежити істотні його відмінності від ознак предмета фальсифікації виборчих документів та документів референдуму (ч.ч. 1-3 ст. 158 КК України).

Крім того, ст. 366 і ч.ч. 1-3 ст. 158 КК України слід відмежовувати і за ознаками суб'єкта. Ці ознаки прямо зазначені в тексті диспозиції однієї і другої статті. Так, у ч.ч. 1-3 ст. 158 КК України зазначається: «... якщо ці діяння, вчинені членом виборчої комісії, комісії з референдуму, кандидатом, його уповноваженим представником, уповноваженою особою політичної партії (блоку), членом ініціативної групи референдуму». У ст. 366 КК України суб'єкт інший – службова особа.

На думку автора, є певні відмінності й схожості і в суб'єктивній стороні розглядуваних складів злочинів. Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч.ч. 1-3 ст. 158 і ст. 366 КК України, характеризується прямим умислом. Проте у ст. 366 КК України обов'язковою ознакою є наявність корисливої чи іншої зацікавленості суб'єкта злочину. Частини 1-3 ст. 158 КК не містять посилань на таку ознаку, але очевидно, що й фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців вчиняється з корисливою зацікавленістю.

Отже, відмежування фальсифікації виборчих документів та документів референдуму від злочину, передбаченого ст. 366 КК України, слід проводити за об'єктом, предметом і суб'єктом посягання.

Список використаних джерел: 1. Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав / М. І. Мельник. – К. : Атіка, 2005. – С. 34. 2. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – С. 75. 3. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності : кримінально-правова характеристика : [навчальний посібник] / П. П. Андрушко, А. А. Стри-

жевська. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 251. 4. *Международные акты о правах человека* : сб. документов. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 125. 5. *Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності* : [навчальний посібник] / Т. І. Слуцька. – К. : КНТ, 2007. – С. 31-32.

УДК 343.98

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕТРАДИЦІЙНИХ ГАЛУЗЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

І.П. Осипенко, ст. викладач кафедри цивільного, господарського,
кримінального права та правосуддя

Чернігівський державний технологічний університет

Сучасні умови боротьби зі злочинністю вимагають від слідчого все більшої майстерності. Зумовлено це, по-перше, зростанням професіоналізму злочинців, посиленням організаційних засад підготовки, вчинення та приховуванням злочинів; по-друге, небажанням громадян брати участь у розслідуванні, відмовою в суді від раніше даних показань; по-третє, низьким рівнем тактико-психологічної грамотності слідчих, який не відповідає сучасним реаліям.

Беручи це до уваги, на наш погляд, поряд з традиційними потрібно зважати на нові, нетрадиційні методи розкриття злочинів, на можливість використання в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності досягнень інших наук.

Предметом дослідження є використання у розслідуванні злочинів, поряд з традиційними криміналістичними, і нетрадиційних знань, прийомів та методів пізнання, тобто тих, які ще не дістали достатнього визнання та поширення, які не можна віднести до загальновідомих, загальноновизнаних, впроваджених у практику та впорядкованих у теорії криміналістики.

Наука та практика, в тому числі і зарубіжна, пропонують нові прийоми, засоби та методи, які прийнято називати нетрадиційними. Під нетрадиційними слід розуміти такі знання й методи, які ще не набули достатнього визнання і поширення, які не можна віднести до загальновідомих у науці та усталених і впроваджених у практику.

Відповідно нетрадиційні криміналістичні знання й методи можна визначити як такі, що не дістали достатнього визнання в теорії криміналістики та впровадження у практику, та які криміналістика пристосовує і використовує у своїх цілях для розкриття і розслідування злочинів [3, с. 95].

До знань та методів, які є нетрадиційними, належить і наука, яка за останні роки набула розвитку в країнах Заходу. Вона має назву «мова жестів», або «мова тіла» (body language (англ.) – мова жестів). У наукових дослідженнях про неї говорять як про «кінесику». В літературі кінесику визначається як напрям наукових досліджень, що дає можливості одер-

жання невербальної інформації про людину на підставі її поведінки при невербальному зв'язку, що відбувається у процесі спілкування з нею.

Вітчизняні та зарубіжні літературні джерела в галузі психології переконливо свідчать про різноманітність невербальної інформації, яка об'єктивно закладена в різні жести людей. Деякі жести людини є культурно придбаними продуктами соціалізації особистості. Кількість їх невелика, вони контролюються свідомістю і представляють для суб'єктів криміналістичного спостереження меншу пізнавальну цінність. Інша річ – генетично вроджені жести – біологічна спадщина людини. Хоча у сучасних людей ці жести іноді втратили своє початкове значення, вони тим не менш збереглися як передані з покоління в покоління стереотипи поведінки, що відображають той чи інший психічний стан їх носіїв [7, с. 253].

Як свідчать психологи, мова поглядів, міміки, жестів, рухів може допомогти не тільки в пошуку злочинців, але і звичайному спілкуванні [6, с. 67].

Аналіз існуючих у кінесіці рекомендацій дозволяє розробити методику їх застосування в криміналістичній тактиці для використання під час проведення окремих слідчих дій, наприклад, під час допиту, коли слідчий особисто спілкується з допитуваним з метою одержання відомостей про обставини, що мають бути доведені в кримінальній справі. Допит є специфічною формою міжособистих стосунків, тут велике значення мають закономірності психічної діяльності людей. Так, психологія розкриває сутність та механізм такого психічного процесу, як репродукція сприйнятої інформації, а кінесика дозволяє оцінювати її достовірність і, крім того, значно полегшує встановлення психологічного контакту слідчого з допитуваним.

Допит як інформаційний процес є джерелом таких видів інформації: змістовної, мімічної, конклюдентної.

Міміка людини відображає їх відношення до інформації, що ними повідомляється, та є своєрідною реакцією на різного роду подразники: на запитання слідчого, пред'явлення речових доказів, висновків експерта або показання інших осіб. Мімічна інформація дуже динамічна. У той же час, незважаючи на велику різноманітність, мімічні рухи мають стійкі форми вираження. Проте важливо пам'ятати, що далеко не завжди адекватні вони психічному стану людини, їх необхідно враховувати у комплексі з усією одержаною під час провадження інформацією.

Поряд з тим мімічні рухи і певні реакції у відомому сенсі можуть орієнтувати слідчого для оцінювання власної тактичної лінії, з'ясування можливостей використання доказів з метою викриття неправди, встановлення винної обізнаності особи.

У процесі допиту слідчий може спостерігати довільні і мимовільні реакції допитуваного на поставлені запитання. Довільна реакція регулюється зусиллям волі людини і зовні може виражатися в потиранні рук, чухання чола, крученні гудзиків, постукуванні пальцями по столу і

т. п. Не піддаються регулюванню вольовими зусиллями так звані мимовільні реакції, наприклад почервоніння або збліднення шкіри обличчя, тремтіння, кашель, зміна голосу і т. п. Ці реакції теж не завжди адекватно відображають стан людини. Сльози можуть бути сльозами радості, а не смутку; сміх може бути наслідком відчаю, а не веселощів; мімічні зміни зовнішності можуть бути наслідком нездужання, раптового болю і т. п. Тому довільним і мимовільним реакцій не може бути надано доказове значення. Разом з тим мімічні рухи і названі реакції у відомому сенсі можуть орієнтувати слідчого в оцінюванні власної тактичної лінії, можливостей використання доказів з метою викриття неправди, викриття винного, встановлення його винною усвідомленості.

У провадженні очної ставки особлива увага звертається на емоційну напруженість, яка виникає в ході цієї слідчої дії. У цьому плані особливо важливий контроль слідчого як за ходом очної ставки, так і за поведінкою осіб, що беруть участь у ній. Нерідко учасники очної ставки можуть узгодити свої свідчення в процесі проведення її, використовуючи для цього мімічні та пантомімічні дії. Слідчий повинен під час підготовки очної ставки передбачати подібну поведінку. У процесі очної ставки може мати місце і психологічний натиск, коли особа, що бажає очну ставку використовувати у вигідному для себе відношенні, допускає погрози, образи, шантаж стосовно іншого учасника очної ставки. У цьому випадку рекомендується перервати очну ставку, зафіксувавши в протоколі свідчення, дані до моменту грубого впливу на допитуваного, а сам цей момент відобразити в протоколі очної ставки, як причину її припинення [8, с. 132].

Головний фактор тактики обшуку несподіваність. Його застосування слідчим позбавляє особу, в якій проводиться обшук, можливості підготуватися фактично і, що не менш важливо, психологічно. Несподіваність дій слідчого являє собою дійовий засіб подолання протидії розслідуванню. Дослідження доводять, що протидії чинилися в 88 % вивчених кримінальних справ. Поведінка обшукуваного або членів його сім'ї (при вмілому володінні слідчим методикою мови жестів) дає додаткову інформацію про місцезнаходження розшукуваних предметів.

На місця знаходження розшукуваних предметів може вказувати недоволена реакція обшукуваного на ті чи інші дії слідчого. Зміна тембру голосу, кольору обличчя, тремтіння рук та інші прояви, що вказують на високу ступінь його нервової напруги і виникають під час здійснення пошуків у певному напрямі або обстеження певних об'єктів, є своєрідними сигналами, що свідчать про знаходження тайника поруч. Автономні сигнали виникають з фізіологічних змін, що не підлягають свідомому контролю: наявність поту, блідості, рум'янцю, частота темпу дихання, почісування окремих частин тіла, рухи тіла виказують наявні в дійсності почуття.

Коли людина говорить неправду, то допускає суперечливі висловлення, демонструє більше рухів тіла в бік, а також рухів, характерних для втечі. Змінюється і величина її зіниць.

Щоб спостереження за обшукуваним та тими особами, які знаходяться при обшуку, було найбільш ефективним, його доцільно доручати спеціалісту, котрий володіє мовою жестів.

Практично всі методи і прийоми кінесики, що дозволяють правильно розцінювати думки, намір, стан людини та достовірність повідомленої нею інформації, можуть бути застосовані під час виконання окремих слідчих дій, особливо там, де існує спілкування людей. Але не завжди: в кінесики відомо, що динамічні ознаки засвоєних жестів людини індивідуальні та стійкі, та закріплені в звичних рухах, наприклад, під час ходіння, паління. Ця обставина може бути використана при такій слідчій дії, як пред'явлення для впізнання [2, с. 61].

У цілому важко проводити стрімкий аналіз мови жестів у особи, показання якої оцінюються і перевіряються слідчим. Крім окремих жестів, існує ще багато важливих нюансів, які в цілому мають назву комбінацій (груп) невербальних комунікацій. У цьому випадку знання методики мови жестів корисно застосовувати для перегляду відеозапису слідчих дій.

Практично всі люди в житті так чи інакше підсвідомо користуються мовою жестів. Тому є необхідність вивчення навичок невербальної комунікації, яка є часткою психічної культури людини. Отримані при цьому дані можуть бути успішно використані у боротьбі зі злочинністю.

З наведеного вище необхідно зробити висновок про те, що результати досліджень психології для розкриття та розслідування злочинів, зокрема в частині використання невербальної інформації, є невід'ємною складовою цього процесу та мають використовуватись оперативними співробітниками та слідчими у комплексі з усіма напрацьованими в теорії та практиці криміналістики методами та засобами.

Список використаних джерел: 1. Барков В. І. Психологічне супроводження оперативнорозшукувочої діяльності в органах внутрішніх справ / В. І. Барков, Ю. Б. Ірхін, Т. Р. Морозова. – К. : КНТ, 2008. – С. 95. 2. Клевцов О. Мова жестів як нетрадиційне знання в розслідуванні злочинів / О. Клевцов // Право України. – 1998. – № 4. – С. 58-61. 3. Клименко Н. Можливості використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань і методів / Н. Клименко, О. Клевцов // Право України. – 1998. – №1. – С. 95-100. 4. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 156 с. 5. Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання / В. А. Некрасов. – К. : КНТ, 2007. – 216 с. 6. Образцов В. А. Криминалистическая психология / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2002. – 448 с. 7. Пиз А. Новый язык телодвижений / А. Пиз, Б. Пиз. – М. : Эксмо. – 2007. – 416 с. 8. Практика уголовного сыска : научно-практический сборник / под. ред. А. И. Алексеева. – М. : Лига Разум, 1999. – 242 с. 9. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України / Л. Д. Удалова. – К. : Вид. Полівода А. В. – 2006. – 323 с.

ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НОРМАХ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

М.Ю. Сокол, викладач кафедри цивільного, господарського, кримінального
права та правосуддя

Чернігівський державний технологічний університет

Ускладнення соціально-економічних відносин в Україні, з одного боку, та розвиток науки, вдосконалення методів і засобів дослідження, – з іншого, збільшили можливості для звернення слідчих та суддів до осіб, що володіють спеціальними знаннями з метою використання цих знань у процесі доказування. Це стосується не тільки резонансних злочинів, про які відомо всій країні та за її межами, а що не менш важливо, – й експертного забезпечення правосуддя у будь-якому випадку, коли особі чи органі, у провадженні яких перебуває кримінальна, адміністративна, цивільна чи господарська справа, необхідно вирішити питання, що потребують використання спеціальних знань. Саме тому дуже важливо, щоб судова експертиза проводилася на основі законодавства. Адже згідно з вимогами ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» – законність є одним із основних принципів здійснення судово-експертної діяльності.

Зупинимося на деяких питаннях нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що, на наш погляд, потребують вирішення. Перша проблема, яку пропонуємо розглянути, стосується меж компетенції судового експерта. Відповідно до ст. 1 Закону України про судову експертизу, судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду. Загальновідомо, що експертом є компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями та залучається органами розслідування, судом для проведення експертизи. Під спеціальними знаннями розуміють професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, необхідні для вирішення питань, які виникають під час розслідування та розгляду у суді конкретних справ. Спеціальні знання не є загальнопоширеними, загальновідомими, ними володіють спеціалісти – професіонали у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. Ці знання одержуються у процесі навчання та практичної діяльності за тією чи іншою спеціальністю (фахом), причому вони включають у себе не тільки відповідні знання, а й навички та вміння із застосування цих знань. Особи, що володіють такими знаннями та досвідом, іменуються у судочинстві обізнаними особами.

Таким чином, судова експертиза – це завжди проведення спеціального дослідження, що потребує глибоких знань у тій чи іншій галузі. Об'єкти та

завдання з таких досліджень – найрізноманітніші, але при цьому слід враховувати, що експерт, відповідно до чинного законодавства, не може вирішувати правових питань, навіть якщо за своїм освітнім рівнем він обізнаний у галузі правознавства, тобто вирішення правових питань не є компетенцією судового експерта, а є прерогативою слідчого та суду [1].

Не можна залишити поза увагою той факт, що в криміналістичній літературі, особливо останнім часом, активно обговорюється питання щодо протилежного ставлення до такого становища. Деякі автори наводять серйозні аргументи на користь необхідності введення в практику судово-експертної діяльності правової (юридичної) експертизи. Юридичну судову експертизу слід розуміти як експертне дослідження матеріальних і процесуальних ознак актів (документів), які підлягають дослідженню у суді за їх змістом і формою та ґрунтуються на висновках судових експертів, залучених судом (прокурором, слідчим), що допомагає суду досягти об'єктивності у доказуванні, додержуватися принципів рівних можливостей у процесі, презумпції невинуватості, повноти дослідження прав сторін, забезпечення змагальності в доведенні дійсного стану фактів та захисту своїх прав і свобод [2].

Тією чи іншою мірою торкаються завдання, що виникають на межі юридичних та спеціальних знань, у практиці судової експертизи вирішуються вже тепер. Це, наприклад, стосується питань судової автотехнічної експертизи щодо відповідності дій учасників дорожнього руху вимогам «Правил дорожнього руху»; судової експертизи в галузі охорони праці з оцінювання дій відповідних осіб щодо дотримання правил техніки безпеки; судово-економічних досліджень з питань застосування законодавства у сфері фінансово-кредитних операцій, оподаткування тощо; експертизи об'єктів інтелектуальної власності та інших видів експертиз, які широко використовуються в практиці розслідування і судового розгляду кримінальних, адміністративних, цивільних та господарських справ. Це означає, що питання надання статусу судової правової (юридичної) експертизи потребує детального вивчення, обговорення та вирішення.

Ще одна проблема, яка вже тривалий час є предметом дискусії, – це наявність у кримінальному законодавстві норм щодо відповідальності судового експерта за давання завідомо неправдивого висновку та за відмову від давання висновку. Стаття 4 Закону України про судову експертизу, яка закріплює гарантії незалежності судового експерта і правильності його висновку, визначає, що незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечується кримінальною відповідальністю судового експерта за давання завідомо неправдивого висновку і відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Ця норма кореспондується з вимогами статей 384, 385 КК. Прихильники наявності цих норм підтримують їх принципову необхід-

ність. У той же час їх противники підкреслюють, що виток попередження саме експерта про кримінальну відповідальність ставлять його у принижене становище поряд з іншими учасниками процесу (ні дізнавач, ні слідчий, ні суддя не попереджаються про відповідальність за не-об'єктивне проведення дізнання, досудового або судового слідства). Серед версій появи згадуваної норми у законі є така: така норма виникла ще на початку становлення радянського законодавства. Якщо особами, котрі залучалися до роботи в правоохоронних органах, судах того часу, були вихідці з пролетаріату, то як обізнаних осіб новій владі доводилося залучати представників інтелігенції, тобто представників дворянського стану, вже сама належність до якого викликала недовіру влади до їх діяльності як експертів. Саме тому й виникла норма щодо попередження обізнаних осіб про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивого висновку, яка «прижилася» в кримінальних кодексах УРСР 1922, 1960 років, а потім і в КК України 2001 року.

Ми підтримуємо тих науковців, що говорять про необхідність не залякувати експертів покаранням, а створити вигідні умови для здійснення судово-експертної діяльності [3]. Однак на сьогодні ця норма існує в законі, але не врегульована належним чином. Виходячи зі змісту ст. 384 КК України, злочин, відповідальність за який передбачена цією нормою, може вчинятися під час проведення дізнання, досудового слідства, проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради або в суді. Саме тому обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину є обстановка і час його вчинення. У ст. 384 КК говориться про завідомо неправдивий висновок експерта в суді. Тут слід зауважити, що стаття не містить прямої вказівки щодо кримінальної відповідальності експерта за давання ним неправдивого висновку на стадії підготовки справи до суду або під час проведення судового слідства у випадках, коли суддя (суд) призначив експертизу для провадження не в суді, а в експертній установі чи за іншим місцем знаходження об'єкта. Це дає підставу для неоднозначного сприйняття норми, тобто можна думати, що кримінальна відповідальність за завідомо неправдивий висновок у суді передбачена тільки за висновок, зроблений експертом під час судового розгляду справи в судовому засіданні. Тому ця стаття потребує уточнення її положень щодо обстановки та часу вчинення злочину. На цих же підставах, на нашу думку, редакція ч.1 ст. 385 КК також потребує внесення змін, а саме – заміни слів «покладених на нього обов'язків у суді» на слова «покладених на нього обов'язків судом».

Ще одне положення законодавства України щодо здійснення судово-експертної діяльності, яке потребує вдосконалення, міститься у ст. 387 КК, що передбачає кримінальну відповідальність за розголошення даних досудового слідства або дізнання особою, попередженою в установленому за-

коном порядку про обов'язок не розголошувати такі дані. Коментуючи положення цієї норми, слід зазначити, що статтею 222 нового КПК передбачено, що дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають це можливим.

У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

У той же час КПК не передбачає, в якому порядку може бути здійснено таке попередження. Виходячи із загальної доктрини кримінально-процесуального законодавства, про це має бути складений протокол. На практиці ж часто використовують як форму попередження – підписку про нерозголошення, а то й усно. Отже, в законі треба передбачити порядок попередження експерта про нерозголошення ним даних досудового слідства.

Ми бачимо, що проблеми судово-експертної діяльності в нормах чинного законодавства існують і потребують доопрацювання і вдосконалення, незважаючи на те, що був прийнятий новий Кримінально-процесуальний кодекс України. Доки не буде точно визначено поняття судово-експертна діяльність і точно визначені повноваження експерта, буде існувати проблема у цій сфері.

Список використаних джерел: 1. *Про судову експертизу* : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994.– № 28.– Ст. 232. 2. *Кримінально-процесуальний кодекс України* // Офіційне видання. – К. : Парламентське видав, 2013. – С. 167. 3. *Силиванова А.* Проблема запровадження в судовий процес правової експертизи / А. Силиванова // *Право України.* – 2012. – № 8. – С. 32-34.

УДК 343.9

ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ, ЯК ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ

І.С. Мірошниченко, ст. прокурор відділу забезпечення участі прокурорів у господарському судочинстві прокуратури м. Києва

На сучасному історичному етапі одним з критеріїв періоду старості особи визначається досягнення нею пенсійного віку (пенсійний вік відповідно до чинного законодавства України – 60 років як для чоловіків, так і для жінок). Вихід на пенсію кардинально змінює спосіб життя людини. Цей період виявляється найважчим у житті старіючої людини, негативні емоційні переживання властиві більшості людей похилого віку. На цьому життєвому етапі літня людина стикається з проблемою «випадання з суспільства». Вихід на пенсію видається завершенням одного тривалого етапу соціального життя людини і початком іншого, відмінного від попереднього. До цього моменту більшість людей досягають максимально можливих для кожного з них якостей, пов'язаних з професійним, освітнім рівнем.

Похилий вік, пов'язаний із послабленням фізичної сили, може виступати за певних умов обставиною, що активізує злочинний намір сторонньої людини [1]. Справді, саме фізична слабкість осіб похилого віку, їх немічність є тим віктимним фактором, який здатен спонукати до вчинення щодо них злочину (насамперед корисливого). Певне віктимне значення має також погіршення гостроти слуху та зору, сповільнення рухових функцій тощо. Однак слід наголосити, що такою ж обставиною є й різного роду зміни в психіці старіючої особи. Нам видається, що останні мають не менше віктимне значення. Особливо ж це стосується злочинів, що вчиняються проти осіб похилого віку у сімейно-побутовій сфері.

Підвищена віктимність осіб похилого віку зумовлена їх фізичними та психологічними особливостями, незахищеністю. При цьому їх віктимна поведінка може бути як нейтральною, так і негативною (провокуючою).

Існує також статистика вікової структури потерпілих від злочинів, вчинених в сімейно-побутовій сфері. За даними І. Г. Куца, кожний десятий (10,2 %) такий злочин вчинено щодо неповнолітніх, з них у 53,3 % випадків – стосовно малолітніх (до 14 років); 11,6 % – щодо членів сім'ї віком 51-60 років; а майже кожен сьомий (13,6 %) – щодо осіб віком 61 рік і старше [2].

Проблема сімейного насилля щодо осіб похилого віку найкраще досліджена у США. Американські фахівці відзначають, що таке насилля полягає в тому, що жертві похилого віку завдається шкода, нею нехтують або її використовують через підвищену уразливість, пов'язану з віком, скажімо, через послаблення фізичних або розумових здібностей [3].

Значний інтерес представляє питання про відносини потерпілих осіб похилого віку із злочинцями: 33 % перебували у родинних стосунках між собою, 49 % потерпілих знаходились у приятельських відносинах або були знайомі з винними, і лише 18 % потерпілих не були з ними знайомі.

Певний інтерес становить з'ясування вікової характеристики таких потерпілих. Найчастіше жертвами злочинних посягань стають особи у віці від 60 (жінки від 55) до 75 років (72 %). Мабуть, має рацію О. В. Барсукова, яка, отримавши подібні результати, такий стан речей пояснює більшою часткою таких осіб у структурі пізнього віку [4]. До того ж вчинені щодо старих (у віці понад 75 років) злочини частіше є латентними.

З числа потерпілих похилого віку 82 % становлять пенсіонери, решта ж – здебільшого робітники. Такі дані, зрозуміло, також мають певне віктимологічне значення, тому що свідчать, що злочинці, які вчиняють діяння корисливої спрямованості, усвідомлюють, що їхня жертва живе на мізерну пенсію та все ж зважаються на злочин.

Важливим показником інтелектуального рівня потерпілих є їх освіта. Він певною мірою пов'язаний з характером певних вчинків [5]. Статистичні дані свідчать, що у 39 % потерпілих мають неповну середню освіту або неграмотні, 53 % – середню або середню спеціальну освіту і лише 8 % – особи з вищою освітою.

З'ясування сімейного стану потерпілих похилого віку також має важливе значення, оскільки відомо, що наявність сім'ї зазвичай виступає фактором, який стабілізує поведінку особи, зміцнює її соціально-рольові функції. Певною мірою це підтверджують отримані нами дані, згідно з якими у шлюбі перебуває лише 38 % потерпілих похилого віку. Зрозуміло також, що не будь-яка сім'я позитивно впливає на особу. Більше того, саме сім'я іноді є середовищем агресивної поведінки однієї особи, яка породжує відповідну поведінку іншої.

Одержані дані дозволяють також стверджувати, що особи похилого віку є уразливою категорією населення, а тому потребують посиленого захисту з боку суспільства та держави. Підвищена кримінальна відповідальність за злочини, вчинювані щодо таких осіб, на наш погляд, є справедливою та морально виправданою.

Усвідомлюючи підвищену віктимність осіб похилого віку, все ж не можемо говорити про їх «вину», «вину потерпілого». Навіть тоді, коли поведінка жертви є негативною (провокуючою), все ж, видається, правильніше говорити не про вину потерпілого, а про його неправомірну поведінку, пов'язуючи її з відповідальністю особи, що заподіяла шкоду. У будь-якому разі вирішальна роль у вчиненні протиправного діяння належить самому злочинцеві, його особистим якостям та поведінці. Прийняти іншу позицію, на наш погляд, означало б перебільшити роль потерпілого у злочині, дало б змогу виправдати винного та звинуватити саму жертву у тому, що сталося. Тому варто сказати декілька слів про особу злочинця, що вчиняє суспільно небезпечні діяння проти осіб похилого віку.

Абсолютна більшість осіб, що вчинили злочини щодо цієї категорії осіб, – чоловіки (93 %). Удільна частка жінок, засуджених за злочини проти вказаної категорії потерпілих, становить всього 7 %.

Вік засуджених за вчинення злочинів щодо осіб похилого віку розподіляється таким чином: 14-17 років – 3 %; 18-24 роки – 37,5 %; 25-29 – 21 %; 30-49 – 36 %; 50 і старше років – 2,5 %. Як бачимо, переважна більшість (97,5 %) злочинців мають вік до 50 років. При цьому найбільш криміногенними віковими групами виступають групи 18-24 і 30-49 років. Певними віковими особливостями характеризується вчинення різних злочинів. Так, за нашими даними, більша половина (52 %) засуджених за убивство осіб похилого віку – особи у віці 18-24 роки, 15 % – у віці 14-17 років, 17 % – у віці 25-29 років, решта – у віці 30 і більше років.

Майже 100 % засуджених за вчинення крадіжок у таких осіб – люди у віці до 40 років. Найбільш криміногенна вікова група – від 18 до 24 (46 %) і від 30 до 39 років (33 %).

Вчинення злочинів проти осіб похилого віку значною мірою визначається низьким освітнім та культурним рівнем осіб, що їх вчиняють. 52 % таких злочинців мають неповну середню освіту, 48 % – середню чи середню спеціальну. Осіб із вищою освітою серед них взагалі не виявилось.

Абсолютну більшість (85 %) засуджених за злочини щодо осіб похилого віку становлять особи, які ніде не працюють. Очевидно, що відсутність стабільних доходів спонукає їх на вчинення злочину.

Сімейний стан осіб, що вчиняють злочини щодо старих, характеризується такими даними: 84 % з них не перебувають у шлюбі і лише 16 % одружені.

Дослідження показало, що 34 % осіб, які вчинили розглядувані злочини, на момент вчинення злочину знаходились у стані сп'яніння. 41 % з них – раніше судимі, 59 % – вчинили злочин вперше.

Отже, особа, що вчинила злочин щодо особи похилого віку, характеризується такими соціально-демографічними ознаками: це чоловік у віці від 18 до 24 років або від 30 до 49 років, неодружений, ніде непрацюючий, з неповною середньою або середньою освітою, раніше не судимий.

Список використаних джерел: 1. *Кримінологічна віктимологія* : навчальний посібник / [С. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич та ін.] ; за ред. проф. О. М. Джу́жі. – К. : Атіка, 2006. – С. 141. 2. *Кримінологічна віктимологія* : навчальний посібник / [С. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич та ін.] ; за ред. проф. О. М. Джу́жі. – К. : Атіка, 2006. – С. 319. 3. *Андрушко А.* Погане поводження з особами похилого віку в США / А. Андрушко // *Сучасний вимір держави та права* : збірник наукових праць / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Ліон, 2008. – С. 220-221. 4. *Барсукова О. В.* Старческая преступность и преступления против лиц пожилого возраста (Криминологические и уголовно-правовые проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Барсукова. – Владивосток, 2003. – 203 с. 5. *Сидоренко Э. Л.* Отрицательное поведение потерпевшего и Уголовный закон / Э. Л. Сидоренко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – С. 59.

УДК 340.15:343.431:341

ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПО БОРОТБІ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Ю.В. Назаренко, студ. гр. ДГПб-10113 (313)

Науковий керівник: **І.В. Берднік**, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного, господарського, кримінального права та правосуддя
Чернігівський державний технологічний університет

У всьому світі торгівля людьми вважається одним з найтяжчих злочинів. Історія торгівлі людьми починається ще з давніх часів. Як різновид бізнесу, торгівля людьми виникла зі становленням товарно-грошових відносин і збереглася до наших часів, змінюючи свої форми впродовж всього періоду свого існування [1, с. 5]. Тобто це ганебне явище є великою проблемою і на цей час для всіх сучасних демократичних держав. Заборона щодо торгівлі людьми міститься в законодавстві багатьох країн. Існує велика кількість норм у міжнародному праві, які містять заборону щодо торгівлі людьми.

Метою статті є здійснення історико-правового аналізу норм міжнародного права та вітчизняного законодавства по боротьбі з торгівлею людьми.

Перші спроби запобігання торгівлі людьми на міжнародному рівні були здійснені на Віденському конгресі 1815 року, на якому було засуджено работоргівлю. На Аахенському конгресі 1818 р. було засуджено торгівлю неграми. Взагалі до цього работоргівля була нормальним явищем для багатьох країн. Наприклад, у так званому Французькому Чорному кодексі 1685 року визначалися права та обов'язки рабів. У цьому ж Кодексі раби визначалися рухомим майном. Работоргівля на той час була основним джерелом заробітку для багатьох людей.

Наприкінці XIX-на початку XX століття підвищився інтерес до заборони работоргівлі, насамперед торгівлі жінками. Першим міждержавним договором щодо боротьби з торгівлею жінками став Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабіннями від 18 травня 1904 р., який було підписано в м. Париж. Цей договір був підписаний 13 державами. Цей договір не містив норм щодо відповідальності торговців жінками. Основний акцент було зроблено насамперед на захист жертв. Цим документом регулювали такі процедури:

- створення спеціальних органів щодо координації всієї інформації з приводу купівлі жінок та дітей;

- запровадження детального контролю за прибуттям і виїздом осіб за межі кожної країни; – у випадку встановлення факту торгівлі – обов'язок встановити особу тих, хто здійснював трансфер жінок та дітей, повне доведення цієї інформації до властей рідної країни жертв з метою репатріації та ін. [2].

Пізніше європейськими державами було підписано ще дві міжнародні угоди щодо захисту жінок та запобігання торгівлі людьми. Це Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабіннями від 4 травня 1910 р. та Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми від 30 вересня 1921 р.

Подальший розвиток міжнародної співпраці щодо заборони та скасування работоргівлі тривав у межах діяльності Ліги Націй.

25 вересня 1926 р. у місті Женева було підписано Конвенцію про рабство. Ця Конвенція визначила основні завдання, які повинні були виконувати держави. Ними стали: запобігання та припинення торгівлі невільниками, а також поступове скасування рабства у всіх його формах. У статті 1 цієї Конвенції було дано визначення рабству, а саме – це положення чи становище фізичної особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, притаманні праву власності [3].

Сторони взяли на себе зобов'язання попереджувати і протидіяти работоргівлі; приймати всі необхідні заходи з метою недопущення та ліквідації завантаження, перевезення та розвантаження рабів в їхніх територіальних водах і на суднах, що плавають під їхніми прапорами; сприяти одна одній в усіх питаннях з метою ліквідації рабства та работоргівлі.

7 вересня 1956 року в Нью-Йорку було прийнято Додаткову конвенцію про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, в преамбулі якої вказано, що вона є додатком до Конвенції 1926 року.

Вперше в цьому документі передбачені приписи щодо ліквідації конкретних злочинів. Як злочини кваліфікуються не лише рабство та работоргівля, але й діяння осіб, які сприяють перетворенню інших осіб на рабів; перевезення та калічення рабів; клеймування; схилення інших осіб до віддачі їх у рабство; обмін невільниками та ін.

Цією Конвенцією було визначено, що держави, які беруть у ній участь, зобов'язуються встановити, де належить, відповідний мінімальний шлюбний вік та заохочувати встановлення порядку, при якому забезпечується вільне виявлення обома сторонами згоди на вступ у шлюб у присутності компетентного цивільного посадової особи або служителя культу, а також заохочувати реєстрацію шлюбів [4].

Отже, в ці роки питання викорінення работоргівлі стало досить гостро. Було прийнято велику кількість нормативних документів, які регулюють це питання.

Щодо більш сучасних міжнародно-правових актів, то до них можна віднести Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. Цілями Протоколу є:

1. Попередження торгівлі людьми і боротьба з нею, приділяючи особливу увагу жінкам і дітям.
2. Захист та допомога жертвам такої торгівлі при повній повазі до їхніх прав.
3. Заохочення співробітництва між державами-учасницями в досягненні цих цілей.

Протокол додатково врегулював відносини з приводу репатріації жертв торгівлі людьми, обміну інформацією між сторонами, прикордонного контролю, надійності документів, їх законності та дійсності [5].

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р. була підписана державами в м. Варшава з метою запобігання і боротьби проти торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, захист прав людини – жертв торгівлі людьми, розроблення належних механізмів захисту й допомоги жертвам і свідкам, забезпечення ефективного слідства і кримінального переслідування, а також сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі проти торгівлі людьми.

Держави-учасниці підписали численні зобов'язання у різних напрямках спільної боротьби з торгівлею людьми та рабством. Таких напрямків є досить багато і вони передбачають запровадження певних заходів майже у всіх сферах життя суспільства. Запобігання та співробітництво передбачає: започаткування або посилення національної координації між різними орга-

нами, відповідальними за запобігання та боротьбу проти торгівлі людьми; вжиття спеціальних заходів для зменшення загрози торгівлі дітьми [6].

25 листопада 2005 року було підписано Угоду про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини.

Сторони угоди здійснюють свою діяльність, відповідно до цієї Угоди, за такими напрямками:

- вдосконалення нормативної правової бази співробітництва Сторін у боротьбі з торгівлею людьми, гармонізація національного законодавства в цій галузі;

- здійснення погоджених заходів для виконання положень конвенцій ООН, інших міжнародних договорів, учасниками яких Сторони є, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми;

- аналіз стану й динаміки злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, та результатів боротьби з нею;

- удосконалення механізмів взаємодії правоохоронних органів, органів прикордонного й міграційного контролю, соціального забезпечення, охорони здоров'я й освіти, неурядових та інших організацій для прийняття погоджених заходів протидії торгівлі людьми, особливо жінок і дітей та інші [7].

Така Угода є досить важливою для України, оскільки основні цілі, зазначені в ній, спрямовані, перш за все, на розвиток і вдосконалення засобів і методів боротьби з торгівлею людьми.

Отже, норми щодо протидії торгівлі людьми отримали свій найбільший розвиток в XIX-XX столітті. За цей період було прийнято велику кількість міжнародних нормативно-правових актів, які мають велике значення для всього світового співтовариства.

Відповідальність за торгівлю людьми передбачена і законодавством України, а саме у статті 149 Кримінального кодексу України, де зазначається, що торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи іншого угрозливого стану особи – караються позбавленням волі на строк від 3 до 8 років [8, С. 51]

Проблема, пов'язана з торгівлею людьми, є дуже актуальною в наш час. Важливим є те, що зазначені міжнародні договори містять вагомі, чіткі та зрозумілі принципи співпраці та координації діяльності між державами у цій сфері. Тому для вирішення цієї проблеми необхідно об'єднати сили всіх держав і тоді, можливо, ця проблема з роками буде ставати все менш актуальною та розповсюдженою.

Список використаних джерел: 1. Іващенко В. О. Торгівля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби) : монографія / В. О. Іващенко. – К. : Атіка,

2004. – 112 с. **2.** *Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 18 травня 1904 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/whiteslavetraffic1904.html>. **3.** *Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_161. **4.** *Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_160. **5.** *Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї від 15 листопада 2000 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_791. **6.** *Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_858. **7.** *Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини від 25 листопада 2005 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_a49. **8.** *Кримінальний кодекс України із змінами і доповненнями на 6 липня 2011 року.* – К. : Алерта; ЦУЛ. – 184 с.

UDC 323.28:341

THE ORIGIN OF MODERN TERRORISM

О.М. Golovko, the student of group 412

Research supervisor: **I.V. Berdnik**, the candidate in Legal Sciences, assistant professor of the Chair of Criminal Law and Justice

English language supervisor: **Yu.V. Shevchenko**, senior teacher of the Chair of Philology

Outbreaks of terrorist attacks around the world (the U.S. September 11, 2001; Moscow underground, Bali car bomb attack, London subway bombings and Madrid train bombings) make the problem of terrorism very important nowadays.

The problem of terrorism has been investigated by many famous scientists: V. Emelyanov, V. Antipenko, S. Rosen, R. Frank and others but little attention is paid to the origin of modern terrorism. The study of the basis of terrorism is a vital component for the success and failure of terrorist campaigns. And in order to solve the problem of modern terrorism we should study the origin of it. So, the goal of our research is to examine contemporary terrorism with respect to the mass violence committed by totalitarian regimes, specifically the Third Reich. To fulfil this task and prove that fascism is a basic of modern terrorism we must review causes of terrorism and give characteristics of modern terrorism and fascism comparing them.

First of all let's give the notion of terrorism. There are many of them but Ukrainian scientists define terrorism as a dangerous act or threat that infringes public safety and creates conditions in the social sphere for fear of direct or indirect influence on any decision[1].

Modern terrorism has a lot of causes. The first cause is crisis processes typical for modern development. Here we must mention the role played by two world wars, arms race, outbreaks of social, racial, religious hatred, revolution, state terror. The second group of conditions is connected with revolutionary

processes and their specific manifestations, especially in the last decade. The third group of conditions of terrorism in the modern world is connected with the ruling elite interest in various forms of terrorism as a means of achieving political goals in foreign and domestic policy. Terrorism, in particular, is indirect, but highly effective way to destabilize and weaken the enemy state. Another reason for the existence of contemporary terrorism is a global decline of regional structures of international security accompanied by slacking and dissolution of state structures. Other powerful forces would like to use the factor of instability and partial loss of control to achieve their own objectives and targets.

Giving characteristics of terrorism we must mention firstly, it's a form of organized violence; secondly, it uses the physical power for political purposes; thirdly, it combines the high level of political motivation on the low participation of the people. Finally, terrorist activities are designed for a particular effect: to destabilize society. Its main purpose is not to reduce individuals or cause material damage, but to achieve social resonance. So, terrorism is destruction of people or property by people not acting on behalf of an established government for the purpose of redressing a real or imaginary injustice attributed to an established government and aimed directly or indirectly at an established government.

Modern terrorism was originated as a result of using terroristic methods in the Second World War. For instance, V. Emelyanov defined state terror as an act of physical and psychological violence realized by political structures if they have unlimited power. So, we can say that there was state terror in Germany.

It's generally known that fascism appeared in Italy but in Germany it has acquired the most aggressive forms. Nazism is racial ideology. And this is one of characteristic features of terrorism. So we can say that power in Germany in 1933 was captured by terrorists. The tragedy of Germany is that the Nazis came to the power through constitutional way.

In order to outline the features of Nazism we should give the general characteristics of fascism. Thus, fascism is an open terrorist dictatorship of the most reactionary forces. It's generally known that when such power comes to power it leads to tragic results. And it happened in Germany.

Let's consider the origin of fascism.

1) It happens in periods of transition from monarchy to republic. The replacing of political can be observed here. But the monarchists don't want to lose power so they take extreme positions and can't reach consensus with Republicans. That's why the political struggle becomes armed.

2) It's the crisis of the existing political systems. This cause arises from the first one. Society understands that the existing government in the country is obsolete. So, there is a growing public revolt against the old regime and support of the new one, which promise to improve the situation in the state and society. Thus, the Nazis came to power in Italy, Germany and Spain.

3) It's the crisis of mass consciousness destroying the former system of values. And of course we can trace loss of faith in traditional political parties and their leaders.

One of the reasons the Nazis came to power was Germans oppression with the Versailles Peace Treaty. It accounted for the payment of reparations to many states affected by the aggression of Germany. The creation of their own army was also prohibited. When in 1933 the Nazis came to power they refused to fulfil the terms of this agreement. It marked the new stage not only in the history of Germany but in all states all over the world.

The main reason why Nazi came to power was the social contradictions in the period of economic crisis. Under such conditions influence of radical leftists (communists) and right (fascists) increased. But the Nazis, unlike the communists promised to solve the socio-economic problems due to world domination, plunder and destruction of other nations.

Fascism was based on such principles as the open rate of force to fight, extreme position on dissidents, the creation of social tension in the country, aggressive behaviour, the proclamation of racial exclusivity and hegemony of one nation, the promotion of militarism and complete control over their lives and activities of society.

So, we can say that fascism is the tenet of a centralized totalitarian and nationalistic government that strictly controls finance, industry, and commerce, practices rigid censorship and racism, and eliminates opposition through secret police.

There are fundamental distinctions between totalitarian state terror and global terrorism. Speak about totalitarianism we think of the Nazis. Comparing Totalitarianism and Terrorism we should note that Nazi was based on a boundless definition of state whose borders could expand almost without limits. Nazi Germany was highly organized with great bureaucracies for persecution and major secret police apparatuses. While they rendered a variety of services to their citizens, and therefore were at times popular, the most characteristic feature of these regimes was the mass production of death. By contrast, terrorism is by its very nature decentralized. This makes it much harder to crush. It relies on primitive technology and techniques. It is an effort to return to a traditional social and religious order. A distinction can also be made regarding motivation. Totalitarianism seeks to mobilize the atomized individuals produced by the industrialization and urbanization of society. Totalitarianism seeks to control society's resources, fate, production, and reproduction. Conversely, terrorism seeks to tear down the existing order.

There are also certain striking similarities between totalitarianism and global terrorism. This is largely because of the inner contradictions in each of them. So, totalitarianism is forward-looking, but it also contains an idealized view of the past. Nazism rejected the borders and historical narrative of the

Weimar Republic. Despite its rhetoric of returning to a traditional order, terrorism is in fact an effort to create an entirely new social and political order. Conversely, the Nazi regime turned against modernism. Contemporary fundamentalist terrorism embraces modern means of destruction despite professions of anti-modernism. It is in fact an attempt to create something new. Fundamentalism is as much a rebellion against traditional religious authority as an attempt at restoration. Fundamentalist terrorism stresses individual action but refers to the masses. Fascism is obsessed with control, this is largely motivated by phobias of disintegration through racial disunity or foreign infiltration. It is such phobias that give rise to mass murder, concentration camps, and genocide. The urge to control eventually loses its meaning and leads to destruction.

In conclusion, comparing Nazism and contemporary terrorism we can say that terror is a main tool of fascism and fascism is the origin of modern terrorism.

References: 1. *Кельман М. С.* Загальна теорія держави і права : підручник. – К. : Кондор, 2006. – 477 с. 2. *Кожушко Е.* Современный терроризм. Анализ основных направлений / Е. Кожушко. – Мн. : Харвест, 2000. – 447 с. 3. *Правознавство: словник термінів* : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка. – К. : Юрисконсульт, КНТ. – 2007. – 636 с. 4. *Требин М. П.* Терроризм в XXI веке / М. П. Требин. – Мн. : Харвест, 2004. 5. *Федоров К. Г.* Історія держави та права зарубіжних країн : навч. посіб. / К. Г. Федоров. – К. : Вища шк., 1994. – 464 с. 6. *Ghosh, T.K.,* (et al., Eds.) (2010) *Science and technology of terrorism and counterterrorism.* New York, CRC Press. 7. *Spindlove, J. R.* (2010) *Terrorism today: the past, the players, the future.* Upper Saddle River, N.J., Pearson Prentice Hall.

UDC 341.231.14

DOMESTIC AND INTERNATIONAL APPROACHES FOR ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE UK

S.V. Kupriienko, the student of group 412

Research supervisor: **N.M. Senchenko**, senior teacher of the Chair of Commercial, Civil, Criminal law and Justice

English language supervisor: **Yu.V. Shevchenko**, senior teacher of the Chair of Philology

In recent years, researches have become increasingly interested in the problems of violations of human rights as a lot of violations occur in all countries. Although considerable amount of research has been devoted to this problem (Dr David Clune, Dr Gareth Griffith, Abigail Rath, Rachel Simpson, Stewart Smith, Marie Swain, Frederic Quinn and others) few attempts have been made to investigate the situation with human rights protection in the UK.

So, the purpose of this paper is to analyze the ways of human rights protection against violations in the UK.

To fulfill this task first of all let's define the notion 'human rights'. According to the Universal Declaration of Human Rights 'human rights are rights and freedoms to which all humans are entitled' [1]. They are the rights

inherent to all human beings, whatever their nationality, place of residence, sex, national or ethnic origin, colour, religion, language, or any other status. All individuals are equally entitled to human rights without discrimination. These rights are all interrelated, interdependent and indivisible [1]. Universal human rights are expressed and guaranteed by law, in the forms of treaties, customary international law, general principles and other sources of international law. International human rights law lays down obligations of Governments to act in certain ways or to refrain from certain acts, in order to promote and protect human rights and fundamental freedoms of individuals or groups.

Let's review the documents protecting human rights in the UK. We have investigated that the most important documents on human rights, which are valid in the UK are the following: the European Convention on Human Rights [2] and Human Rights Act [3].

The European Convention on Human Rights (ECHR) is an international treaty to protect human rights and fundamental freedoms in Europe. It was drafted in 1950 and entered into force on 3 September 1953.

The Human Rights Act 1998 is an Act of Parliament that received Royal Assent on 9 November 1998 and came into force on 2 October 2000. It aimed to give further effect to the rights contained in the European Convention on Human Rights. The Act empowered the UK courts to protect human rights without the need to go to the European Court of Human Rights in Strasbourg. But an individual can also take his case to the Strasbourg court as to the court of the last resort.

Hence, the Human Rights Act established the following human rights and freedoms in the UK: the right to life; freedom from torture and degrading treatment; freedom from slavery and forced labour; the right to liberty and security; the right to a fair trial; the right not to be punished for something that wasn't a crime when somebody did it; the right to respect for private and family life, home and correspondence; freedom of thought, conscience and religion, and freedom to express your beliefs; freedom of expression; freedom of assembly and association; the right to marry and to start a family; the right not to be discriminated against in respect of these rights and freedoms; the right to peaceful enjoyment of your property; the right to an education; the right to participate in free elections; the right not to be subjected to the death penalty. If any of these rights and freedoms are breached, a person can protect his/her rights.

Speaking about human rights violations we can say, that they occur when any state or non-state actor breaches any part of the international or domestic laws of human rights. But every person shall be entitled to protect his/her human rights.

Having studied the works by Dr Gareth Griffith, Abigail Rath, Rachel Simpson we can point out three main levels of human rights protection against violations in the UK – domestic, regional and international. They are enforced and monitored in different ways.

I. *Domestic law* is represented by the Human Rights Act.

The Human Rights Act has two main goals:

1) To bring most of the human rights contained in the European Convention on Human Rights into the UK law. This makes it possible for people to raise or claim the human rights set out in the European Convention within complaints and legal systems in the UK. The Human Rights Act makes human rights more accessible for people in the UK. If your case is not successful in the UK courts, you can take your complaint to the European Court of Human Rights.

2) To bring about a new culture of respect for human rights in the UK. Human rights are not just about the law and taking cases to court. They are relevant to many of the decisions people make and the situations people experience on a daily basis. The government intended the Human Rights Act to place human rights at the heart of the way public services are delivered.

It has been investigated that the Human Rights Act works in four main ways:

A) All public authorities in the UK must respect the rights contained in the Human Rights Act in everything they do. Public authorities are under a duty not to commit human rights abuses. Public authorities also have duties to take proactive steps (known as ‘positive obligations’) in order to ensure that human rights are respected, protected and fulfilled – for example if a public authority is aware that someone is being abused, they may have a duty under the Human Rights Act to investigate or intervene.

B) Anyone in the UK who believes that their rights have been breached by a public authority can bring a claim against it. This can be in the ordinary UK Courts, and in a range of other systems and processes including tribunals, hearings and complaints procedures. Anyone in the UK can bring a claim under the Human Rights Act.

C) Wherever possible, existing laws have to be interpreted and applied in a way that fits the human rights contained in the Human Rights Act. All other laws should be compatible with the Human Rights Act. If it is impossible to interpret an existing Act of Parliament in this way, the courts will issue what is known as a ‘declaration of incompatibility’. This sends a clear message to legislators that they should change the law to make it compatible with human rights.

D) For all new laws, the Minister responsible for the Bill must make a statement confirming that it is compatible with the Human Rights Act (or explaining why it is not). This is a unique feature of the Human Rights Act, and means that human rights have to be considered in the process of developing legislation.

II. *Regional law* is represented by the European Convention on Human Rights.

At the regional level, the UK signed up to the European Convention on Human Rights in 1951. The Convention was agreed on after the Second World

War by the Council of Europe. The Council of Europe was set up to safeguard and defend human rights, democracy and the rule of law across its 47 member states. It should not be confused with the European Union – although signing up to the European Convention is a pre-condition of European Union membership.

The European Convention on Human Rights is enforced by the European Court of Human Rights based in Strasbourg, France. An individual can complain to this court if he/she thinks his/her rights set out in the Convention have been breached.

III. *International law* is represented by international treaties valid in the UK.

The UK has signed up to a range of international human rights treaties (also often called conventions or covenants) that are monitored by the United Nations. The UK Government has to submit regular reports (usually every 4-5 years) explaining how the UK is implementing the rights in the treaty. The reports are examined by a committee of experts, which publishes its concerns and recommendations. Non-governmental organisations (NGOs) can produce ‘shadow reports’, which the committee will consider alongside the UK Government’s report. This is an important way as NGOs can hold governments to account.

There are some core UN human rights treaties, which the UK has signed up to. They are the following: the International Covenant on Civil and Political Rights; The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; The Convention Against Torture; The Convention on the Elimination of Discrimination Against Women; The Convention on the Elimination of Racial Discrimination; The Convention on the Rights of the Child.

In conclusion we must say that the UK, as many other countries, tries to eliminate the violations of human rights. It is exercised by means of the Universal Declaration of Human Rights, European Convention on Human Rights, Human Rights Act and other international and domestic laws. There are three main levels of human rights protection against violations in the UK (domestic, regional and international). All of them have their own peculiarities and should be exercised in special procedures.

References: 1. *The Universal Declaration of Human Rights*, December 10, 1948 [Electronic resource]. – Regime of access : <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>. 2. *The European Convention on Human Rights*, November 4, 1950 [Electronic resource]. – Regime of access : <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>. 3. *Human Rights Act*, 1998 [Electronic resource]. – Regime of access : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42>. 4. *G. Griffith*. *The Protection of Human Rights: A Review of Selected Jurisdictions* (2000), 42 p. 5. *J. Coppel*, n 27, p 25; A. Sherlock, ‘The applicability of the United Kingdom’s Human Rights Bill: identifying “public” functions’ (1998) 4 *European Public Law* 593 at 598. 6. *M. Baber*, *The Human Rights Bill* [HL], House of Commons Library, Research Paper 98/24, pp 15-16.

**TO THE PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF ALTERNATIVE
MEASURES TO PEOPLE SEEKING ASYLUM (THE FOREIGN
COUNTRIES EXPERIENCE)**

T.I. Vedmid', the student of group 412

Research supervisor: **N.M. Senchenko**, senior teacher of the Chair of Commercial,
Civil, Criminal law and Justice

English language supervisor: **Yu.V. Shevchenko**, senior teacher of the Chair of
Philology

Nowadays uncontrolled migration is an acute problem for Ukraine in connection with spatial location and inadequate national legislation on persons seeking asylum. Among the foreigners there are individuals who are forced to leave their homes due to well-founded fear of persecution based on race, religion, nationality, membership of a particular social group, political beliefs, as well as civil war or situations of general violence. Current state control mechanisms, such as arrest and detention are not always legitimate and justified in relation to asylum seekers.

The purpose of our research is to review the experience of some countries, (Britain, Japan, USA) which can be implemented to our country.

The UNHCR Guidelines on detention of asylum seekers ('UNHCR Guideline on Detention') reaffirmed the general principle that asylum seekers should not be detained. In exceptional cases where such detention may be necessary, Guideline recommends that it should only be resorted to after a full consideration of all possible alternatives, or when monitoring mechanisms have been demonstrated not to have achieved the lawful and legitimate purpose.

Human rights bodies have similarly emphasised that detention of asylum seekers should only occur as a measure of last resort, after other non-custodial alternatives have proven or been deemed insufficient in relation to the individual. Contrary to this guidance, for many states detention continues to be the preferred means of ensuring that asylum seekers remain available for the determination of their claims and for removal should their claims be rejected.

The most common activities that are alternatives to detention are bail, bond and surety. The term 'bail' is used to denote a financial deposit placed with the authorities in order to guarantee the asylum seeker's future attendance for interviews during the processing of his or her case. This means that the sum of money is returned if the asylum seeker appears as required or it is otherwise forfeited. The term 'bond' is used to denote a written agreement, sometimes with sureties, guaranteeing the faithful performance of acts and duties, which may, in the case of an asylum seeker, include future attendance at interviews, inquiries and/or removal proceedings, and/or regular reporting requirements. The term 'surety' applies where a person vouches for the appearance of an

asylum seeker and agrees to pay some or all of the agreed amount if the asylum seeker absconds. No amount is required to be paid upfront.

We have investigated that the United Kingdom has two types of bail available to immigration detainees. They may apply to either the UK Immigration Service or an adjudicator/the Immigration Appeals Tribunal, although there is no automatic right to a bail hearing. The high compliance rates in the UK may be due to the general conditions of the country, in particular that it is a 'destination' rather than a 'transit' State for the vast majority of asylum applicants and State support is available throughout the procedure (at least for those who apply for asylum at ports of entry). The United Kingdom, furthermore, has a distinct bail regime – referral to the Special Immigration Appeals Commission – to examine detention based in any part on the grounds of a threat to national security. The concept of a specialised body competent to handle evidence relating to such cases and to grant release on bail and other conditions is worth noting.

Strict means and merits tests applied to applications for legal aid contribute (along with the sheer difficulty of contacting a lawyer while in detention) to making bail an inaccessible remedy for many detainees. In response to this, two nongovernmental organisations, Bail for Immigration Detainees ('BID') and the Bail Circle, work to bring some equity to the system by offering bail, though their services are overwhelmed by demand. Bail for Immigration Detainees ('BID') is an organization that exists to provide a dedicated free bail service to immigration detainees. As such, it exists for those asylum seekers who may fail the merits test of State-funded legal aid. It also advocates for greater access to bail for asylum seekers and migrants, raises awareness of detention issues and the effectiveness of the UK bail system, as well as offering relevant training to solicitors. The Bail Circle, run by the Churches Commission for Racial Justice, is a register of volunteer sureties. But neither organization is an 'alternative to detention' but both strive to make the bail system, the UK's primary means of release, both more equitable and available.

In Japan asylum seekers may be released from detention on 'provisional release' which can be granted on a discretionary basis, so long as the detainee can present evidence of financial self-sufficiency, alternative accommodation, and can post a bond. The system favours wealthier asylum seekers.

Speaking about the USA we must mention that Vera Institute of Justice was invited by the US' government to conduct a project to supervise the release on parole of selected detainees, including asylum seekers, with the intention to increase their rate of appearance. Vera also found that asylum seekers under 'intensive supervision' appeared for their hearings at a high rate, but not higher. The Vera Institute concluded that asylum seekers with decisions still pending do not need to be detained to ensure their appearance,

but moreover they also do not seem to need intensive supervision. The Vera findings are also confirmed by the experience of smaller, nongovernmental projects in the United States. These projects have provided volunteer sponsors/sureties and a fixed place of accommodation which asylum seekers can offer at their parole hearings.

Finally, search of alternative measures for dealing with refugees and persons seeking asylum is important for long-term policy of any state. Unfortunately, Ukraine has no effective system of modern application of judicial enforcement for such persons. Needless to say, our legislation should conform to international standards and implement some foreign countries experience to protect human rights of people seeking asylum.

References: 1. *The UNHCR Agenda for Protection*, June 2002 [Electronic resource]. – Regime of access : <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>. 2. *Ophelia Field*. Alternatives to Detention of Asylum seekers and Refugees, April 2006. 3. *R.Cholewinski*, Enforced Destitution of Asylum seekers in the United Kingdom, 1991. 4. *University of Nottingham Human Rights Centre*, Development of Alternative Sentences to Imprisonment : A Concept Paper, May 2003, p. 17.

Підсекція конституційного та адміністративного права, історії та теорії держави і права

УДК 93/94:347.965

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ У СТАРОДАВНІ ЧАСИ

О.Г. Козинець, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Правове регулювання адвокатської діяльності в Україні здійснюється на підставі ст. 69 Конституції України, Законом України «Про адвокатуру» та Правилами адвокатської етики. Адвокат за своїми процесуальними правами та за наявності вміння користуватися ними в повній мірі – це дуже вагома фігура на правовому полі конкретної справи. Від його професіоналізму, вміння знайти та успішно використати найнепомітнішу щілину в моноліті обвинувачення залежить успіх будь-якої справи. Так коротко на сьогодні можна визначити роль і значення адвоката у судовому процесі. Але так було не завжди. Необхідність у такому інституті як адвокатура була завжди, але її становлення та розвиток мав тернистий шлях.

Звернемося до термінології. Слово «адвокатура» має декілька значень. По-перше, це професія адвокатів, діяльність, що полягає у захисті на суді. По-друге, адвокатурою називають стан адвокатів, тобто клас осіб, які присвятили себе цій професії. По-третє, у західноєвропейських

країнах із терміном «адвокатура» поєднується інше поняття, яке відрізняє його від судового представника. З цього погляду судовий представник – це людина, яка на суді представляє інтереси позивача, який з певних причин (вік, зайнятість, відсутність, стать, фізичний стан і т. ін.) не може особисто з'явитися на судові засідання. За таких обставин необхідності у спеціальній юридичній освіті немає. Таким представником міг бути батько, піклувальник чи повірений.

В іншому становищі знаходиться власне адвокатура. Її існування було покликано життєвою потребою. Вона виникла не відразу з появою суспільства та суду. Поява та юридичне закріплення адвокатури було викликано об'єктивними потребами в ній, коли вона стала необхідною не тільки для конкретної людини в певній ситуації, а для всього суспільства. Адвокати з'являються на більш високому рівні розвитку суспільства, коли звичаєве право, що живе у свідомості народу, змінюється писаним законом, знання якого не є для всіх членів суспільства доступним. Саме тоді виникає потреба у спеціалістах. Ці спеціалісти-правознавці чи правозахисники й отримали назву «адвокат». Так, адвокатура у власному розумінні слова є правозаступництво, тобто це юридична допомога, яку надають тим, хто її потребує.

У різних народів адвокатура з'являлась у різний час. Але на думку дослідників, адвокати були у Стародавньому Єгипті, Китаї, Індії, у стародавніх іудеїв, але як і багато чого, як соціальний інститут адвокатура виникла у Стародавній Греції та розвинулася у Стародавньому Римі.

Необхідно зазначити, що історії відомо зародження адвокатури як соціального інституту у Стародавній Греції, процес її становлення можна прослідкувати в історії Афін. Оскільки саме в цьому давньогрецькому місті-державі-полісі були створені всі необхідні умови для розвитку адвокатури: демократична республіка, розвинене суспільне життя, процвітання ораторського мистецтва, усність та публічність судочинства, наявність принципу змагальності.

У Стародавній Греції існувало два види захисту. Одні захисники носили загальну назву «синегори», вони робили промову на суді, що стосувалась суті справи, могли доводити фактичну достовірність та юридичну обґрунтованість претензії. Другий вид захисту у Стародавній Греції не потребував спеціальних знань та вмінь, крім ораторських. Як правило, такий вид захисту був потрібний для пояснення окремої обставини справи, що розглядалась у суді, для підкріплення частини промови, засвідчити громадянські чесноти підсудного і т. ін. Таких захисників називали «параклет». Він міг говорити лише про ті факти, які не увійшли до свідчень, найчастіше параклет обмежувався похвалами на адресу підсудного. Рід діяльності двох видів захисників Стародавньої Греції дозволяє, провівши паралелі, дійти висновку, що синегори найбільш

схожі на сучасних адвокатів, ніж параклети. Захисники-оратори мали приватний характер, у Греції не було ні адвокатського товариства, ні адвокатської корпорації. Оскільки захисниками могли бути евпатриди (знатні та благородні – О.К.), то існувало правило, що захист надавався безкоштовно. Взагалі значенню захисту надавалось важливе значення, оскільки греки вважали, що без судового захисту немає правосуддя. Але можна сказати, що розвиток грецької адвокатури більш пов'язаний не з правознавством, а з розвитком ораторського мистецтва.

Подальший розвиток, але на інших основах, ніж у Греції, інститут адвокатури отримав у Стародавньому Римі. Право та релігія тут були тісно переплетені і жерці, які були першими юристами в Римі, стали і першими захисниками. Римська аристократія, з якої формували жрецькі колегії, мала право тлумачити закони, і передавала це право з покоління в покоління. Саме тому адвокатура у Стародавньому Римі виділилась із так званого «патронату». Ще задовго до створення Законів XII таблиць (451-450 рр. до н. е.) виникло правило, що знатна особа (патрон) могло захищати та представляти на суді інтереси простих людей. Поступово аристократія та судовий патронат переплелись і це наклало аристократичний відбиток на римську адвокатуру. До кінця існування Римської республіки у Римі адвокат називався «патроном».

Римська адвокатура була вільною професією. Порядок прийому до адвокатури не був законодавчо визначений. Хоча й існували традиційно встановлені правила, зокрема, той, хто вступив до адвокатури перший раз, мав прийти на форум у супроводі та під покровительством будь-якої впливової особи, наприклад, колишнього консула. Також тим, хто бажав зайнятися адвокатурою, необхідно було прослухати курси риторики у викладачів-ораторів, бути присутніми на консультаціях видатних правознавців, відвідувати засідання суду. Але все це не регламентувалось законом. Лише одна зі сторін адвокатської діяльності підпадала під законодавче регламентування – гонорар. Так, з метою наведення ладу у наданні адвокатських послуг у III ст. до н. е. починають на державному рівні врегульовувати правила оплати праці, забороняти встановлювати високі гонорари.

Найбільшого розвитку римська адвокатура досягла у II-I ст. до н. е., на цей час судовий процес досяг свого найвищого щаблю розвитку. З появою формулярного судового процесу судові дії сторін значно ускладнились, і вже було неможливо у суді обійтись без спеціальних та талановитих захисників. Але з переходом до імперії настає нова епоха в розвитку адвокатури, яка характеризується занепадом. Адвокати через своє прагнення до наживи перетворювались із захисників на доносчиків, суди, в яких був передбачений захист, поступово втрачали своє значення. Масштабів епідемії набуло падіння моральності адвокатів. Основною метою їх діяльності відтепер став не пошук істини, а користь та нажива.

З IV ст. формулярний процес був замінений надзвичайним, що потягло за собою негативні наслідки для адвоката. Так, процес став письмовим та закритим, відповідно більш складним. Відтепер адвокат був не тільки судовим оратором, як раніше, але й проводив підготовчу роботу до процесу, зокрема проводив юридичний аналіз справи, готувався до дебатів з противником. Крім цього, адвокат мав прийняти присягу, чого не було раніше. Так, на перше місце було винесено питання: хто може бути адвокатом? Почали встановлювати обмеження на зайняття адвокатською діяльністю для посадових осіб, для суддів. З V ст. захисників звільняли від військової служби та інших занять, запровадили спеціальний екзаме́н для кандидата в адвокати, встановили обов'язкове християнське віросповідання. Згоду на прийняття в адвокати мали надати представники влади.

Так, римська адвокатура пройшла у своєму розвитку між двома крайнощами – необмеженою свободою та суворою регламентацією. Але ні та, ні інша організація не принесла задовільних результатів. Адвокатура республіканського періоду висунула багато видатних судових ораторів, в ті часи захисники працювали без стримувань, крім загальних законів держави та незначних правил своєї професії, що, у свою чергу, привело до моральної розпусти та зловживань. У імператорський період, навпаки, адвокати не могли здійснювати свою діяльність без дозволу чиновників, останні буквально контролювали кожне слово. Внаслідок таких змін представники адвокатури втратили свій попередній характер і перетворились із судових ораторів на простих ремісників у своїй справі. З кінця IV ст. до середини V ст. коле́гії захисників, які офіційно перебували на службі в державі, втратили будь-які ознаки незалежності, їх діяльність, промови контролювались та регламентувались. Існування в Римі цих двох крайніх форм організації адвокатури – патронату та імперського ремісництва – у подальшому відобразилось на розвитку інституту адвокатури у наступні часи в різних країнах.

Таким чином, зародившись у стародавні часи на території Стародавнього Сходу, адвокатура набула сприятливих умов для розвитку в античності на території Стародавньої Греції, зокрема, Афін, та Стародавнього Риму. Саме тут вона пройшла основний шлях становлення від вільної професії, від захисту своїх родичів та близьких у суді до створення адвокатської корпорації, класу професіоналів, до яких пред'являлись конкретні вимоги, закріплені спочатку на рівні традицій, а пізніше регламентовані законом.

Список використаних джерел: 1. *Васьковский Е. В.* Организация адвокатуры : в 2-х т. / Е. В. Васьковский – СПб. : Типография П.П.Сойкина, 1893. – 360 с. 2. *Пестржицкий А. Л.* Об адвокатуре у римлян, во Франции и в Германии / А. Л. Пестржицкий. – М., 1876. – 126 с. 3. *Стоянов А.* История адвокатуры у древних народов / А. Стоянов. – Х., 1856. – Вып. 1. – 141 с. 4. *Цуков Е. А.* Философские аспекты правозащитной деятельности в истории государства российского / Е. А. Цуков. – М.; РИО «Новая юстиция», 2008. – 288 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ВІД ОБВИНУВАЧЕННЯ У СВІТЛІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Е.О. Олефіренко, канд. юрид. наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Питання забезпечення конституційного права на захист від обвинувачення неодноразово привертало увагу вчених-процесуалістів. Зокрема, В. Молдован, С. Мельник здійснили ретельний порівняльно-правовий аналіз поняття та змісту права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України та ФРН.

Т. Корчева досліджувала окремі аспекти означеного питання у контексті реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

О. Кучинська, розглядаючи визначення та реалізацію принципів кримінального судочинства, слушно зауважила, що до цього часу залишається низка невирішених важливих проблем, пов'язаних з необхідністю приведення кримінального судочинства у відповідність з вимогами Конституції України і міжнародних стандартів, що стосуються гарантій прав і свобод людини і громадянина [1, с. 384].

Тому з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України проблема забезпечення конституційного права на захист від обвинувачення набуває особливої актуальності і потребує додаткового розроблення.

Право на захист від обвинувачення полягає в тому, що закон: наділяє обвинуваченого як учасника процесу такою сукупністю процесуальних прав, використання якої дозволяє йому особисто захищатися в суді від обвинувачення у вчиненні злочину, обстоювати свої законні інтереси (це можна назвати особистим захистом); надає обвинуваченому право скористатися допомогою захисника, а в окремих випадках визнає участь захисника обов'язковою (це можна назвати професійним захистом); покладає на органи розслідування, прокурора і суд обов'язок роз'яснити обвинуваченому його процесуальні права і забезпечити йому можливість здійснення цих прав і захисту від підозри й обвинувачення, а також охорону його особистих і майнових прав (це можна назвати службовим захистом) [2, с. 44].

За статтею 129 Конституції України забезпечення обвинуваченому права на захист є однією з основних засад судочинства. Стаття 63 Конституції України гарантує підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному право на захист, а за статтею 59 кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [3].

Конституційний Суд України роз'яснив, що кожен має право вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги.

Положення частини другої статті 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката, тобто особу, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Це положення треба розуміти як одну з конституційних гарантій, що надає можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката [4].

Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року, передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд (стаття 6).

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148 VIII, зазначено, що держава повинна гарантувати можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (пункт 3 статті 14).

“Основні принципи, що стосуються ролі юристів”, прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року, передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства.

Відповідно до статті 45 нового Кримінального процесуального кодексу України захисником може бути тільки адвокат, прізвище якого внесене до Єдиного реєстру адвокатів України [5]. Це положення нового КПК суперечить статті 22 Конституції України, яка зазначає, що під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

У попередньому кодексі захисниками могли бути інші фахівці в галузі права, близькі родичі й законні представники [6].

Європейський суд з прав людини підтвердив право “фахівця в галузі права”, який не має адвокатського свідоцтва, виступати захисником у кримінальному процесі. 24 листопада 2011 року Європейський суд з прав людини оприлюднив рішення у справі “Загородній проти України”, яким встановлено, що недопуск у кримінальному процесі як захисника підсудного “фахівця в галузі права”, який не має адвокатського свідоцтва та неприйняття Україною протягом тривалого часу спеціального закону, який би регулював повноваження фахівців у галузі права

надавати правову допомогу у кримінальному процесі, є порушенням права на справедливий суд, передбаченого пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому суд наголосив, що така ситуація є несумісною із принципом правової певності, що, у свою чергу, є складовою принципу верховенства права [7].

Цікавим є досвід зарубіжних країн. Російська Федерація передбачила можливість захисту від обвинувачення близькими родичами поруч із професійним адвокатом, але з дозволу суду.

За кримінально-процесуальним законодавством Франції захисник може бути вибраний і призначений з числа адвокатів, які перебувають в адвокатській корпорації, або з числа повірених. Головуючий у справі може дозволити обвинуваченому взяти собі захисником одного зі своїх родичів.

Законодавство Німеччини надає можливість виступати в ролі захисника не лише адвокату, а й викладачам права вищих навчальних закладів цієї країни. Інші особи, запрошені обвинуваченим, можуть бути допущені лише з дозволу суду.

У новому КПК немає визначення поняття “захисник” серед основних термінів, на відміну від термінів “слідчий”, “прокурор” У ст. 45, яка називається “захисник”, тільки зазначається, хто може бути захисником. Отже, на відміну від ч.1 ст. 44 попереднього КПК, взагалі не визначено, що це за учасник кримінального провадження та які функції покладені на нього у процесі.

Також розробники нового КПК забули наділити захисника процесуальними правами, але при цьому ретельно прописали його обов’язки. Можна сказати, що права в адвоката є опосередкованими. Зокрема, у ст. 46 зазначено, що він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого здійснює. Хоча третина прав, які є в останніх, захисникові належати не можуть. Отже, обсяг процесуальних прав підозрюваного та обвинуваченого не збігається з обсягом прав, які повинен мати захисник, щоб ефективно здійснювати покладені на нього завдання.

У ст. 22 нового КПК задекларовано, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів. Але коли поглянути на статті, що регламентують порядок збирання цих доказів, то одразу ж видно, що ці права “нерівні”.

Проаналізувавши ст. 93 Кодексу, можна побачити, що саме сторона обвинувачення збирає докази та працює з ними, а захист може тільки вимагати в обвинувачення збирання доказів, допити свідків слідчими, проведення експертиз тощо. А вже задовольняти ці вимоги чи ні вирішує та ж таки сторона обвинувачення і суд.

Дії слідчого по збору доказів чітко врегульовані, а сторона захисту не має відповідних юридичних механізмів реалізації наданого права.

Відносно адвокатів досягненнями нового КПК можна визнати відмову від усунення захисника від участі у справі й заміну його на відвід; від презумпції зловживання адвоката своїми процесуальними правами,

перешкоджання ним встановленню істини у справі, затягування розслідування чи судового розгляду справи та звуження підстав для відводу; наділення адвоката правом збирати докази та певне розширення процесуальних можливостей для цього.

Отже, концепція нового КПК свідчить про окремі досягнення у напрямі забезпечення права на захист від обвинувачення. Але деякі норми нового КПК, присвячені реалізації права на захист від обвинувачення, не узгоджуються з нормами Конституції України та міжнародно-правовими актами.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Кучинська О. Поняття принципів кримінального процесу та їх основні ознаки / О. Кучинська // Вісник Львівського університету. – 2011. – Вип. 53. – С. 383-388. 3. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с. 4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатово Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 1-17/200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. зі змінами і доповненнями, станом на 1 березня 2011 р. / упоряд.: В. І. Маринів, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 232 с. 7. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.11.2011 р. (справа “Загородній проти України”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/sprava-zagorodnii-proti-ukrayini-doc92700.html>.

УДК 342.922

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Л.В. Шестақ, канд. юрид. наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Одним з обов'язкових структурних елементів складу правопорушення є ознаки його суб'єкта. Інколи в юридичній літературі зазначається, що складовою частиною адміністративного правопорушення є його суб'єкт [1, с. 36]. Ми не поділяємо цього погляду, оскільки суб'єкт – це особа, яка винна у вчиненні протиправного діяння, а тому об'єктивно вона не може бути складовою частиною правопорушення, такою є лише ознаки суб'єкта, до яких традиційно відносять вік, осудність, а також ознаки спеціального суб'єкта [2, с. 87].

Слід зазначити, що нині чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не дає юридичного тлумачення поняття „суб'єкт” протиправного діяння, що, на наше переконання, є суттєвим його недоліком. У зв'язку з цим у теорії адміністративного права є різні погляди щодо тлумачення поняття та змісту категорії „суб'єкт адміністративного правопору-

шення”. Так, Л. Коваль вважає, що суб’єктом протиправного діяння, а отже, й адміністративної відповідальності, є фізична особа – людина в стані дієздатності й осудності [3, с. 136]. На наш погляд, не можна однозначно погоджуватися із вказаною думкою. Адже мова йде не про потенційного учасника адміністративних правовідносин, а про суб’єкта правопорушення. Причому варто зауважити, що особа, яка вчинила правопорушення, не завжди може бути притягнута до відповідальності (діяла у стані неосудності, необхідної оборони, правопорушення визнано малозначимим тощо). Тому доцільно вказану думку доповнити та зазначити, що суб’єктом правопорушення є фізична особа – людина у стані дієздатності й осудності, яка вчинила протиправний адміністративно караний вчинок та володіє ознаками, що дозволяють притягнути її до відповідальності.

Російський учений А. Агапов визначає суб’єкта адміністративно караного правопорушення як фізичну чи юридичну особу, винною дією (бездіяльністю) якої завдана шкода потерпілому або загальнодержавним інтересам [4, с. 37]. Переконані, що й ця думка має бути доповнена з огляду на те, що значну частину адміністративних проступків становлять правопорушення з формальним складом, тобто такі, в яких немає шкоди. Тому доцільно буде говорити, що суб’єктом правопорушення є фізична чи юридична особа, винним діянням якої була завдана або ж об’єктивно могла бути завдана шкода охоронюваним правам та інтересам.

Досить цікавою й такою, що заслуговує на увагу, є позиція В. Колпакова, який вважає, що суб’єктом адміністративного правопорушення є осудна особа, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку [5, с. 36]. Перевагами такого визначення є те, що автор називає обов’язкові ознаки суб’єкта: 1) осудність; 2) досягнення визначеного в законі віку (не 16 років, як це зазначено у ст. 12 КУАП), який дозволяє застосовувати стягнення за конкретні правопорушення, адже частина з них можуть бути вчинені фізичними особами, старшими шістнадцяти років (ст. 156, 163-1, 167 тощо).

Варто зазначити, що більшість учених називає як суб’єкт адміністративного проступку лише фізичних осіб, тобто людей. У той же час аналіз окремих статей КУАП дозволяє говорити про можливість притягнення до адміністративної відповідальності і юридичних осіб. Зокрема, як зазначає О.І. Миколенко, адміністративна відповідальність юридичних осіб – це вже факт реальної дійсності, що потребує чіткої правової регламентації [6, с. 68-69], оскільки значна кількість протиправних вчинків мають такий характер, що дозволяють ставити питання про відповідальність юридичних осіб (порушення порядку проведення розрахунків – ст. 155-1, незаконна торговельна діяльність – ст. 160-2, недобросовісна конкуренція – ст. 164-1 тощо) [7]. Цю думку підтримує й В. Колпаков, який зазначає, що в КУАП не вживається термін „фізична особа”, а використовується тільки термін „особа”, що

дає змогу припустити, що суб'єктом адміністративного правопорушення може бути і юридична особа, тим більше, що за межами КУАП діє досить велика група норм, які встановлюють відповідальність юридичних осіб за вчинення протиправних дій. При цьому така відповідальність має найважливіші ознаки саме адміністративної відповідальності [5, с. 63].

На противагу названим науковим позиціям, окремі автори зазначають, що визнання суб'єктом адміністративної відповідальності юридичних осіб може привести до безвідповідальності посадовців, які покликані забезпечити нормальну організацію роботи підприємств, установ та організацій [8, с. 52]. На нашу думку, така постановка питання вже давно застаріла. Адже, по-перше, більшість підприємств вже давно перебувають у приватній власності, тому немає сенсу говорити про „перекладання” коштів з однієї державної кишені в іншу. По-друге, цивільним законодавством України вже давно передбачено інститут регресної відповідальності, яка дозволяє вирішувати питання про відповідальність посадових осіб (якщо такі будуть виявлені), з вини яких було вчинено правопорушення. Якщо ж довести вину керівників відповідних юридичних осіб неможливо, а заходи адміністративної відповідальності до юридичних осіб не застосовувати, – матимемо ситуацію, за якої держава фактично стимулюватиме вчинення правопорушень юридичними особами. Крім того, юридичне невизнання адміністративної відповідальності юридичних осіб створює плутанину щодо визначення видів юридичної відповідальності. Так, Конституція України у п. 22 ст. 92 називає такі види відповідальності, як: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та матеріальна. Таким чином, говорити про застосування, наприклад, заходів фінансової, банківської, господарської та інших видів відповідальності недоцільно. Визнання суб'єктом адміністративного правопорушення юридичних осіб дозволило б зняти цю проблему.

Таким чином, суб'єктом адміністративної відповідальності є юридична особа або фізична особа, яка є осудною, досягла визначеного законом віку адміністративної відповідальності та вчинила протиправне діяння, яке є адміністративним проступком.

Список використаних джерел: 1. *Хорошковская М.* Субъект административного правонарушения / М. Хорошковская // Адвокат. – 2004. – № 10. – С. 35-40. 2. *Адміністративне право України* : навчальний посібник / за заг. ред. Т. О. Коломось, Г. Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2008. – 216 с. 3. *Коваль Л. В.* Адміністративне право : підручник / Л. В. Коваль. – К., 1996. 4. *Агапов А. Б.* Административная ответственность : учебник / А. Б. Агапов. – М., 2000. 5. *Колпаков В. К.* Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с. 6. *Миколенко А. И.* Административный процесс и административная ответственность в Украине : учебное пособие / А. И. Миколенко. – Х. : Одиссей, 2004. – 272 с. 7. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* : науково-практичний коментар / Р. А. Каложний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців „Правова єдність”, 2008. – 781 с. 8. *Коваль Л. В.* Відповідальність за адміністративні правопорушення / Л. В. Коваль. – К. : Вища школа, 1975. – 160 с.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

С.В. Веремієнко, ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Забезпечення екологічної безпеки є одним з напрямків державної політики України. Важливість його розвитку в умовах урбанізації, збільшення антропогенного навантаження на довкілля, поглиблення екологічної кризи тощо є незаперечною.

Необхідно зазначити, що питання екологічної безпеки не є новими для науки екологічного права. Вони вже традиційно піднімаються вітчизняними вченими, зокрема, дослідження у цій сфері здійснювали: В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, Н.В. Барбашова, С.Б. Гавриш, А.П. Гетьман, Н.Р. Кобецька, Т.Г. Ковальчук, М.В. Краснова, С.В. Кузнєцова, Н.Р. Малишева, В.Л. Мунтян, О.О. Погрібний, В.К. Попов, М.І. Хилько, Ю.С. Шемшученко та ін. Проте це не вирішило проблематики забезпечення екологічної безпеки в Україні, не сприяло застосуванню єдиного понятійного апарату тощо, що вказує на актуальність зазначеної проблеми.

У довідниковій юридичній літературі поняття „безпека” визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [1, с. 207]. Подібне тлумачення використовується і у ст. 1 Закону України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року, яка визначає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [2]. Таким чином, екологічна безпека як складова національної безпеки являє собою систему заходів, що спрямовані на попередження та нейтралізацію реальних і потенційних загроз екологічним інтересам громадян, їх об’єднань та груп як у межах окремих місцевостей, так і на всій території України.

На сьогодні вживання поняття “екологічна безпека” набуло широкого поширення у суспільно-політичній лексиці. Це пов’язано з погіршенням екологічної ситуації в Україні, яка характеризується забрудненням навколишнього природного середовища та наявністю реальної екологічної небезпеки для людини внаслідок дії багатьох небезпечних природних та техногенних факторів. Однак єдиного розуміння юридичної природи екологічної безпеки до цього часу поки що немає і питання дискутується в наукових колах.

Формально-юридичне визначення загального поняття «екологічна безпека» міститься у ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, яка визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при

якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [3].

Таке визначення не отримало однозначного позитивного сприйняття в еколого-правовій науці, а також підтвердження правозастосовчою практикою. Із змісту вищезазначеної правової норми випливає те, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» юридично зафіксовано спробу визначити екологічну безпеку лише як відповідний біологічний, хімічний, фізичний стан середовища, що не є небезпечним для здоров'я людей. Таким чином, за межами правого дослідження залишаються внутрішні, соціальні, економічні та інші чинники екологічної безпеки, проблеми попередження негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, знешкодження факторів, які спричиняють погіршення стану екології. Проте багато авторів зазначають, що екологічна безпека не зводиться лише до стану довкілля, і хоча вона може розглядатися як певний стан довкілля, проте цим не вичерпується, а включає в себе і дотримання соціальних норм [4, с. 415; 5, с. 124].

У зв'язку з цим заслуговує на увагу визначення поняття «екологічна безпека» професора В.І. Андрейцева, який екологічну безпеку розуміє як складову національної та транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя та здоров'я особи, суспільства та держави, яка потребує чіткого закріплення в чинному законодавстві [6, с. 37-38]. Отже, Андрейцев В.І. визначає не лише поняття, але й складові екологічної безпеки.

М.І. Хилько розглядає екологічну безпеку як сукупність певних властивостей навколишнього середовища і створюваних цілеспрямованою діяльністю людини умов, за яких з урахуванням економічних, соціальних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні зміни, що відбуваються в ньому, забезпечується збереження здоров'я життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутнього поколінь [7, с. 198]. Варто звернути увагу, що сьогодні в Україні практично немає законодавчого регулювання меж впливу людини на навколишнє природне середовище, а негативні зміни внаслідок господарської діяльності людини вже справляють свій негативний вплив на стан здоров'я та умови життєдіяльності людини.

О.С. Колбасов вважає, що екологічна безпека – це система заходів, що усувають загрозу масової загибелі людей у результаті такої несприят-

ливої антропогенної зміни стану природного середовища, за якого людина як біологічний вид позбавлена можливості існувати, оскільки не може задовольнити свої природно-фізіологічні і соціальні потреби життєдіяльності за рахунок навколишнього матеріального світу [8, с. 47-55]. Таке поняття екологічної безпеки є не виправдано звуженим, адже мова в ньому йде виключно про забезпечення інтересів людини, що мають бути реалізовані за рахунок навколишнього світу. Таким чином, поза межами забезпечення та правового регулювання екологічної безпеки залишається власне навколишнє природне середовище як місце проживання людини.

У зв'язку з цим більш повним вважаємо поняття екологічної безпеки, запропоноване А.Б. Качинським, згідно з яким екологічну безпеку можна визначити як забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи, держави від реальних і потенційних загроз, утворюваних антропотехногенним або природним впливом на навколишнє природне середовище [9, с. 54].

Необхідно відзначити, що кожне з наведених визначень не виключає інших, а взаємодоповнює зміст поняття екологічної безпеки. Узагальнюючи сказане, екологічну безпеку можна визначити як напрямок внутрішньої та зовнішньої діяльності держави та недержавних структур (громадських організацій, підприємств тощо) щодо недопущення здійснення негативного впливу на навколишнє природне середовище реальних та потенційних несприятливих факторів антропогенного та природного впливу, їх відвернення та попередження з метою забезпечення комфортних умов існування людей, тварин, інших живих організмів, а також здійснення господарської діяльності. Порушення екологічної безпеки, а так само створення стану екологічної небезпеки є підставою для застосування передбачених законом заходів юридичної відповідальності до винних суб'єктів.

Таким чином, на основі розглянутих визначень екологічної безпеки можна виокремити такі її ознаки:

1. Забезпечення екологічної безпеки є складовою (предметом правового регулювання) екологічного права України.

2. Вона являє собою цілісну систему взаємопов'язаних заходів, спрямованих на недопущення виникнення реальних чи потенційних екологічних зароз середовищу проживання людини та інших живих організмів.

3. Екологічна безпека – це такий стан довкілля, який унеможливило або ж мінімізує здійснення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

4. Забезпечення екологічної безпеки досягається завдяки правовому регулюванню здійснення екологічно небезпечної діяльності.

5. Держава передбачає можливість застосування заходів відповідальності за екологічні правопорушення в галузі забезпечення екологічної безпеки.

6. Забезпечення екологічної безпеки однієї держави неможливе в умовах порушення екологічної стабільності та рівноваги іншими державами.

7. Досягнення повної екологічної безпеки є неможливим з огляду на наявність еколого-небезпечних видів діяльності, тому це лише напрямок діяльності держави щодо зменшення або ж попередження відповідного негативного впливу.

8. Кінцевою метою екологічної безпеки є створення повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що екологічна безпека – це такий стан розвитку суспільних правовідносин, при якому системою організаційних, економічних, правових та інших заходів забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечних та інших видів діяльності з метою попередження настання екологічної небезпеки та гарантування права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Список використаних джерел: 1. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 1 : А-Г / [за ред. Ю. С. Шемшученко]. – К. : Українська енциклопедія ім. Бажана, 1998. – 672 с. 2. *Про охорону навколишнього природного середовища* : Закон України від 25 червня 1991 року [в редакції від 4 червня 2008 року] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. 3. *Про основи національної безпеки України* : Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. 4. *Боголюбов С. А.* Екологическое право : учебник для вузов / С. А. Боголюбов; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 448 с. 5. *Гавриш С. Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 456 с. 6. *Андрейцев В. І.* Право екологічної безпеки : [навч. та наук.-практ. посіб.] / В. І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 331 с. 7. *Хилько М.* Екологічна політика / М. І. Хилько. – К. : Абрис, 1999. – 363 с. 8. *Колбасов О. С.* Концепция экологической безопасности (юридический аспект) / О. С. Колбасов // Советское государство и право. – 1988. – № 2. – С. 47-55. 9. *Качинський А. Б.* Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – С. 54.

УДК 347.73.336.22

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

І.Г. Козинець, ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

У наш час податок з доходів фізичних осіб є найважливішим джерелом наповнення бюджетів, а також дієвим засобом регулювання доходів громадян. Тому важливим завданням для будь-якої держави є постійне вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб з метою забезпечення соціальної справедливості оподаткування, з урахуванням його фіскальної та економічної ефективності.

Проблеми вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб на основі вивчення та впровадження іноземного досвіду досліджувалися такими науковцями, як О. Воронкова, І. Безпалько, Ю. Іванов,

А. Крисоватий, Н. Ткаченко, Я. Литвиненко, І. Якушик та ін. У своїх наукових працях учені не тільки констатують податковий досвід інших країн, а й порівнюють його з вітчизняними реаліями.

На особливості прибуткового оподаткування населення в кожній конкретній державі впливає безліч факторів, серед яких можна виділити консервативність чи ліберальність економіки, ментальність та податкову культуру населення, економічну ситуацію в країні тощо.

В Україні, виходячи з низького рівня ефективності функціонування податкової системи, постала проблема її реформування. У першу чергу – одного з основних податків: податку з доходів фізичних осіб. Як відомо, під час вибору політики оподаткування доходів громадян, перш за все, визначається її характер: пропорційний чи прогресивний. Так, до 2004 року оподаткування доходів громадян в Україні здійснювалося за прогресивною шкалою ставок із граничною ставкою 40 % та середньою ефективною – 17 %. Із січня 2004 року були запроваджені пропорційні ставки податку з доходів фізичних осіб у розмірі 15 % об'єкта оподаткування (у перехідний період до 31 грудня 2006 року – 13 %). У 2011 році після прийняття Податкового кодексу України ставки податку з доходів фізичних осіб стали малопрогресивними [1] та відповідають 15 % для доходів у розмірі до 10 мінімальних заробітних плат та 17 % стосовно доходів у розмірі понад цю величину. Але в результаті проведеної реформи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не стало досконалим. Адже статистичні дані свідчать, що в українському суспільстві 90 % населення мають низькі доходи, а 10 % надвисокі. На відміну від США, де прибутковий податок сплачують, в основному, забезпечені громадяни, в Україні 90 % податку надходить від малозабезпечених верств населення [2]. По суті, порушується головний принцип прибуткового оподаткування – принцип соціальної справедливості.

Досвід розвинених країн засвідчує, що прибуткове оподаткування – дієвий інструмент перерозподілу в умовах зрілої демократії із чітко визначеними умовами суспільного договору, з високим рівнем життя й доходів населення, тому вдосконалення оподаткування доходів громадян в Україні повинно відбуватися в напрямку забезпечення принципу соціальної справедливості.

Слід зазначити, що в країнах з розвинутою економікою частка індивідуального прибуткового податку в загальних надходженнях значно більша, ніж в Україні. Це пов'язано насамперед із запровадженням малопрогресивної ставки прибуткового податку, низькою податковою культурою населення та мізерним рівнем доходів. Адже на сьогодні в українському суспільстві ще не сформувалася ідеологія добровільної сплати податків, а тому велика кількість платників податків не бажає визнавати таке зобов'язання, не робить свого внеску в бюджети, підтримуючи в такий спосіб розвиток та стабільність соціально-економічної політики держави. Нині лише одиниці визнають обов'язок сплачувати законодавчо встановлені податки як конституційний [3].

У багатьох країнах світу виділяються певні тенденції та спільні риси під час побудови системи оподаткування доходів фізичних осіб, однак кожна країна має свої характерні особливості.

Так, в Австрії, Бельгії, Великобританії, Італії, Франції, Японії та інших країнах під час оподаткування доходів громадян застосовується прогресивна система. Водночас у деяких країнах – Данії, Норвегії, Швеції – має місце поєднання прогресивного і пропорційного оподаткування доходів громадян. Причому під час оподаткування заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а під час оподаткування інших доходів – пропорційні ставки [4]. Необхідно зазначити, що прогресивне оподаткування має свої переваги і є виправданим не лише з позиції соціальної справедливості, а й слугує стимулом для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найбільш забезпечених верств надлишки доходів, держава перерозподіляє його на користь бідних верств і стимулює загальний попит на товари і послуги, тим самим вкладаючи кошти у національну економіку.

Ставки податку з доходів фізичних осіб у країнах світу різні. Так, у Австралії від 0 до 45 %, Австрії 21-50 %, Великобританії 0-50 %, Китаї 5-45 %, Білорусі 12 %, Росії 13 % [5]. У більшості економічно розвинутих країн світу громадяни з невисокими зарплатами звільняються від прибуткового податку. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Зокрема, в Австралії функціонує п'ять ставок податку. Люди, чий дохід за рік менше 6000 доларів, звільняються від оподаткування. Громадяни ж, доходи яких перевищують 180 тисяч доларів, 45 % свого доходу віддають у державний бюджет. У Канаді не оподатковуються доходи розміром до 10382 доларів. А ось ті, хто отримав понад 128 тисяч, зобов'язані сплатити 29 % свого заробітку в казну. Ставки федерального податку в США складаються з шести рівнів і також залежать від сімейного статусу особи. Найменшу частину свого доходу (10 %) віддають ті, хто отримує за рік до 8375 доларів. Якщо ж мова йде про громадян, котрі перебувають у шлюбі, то сума зростає вдвічі [5]. Сутність американської системи оподаткування доходів громадян полягає в тому, що кожен громадянин розглядається як підприємство, яке повинне оплатити послуги, що надаються щодо охорони здоров'я, паркування, штрафи і тощо, які зменшують оподатковуваний дохід громадянина. У результаті цього ставки податку для фізичних осіб номінально досягають 35 %, а реально становлять 20-25 % за рахунок виплат платника податку на власне утримання, на розмір яких зменшуються оподатковуваний доходи [2].

У Великобританії існують такі ставки податку на доходи фізичних осіб: мінімальна (0 %, для річного доходу до 2440 ф. ст.), базова (20 %,

2440-37400 ф. ст.), максимальна (40 %, понад 37400 ф. ст.). А з квітня 2010 року у зв'язку з фінансовою кризою та потребою збільшення суми податкових надходжень, було запроваджено ставку податку у розмірі 50 % для доходів, які перевищують за рік 150 тис. ф. ст. Така ж тенденція до збільшення спостерігається і в інших країнах.

У Росії діє пропорційна податкова система. Базова ставка оподаткування становить 13 % і є єдиною для всіх прошарків суспільства від олігархів-мільярдерів до двірників і бюджетників.

Таким чином, у зарубіжних країнах під час оподаткування доходів громадян в основному застосовуються прогресивні ставки, показник «граничний дохід», з якого починає сплачуватися податок, при цьому враховується сімейний стан платника податку, кількість дітей, існує система податкових знижок і відрахувань.

Слід зазначити, що в Україні існує малопрогресивна система оподаткування із значним податковим навантаженням на малозабезпечених громадян (15 %, 17 %) [1], що мало відповідає принципу соціальної справедливості. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян в Україні діяв до кінця 2003 року. Із 2004 року його змінила податкова соціальна пільга, порядок застосування якої продубльовано практично без змін у Податковому кодексі України. Але застосування податкової соціальної пільги не надало бажаного ефекту захисту доходів малозабезпечених громадян через мізерний розмір такого зниження оподаткованого доходу. Запровадження податкового кредиту також не виправдало себе через складну процедуру його отримання.

Звичайно, функціонування податкової соціальної пільги дещо послаблює податковий тиск на малозабезпечені категорії громадян. Проте нині вона не забезпечує виконання одного з визначальних у світовій практиці податкових відносин – принципів соціальної та фіскальної політики, згідно з яким рівень доходу, що забезпечує базові потреби громадянина, звільняється від оподаткування. Враховуючи це, податкову соціальну пільгу слід замінити на звільнення від оподаткування частини заробітної плати, за рахунок якої фінансуються витрати на транспортні послуги, на харчування, придбання товарів першої необхідності тощо, одночасно дозволивши включати до податкового кредиту більшу частину мінімально необхідних витрат платників податку з доходів фізичних осіб.

Іншим шляхом вирівнювання доходної спроможності малозабезпечених громадян могло б стати відновлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян. При цьому в будь-якому випадку розмір неоподаткованої частини доходів фізичних осіб в Україні повинен бути значно вищим від величини чинної податкової соціальної пільги, що забезпечить як зростання купівельної спроможності порівняно небагатих громадян, так і підвищення розмірів надходжень до бюджету інших платежів, зокрема податків на споживання та податку на прибуток підприємств.

Беручи до уваги низький рівень доходів більшості громадян, а також враховуючи рівень безробіття в нашій країні, під час оподаткування доходів фізичних осіб доцільно використовувати сукупний дохід усієї родини, тобто оподатковувати доходи всіх членів сім'ї разом, а не окремо. Це дозволить мінімізувати податковий тиск на малозабезпечений прошарок населення, оскільки в деяких родинах працездатною особою є один член сім'ї.

Таким чином, оподаткування доходів фізичних осіб потребує негайного та суттєвого вдосконалення, насамперед, завдяки вирішенню проблем, описаних у цьому дослідженні.

Досягти реальної дієвості соціальної справедливості та економічного ефекту під час оподаткування доходів фізичних осіб можливо також, запровадивши прогресивну шкалу ставок прибуткового податку, причому верхня межа ставок за такої моделі оподаткування доходів громадян має бути досить високою. Але ця модель передбачає існування великої кількості встановлених соціальних, майнових вирахувань, податкових кредитів, або економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму. Тому така форма оподаткування буде досить громіздкою, хоч і забезпечуватиме формування значної частини доходів бюджетів та вирівнюватиме купівельну спроможність малозабезпечених громадян.

Список використаних джерел: 1. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 13-17. – Ст. 112.* 2. *Литвиненко Я. В.* Податкові системи зарубіжних країн / Я. В. Литвиненко, І. Д. Якушик. – К.: МАУП, 2004. – С. 193-197. 3. *Кривицький В. Б.* Адміністрування податку з доходів фізичних осіб / В. Б. Кривицький, А. О. Нікітишин // *Фінанси України. – 2005. – № 9 – С. 34-39.* 4. *Ткаченко Н. М.* Податкові системи світу та України. Облік та звітність / Н. М. Ткаченко. – К.: Алерта, 2004. – С. 67-68. 5. *Герасименко П.* Податок на доходи фізичних осіб: українські реалії та світовий досвід [Електронний ресурс] / П. Герасименко. – Режим доступу : <http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/ekonomika/podatok-na-dochody-fizychnyh-osib-ukrayinski-paradoksy-ta-svitoviy-dosvid.html>.

УДК 340.12

ТЕОРІЯ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМАЦІЙ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Ю.С. Авраменко, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Питання про єдність світової історії, розмаїття її утворень має основоположний характер для філософського осягнення історії. Із моменту зародження наукового пізнання людство намагалося зрозуміти специфіку суспільних явищ, суть взаємозв'язку між людиною і суспільством.

Вперше в історії філософської думки Г. Гегель поставив питання про наявність в історичному процесі об'єктивної закономірності. Він намалю-

вав об'єктивно-історичну картину історичного процесу, де реалізується вміст Світового Духу. З розвитком науки неодноразово було зроблено спроби розглянути суспільний розвиток, особливості його еволюції такими вченими як Тюрго, Міліаром, Смітом, Сен-Сімоном та іншими.

У розкриття складної діалектики суспільного життя на основі матеріалістичного розуміння історії важливий внесок зробили К. Маркс та Ф. Енгельс. Марксизм набув великого поширення у світі, особливо у ХХ ст. Багато мислителів та політичних діячів вважали себе марксистами (наприклад, у Росії – В. Ленін, Л. Троцький, Й. Сталін; у Китаї – Мао Цзедун, на Кубі – Ф. Кастро та ін.). Суть марксизму полягає у тому, що суспільство постає в конкретно-історичній формі, обумовленій певним способом виробництва, обміну і споживання, які є формою буття людини, що склалися історично. Ця специфіка суспільства відображена у понятті «суспільно-економічна формація».

«Формаційний підхід ґрунтується на моністичному, універсалістському розумінні історії. Він трактує всесвітню історію як єдиний лінійно-поступальний природно-історичний процес послідовної зміни суспільно-економічних формацій» [1, с. 411].

Поняття «суспільно-економічна формація» характеризує суспільство як певний тип, що дає змогу розглянути його у процесі становлення і розвитку, в кінцевому рахунку якого людина виступає вирішальним фактором усіх змін, які відбулися у розвитку суспільства.

Вперше термін «суспільна формація» вжив К. Маркс у грудні 1851 р. у своїй праці «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта». Ф. Енгельс же вперше вживає це поняття у 1868 р. у конспекті першого тому «Капітал». «Розробка поняття «суспільно-економічна формація йшла вельми повільно і важко. Цьому терміну у К. Маркса і Ф. Енгельса передували спочатку визначення «форма суспільства», «стан суспільства», «організація суспільства», «форма спілкування». Пізніше – «економічна форма суспільства», «економічна структура суспільства» і, нарешті, найбільш близьке до поняття суспільно-економічної формації – «економічна формація суспільства» [1, с. 411].

«Суспільно-економічна формація як цілісна соціальна система постає складним утворенням, у якому виділяються різноманітні за характером і суспільною роллю структурні елементи» [2, с. 381]. Між елементами, до яких належать спосіб виробництва, сімейно-шлюбні відносини, форми спільності людей, соціально-класові, міжособові та побутові відносини, базис, надбудова, форми суспільної свідомості тощо існують складні взаємозв'язки та взаємодія.

Основними елементами, за якими можна визначити ту чи іншу суспільно-економічну формацію, є базис і надбудова. Домінуючим є базис, тобто виробничі відносини, які і створюють економічний лад суспільства. До надбудови ж належить ідеологія, право, мораль, мистецтво та інші явища суспільного життя. Базис є основою цілісного економічного життя

певного суспільства і включає пануючі виробничі відносини, які дають змогу визначити його місце в русі суспільно-економічної формації. Він є основою, на якій формуються надбудова певного історичного періоду.

Надбудова охоплює сукупність соціально значущих для базису ідей, ідеологічних відносин та установ, які зумовлюють інші явища вторинного рівня суспільного життя. Саме через надбудовні інститути здійснюється регулювання суспільних відносин. Як писав Ф. Енгельс: «Економічне становище – це базис, але на хід історичної боротьби також справляють вплив різні моменти надбудови: політичні форми класової боротьби та її результати – державний лад... правові форми... політичні, юридичні, філософські теорії, релігійні погляди...» [3, с. 372].

Важливе значення для розуміння суспільно-економічної формації має суспільний лад, адже під час зміни однієї формації іншою спочатку відбувається заміна старого суспільного ладу новим, а вже потім відбувається зміна суспільно-економічної формації в цілому.

Формаційний підхід дозволяє аналізувати не тільки сутність елементів формації, а й характер їх постійних поступових змін. Кожна формація становить рівень у прогресі людства від первісного суспільства через антагоністичні класові формації до комунізму. Маркс виділив чотири формації, що представляють поступальні рівні в розвитку людського суспільства з часу виникнення держави: азіатську, античну, феодальну, капіталістичну.

Історично першою суспільно-економічною формацією є азіатська, за якої верховним власником землі є держава, на чолі з деспотом, населення проживає в громадах і перебуває у повній залежності від держави, яка управляє ним за допомогою трьох відомств: фінансового, військового та громадських робіт [4, с. 7].

Наступним етапом розвитку людства виступає антична формація, для якої притаманна поява надлишкових товарів виробництва, використання чужої безоплатної праці. Антагоністичними класами в цей період є раби і рабовласники. Раби в цей час розглядаються як знаряддя праці, що розмовляють, вони позбавлені будь-яких прав.

На зміну рабовласництву приходять феодалізм, як спосіб виробництва, що характеризується експлуатацією особисто- і поземельно залежних селян феодалами. Основного економічного закону феодалізму – виробництво додаткового продукту у формі феодальної ренти у вигляді відробіткової, продуктової і грошової. Головним багатством і засобом виробництва є земля, яка знаходиться в приватній власності у феодала і здається селянину в оренду. За рахунок селян готується величезний державний апарат і багаточисельне духовництво.

Селяни, перетворені на пролетарів, становлять основу економічного виробництва наступної формації – капіталістичної. Робітники укладають з роботодавцем договір, що регламентує умови праці та певним

чином захищає їхні права від свавілля роботодавців. Робітники стають зацікавленими у результатах своєї праці.

Останньою за розрахунками К. Маркса та Ф. Енгельса могла б бути соціалістична формація, що дещо схожа на «азіатський спосіб виробництва», але вже на досконалій матеріалістичній основі. Згідно з К. Марксом, це безкласове суспільство з високим рівнем продуктивних сил, свідомості і культури, коли праця перетворюється на життєву потребу.

Визначивши, до якої формації належить певне суспільство, можна визначити його історичний вік.

Отже, основні значення у Маркса такі: 1) історичне визначення сукупних виробничих відносин; 2) історично визначена сукупність суспільних відносин; 3) економічна структура суспільства взагалі; 4) ступінь історичного розвитку суспільства; 5) первинний – докласове суспільство; вторинний – класове; третинний – безкласове суспільство; 6) історичний тип суспільства.

Таким чином, «Скорегована шляхом відкидання вульгарного економізму і виключно класового підходу відповідно до сучасних досягнень науки формаційна теорія залишається найпоширенішою у вітчизняній літературі» [5, с. 83]. Вона має досить вагомий позитивні риси. Важливе значення має розмежування базису та надбудови і підкреслення визначальної ролі економічного фактора на формування держав і зміну їхніх типів. Теорія суспільно-економічних формацій, на відміну від цивілізаційної, розглядає розвиток держав у поетапності та природності; така теорія розкриває класову сутність держави.

Список використаних джерел: 1. *Філософія* : навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрушенко, І. В. Бойченко та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2000. – 624 с. 2. *Філософія* : курс лекцій : навчальний посібник / І. В. Бичко, Ю. В. Осічнюк, В. Г. Табачковський та ін. – К. : Либідь, 1991. – 456 с. 3. *Енгельс Ф. Йозефу Блоху в Кенігсберґ, 21-22 вересня 1890 р.* // Ф. Енгельс, К. Маркс. Твори. – Т. 37. – С. 372. 4. *Шевченко О. О.* Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник / О. О. Шевченко. – К. : Вентурі, 1994. – 288 с. 5. *Загальна теорія держави і права* : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

УДК 93/94:343.25

ЗАСТОСУВАННЯ ТА НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СМЕРТНОЇ КАРИ НА РУСІ

А.В. Велігорська, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

У світі смертна кара, як один із видів покарання застосовувалась з давніх-давен. На сьогодні існує дуже багато дискусій з приводу доцільності чи недоцільності відміни смертної кари. У сучасній Україні діє мораторій

на застосування смертної кари. Рішенням Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. визнано, що смертна кара суперечить Конституції України. Остаточою як вид покарання її скасовано у 2000 р. і замінено на довічне ув'язнення. Це відбулось завдяки гуманістичним впливам, переважно західного суспільства. Але не згадується нічого про те, що збереження життя злочинцю, пошанування його гідності як людини має своє глибоке коріння у культурі та праві нашого народу. Питання застосування смертної кари, ставлення до неї різних народів було предметом дослідження багатьох учених. У науковій літературі дослідженню злочинів та покарань на Русі приділено багато уваги і розглядалися вони, переважно в контексті законодавства Київської Русі. Так, дослідженню смертної кари приділяли увагу у своїх працях А.Ф. Кістяківський [6], М.Ф. Владимирський-Буданов [2], С.В. Юшков [8].

Необхідно зазначити, що у Давньоруській державі загальна система покарань була досить простою і відносно м'якою. Проте аналіз норм права засвідчує, що з розвитком феодалізму спостерігалася дедалі виразніша залежність кваліфікації злочинів і визначення покарань від соціального стану.

У Київській Русі смертна кара несла в собі, перш за все, мету відплати, помсти, а також невід'ємну частину цього становила інша мета – залякування. Вона застосовувалася також із метою безпеки всього суспільства та збереження відносного спокою.

Перша відома літописна звістка про введення смертної кари на Русі відноситься до 996 року [8, с. 476]. Але до цього смертна кара згадується у договорі князя Ігоря з греками [2, с. 307]. А Двінська статутна грамота 1397 р., видана Великим князем Василем Дмитровичем, є першим правовим актом на Русі, який зберігся і дійшов до нас, як такий, що містить норму про смертну кару за крадіжку [5, с. 70]. Тут вже смертна кара можлива за крадіжку в церкві, конокрадіство, державну зраду, підпали та крадіжку, зроблену у третій раз.

Подальше розширення застосування смертної кари в законодавстві Давньоруської держави пов'язане з призначенням цього покарання за злочини проти держави. Смертна кара все більше починає набувати політичного відтінку. Вперше за державні злочини вона згадується у Псковській Судній грамоті, яка поряд із введенням страти за майнові злочини (крадіжка в церкві, конокрадіство, крадіжка на посаді втретє), встановлює смертну кару за державну зраду [8, с. 491]. Загалом же до видання Судебника 1497 р. масштаби страт обмежувалися не стільки нормами права, скільки прийнятими моральними категоріями, традиціями, звичаями і політичними інтересами князівської влади.

Усі зазначені випадки застосування смертної кари не мали юридичного характеру покарання, це була міра державного примусу.

У часи Київської Русі смертна кара як вид покарання не записана в Руській Правді, але літописний матеріал засвідчує її застосування [4, с. 47].

На застосування смертної кари впливали такі чинники як татаро-монгольська навала, рецепція візантійського права. Також у силу звичаїв на Русі смертна кара застосовувалась у випадках, не передбачених законами. Так, київський князь Ростислав, розгніваний на Григорія Чудотворця, повелів зв'язати йому руки, повісити на шию важкий камінь і кинути у воду [2, с. 329].

У період татаро-монгольської навали хани видавали руському православному духовенству ярлики, згідно з якими священнослужителі користувалися правом карати на смерть. Ярлик, виданий татарським ханом Менчу Теміром, давав право київському митрополиту Кирилу стратити за хулу православної церкви, як і за всяке порушення, наданих духовенству привілеїв. У 1224 р. були спалені за чаклунство чотири волхви [2, с. 330].

Також смертна кара застосовувалась за виступи проти державної влади, зраду князю тощо. Так, 1068 р. організатори й учасники повстання проти князівської влади 70 чоловік були страчені через повішання князем Ізяславом у Києві. Допускалось вбивство злодія, затриманого на місці вчинення злочину (у дворі, у хаті чи хліві), якщо він чинив опір (Ст. 38 Кр.Пр.) [7, с. 83]. Смертна кара застосовувалась у практиці церковних судів, які керувались нормами суворого і доволі жорсткого візантійського права.

Князь Василько стратив мужів князя Давида Святославича, за намовою яких він був позбавлений очей. Існувала вже норма, за якою за зраду князя розпачувалися втратою уділу, а бояри – головою [8, с. 491].

У літописах – Володимир Великий за порадою Синоду єпископів замінив вири, які застосовувалися для покарання розбоїв, на смертну кару, про що, зокрема, йдеться у Троїцькому літописі: „Живуще же Володимир у страсе божия. И умножишася разбойеве, и реша епископи Володимиру: „ Се умножася разбойници: почто не казни их? „ Он же рече им: „ Боюсь греха”. Они же реша ему: ты поставлен еси от бога на казнь злым, а добрым на помиловани: достоить ты казнити разбойника, но со испытюм” [3, с. 211]. У контексті ідеї Володимира Великого старозавітна заповідь “не вбивай”, яка допускала криваву помсту, у Новозавітному трактуванні поступово перетворюється на застереження “не вбивати”, зокрема і людину, котра скоїла злочин. Не дивно, що ввівши під впливом духовенства смертну кару, Володимир же її згодом і скасував.

Але серед представників верховної влади були і противники смертної кари. Саме з позицій Нового завіту підходить до кари “на смерть” Володимир Мономах у своєму “Поученні”: “Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його; якщо [хто] буде достоїн [навіть] смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської” [1, с. 21]. В іншому посланні – “Грамотці до Олега Святославича” – Володимир Мономах запевняє убивцю свого сина, що не вдаватиметься до кривавої помсти, оскільки вважає, що питання життя і смерті – в руках Господа [1, с. 34]. І тим не менше до страти вдавалися багато правителів на Русі у XIII ст. та XIV ст.

Надалі смертна кара набуває все більшого розповсюдження в дже-релах права. У першій половині XV ст. розширення публічного характе-ру кримінального покарання отримала своє завершення у «Судебнику» 1497 р., прийнятого при Великому Московському князі Івані III. Цей «Судебник» розширив сферу використання смертної кари у порівнянні з Двінською та Псковською грамотами. Смертною карою каралися за розбій, вбивство, крадіжку (повторну), наклеп, убивство свого господа-ря, зраду, святотатство (викрадення церковного майна), крадіжку холо-пів, підпад, державні та релігійні злочини.

Отже, незважаючи на те, що інститут смертної кари, в часи Київсь-кої Русі, як міра покарання не був закріпленій у писаному законі – Ру-ській Правді, але насправді існував. Про це ми дізнаємось із літописів, які збереглися до нашого часу. Найвища міра покарання застосовува-лась, але не до всіх верст населення, а тільки до окремих осіб. Також необхідно зазначити, що християнство забороняло смертну кару, але під впливом татаро-монгольської навали та візантійського права, вона за-стосовувалась, а із розвитком держави і права ставала дедалі частішою мірою покарання, що привело до її нормативного закріплення, зокрема в Судебнику 1497 р. – першому кодексі Московського князівства.

Список використаних джерел: 1. *Володимир Мономах*. Поучення / В. Мономах. – Львів : Фенікс, 2001. – 38 с. 2. *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Типографи тов-ва И.Н. Кушнерев и К., 1909. – 700 с. 3. *Головкін Б. М.* Кримінологічна генеза корисливих убивств у найдавніших пам'ятках права України-Русі / Б. М. Головкін // Філософські обрії. – 2004. – № 12. – С. 207-228. 4. *Історія держави і права України* : підручник / А. С. Чайковський (кер. авт. кол), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін. ; за ред. А. С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с. 5. *Історія держави і права України* [підручник для юрид. вищих навчальних закладів і фак. : в 2-х т. Т. 1 / А. Й. Рогожин, М. М. Страхов, В. Д. Гончаренко та ін.]; за ред. академіка правових наук України А. Й. Рогожина. – Х. : Основа, 1993. – 432 с. 6. *Кистяковский А. Ф.* Исследования о смертной казни / А. Ф. Кистяковский. – К., 1867. – 400 с. 7. *Тихомиров М. Н.* Пособие для изучения Русской Правды / М. Н. Тихомиров. – М. : Издательство Московско-го университета, 1953. – 192 с. 8. *Юшков С. В.* Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. – М., 1949. – 544 с.

УДК 349.3:364.3

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ж. Гапiч, студ. гр. 211

Науковий керівник: **І.Г. Козинець**, ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Відомо, що в умовах фінансової та економічної нестабільності охорона здоров'я потерпає найбільше, оскільки коштів на неї виділяється недостатньо. Її фінансування потребує значного поліпшення, бо здійснюється, як

правило, за методом залишкового фінансування цієї галузі. Враховуючи сучасний стан фінансування системи охорони здоров'я в Україні, впровадження обов'язкового медичного страхування є прогнозованим.

За допомогою страхової медицини вирішуються питання гарантованості та доступності медичних послуг для широких верств населення, залучення додаткових ресурсів у сферу охорони здоров'я. Страхова медицина охоплює фінансування наукових досліджень, підготовку медичних кадрів, витрати на розвиток матеріально-технічної бази лікувальних закладів, надання медичної допомоги населенню [1].

Медичне страхування є формою захисту інтересів громадян у разі втрати ними здоров'я з будь-якої причини. Воно пов'язане з компенсацією витрат, зумовлених оплатою медичної допомоги, інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я та традиційно поділяється на добровільне та обов'язкове.

У країнах із розвинутими системами суспільної охорони здоров'я переважає обов'язкова форма страхування (Франція, Канада, Німеччина, Голландія, Швеція, Бельгія) [2].

Кожна країна світу йде своїм шляхом розвитку медичного страхування: бюджетний, соціальний чи приватний. Жоден із зазначених у чистому вигляді нашої країні не підходить. Україна має обрати свій напрям, а не сліпо копіювати моделі інших країн, зважаючи як на економічні можливості держави, так і на потреби суспільства.

Суттєво покращити стан медичної галузі може тільки впровадження загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування. Процес далеко не простий, потребує серйозних зусиль і зважених рішень.

Тема медичного страхування вже давно обговорюється й через свою важливість викликає дискусії, зокрема, про принципи, методи, час, шляхи його впровадження та реалізації в Україні. За якнайшвидше впровадження цього виду страхування виступають В.М. Лехан, В.М. Войцехівський, В.В. Рудень, Н.Є. Буркат, С.І. Загаєвський та більшість урядовців. Основними аргументами, які вони висувають щодо впровадження обов'язкового медичного страхування, є: відхід від залишкового принципу фінансування охорони здоров'я, підвищення конкуренції на ринку, покращення якості медичних послуг. Опоненти цих науковців вважають, що кризові явища в економіці минулих років та майбутня кон'юнктура ринку не дадуть змогу сформувати страхові фонди для забезпечення всіх нагальних потреб населення України [3].

Перші кроки в сторону ЗДМС Україна зробила ще в 1996 році, закріпивши у ст. 49 Конституції, а потім у Законі України «Про страхування» – сам термін «медичне страхування».

На сьогодні є декілька законопроектів, але відповідного закону немає. Як раніше, так і досі система охорони більш ніж у критичній ситу-

ації. Це потребує рішучих дій з боку держави. Бюджетних коштів недостатньо, а й інколи зовсім нема, для покриття мізерної плати медичних працівників та обслуговуючого персоналу, придбання медикаментів, медичного обладнання, ремонту приміщень, харчування хворих.

Із запровадженням медичного страхування в нашій країні пов'язано надто багато сподівань, тому будь-який законопроект «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» викликає багато суперечок серед фахівців та медичної громадськості. Попри деякі очевидні переваги та недоліки законопроектів запровадження медичного страхування невиправдано затягується [3].

Проект закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» можна віднести до основних законодавчих актів, що створюють основу для розвитку охорони здоров'я; його введення справлятиме значний вплив на добробут населення і здоров'я громадян. Обов'язкове медичне страхування має такі переваги, як цільовий характер, незалежність коштів від держави та відокремленість від інших державних коштів. Обсяг відрхувань на обов'язкове медичне страхування не має прямого впливу на обсяг медичних послуг, що надаються. Проте обов'язкове медичне страхування має певні недоліки: можливість ухилення платників від відрхувань, підвищення вартості робочої сили і пов'язане із цим зниження конкурентоспроможності економіки держави, залежність від темпів економічного розвитку, необхідність створення відповідних регуляторних органів, а також недостатня економічна база, оскільки, як правило, відрхування здійснюються тільки з фонду заробітної плати, не зачіпаючи інші джерела: інвестиції тощо [4].

Основними проблемами, які гальмують впровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування, є: відсутність відповідної нормативної бази, медичних стандартів та фінансових стимулів для лікарів; недостатнє фінансування медичного сектору, нерациональне використання фінансових ресурсів, а також той факт, що система охорони здоров'я сформована ще за часів СРСР; не проводиться капітальний ремонт медичних закладів, не закуповується дороге та високоякісне обладнання, не поліпшується існуюча мережа; для управління системою державного соціального страхування недостатньо навичок, які мають на цей час працівники системи охорони здоров'я; на першому етапі введення системи державного страхування попит на послуги зростає, а сфера охорони здоров'я є нестабільною та непередбаченою, тому це може одразу призвести до інфляції цін на медичні послуги, а доступ до них зменшиться, відсутність договірної форми відносин між платником та постачальником послуг. Це робить систему медичного обслуговування непрозорою та несправедливою. А також, на думку М. Мниха, необхідно впроваджувати систему медичного страхування для різних верств населення відповідно їх доходів [5].

Вихід із ситуації, що склалася, експерти галузі вбачають у системі багатоканального фінансування, де особлива роль буде у замовника медичних послуг – страховика. Він оплачує та контролює реальні медичні послуги. Практично це є у багатьох країнах світу. І це ефективно. А при тих кількох законопроектах, які знаходяться у Верховній Раді, це не є реальним та ефективним, бо жоден із них не є компромісним. Зокрема, було внесено на розгляд депутатів законопроект № 1040-1 від 18.12.2007 «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування», яким пропонувалося запровадити в Україні з 1 січня 2010 р. загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування. Законопроект вважають одним з можливих напрямів реформування медицини – перехід від системи виключно бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я до нової, бюджетно-страхової моделі, що базується на соціальному страхуванні. Вона припускає фінансування цільовими страховими внесками працедавців, фондами соціального страхування, державою, а також за бюджетні кошти різних рівнів [6].

Законопроект припускає також, що медичне страхування здійснюватиметься Фондом загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування. Його територіальні управління і відділення укладатимуть договори з установами охорони здоров'я, здійснюватимуть оплату наданої медичної допомоги, контролюватимуть її якість. Законопроект зберігає риси існуючої системи охорони здоров'я: надання безкоштовної медичної допомоги загального характеру, доступність та підсилює відповідальність держави, підприємств, організацій і установ охорони здоров'я.

Головною особливістю законопроекту є впровадження нового податку на фонд заробітної плати в сукупності з єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Новий «медичний» податок необхідно розглядати в контексті загальної податкової політики, щоб не спровокувати тіньові заробітні плати і зростання тіньової економіки. Оскільки, велике навантаження на фонд оплати праці є стримуючим чинником для розвитку бізнесу, протидіє «висвітленню тіньових» доходів.

Що ж до вибору моделі вітчизняного медичного страхування, то необхідно вирішити: чи це буде регресивна модель, коли різноманітність програм і послуг залежить від страхового платежу, тобто якість і обсяг послуг залежить від тих доходів, які є у конкретної людини і розміру тих засобів, які вона може витратити на підтримку свого здоров'я; чи модель із солідарним фінансуванням, коли багаті платять більше від бідних. При цьому реалізуються прості механізми регулювання і зберігається принцип справедливості. Для того, щоб здійснити цей непростий вибір і визначитися, яка ж система охорони здоров'я прийнятна для України, необхідно уважно вивчити досвід інших країн, їхній шлях розвитку, обрати оптимальний варіант з урахуванням можливостей вітчизняної економіки та існуючої системи організації охорони здоров'я.

Таким чином, потрібна перебудова економіки охорони здоров'я і вона повинна починатися з укріплення фінансової основи галузі, із зміни загальної схеми фінансування, що передбачає обов'язковий перехід від бюджетної системи фінансування до змішаної бюджетно-страхової системи, яка фінансується при активній участі підприємств, установ, організацій різних форм власності, з елементами добровільного медичного страхування населення.

Сьогодні людей, які не мають медичної страховки, більше 95 %. Тобто, перспективи розвитку системи медичного страхування в Україні великі, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато. Але всі намагання будуть марними без належної підтримки держави. Розроблені закони в галузі медичного страхування мають бути ретельно перевірені вітчизняними та зарубіжними спеціалістами, які мають певний досвід у практичному медичному страхуванні.

Медичне страхування має бути підтримано нормативно-правовою базою; вдосконаленням податкової політики та державного нагляду; підвищенням фінансової надійності страховиків, страхової культури населення; підготовкою та перепідготовкою кадрів. Якщо буде запроваджено медичне страхування населення, то це приведе до головного – зростання сильної та здорової нації і, як наслідок, не менш важливого – сильної та ефективної економіки.

Список використаних джерел: 1. *Страховання* : підручник / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с. 2. *Базилевич В. Д.* Страхова справа : монографія / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. –К. : Знання, 2006. – 651 с. 3. *Карпишин Н. І.* Обов'язкове медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи / Н. І. Карпишин //Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2010. – Т.1. – Вип. 190. – С. 320. 4. *Лівак П.* Перспективи впровадження загальнообов'язкового медичного страхування в Україні / П. Лівак, О. Рогова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 1. – С. 62-66. 5. *Мних М. В.* Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 40-41. 6. *Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування № 1041-1 від 18.12.2007 р.* [Електронний ресурс] : Проект Закону України. – Режим доступу : //search.ligazakon.ua/l_doc.2nsf/link1/JFOSW11.html.

УДК 347.73

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

В.В. Грунич, студ. гр. 210

Науковий керівник: **І.Г. Козинець**, ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг, який пов'язаний із проблемою економічної безпеки країни. Актуальність об-

раної теми полягає у складності, суперечливості й динамізмі сучасної боргової політики держави, які потребують прискореного та виваженого реформування системи управління та обслуговування державного боргу, вдосконалення процедур контролю за його погашенням. Необхідність вирішення цих питань пов'язана з пошуком шляхів оптимального вдосконалення правового механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України.

Законодавче визначення державного боргу закріплене у ст. 2 Бюджетного кодексу України, згідно з якою державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [1]. На сучасному етапі економічних реформ в Україні набули загострення питання управління державними борговими зобов'язаннями, тим більше, що однією з особливостей управління державним боргом в європейських країнах та в США є існування спеціалізованих органів влади, які займаються виключно питаннями зовнішніх та внутрішніх боргів. Великі відсоткові платежі, відсутність єдиної правової бази управління боргом, а також конфлікт інтересів між органами державного управління щодо проведення конкретних боргових операцій та реалізації стратегії управління не сприяють стабілізації бюджетної політики.

Аналіз законодавчої та нормативної бази щодо формування державного боргу України дає підстави стверджувати, що правове регулювання торкається винятково проблем внутрішньої заборгованості, а відносно стосовно сфери зовнішнього боргу законодавчо не врегульовані.

Ефективне використання запозичених ресурсів для фінансування інвестицій дає змогу прискорити економічне зростання в країні. Нераціональність і збитковість використання зовнішніх ресурсів створює такі боргові зобов'язання країни, які в майбутньому суттєво обмежують можливості держави щодо проведення економічної політики. Тому виникає потреба в управлінні зовнішнім боргом.

Ще в 2005-2007 рр. Україна характеризувалася одним із найнижчих у світі показників державного боргу, проте через надмірність боргових залучень і неефективність їх використання за останні роки борг сягнув рівня, за яким формуються значні ризики для макрофінансової стабільності в країні. Так, валовий зовнішній борг України в січні-вересні 2012 року виріс на 6,21 млрд дол США, або 4,9 % – до 132,446 млрд дол США, або 75,3 % ВВП (співвідношення валового зовнішнього боргу України до ВВП на початок 2012 р. становило 76,4 %, а за підсумками червня – 74,1 %). Основним чинником зростання номінального обсягу зовнішнього боргу в поточному році є значні залучення підприємств реального сектору економіки [2].

Проблеми, пов'язані з державним боргом, гальмують розвиток реальних економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяють ефективно розвиватися країні. Разом з тим державні запозичення проводяться з метою покриття бюджетного дефіциту як на державному, так і на регіональному рівнях, цільового фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів. При цьому великий тягар лягає на державний бюджет, який останнім часом постійно знаходиться у кризі і щоразу більше поглиблюється. Великі розміри та проблема покриття зовнішнього боргу посилюють актуальність цієї теми і зумовлюють формування шляхів її вирішення.

Зовнішній борг лягає тягарем на країну, оскільки вона змушена віддавати товари й послуги в рахунок оплати відсотків і погашення боргу. Крім цього, іноземні країни часто надають кредити за умови внесення певних корективів у її економічну політику.

Ефективність управління державним боргом України необхідно розглядати як ступінь досягнення запланованого результату управлінської діяльності уповноважених суб'єктів у сфері обслуговування та погашення державного боргу, що зіставлений з різними витратами (грошовими, матеріально-технічними та іншими) на його досягнення. Основними напрямками управління державним боргом та його результатами, виходячи з природи поняття боргу, є такі: пошук надійних джерел для виплати боргу; раціональне використання запозичень; зменшення і нейтралізація негативних наслідків.

За визначенням експертів Світового банку, ефективне управління державним боргом включає в себе три специфічні взаємопов'язані процеси: вибір придатного виду фінансування, рішення про розміри запозичень і ведення повної та своєчасної звітності про існуючий борг держави [3].

Рівень ефективності управлінської діяльності зумовлений складною взаємодією багатьох чинників. Саме тому виникає об'єктивна необхідність визначити основні фактори, які впливають на ефективність управління державним боргом України в сучасних умовах.

Серед таких передусім виділимо правовий фактор, сутність якого полягає в наявності відповідної якісної правової бази. На жаль, на сьогодні в Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, які частково регулюють порядок утворення зовнішнього державного боргу, його обслуговування та погашення, проте вони не створюють цілісної системи, порядку, форм та методів ефективного управління державним боргом. Характерними рисами загального масиву нормативно-правових актів, у яких знайшли відображення окремі питання управління державним боргом, є такі: розрізненість, суперечливість, неактуальність і недосконалість [4].

Операції з державними борговими зобов'язаннями регулюються нормативними документами Міністерства фінансів України, окрім з

яких, всупереч чинному законодавству, не реєструються в Міністерстві юстиції України. При цьому в п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України основи вибору напрямів подолання визначених організаційно-правових проблем закріплено виключно законами України. Проте до цього часу не прийнято спеціального єдиного і системного закону про загальний державний борг. Натомість документом, який міг би стати інституційною основою боргової політики держави, стала, затверджена Кабінетом Міністрів України на початку 2011р., Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2011-2013 роки. У травні 2012 р. новий уряд затвердив власну концепцію реалізації Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2012-2014 рр. [5; 6]. Частота ротації урядів в Україні традиційно досить висока, тому існують ризики неодноразової зміни боргової політики. З метою встановлення єдиного порядку утворення, погашення й управління державним боргом України вважаємо доцільним прийняття спеціального закону про загальний державний борг і внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів у названій сфері. Такий нормативний акт має сконцентрувати в собі основні принципи державної політики в цій галузі та визначити: порядок утворення державного боргу; порядок його обслуговування та погашення; порядок залучення іноземних кредитів та механізм їхнього використання і погашення; умови надання гарантій за борговими зобов'язаннями; порядок формування та ведення реєстру боргових зобов'язань; контроль та звітність за державним боргом; порядок оприлюднення інформації про стан державного боргу тощо. Зокрема, досить слушним для наслідування є приклад оприлюднення стану державного боргу в США, де щоденно його рівень відображається на табло у громадських місцях.

Важливим елементом регулювання державного боргу є визначення його меж і обсягів. Йдеться про певні інституційні межі, до яких належать: бюджетні обмеження та обмеження для державних запозичень на ринку капіталу. Вищі органи фінансового контролю деяких зарубіжних країн, щоб визначити рівень забезпечення державного боргу, бюджетної гнучкості та уразливості до боргового невиконання, використовують індикатори або попереджувальні сигнали, які варто було б передбачити на законодавчому рівні і в Україні.

Важливим питанням залишається створення в Україні чіткої і структурної системи органів, що здійснюють управління державним боргом.

Мабуть, що в Україні в сучасних умовах було б виправданим створення органу управління державним боргом, підпорядкованого Міністерству фінансів, але з достатньо високим ступенем автономності у прийнятті рішень. Цілями діяльності цього органу мають стати мінімізація обслуговування державних боргових зобов'язань, а також зменшення кредитного,

валютного і відсоткового ризиків при боргових операціях. Поява подібного нового органу в Україні повинна значно зменшити кількість суперечностей у функціях існуючих органів, що задіяні в управлінні державним боргом, особливо між Міністерством фінансів, НБУ, Держказначейством.

Підводячи підсумок, необхідно зробити висновок, що чинне законодавство недостатньо повно регулює питання виникнення та регулювання державного боргу України. У зв'язку з цим пропонується розробити та прийняти законопроект «Про державний борг України», а також створити єдиний орган управління державним боргом.

Список використаних джерел: 1. *Бюджетний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572. 2. *Зовнішній борг України на кінець III кварталу 2012 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>. 3. *Заверуха І. Б.* Державний борг України: проблеми правового регулювання : монографія / І. Б. Заверуха. – Львів : ЛНУ, 2006. – С. 154. 4. *Кузьменко О. А.* Правове забезпечення управління державним боргом України як дієвий важіль у боротьбі з організованою злочинністю / О. А. Кузьменко // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журнал.* – 2004. – № 10. – С. 164-168. 5. *Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2011-2013 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2.03.2011 р. № 170. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=170-2011-%EF>. 6. *Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2012-2014 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2012 № 607. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=170-2011-%EF>.

УДК 93/94:342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Т.С. Демченко, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

На сучасному етапі розвитку України актуальним є проведення реформ. Так, нині проведення адміністративної реформи. Спроби її проведення робили всі попередні президенти України, проте жодна з них не дала очікуваних результатів – кількість органів державної влади та державних службовців продовжувала зростати.

Не тільки в сучасності, але й в історії нашої держави не один державний діяч проводив адміністративні та адміністративно-територіальні реформи. Прикладом може стати діяльність видатного правителя, мужнього воїна, далекоглядного реформатора і тонкого дипломата – Володимира Великого.

У науковій літературі дослідженню діяльності цієї історичної постаті приділено достатньо уваги і зокрема у працях Б.Д. Грекова [2], А.Е. Преснякова [8], В.В. Мавродіна [7], П.П. Толочко [11].

Адміністративна реформа – це вид політико-правової реформи, яка здійснюється у сфері виконавчої влади і стосується як її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, так і відносин з органами місцевого самоврядування. Іншими словами, адміністративна реформа – це комплекс заходів, що мають на меті підвищення ефективності системи публічного управління в державі. Є ще територіальна реформа – комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію територіальної основи діяльності державної влади та місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа – це системне об'єднання першого і другого. Однак адміністративна реформа є ключовою, оскільки від її ефективності буде залежати майбутнє економічних та соціальних реформ у державі. Київська Русь потребувала саме адміністративно-територіальної реформи, чому і була присвячена діяльність Володимира Великого.

Необхідно зазначити, що ще князь Святослав, батько князя Володимира, почав реформувати органи адміністративно-територіального управління Київської Русі. Суть їх полягала в тому, що в руські волості і землі Великий князь київський почав призначати своїми представниками найближчих родичів. Вони повинні були здійснювати на місцях усі судові, фінансові і військові функції великого князя. Рання смерть князя Святослава перервала проведення цієї реформи. Суть адміністративної реформи полягала в ліквідації племінних князівств. Вождів і князів племінних князівств замінили намісники великого князя – його сини і старші дружинники, які були відіслані у волості на «кормління» (платня за службу, яку сплачувало місцеве населення – Т.Д.) [5, с. 82].

Передчасна смерть Святослава гостро поставила питання про його спадкоємця на великокняжому столі. І хоча певний час політична ситуація на Русі залишалася стабільною, вже у 977 р. між синами Святослава – Ярополком, Олегом та Володимиром – розпочалася боротьба за владу [1, с. 39]. Переможцем вийшов Володимир, який невдовзі завершив процес об'єднання всіх східнослов'янських земель у складі Київської держави [6, с. 33]. Він мав незвичайну для Великого київського князя генеалогію: був позашлюбним сином Святослава і Малуші – ключниці княгині Ольги [4, с. 19]. Незважаючи на факт небездоганої генеалогії, князювання саме цього князя стало початком нового етапу в історії Київської Русі, етапу піднесення та розквіту. Володимир ніби уособлював якісно новий рівень управління державою [1, с. 39-40]. Невгамовні варязькі князі вже не дивилися на Русь лише як на арену подальших завоювань чи край, який можна лише визискувати. Володимир упровадив далеко конструктивніший підхід до управління державою. На відміну від попередників у центрі його уваги був насамперед добробут володінь, а не загарбання земель і збір данини. Власне за його князювання Русь почала підноситися як цілісне суспільство і держава [5, с. 53]. Замість далеких походів Володимир зосередився на захисті власних

кордонів. Щоб протистояти загрозі печенігів, він збудував розгалужену мережу укріплень, а також нові міста на південь від Києва [10, с. 54]. Літопис говорить про це так: «І мовив Володимир: «Недобре, що мало градів біля Києва», й почали ставити городи по Десні, і по Острі, і по Трубежу, і по Сулі, і по Стугні» [12, с. 19].

Коли Давньоруська держава об'єднала всі східнослов'янські землі, перед нею постало завдання політичної консолідації [3, с. 61]. В основних союзах давньоруських земель автономія не була ліквідована, величезні простори держави, слабкість князівського адміністративного апарату робили владу племінних вождів та князів на місцях майже безмежною. Намагаючись зміцнити великокнязівську владу, Володимир провів адміністративно-територіальну реформу [1, с. 40], завершивши справу свого батька. Територія держави була поділена на волості та уділи. Всі дванадцять його синів були призначені ним у найбільші волості як представники центральної влади [5, с. 82]. Внаслідок зламу сепаратизму племінної верхівки на зміну родоплемінному поділу давньоруського суспільства прийшов територіальний поділ, що є однією з основних ознак сформованої державності [1, с. 40-41]. Тип державності, який установився в результаті цієї реформи, проф. О. Прицак [10] називає патримоніальним (спадковий, родовий – Т.Д.). Це означало, що державна влада, економіка, культура були монополією князя та династії, яку він очолював, і ними ж контролювалась. Склалося ж так тому, що і джерело української християнської культури, Візантія, була також патримоніальною державою. У таких обставинах неможливо було в княжу добу створити провідну верству, яка б стала співучасником здійснення влади разом із володарем, та політичну культуру правлячої еліти. І таким цей лад був тому, що великий князь одночасно був і главою династії, який ділився своєю владою з членами сім'ї. У випадку вимирання династії, або за умови військової поразки держави остання щезала з політичної карти світу [5, с. 82-83]. Водночас ця сцена посадження першим християнським володарем новоохрещених синів у новоохрещеній державі мала бути історичним прецедентом і майже сакральною санкцією головної ідеї політичної ідеології Русі – аксіоматичної впевненості у винятковому праві на володіння в Руській землі лише нащадків святого князя [11, с. 105].

Реформа великого князя Володимира ліквідувала владу князів місцевих племен, пов'язаних походженням та інтересами зі своїми землями і далеких від інтересів Києва. Вона скасувала автономію цих земель. Унаслідок реформи всі вищі ступені феодальної ієрархії опинилися в руках одного князівського роду, представники якого у зв'язку з розвитком феодалізму стали власниками землі й перетворилися у великих феодалів-землевласників. Вони перебували тепер зі своїм сюзереном – великим князем – у класичних відносинах васалітету-сюзеренітету. Ці

відносини регламентувалися договорами, так званими хрестоцілувальними грамотами. У грамотах насамперед передбачалося, що сюзерен наділяє свого васала землею. Крім того, жалування земель супроводжувалося наданням імунітетних прав. За це васал зобов'язаний був передусім нести службу великому київському князеві [3, с. 62]. Також при Володимиріві Великому замість десятинної системи управління, яка тривалий час існувала, остаточно встановилася двірцево-вотчинна система управління. Так звана десятинна система, яка виникла з військової організації, полягала в тому, що князівство складалося з десятків і соток, що утворювали тисячу на чолі з тисяцьким або воєводою – найвищим воєнним урядником відповідної території. При двірцево-вотчинній системі управління державою стало продовженням управління доменом великого князя. Тобто особи, які обслуговували особисті потреби монарха, згодом перетворилися на державних посадових осіб, котрі здійснювали різні функції управління державою. Якщо за десятинною системою навіть не був властивий розподіл на центральні і місцеві органи, то двірцево-вотчинна система вже мала місцеві органи управління. Такими виступали місцеві князі, а також намісники і «волостелі» (посадові особи, які призначалися Великим Князем – Т.Д).

Отже, неабиякий талант Володимира Великого, завдяки якому було здійснено багато реформ, у тому числі й адміністративно-територіальну, зробив його главою правлячої династії у Київській Русі з широкими повноваженнями і поклав край на тривалий час сепаратистським планам місцевих князів, які не бажали внаслідок адміністративної реформи бути позбавленими владних повноважень на місцях і зазіхаль на Великокнязівський стіл.

Так, завдяки адміністративній реформі Київська Русь на певний час перетворилася на відносно централізовану державу, а її глава на важливу фігуру в тогочасній політичній грі, з якою мали всі рахуватися.

Список використаних джерел: 1. *Бойко О. Д.* Історія України : посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Д. Бойко. – К. : Академія, 1989. – 568 с. 2. *Греков Б. Д.* Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1953. – 566 с. 3. *Історія держави і права України* : у 2-х т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тация, А. Я. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 2003. – 656 с. 4. *Каденюк О. С.* Історія України : навчальний посібник / О. С. Каденюк. – К. : Кондор, 2008. – 408 с. 5. *Кормич Л. І.* Історія України від найдавніших часів до 2000 року : навчальний посібник / Л. І. Кормич, В. В. Багацький. – Х. : Одиссей, 2000. – 480 с. 6. *Кульчицький В. С.* Історія держави і права України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2008. – 624 с. 7. *Мавродин В.* Древняя Русь / В. Мавродин. – Л. : ГОСПОЛИТИЗДАТ, 1946. – 312 с. 8. *Пресняков А. Е.* Княжое право в Древней Руси : лекции по русской истории / А. Е. Пресняков. – М. : Наука, 1993. – 635 с. 9. *Прицак О.* Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела / О. Прицак. – К. : Обереги, 1997. – Том 1. – 1084 с. 10. *Субтельний О.* Україна: історія / О. Субтельний ; пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К. : Либідь, 1993. – 720 с. 11. *Толочко О. П.* Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко. – К. : Альтернативи, 1998. – 352 с. 12. *Хрестоматія з історії держава і права України* : навч. посіб. / упорядн.: А. С. Чайковський (пер.). – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

К.С. Компанець, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Чернігівської державний технологічний університет

Руська Правда – одна з найбільших пам'яток давньоруського права й основний правовий документ Давньоруської держави. Саме в цій збірці є багато норм, що регулюють шлюбно-сімейні відносини українського народу у період Руської держави.

Питанням дослідження різноманітних норм шлюбно-сімейного права присвячували свої праці такі вчені, як Бочарников Д.М. [3]; Владимирський-Буданов М.Ф. [6] та інші.

У Київській Русі шлюбно-сімейне право регулювалося звичаєвим правом, яке допускало багатоженство, викрадення наречених. Відомо, що князь Володимир Великий мав п'ять дружин і багато наложниць. Після прийняття християнства сімейне право розвивалося на Русі відповідно до візантійського канонічного права, як наслідок встановлювалася одношлюбність (моногамія). Церква забороняла укладання шлюбу з представниками інших конфесій, ухилялась освячувати шлюби між людьми, які належали до різних соціальних станів. Ускладненою була процедура розлучення. Залишаючи дружину без достатніх на те причин, чоловік мав надати їй значну матеріальну компенсацію, а також виплатити штраф на користь церкви. Розмір його залежав від соціального стану подружжя.

Після прийняття християнства на Русі була запроваджена церковна форма укладання шлюбу. Справи про визнання шлюбу недійсним і про розлучення також належали юрисдикції церковного суду.

В основі шлюбно-сімейного права на Русі лежали деякі принципи римського права. Так, наприклад, у Римі церковному шлюбу передувала шлюбна змова або заручення. Ця шлюбна змова, після прийняття на Русі християнства, стала супроводжуватися деякими церковними обрядами.

Для укладання шлюбу, за нормами православного церковного права, було потрібне дотримання багатьох умов. Серед цих умов, перш за все, необхідно згадати відсутність близьких ступенів спорідненості. Окрім кровної спорідненості, враховувалася так звана духовна спорідненість – між хрещеними (між кумом і кумою – К.К.). Духовна спорідненість була перешкодою до шлюбу. Також закон встановлював певний вік для вступу у шлюб. Візантійське законодавство по-різному встановлювало мінімальний шлюбний вік. За Еклогою вступ до шлюбу дозволявся чоловікам після досягнення ними 15 років, а жінками – 13 років, за Прохионом – 14 і 12 років відповідно.

Далі для визнання шлюбу дійсним було необхідно отримати згоду батьків. За давньоруським правом, шлюб, укладений у більш ранньому, чим на-

лежить віці, а також між особами, які перебували в близькому ступені спорідненості, без згоди, визнавався недійсним і розривався [3, с. 66].

Разом із визнанням шлюбу недійсним, церква знала і розлучення. Розлучення не було предметом судового розгляду. Іноді правил розлучення не дотримувалися. Поза сумнівом, церкві довелося витримати досить сильну боротьбу з тенденцією припиняти шлюб за одностороннім бажанням чоловіка. Недаремно з'явився особливий термін для такого одностороннього припинення шлюбу – «роспуст». Боротьба з «роспустом» була серйозна, і належала юрисдикції церкви. Деякі причини для розлучення з візантійського законодавства не змогли знайти вживання на Русі. Статут Ярослава про деякі з цих мотивів узагалі умовчує. Так, наприклад, у статуті не повідомляється про нездатність чоловіка до шлюбного співжиття, а також про ті мотиви, які давали дружині право просити розлучення, про зловмисність чоловіка проти держави, про торгівлю чоловіком честю дружини, про помилковий донос на дружину в перелюбстві, про перебування в будинку співмешканки.

До прийняття християнства дружина знаходилася під повною владою чоловіка. Після того, як по території Київської держави став поступово розповсюджуватися церковний шлюб, положення дружини стало поліпшуватися. У взаємних стосунках подружжя стали виявлятися елементи рівності. Достатньо вказати, що збереження подружньої вірності стало обов'язковим як для чоловіка, так і для дружини [4, с. 79].

Перейдемо до конкретного розгляду елементів, що характеризують майнові відносини між подружжям. Звернемося до питання про посаг. Перш за все, чи знало наше право за тих часів інститут посагу. Згідно з Руською Правдою на це питання слід відповісти ствердно, хоча цей основний пам'ятник Стародавньої Русі не знає цього терміна. З однієї із статей видно, що майно, принесене дружиною, залишалося за нею і під час шлюбу. Після смерті це майно йшло спадкоємцям, навіть якщо чоловік повторно одружився і дав частину його другій дружині [1, с. 43].

Немає сумніву, що у Руській Правді одержав віддзеркалення старий погляд на дружину та її відповідальність за чоловіка.

Доказом того, що строгий принцип про відповідальність дружини за чоловіка став вже в Київській Русі більш прийнятним, служить договір Новгороду з німцями 1270 р., за яким дружина несла відповідальність за борги чоловіка тільки в тому випадку, якщо вона за нього ручалася. Для того, щоб така норма могла виникнути в 1270 р., були необхідні серйозні зміни в поглядах на стосунки подружжя. Природно ці зсуви виникають не відразу.

Крім загальних положень про правовідносини в сім'ї, місце чоловіка та його роль у шлюбно-сімейних та майнових відносинах, слід розглянути питання стосовно батьківської влади за Руською Правдою.

Після ухвалення християнства можна було чекати, що духівництво, борючись за так звану «святість шлюбу», вживе суворих заходів, щоб встановити відмінність між законними і незаконними дітьми.

Поза сумнівом, церква вживала заходів, і з часом діти, народжені поза шлюбом, стали вважатися незаконними: вони не мали права спадкоємства після своїх батьків. Проте літописи й інший матеріал, що дійшли до нас, свідчать, що ці нові початки впроваджувалися в життя примусом. Руські князі не тільки іноді прирівнювали позашлюбних дітей до законних, але і надавали їм перевагу. Так, наприклад, Галицький князь Ярослав Володимирович передав все своє князівство позашлюбному сину Олегу, а сину, народженому в шлюбі, – Ярославу, тільки місто Перемишль [4, с. 51].

Що стосується іншого способу встановлення батьківської влади – усиновлення, то джерела про нього не згадують. Але інститут усиновлення був вельми поширений. Дослідники вважають, що цей інститут був відомий слов'янам ще з давнини [5, с. 86].

Щодо припинення батьківської влади, то вона закінчувалася, коли сини могли жити і годувати самостійно сім'ю. Для дочок батьківська влада припинялася відразу після заміжжя.

Звертаючись до літописів та інших джерел, особливу увагу треба звернути на те, що батьки продавали своїх дітей. Оскільки перша заборона продавати дітей з'являється тільки в XIV ст., можна сказати, що донині відносини «батько-раб» не припинялися. Дуже багато джерел говорить про те, що батькові належало право карати своїх дітей [6, с. 413].

Наскільки було впливовим це положення, показує вислів: «Аже любиш свого сина, то скруши йому ребра» [7, с. 44]. Літописи та інші джерела говорять, що батьки розпоряджалися шлюбною долею своїх дітей: одружували синів і видавали заміж дочок по своїй волі.

З часів Київської Русі відомий інститут опіки, зокрема статті Руської Правди свідчать про розвиток норм опікунського права. В Руській Правді містяться такі риси опікунського права, як винагорода опікуна за його діяльність, встановлення відповідальності за вчинення злочину чи не належної опіки.

Руська Правда передбачає випадки, коли опікуном був вітчим. Вона обмежується зобов'язанням відшкодувати всі збитки, які пасинок міг понести під час опіки [2, с. 113].

Що стосується часу припинення опіки, то він визначається в Руській Правді не досягненням певного віку, а «до надеже возмогутъ», тобто досягненням зрілості.

Отже, Руська Правда розкриває не тільки процес становлення права. Вона сама є визначною пам'яткою права Київської Русі, яка відбиває соціально-економічні та політичні відносини ранньофеодальної держави у динаміці.

Отже, ми можемо стверджувати, що шлюбно-сімейні відносини за Руською Правдою розкривають широту стосунків між дружиною і чоловіком, батьківську владу як таку та інші поняття, як опіка, спадок, піклування.

Список використаних джерел: 1. Багалій Д. Нарис історії України / Д. Багалій. – К., 1994. – 348 с. 2. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К. : Академія, 1999. – 568 с. 3. Бочарни-

ков Д. М. Грушевський про історію створення та кримінальне право «Руської Правди» / Д. М. Бочарников // Право України. – 1996. – № 11. – 123-125 с. 4. *Грушевський М.* Історія України / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1991. – 469 с. 5. *Історія* держави і права України: у 2-х т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 2000. – 567 с. 6. *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – М. : Территория будущего, 2005. – 800 с. 7. *Юшков С. В.* Русская правда / С. В. Юшков. – М., 1950; М., 2009 – 453 с.

УДК 349.422

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Т.О. Потапенко, студ. гр. ДГПб-09112 (412)

Науковий керівник: **С.М. Толкач**, ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Україна – велика аграрна держава. Її сільське господарство – одна з основних галузей матеріального виробництва, що відіграє важливу роль у житті суспільства. Тому відродження українського села і селянства є одним з найважливіших завдань нашої молоді незалежної держави.

Метою статті є спроба проаналізувати особливості фермерського господарства.

Питанням фермерського господарства приділяють достатньо уваги, зокрема такі науковці як М.С. Долинська, Н.І. Титова, М.В. Шульга, В.В. Устюкова, Г.В. Чубукова та інші.

Згідно з Законом “Про фермерське господарство” – фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільсько-господарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Існування фермерства в Україні пов’язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а також зі зміною юридичної природи майнових відносин на селі [1, с. 287].

Закон України “Про фермерське господарство” передбачає, що фермерське господарство може бути створено одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами сім’ї. Фермерське господарство є юридичною особою, внаслідок чого має своє найменування, печатку, штамп та статут. Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

На думку В.В. Устюкова, визначальною є сімейна ознака фермерського господарства, яка і відрізняє його від інших організаційно-правових форм господарювання, оскільки для конструкції юридичної особи не є істотним якісний склад її засновників та учасників [2, с. 267].

Одним з легальних способів утворення юридичної особи є об'єднання юридичних осіб без посилання на характер їх міжособистісних взаємозв'язків. Таким чином, ознака родинної єдності засновників і членів фермерського господарства є спеціальною ознакою [4, с. 60].

Громадянство України є обов'язковою умовою членства у фермерському господарстві. Це зумовлено тим, що землі сільськогосподарського призначення можуть належати на праві приватної власності лише громадянам України. Земельна ділянка може належати фермерському господарству на праві приватної власності, за договором оренди, а також бути приватною власністю членів фермерського господарства [2, с. 267].

Правовою особливістю створення фермерського господарства в порівнянні із створенням інших агроформувань є те, що його створення безпосередньо пов'язано з правом одержання для цієї мети земельної ділянки [3, с. 269].

Згідно з законодавством для отримання у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації.

Стаття 32 ЗК України передбачає, що громадянам України – членам фермерських господарств – передаються безоплатно у приватну власність земельні ділянки, надані їм у користування, у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Це положення не поширюється на громадян, які раніше набули права на земельну частку (пай).

Таким чином, гарантіями для набуття права на створення такого суб'єкта господарювання є громадянство України, цивільна та земельна дієздатність, достатній досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі [6, с. 147].

Після одержання засновником державного акта на право власності на земельну ділянку або укладення договору оренди земельної ділянки та його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації.

Діяльність такого суб'єкта аграрних правовідносин є ризикованою. Оскільки підвищений ризик зумовлений значним впливом природно-кліматичних факторів на біологічні процеси сільськогосподарського виробництва. Негативними факторами, що супроводжують сільськогосподарське виробництво, є: сезонний характер виробництва, сповільнений оборот капіталу, низька норма прибутку.

Фермерські господарства користуються особливою державною підтримкою, яка спрямовується їм за посередництвом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств. За рахунок коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств

оплачуються відшкодування вартості розроблення проєктів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання одного трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень та інше [2, с. 267].

Розвитку фермерських господарств, крім фінансових, економічних і організаційних проблем та труднощів, перешкоджають такі причини:

1. Нечіткість правових норм фермерського господарства щодо правового регулювання, створення та діяльності фермерських господарств.
2. Практично не організована спеціалізована юридична служба, яка б надавала систематичну правову допомогу фермерським господарствам.
3. Незадовільне знання громадянами правових норм чинного законодавства, в тому числі і про фермерські господарства.
4. Відсутність єдиного кодифікованого акта-Аграрного Кодексу України, в якому містилися норми, які б повністю врегулювали правове становище фермерів [3, с. 270].

Проаналізувавши чинне законодавство, можна виділити такі ознаки фермерського господарства:

- є самостійним господарюючим суб'єктом;
- фермерське господарство є юридичною особою, діє на підставі статуту;
- предметом діяльності фермерського господарства є сільськогосподарське виробництво, перероблення та реалізація власності виробленої сільськогосподарської продукції;
- метою діяльності є отримання прибутку;
- підвищений ступінь виробничого підприємницького ризику;
- наявна особлива державна підтримка;
- обмеження складу фермерського господарства сімейно-родинними зв'язками ;
- членами фермерського господарства можуть бути лише громадяни України;
- ведення фермерського господарства здійснюється, зазвичай, у сільській місцевості.

Отже, фермерське господарство порівняно нова організаційно-правова форма в сільському господарстві України, яка є перспективною і конкурентоспроможною у сфері сільськогосподарського виробництва. Запровадження фермерства на території України є поверненням до історичних українських традицій господарювання сільських сімей з наступністю поколінь, передачею досвіду від батька до сина.

Список використаних джерел: 1. *Аграрне право України* : підручник / за ред. О. О. Погрібного. –К. : Істина, 2004. – 448 с. 2. *Ващишин М.* Юридичні ознаки фермерсь-

кого господарства / М. Ващишин // Вісник Львів. ун-ту. – 2011. – № 53. – С. 263-269. 3. *Домбровський С.* Особливості подальшого удосконалення законодавства про фермерські господарства / С. Домбровський // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2(22). – С. 266-272. 4. *Єрмоленко В.* Майнове становище фермерського господарства як суб'єкта аграрно-майнових правовідносин / В. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 59-62. 5. *Про фермерське господарство* : Закон України від 19 червня 2003р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. 6. *Черкашина М.* Правові проблеми гарантування фізичній особі можливості набуття статусу члена фермерського господарства / М. Черкашина // Право України. – 2010. – №5. – С. 143-148.

УДК 93/94:343.3/7

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ

І.С. Стародубець, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

Проголошення незалежності України, розбудова національної державності, становлення вітчизняної правової системи викликає значну увагу науковців до проблемних питань історії українського права, зокрема – розвитку кримінального права періоду Гетьманщини.

Предметом дослідження є поняття та види злочину у кримінальному праві Гетьманщини.

Дослідженням зазначеної проблематики у різний час займалися М.Є. Слабченко [1], О.Ф. Кістяківський [2], О.І. Гуржій [3] та ін. У сучасний період дослідження понять та інститутів кримінального права проведено Д.І. Любченком [4], С.В. Кудінім [5].

Так, під злочином у матеріальному розумінні вважалася дія, що завдала шкоди та збитків не тільки життю, здоров'ю, майну, честі особи, а й шкоду та збитки державі. Поняття злочину містило як матеріальний, так і формальний елемент, злочин розглядався як образа Бога, об'єктами злочинного посягання ставали інтереси держави, релігія, моральні традиції та звичаї, права особи [4, с. 13].

Одночасно набирає поширення формальне поняття злочину як дії, що подіяла шкоду "державному інтересу", навіть, якщо ця дія і не була передбачена законом, що створювало ґрунт для судово-адміністративної сваволі. За звичаєм, суб'єктом злочину могли бути всі особи, що досягли 16-ти річного віку. Наприкінці XVIII ст. вік кримінальної відповідальності був знижений.

Поняття суб'єкта злочину у кримінальному праві України XVIII ст. було достатньо розвиненим. Про це свідчить наявність загальних ознак суб'єкта злочину: ним могла бути тільки фізична особа – як місцевий мешканець, так і іноземець, незалежно від соціального походження, суб'єктом злочину визнавалася особа, що була осудна і досягла певного

віку (хлопці –16 р., дівчата –13 р.). Високий рівень розвиненості поняття суб'єкта злочину відображено й у детальному описі норм Кодексу 1743 р. правових наслідків для особи, що вчинила злочин, перебуваючи у стані неосудності, а також різноманітності ознак спеціального суб'єкта злочину: родинних, сімейних, службових відносин; відносин підданства; судимості; статі; професії чи посади [6, с. 127-128].

Поступово розширювалось і поняття вини. Злочини розподілялися на умисні, необережні та випадкові, хоча чітких термінологічних визначень форм вини ще не було. Психічно хворі не звільнялися від кримінальної відповідальності, але суд враховував їх стан як обставину, що пом'якшувала вину. Вчинення злочину в нетверезому стані або під час військового походу розглядалось як обставина, що обтяжувала вину [2, с. 630-633].

Разом із тим, як і раніше, практикувалося притягнення до кримінальної відповідальності та покарання при відсутності вини. Наприклад, до покарання притягувалися дружина і діти злочинця, а також його друзі та родичі [7, с.180].

Одним із найбільш небезпечних складів державних злочинів вважалася зрада. Починаючи з XVII ст., це поняття розширюється. З цього часу під зрадою розумівся перехід на сторону ворога, що кваліфікувався як злочин проти України, її народу та Російської держави. Царський уряд вважав зрадою дії гетьманів чи інших посадових осіб України, які порушували угоди України та Росії, не підкорялися царю і російським законам. При цьому царські урядовці кваліфікували зраду досить довільно і непослідовно.

На початку XVIII ст. під зрадою переважно розумілася зрада російському імператору. Так, у ті часи особливо тяжким політичним злочином в Україні вважалось посягання на життя і здоров'я царя та його сім'ї, образа монарха, осуд його дій та намірів.

Як і раніше, закон карав осіб, що вчинили військові злочини (ними визнавалися порушення правил несення служби, оголення зброї проти начальників, дезертирство тощо). На Запорізькій Січі тяжким злочином вважалось самовільне залишення служби, а також ухилення від неї.

Важливе місце у системі правопорушень посідають злочини проти православної віри (богохульство, чарівництво та ін.). Такі судові справи в Лівобережній Україні були рідкістю. У Кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ» щодо посягання на церковне майно йдеться так: «Якщо б хто на церкви чи християнського закону навмисно починав церковний грабіж або яке-небудь руйнування, того одразу четвертувати» [2, с. 568].

Найнебезпечнішими службовими злочинами вважалися казнокрадство та хабарництво, що були дуже поширені серед посадових осіб.

До злочинів проти порядку управління і суду відносилися брутальність, непідкорення адміністрації (особливо російській), фальшивомонетництво, підроблення печаток і документів, лжеприсяга і лжесвідчення в

суді та ін. Під злочином проти громадського порядку розумілося приховування злочинів, тримання притонів, бешкетування, лайка, бійка тощо.

Центральне місце серед караних дій проти особи займало вбивство. Особливо тяжкими видами цього злочину вважалися вбивство батьків, немовляти, козацького старшини, урядовця, отруєння, вчинене за договором або за наймом [2, с. 571-576].

До майнових злочинів належали крадіжка, пограбування, гайдамацтво та інші види знищення чужого майна. Найдетальніше закон регламентував крадіжки. Кваліфікованою вважалася крадіжка, здійснена під час стихійного лиха, з військових сховищ, у товариша, в церкві. Гайдамацтво, будучи однією з форм народно-визвольного руху в Правобережній Україні в XVIII ст. проти феодално-кріпосницького та національно-релігійного гноблення, розглядалося як особливо небезпечний вид злочину проти власності феодалів.

Кримінальне право знало злочини проти моральності. За Гетьманщини у кримінальне законодавство включаються нові склади злочинів, такі, як: "безчоловіччя" (мужелозтво, скотолозтво), перевідництво. Поширеним був такий злочин, як конокрадство, котре, всупереч законодавству, розглядалося населенням як тяжкий злочин, траплялися й випадки самосуду. Відбувалось формування поняття суб'єктивної та об'єктивної сторони складу злочину. Це виявилось у тому, що виділялись окремі ознаки умислу, чітко розрізнялись умисел та необережність, злочинні діяння у формі дії чи бездіяльності, виділялись обов'язкові та факультативні ознаки, а також діяння, покарання, за вчинення яких не залежали від злочинних наслідків [4, с. 13].

Отже, кримінальне право Гетьманщини можна охарактеризувати як важливий етап розвитку Кримінального права на Україні. Свідченням цього є позитивні зміни його норм, понять, інститутів, юридичних конструкцій. Позитивні зміни полягали у більш якісній визначеності понять та інститутів, ускладненості юридичних конструкцій і термінології, що відображала поняття та інститути. Зазначені зміни стосувались поняття злочину, елементів складу злочину, видів злочину, інституту співучасті у вчиненні злочину, інституту множинності злочинів, поняття обставин, що виключають злочинність діяння.

Список використаних джерел: 1. *Слабченко М. Е.* Опыты по истории права Малороссии / М. Е. Слабченко. – Одесса, 1911. 2. *Кистякивский А. Ф.* Права, по которым судится малороссийский народ / А. Ф. Кистякивский. – К., 1879. – 945 с. 3. *Гуржій О. І.* Право в Українській козацькій державі (II пол. XVII – XVIII ст.) / О. І. Гуржій. – К., 1994. 4. *Любченко Д. І.* Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. І. Любченко. – К., 2005. – 25 с. 5. *Кудін С. В.* Становлення та розвиток кримінального права України у X – I половині XVII ст. / С. В. Кудін. – К., 2001. 6. *Любченко Д. І.* Поняття суб'єкта злочину за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) / Д. І. Любченко // Право України. – 2005. – № 3. – С. 125-128. 7. *Історія держави і права України: підручник: у 2-х т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка.* – К.: Ін Юре, 2003. – 656 с.

СЕКЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Підсекція теорії і методики соціальної роботи, соціальних технологій сталого розвитку

УДК 378:364-43

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*А.Д. Мекшун, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет*

Постановка проблеми. Час невпинно йде і вносить свої корективи в існування та функціонування такого складного організму, як держава. Відтак, враховуючи особливості розвитку соціальної сфери суспільства, ускладнення суспільного життя громадян внаслідок соціальної, економічної і політичної кризи держава потребує прогресивних підходів у підготовці фахівців, формуванні вітчизняної інтелігенції, еліти нації.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що « освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства». Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. В свою чергу, вона орієнтується на розвиток особистості, максимально адаптована до її потреб та інтересів, по суті, моделює на рівні цінностей, особистісних рис та життєвих пріоритетів кожної людини гуманоцентричний соціальний устрій [5].

Вимогою часу є формування випускника навчального закладу як конкурентоспроможної особистості, яка готова запропонувати на ринку праці свої знання і вміння і здатна до ініціативного самоуправління і самоосвіти. Формування і розвиток соціально активної особистості як головного людського ресурсу є вирішальним фактором прогресивного розвитку. Основна мета професійної освіти – це підготовка спеціаліста відповідного рівня і профілю, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією і підготовлений до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів [9].

Враховуючи даний стан речей, безумовно зрозуміло, що саме від якості освіти залежатиме стабільний та прогресивний соціально-економічний розвиток держави, і, як наслідок, це сприятиме утвердженню гуманістично-духовних цінностей соціуму. За своєю сутністю освітній потенціал особистості – це результат природної і соціальної активності людини, зовнішнім проявом якої виступає праця як доцільна діяльність, тобто, це така соціальна якість, яка проявляється і фіксується у праці, пізнанні і спілкуванні.

Освітній потенціал особистості становлять такі компоненти, як інтелект, воля, потреби, інтереси, ідеали, норми, цінності та переконання [3].

За результатами соціальної експертизи значущість у сучасному суспільстві високої професійної компетентності, що визначає конкурентоспроможність працівника в Україні, становить 47,8 %, а правової компетентності – 11,5 %, тоді як у розвинутих країнах значущість цих видів компетентності набагато вища (відповідно 85,8 % та 24,8 %). Компетентність і набуті знання є чинником інноваційної активності людини (21,2 %) [14].

Сумні цифри статистики говорять самі за себе. Відтак постає необхідність вирішення даного проблемного питання.

Компетентність і професіоналізм є головними чинниками суб'єктної реалізації індивіда [8]. При цьому регулюючим фактором професійного зростання та творчої активності людини є самосвідомість як досить сталий комплекс уявлень та суджень індивіда про самого себе, про вміння, навички і можливості особистості.

Що ж вкладається в поняття компетенція?

Компетенція – це коло повноважень певного органу або посадової особи, в яких вони володіють знаннями, досвідом. Компетентна особа – це особа, котра має належну кваліфікацію, наприклад, відповідну підготовку, достатні знання, досвід та навички для безпечного виконання конкретної роботи. Компетентні органи влади можуть визначати відповідні критерії для призначення компетентної особи та обов'язки, що їх повинні виконувати такі особи [11].

Пріоритетом модернізації вищої освіти у ВУЗі є впровадження компетентнісного підходу особистісно-зорієнтованого та діяльнісного навчання. Відтак, саме цим обумовлюється актуальність орієнтації освітньої підготовки на особистий розвиток майбутніх фахівців. Зміст такої підготовки базується на гуманістичних засадах професійної діяльності, бажаних якостях особистості, творчої активності в межах відведеної компетентності [7]. Сукупність таких уявлень складає концептуальну модель творчого професіонала. Отже, майбутня професійна діяльність як явище суспільного характеру повинна розглядатися в соціально-психологічному аспекті під кутом зору фундаментальних концепцій.

Слід зазначити, що в психологічній літературі можна зустріти різні тлумачення поняття „професіоналізм діяльності”. Деякі вчені ототожнюють поняття „професіоналізм” і „майстерність”, інші розглядають його як певний рівень сформованої майстерності, ототожнюють його з поняттями „самоосвіта і самовиховання”, готовність і самовдосконалення.

Розглядаючи проблему професіоналізму з точки зору акмеологічної психології, вчені акцентують увагу на таких загальних ознаках професіоналізму [2]: володіння спеціальними знаннями про цілі, зміст об'єкта та засоби праці; формування спеціальних вмінь на всіх етапах діяльнос-

ті (підготовчому, виконавчому, підсумковому); володіння спеціальними якостями особистості, які дозволяють здійснювати процес діяльності та одержувати певні результати.

Розглядаючи зміст професійної компетентності фахівців, слід відзначити складну, динамічну систему мотивів, особистісних помислів і цілей, що постійно розвивається. Вона містить індивідуально вироблені стратегії, засоби орієнтації у дійсності та підходи щодо вирішення завдань і включає такі компоненти [6]: компетентність діяльності, спілкування та саморозвитку особистості фахівця як основу всієї інтегральної компетентності; професійну творчість діяльності, що включає спрямованість на системний пошук засобів та прийомів вирішення проблем професійної діяльності; системне та модельне мислення як необхідну умову організації та здійснення управлінської праці при вирішенні складних нестандартних завдань; конкретно-предметні знання, що є підґрунтям формування компетентності; праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність при вирішенні різних проблем професійної діяльності.

У даній публікації маємо на меті висвітлити поняття професійної компетентності та деякі складові професіоналізму.

Здобуття фаху соціального працівника передбачає «вивчення основних положень практично всіх наукових дисциплін, які є дотичними до питань існування людини (педагогіка, психологія, соціологія, право, медицина, соціальна робота та інші)» [8]. Навчання соціальній роботі ґрунтується на загальних і специфічних знаннях, навичках і цінностях, спирається на історію та філософію цього фаху, передбачає підтримку ідеї соціальної та економічної справедливості, вдосконалення практики та досліджень у соціальній роботі.

Український учений Володимир Полтавець так визначає сутність фаху: «... соціальна робота – це система теоретичних знань та заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення...» [13].

Орієнтуючись саме на соціальну сферу, професія соціального працівника як ніколи набуває неабиякої актуальності «з огляду на міждисциплінарний та інтегративний характер соціальної роботи, велику різноманітність теоретичних концепцій та підходів, застосованих щодо неї, широке коло професійних обов'язків соціальних працівників» [12].

Відповідаючи на запитання, що може соціальна робота, д-р Джо Лукас акцентує увагу на її посередницькій ролі між державою та громадянами. Вона індивідуалізує соціальну політику та узгоджує її з економікою. На думку доктора Лукаса, головною метою соціальної роботи є виконання законодавчих актів і інтерпретація закону для кожного окремого випадку. Не менш важливою є соціальна робота з уразливими та

маргіналізованими людьми, щоб допомогти їм повернутися у суспільство та перебудувати життя таким чином, щоб вони не тільки не були тягарем для суспільства, але й робили свої внески на його користь [4]. Соціальна робота має продемонструвати якомога детальніше всі механізми розв'язання проблем, розкрити всі «секрети», втілити віру клієнта в себе, щоб у майбутньому він міг долати труднощі самостійно [1]. Інакше кажучи, місія соціальної роботи – надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій [10].

Специфіка діяльності соціального працівника вимагає від нього не тільки відповідних знань та вмінь, у своїй праці вони повинні використовувати гуманістичний підхід у роботі; мати високий рівень політичної, етичної та психологічної культури, чіткі уявлення про шляхи реалізації у сучасних умовах свого професійного призначення; сформувати філософське, економічне, політичне, гуманістичне мислення; орієнтуватися в умовах ринкової економіки, соціальних, національних, історичних та демографічних процесах розвитку суспільства; брати активну участь у громадському житті, формуванні правової свідомості та цивілізованих взаємовідносин всіх членів суспільства.

Висновки. Соціальна робота – це не лише професія, а й покликання людини. Перехід до нового соціально-економічного і політичного укладу життя викликає гостру необхідність у людях високоосвічених, ініціативних, винахідливих, які мають почуття соціальної відповідальності і можуть використовувати свої знання і вміння в різних ситуаціях, тобто володіють сформованими компетенціями. Враховуючи специфічну діяльність соціального працівника, варто наголосити, що визначальним фактором, який сприятиме виконанню поставлених завдань у фаховій діяльності соціального працівника, є професійна компетентність.

Список використаних джерел: 1. *Грига І.* Викладання соціальної політики і соціальної роботи в магістеріумі / І. Грига, О. Іванова // Соціальна робота і соціальна політика. – 1999. – № 3-4. 2. *Деркач А. А.* Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А. А. Деркач, Н. В. Кузьмина. – М. : РАУ, 1993. – 23 с. 3. *Кіпень В.* Викладачі вузів: соціологічний портрет / В. Кіпень, Г. Коржов. – Донецьк : Астро, 2001. – 199 с. 4. *Лукас Джо.* Чому соціальна робота необхідна Україні? / Джо Лукас // Соціальна політика і соціальна робота. – 1997. – № 1 (2). 5. *Національна доктрина розвитку освіти* // Освіта та наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К. : Грамота, 2003. 6. *Нечаев Н. Н.* Деятельный подход как основа системного построения модели специалиста / Н. Н. Нечаев // Содержание подготовки специалистов с высшим и средним специальным образованием. – М. : НИИВШ, 1994. – С. 7-19. 7. *Носков В. И.* Инновационные технологии в гуманитарном вузе / В. И. Носков, А. В. Кальянов, О. В. Мирошниченко и др. ; под ред. проф. В. И. Носкова. – Донецьк : ООО „Лебедь”, 2002. – 288 с. 8. *Попович Г.* Соціальна робота і міждисциплінарне співробітництво / Г. Попович // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 1. – С. 49. 9. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти* : матеріали п'ятих Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2007. – 472 с. 10. *Семигіна Т.* Міжнародне визначення соціальної роботи / Т. Семигіна,

О. Брижувата // Соціальна робота і соціальна політика. – 2002. – № 3, 4. **11.** Семігіна Т. В. Словник із соціальної політики / Т. В. Семігіна. – К. : Києво-Могилянська академія, 2005. – 253 с. **12.** Сила Т. І. Соціально-психологічний тренінг як метод формування професійної інтеракції в соціальній роботі / Т. І. Сила // Діяльність соціальних служб в Україні: досвід та шляхи вдосконалення соціальної роботи : збірник матеріалів круглого столу. – Чернівці : Чернігівські обереги, 2006. **13.** Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. В. І. Полтавця. – К. : КМ Академія, 2000. – С. 5. **14.** Український Центр політичного менеджменту [Електронний ресурс]: Компетентність як складова підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі / В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна. – Режим доступу : [//www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=62&c=1376&setcss=1&ncss=big](http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=62&c=1376&setcss=1&ncss=big).

УДК 37.014.67

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Т.М. Волковницька, аспірантка кафедри соціальної педагогіки

Науковий керівник: **Т.В. Янченко**, канд. пед. наук, доцент

Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка

Демократичні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, потребують активної участі молоді у житті держави, прийнятті рішень щодо формування молодіжної політики. Досвід громадської діяльності студентська молодь може накопичувати, зокрема, у позааудиторній роботі. Студентські роки – це період пошуку власного шляху, формування професійних навичок, становлення життєвої позиції. Позааудиторна діяльність у вищому навчальному закладі є плацдармом у становленні особистості студента. Робота органів студентського самоврядування є однією з головних складових позааудиторної діяльності, а також важливим фактором розвитку суспільства, виявлення потенційних лідерів, вироблення у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формування майбутньої еліти нації. Саме тому дана тема є актуальною.

Питанням особливості організації органів студентського самоврядування займалися такі науковці, як Т.Ю. Осипова, І.О. Бартенева, О.О. Біла [2], О.М. Лук'яненко [1].

Студентське самоврядування – це форма організації самими студентами цікавої для них і різноманітної життєдіяльності колективу, що передбачає делегування обраним колективом особам право планувати суспільну життєдіяльність, розподіляти доручення, оцінювати якість їхнього виконання та ін. [2, с. 243].

Студентське самоврядування вищого закладу освіти здійснюється на рівні академічної групи, відділення, факультету, гуртожитку, вищого закладу освіти. Залежно від контингенту, типу та специфіки навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного під-

розділу. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція), на яких затверджується "Положення про студентське самоврядування", обирається виконавчий орган, визначається його структура і термін повноважень, заслуховується звіт [2, с. 246].

Виконавчий орган студентського самоврядування може мати різноманітні форми: сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентський деканат, рада, тощо (далі – Рада). Рада студентського самоврядування структурного підрозділу вищого навчального закладу обирається на загальних зборах конкретного структурного підрозділу. Головною структурною одиницею системи студентського самоврядування є академічна група, яка має свій орган управління, його голову і делегує свого представника до Ради студентського самоврядування факультету (відділення) і на загальні збори (конференцію) студентів.

На рівні вищого навчального закладу, факультетів, гуртожитків діють студентські ради, основними завданнями яких є:

- створення умов для самовиховання і саморозвитку студентів, їхнього громадянського становлення та соціалізації;
- підвищення рівня соціальної компетентності студентів;
- вивчення потреб та запитів;
- виявлення і створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості;
- сприяння культурному розвитку студентів: організація конкурсів, відвідування театрів, музеїв, різноманітних концертів та ін.;
- розвиток інформаційно-агітаційної діяльності за допомогою засобів масової інформації з метою висвітлення актуальних проблем студентства;
- розробка та реалізація програм соціальної адаптації студентів;
- створення центрів реабілітаційної допомоги студентам;
- організація творчих колективів та сприяння їхньому розвитку.

При Раді створюються сектори (комісії) за напрямками роботи: навчально-наукова, культурно-просвітницька, із захисту прав студентів, спортивно-оздоровча, соціально-побутова, міжнародних зв'язків, прес-центр та ін.

У складі Ради студентського самоврядування гуртожитків створюються відповідні комісії за головними напрямками життєдіяльності: житлово-побутова, культурно-виховна, санітарно-гігієнічна, фізкультурно-масової роботи, громадського порядку тощо.

Засідання Ради студентського самоврядування проводиться не менше одного разу на місяць і вважається правомірним, якщо на ньому присутні не менше 2/3 обраних до його складу членів. Виконавчий орган приймає рішення більшістю голосів її членів. Він вирішує питання життєдіяльності студентів також у робочому порядку. Кожне засідання

виконавчого органу фіксується протоколом, який підписується головою або його заступником, секретарем.

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством, рішеннями Міністерства освіти і науки та іншого органу управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад освіти, його статутом, а також не дублюють профспілкову організацію, користуються допомогою і підтримкою ректорату (адміністрації) та профспілкового комітету студентів, зокрема у вирішенні питань забезпечення приміщеннями, обладнанням, документацією та ін. [2, с. 247].

Органи самоврядування активізують студентів для діяльності після навчання. Завдяки їх роботі студенти мають змогу брати участь у різного роду культурно-масових заходах, конкурсних програмах, інтелектуальних клубах, можуть встановлювати контакти зі студентами інших навчальних закладів. Крім того, правильно організована діяльність органів самоврядування дає можливість студентам спробувати себе в якості політичних лідерів під час передвиборчої кампанії до студентської ради.

Значущість органів студентського самоврядування полягає в тому, що воно:

- сприяє соціалізації особистості, допомагає студентам відчувати складність соціальних відносин, формувати соціальну позицію, виявляти свої можливості в реалізації лідерських функцій;

- забезпечує виховання якостей, які необхідні для подолання складностей соціального життя;

- розвиває організаторські здібності студентів, збільшуючи кількість умілих організаторів конкретних справ;

- формує почуття відповідальності;

- виховує самостійність як рису людини, її ініціативність;

- розвиває відносини взаємної відповідальності;

- сприяє самоактивізації, здійсненню саморегулювання, самоконтролю [2, с. 250].

За кордоном активно підтримується робота студентського самоврядування при університетах. У країнах Західної Європи важко знайти університет, де б не діяв орган студентського самоврядування. Ця формальна вимога європейського законодавства є надзвичайно дієвою при втіленні її на практиці в університеті. Органи студентського самоврядування в університетах Європи є не просто представницькими, вони активно захищають студентські інтереси всюди, де про них йдеться. Вони виступають у ролі своєрідних посередників між адміністрацією університету і студентською громадою, забезпечуючи їх ефективне спілкування. Крім того, іноземні програми підтримують розвиток таких органів і в Україні. Так, у рамках програми "Tempus" (схеми співробітництва країн ЄС у сфері вищої освіти) студентське самоврядування визначене одним із пріоритетів для України у сфері управління університетами.

Проте, існують і проблеми у роботі органів студентського самоврядування. У переважній більшості вищих навчальних закладах України студентське самоврядування створюють упродовж 5-7 років, однак функціонує воно якось "по-радянськи". Можливість створення студентських самоврядних органів передбачена низкою нормативно-правових актів України – Положенням про державний вищий заклад освіти від 5 вересня 1996 р., Типовим положенням про органи студентського самоврядування від 3 квітня 2001 р., Законом України "Про вищу освіту" від 17 лютого 2002 р. В абсолютній більшості українських вищих навчальних закладів ці органи вже функціонують, проте самі студенти не завжди мають уявлення про їхні цілі та завдання [3].

Таким чином, участь у діяльності органів студентського самоврядування – це практична можливість здобути необхідні комунікативні навички, розкрити весь творчий потенціал, відкрити в собі лідерські якості, отримати досвід роботи в команді, навчитися прислухатися до думки інших та приймати колективні рішення. Студенти, які мають досвід роботи в органах студентського самоврядування, є більш конкурентно здатними на ринку праці і, як правило, досягають поставленої мети.

Список використаних джерел: 1. *Лук'яненко М. О.* Місце та роль студентського самоврядування у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / М. О. Лук'яненко // Режим доступу : www.molodist.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=257:misce-tarol&catid=45:stud&Itemid=95. 2. *Осипова Т. Ю.* Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / Т. Ю. Осипова, І. О. Бартенєва, О. О. Біла. – Одеса : Фенікс, 2006. – 228 с. 3. *Слабоус С.* Студентське самоврядування разом з вами та для вас [Електронний ресурс] / С. Слабоус // Режим доступу : <http://pressa.univ.kiev.ua/news.php?id=374>.

УДК 364-78:330.32

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Т.О. Бойко, пошукач кафедри соціальної роботи

Науковий керівник: **Т.І. Сила**, канд. психол. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Розвиток громадянського суспільства в Україні пов'язаний великою мірою з феноменом соціального капіталу. Він є одним зі стимулів на шляху масової самоорганізації громадян, який сприяє встановленню між ними стосунків, заснованих на взаємній довірі та допомозі. Наявність соціального капіталу в країні безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві та сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства. Потенціал соціального капіталу у суспільстві найбільш повно та ефективно може реалізуватися саме через інститути громадянського суспільства [2].

Найбільш відомими зарубіжними авторами, що досліджують проблеми соціального капіталу, є П. Бурдьє, Дж. Коулмен, Р. Патнем,

П. Сорокін, Ф. Фукуяма та інші. В Україні проблема соціального капіталу розробляється у працях Е. Гугніна, А. Колодій, М. Лесечка, Ю. Привалова, О. Рогожина, Ю. Насенка, В. Степаненка, О. Убейволка, А. Чемериса, В. Чепака та Н. Черниша.

Метою публікації є висвітлення сучасного стану та проблем розвитку соціального капіталу в Україні як чинника розвитку громадянського суспільства.

Бурдье П. визначав соціальний капітал як «ресурси, засновані на родинних відносинах та відносинах у соціальній групі, що організована за принципом участі» [1]. За висловом Ф. Фукуями, соціальний капітал – це певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним [5]. Однак найбільшу популярність поняття «соціальний капітал» отримало у розширеному трактуванні Дж. Коулмена, згідно з яким – це потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в міжособистісних відносинах: зобов'язання та очікування, інформаційні канали і соціальні норми [1].

Отже, соціальний капітал – це досягнута на даний момент довіра громадян один до одного. Структурно соціальний капітал є сукупністю різних знань, вмінь, навичок, культурних, національних, духовних і ментальних традицій, ідеологічних доктрин, а також мотивацій конкретних людей і життєвого досвіду, що сприймаються суспільством як соціально значущі та цінні.

Основними складовими психологічної структури соціального капіталу, на думку Татарко А.Н. та Лебедевої Н.М., є наступні [4]: довіра; соціальна згуртованість; взаємна толерантність.

Довіра виступає «ядром» соціального капіталу. Проведені дослідження стосовно уявлень про довіру дозволили виділити сутність найтипівіших її характеристик [4]:

1. Довіра – це ставлення однієї людини до іншої, до групи осіб чи організацій в цілому, в основі якого виступає їх оцінка як людей чесних, щирих, тобто наділених певною групою якостей.

2. Довіра – це процес передачі іншій людині, групі осіб чи організації важливої інформації, секретів, різних матеріальних цінностей, фінансів за наявності впевненості у їх конфіденційності або можливості повернення.

3. Довіра – це стан короткої психологічної дистанції між людьми, їх психологічна близькість один з одним.

Відмінна риса сучасного суспільства полягає у тому, що довіру можна трактувати як соціальний капітал. Основними соціальними функціями довіри є комунікація, активізація взаємодії, інтеграція групи. Довіра є важливою, перш за все, тому, що вона уможливує ефективне вирішення дилеми колективних дій за допомогою горизонтальної соціальної самоорганізації, таким чином забезпечуючи розвиток громадянського

суспільства, функціонування демократичного режиму, а також сприяє загальному добробуту в країні. Довіра не може існувати лише як система норм та правил, для неї необхідні певні соціальні інститути [2].

Україна відноситься до суспільств, де всі зв'язки – як традиційні, так і ті, що формуються – гранично зруйновані. Ми дуже далекі від того моменту, коли в українському суспільстві сформується атмосфера довіри, близька до тієї, що існує в інших країнах. Багато труднощів сучасного українського суспільства йдуть коренями саме з проблеми недовіри до інших людей, груп осіб чи організацій в цілому [1].

Для України питання формування соціального капіталу, а також становлення інституту довіри, використання для цього нових технологій стають надзвичайно актуальними. Тут на перший план повинні вийти культура організації, ділова етика, а також недооцінювана поки що в керуванні (особливо в стратегічному плануванні) функція комунікації [2].

Формування довіри до України знаходиться всередині самої України. І це процес не миттєвий, в нього повинні бути включені дії, кожна з яких може стати основою для соціального капіталу як чинника розвитку громадянського суспільства [1].

Якщо аналізувати ступінь довіри українців, то виявляється, що він є дуже низьким. Найбільшу довіру українці виявляють до себе та своєї сім'ї. Довіра до неформальних мереж, що, зокрема, вимірюється через довіру до сім'ї, родичів та колег, є стабільно високою. Показник довіри до неурядових інститутів та неполітичних об'єднань (церква, ЗМІ, профспілки) є вищим, ніж до політичних партій та інститутів державної влади (крім армії). Насамперед, це пов'язано зі зниженням ефективності роботи офіційних інститутів, матеріальною диференціацією, поширенням подвійної моралі й тіньової практики розв'язання питань, коли відчувається розрив між цінностями суспільства і легальними засобами їх досягнення. Спостерігається збільшення довіри до сім'ї та родичів, самого себе, колег, Бога, церкви та духовенства, ЗМІ, політичних партій, приватних підприємств. Водночас спостерігається зниження рейтингу довіри до Верховної Ради, Уряду, Президента, керівників великих державних підприємств. Рейтинг формальних інститутів є нестабільним і має тенденцію до зниження. Особи, які мають вищий індекс довіри до формальних інститутів, більше задоволені життям у населеному пункті і роботою органів місцевої влади та різноманітних служб, впевненіше дотримуються думки, що депутати, чиновники різного рівня, підприємці та громадяни частіше дотримуються законів [3].

Таким чином, українське суспільство характеризується значною, "сильною" довірою (до родичів, знайомих, інших неформальних мереж) і незначною, "слабкою" довірою (насамперед, до органів державної влади). При цьому тенденція зниження довіри до профспілок, великих компаній та парламентів властива світові загалом.

Соціально згуртованим вважається те суспільство, яке надає рівні можливості для всіх його членів, не враховуючи його цінності та інституційну приналежність. Соціальна згуртованість дає можливість розглядати множинність та інтенсивність соціальних зв'язків, взаємний обмін відносинами між членами суспільства [4].

Взаємна толерантність розуміється як континуум, на якому, з одного боку, можна розглядати позитивне сприйняття представників певної культури, а на іншому – їх негативне сприйняття. Кінцевою метою толерантності у будь-яких відносинах є об'єднання суспільства [4].

Висновки. Розвиток соціального капіталу через активізацію участі населення у суспільному житті є важливим чинником розвитку громадянського суспільства. Один із найголовніших аспектів соціального капіталу полягає в здатності до створення об'єднань і взаємодії. Ця здатність зумовлена культурною специфікою, ступенем довіри. Довіра виступає головним елементом, який забезпечує цілісність усіх складових структур соціального капіталу.

Отже, соціальний капітал є не тільки основним чинником розвитку громадянського суспільства в Україні, а і його ресурсом, який дає можливість і впевненість кожному громадянину розвивати власну особистість, загальну довіру один до одного і до органів влади.

Таким чином, сутність соціального капіталу визначається мірою взаємної довіри людей у суспільстві. Якщо в суспільстві є взаємна довіра, то можна говорити, що в ньому є і соціальний капітал.

Список використаних джерел: 1. Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 49-56. 2. Слагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П. Слагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 5-7. 3. Колот А. Генезис соціальної політики під впливом глобалізації та лібералізації економічних відносин / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2008. – С. 3-11. 4. Татарко А. Н. Соціальний капітал: теорія і психологічне дослідження / А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева. – М., 2009. – С. 29-40. 5. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – № 177. – С. 1-2.

УДК 316.6

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Н.С. Левичька, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Порівняно з іншими видами передачі інформації електронна мережа є безмежною (відсутні як мовні, так і державні кордони) та постійно оновлюється. Також відносна доступність дозволяє вільний вибір необхідної інформації з доцільним її використанням у кожному конкретному випадку. А це робить інтернет-простір надзвичайно привабливим для все більшої кількості людей.

Однією з найактивніших груп користувачів виступає молодь. Інформація для роботи та занять, художня і науково-пізнавальна література, музика, фільми, спілкування та багато іншого, що отримується через інтернет-мережу, надають можливості для розвитку діяльності та особистості молодої людини за рахунок виникнення нових навичок, умінь, операцій і способів виконання дій.

А що в нас з іншого боку? У науковій літературі, на шпальтах газет, у ЗМІ усе частіше з'являється інформація про негативні наслідки кіберсоціалізації – техностреси, комп'ютерофобію, кіберадикцію, звуження кола інтересів, некомунікабельність і соціальний аутизм.

Отже, **метою** цієї роботи є дослідження та розробка заходів профілактики деструктивного впливу інтернет-мережі на особистість молодої людини.

Об'єктом дослідження виступають сутність та зміст впливу мережі Інтернет на процес соціалізації молодої людини. **Предметом** – особливості застосування профілактичних методик інтернет-залежності серед молоді, поради для самопрофілактики даного явища.

Тому, беручи до уваги результати нашого емпіричного дослідження [1], виявлену схильність серед респондентів до інтернет-залежності, а також запропоновані форми профілактики даного явища, нами були розроблені відповідні заходи.

Теоретичний аналіз проблеми. Проблема впливу мережі Інтернет на соціалізацію особистості присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних учених С.В. Бондаренко, А.Є. Войкунського, А.Є. Жичкіної, М. Іто, А.В. Мінакова, А.В. Мудрика, К. Янг та інших науковців.

Якщо ще 20 років назад узалежненою людиною вважалася та, яка має алкогольну або наркотичну залежність, то на сьогодні це коло розширилось. Так, світу відомі такі форми адиктивної поведінки: наркотична; алкогольна; токсична; телевізійна; залежність від азартних ігор (лудоманія) та інші.

Під інтернет-залежністю розуміють психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернет й хвороблива нездатність вчасно відключитися.

Використання методики проективного малюнку дозволить дізнатися, що сучасна молодь асоціює з інтернет-залежністю, якою вона (молодь) собі її уявляє.

Поведінковими ознаками кіберадикції, що виділені американською дослідницею К. Янг [2; 3], є:

- нав'язливе бажання перевірити електронну пошту;
- постійне очікування наступного виходу в Інтернет;
- скарги на те, що людина надто багато часу проводить в мережі Інтернет;

- скарги на те, що витрачається дуже багато коштів за користування Інтернетом.

Серед психологічних симптомів виділяють наступні: гарне самопочуття або ейфорія під час роботи за комп'ютером; неможливість зупинити роботу; збільшення кількості часу, що проводиться в Інтернеті; зневага родиною та друзями; відчуття порожнечі, тривожності, роздратування в періоди перебування поза Інтернетом; обман членів родини та друзів про свою діяльність; навчальні та професійні проблеми.

До фізіологічних симптомів інтернет-залежності належать: ураження нервових стовбурів руки, що пов'язане з тривалою перенапругою м'язів; сухість в очах; головні болі; біль у спині; нерегулярне харчування, пропуск прийомів їжі; зневага особистою гігієною; порушення режиму сну.

Формування залежності від Інтернету можна розділити на 4 стадії [4]. Перша стадія – людина сідає і починає працювати в мережі. Друга – вона проявляє зацікавлення і намагається використовувати Інтернет для роботи і розваг. Третя – людина увесь час проводить в Інтернеті, втрачає відлік часу, відходить від комп'ютера тільки для того, щоб поїсти і поспати. Четверта стадія – крайня форма залежності, коли руйнується взаємодія з навколишнім світом. Порушується основна функція психіки – особа починає відбивати не вплив об'єктивного світу, а віртуальну реальність. Ці люди по багато годин поспіль сидять в Інтернеті наодинці, потреба в цьому опиняється в них на одному рівні з основними фізіологічними потребами. Для них соціальні мережі – це щось на кшталт наркотика. Якщо протягом якогось часу вони не «приймають дозу», то починають відчувати невдоволення, впадають у депресію. Більшість людей проходить швидко усі ці три стадії і переходить на четверту. Але деякі користувачі можуть зупинитися на третій стадії, коли прагнення відходу від реальності, пов'язане зі зміною психічного стану, починає домінувати у свідомості, стає центральною ідеєю.

Цьому процесу можуть сприяти біологічні (наприклад, індивідуальний засіб реагування на інформацію в мережі), психологічні (особистісні характеристики, психотравми), соціальні (сімейні і позасімейні) чинники. Методи роботи з такими людьми психологічно такі ж, як і при будь-якій іншій залежності, чи то алкогольній або наркотичній.

Демонстрація як метод навчання та виховання має значний формуючий вплив на особистість, тому доцільним буде застосування даного прийому в нашій практиці. Так, для перегляду й обговорення виноситься документальний фільм «Інтернет-адикція» (14 хв.).

Після ознайомлення групи з інформацією щодо інтернет-залежності, перегляду документального фільму, а також після використання техніки проективного малюнку, на нашу думку, необхідно, застосовуючи такий метод активного навчання, як роботу в малих групах, розробити поради

для самостійної профілактики інтернет-залежності. Всі наведені поради можна узагальнити до таких головних:

- встановіть визначений час для перевірки вашої електронної пошти та дотримуйтесь цього розкладу;

- знайдіть собі хобі. Відвідуйте різноманітні групи та клуби, займайтесь спортом, музикою, танцями, співами та ін. Поспіть замість того, щоб сидіти в Інтернеті. Знайдіть будь-який інтерес, що стане для вас альтернативою;

- поповнюйте ваші знання. Адже у вашому домі завжди знайдеться багато книжок, які ви вже давно думали прочитати. Займіться цим. Почитайте енциклопедію замість перегляду Вікіпедії. Таким чином, ви не тільки відволічете від Інтернету, але й здійсніте самоосвіту;

- допоможіть по господарству, на кухні. Ваші близькі будуть вдячні, якщо ви замість того, щоб сидіти в чаті або на форумі, допоможете їм з обідом;

- погуляйте з друзями. Заплануйте похід на ковзанку чи кінотеатр, парк, пляж чи будь-яке інше місце, де відсутній доступ до Інтернет. Інакше ви можете піддатися спокусі зазирнути туди;

- встановіть ліміт часу роботи за комп'ютером. Використовуйте таймер. Встановіть кількість виходів у Інтернет на тиждень. Вимикайте комп'ютер, якщо у вас відсутня необхідність у ньому;

- не приймайте їжу, сидячи за комп'ютером. Харчування в окремому приміщенні допоможе вам відволіктися від режиму online.

Підводячи підсумки такого профілактичного заняття, доцільно, на нашу думку, роздати учасникам інформаційні буклети, що спеціально були розроблені нами як ще один превентивний захід.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного дослідження можна сказати, що питання розробки та запровадження програм профілактики та лікування даної форми залежності є відкритим. Так, нами було запропоновано профілактичне заняття з використанням методів активного навчання, що допоможе сформувати у молоді людини знання про сутність та симптоматику кіберадикції, методи профілактики та виробити власні правила-поради з метою уникнення деструктивного впливу Інтернету.

На даному етапі актуальним залишається розробка та застосування інших паралельних профілактичних заходів (тренінги, індивідуальні заняття та консультації, спрямовані на виявлення причин адикції, соціальна реклама). Профілактика кіберадикції повинна стати важливим напрямом роботи соціально-психологічної служби вузу, студентської соціальної служби, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, предметом уваги з боку кураторів, викладачів, практичних психологів.

Та все ж основним та дієвим шляхом залишається створення активного, насиченого середовища, змістовного дозвілля студентської молоді. Йдеться про створення умов, у яких особистість, перебуваючи у реальному світі, отримуватиме максимум можливостей для самореалізації.

Список використаних джерел: 1. *Левицька Н. С.* Мережа Інтернет як чинник соціалізації студентської молоді / Н. С. Левицька, Т. І. Сила // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки) : щоквартальний науковий збірник. – 2009. – № 2. – С. 272-280. 2. *Кіберсоціалізація* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. 3. *Андрієнко А. О.* Інтернет-адикція як форма залежної поведінки / А. О. Андрієнко // Проблеми соціальної роботи в аспекті реформування соціальних відносин : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / за ред. Н. І. Кривоконь та Т. І. Сили. – Чернігів : ЧДПСТП, 2008. – С. 288-292. 4. *Бондаренко С. В.* Модель социализации пользователей в киберпространстве / С. В. Бондаренко // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество : труды VI Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 3-6 ноября 2003 г.). – СПб. : Издательство филологического факультета СПбГУ, 2003 – С. 5-7. 5. *Жичкина А. Е.* Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста : автореф. дис. канд. психол. наук. спец. 19.00.05 / А. Е. Жичкина; МГУ им. М.В. Ломоносова, факультет психологии. – М., 2001. – 20 с. 6. *Жичкина А. Е.* Социально-психологические аспекты общения в Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://flogiston.ru/articles/netpsy/refinf>. 7. *Лавриненко Н. М.* Педагогіка соціалізації : європейські абриси / Н. М. Лавриненко. – К. : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с. 8. *Мудрик А. В.* Социализация человека / А. В. Мудрик. – М., 2007. – 347 с.

УДК 364.4-053.9

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Л.І. Мульована, асист. кафедри соціальної роботи

Науковий керівник: **Н.І. Кривоконь**, д-р психол. наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Характерною рисою статеві-вікової структури населення України є постійне збільшення частки людей старшого віку. Найбільш характерними процеси старіння населення є для тих регіонів України, де проживає сільське населення, а також там, де низький природний приріст населення або великий відтік людей. За статистичними даними [1] найвища частка людей пенсійного віку у Чернігівській, Вінницькій, Полтавській, Черкаській, Житомирській областях. Нижча від середньоукраїнської частка людей старшого віку у тих регіонах, які мають порівняно вищі показники природного приросту населення. Це – Закарпатська, Рівненська, Херсонська, Волинська, Чернівецька області.

Прогноз вікової структури, складений відділом демографії і відтворення трудових ресурсів Інституту економіки НАН України на 2026 р. показує, що частка людей пенсійного віку збільшиться на 24,7 %, а ді-

тей – зменшиться до 15 %, відповідно збільшиться демографічне навантаження людьми старшого віку на працездатних людей. Проте, не слід процес старіння людей розглядати як суто негативне явище. Необхідно ефективно використовувати досвід літніх людей, створювати умови для їх повноцінного життя та діяльності.

Мета даної публікації полягає у висвітленні деяких особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні.

Теоретичний аналіз проблеми. Одним із головних завдань сучасного суспільства є створення умов гідного життя літнім людям, Зміна соціального статусу старої людини, зумовлена, перш за все, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією способу життя та ціннісних орієнтирів, утрудненнями адаптації до нових умов. Все це вимагає специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку. Відтак, важливим завданням соціальної роботи з людьми похилого віку є не тільки організація довготривалого догляду, а й надання цим особам можливості реалізовувати свої здібності, брати участь у громадській діяльності, відшукуючи незадіяні на попередніх етапах життєвого шляху ресурси, тощо [3].

У роботі з літніми людьми найчастіше використовують такі форми роботи, як: медико-соціальна реабілітація, надання короткотермінового та довготермінового догляду, консультування та групова робота, зокрема організація груп взаємодопомоги, а також сприяння трудовій і громадській зайнятості, допомога в захисті прав та захисті від різних форм насильства [2].

В Україні послуги людям похилого віку надають такі державні заклади: територіальні центри із обслуговування одиноких непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів, будинки-інтернати, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці.

Зазначимо, що згідно до Типового положення [5] будинок-інтернат для громадян похилого віку є стаціонарною соціально-медичною установою загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування. Людина, яка потребує допомоги, може її отримати. Змінюючи одне соціальне оточення на інше, тобто змінюючи мікросередовище, людина по-різному проходить процес адаптації. Цей процес великою мірою залежить від тих умов і того середовища, в якому вона раніше перебувала. Так, якщо людина похилого віку жила в сім'ї, де були діти, онуки – вона набагато важче переносить процес адаптації, а інколи, взагалі не витримуючи, покидає заклад соціального обслуговування. Ті люди, які раніше були самотні, досить швидко адаптуються до нових соціальних умов. Бо саме в таких закладах вони відчують свою значущість і потрібність у цьому світі.

В будинках-інтернатах загального типу проводиться робота з соціально-психологічної адаптації людей похилого віку до нових для них умов шляхом розвитку самоідентифікації особистості, вивчення їх особливостей, звичок, інтересів, установок; потреб у трудовій зайнятості та у змістовному дозвіллі тощо.

Альтернативою будинкам-інтернатам слугують спеціальні житлові будинки для самотніх людей похилого віку та подружніх пар з комплексом служб соціально-побутового призначення (магазин, їдальня, пральня, медичним кабінетом з цілодобовим обслуговуванням). У таких будинках людина проживає у власній оселі (хоча її не можна успадкувати) і має більше можливостей для спілкування з колом добре знайомих, таких же літніх людей.

Ці заклади до певної міри розв'язують соціально-побутові та соціально-медичні проблеми літніх людей, однак вони не повністю враховують сучасне розуміння старості як активного етапу в житті людини та права людей похилого віку на інтеграцію в суспільство.

Для ефективної та кваліфікованої допомоги людям похилого віку, соціальному працівникові потрібно враховувати їх вікові та психологічні особливості, ціннісні орієнтації, потреби та можливості. Це вимагає посилення уваги до психологічної підготовки соціальних працівників щодо роботи з літніми людьми.

У різний час психічні та психологічні особливості людей похилого віку вивчали К. Юнг, Е. Еріксон, Б.Г. Ананьєв, О.О. Богомолець, І.В. Давидовський, К. Вишневська-Рошковська, К. Рошак, С.В. Піняєва, Н.В. Андреев, Є.І. Холостова.

Для того, щоб успішно працювати з людьми похилого віку, соціальному працівникові потрібно знати їх соціально-економічний стан, особливості характеру, матеріальні і духовні потреби, стан здоров'я, бути добре обізнаним про досягнення науки і практики в цьому напрямку. Зміна соціального статусу людини в старості, як показує практика, насамперед, негативно позначається на її моральному і матеріальному становищі, негативно впливає на психічний стан, знижує її опір до захворювань і адаптацію до змін навколишнього середовища.

З переходом у категорію людей похилого віку, пенсіонерів, найчастіше докорінно змінюються не тільки взаємини людини і суспільства, але і такі ціннісні орієнтири, як сенс життя, щастя, добро і зло й ін. Видозмінюється і сам спосіб життя, розпорядок дня, коло спілкування. З віком також змінюється ціннісна ієрархія самооцінки. Люди похилого віку приділяють менше уваги своїй зовнішності, зате більше – внутрішньому і фізичному станові. Знає змін тимчасова перспектива людей похилого віку.

Якщо виходити з узагальненої системи принципів положень про зміст діяльності соціального працівника, то виявляється можливим і

визначення кола основних задач, покладених на працівників соціальної сфери, у процесі безпосереднього спілкування з клієнтами [4].

Це, насамперед:

– допомога індивідам усвідомлювати й усувати утруднення особистого, соціального, екологічного і духовного характеру, що несприятливо впливають на них;

– захищати безпомічних відповідно до закону, залучаючи органи влади;

– сприяти більш широкому використанню кожним клієнтом власних можливостей та доступних ресурсів для соціального самозахисту;

– використовувати всі засоби і джерела для соціального захисту людей похилого віку тощо.

Таким чином, можна зробити наступні **висновки**. Старіння як процес вимагає до себе особливої уваги, адже перехід людини в групу людей похилого віку суттєво змінює її взаємини з суспільством, стиль життя, вимагає пристосування до можливих втрат. Відтак, важливим є формування системи психологічних знань для змістовної підготовки працівників соціальної сфери.

Список використаних джерел: 1. *Демографічна ситуація* [Електронний ресурс] : за даними Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/press/2012/dem_01_13.pdf. 2. *Психологія соціальної роботи* : учебное пособие / О. В. Александрова, О. Н. Боголюбова, Н. Л. Васильева и др. ; под общ. ред. М. А. Гулиной. – СПб. : Питер, 2004. – 351 с. 3. *Робота з конкретними групами клієнтів* : навч. посібник за ред. Т. Семигиної, І. Григи. – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. 4. *Социальная работа* : учебное пособие / под ред. А. М. Панова, Е. И. Холостовой. – М. : Социально-технологический институт, 1997. – 234 с. 5. *Типове Положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни і праці* : затверджено наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 549 від 29.12.2001 р.

УДК 159.9:364-78

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Ю.М. Полтарескул, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність проблеми. Для кожного етапу розвитку суспільства характерна певна психологічна культура, що відповідає загальнолюдським цінностям. Саме сьогодні важливо закласти в нашій державі засади повноцінної психологічної культури, яка сприяла б духовному і творчому потенціалу майбутнього соціального працівника та всьому українському народу взагалі. Психологічна культура є необхідною складовою професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження: розкрити зміст поняття психологічна культура, проаналізувати її значення для професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у сфері соціальної роботи.

Дослідженню питання психологічної приділяли увагу такі науковці: Н.Б. Крилова, Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков, В.Г. Риндак, М.М. Обозов, В.М. Гусак та інші.

Психологічна культура – це комплекс розвинутих спеціальних потреб, здібностей і вмінь людини. Психологічна культура проявляється в самоорганізації і саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, різноманітних видах її базових прагнень і тенденцій, в ставленні особистості до себе, до людей, до живої і неживої природи, до світу в цілому. Психологічна культура – це складова базової культури особистості як системної характеристики людини, яка дозволяє їй ефективно самовизначитися і самореалізуватися в житті, а також сприяє успішній соціальній адаптації і саморозвитку [8]. Що ж стосується виділення компонентів психологічної культури майбутнього соціального працівника, та треба звернутись до праць відомих дослідників означеної проблеми.

Так, у роботі А.С. Зубра виділено такі компоненти психологічної культури, як психічні процеси, стани, властивості, сенситивність, емпатія, рефлексія [2].

Всі елементи культури особистості існують у взаємозв'язку і єдності, так вважає Н.Б. Крилова. Зокрема, вона виділяє наступні елементи культури особистості майбутнього фахівця: етична культура, культура спілкування, естетична, психологічна і так далі, які (на її думку) в діяльності завжди виявляються цілісно і на практиці їх зв'язок стає нерозривним [6].

У структурі психологічної культури Л.С. Колмогорова виділяє наступні елементи: культурні норми, знання, значення, цінності, символи, які в сукупності утворюють основні компоненти: психологічні знання й уміння; психологічну компетентність; ціннісно-смісловий; оцінний для рефлексії; культуротворчий [3].

Мотков О.І. вважає, що «психологічна культура складає комплекс культурно-психологічних прагнень, що активно реалізуються у відповідних уміннях». «Розвинена психологічна культура містить в собі: систематичне самовиховання культурних прагнень і навичок; досить високий рівень звичайного і ділового спілкування; гарну психічну саморегуляцію; творчий підхід до справи; вміння пізнавати і реалістично оцінювати себе та інших» [5, с. 39].

Риндак В.Г., говорячи про компоненти психологічної культури майбутнього соціального працівника, зауважує на здатності розуміти інших людей; вмінні адекватно емоційно реагувати на психічний вплив інших людей. А російський дослідник В.В. Семікін робить акцент на такі компоненти, як: афективний; рефлексивно-перцептивний; когніти-

вний; вольовий; комунікативний; ціннісно-смысловий; підсистема до-свіду соціальної взаємодії [8].

Обозов М.М. у поняття «психологічна культура» включає три компоненти: розуміння і знання себе й інших людей; адекватну самооцінку і оцінку інших людей; саморегулювання особистісних станів і властивостей, саморегуляція діяльності, регулювання стосунків з іншими людьми [6]. На наш погляд, це визначення дає змогу побачити важливі компоненти психологічної культури, але не вичерпує повного об'єму поняття, зокрема, не включає ціннісно-смысловий та культурознавчий компоненти культури.

Варто зазначити, що психологічна культура майбутнього соціального працівника формується під впливом багатьох чинників. Переважна їх більшість може бути віднесена до зовнішніх. На суспільному рівні до них відносимо: соціальні, економічні, релігійні, етнічні та інші. Наведені чинники формують певний базовий рівень психологічної культури майбутнього соціального працівника (як частки загальної культури), на який орієнтується кожна людина, яка знаходиться у цьому суспільстві, та надбудовує вже власну психологічну культуру (іншими словами, індивідуальний рівень). Цей індивідуальний рівень психологічної культури майбутнього соціального працівника визначається наступними чинниками: базовий рівень психологічної культури суспільства; педагогічний вплив; вплив батьків; вплив однолітків або колективу; власна психологічна та практична діяльність. Серед вказаних чинників слід підкреслити, що власна практична та психологічна діяльність соціального працівника (і надбання через неї власного практичного та психологічного досвіду) є найважливішим для формування того, що ми називаємо особистістю, але цей чинник, треба сказати, є найменш впливовим. Найбільший вплив, на нашу думку, має базовий рівень психологічної культури суспільства, оскільки він визначає усі подальші чинники. Педагогічний вплив та вплив батьків знаходяться приблизно на однаковому рівні. Вплив однолітків або колективу, який є найменш контрольованим, може розглядатися як один з найголовніших (але слід пам'ятати, що й він визначається впливом попередніх трьох чинників й незначним власним досвідом). Саме власний психологічний та практичний досвід робить людину індивідуальністю [8].

Найбільш повно, на нашу думку, характеризує складові психологічної культури майбутніх соціальних працівників Гусак В.М. (рис.) [1].

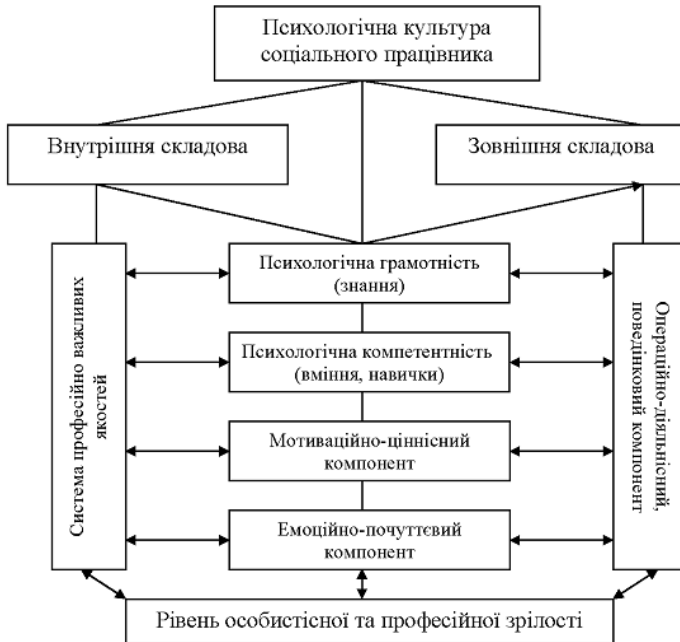

Рис. Складові психологічної культури соціальних працівників

Психологічна культура особистості соціального працівника досить складна й стійка система вказаних якостей. Вона формується тільки в умовах довгочасного та активного впливу системи об'єктивних та суб'єктивних факторів навчання, виховання та побудови соціальних відносин. До об'єктивних факторів відносимо: систему соціальних і правових впливів; систему та зміст навчання; систему суспільних цінностей; перспективи професійної освіти та працевлаштування; методи навчання та розвитку інтелектуальних здібностей; наглядні приклади соціальної та професійної поведінки та ін. До суб'єктивних факторів відносимо: характерологічні якості особистості, такі як: моральні, комунікативні, вольові; мотиваційно-цільові; індивідуальний-особистісний та професійний досвід; загальні та професійні здібності; ціннісні орієнтації; принципи самоорганізації діяльності [5].

Висновки. Сьогодні немає цілісного уявлення про психологічну культуру майбутнього соціального працівника. Спираючись на думки вищезазначених авторів, можна виділити наступні компоненти психологічної культури: адекватна самооцінка та оцінка інших людей; саморегулювання особистісних станів та якостей; саморегулювання діяльності, регулювання відносин з іншими людьми; вміння адекватно емоційно

реагувати на психічний вплив інших людей; переконання; переживання; уявлення про самого себе (рефлексія); педагогічний вплив; психологічна грамотність; психологічна компетентність; ціннісно-смісловий компонент; культуротворчість; психічні процеси; психічні стани; психічні якості; сенситивність; емпатія; систематичне самовиховання культурних прагнень та навичок; достатньо високий рівень звичайного та ділового спілкування; добра психологічна саморегуляція; творчий підхід до справи; вміння пізнати себе. Ці навички є необхідними складовими професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел: 1. Гусак В. М. Структура психологічної культури майбутнього соціального працівника : теоретична модель / В. М. Гусак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2009/112-99>. 2. Зубра А. С. Педагогические основы формирования культуры личности студентов высшей школы: автореф. дис. д-ра пед. наук / А. С.Зубра. – Минск, 1996. – 35 с. 3. Кісенко О. О. Структура і зміст поняття «психологічна культура майбутнього соціального працівника» / О. О. Кісенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / ред. кол. Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 14 (67). – С. 158-164. 4. Колмогорова Л. С. Возрастные возможности и особенности становления психологической культуры учащихся: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / Л. С. Колмогорова. – М., 2001. – 471 с. 5. Мотков О. И. Психология самопознания личности : практическое пособие / О. И. Мотков. – М. : Педагогика, 1993. – 96 с. 6. Обозов Н. Н. Психологическая компетентность отношений / Н. Н. Обозов. – СПб. : Школа практического психолога, 1995. – 33 с. 7. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека : парадигмы, проекции, практики : учебное пособие для студ. психол. фак. вузов / А. Б. Орлов. – М. : Академия, 2002. – 272 с. 8. Камаєва В. В. Світоглядна складова соціальної роботи / В. В. Камаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2007-1/03_Kamaeva.pdf.

УДК 37

ГЕНДЕРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ТА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

О. Бабич, студ. гр. ДСРб-09116

Науковий керівник: **Ю.Ф. Акименко**, канд. психол. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Державна доктрина України в царині освіти вимагає її виведення на рівень розвинутих держав світу за допомогою докорінного реформування концептуальних, структурних, організаційних засад, тобто через поступове “вирівнювання” вітчизняної системи освіти відповідно до світових стандартів. Реалізація вказаного аспекту потребує істотної перебудови всієї системи державного функціонування на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації (зокрема, й за статевими ознаками). Цим духом просякнута державна політика країн Європейського Союзу, які проголосили одним з основних засобів демократи-

заці суспільства гендерний мейнстримінг (“gender mainstreaming policy”) як систематичну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання гендерної асиметрії в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Україна взяла на себе зобов’язання досягти гендерної рівності до 2015 р., тому впродовж останніх десяти років ухвалено низку державно-правових актів.

Нині методологія педагогічної науки в Україні гостро потребує нових механізмів пізнання і перетворення дійсності, адже національний освітній простір, що віддзеркалює гендерну стратифікацію суспільства, демонструє дисбаланс і гендерну асиметрію чоловічих та жіночих практик, дискримінаційне становище жінок, зокрема, в освітніх сферах лідерства та управління. За даними досліджень І. Іванової, О. Цокур, педагогічний кадровий склад навчальних закладів початкової та середньої ланки на 90 % складається із жінок, водночас із підвищенням статусу освітньої установи – від дитячого дошкільного закладу до університету кількість жінок-педагогів зменшується. Характерною є і така тенденція: на тлі загальної фемінізації вищої освіти і науки серед викладачів ВНЗ чоловіки становлять дві третини кадрового викладацького складу [1].

Світові індикатори, необхідно певним чином модифікувати, відповідно до особливостей розвитку вітчизняної освіти. До індикаторів, за якими можна встановити наявність і відсутність гендерного паритету в освіті, відносять такі показники:

- доступність до загальної середньої та професійної освіти (індекс гендерного паритету – статистичний показник); наявність гендерного дисбалансу у системі освіти (відсоток дівчат, які вступили до початкової школи, порівняно із відсотком хлопців; відсоткове співвідношення між дівчатами і хлопцями, чоловіками і жінками на різних ступенях освіти; рівень грамотності чоловіків і жінок) та доступ до системи післядипломної освіти;

- наявність сегрегації за статевими ознаками на різних рівнях освіти (кадрова політика викладацького складу освітніх закладів щодо співвідношення кількості чоловіків та жінок на керівних посадах);

- "гендерна нейтральність" освітнього середовища (наявність і відсутність гендерних стереотипів у навчальній та навчально-методичній літературі; стиль поведінки викладачів; гендерна сегрегація у профорієнтаційній роботі з учнями і ученицями);

- включення питань, пов’язаних із гендерною проблематикою, до змісту навчальних предметів та наявність і відсутність спеціальних програм із гендерної освіти та просвіти учнівської молоді (показник враховує кількість навчальних програм та курсів із гендерної тематики).

Першим індикатором, який дозволяє встановити гендерний баланс в освіті, є індикатор доступу до навчання. Рівний доступ до навчання дівчат

та хлопців є показовим доказом існування гендерної рівності в освіті. Доступ дівчат до навчання, на думку міжнародних фахівців, сприяє подоланню проблем професійного зростання жінок (із одночасним вирішенням питання підвищення їхньої заробітної плати); кращому захисту від ВІЛ і СНІД та від насилля в родині; підвищення політичної активності жінок (політична участь та вплив). За словами Л. Кім "передбачається, що забезпечення молодих людей рівним доступом до отримання знань пом'якшує масштаби соціальної нерівності на рівні їхнього добробуту та соціального статусу. Тому освіта може розглядатися як засіб забезпечення рівності між усіма людьми, незалежно від їхнього походження, матеріального статку, національності, громадянства. Цей індикатор встановлюється через аналіз освітніх документів, які урегульовують процес зарахування учнів і учениць, студентів і студенток, аспірантів і аспіранток та ін. до освітніх установ, та статистичних показників реальної дії цих документів [2].

І.Г. Герасимовою було проведено дослідження «Гендерні особливості наукової діяльності викладачів ВНЗ». З цією метою була розроблена анкета, яку запропонували викладачам чотирьох вищих навчальних закладів м. Вінниці, а саме: Вінницького національного медичного університету, Вінницького національного технічного університету, Вінницького державного педагогічного університету та Вінницького державного аграрного університету. У дослідженні взяли участь 352 особи: 173 жінок та 179 чоловіків віком від 20 до 75 років.

Розглянемо результати дослідження.

Перш за все, можливість зробити адміністративну кар'єру приваблює майже вдвічі більший відсоток чоловіків, ніж жінок. Проте впевненість у завтрашньому дні спонукає до зайняття науковою діяльністю на 7 % більше жінок. Наукова самореалізація є більш важливою для чоловіків на 16,1 %. Проте на 2,4 % жінок більше, ніж чоловіків вказали на важливість для них соціального статусу. Що ж стосується більш високої заробітної плати, то вона є майже однаково важливою і для чоловіків, і для жінок (різниця даних становить 1,1 %). Про важливість наукової пенсії відзначають на 7,4 % більше жінок, як і більш важливою для жінок є повага колег і керівництва – 7,3 %. Серед інших впливів жінки назвали такі: усвідомлення необхідності підвищення власного професійного рівня; бажання працювати у ВНЗ; можливість працювати після досягнення пенсійного віку; прагнення отримати задоволення від роботи із молодими людьми; повага студентів. Серед відповідей чоловіків є й образна: „тяжко нести – шкода кинути”, чоловіки вказують також на підвищення рівня життя; професійне самовдосконалення; бажання бути цікавою людиною для студентів; власний внутрішній інтерес та задоволення [3].

Отже, гендерна диспропорція в школах та ВНЗ має місце як серед викладацького складу, так і серед учнів та студентів. Здебільшого біль-

ше дівчат отримує вищу освіту, але на керівних посадах спостерігаємо більше представників сильної статі. Щодо шкільного викладацького складу, то чоловіків на посадах учителів у школах лише 10 %, щодо викладачів у ВНЗ, то там одна третина викладачів-чоловіків. Рівень залученості школярів до навчального процесу залежить від матеріальної спроможності батьків та розташування школи. В Україні не спостерігається масової залежності залученості до школи відповідно до статі. Нині наша країна рухається у напрямку до гендерної рівності, а освіта є важливим інструментом в усвідомленні необхідності поваги до цінностей гуманізму та альтруїзму. Освіта у наш час впливає на матеріальний добробут та рівень задоволеності людини від свого життя та оточення.

Таким чином, усунення гендерних диспропорцій у сфері вітчизняної освіти є важливим завданням сьогодення, що забезпечить достойне та гідне існування України у системі світового гуманітарного простору.

Список використаних джерел: 1. Цокур О. С. О специфике гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания / О. С. Цокур // Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції : міжвуз. наук.-практ. конф. – Одеса, 2004. – С. 11-15. 2. Ким Л. Гендерные аспекты в сфере образования / Л. Ким // Введение в теорию и практику гендерных отношений : сб. научн. ст. – Ташкент, 2007. – С. 264-284. 3. Герасимова І. Г. Гендерні особливості наукової діяльності викладачів ВНЗ [Електронний ресурс] / І. Г. Герасимова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu_pp/2007_20/text%201-20/genderni%20osoblivosti.pdf.

УДК 159.923

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

О.І. Баран, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: Л.Ф. Лєскова, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Найбільш загальною тенденцією сучасного розвитку суспільства став досить стрімкий процес глобалізації. Велика кількість подій, що відбуваються в умовах сьогодення, свідчать про те, що людство дозріло для створення солідарного світового глобального співтовариства, але слід пам'ятати, що майбутнє – не те, що йде до нас, а те, до чого йдемо ми. А ми живемо уже в іншому часі, у новому вимірі, в умовах інформаційної культури, світових цінностей та підпорядкування процесам глобалізації.

Таким чином, питання глобалізації як феномену розвитку сучасного суспільства та його впливу на особистість є досить актуальним на сьогоднішній день.

Висвітлення сутності даного феномену знайшло своє відображення у працях економістів: Дж. Стігліц, В. Рибаків, С. Соколенко, В. Штоль,

які розглядають поняття глобалізації, її проблеми та наслідки; політологів: Г. Девід, М. Халс, П. Стабс, які виокремлюють основні типи глобалізації; соціологів: Р. Робертсон, М. Уотерс, С. Хантінгтон, у роботах яких велика увага приділяється структурі глобалізації та її впливу на культурні особливості народів та особистість зокрема, й у роботах психологів: Г. Почепцов, Р. Кочунас, які розглядають глобалізацію як феномен відчуження і пов'язані з цим наслідки.

Мета даної статті полягає у висвітленні сутності феномену “глобалізація” та її впливу на моральний розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу. Про глобалізацію як суперечливий процес писав З. Бауман: «Глобалізація роз'єднує не менше, ніж об'єднує, вона роз'єднує об'єднуючи – розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання одноманітності світу. Паралельно до того процесу планетарного масштабу, який виник у бізнесі, торгівлі й потоках інформації, рухається процес «локалізації», закріплення простору. Те, що одним видається глобалізацією, для інших обертається локалізацією; для одних – це провісник нової свободи, для інших – несподіваний і жорстокий удар по волі» [1].

Суть глобалізації полягає у зростанні міжнародних зв'язків, економічної взаємозалежності країн, поширенні нових технологій, єдиних стандартів життя, однорідної масової культури та ідеологій. Це соціальний процес, у ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем, а населення все більше усвідомлює зникнення цих кордонів; поширення західної моделі розвитку на всі інші країни планети, що, фактично, є теоретичним обґрунтуванням однополюсного (універсального, ідеального) світового порядку [7].

Глобалізація є явищем не тільки економічним, політичним, соціальним, а й соціально-психологічним. Процес глобалізації відбувається в усіх сферах життєдіяльності людини, сам по собі, без плану. Його двигуном є все ті ж людські потреби (лідерство, жадібність, наслідування, допитливість), тільки втілені в країнах, міжнародних організаціях, транснаціональних корпораціях (ТНК), а не в окремих людях.

Глобалізація та уніфікація світу призводить до небажаного нівелювання та зрівняння суспільств та людей, до створення умов, коли особистість стає не тільки зайвою, коли її роблять не тільки ворожою соціальності, але й коли сама цінність особистості зникає.

Глобалізація економік та проблеми, пов'язані з нею, підкреслили необхідність зміни людського світогляду та перегляду ключових напрямів розвитку суспільства: поступова зміна ринкових орієнтирів розвитку на соціальні, зміна “економічного типу людини”, орієнтованого на максимізацію прибутків на “соціальний тип людини”, орієнтований на розвиток духовної сторони та морально-духовне збагачення, самовдосконалення людської особистості [3].

Глобалізація у її сьогоденній, західній формі призводить до утвердження масової безликої “культури”, позбавленої духовно-моральних орієнтирів і такої, що спирається на єдиний ринковий критерій прибутку. Така масова псевдокультура нав’язує норми та стереотипи суспільства споживача, культ сили та жорстокості, сексуальну розгнуданість, попирання прав іншої людини, прагнення до переважання і панування за будь-яку ціну.

Глобалізація, що реалізується сьогодні, означає принципову відмову від принципу особистості та ґрунтується на організації комфортних умов для обраної невеликої кількості людей (концепція “золотого мільярду”) і вимагає безжалісного і байдужого знищення силовими, економічними, ідеологічними та будь-якими іншими методами “зайвих людей”.

Наслідком і однією з найбільших небезпек для людини, яка входить до системи глобального ринку, є криза ідентичності, втрата національних культурних традицій. Відсутність у особистості цих чинників призводить до її маргіналізації, дозволяє маніпулювати нею, створюючи у житті людини ілюзію повної самореалізації. Глобалізаційні процеси сприяють уніфікації етнічних культур, традицій та звичаїв, тим самим створюючи загрозу, у кращому випадку, втрати свого «обличчя» (своїх етнічних відмінностей), у гіршому – до зникнення окремих самобутніх етносів [2].

Закономірним видається те, що в умовах глобалізації роль особистості як активного суб’єкта соціального впливу пригнічується внаслідок панування потужних надособистісних (наднаціональних, наддержавних) суб’єктів. Це призводить до поширення технократичного мислення, зменшення авторитету одвічних цінностей – інтелектуальних, естетичних, моральних, а також сформованих багатовіковою історією соціальних регуляторів – релігії, моралі, права. На їхнє місце прагнуть прийти норми авторитарних інститутів – ТНК, наддержав, кримінальні тощо. Людська індивідуальність за таких умов, можливо, буде все більше нівелюватися, усереднюватися, а статус особистості як найвищої цінності, її прав, свобод суттєво зменшиться.

Ще однією яскраво вираженою тенденцією зміни особистості в умовах глобалізації є певне культурно-ментальне “усереднення” національних, релігійних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, формування такого собі “громадянина світу”. При чому домінантною сферою прояву такого індивіда буде інформаційне середовище.

Особистість, яка перебуває у полі глобалізаційних процесів, поступово змінює свої значущі риси, якості, стає більш мобільною, інтегрованою у мультикультурний світовий, зокрема інформаційний простір, релігійно, культурно, політично більш толерантною [4].

Водночас, із зміною ціннісних орієнтацій особистості відбувається збільшення контрастності в напрямі маргіналізації-елітизації суспільст-

ва, посилення космополітичних тенденцій. Агресивний глобалізм спричиняє появу нових особистостей, які повністю сприйняли технократичні, меркантильні цінності, – далекі від гуманістичних, – що створює небезпеку для цивілізації загалом [5].

З іншого боку, високі технічні можливості цивілізації (як специфічні, важкодоступні – ядерна, хімічна, бактеріологічна та інша зброя, так і широкодоступні – скажімо, комп'ютерні технології) призводять до розширення можливостей відчужувальної діяльності людини, за допомогою якої вона здатна суттєво впливати на глобальні процеси. Тобто, за певних умов окрема людина зможе виступати як масштабний суб'єкт впливу на екологічні, економічні, культурні процеси [6].

Отже, проаналізувавши вищесказане, можна зробити наступні **висновки**:

- глобалізація – це нова форма суспільно-політичного ладу, яка прагне до всеохоплюючого панування і перерозподілу світових ресурсів;

- глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає взаємопов'язаним і взаємозалежним від усіх його суб'єктів.

- людина, яка перебуває у полі активних глобалізаційних процесів, поступово змінює й частково втрачає значимі риси особистості, що може призвести до її маргіналізації, дозволяє маніпулювати нею;

- трансформація індивідуальної й масової свідомості в умовах глобалізму проходить неоднозначно, але активний вплив нового "світопорядку", ймовірно, спричинить виникнення якісно нового індивіда, який характеризуватиметься більшою мобільністю, релігійною, культурною, політичною та іншою толерантністю або нігілізмом;

Глобалізація йде сама по собі, і зупинити її не можливо. До неї потрібно пристосовуватися: використовувати переваги та боротися з недоліками.

Список використаних джерел: 1. *Арсенко А. Г.* Глобалізація: соціальні зміни і наслідки напередодні XXI століття / А. Г. Арсенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 42-46. 2. *Білорус О. Г.* Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку / О. Г. Білорус // Економічний часопис XXI. – 2002 – № 10. – С. 3-7. 3. *Білорус О. Г.* Глобалізм: інтеграція чи імперіалізм? / О. Г. Білорус // Економічний часопис XXI. – 2002. – № 6. – С. 3-9. 4. *Грабовець О. В.* Соціологія суспільства / О. В. Грабовець. – Чернівці : Деснянська правда, 2010. – 168 с. 5. *Скаленко А. К.* Глобалізація і інформатизація – об'єктивно неотвратимые волни современного мирового процесса / А. К. Скаленко // Економічний часопис XXI. – 2002 – № 10. – С. 11-14. 6. *Шепелев М. А.* Політико-цивілізаційний підхід до аналізу глобалізаційних феноменів / М. А. Шепелев // Соціальна психологія. – 2008. – № 4 (6). – С. 123-138. 7. *Удовик С. Л.* Глобалізація: семиотические подходы / С. Л. Удовик. – К. : Ваклер, 2002. – 480 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ «ПРИЙОМНІ ОНУКИ» ЯК ІННОВАЦІЯ У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Г.Г. Буднік, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.М. Волковницька**, ст. викладач кафедри
соціальної роботи

Чернігівський державний технологічний університет

Проблеми людей похилого віку існували завжди. Кожна демократична держава на шляху свого розвитку прагне найефективніше вирішити низку соціальних проблем: соціальний захист, пенсійне та медичне забезпечення. Важливим також є і постійна соціалізація людей похилого віку задля повноцінного життя і включення їх у суспільство. Звичайно, чимало роль у цьому процесі відіграє не тільки держава, а й усі соціальні інститути: заклади соціального захисту, служби підтримки, волонтерські організації та сім'я.

Даною проблематикою займалися такі науковці, як: Б. Ананьєв, Т. Корсаєвська, С. Рубінштейн, які свої праці присвятили дослідженню особистості у процесі її розвитку протягом життя; М. Шахматов, М. Александрова, Л. Анциферова, І. Давидовський, О. Краснова, Т. Козлова, В. Альперович, Е. Чеканова, Р. Яцемирська розглядали питання зміни соціального статусу людей похилого віку та наслідки, пов'язані з цим [1].

В останні роки спостерігається ускладнення процесів пристосування груп людей, які старіють, до вимог науково-технічного розвитку, зниження потенціалу здоров'я пенсіонерів, загострення екологічних проблем. Разом з тим, стрімкість і глибина соціокультурних проблем не могли не позначитись на зміні статусу літніх людей. Зміщуються соціальні ролі людей похилого віку; в суспільній свідомості старість частіше стає періодом хвороб, фізичної та інтелектуальної немочі; формуються невірні стереотипи, і цілі покоління виростають упередженими проти старості та ін. Відношення до різного роду «маргінальних груп» завжди було критерієм гуманності, морального здоров'я народу. Втім, як відзначав Ж.П. Сартр, культура нікого і нічого не рятує і не виправдовує. Але вона – справа рук людини, в культурі вона шукає своє відображення, в ній вона пізнає себе, тільки в цьому критичному дзеркалі вона може побачити своє обличчя [4].

В Україні, як і в багатьох країнах, в останні десятиріччя значно зростає частка людей похилого віку. До старшого покоління сьогодні належить кожний п'ятий [6] (за класифікацією ВОЗ: 60-74 – люди похилого віку; 75-89 – старі; 90 років і більше – довгожителі [5]). За даними Інституту демографії в Україні нараховується 11 млн людей похилого віку [6].

Загальні права людей похилого віку сформульовано в Міжнародній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав і ос-

новних свобод людини, Деклараціях ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ. Було прийнято законодавчі акти про людей похилого віку і в Україні. Особливо значення для визначення прав і обов'язків людей похилого віку, відповідальності держави, благодійних організацій, приватних осіб мають закони «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» (1993), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991) та ін. [1]. В дійсності ж реальної геронтологічної політики у нас поки що не існує, як і не існує реальної культурної політики, орієнтованої на людей похилого віку.

Проблема соціальної самотності посилює почуття соціальної незахищеності та знехтування. Відбувається значне звуження контактів і кола спілкування, порушення стійких соціальних зв'язків; виникає проблема культурної відчуженості. Іноді трагедія людини починається з того, що вона свою відчужену природу сприймає як звичайну, істотну для людської природи. Так простіше жити і не думати про власну біду. А зниження соціальної активності людей похилого віку пов'язано не стільки з віком, скільки з іншими факторами (фізичною неміццю, бідністю, душевним розладом). Ступінь активності може залежати від близькості об'єктів культури і спілкування. Самотність являє собою серйозну загрозу спокою літньої людини і завдає удару по самолюбству. Дана ситуація часто призводить до трагічних наслідків [3].

Старість, на думку французького дослідника в галузі соціології вільного часу Ж. Дюмазедьє, «не повинна віднині зводитись до пасивного чекання смерті у спальні» [2]. Рішення проблеми адаптації до старіння бачиться, перш за все, в активному залученні самотніх літніх людей у процеси спілкування. Вважається, що соціальна взаємодія й підтримка інших, необхідні для душевного здоров'я людей похилого віку, мають підкріплюватися створенням певного середовища. Середовища, де може відбуватися така взаємодія, особливо між старшими і молодшими поколіннями. Психологічна підготовка такого роду широко розповсюджена у Німеччині і є складовою програми «Перехід до старості». «Реабілітація» старості, здолання колишньої недооцінки життя у похилому віці, застарілих стереотипів сприйняття старих людей є сьогодні важливим завданням для суспільства в цілому і культурно-дозвіллевої сфери зокрема.

Дозвілля пенсіонерів, які з тих чи інших причин не проживають вдома, має особливий характер. Люди, які втратили здатність самостійно пересуватися і потребують постійного догляду, часто потрапляють у будинки-інтернати. За даними соціологічних досліджень, найбільш розповсюджені причини, за якими люди похилого віку потрапляють у будинки-інтернати, це самотність (48,8 %), незадовільний стан здоров'я (30 %), конфліктна ситуація в сім'ї та ініціатива родичів (19 %) [5].

Людам похилого віку потрібна не так матеріальна, як моральна підтримка: їм не вистачає спілкування, тепла й любові від рідних, знайомих, в силу незалежних від них обставин.

Студентською соціальною службою Чернігівського державного технологічного університету розроблений пілотний соціальний проект «Прийомні онуки».

Головною метою проекту, який реалізують студенти-волонтери, є підвищення рівня соціальної свідомості та відповідальності молодих людей перед «старшим поколінням», формування у студента активної життєвої позиції. Здійснювати підтримку людей похилого віку, підвищувати в них прагнення до соціалізації і кращої адаптації до нових умов проживання, розробляти дозвіллевий план підопічних стаціонарних закладів (геріатричного пансіонату), розширювати комунікацію людей похилого віку – теж мета проекту. Адже спілкування студентів з людьми похилого віку може дати їм неоціненний досвід, мудрість поколінь та обмін культурними та етичними цінностями, звичаями українського народу.

Цільова група – люди похилого віку, які знаходяться в геріатричному пансіонаті та не мають сім'ї чи рідних людей.

Завдання, що виникають в процесі запровадження проекту, наступні:

- допомогти молоді побачити свою унікальну роль у суспільстві, дати можливість зрозуміти важливість його рішень не тільки для якоїсь конкретної людини, а й суспільства в цілому;

- поширити ідею волонтерства як одного з основних способів вирішення соціальних проблем як на місцевому, так і на державному рівнях;

- адаптувати людей похилого віку до середовища, підтримати їх та розвинути їх соціальну активність;

- подолати самотність, кризові стани у людей похилого віку, організувати їх дозвілля та безперервне спілкування;

- створити «нову родину» за участю «прийомних онуків».

Так як даний соціальний проект – це лише пілотний варіант, то терміном його виконання буде 2013-2014 навчальний рік. Місце його запровадження – Геріатричний пансіонат у м. Чернігів.

Компонентами проекту виступають: Студентська соціальна служба ЧДТУ, Волонтерський центр «Довіра».

Суть проекту полягає у тому, що за кожним підопічним пансіонату закріплюється студент-волонтер, який буде здійснювати безпосереднє спілкування, переписку тощо, тобто участь у житті підопічного. Крім того, він буде відвідувати його на свята, вітати з важливими подіями, проводитиме з ним вільний час. А ще братиме участь в організації дозвіллевої програми людям похилого віку.

Для соціального проекту «Прийомні онуки» за спеціально розробленою тренінговою програмою будуть підготовлені волонтери для ро-

боти саме з даною категорією клієнтів, для того, щоб робота, яка буде здійснюватися в рамках проекту, була якісною, ефективною і дієвою.

Недарма існує така мудрість: «Як ми сьогодні опікуємося – чи не опікуємося – нашими бабусями і дідусями, нашими батьками і матерями, так завтра наші діти й онуки, можливо, опікуватимуться нами». Спілкування – це невід’ємна частина не лише соціалізації, адаптації, а й запорука щасливої та надійної старості. Адже молодь – це майбутнє, а люди пенсійного віку – це глибока мудрість. Лише поєднавши ці дві складові, можна буде виховати молодь, якою можна пишатись, бути впевненими у нашому майбутньому і в надійній та спокійній старості.

Список використаних джерел: 1. *Дюмазедьє Ж.* Культурная революция свободного времени / Ж. Дюмазедьє // *Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения.* – М. : РГБ, 1991. – 92 с. 2. *Роже Сю.* Концепция видов и функций досуга в монографии «Досуг» / Сю Роже // *Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения.* – М. : РГБ, 1995. – 128 с. 3. *Орлова Э. А.* Введение в социальную и культурную антропологию / Э. А. Орлова. – М. : МГУК, 1994. – 214 с. 4. *Павленок П. Д.* Основы социальной работы : учебник / П. Д. Павленок. – М., 1999. – 214 с. 5. *Стрельцов Ю. А.* Социально-культурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю. А. Стрельцов // *Культурология: новые подходы. Альманах-ежегодник.* – М. : МГУК, 1998. – 245 с. 6. *Худошин А.* О старцах, «старицах» и старости / А. Худошин. – М. : Благовест, 2004. – 286 с.

УДК 364-78

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

К.Г. Булко, студ. гр. СР-083

Науковий керівник: **Н.С. Левицька**, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

За останні роки розвиток інформаційних технологій зробив актуальною проблему модернізації системи освіти. Суть такої модернізації найбільше відобразилася в концепції дистанційної освіти, яка завдяки такому глобальному явищу як Інтернет, охоплює широкі верстви суспільства та стає найважливішим фактором його розвитку. Особливого значення така модернізація системи освіти набуває в Україні.

Згідно з деякими дослідженнями, в Україні приблизно 30 % навчальних закладів заявили про те, що вже мають або планують організувати навчання в режимі дистанційної освіти (це такі навчальні заклади, як: Міжнародний дослідно-навчальний центр інформаційних технологій та систем, Лабораторія віртуального дистанційного навчання Харківського технічного університету радіоелектроніки, Центр дистанційного навчання національної академії державного управління при Президентові України та інше). Однак найчастіше за цим стоїть звичайна заочна форма навчання.

Варто зазначити, що дистанційна освіта – доступна можливість одержати освіту за кордоном з мінімальними фінансовими витратами при

великому виборі спеціальностей, оскільки більшість ВНЗ Європи та США ввели таку зручну для студентів форму освіти набагато раніше, ніж Україна.

Сучасна освіта вимагає безупинно розширювати своє сприйняття комплексності світу та формування інформаційного суспільства. Для того, щоб знання отримали конкретний зв'язок з діями, необхідно постійно "навчати себе", поповнюючи й розширюючи свою освіту. Саме цю мету й ставить перед собою дистанційна освіта. Цей вид навчання дозволяє отримати вищу освіту всім категоріям населення – від домогосподарок до менеджерів вищої ланки, що бажають отримати другу вищу освіту. Дистанційне навчання дає можливість негайно застосовувати отримані знання на практиці, адже воно створене для отримання освіти без відриву від виробництва.

Історично дистанційне навчання виникло у 1840 році, коли Ісаак Пітман запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії. У 1856 році Чарльз Тюссе та Густав Лангеншейдт розпочали викладання мови заочною формою у Німеччині.

Сьогодні дистанційна освіта – поширене явище у багатьох країнах світу і з кожним роком її популярність зростає.

Університет Південної Африки (UNISA) являє собою ВНЗ, що використовує комп'ютерні технології. Проектна модель, що використовується UNISA, сумісна із системним підходом, описаним Gauge (1988). Курс був розроблений для виконання на персональних комп'ютерах з EGA або VGA моніторами. Дискети розсилаються студентам поштою.

INTEC college (Південна Африка) – один з найстарших навчальних закладів у сфері дистанційної (заочної) освіти не лише на Африканському континенті, але й у світі, функціонує з 1906 року. Цей спеціалізований у сфері дистанційної освіти коледж (зареєстрований у південноафриканській державній раді із заочної освіти) пропонує більше 100 курсів у галузі бізнесу, технічних спеціальностей, комп'ютерних наук, мистецтва й педагогіки, що методично й змістовно відповідають освітнім стандартам ПАР. У цей час в INTEC college дистанційно навчаються більше 68000 осіб у віці від 14 до 89 років. Штаб-квартира INTEC college оснащена сучасними засобами телекомунікації, розташована в Кейптауні.

Відкритий університет Великої Британії заснований у 1969 році як незалежний навчальний заклад для надання "другої" можливості працюючим дорослим людям одержати або продовжити свою освіту. Університет пропонує 3 види навчання: на ступінь бакалавра, післядипломне й продовжене. Навчальний процес в основному побудований як на використанні друкованих матеріалів, так і на використанні аудіо-, відеозасобів, ТБ тощо; студенти мають можливість одержати консультації в 250 навчальних центрах, розташованих у багатьох містах країни й світу.

Відкритий університет Великої Британії зарекомендував себе як світовий лідер нетрадиційної освіти.

За зразком Відкритого університету Великобританії навчальні заклади аналогічного типу були створені в Канаді, Австрії, Іспанії, Пакистані, Нідерландах, Туреччині, Індії, Ізраїлі тощо.

Університет Анатолу у Туреччині заснований в 1982 році. Він пропонує курси в галузі економіки й адміністративного права, архітектури, медицини, фармакології, комунікації й зв'язку із громадськістю. Університет пропонує слухачам можливість одержання ступенів бакалавра в галузі економіки й адміністрування. В 1991 році університет відкрив програму дистанційного навчання на ступінь бакалавра з підготовки вчителів початкової й середньої шкіл. У дев'яності роки кількість студентів університету досягло 300 000 осіб.

Відкритий університет Ізраїлю, заснований у 1974 році Міністерством освіти, спеціалізується лише на дистанційних методах навчання громадян Ізраїлю. Сьогодні він пропонує більше 200 курсів у галузі природничих наук, математики, обчислювальної техніки, управління, іудаїстики, музики та мистецтв. Значне місце в організації навчального процесу займають друковані носії. Кожен семестр приблизно 12000 осіб навчаються в університеті і його 60 навчальних центрах, розташованих у різних містах, включаючи Росію та країни СНД [2; 6].

В Україні дистанційне навчання з'явилося нещодавно і все ще викликає насторожене ставлення громадськості, але з погляду закону, воно рівноцінне давноіснуючим і перевіреним роками формам навчання (очною, заочною і т. д.).

Основними завданнями сучасного етапу розвитку системи дистанційної освіти в Україні можна виділити:

- усвідомлення керівниками освіти, органами управління, професорсько-викладацьким складом і широкою педагогічною спільнотою доцільності, необхідності та можливості впровадження дистанційного навчання у вітчизняну освіту;

- створення національних, галузевих, регіональних місцевих підсистем дистанційної освіти і відповідних до них телекомунікаційних мереж з виходом до мережі Інтернет;

- розроблення навчально-методичних комплексів дистанційного навчання та їх сертифікація;

- створення локальних телекомунікаційних мереж з виходом до Інтернету навчальних закладів і формування їх веб-сайтів дистанційного навчання;

- підготовка кадрів для дистанційного навчання;

- формування експериментальних навчальних груп та їх дистанційне навчання [1; 11].

Отже, можна зробити висновок, що дистанційна форма навчання стрімко поширюється у всіх країнах і Україна – не виняток.

Освіта сьогодні має не просто формальне статусне значення. Освіта – це набуття нових знань, певний страховий поліс у майбутнє, інструмент, який дозволяє нам досягати своїх цілей, а також це частина безперервного навчання та підвищення свого професійного рівня.

Тому українські освітяни повинні ширше використовувати ці новітні підходи до освіти. Тоді для молодого покоління українців відкриється насправді глобальний освітній простір. В іншому разі, ми опинимось на "задній парті" без шансу конкурувати на світових ринках праці.

Список використаних джерел: 1. Гуржій А. М. Інформаційні технології в освіті / А. М. Гуржій // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : ІЗМН, 2008. – Вип. II. – 300 с. 2. Дмитренко П. В. Дистанційна освіта / П. В. Дмитренко, Ю. А. Пасічник. – К. : НПУ, 2010. – 25 с.

УДК 364.4:343.26

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

К.В. Галаніна, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Л.І. Мульована**, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Останнім часом спостерігається тенденція щодо зменшення злочинності в Україні. Однак, тенденція збільшення засуджених вдруге залишається незмінною. Однією з причин, що призводить до вчинення протиправних діянь раніше засудженими особами, є недостатня чи взагалі відсутня ресоціалізація засуджених.

Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого.

Виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [1].

На думку О. І. Зубкова, виправлення і ресоціалізація – це те, що веде до досягнення мети. Іншої думки дотримується В. М. Любченко, який розглядає виправлення і ресоціалізацію як напрямок діяльності співробітників установ виконання покарання, який сприяє вихованню у засуджених соціально адекватних якостей.

А.Д. Глоточкін, В.Ф. Пирожков та інші вважають, що виправлення охоплює три складові:

– мету діяльності органів і установ, які виконують покарання;

– процес перебудови особи засудженого та змін у його особистості під впливом системи виховних заходів;

– результат роботи органів і установ виконання покарання [3].

Ресоціалізація засуджених займає провідне місце у роботі багатьох державних установ і громадських організацій. Серед державних установ важливе місце посідають Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спеціалісти яких працюють з людьми, звільненими з місць позбавлення волі. В таких центрах колишні засуджені мають можливість отримати як психологічну, так і моральну підтримку та допомогу. Робота у таких центрах здійснюється з особами, які вже звільнилися з пенітенціарних установ. Громадські та релігійні установи та організацій здійснюють роботу із засудженими, які перебувають в місцях позбавлення волі: допомагають їм правильно орієнтуватись у суспільних нормах, цінностях і моралі. Провідну роль у ресоціалізації і адаптації до життя після звільнення з місць позбавлення волі відіграє робота працівників соціально-психологічної допомоги при пенітенціарних установах [4].

Однак, ресоціалізація не завжди проходить успішно. Одним з ключових факторів, що складає основу цієї ситуації, є нездатність і неготовність до успішної ресоціалізації та адаптації осіб після перебування у виправній установі. До причин невдалої ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ можна віднести наступні:

1. Перебування людини в місцях позбавлення волі позбавляє її в майбутньому можливості перспективного працевлаштування і створює часткові обмеження у виборі місця роботи, професії. Тому особи, які звільнилися з місць позбавлення волі, спочатку змушені обирати роботу з діапазону підробітків, робіт на основі важкої фізичної, малокваліфікованої, малооплачуваної праці. Тому першою ознакою невдалої ресоціалізації засуджених є бажання отримати «все відразу, не особливо напружуючись».

2. Вагомою причиною як потрапляння до в'язниці, так і невдалої ресоціалізації після звільнення є неконструктивні базові уявлення про світ, властиві особистості, яка стала на кримінальний шлях. У кримінальному середовищі ці установки можуть ще більше закріплюватися і тільки цілеспрямована корекція може дозволити людині переглянути своє ставлення до світу і зробити для себе привабливою спробу почати жити по-іншому.

3. Ще одна особистісна характеристика, яка відіграє ключову роль у здійсненні кримінальної поведінки і служить перешкодою для подальшої ресоціалізації після відбуття терміну покарання, – це риса нетерпимості, інтолерантності до соціуму. Коли людина не розуміє і не сприймає право на індивідуальність інших людей, коли особистість вважає себе еталоном при оцінці поведінки та способу думок інших, прагне

«підігнати» партнера під себе і не бажає пристосовуватися ні під кого іншого, не вміє прощати помилки, незручності, ненавмисно завдані неприємності. Діагностика та робота з психокорекції інтолерантності як особистісної риси може поліпшити прогноз ресоціалізації та подальшої адаптації особистості у соціумі.

4. Істотне значення для того, який тип поведінки та роль буде переважаючою для тієї чи іншої особистості, котра здійснила правопорушення, відіграє базовий когнітивний стиль (спосіб мислення, сприйняття інформації тощо), властивий цій людині. Серед різних класифікацій когнітивних стилів науковці виділяють полезалежний і полenezалежний. Полезалежні особистості схильні до конформізму, вони «ведомі», сліпо йдуть за лідером, піддаються переконанню інших і не схильні до аналізу ситуації, погано диференціюють будь-які когнітивні завдання. Інший полюс даного когнітивного стилю – це сильна полenezалежність, коли людина може бути незалежною настільки, що вважає себе незалежною від соціуму, тобто переходить на антисоціальну спрямованість. Полenezалежним людям властиве ігнорування перешкод, виражене лідерство, критичний, скептичний, аналітичний розум, вони добре розрізняють нюанси світу, його недоліки і проблеми, і в разі, якщо така людина пішла по антисоціальному шляху, вона може успішно, обачливо і цинічно користуватися цією недосконалістю світу, слабкостями інших людей [2]. Виходячи з цього, у роботі з засудженими, важливо виявити до якої категорії відноситься особистість, задля того, аби правильно сформувавши корегуючи роботу з нею. З полenezалежними засудженими важливо проводити роботу по підвищенню їх самооцінки і віри у свої сили, задля того, аби особистість могла сама планувати свої дії і не піддаватись на провокації зі сторони інших. А полenezалежним важливо навчитись функціонувати в групі, де один – залежний від іншого.

Законодавство України, а саме Кримінально-виконавчий кодекс, передбачає виконання співробітниками пенітенціарних установ соціально-виховної роботи із засудженими з метою їх успішної ресоціалізації.

Виховна робота є засобом духовного впливу на засудженого, спробою поліпшити його особистість за час відбування покарання шляхом цілеспрямованого виправного впливу, поновлення або прищеплювання засудженим навичок правильної орієнтації у системі духовно-моральних цінностей, психологічної та іншої підготовки до ведення морального, соціально-корисного способу життя після звільнення з місць позбавлення волі.

У ст. 6 КВК України виховна робота розглядається у якості одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації. Норми, що регулюють виховну роботу, носять заохочувальний, стимулюючий характер. Так, у ч. 2 ст. 123 КВК України вказується, що участь засуджених у виховних заходах враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення, а

також при застосуванні заходів заохочення та стягнення. Таким чином, наголошується думка про те, що засуджені добровільно, за власним бажанням беруть участь у різних виховних заходах. Разом із тим, у тих же виховних цілях, закон передбачає можливість проведення таких виховних заходів, у яких участь засудженого є обов'язковою: праця, ранкова фізична зарядка, загальноосвітнє навчання засуджених молодіжного віку, які не мають середньої освіти тощо.

Стимулювання правослужняної поведінки засуджених здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу. Реалізація цих програм є формою соціально-виховної роботи з засудженими, яка проводиться персоналом органів та установ виконання покарань у взаємодії з державними та громадськими інститутами для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених.

Виховна робота організовується адміністрацією виправних установ на основі детальних планів, учбово-педагогічних рекомендацій та інших документів, які розробляються у відповідних структурах кримінально-виконавчої системи, покликаних зробити процес виховного впливу на засуджених комплексним та ефективним.

Сприяння у проведенні виховних заходів можуть надавати громадським об'єднанням та організаціям. Начальники відділень соціально-психологічної служби здійснюють індивідуальний облік засуджених, які беруть участь у програмах. Стосовно осіб, які беруть участь у психокорекційних програмах, індивідуальний облік здійснюється також психологами та лікарями-психіатрами [1].

Відповідно до законодавства у колоніях реалізуються такі типові програми: «Освіта», «Професія», «Правова просвіта», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення». Адміністрація колоній може корегувати зазначені програми з урахуванням виду установ та контингенту засуджених та реалізовувати інші програми, що сприяють становленню засуджених на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Програми розробляються з урахуванням поведінки засуджених, їх соціально-педагогічної занедбаності та можливості виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання. Завданнями програм є: стимулювання правослужняної поведінки засуджених, сприяння формуванню у них здорового способу життя й моральності; організація корисної зайнятості засуджених; розвиток особистого потенціалу засуджених, корисної ініціативи, творчих здібностей та професійних навичок, що сприятиме їх соціальній адаптації після звільнення; формування у засуджених свідомого ставлення до цілей свого виправлення та усвідомлення ними залежності перспективи дост-

рокового звільнення від своєї особистої поведінки. Програми реалізуються на основі принципів співробітництва та сприяють формуванню взаємовідносин партнерства між персоналом і засудженими для досягнення мети виправлення й ресоціалізації останніх, дотримання їх законних прав у період відбування покарання [4].

Отже, робота з ув'язненими в нашій країні поступово набирає обертів. Зокрема, в Чернігові, при жіночій колонії діють: релігійне об'єднання «Відродження»; Департамент ресоціалізації і адаптації, що є громадською організацією; співробітники соціально-психологічної підтримки даної пенітенціарної установи; інші державні служби. Всі вони мають на меті виправлення і ресоціалізацію засуджених для того, аби звільнившись з місць позбавлення волі, вони мали змогу стати повноцінними членами суспільства.

Список використаних джерел: 1. *Кримінально-виконавчий кодекс України (зі змінами та доповненнями)* – К. : Атіка, 2003. – 96 с. 2. *Кримінально-виконавче право. Загальна особлива частина* : курс лекцій / О. М. Джужа, В. Б. Василець, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора О. М. Джужи. – К. : НАВСУ, 1999. – 128 с. 3. *Коновалова В. О. Юридична психологія* : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 240 с. 4. *Дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://depkvs.kh.ua>.

УДК 378

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Я.О. Герасименко, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.В. Скорик**, канд. пед. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Інформаційні технології (ІТ), інформаційно-комунікаційні технології (*Information and Communication Technologies, ICT*) – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів.

Види ІТ:

- інформаційна технологія опрацювання даних;
- інформаційна технологія керування;
- інформаційна технологія підтримки прийняття рішень;
- інформаційна технологія експертних систем.

У соціальній роботі інформаційні технології ще тільки починають впроваджуватися, швидше за все, внаслідок низького фінансування соціальних служб. Однак, систематизація інформації, швидкий пошук, легка зміна і керування при великому потоці інформації у системі

управління соціальною роботою неможлива без забезпечення інформаційними технологіями [1].

За допомогою впровадження інформаційних технологій у підготовку соціальних працівників вирішуються такі завдання:

- 1) формування інформаційної культури;
- 2) формування стійких навичок роботи з програмним забезпеченням загального призначення;
- 3) підготовка фахівців до професійної діяльності в інформаційному суспільстві.

Основи комп'ютерної грамотності (уміння читати, друкувати, малювати, рахувати, шукати інформацію і працювати з програмами на персональному комп'ютері) як складової частини інформаційної культури людина повинна отримувати у школі. Що ж до формування інформаційної культури, то ця задача повноцінно може бути вирішена тільки у вищому навчальному закладі.

Інформаційна культура – це не тільки уміння працювати з прикладним програмним забезпеченням, а, перш за все, глибоке проникнення у суть процесів обробки інформації [2].

Крім того, соціальний працівник повинен:

1. Знати принципи й технології організації інформаційних потоків у керуванні соціальною сферою.
2. Володіти технологіями створення й використання інтегрованих інформаційних систем для рішення завдань соціальної сфери, способами автоматизованої обробки, зберігання й поширення соціальної інформації на основі сучасних комп'ютерно-телекомунікаційних технологій.
3. Уміти використовувати у практичній діяльності новітні інформаційні технології при прогнозуванні соціальних процесів, у керуванні сферами праці, зайнятості, соціального захисту населення.
4. Вміти працювати з базами й банками соціальних даних, використовувати мережні технології в соціальній сфері.
5. Вміти працювати в мережі Інтернет і використовувати програмно-інструментальні засоби для аналізу й обробки інформації у соціальній сфері.
6. Володіти навичками використання інформаційних технологій для розробки стратегії й пріоритетних напрямків соціальної політики, довгострокових прогнозів соціальних процесів.
7. Бути компетентним при підготовці управлінських рішень на основі сучасних комп'ютерних технологій, формуванні й використанні інформаційних баз і банків соціальних даних, мережних технологій для надання оперативної допомоги громадянам при розв'язанні соціальних проблем.
8. Застосовувати інформаційні технології під час проведення моніторингу соціальної сфери регіону, а також автоматизовані системи підтримки регіональних програм соціального захисту населення [3].

Для вирішення зазначених завдань пропонуються такі підходи в організації навчального процесу:

1. Використання на лекціях мультимедійних проєкторів для супроводження лекційного матеріалу та перегляду відеозаписів за темою лекції.

2. Використання на практичних заняттях індивідуального підходу, що включає широке використання багаторівневих завдань.

3. Використання під час побудови курсу навчання контекстного підходу для того, щоб студенти вирішували задачі, які стосуються їх майбутньої спеціальності.

4. Широке використання методу проєктів, у рамках якого необхідно дотримуватися принципів послідовності і наслідування. Це значить, що одне глобальне завдання повинне послідовно виконуватися в кількох практичних роботах, доповнюватися і розширюватися у процесі самостійної роботи студентів, оформлюючись у завершену систему.

5. Повинна бути передбачена можливість паралельного і концентричного вивчення основних розділів програми (від молодших до старших курсів). Це дозволяє студентам у міру засвоєння курсу одержувати все більш глибокі знання з кожного з розділів, не втрачаючи при цьому цілісності викладення всього матеріалу [4].

У процесі навчання студенти вивчають програмні засоби обробки даних у соціальній сфері, знайомляться з автоматизацією завдань державного пенсійного забезпечення, виплатами допомог і компенсацій, забезпечення населення санаторно-курортним лікуванням, спецавтотранспортом, наданням протезно-ортопедичної допомоги, автоматизацію діяльності Державних служб медико-соціальної експертизи й реабілітації інвалідів.

На програмах-емуляторах студенти вчать використовувати інформаційні системи під час організації адресної соціальної допомоги, створення соціального паспорту регіону, автоматизації контролю прийняття рішень по зверненню громадян в органи виконавчої влади регіону з соціальних питань.

Майбутні соціальні працівники повинні вміти користуватись автоматизованими нормативно-правовими системами в діяльності органів соціального захисту, застосовувати інформаційні технології у процесі консультування громадян.

На практичних заняттях студенти вивчають технологію роботи з базами даних, організацію зберігання і доступу до даних, програмне забезпечення систем керування базами даних, методи й технологію роботи з базами даних під час вирішення завдань соціальної сфери, знайомляться з перспективними напрямками у створенні баз соціальних даних.

Також студенти вчать застосовувати локальні і глобальні комп'ютерні мережі для обміну соціальними даними, знайомляться з експлуата-

цією інформаційних систем, які використовуються у сфері соціального захисту населення, вивчають можливість використання глобальної мережі Інтернет у соціальній сфері, інформаційні ресурси по зайнятості й працевлаштуванню, профорієнтації, освіті.

Отже, справедливо буде зазначити, що впровадження новітніх технологій навчання (поряд з розширенням самостійної роботи студентів) дозволить збільшити обсяг доступних освітянських послуг, створити ефективну систему безперервної освіти. Необхідність використання інформаційних технологій в управлінні соціальною роботою очевидна. Впровадження інформаційних технологій у систему управління соціальною роботою, як мінімум, призведе до підвищення рівня кваліфікації фахівців соціальної сфери та знизить рівень вертикального взаємозв'язку, підвищить якість надання соціальних послуг у цілому.

Список використаних джерел: 1. *Вища освіта в Україні* : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 327 с. 2. *Інформатика*. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О. І Пушкаря. – К. : Академія, 2002. – 704 с. 3. *Основи нових інформаційних технологій навчання* : посіб. для вчителів / за ред. Ю. І. Машбиця. – К. : ІЗМН, 1997. – 264 с. 4. *Пінчук О.* Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект / О. Пінчук // *Нові технології навчання*. – 2007. – Вип. 46. – С 55-58.

УДК 37.015.3

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. Дикуха, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.В. Скорик**, канд. пед. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Практична підготовка до викладання виступає важливим чинником формування професійної компетентності студента-магістранта. Вагомим досвідом на шляху до покращення своїх професійних навичок та вмінь може бути набуття практичних навичок в «Університеті третього віку».

Цей проект діє на базі факультету соціальної роботи. Слухачами є люди похилого віку, які знаходяться на обліку в Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ново-заводської районної у м. Чернігові ради та Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Деснянської районної у м. Чернігові ради.

Освіта дорослих у подібних навчальних закладах не орієнтована на одержання професії або на забезпечення кращого працевлаштування. Вона має на меті впровадження та практичну реалізацію принципу навчання впродовж всього життя. Неперервна мотивація людей літнього

віку у процесі надання їм освітніх послуг дозволяє розкрити перед ними нові грані власної самореалізації і самовизначення, забезпечити адаптацію до сучасних умов життєдіяльності, що запобігає їхньому «соціальному виключенню» [1].

В основі навчання людей похилого віку лежить ідея інтеграції неформальної та формальної освіти. Основними методами, що використовуються при навчанні літніх людей, є:

- групова робота;
- проведення дискусій;
- пояснювально-ілюстративний метод;
- ділові та рольові ігри;
- аналіз життєвих ситуацій тощо.

Все це чергується з арт-, звуко- та кольоротерапією, використовуються технічні засоби навчання у вигляді проектора та комп'ютерів. Використання різноманітних підходів сприяє тому, що освітній процес стає більш різноманітним і цікавим.

В Університеті літніх людей навчають не лише викладачі, а й студенти-магістранти. Крім іншого, це ще й можливість встановити довірливі відносини між різними поколіннями. Але в цьому процесі є певні проблеми.

Щоб освітній процес був вдалим, студент повинен володіти загальними знаннями про геронтологічні та індивідуальні особливості, соціальні фактори, що впливають на розвиток особистості у похилому віці. Необхідне розуміння й усвідомлення психологічних, етичних та інших характерних особливостей, що притаманні даному віковому періоду.

На основі цих знань студент-магістрант повинен підбирати доцільні форми та методи проведення занять. Особливо це стосується пошуку інформаційного матеріалу, що використовується для занять. Він не повинен бути перенасичений термінами і подаватися у сухому вигляді. Важливим є підкріплення фактів фото- та відеоматеріалами. Але потрібно пам'ятати, що відео не має перевищувати 7-10 хвилин, щоб не розсіювалась увага слухачів. Відеоматеріали повинні супроводжуватись якісним звуком. Також, щоб зробити навчальний процес цікавим, потрібно враховувати особисті побажання та зацікавленість слухачів. Це дасть можливість веденню діалогів під час занять. Як показала практика, найбільше людей похилого віку цікавлять теми інформаційно-комп'ютерного, валеологічного, декоративно-прикладного, соціально-політичного та психологічного характеру.

Найбільша складність полягає у тому, щоб люди похилого віку сприймали студента не просто як молоду людину без достатнього рівня знань, а як повноцінного викладача. Цьому можуть зашкодити страх студента перед аудиторією, відсутній відповідний досвід роботи з людьми, відсутність навичок педагогічного спрямування, недостатня обі-

знаність з теми лекції, погано поставлена вимова, заздалегідь негативне налаштування слухачів, соціально-статусні розбіжності тощо. Тому при підготовці до занять студенти повинні тісно співпрацювати зі своїми викладачами, щоб переймати їх досвід, проводити пробні лекції, відпрацьовувати техніки мовлення та ін.

Студент-магістрант повинен мати певний набір особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей. Серед основних є такі:

- широка обізнаність;
- активність і цілеспрямованість;
- толерантність;
- витримка й самовладання;
- здатність до саморегуляції;
- самостійність;
- відповідальність;
- достатній рівень загальної і психологічної культури;
- дисциплінованість;
- креативність;
- гнучкість і швидкість мислення;
- високий рівень соціального сприйняття і самопізнання [2].

Потрібно пам'ятати, що аудиторія людей літнього віку досить різна. У багатьох людей у цьому віці часто докорінно змінюються не тільки взаємостосунки людини і суспільства, але й такі ціннісні орієнтири, як сенс життя, щастя, добро і зло тощо. З віком змінюється ієрархія самооцінок: з однієї сторони, вони звикли жити за своїм певним устроєм і не завжди хочуть щось змінювати, прислуховуватись до різних точок зору стосовно певних тем; а з іншої сторони, вони не хочуть «відставати від життя». Участь у різних освітніх заходах допомагає людині знаходити шляхи виходу з різних життєвих ситуацій, адекватно розуміти себе та інших людей, створює нові орієнтири у сучасних умовах життя. Тому дуже важливим є вміння студента донести до слухачів самоцінність людини в будь-якому віці. Адже обмін досвідом між різними поколіннями має важливе значення як для молоді, так і для людей похилого віку, є поштовхом для саморозвитку та налагоджування соціальних зв'язків.

Список використаних джерел: 1. *Архипова С. П.* Освіта дорослої людини: філософсько-методологічні проблеми і нові соціально-педагогічні орієнтири / С. П. Архипова // Вісник Черкаського університету. – 2011. – Вип. 203. – Частина III. 2. *Гончаренко С. У.* Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ–Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

НОВІТНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

А.В. Дмитренко, студ. гр. СР-083

Науковий керівник: Н.С. Левицька, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність дослідження. Національна система освіти повинна відповідати національним інтересам, світовим тенденціям розвитку та умовам органічної цілісності. У той же час забезпечити принципи цілісності та системності вищої освіти неможливо без урахування потреб та особливостей усіх без винятку верств населення відповідного віку. Це стосується й громадян з особливими фізичними, сенсорними та ментальними потребами. Отримання якісної освіти, зокрема у ВНЗ, стає однією з умов інтеграції молоді з функціональними обмеженнями у суспільство.

Метою публікації є комплексний аналіз новітніх методів, підходів та технологій у навчанні молодих людей з особливими потребами.

Цілком очевидно, що студенти з інвалідністю через особливості свого організму, здоров'я та життєдіяльності, мають відповідно специфічні потреби під час організації освітнього процесу та виборі методик навчання. Тому активізація пошуку підходів та методик навчання студентів з особливими потребами, нових засобів, форм організації та змісту освіти людей з інвалідністю є своєрідним відгуком педагогіки вищої школи на виклик часу. Застосування нової моделі освіти та професійної реабілітації таких людей потребує нових теоретико-методологічних підходів, впровадження новітніх навчальних технологій в освітній процес.

У сучасній літературі «новітні технології навчання» найчастіше згадуються, коли йдеться про інформаційно-телекомунікаційні й комп'ютерні технології, інтернет-навчання. Крім того, вони лягли в основу сучасних і популярних форм освіти – дистанційної й відкритої, без яких складно будувати систему навчання інвалідів [3; 5; 7]. Дистанційне навчання стало неочікуваним здобутком щодо розвитку гуманізації суспільства, оскільки дало можливість здобувати освіту людям з особливими потребами, які досі були позбавлені шансів на здобуття вищої освіти. На сьогодні дистанційна форма навчання є оптимальним вирішенням багатьох проблем з освітою та професійною підготовкою людей з особливими проблемами [4, с. 201-202]. У науковій літературі зазначається, що дистанційна освіта – це синтетична, інтегральна, гуманістична форма освіти, що базується на використанні широкого спектра традиційних та новітніх інформаційних технологій та технічних засобів, які залучаються для доставки навчального матеріалу, його самостійного вивчення, організації діалогового обміну між викладачем та

студентом, коли процес навчання некритичний до їх розташування у просторі і часі, а також до конкретної освітньої установи [7, с. 121]. Враховуючи важливість застосування дистанційного навчання у сфері побудови освітньо-реабілітаційного простору для молоді з вадами здоров'я, ми детальніше зупинимося на трьох основних технологіях:

– кейс-технологія, за якої навчально-методичні матеріали структуровані, комплектуються у спеціальний набір («кейс»), а потім пересилаються студенту для самостійного вивчення з періодичними консультаціями у викладачів-консультантів (координаторів, тьюторів) або інструкторів у створених для цього регіональних центрах або навчально-консультаційних пунктах;

– TV-технологія (телевізійно-супутникова технологія) широко використовується у світі і вважається однією з найефективніших [6, с. 93-94]. Усі функції викладача виконує телевізор. Звичайні лекції замінюють телелекції, в яких, окрім мови лектора, демонструються відеоматеріали, документи, слайди. На заняттях також присутній викладач-консультант. Курсові роботи студенти-телевізійники записують на відеокамери.

– мережева технологія базується на використанні мережі Інтернет і використовується для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами та для інтерактивної взаємодії між студентом та викладачем. Суттєвими перевагами цієї технології є можливість навчатися у зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, використовуючи інформаційні ресурси навчального закладу, маючи постійний контакт із викладачами та студентами і сплачуючи за навчання у 3-5 разів менше, ніж при очній формі навчання.

Зважаючи на сучасну модель професійної освіти XXI століття, важливо підкреслити, що проблему поєднання інтенсифікації навчального процесу з режимом, який буде бережно використовувати ресурси організму та психіки студента з обмеженими можливостями, можна вирішити за допомогою дидактичних технологій у навчальному процесі. Основні їх характеристики – особистісна спрямованість та інтенсивність.

Особистісно-орієнтована освіта (Personality-Centered Education) забезпечує розвиток та саморозвиток особистості студента, виходячи з виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності. Привабливість такої освітньої філософії для студентів з інвалідністю полягає в тому, що вона базується на визнанні за кожним студентом права вибору власного шляху розвитку через створення індивідуальних програм розвитку й альтернативних форм навчання. Критеріальна база особистісно-орієнтованого навчання будується на відстеженні й оцінюванні не стільки досягнутих знань, умінь і навичок, скільки на сформованості якостей інтелекту як особистісних утворень.

Продуктивне навчання (Productive Learning) – особистісно-орієнтована педагогічна технологія, яка забезпечує отримання освіти на основі

освітніх маршрутів, що мають форму навчальних і практичних модулів, які студент обирає сам. Продуктивне навчання має на меті: забезпечення кожній молодій людині впевнену інтеграцію у соціум, знаходження свого місця в житті; розвиток особистості у професійній, освітній і соціальній сферах, активізації її індивідуальних психологічних ресурсів; набуття життєво важливих навичок; самовизначення особистості; розвиток у студентів самостійності, готовності до самореалізації та самовдосконалення; підготовка конкурентоспроможної особистості для ринку праці; отримання соціальнозначимого результату.

Різновиди особистісно-орієнтованого навчання дають нам технологію індивідуального стилю навчання (The Learning Style Approach) чи так званого «різнорівневого навчання», що ґрунтується на врахуванні індивідуальних особливостей кожного студента, особливостей його психічного розвитку, темпераменту, типу нервової діяльності і, звичайно, здоров'я.

У межах проблеми вдосконалення освітніх технологій з метою інтенсифікації навчального процесу звертає також на себе увагу ресурсно-орієнтоване навчання (Resource-Based Learning) – методологія освіти, що забезпечує викладачів цілісним підходом до організації процесу навчання в епоху інформаційного суспільства. Воно спрямоване не тільки на засвоєння знань і придбання навичок, а й на тренінг здібностей самостійного та активного перетворення проблемно-інформаційного середовища. Студенти розвивають навички інформаційної культури завдяки контрольованій викладачами практиці вирішення завдань, що потребують інформації з багатьох джерел. Замість готових знань вони отримують допомогу в тому, щоб поступово розвинути спеціальні навички самостійного розкриття тем курсу, синтезу інформаційних потоків для формулювання необхідних знань згідно із заданою програмою. У нових умовах люди повинні вміти швидко адаптуватися до нового роду занять чи нових вимог. Для того, щоб підготувати студента з особливими потребами до життя у третьому міленіумі, до роботи в умовах інформаційного суспільства, необхідно прищепити йому інформаційну культуру, якій і відповідає технологія ресурсно-орієнтованого навчання.

Проблему вибору сьогоденної моделі освіти студентів з особливими потребами, на наш погляд, треба вирішувати, виходячи із синтезу інноваційних форм та методів, які напрацьовані сучасною освітою, найкращим чином допомагають студентові отримати високоякісні знання і надати можливість всебічного розвитку його особистості в конкретній ситуації залежно від викладацького складу, інформаційно-методичного забезпечення, матеріально-технічної бази ВНЗ. Власне, таку змішану, комбіновану форму організації навчально-виховного процесу з урахуванням окреслених вище параметрів ми б назвали «відкритою». Відкрита освіта – це сучасна форма та модель навчання, які мають складнішу структуру та

філософію, оскільки виходять із відкритості всесвіту, процесів пізнання та освіти людини. Відкрите навчання направлено на отримання якісних знань і поєднано з більш повним розвитком особистості. У відкритому навчанні перевага надається самостійній роботі, воно базується на свободі вибору місця, часу та форм навчання, відкритому плануванні навчання та відкритому вступі у ВНЗ [7, с. 149]. Елементи «відкритості» освіти для дітей та молоді з недоліками здоров'я є на стадії впровадження. Так, наприклад, у ст. 21 Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [1] зазначено, що «при навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання». Наказом Міністерства освіти і науки України № 74 від 19 лютого 2001 р. «Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України» [2] у ст. 23 зазначено: «Відповідно до чинного законодавства України зараховуються поза конкурсом при одержанні вступних позитивних оцінок ... інваліди I та II груп, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю». У той же час такі недоліки системи освіти, як відсутність безбар'єрної архітектури, брак спеціальних методик і обладнання зводять нанівещь таку «відкритість» щодо навчання в навчальних закладах інвалідів. За таких умов впровадження вільної освіти на цьому етапі розвитку вищої освіти ми вважаємо оптимальним виходом із ситуації, що склалася.

Висновки. Отже, дистанційне навчання справді є незамінним у ситуаціях, коли людина фактично не може відвідувати інтегровані центри навчання через поганий стан здоров'я. Однак недоліком є брак діяльності особи в колективі, спілкування з товаришами. Як наслідок, у неї виникає почуття самотності, а, отже, психологічного дискомфорту. Постає проблема соціалізації студента, його інтеграції у здорове середовище. Для повноцінної соціально-психологічної реабілітації студента, який навчається за «віртуальними» технологіями, потрібні додаткові педагогічні та виховні заходи компенсаторного характеру. Навчально-виховні методики спрямовані на всебічну соціалізацію особистості, психологічну адаптацію студента з особливими потребами до життя у суспільстві, мають обов'язково увійти до парадигми та модель відкритої освіти людей з особливими потребами.

Список використаних джерел: 1. *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні* : закон України № 876-ХІІ від 21.03.91. 2. *Про затвердження умов прийому до вищих навчальних закладів України* : наказ Міністерства освіти і науки України № 74 від 19 лютого 2001 р. 3. *Педагогіка вищої школи* : навчальний посібник / кол. авт.: І. О. Бартенєва, І. М. Богданова, І. В. Бужина та ін. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. – 159 с. 4. *Станіслав А.* Використання технологій дистанційного навчання у професійній підготовці людей з особливими проблемами / А. Станіслав // *Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. Н. Ничкало, Б. Маккензі. – Львів–Вінніпег : Малгі – М, 2003. – С. 201-202. 5. *Шахрай В. М.* Технології соціальної роботи : навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 174 с. 6. *Шевцов А. Г.* До проблеми запровадження

модульної та відкритої систем освіти у навчанні студентів із фізичними вадами / А. Г. Шевцов // Комп'ютерні технології та вища освіта людей з особливими потребами: дистанційне навчання в системі соціально-трудової реабілітації : збірник наук. доп. і ст. / уклад. Л. В. Коваленко. – К. : Вища шк., 2002. – С. 93-94. 7. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія / А. Г. Шевцов. – К. : Соцінформ, 2004. – С. 121-149.

УДК 330.3

ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АСПЕКТІ РЕГІОНАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

А.А. Ісаєнко, студ. гр. ДСР6-10119

Науковий керівник: А.Д. Мекшун, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Кінець ХХ століття став відправною точкою розвитку нового типу управління, що базується на соціальних новаціях. У зв'язку з цим набуває актуальності науково-прикладне завдання щодо впровадження інноваційних соціальних технологій у діяльність органів державного управління, оскільки складність, багатовекторність розвитку його об'єктів спонукає до пошуку нових, більш ефективних інноваційних підходів. Завдання щодо розроблення і впровадження інноваційних соціальних технологій у діяльність органів регіонального управління є принципово новим напрямом наукових досліджень. Його вирішення спрямоване на вдосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку, організаційне упорядкування управлінської діяльності, раціональне використання соціально-економічного потенціалу територій, створення інноваційного середовища у системі органів регіонального управління тощо.

Основною метою публікації є теоретичне обґрунтування інноваційних технологій в аспекті сталого розвитку як фактора прогресивних змін у соціумі.

Ступінь наукового розроблення (теми). Процес прискорення соціально-економічних змін вимагає від дослідників пошуку адекватних чинників сприяння суспільній динаміці. Тому проблеми ефективного використання потенціалу інновації, наукового обґрунтування її ролі у суспільних і економічних трансформаціях набувають особливої актуальності та значущості. Інноваційну тематику активно досліджують Л. Антонюк, П. Бубенко, В. Василенко, В. Геєць, А. Гальчинський, Д. Бессант, П. Друкер, Д. Кокурін, Н. Круглова, Ю. Морозов, Р. Нельсон, К. Павітг, С. Покропивний, М. Портер, Б. Санто, В. Семиноженко, В. Соловійов, Б. Твісе, Д. Тідд, Е. Уткін, Р. Фатоотдінов, Р. Фостер, К. Фрімен, Й. Шумпетер, В. Яковенко, А. Яковлев, Ф. Янсен та ін.

Водночас, за наявності великої кількості ідей, думок, пропозицій і узагальнень, що висловлені в науковій літературі з питань регіонального управління, потребує вирішення завдання застосування інноваційних

соціальних технологій у державному регулюванні соціально-економічного розвитку регіону в умовах трансформаційного суспільства. Об'єктивна необхідність пошуку нових ефективних методів і форм інноваційного управління зумовлює вибір теми наукового дослідження.

Як відомо, над питанням регіональної політики сталого розвитку, в межах якої можна використовувати різноманітні стимулюючі заходи, працювали такі вітчизняні вчені: Б.М. Данилишин [3], З.В. Герасимчук [2], І.М. Вахович [1] та ін. Незважаючи на значний внесок у дослідження сталого розвитку регіонів цих вчених. Питання інноваційного стимулювання сталого розвитку залишилось дещо поза увагою, тому вважаємо за доцільне розглянути аспекти інноваційного стимулювання сталого розвитку регіону більш детально.

Під інноваційним стимулюванням сталого розвитку регіону варто розуміти комплекс заходів активізуючого впливу, направлений на формування внутрішньорегіональної мотивації до сталого розвитку і орієнтований на застосування пріоритетних новітніх технологій. Як інноваційні стимулюючі інструменти можна застосовувати: створення інноваційних підприємств; створення інноваційних кластерів; інновації на відновлення первісних якостей використаних ресурсів. Для реалізації інновацій у соціальній, економічній та екологічній сфері регіону необхідно використовувати такі джерела фінансування як власні кошти вітчизняних та зарубіжних юридичних осіб, а також кошти з місцевих бюджетів (причому, обсяг встановлюється залежно від потреби).

Нині вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіону змушує до пошуку нових, науково-обґрунтованих підходів і методів державного регулювання. Виходячи з цього, пропонується розглядати соціально-економічний розвиток регіону через низку якісних, закономірних змін у функціонуванні регіональної системи, що мають об'єктивно-суб'єктивний характер і викликані виникненням нових форм відносин між соціально-економічними потребами і засобами їхнього задоволення. Зазначене можна конкретизувати в таких положеннях:

- якісні зміни стосуються не тільки кількісних параметрів, що свідчать про динаміку в розвитку окремих елементів системи, а й докорінних перетворень у структурі регіональної системи;

- закономірні зміни, що відбуваються в межах регіональної системи, зачіпають внутрішню сутність процесів, визначають спрямованість і розкривають природу взаємодії окремих елементів регіональної системи між собою та із зовнішнім середовищем;

- об'єктивно-суб'єктивний характер змін у функціонуванні регіональної системи дозволяє розкрити двоєдину природу розвитку, оскільки йдеться про гармонійне поєднання організаційних впливів і процесів самоорганізації, де під самоорганізацією розуміється встановлення “порядку” (синергетика) в межах регіональної системи за рахунок погоджених дій елемен-

тів при відсутності організуючих впливів, що впорядковують структуру і впливають на функції її окремих підсистем і елементів;

– нові форми зв'язків між соціально-економічними потребами і заходами їх задоволення характеризують головну суперечність, що спонукає регіональну систему до розвитку [4].

Як відомо, у державному регулюванні соціально-економічного розвитку регіону провідне місце займає механізм, який виступає своєрідною структурою, що організовує і спрямовує державно-управлінські впливи. Це дозволяє дійти висновку щодо загальних характеристик механізму як системи він складається із внутрішньо організованої сукупності елементів, що мають спільну природу; відрізняється чіткою внутрішньою організацією і передбачуваністю впливів; має причину і мету свого існування, а також взаємозв'язок між метою, внутрішньою логікою (структурною побудовою) і результатом; утворюється з метою впливу на існуючі зв'язки між окремими предметами та явищами; може вважатись динамічною системою, що змінює свої властивості у просторі і часі.

Механізм державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону – це сукупність елементів, що поєднуються на підставі суб'єктно-об'єктних впливів, які породжено дією об'єктивних закономірностей суспільного розвитку та суб'єктивних (раціонально осмислених) вирішень щодо його регулювання з метою забезпечення сталого, комплексного, динамічного і збалансованого розвитку регіональної системи.

Аналіз зв'язку технології із соціальними потребами й управлінськими послугами надає можливість зробити окремі узагальнення щодо застосування інноваційних технологій у державному регулюванні соціальних процесів: по-перше, існує логічний взаємозв'язок між потребою, технологією та управлінською послугою, що розкривається через ланцюжок взаємодії з приводу виникнення і впровадження в діяльність органу державного управління певної інноваційної соціальної технології; по-друге, інноваційні технології державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону є спробою вирішення суперечності між ринком і соціальною сферою; по-третє, інноваційні соціальні технології являють собою важливий елемент у механізмі державного управління, який виступає як проміжна ланка між наукою і практикою.

Однією з найбільш універсальною інноваційною соціальною технологією, яка дозволить реалізувати власний потенціал кожної території у процесі соціально-економічного розвитку, може стати технологія “Хартія соціального партнерства”. Кожен громадянин розглядається як клієнт і споживач, а послуги органів місцевого управління переорієнтуються саме на задоволення потреб кожного громадянина.

Така технологія реалізується за допомогою розроблення і прийняття територіальною громадою відповідної Хартії, в якій закріплено стандарти управлінських послуг і запропоновано ціннісні орієнтири, до яких мають

можливість приєднатись усі суб'єкти місцевого розвитку. У результаті подібної взаємодії вирішуються найгостріші соціальні проблеми території при мінімальних бюджетних витратах, формується відповідальність бізнесу перед соціальним оточенням і підвищується довіра населення до представницьких органів влади. Дієвим інструментом підвищення ефективності реалізації програм соціального й економічного розвитку може стати інноваційна технологія моніторингу. У практиці регіонального управління ще не існує єдиної та загально визнаної методики проведення моніторингу виконання програм соціально-економічного розвитку. Запропоновані інноваційні технології вдосконалення, а саме і технологія вияву і фіксації соціально-економічних потреб, технологія соціального партнерства і моніторингу, – можуть стати дієвим засобом на шляху підвищення якості державного регулювання соціальних систем і процесів.

Висновки. Головними напрямками інноваційної діяльності в регіонах України у найближчі роки у межах міжнародного співробітництва є: створення бізнес-інкубаторів і технопарків та розвитку інноваційних структур; налагодження співпраці наукових установ області з підприємствами з питань впровадження інновацій та нових технологій; розроблення програм інноваційного розвитку в кожному із регіонів України та їх реалізація у цивільних галузях науково-технічного й виробничого потенціалу; державна підтримка інноваційної діяльності на державному рівні за допомогою цільового фінансування з бюджету прямих і непрямих фінансових дотацій, податкових пільг тощо [5]. Першочерговими заходами у цьому випадку повинні стати рішучі дії наукових кіл щодо ініціації прийняття Стратегії стимулювання сталого розвитку України, а також внесення деяких змін до законодавства України, що стосується інноваційної діяльності та стимулювання розвитку регіонів України.

Список використаних джерел: 1. *Вахович І. М.* Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с. 2. *Герасимчук З. В.* Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с. 3. *Данилишин Б. М.* Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС України НАНУ, 1999. – 367 с. 4. *Кузнецов А. О.* Інноваційно-технологічний підхід в державному регулюванні соціальних систем і процесів [Електронний ресурс] / А. О. Кузнецов // Державне управління: теорія і практика (електронне наукове фахове видання). – 2005. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/Articles/Nadupu/2005-1>. 5. *Поліщук В. Г.* Стратегічний аспект інноваційного стимулювання сталого розвитку регіонів України / В. Г. Поліщук // Проблеми і перспективи розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції та світової фінансово-економічної кризи : матеріали ювілейної Міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Буковинської державної фінансової академії. – Чернівці, 2009. – С. 192-195. 6. *Сталій* розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

СОЦІАЛЬНА, ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Д.О. Кирильченко, студ. гр. ДСР6-10116

Науковий керівник: Р.І. Євдокименко, ст. викладач
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Стаття 1 Конституції України визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [1].

Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова, показали такі результати: на запитання: «Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувся сьогодні, то як би Ви на ньому проголосували?»: 62,8 % опитаних відповіли – так; 18,3 % опитаних – ні; не брав би участь у референдумі (важко відповісти) – 18,9 % опитаних [10].

На запитання «Чи вважаєте Ви Україну дійсно незалежною державою нині, через 10-20 років після проголошення незалежності?»: 37,4 % опитаних – відповіли так; 49,8 % опитаних – ні; 12,8 % опитаних – важко відповісти [9].

На прохання оцінити за п'ятибальною шкалою рівень демократії в українському суспільстві (оцінка «1» означає, що у країні панує диктатура, «5» – що в країні досягнуто повної демократії): оцінка «1» (диктатура) – 8,3 % опитаних; оцінка «2» – 17,9 % опитаних; оцінка «3» – 37,5 % опитаних; оцінка «4» – 17,9 % опитаних; оцінка «5» (демократія) – 7,9 % опитаних; важко відповісти – 10,4 % опитаних [8].

Актуальність теми обумовлена тим, що після 22 років незалежності України (проаналізувавши результати досліджень), хоч вона і досягла значних успіхів у державотворчій діяльності (її визнали більш як 130 країн світу, сьогодні налагоджені тісні зв'язки і відносини України з різними впливовими міжнародними організаціями), проте є ще чимало невирішених політичних, соціальних і правових проблем. Дуже високий рівень соціальних очікувань від держави поєднується з низьким рівнем довіри до держави та її інституцій. Таке соціальне ставлення, яке проявляють громадяни України, є притаманним для країн пострадянського простору [4]. Хоч таке соціальне ставлення до держави є притаманне для всіх країн пострадянського простору, цей факт вимагає аналізу цього явища.

Виклад основного матеріалу. Україна переживає реформаційні процеси, за яких формується соціальний, демократичний характер національної держави.

Теоретичні концепції та моделі соціальної держави розробляли такі науковці, як: В. Абендрот, Г. Геллер, Ф. Нойман, Т. Тілтон, В. Малиновський, С. Рябов, А. Сіленко, І. Яковюк, П. Рабинович, М. Козюбра та ін.

Сучасні теорії демократії визначають демократію як відкритий спосіб прийняття рішень через представницькі органи влади, тобто, коли цей процес здійснюється за участю народу. З цього приводу особливого значення набула теорія партисипаторної демократії, представниками якої виступають Р. Даль, Р. Дарендорф, Г. Ласкі, К. Макферсон, Д. Сарторі. Але, незважаючи на те, що демократичний устрій передбачає волевиявлення більшості та їх участь у прийнятті державних і управлінських рішень, він не обов'язково передбачає визначення держави як соціальної у виділених твердженнях про основні риси соціальності, тому редукція соціальної держави тільки до демократичного ладу не є достатньо науково обґрунтованою і можна казати, що саме у соціальній державі передбачається демократія як політичний режим і принцип організації та діяльності державних органів і громадських організацій [5].

В українському суспільстві існує багато невіршених соціальних проблем, переважно низький рівень життя більшості населення, але сам соціум майже нічого не робить для того, щоб покращити своє матеріальне і соціальне становище. І тому побудувати соціальну державу в апатичному суспільстві – це справді проблема.

Влада, на яку наш народ покладає всі надії і до якої він ставить водночас з недовірою, не зможе вирішити всі існуючі соціальні проблеми. Перед державою, владою та суспільством постає проблема вибору таких шляхів вирішення соціальних проблем і механізмів подолання соціальної напруги, які були б притаманні нашому суспільству.

У сучасному світі з різних причин, іноді взаємопротилежних, приділяється посиленна увага до поняття «соціальна держава».

Існує багато дефініцій «соціальної держави». Наприклад, А. С. Панарін визначає соціальну державу як державу, яка відповідає за стан соціально незахищених громадян, яка має відповідні соціальні програми і інститути, які пом'якшують наслідки ринкової конкуренції [6].

Основними рисами соціальної держави є: конституційні гарантії забезпечення основних громадянських прав особистості; наявність багатогалузевої економіки з численними формами власності; синтез планових та ринкових механізмів регулювання виробництва; турбота з боку державної влади про забезпечення загальної зайнятості населення; доступність освіти; державна підтримка малозабезпечених верств населення; наявність дійової системи охорони здоров'я та соціального захисту.

Метою соціальної держави є забезпечення гідного існування всіх громадян, а для цього необхідно синтезувати різні сфери науки і суспільної практики : право, економіку, політику.

Концептуальне ядро теорії соціальної держави утворюють положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян. Практичну реалізацію цих положень здійснює по-

тужна соціальна політика. Виникнувши як принцип піклування про найменш забезпечені верстви населення, в наш час соціальна політика охоплює у диференційованому вигляді все суспільство, орієнтується на соціальні потреби в широкому розумінні цього поняття.

Головна увага соціальної держави направлена на розвиток системи соціального забезпечення. Вона дає змогу гарантувати громадянам суб'єктивне право на отримання завчасно визначеної і нормативно встановленої допомоги в типових ситуаціях, коли люди потребують підтримки. В принципі, будь-яка соціальна допомога надається відповідно з правовою нормою і передбачених нею розмірах, а не за вимогою кожної конкретної особи (це стосується виплат, що замінюють прибуток, наприклад, пенсії). Таким чином, соціальні гарантії є водночас гарантіями юридичними, що відображає відносини між правовою і соціальною державою [3].

Історична практика формування правової соціальної держави в різних західних країнах (США, Німеччині, Англії, скандинавських країнах та ін.) дозволяє зробити деякі висновки про умови, необхідні для формування соціальної держави.

По-перше, соціальна держава зароджується і формується не спонтанно, а на основі цілеспрямованої політики.

По-друге, необхідними передумовами створення соціальної держави в будь-якій країні виступає правове, переважно конституційне, закріплення приватної власності, принципів змішаної економіки ринкового типу, соціальної та політичної свободи і демократії у формі правової держави, наявність розвинутої системи громадянського, трудового, економічного та іншого законодавства.

По-третє, оскільки сутність правової держави виражається у забезпеченні блага всезагального та окремої людини, то це обумовлює загальні принципи устрою і діяльності такої держави, а саме: відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм, придатність до громадянського миру і соціальної згоди, соціальної справедливості і солідаризму, надання всім рівних можливостей, широкий соціальний захист населення [8].

Нині в Україні досить складна ситуація із соціальним захистом громадян. Помилки, допущені у процесі реформування українського суспільства, спричинили його поляризацію, погіршилися життєві умови більшості населення. Поки що соціальна роль нашої держави зводиться до мінімуму, ігноруються права не тільки тих, хто взагалі потребує соціального захисту, а й тих, для кого соціальна допомога є єдиним засобом виживання в нинішніх умовах [3].

Однією з функцій соціальної держави є перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства через встановлення прийнятної системи оподаткування, державний бюджет, фінансування соціальних програм, заохочення благочинної діяльності, вплив на процес ціно-

утворення. Механізм соціальної держави покликаний забезпечувати оптимальні умови для реалізації здібностей, інтересів громадян, існування принципу соціальної справедливості, досягнення соціального миру і національної злагоди у суспільстві. Соціальна основа такої держави – розвинуте громадянське суспільство, наявність розгалуженої «соціальної мережі» організації життя громадян, сучасної соціальної інфраструктури [7].

Висновки. Хоча Конституція України і закріплює положення про те, що Україна – це демократична правова і соціальна держава, поки що це тільки програмна настанова, для здійснення якої потребується довга і напружена робота. Становлення соціальної держави є довгим, складним процесом. Тому важливим суспільним і державним завданням сьогодення є формування особистості активного громадянина. Важливим є також вивчення та можливість застосування до українських реалій досвіду становлення соціально-демократичних, правових держав.

Список використаних джерел: 1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр_2. 2. Греченко В. А. Етапи державотворення незалежної України (1991-2011рр.) [Електронний ресурс] / В. А. Греченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnvvs/2011_53/53/2.pdf. 3. Ворчакова І. С. Проблема будівництва соціальної держави в сучасній Україні [Електронний ресурс] / І. С. Ворчакова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Spec/2001_19-1/40_vorchakova_iye.pdf. 4. Дані соціологічного опитування, проведеного службою Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>. 5. Рябенко Є. М. Соціальна держава: поняття і характерні ознаки [Електронний ресурс] / Є. М. Рябенко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_30/Gileya30/P3_doc.pdf. 6. Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и на Западе : учебное пособие для средних учебных заведений / А. С. Панарин. – М. : Книжный дом "Университет", 1999. – С. 155. 7. Пильгун Н. В. Проблеми формування соціальної держави в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Пильгун. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/dip/2011_52/01_06.pdf. 8. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту / А. Сіленко // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 66.

УДК 351.83

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ»

Н.П. Кисіль, студ. гр. ДСР6-10119

Науковий керівник: **М.І. Борисенко**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Прийняття нового Закону «Про зайнятість населення» обґрунтовано нагальною необхідністю вдосконалити механізми державного регулювання у сфері зайнятості населення, забезпечити ефективність використання страхових коштів, спрямованих на програми сприяння зайнятості (щорічно за різними програмами на реаліза-

цію державної політики зайнятості витрачається до 6 млрд грн). Серед проблем, які має вирішити Закон – посилення мотивації працівників та роботодавців до легального працевлаштування, зниження рівня молодіжного безробіття, покращення ситуації із зайнятістю людей середнього віку, встановлення зв'язку між освітою та ринком праці, подолання дефіциту можливостей для професійного зростання особи, підвищення темпів створення нових робочих місць.

Аналіз показав, що Закон містить багато положень, які не дозволяють повною мірою вирішити зазначені проблеми, посилюючи небезпеку неефективного використання державних коштів на реалізацію політики зайнятості та ускладнюючи становище окремих груп і категорій учасників трудових відносин. Аналіз норм Закону викликає занепокоєння щодо недостатньої виваженості деяких термінів, на яких він базується, та проблем практичної реалізації норм, що містяться в окремих статтях Закону.

Теоретичний аналіз проблеми. Стаття 1 «Визначення термінів» містить положення, які ставлять під сумнів можливість ефективного застосування Закону, зокрема йдеться про таке:

1. Пункт 1 («безробіття»), п. 5 («вільно обрана зайнятість») та п. 7 («зайнятість»). І Головне науково-експертне, і Головне юридичне управління Верховної Ради України вказують на те, що визначення базового для сфери застосування Закону поняття «безробіття» є недостатньо опрацьованим. Надане Законом тлумачення безробіття як «соціально-економічного явища, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування» ставить такі запитання:

– Чи доречно одночасно застосовувати під час визначення обставин настання безробіття терміни «заробітна плата» та «винагорода», які поглинають одне одного? Законодавець для визначення грошової винагороди працівникам застосовує терміни «оплата праці» чи «заробітна плата», і вони вважаються синонімічними (хоча вбачається, що «оплата праці» охоплює ширше коло явищ, ніж «заробітна плата»). Якщо ж йдеться про негрошову винагороду, то оплата праці натурою все одно прив'язана до заробітної плати і не може складати її основну частину.

2. Пункт 2 («безробітний»), п. 13 («особи працездатного віку») та п. 16 («працездатні особи» (стаття 1). Названі пункти також містять суперечності, хоча намагання дати визначення поняттям «працездатна особа» та «працездатний вік» у законі, що безпосередньо стосується ринку праці і зайнятості, є цілком позитивним.

«Безробітний» – це особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи. Водночас, особами працездатного віку вважаються особи віком від 16

років, які не досягли встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку (55-60 років для жінок і 60 років для чоловіків). Крім того, як працездатні особи визначені особи віком від 16 років, які проживають на території України і за станом здоров'я здатні до активної трудової діяльності.

Наведені вище визначення не узгоджені не лише одне з одним, а й з деякими міжнародними та національними нормативно-правовими актами.

Пункт 2 Ст. 1 Закону визначає нижньою межею безробіття 15 років, але, в той самий час, п. 13 та п. 16 відлічують працездатність від віку 16 років. Таким чином, особа 15 років є непрацездатною, але може бути безробітною, що суперечить здоровому глузду. В той же час, ст. 7 Європейської соціальної хартії (переглянутої) встановлює, що мінімальний вік прийняття на роботу – 15 років, а, отже, за логікою саме він є нижньою межею працездатності (до речі, аналогічну норму вводить і ст. 14 п. 7 Закону: особи, яким виповнилося 15 років, за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу). Таким чином, Закон суперечить нормі більш високого порядку, а тому згідно з Конституцією України, так і ч. 2 ст. 2 Закону («Законодавство України про зайнятість населення») мають застосовуватися відповідні положення Європейської соціальної хартії (переглянутої), у тому числі щодо забезпечення охорони праці дитини та дотримання особливих вимог до організації дитячої праці.

3. Пункт 6 «державне регулювання зайнятості» (стаття 1). Перш за все, бажано уникати термінів, які самі потребують визначення. Це стосується, зокрема, визначення терміна «державне регулювання зайнятості» із застосуванням поняття «державна політика у сфері зайнятості». Крім того, термін «державне регулювання зайнятості» у подальшому тексті Закону не застосовується.

4. Пункт 9 «конкурентоспроможність працівника» (стаття 1) – сукупність якостей особи, що характеризують її здатність працювати, рівень володіння знаннями, вміннями та навичками. Виходячи з цього визначення, посилення конкурентоспроможності робочої сили та окремих працівників зводиться до заходів освітнього характеру, спрямованих на підвищення кваліфікації особи. Надана Законом дефініція конкурентоспроможності охоплює її суб'єктивний, особистісний аспект та не торкається таких об'єктивних складових, як вік, стан здоров'я, рівень доступності робочого місця, наявність сімейних зобов'язань тощо. Всі ці обставини враховані у ст. 14 ч. 1 Закону, де міститься перелік категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню. Щодо цих категорій (згідно зі ст. 18 ч. 3) у територіальних та місцевих програмах зайнятості населення визначаються основні показники ринку праці та заходи, спрямовані на забезпечення їх зайнятості.

Можливо, терміни «громадяни, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці» та «категорії громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню» є тотожними. Зокрема, ст. 16 «Реалізація державної політики у сфері зайнятості населення» взагалі не містить положень щодо напрямів просування державою інтересів категорій, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, але ст. 26 визначає механізми стимулювання зайнятості недостатньо конкурентоспроможних громадян.

5. Пункт 10 «молодий працівник» (стаття 1). Закон України «Про зайнятість населення» вводить термін «молодий працівник» замість поняття «молодий спеціаліст»; таке рішення було прийнято в ході підготовки Закону до другого читання через те, що «...молодий спеціаліст – це вузьке поняття, до якого належать молоді люди тільки з вищою освітою».

Відмова від поняття «молодий спеціаліст» через те, що воно є нібито вузьким, видається штучною. Законодавець охопив терміном «молодий працівник» випускників професійно-технічного або вищого навчального закладу, випустивши з уваги той факт, що професійно-технічна освіта здобувається громадянами України не тільки в державних і комунальних ПТНЗ, а й у державних та комунальних акредитованих вищих професійно-технічних навчальних училищах та центрах професійної освіти. Останні ж не лише входять до системи ПТО, а й відповідно до ст. 24 та ст. 25 Закону України «Про вищу освіту», є ВНЗ першого чи другого рівня акредитації. Отже, протиставлення вищої та професійно-технічної освіти є некоректним.

Відмова від терміна «молодий спеціаліст» на користь поняття «молодий працівник» не узгоджується з Кодексом Законів про працю України (ст. 197), який визначає, що молодими спеціалістами є випускники державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, яким надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Отже, згідно з Кодексом Законів про працю України поняття «молодий спеціаліст» не означає осіб із вищою освітою (і тому незрозумілим є відхилення поправки щодо збереження усталеного терміна без внесення відповідних змін до Кодексу Законів про працю України).

Крім того, визначення поняття «молодий працівник», закріплене Законом, втратило зв'язок між потребою роботодавців у фахівцях певної кваліфікації та характером освіти, здобутої особою (на відміну від КЗпПУ, де такий зв'язок є кваліфікуючою ознакою молодого спеціаліста). Таким чином, навіть на рівні визначення базових понять Закон консервує ситуацію, коли попит роботодавців на певні професії залишається відірваним від пропозиції з боку випускників.

Висновки. Об'єктивна потреба у гармонізації наявної кількості нормативно-правових документів у сфері зайнятості, соціальної політики, податків та регулювання економічного розвитку держави залишається не задоволеною. Сфера зайнятості потребує зміни підходів до її регулювання, і перш, ніж вносити концептуальні зміни до законодавства щодо ринку праці, необхідно чітко визначити стратегічні цілі й завдання, які постають перед державою у сучасних соціально-демографічних умовах, та з урахуванням пріоритетів економічного розвитку в контексті підвищення якості продуктивних сил. За відсутності ж цілісної стратегії зайнятості будь-які заходи (в тому числі, окремі законодавчі ініціативи) є декларативними та не приведуть до бажаного результату. Внесенню змін до законодавства щодо зайнятості населення має передувати розроблення цілісної стратегії розвитку ринку праці в Україні, узгодженої з інвестиційною, промисловою, податковою, демографічною та соціальною сферами.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с.
2. Про зайнятість населення : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 14.
3. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 р. – Режим доступу : zagon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17.

УДК 364.4-053.2

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ «ІНДИГО» У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

А.В. Куприян, Ю.С. Лазука, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.М. Волковницька**, ст. викладач кафедри соціальної роботи

Чернігівський державний технологічний університет

Для ХХІ століття характерні швидкі темпи розвитку науки і техніки, інноваційні технології, що призвели до появи нового покоління дітей – дітей «індиго». Це діти, які володіють новими, незвичними для нас, формами поведінки та досить цікавими психологічними характеристиками. Дітей «індиго» наділяють безліччю різних властивостей, від високого рівня інтелекту до телепатичних здібностей. Вважається також, що вони є «новою расою людей». Тому дана тема є досить актуальною.

Уже більше 10 років у зарубіжній педагогіці обговорюється феномен дітей «індиго». Даною проблематикою займалися такі науковці, як: Лі Керол [3], Джен Таубер [4], Ненсі Енн Тепп [7], Ш.А. Амонашвілі [1], К. Гегенкамп [2]. Проте, феномен дітей «індиго» досі повністю не розкрито і науковці ще продовжують над ним працювати.

Перш ніж проводити аналіз проблеми адаптації «дітей нового часу», необхідно визначитися з поняттям «діти індиго». Діти «індиго» – термін, введений екстрасенсом Ненсі Енн Тепп у 1978 році для позначення

дітей, яким властива аура кольору індиго (термін «індиго» означає темно-синій колір, близький до фіолетового). Пізніше з'ясувалося, що цей випадок не унікальний і дітей «індиго» з кожним роком стає дедалі більше. Їм притаманний певний набір рис характеру: успішність, висока духовність, великий запас знань про світ. У наш час, на думку Тепп, 70 % дітей у віці до 10 років і 40 % у віці від 15 до 25 є індиго [7].

Широкого поширення термін набув у 1999 році після успіху книги психологів Лі Керролла і його дружини Джен Тоубер «The Indigo Children: The New Kids Have Arrived». До них часто зверталися батьки некерованих, гіперактивних дітей, у вихованні яких не спрацювали традиційні методи. Психологи прагнули допомогти своїм клієнтам і раптом зрозуміли, що зробити це буде не так-то просто, оскільки, як вони вважали, світ зіткнувся з новим явищем – дітьми «індиго». Л. Керролл стверджує, що подібний феномен з'явився як наслідок спілкування з «носієм ангельської енергії», який він іменує «Крайон» [4].

Аналіз поведінки дітей «індиго» свідчить, що входження таких дітей у соціум викликає багато труднощів та ускладнень, що пов'язане з особливостями, рівнем їх здібностей, ціннісними орієнтаціями, критичною оцінкою рольових вимог до навколишніх людей, що призводить процес адаптації до конфліктів з агентами соціалізації, неготовності педагогів та батьків здійснювати педагогічні функції, відсутності необхідних знань та навичок [6]. Оскільки «діти епохи змін», якими визнав їх А.С. Запесоцький, є унікальними та мають ряд специфічних, нехарактерних звичайним дітям особливостей, актуальним є сам процес адаптації таких дітей до сучасних умов українського суспільства.

Авторитарна система навчання і виховання не пристосувалась до змін, що відбувались в українському суспільстві, і не зовсім підходить для виховання нового покоління.

Демократичні процеси, які знайшли своє місце у сучасному суспільстві, не торкнулись, на жаль, всіх інституцій у ньому. І, перш за все, – дошкільних дитячих закладів та загальноосвітніх шкіл.

Характеристика кадрового складу педагогів свідчить про те, що у зв'язку зі зниженням престижу професії педагога, низькою платнею відбувся масовий відтік педагогів з нереалізованим потенціалом, схильним до новачій або творчості. Саме вікові особливості та стандарти, сформовані авторитарною педагогікою, сприяли тому, що панувала атмосфера несприйняття новачій, адаптації до соціальних змін, зміщення акцентів у бік дитини. І поки на всіх рівнях відбувались суперечки про реформу школи та пошуки моделей виховних систем на тлі заниження значущості ролі педагогів – життя вносило свої корективи. У суспільстві сформувалось не одне «втрачене покоління».

За визначенням Н. Тепп, Л. Керолл, Дж. Тоубер – це діти, яких, перш за все, характеризують такі риси: гіперактивність; високий рівень інтелекту, нестандартність мислення; розвинена інтуїція, гостро відчувають фальш; впевненість у собі, віра у власні можливості; почуття власної гідності; високий рівень самооцінки; самостійність; емоційна неврівноваженість; неприйняття авторитету дорослих, якщо він не підкріплений практичними діями і уважним ставленням дорослого до дитини; здобувають знання емпіричним шляхом, погано реагують на пасивне навчання та зубріння (багаторазове повторення) матеріалу [3].

Це ті діти, які все встигають і виявляють неабиякий інтерес до оточуючого світу. Саме тому їх IQ (коефіцієнт інтелектуального розвитку) значно вищий, ніж у звичайних дітей. Вони цікавляться різноманітною інформацією, дуже скоро її сприймають і переносять в інші умови, систематизують і класифікують. А тому педагогам керувати такими дітьми стає важко: звичайне заняття або урок потребують докорінної зміни, іншої режисури та інтелектуального насичення, щоб завжди утримувати увагу дітей індиго та вміло диригувати їх активністю.

Головне, що потрібно сучасному педагогу – своєчасно виявити таку дитину в дитячому колективі. Своєрідна діагностика таких дітей потребує пильної уваги та інноваційних методик до організації навчально-виховного процесу [2; с. 80].

У соціальній педагогіці і психології виділяють чотири типи дітей «індиго»:

1) гуманісти – це діти, віддані масам, вони прагнуть працювати з людьми; гіперактивні, комунікабельні, схильні до дружньої манери спілкування, мають стійкі переконання; 2) концептуалісти – це діти, схильні до управлінської діяльності, найчастіше об'єктом управління для них стають матері (у хлопчиків) і батьки (у дівчаток); схильні до негативних звичок, особливо вживання наркотиків у ранньому підлітковому віці, потребують особливої батьківської уваги, більше від інших занурені у свої проєкти; 3) митці – можуть перепробувати себе в багатьох видах творчої діяльності і, лише досягнувши підліткового віку, обирають щось одне і стають майстрами в обраній галузі; 4) багатовимірні, тобто ті, які живуть в усіх вимірах; з моменту, відколи вони оволоділи мовою, варто спілкуватися з ними абсолютно відкрито; не поважають людей, які поводяться з ними зверхньо лише тому, що старші за віком; їх нелегко у чомусь переконати [5; с. 40-42].

Безумовно – основу педагогічної науки з дітьми «індиго» складає гуманна педагогіка, яка зосереджується на формуванні нової педагогічної філософії з урахуванням національних та регіональних особливостей. Потребують невідкладної допомоги вже сьогодні батьки дітей «індиго». Майже кожен день вони стикаються з тим, що знані або накопичені мето-

ди виховання є малоефективними або не спрацьовують взагалі. А поки батьки вимушені (так як у вітчизняній педагогічній науці відсутні такі дослідження та й про це явище не прийнято говорити) долати всі негаразди самотужки, нарікаючи на обмаль часу, нестачу знань як психологічних, так і педагогічних. Деяким і зовсім байдуже, що відбувається з сином чи донькою, бо домінують клопоти про те, як одягнути, чим нагодувати. Про духовний зв'язок більшість батьків не замислюється [1].

Поява дітей «індіго» потребує докорінних змін в організації навчального процесу студентів педагогічних ВНЗ. Програми дисциплін психолого-педагогічного циклу професійно-орієнтованих дисциплін слід переглянути і спрацювати на перспективу, тому що коли студенти залишать свої альма-матер і прийдуть на роботу в дитячі колективи – кількість дітей «індіго» буде складати значно вищий відсоток. Спостереження педагогів дитячих дошкільних закладів та шкіл свідчать, що таких дітей з кожним роком з'являється все більше. Зарубіжні дослідники стверджують, що нестандартних дітей до 90 %.

Неможливо залишати наодинці педагогів – практиків без підвищення кваліфікації з актуальних проблем виховання і навчання. У нас, на жаль, обмаль наукових праць та інформації про особливості таких дітей та стиль спілкування з ними. Така ситуація ще більш ускладнює задачу для педагогів у навчальних закладах.

Отже, можна зробити висновок, що дітям «індіго» важко адаптуватися до сучасних умов навчально-виховного процесу у середніх та вищих навчальних закладах нашої країни. І хоча щороку система освіти вдосконалюється, але педагогічні методи все ще залишаються неоптимальними для розкриття потенціалу дітей «індіго». Тому педагогічні методи потребують докорінних змін. Як батьки, так і педагоги, які вперше стикаються з такими дітьми, не завжди розуміють їх унікальність. Через брак інформації та відповідного педагогічного досвіду нерідко особливості дітей «індіго» приречені на хибний виховний розлад. А тому важливим завданням є підвищувати кваліфікацію, проводити перекваліфікацію працівників освіти та працювати з батьками для того, щоб входження дітей «індіго» у дорослий світ було повноцінним та вони мали змогу максимально реалізувати свій потенціал.

Список використаних джерел: 1. *Амонашвили Ш. А.* Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М. : Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1995. 2. *Гегенкамп К.* Феномен Индиго. Дети нового времени : [пер. с англ.] / К. Гегенкамп. – М. : София, 2007. 3. *Кэрролл Ли.* Дети «индиго» : пер. с англ. / Ли Кэрролл, Джен Тоубер. – К., 2003. 4. *Кэрролл Ли.* Дети Индиго / Ли Кэрролл, Дж. Тоубер. – К. : София, 2007. – 240 с. 5. *Левшинова С.* Дети Индиго – кто это такие? / С. Левшинова // Наука и религия. – 2006. – № 6. – С. 40-42. 6. *Городяненко В. Г.* Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Академія, 2005. – 560 с. – (Альма-матер). 7. *Tappe N.* Understanding your life through color: Metaphysical concepts in color and aura. – Starling Publishers, 1986.

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛІСЬВІЙ СФЕРІ

К.І. Логвенюк, студ. гр. ДСР6-09119

Науковий керівник: Л.Ф. Лєскова, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Реалізація Україною стратегічного курсу щодо побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція її у світовий економічний простір потребують здійснення деяких першочергових заходів щодо посилення соціального захисту та забезпечення розвитку вразливих верств населення, в тому числі осіб з обмеженими фізичними можливостями. Прогресивні країни, прямуючи до інтегрованого цивілізованого суспільства, керуються загальною стратегічною метою – забезпечення повноцінної участі людей з інвалідністю у суспільному житті та вирішення питань, пов'язаних із залученням громадян з інвалідністю до всестороннього активного життя [2].

Метою публікації є висвітлення деяких аспектів щодо модернізації інституту дозвілля для людей з функціональними обмеженнями.

Різним аспектам проблем щодо людей з обмеженими фізичними можливостями присвячені роботи Т. Кір'ян, І. Терюханової, Л. Колешні, Г. Куровської та інших. Проте ґрунтовнішого опрацювання потребують питання забезпечення та розширення можливостей людського розвитку для осіб з інвалідністю [1].

Розвиток дозвілля в Україні відзначався суттєвими суперечностями, що полягали у невідповідності між концептуальними визначеннями його соціального призначення та реалізацією заданих вимог у соціальній практиці. Огляд наукових джерел свідчить, що ні створена за радянської доби модель політизованого дозвілля, ні спроби його “рекреалізації” за американським та європейським варіантами у 80-90-х рр. не вирішили завдань модернізації культурно-дозвілдової галузі сучасного українського суспільства, особливо що стосується людей з функціональними обмеженнями [3].

Дозвілля активно реагує на зміни у суспільстві та у соціальній системі і виступає певною характеристикою її життєздатності, відображенням потенціалу суспільного розвитку, а найбільш чутливим виявляється для людей, які мають певні обмеження щодо активної діяльності у цій сфері. Потреби життя вимагають розроблення і впровадження нових наукових підходів щодо дослідження особливостей цього соціального явища, його змісту, принципів і специфіки функціонування, які б найбільш ефективно сприяли залученню людей з функціональними обмеженнями до участі в культурно-дозвілльовій галузі суспільства. Актуаль-

ним стає також визначення ефективності нових дозвіллевих технологій, поліваріантних способів організації культурно-дозвіллевої діяльності людей з особливими потребами.

Все вищезазначене повною мірою стосується інноваційних культурно-дозвіллевих систем, що виступають проявом інституціоналізації культурно-дозвіллевої діяльності і пов'язані з процесом модернізації інституту дозвілля. Основне призначення цих культурно-дозвіллевих утворень полягає у забезпеченні умов для активного культурного дозвілля людей з фізичними обмеженнями, відтворення їх фізичних та духовних сил, інтенсивного розвитку самодостатньої культурної діяльності та індивідуальних творчих здібностей [5].

Науково організована система дозвілля, що стосується вільного часу населення України, спрямована на створення такого культурно-дозвіллевого середовища, де будуть забезпечені сприятливі умови соціалізації, засвоєння дорослим населенням нової системи суспільних цінностей та норм. З іншого боку, дозвілля стимулюватиме розвиток субкультур нових соціальних спільнот, забезпечить необхідні умови для творчості, просвітництва, відпочинку, без яких стає неможливим формування повноцінної особистості, що особливо важливим є для людей з особливими потребами [1].

Останнім часом культурно-дозвіллева галузь життєдіяльності суспільства стає об'єктом численних наукових досліджень у філософії, культурології, педагогіці, психології, економіці.

Однак у вітчизняній соціологічній науці основні закономірності функціонування та розвитку дозвілля як соціального інституту методологічно не конкретизовані та не визначені категоріально; не розроблені численні питання доцільного застосування інноваційних культурно-дозвіллевих систем у соціальній практиці взагалі, не кажучи вже про інноваційні культурно-дозвіллеві системи для людей з особливими потребами. Тому процес модернізації культурно-дозвіллевої галузі характеризується безсистемністю, епізодичністю, низькою ефективністю.

Інноваційні культурно-дозвіллеві системи виступають швидше здобутком соціально-культурної практики, аніж теоретичною моделлю оновлення та демократизації дозвілля. За такої ситуації необхідними стають теоретичні розроблення, які надають можливість проаналізувати інституціональні процеси, що відбуваються в культурно-дозвіллевій галузі, динаміку становлення та перспективи розвитку дозвілля як соціального інституту.

Головна причина такого стану справ полягає в тому, що теоретичне розроблення питань інституціональної модернізації культурно-дозвіллевої галузі, у процесі розроблення якої аналізуються чинники розвитку дозвілля і для людей з функціональними обмеженнями, не доведено до рівня цілісної наукової теорії.

Окрім того, деякі позитивні приклади із соціального досвіду функціонування дозвілля як соціального інституту не доведено до рівня конкретної перспективної технології. Сутність останньої має полягати у становленні легітимних методів запровадження інноваційних культурно-дозвіллевих технологій для людей з особливими потребами у традиційних соціальних середовищах та в культурно-дозвіллевій діяльності нових соціальних спільностей. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що існуючі у вітчизняній науці підходи та знання не спроможні сприяти створенню надійної методологічної бази для теоретичних пояснень процесів, що визначають розвиток інституціоналізації дозвілля, а існуючі у суспільній практиці унікальні інноваційні культурно-дозвіллеві системи не спроможні забезпечити ефективний розвиток соціальних технологій, необхідних для модернізації дозвілля для людей з функціональними обмеженнями [5].

Висновки. Отже, у соціологічній науці досить ґрунтовно розроблено теорію соціальних інститутів, проте доводиться констатувати, що вона майже не знайшла системного застосування в теорії та практиці культурно-дозвіллевої сфери для людей з функціональними обмеженнями. Основна причина такої ситуації полягає у стрімкій зміні центральної домінанти інституціоналізації суспільної практики, яка детермінована інтенсивним розвитком ринкової економіки, формує і відтворює інший тип соціальних відносин. У новому соціокультурному середовищі традиційна система культурного дозвілля та функціонуючі в її межах організації культури стають неспроможними задовольнити оновлені (змінені) культурно-дозвіллеві запити людей з особливими потребами. Певну негативну роль відіграє також відсутність у працівників культури вмінь та навичок ефективного використання теоретичних набутків науки та інноваційного емпіричного досвіду у роботі з людьми з фізичними обмеженнями як провідних чинників модернізації культурно-дозвіллевої галузі. Водночас у сучасній соціологічній науці немає системи знань, яка б давала вичерпне уявлення про закономірності розвитку дозвілля для людей з особливими потребами у суспільстві перехідного періоду.

Звідси об'єктивно виникає нагальна потреба у розробленні проблеми, пов'язаної з визначенням теоретичних основ інституціональної модернізації культурно-дозвіллевої галузі, подоланням суперечностей між сучасною практикою функціонування організацій дозвілля та реальними потребами людей з функціональними обмеженнями, задоволення яких передбачає суттєву модернізацію цієї сфери суспільного життя.

Список використаних джерел: 1. *Безтелесна Л. О.* Управління людським розвитком в Україні: порівняльне оцінювання та напрями вдосконалення / Л. О. Безтелесна // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 8. – С. 34-39. 2. *Грішнова О. А.* Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с. 3. *Колесня Л. І.* Інтеграція людей з інвалідністю у сферу праці: перспективи і напрями / Л. І. Колесня, В. Н. Пасічник // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 20-24. 4. *Про становище інвалідів в Україні :*

національна доповідь / Міністерство праці та соціальної політики. – К., 2008. – 200 с.
5. Цимбалюк М. М. Інституційна модернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні : автореф. дис. ... д-ра соціолог. наук: спеціальність 22.00.04 / М. М. Цимбалюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 389 с.

УДК 349.3:364.4:616-036.86

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Т.О. Носач, студ. гр. ДСР6-10119

Науковий керівник: **М.І. Борисенко**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. У сучасній Україні в умовах глобалізації та внаслідок світової фінансово-економічної кризи, яка призвела до погіршення добробуту населення, поглиблення соціального та майнового розшарування, підвищення рівня безробіття, з'являються проблеми, пов'язані із захистом соціально вразливих верств населення.

Однією з таких проблем є проблема зменшення чисельності працюючих інвалідів. Саме особи з обмеженими функціональними можливостями є найбільш соціально незахищеною категорією населення України. Вони здебільшого виявляються виключеними з повноцінного соціального життя, доходи їх значно нижчі, ніж у середньому по країні, а потреба в медичних та соціальних послугах досить висока.

Проблема працевлаштування людей з обмеженими функціональними можливостями в Україні є важливою не лише тому, що пов'язана з реалізацією конституційних прав людини, але й тому що чисельність цієї групи суспільства постійно зростає. На сьогодні в Україні проживає більше 2,5 мільйона людей з обмеженими функціональними можливостями. На жаль, не всі можуть скористатися своїм правом на працю, оскільки на їхньому шляху до роботи постають архітектурні, транспортні, комунікаційні та психологічні бар'єри [8].

Зайнятість є однією зі сфер створення рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Саме тому, надаючи роботу таким працівникам, роботодавець не тільки виконує норму закону щодо працевлаштування інвалідів, забезпечує себе ефективними працівниками, а й допомагає цим людям бути рівноправними членами суспільства.

Теоретичний аналіз проблеми. Значний внесок у розвиток соціальної політики у сфері зайнятості людей з обмеженими можливостями та потенціалу їх робочої сили на ринку праці внесли такі вчені, як: О. Бабак, Ю. Гладкий, А. Лесько, Е. Лібанова, В. Маруніч, Н. Малиновська, Н. Плахотнюк, В. Сушкевич. Серед сучасних українських дослідників якості життя та проблем інвалідів варто виділити В.В. Андріїв,

Б.І. Сташківа, Є. Головаху, Н. Паніну, І. Прибиткову, Ю. Сасенка, А. Андрущенко, В. Ніколаєвського, О. Плахову, Л.П. Шумну.

Інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленими захворюванням, наслідком травм або уродженими дефектами, що приводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті згідно зі ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»[6].

Нинішня ситуація в Україні досить складна, особливо по відношенню до людей, які мають обмежені функціональні можливості. Їм важко бути впевненими в майбутньому, у них майже немає шансів на здійснення своїх планів, у них відбувається втрата соціальних цілей, психологічних і життєвих орієнтирів, скорочення загальної соціально-психологічної стабільності та безпеки.

Одним із провідних важелів забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації є створення умов для гідної праці осіб з обмеженими функціональними можливостями. Реалізація права людини на працю відіграє визначальну роль у процесі її соціалізації, створює мотивацію для самовдосконалення та розвитку трудового й творчого потенціалу нації в цілому.

Держава визначає заходи і шляхи вирішення проблем у сфері зайнятості населення, які визначені у законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI, яким передбачене стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць та працевлаштування громадян, недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці, зокрема осіб з функціональними можливостями, завдяки виплаті компенсації роботодавцеві у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу [4].

Компенсація виплачується щомісячно протягом одного року з дня працевлаштування особи за умови збереження її зайнятості впродовж двох років. Право на компенсацію мають роботодавці, в яких немає заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування і яких не визнано банкрутом або стосовно них не порушено справу про банкрутство. Компенсація надається на один рік за умови, що працівника не буде звільнено впродовж наступного року, однак у разі звільнення, якщо роботодавець не працевлаштовує на це робоче місце іншого безробітного, він повертає отримані кошти в повному обсязі [4].

Також стимулюються суб'єкти малого підприємництва до створення нових робочих місць у пріоритетних галузях економіки. Так, суб'єкт малого підприємництва, який створює нові робочі місця та працевлаштовує безробітних на два роки, протягом року може отримувати щомісячну компенсацію у розмірі єдиного внеску. При цьому працівників,

яких було прийнято на роботу з виплатою компенсації, не можна звільняти за ініціативою роботодавця. Це стосується суб'єктів малого підприємництва у виробничій сфері. Проте безробіття серед інвалідів росте. Робочі місця на спеціалізованих підприємствах громадських організацій інвалідів УТОГ і УТОС скорочуються. Не реалізуються і заходи з розвитку серед інвалідів підприємництва, застосування надомної праці.

Міністерство соціальної політики не завершило формування централизованого банку даних з проблем інвалідності як єдиної системи збору та узагальнення статистичних даних. Статистична звітність та адміністративна інформація збирається різними державними органами відокремлено, що унеможливує їх порівняння й аналіз для визначення потреб інвалідів. Тому на загальнодержавному рівні неможливо визначити актуальну потребу в реабілітаційних заходах.

Як свідчать результати аудиту, кількість працевлаштованих інвалідів з кожним роком зменшується як через небажання роботодавців працевлаштовувати їх, так і через низьку активність самих інвалідів. Отже, необхідні заходи державного регулювання спрямовані на економічне стимулювання роботодавців щодо працевлаштування інвалідів, а також на запровадження нових форм працевлаштування. Основні причини виявлених аудитором проблем – це відсутність з боку Міністерства соціальної політики належної координації та організації діяльності державних органів, відповідальних за професійну реабілітацію інвалідів.

Перспективні напрямки соціальної політики України щодо зайнятості людей з обмеженими можливостями спрямовані на створення умов для їх зайнятості на звичайних підприємствах. Проте перехід людей з обмеженими можливостями зі спеціалізованої на звичайну форму зайнятості пов'язаний з деякими труднощами, головними з яких є:

- низька кваліфікація, що робить їх неконкурентоспроможними на відкритому ринку праці;

- страх зазнати невдачі на вільному ринку праці, адже потім знову постане проблема знайти роботу на спеціалізованому підприємстві;

- інтерес керівників спеціалізованих підприємств, по-перше, у збереженні рівня зайнятості людей з обмеженими можливостями з метою отримання встановлених законодавством пільг, по-друге, у збереженні основних співробітників з обмеженими можливостями, професіоналізм та продуктивність яких роблять значний внесок у підприємство.

Висновки. Особи з обмеженими функціональними можливостями, як і раніше, належать до найбільш соціально незахищеної категорії громадян. Пільги, пенсії та субсидії залишаються для цієї категорії населення необхідною умовою підтримки їх благополуччя. Тому головна мета соціальної політики України має бути орієнтована на сприяння зайнятості осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, за допомогою:

– стимулювання зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні на перше робоче місце за отриманою професією (спеціальністю), насамперед молоді та осіб з інвалідністю, осіб інших соціально вразливих верств населення;

– застосування гнучких умов трудового договору, зокрема для молоді та осіб з інвалідністю;

– сприяння підвищенню рівня охоплення професійним навчанням осіб з інвалідністю;

– забезпечення рівних можливостей та реалізації конституційних прав цієї категорії громадян, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для їх інтеграції у суспільство.

Слід зазначити, що не тільки суспільство повинно навчитися розуміти проблеми цієї категорії населення і ставитися до них як до рівних, а й людям з обмеженими можливостями потрібно переборювати загострене почуття відокремленості, неповноцінності, відмінності від інших, опановувати мистецтво спілкування.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с. 2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. 3. Про зайнятість населення : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 14. 4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. 5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 72. 6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 21. 7. Гарковик В. Працевлаштування інвалідів та надання підприємствам дотації // Довідник кадровика. – 2008. – № 3. 8. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю : довідник для роботодавців: (упоряд. : Т. В. Семігіна, О. Л. Іванова). – К. : Програма розвитку ООН, 2010. 9. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі : монографія / В. С. Бакіров, В. Н. Ніколаєвський, О. І. Кізілов та ін. ; за ред. В. С. Бакірова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 216 с.

УДК 364-78

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Б.Ю. Піроцький, студ. гр. ДСР6-10116

Науковий керівник: **Н.І. Тищенко**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

На сьогодні злочинність серед неповнолітніх є серйозною проблемою для більшості країн світу, не є виключенням й Україна. Нині у 8 виховних колоніях для неповнолітніх перебуває 1208 осіб [1].

Порушення неповнолітніми норм кримінального закону свідчить про серйозні недоліки у процесі їх виховання. Саме тому поширення злочинності серед неповнолітніх постійно знаходиться в полі зору гро-

мадськості, правоохоронних органів, а також є предметом широких наукових досліджень.

Але під час перебування у колонії і після виходу з неї у неповнолітніх виникає маса проблем. Подолати ці проблеми покликаний процес ресоціалізації.

Питання ресоціалізації неповнолітніх засуджених досліджували такі науковці, як: А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, В. С. Наливайко, О. М. Неживець, М. Ю. Максимова, А. Ф. Зелінський, В. М. Іванов та ін.

У словнику-довіднику для соціальних педагогів та соціальних працівників за редакцією А. Й. Капської під ресоціалізацією розуміють:

1) відновлення в особистості якостей, потрібних для нормальної життєдіяльності у суспільстві;

2) засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх, які недостатньо засвоєні або застаріли;

3) комплекс заходів, спрямований на відновлення соціального статусу особистості, втрачених чи несформованих соціальних навичок, переорієнтацію соціальних та референтних орієнтацій девіантів завдяки залученню їх у нові, позитивно орієнтовані відносини та види діяльності (щодо осіб девіантної поведінки).

Там же подано й визначення поняття “ресоціалізація засудженого” як відновлення, збереження та розвиток соціально корисних зв’язків та стосунків засудженого в період відбування ним покарання, і на першому етапі його життя після звільнення [2].

Так, згідно з частиною 2 статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) ресоціалізація розглядається як свідоме відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [3]. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого.

Важливо визначити як і за допомогою чого відбувається забезпечення реалізації завдань ресоціалізації неповнолітніх засуджених у практичній діяльності адміністрацій виховних колоній Державної пенітенціарної служби України.

У частині 3 статті 6 КВК України визначено, що основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є:

- 1) встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим);
- 2) суспільно корисна праця;
- 3) соціально-виховна робота;
- 4) загальноосвітнє і професійно-технічне навчання;
- 5) громадський вплив [3].

У частині 4 статті 6 КВК України визначено, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду по-

карання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання [3].

Для досягнення мети виправлення і ресоціалізації неповнолітніх у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України діє комплексна система заходів, яка покликана забезпечити:

- належні умови життя засуджених сумісні з людською гідністю та нормами, які прийняті у суспільстві;
- розвиток у засуджених почуття самоповаги до себе й оточуючих за мінімізації негативних наслідків позбавлення волі;
- підтримку соціально корисних стосунків з рідними та близькими для них людьми;
- отримання освіти та професійних навичок, що допоможе їм включитися у суспільне життя після звільнення.

Комплексна система заходів, крім того, передбачає обов'язкове залучення до цього процесу всіх співробітників виховної колонії, але основне навантаження щодо виконання заходів виправлення і ресоціалізації засуджених неповнолітніх покладено на соціально-психологічну службу, педагогів та психологів.

Одним із основних засобів ресоціалізації неповнолітніх засуджених є підвищення їхнього освітнього рівня та навчання професії. В колоніях діють загальноосвітні школи, що дає можливість засудженим неповнолітнім здобути середню освіту. Також при виховних колоніях функціонують професійно-технічні училища, що готують фахівців робочих професій [4].

Значну роль у виправленні і ресоціалізації засуджених неповнолітніх відіграють громадські, релігійні та благодійні організації. Громадські організації, а також окремі особи можуть брати участь у виправленні та ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи з ними, надавати допомогу органам і установам виконання покарань у порядку, встановленому КВК України та іншими законами України .

Для організації роботи з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, можна використовувати технологію соціальної реабілітації.

Соціальна реабілітація – діяльність, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності та соціального функціонування індивіда або соціальної групи, що постраждали від певної проблеми або опинилися у стані соціальної дезадаптації.

Метою соціальної реабілітації дітей (неповнолітніх), схильних до правопорушень, є повернення їх до правослухняного життя, створення умов для їх повноцінного фізичного і психічного розвитку для їх успішної соціалізації, подолання особистісних проблем і конфліктів з оточенням.

Завдання соціальної реабілітації:

– встановити причини протиправної поведінки неповнолітнього, чинники, що сприяють її формуванню, заважають виправленню та ресоціалізації;

– подолати особистісні чинники, що спричинюють протиправну поведінку або заважають соціальній адаптації;

– усунути чинники соціального середовища, що ускладнюють соціальну адаптацію неповнолітнього, спричинюють її проблеми, негативно впливають на формування її особистості та поведінки;

– сприяти закріпленню у неповнолітнього мотивації до законслухняної поведінки;

– сприяти розвитку позитивних особистісних якостей, оволодінню нею вміннями, необхідними для подолання проблем і задоволення потреб;

– сприяти створенню соціальних умов, необхідних для повноцінної життєдіяльності дитини;

– інтегрувати неповнолітнього до соціально-позитивного середовища [5].

Необхідно також зазначити, що, незважаючи на досить тривале використання терміна “ресоціалізація”, ще не визначені законодавчі засади цього процесу.

У кримінально-виконавчому законодавстві України вживається термін “ресоціалізація”, а у деяких інших нормативно-правових актах України, що визначають правові засади соціальної роботи, використовують інші визначення (“соціальна реабілітація”, “соціальна адаптація тощо). Несистематизованість законодавства з цього питання негативно впливає на ефективність організації процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

Сьогодні українське суспільство не приймає злочинної поведінки неповнолітніх, а тому їх ресоціалізація в соціумі потребує від органів держави та громадських організацій значних зусиль. Необхідно досконалим налагодити механізм надання неповнолітнім соціально-психологічної допомоги, освітніх та професійних умінь і навичок, що дадуть змогу їм повернутися до нормального життя у суспільстві.

Список використаних джерел: 1. *Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>. 2. *Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів* / [уклад. О. В. Безпалько та ін. ; ред. А. Й. Капська та ін.]. – К. : УДЦССМ, 2005. – 258 с. 3. *Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 (із змінами)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. 4. *Богатирьов І. Г.* Кримінально-виконавче право України : підручник / І. Г. Богатирьов. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с. 5. *Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі / за ред. В. П. Лютого.* – К. : ДСССМ, 2005. – 104 с.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ НОРМАТИВНИХ
ДИСЦИПЛІН «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ»
ТА «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»**

І.І. Позняк, студ. гр. ДУП-09114

Науковий керівник: **В.М. Бабакова**, ст. викладач кафедри гуманітарних
дисциплін

Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність теми. Кожний день людина стикається з проблемою безмежності потреб та вичерпаності ресурсів, оскільки все те, що нам дає природа, є вичерпним. Внаслідок цього постійно зменшується кількість природних ресурсів, а відновити їх неможливо. Перед людством постає питання розроблення та втілення у життя низки нових принципів поведінки людини стосовно природи та розроблення новітніх технологій виробництва, які б дали змогу невіловати негативний вплив на навколишнє середовище. Все це послужило поштовхом для розроблення Концепції сталого розвитку, яка об'єднує людей заради збереження довкілля. Саме тому концептуальні засади сталого розвитку є найактуальнішими для вирішення проблем сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій. Концепцією сталого розвитку займається велика кількість учених всього світу. Найбільший внесок щодо цієї проблеми зробили такі вітчизняні дослідники, як: Б. Буркинський, С. Герасимова, С. Дорогунцов, В. Кухар, Л. Мельник, О. Ральчук, В. Степанов, В. Шевчук, О. Царенко і т. д.

Метою статті є аналіз особливостей викладання нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» із впровадженням концептуальних засад сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Визначень поняття «сталий розвиток» існує досить багато, що пов'язане з дослідженнями цієї проблеми багатьма вченими в усіх сферах знань. Відповідно до основ концептуальних документів ООН сталий розвиток – це розвиток суспільства, який дозволяє задовольнити потреби нинішніх поколінь, не завдаючи при цьому збитків можливостям, які залишаються як спадок майбутнім поколінням для задоволення їхніх власних потреб [1].

На думку інших вчених, сталий розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальних, економічних та екологічних складових з метою задоволення потреб їхніх майбутніх поколінь [2].

Оскільки проблема сталого розвитку є досить важливою на теперішньому етапі розвитку людства, то в останні роки це поняття зазнало змін.

Загалом же під «сталим розвитком» розрізняють певний процес змін, що пов'язаний із задоволенням потреб людства у контексті збереження ресурсів для майбутніх поколінь під час врахування розвитку технологій, спрямуванні конвенцій у цьому напрямку, узгодженні всіх змін, що відбуваються для збереження довкілля [3, с. 49].

Для збереження природи, а, отже, і втілення концептуальних засад сталого розвитку в життя існує два шляхи. Перший з них передбачає зміну технологій на економічно зберігаючі, заміна використання первинних ресурсів на даних природою на вторинні ресурси, результати переробки сировини та відходів і т. д. Другий шлях полягає в обмеженні зростання населення планети, оскільки такий ріст тягне за собою низку проблем, таких як: споживацька, економічна, екологічна, соціальна тощо, що, у свою чергу, веде до виснаження ресурсів планети.

Концепція сталого розвитку включає два таких аспекти: матеріальний та особистісний. Перший полягає у збалансуванні можливостей та потреб людей з розрахунками на майбутнє. Другий – з розумінням людиною глобальних проблем та вихованням екологічної культури, а тому і свідомості.

Важливим етапом становлення концепції сталого розвитку стала конференція країн-учасників ООН у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Саме на ній завдання, які ставили перед собою держави, набули чітких меж у документах, розроблених та підписаних на цій конференції. Саме ця конференція підштовхнула держави до втілення в життя еколого- та ресурсозберігаючих технологій.

Але існують проблеми, які необхідно подолати на шляху становлення цієї концепції. До них можна віднести постійне збільшення впливу антропогенних факторів на навколишнє середовище, ріст населення планети та перенаселення певних регіонів, що тягне за собою постійну міграцію населення; постійне збільшення енергії на планеті, а тому і ріст споживацького виробництва; використання технологій у діяльності зі здешевленням продукції, що спричиняють забруднення довкілля.

Є чинники, які необхідно враховувати у процесі становлення концепції сталого розвитку. Це зв'язок теперішніх і майбутніх поколінь, економічна стійкість формування умов для розвитку особистості, наявність мотивації для досягнення цілей сталого розвитку. Перехід до сталого розвитку потребує скоординованих дій у всіх сферах життя суспільства, реальної переоцінки соціальних, економічних і екологічних інститутів держави. Найважливіше значення для створення методологічної і технологічної основи цих перетворень відводиться науці.

Формування ефективної системи пропаганди ідей сталого розвитку і створення відповідної системи виховання й навчання є одним з основних напрямків переходу України до концептуальних засад сталого роз-

виту. Освіта має бути зорієнтована на навчання та виховання людини, на формування умов щодо сталого розвитку. Для вирішення цієї проблеми слід зосередити увагу на забезпеченні сталого розвитку безпеки життєдіяльності через реалізацію концепції безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, концепції розвитку охорони праці в Україні.

У Концепції ООН про «Сталий людський розвиток» безпека праці розглядається як одна з основних (базисних) потреб людини, тому метою Концепції є створення умов для збалансованого безпечного існування нинішнього і майбутнього покоління. Забезпечення сталого розвитку у сфері безпеки та охорони праці може здійснюватися шляхом: впровадження міжнародних стандартів безпеки та охорони праці на підприємствах; поширення культури безпечної поведінки і підвищення відповідальності як роботодавців, так і працівників за дотримання вимог безпеки; здійснення заходів щодо оцінювання ризиків та управління ними; посилення державного контролю за дотриманням норм безпеки; проведення незалежного аудиту безпеки та охорони праці на виробничих об'єктах [4].

Для досягнення цієї мети необхідно змінити соціальне та техногенне середовище, в якому знаходиться людина. Зокрема, тут можна виділити такі аспекти:

1. Політика держави та її позиція й авторитет на міжнародній арені, зокрема, членство в таких організаціях, як ООН, ЮНЕСКО, а також поширення документів, що створюються цими організаціями, і на нашу країну.

2. Запровадження безвідходних технологій у всіх галузях промисловості, особливо у металургії, енергетиці, машинобудуванні з метою збереження екології, здоров'я людей та безпеки праці.

3. Забезпечення стабільного економічного розвитку як однієї зі складових концептуальних засад сталого розвитку.

Протягом тривалого часу було розроблено декілька навчальних програм з дисципліни «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці», які справедливо критикувалися. На вирішення цієї проблеми і було видано наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України разом з Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду № 969/922/216 від 21 жовтня 2010 року «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України [5]. Відповідно до цього наказу були запропоновані типові програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист».

Вищі навчальні заклади готують фахівців з охорони праці, від яких у майбутньому залежатиме дуже багато, зокрема і безпека праці. На цих

фахівців покладається велика відповідальність за збереження життя і здоров'я працівників, тому студентів необхідно забезпечити певною базою теоретичних знань та практичних навичок з охорони праці. Саме тому велика увага приділяється навчанню майбутніх спеціалістів реально оцінювати небезпечну ситуацію, вміти уникати її, або вчасно реагувати на неї. Для цього недостатньо використовувати вітчизняний досвід наук з питань безпеки, а й вивчати закордонні новітні технології виробництва, де велика увага приділяється питанням переробки відходів, розроблення нових джерел енергії, забезпечення громадян житлом, чистими продуктами харчування, питною водою тощо.

Важливим у викладанні навчальних дисциплін є форма подавання матеріалу. Вона повинна бути такою, щоб зацікавити студентів, оскільки саме так студенти здатні краще засвоїти матеріал. Людська цивілізація не стоїть на місці, а постійно розвивається. Трудова діяльність людини постійно змінюється, ускладнюється, вдосконалюються технології виробництва, знаряддя та засоби праці. Разом з цим змінюється навантаження на навколишнє середовище, що веде до виникнення глобальної небезпеки виснаження природних невідновлювальних ресурсів, забруднення навколишнього середовища.

Висновки. Україна підтримала Концепцію ООН «Про сталий розвиток», таким чином долучившись до процесу втілення засад сталого розвитку у життя. Наша країна може досягти цього за допомогою збалансованого використання ресурсів, розроблення та прийняття відповідних нормативно-правових актів, використання досвіду інших держав. І дуже важливим для здійснення цієї мети є освіта. Освіта та виховання з питань безпеки життєдіяльності, безпеки праці мають забезпечити формування цілісного знання і мислення, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, суспільства, держави, соціуму.

Список використаних джерел: 1. *Сталий розвиток і безпека: аспекти сполучення* / С. І. Дорогунцов, О. М. Ральчук. – К. : Знання України, 2002. – 34 с. 2. *Концепція переходу України до сталого розвитку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greenparty.ua/>. 3. *Устойчивое развитие: теорема, методология, практика* : учебник / под ред. проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Университетская книга, 2009. – С. 49. 4. *Садовенко А.* Сталий розвиток суспільства: [навчальний посібник] / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с. 5. *Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21 жовтня 2010 року. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com>.

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Г.О. Рейваховська, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.В. Скорик**, канд. пед. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

У процесі професійної підготовки фахівця з вищою освітою пріоритетом є розвиток особистості студента. Важливий вплив на особистісні якості студента має безпосередньо викладач. У процесі педагогічної взаємодії між викладачем і студентом встановлюються як ділові, так і міжособистісні взаємини. Їх співробітництво у реальних міжособистісних контактах і є тим соціальним середовищем, в якому відбувається становлення особистості спеціаліста з вищою освітою і подальший розвиток особистості. У педагогічній взаємодії кожен із них знаходить умови для власного особистісного зростання. Формою педагогічної взаємодії є спілкування – вербальне або невербальне. Професійно-педагогічне спілкування становить основу науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Всі основні форми організації навчального процесу (лекція, семінарське заняття, іспит та ін.), виховна робота та науково-методична діяльність у вищій школі пройняті цим складним і багатофункціональним соціально-психологічним явищем. Педагогічне спілкування є способом реалізації змісту, методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості студента. Ефективне педагогічне спілкування є одним із найголовніших аспектів професіоналізму і педагогічної майстерності викладача.

У процесі психолого-педагогічного вивчення особистості студента необхідно зрозуміти, які типи взаємин необхідно встановлювати.

Можна виділити різні рівні спілкування:

- високий – характеризується теплотою у взаєминах, взаєморозумінням, довірливістю;
- середній – займає середню позицію між розумінням і відчуженням;
- низький – характеризується відчуженістю, нерозумінням, ворожістю, холодністю, відсутністю взаємо-допомоги [1, с. 34].

Рівень спілкування безпосередньо пов'язаний з впливом педагога, який ґрунтується на оцінці особистості студента (Б.Г. Ананьєв).

Ці впливи можна поділити на два види:

- позитивні – схвалення, захоплення самостійності, похвала, гумор, прохання, порада та пропозиція;
- негативні – зауваження, глузування, іронія, докори, погрози, образи, причіпки.

Різні стилі комунікативної взаємодії породжують кілька моделей поведінки викладача у спілкуванні зі студентами на заняттях. Умовно їх можна позначити таким чином:

– Модель диктаторська ("Монблан") – викладач як би відсторонений від студентів, піднесений над ними, перебуваючи в царстві знань. Студенти – лише безлика маса слухачів. Особистісна взаємодія відсутня. Педагогічні функції зведені до інформаційного повідомлення. Наслідок: відсутність психологічного контакту, а звідси безініціативність і пасивність студентів.

– Модель неконтактні ("Китайська стіна") – близька за своїм психологічним змістом до першої. Різниця в тому, що між викладачем і студентами існує слабкий зворотній зв'язок через неочікуваний та ненавмисний бар'єр у спілкуванні. У ролі такого бар'єра можуть виступити відсутність бажання до співпраці з будь-якої сторони, інформаційний, а не діалоговий характер заняття; мимовільне підкреслення викладачем свого статусу, поблажливе ставлення до студентів. Наслідок: слабка взаємодія зі студентами, а з їхнього боку – байдуже ставлення до викладача.

– Модель диференційованої уваги ("Локатор") – заснована на виборчих відносинах зі студентами. Викладач орієнтований не на весь склад аудиторії, а лише на частину, припустимо, на талановитих або ж, навпаки, слабких, на лідерів або аутсайдерів. У спілкуванні він ніби ставить їх у становище своєрідних індикаторів, за якими орієнтується на настрої колективу, концентрує на них свою увагу. Однією з причин такої моделі спілкування на заняттях може бути невміння поєднувати індивідуалізацію навчання із фронтальним підходом. Наслідок: порушується цілісність акту взаємодії у системі викладач – колектив студентів, вона підмінюється фрагментарністю ситуативних контактів.

– Модель гіперрефлексна ("Тетерів") – полягає у тому, що викладач у спілкуванні ніби замкнений на собі: його мова здебільшого монологічна. Розмовляючи, він чує тільки самого себе і ніяк не реагує на слухачів. У діалозі опонентові неможливо вставити репліку, вона просто не буде сприйнята. Навіть у спільній трудовій діяльності такий викладач поглинений своїми ідеями й проявляє емоційну глухоту до оточуючих. Наслідок: практично відсутня взаємодія між студентами і викладачем, а навколо останнього утворюється поле психологічного вакууму. Сторони процесу спілкування істотно ізольовані один від одного, навчально-виховний вплив представлено формально.

– Модель гіперрефлексна ("Гамлет") – протилежна психологічній канві попередньої. Викладач стурбований не стільки змістовною стороною взаємодії, скільки тим, як він сприймається оточуючими. Міжособистісні відносини зводяться ним в абсолют, здобуваючи домінуюче значення для нього, викладач постійно сумнівається в дієвості своїх аргументів, у правильності вчинків, гостро реагує на нюанси психологі-

чної атмосфери викладачів, приймаючи їх на свій рахунок. Такий викладач подібний оголеному нерву. Наслідок: загострена соціально-психологічна чутливість викладача, що приводить до його неадекватних реакцій на репліки та дії аудиторії. У такій моделі поведінки не виключено, що кермо влади може виявитися в руках у студентів, а викладач займе підпорядковану позицію у відносинах.

– Модель негнучкого реагування ("Робот") – взаємини викладача зі студентами будуються за жорсткою програмою, де чітко витримуються цілі і завдання заняття, дидактично виправдані методичні прийоми, має місце бездоганна логіка викладу й аргументація фактів, відшліфовані міміка та жести, але викладач не володіє відчуттям мінливої ситуації спілкування. Ним не враховуються педагогічна дійсність, склад і психічний стан студентів, їх вікові й етнічні особливості. Ідеально сплановане і методично відпрацьоване заняття розбивається на рифах соціально-психологічної реальності, не досягаючи своєї мети. Наслідок: низький ефект педагогічної взаємодії.

– Модель авторитарна ("Я – сам") – навчально-виховний процес цілком фокусується на викладача. Він – головна і єдина дійова особа. Від нього виходять питання і відповіді, судження й аргументи. Практично відсутня творча взаємодія між ним і аудиторією. Одностороння активність викладача придушує всяку особисту ініціативу з боку студентів, які усвідомлюють себе лише як виконавців, чекають інструкцій до дії. До мінімуму знижується їх пізнавальна та громадська активність. Наслідок: виховується безініціативність тих, кого навчають, губиться творчий характер навчання, спотворюється мотиваційна сфера пізнавальної активності.

– Модель активної взаємодії ("Союз") – викладач постійно знаходиться в діалозі зі студентами, тримає їх у мажорному настрої, заохочує ініціативу, легко схоплює зміни в психологічному кліматі групи й гнучко реагує на них. Переважає стиль дружньої взаємодії зі збереженням рольової дистанції. Наслідок: якщо виникають навчальні, організаційні та етичні проблеми, то вони творчо вирішуються спільними зусиллями. Така модель найбільш продуктивна [2, с. 20–26].

Процес спілкування викладача зі студентами може складатися в двох крайніх варіантах: перший – взаєморозуміння, злагодженість виконання навчальної діяльності, розвиток здатності прогнозувати поведінку один одного; другий – розлади, відчуженість, нездатність зрозуміти і передбачати поведінку один одного, поява конфліктів.

Встановленню оптимального педагогічного спілкування на заняттях допомагає використання наступних комунікативних прийомів:

– прийоми профілактики та зняття блокуючих комунікативних афектів (комунікативної загальмованості, незручності, пригніченості, скутості, невпевненості у спілкуванні);

- прийоми надання комунікативної підтримки в процесі спілкування;
- прийоми ініціювання зустрічної навчально-пізнавальної активності студентів [3, с. 156].

У даний час необхідно здійснити перехід від інформаційно-пояснювального навчання студентів до діяльнісно-розвиваючого, що ґрунтується на самостійності студентів. Важливими стають не тільки засвоєні знання, а й способи мислення, розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу студента. Цього можна досягти тільки за умови демократизації взаємодії викладач-студент, інтерактивних методів навчання, руйнування штучних бар'єрів між викладачами і студентами.

Список використаних джерел: 1. *Подольак Л. Г.* Психологія вищої школи : навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подольак, В. І. Юрченко. – К. : ТОВ “Філі-студія”, 2006. – 320 с. 2. *Кузьміна Н. В.* Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н. В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 20-26. 3. *Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие / под ред. М. В. Булановой-Топорковой.* – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.

УДК 364-78

ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ПОСТРАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

М.В. Сидоренко, студ. гр. ДСРб-09117

Науковий керівник: **Л.Ф. Лєскова**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні все більше важливого значення набуває самоорганізація населення. В розвинених країнах Заходу саморганізація населення у вирішенні проблем відіграє не менш важливу роль, ніж допомога з боку держави. Самоорганізація – це можливість вирішувати свої проблеми та знаходити правильні шляхи, проявляючи активність у межах особистих можливостей. Саморганізація проявляється не тільки у створенні громад, спрямованих на захист своїх культурних, економічних, соціальних інтересів, а й утворення груп самодопомоги, які мають спільні проблеми та бажають їх вирішення. В Україні діяльність груп самодопомоги стала новим явищем з кінця 90-х років ХХ століття. Діяльність цих груп базується на основі взаємної участі їхніх членів у вирішенні проблем, обміні знаннями та досвідом. Участь у групі спрямована на досягнення таких цілей: вихід з ізоляції; набуття впевненості; можливість говорити про свої проблеми; знаходження друзів, які розуміють твої переживання та підтримку; можливість вивчити себе за допомогою інших; вміння навчитися обговорювати свої проблеми із сім'єю та друзями.

Варто зазначити, що діяльність соціальних служб орієнтована на захист груп населення, які знаходяться у стані ризику. Однак надання конкретних послуг різними спеціалістами та матеріальна підтримка

особи часто не є засобом вирішення її проблем. Досить часто основна проблема клієнтів соціальної служби полягає в середовищі, якому вони проживають і тих цінностях, які їм насаджуються. Вирішення однієї проблеми клієнта не є завжди виходом його із кризової ситуації взагалі, оскільки він може знову повернутись у той стан, з якого його намагались «витягнути» соціальні працівники. Тому важливим є створення і функціонування груп взаємодопомоги, де клієнти, які будуть мати спільні проблеми і бажають їх вирішити, зможуть постійно контактувати між собою, відкидати негативний досвід та саморозвиватися. Крім того, робота цих груп допоможе зекономити кошти соціальної установи і підвищити ефективність соціальних програм.

Оскільки розвиток груп самопомоги як інноваційної форми роботи покращує становище осіб, які потребують допомоги з боку держави, підвищує рівень їх інтеграції у суспільство, дозволяє їм самореалізуватися, то ця тема й нині є **актуальною**.

Мета статті полягає у визначенні сутності та форм груп самопомоги як інноваційної форми соціальної роботи.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Діяльність соціальних працівників, у першу чергу, спрямована на допомогу особам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Вони ознайомлюються з їх проблемами та приймають певні рішення. Однак ці рішення не завжди є результативними. Особа може деякий час нормально жити у суспільстві, однак згодом, якщо вона знову повернеться до причин, які зумовили її складну ситуацію, є певний ризик, що відбудеться рецидив ситуації. Для зменшення таких явищ соціальному працівнику доцільно буде формувати групи самопомоги, які будуть складатися з осіб із схожими проблемами, метою яких є вихід із стану кризи.

Групи самопомоги – це регулярні збори, що проводяться з метою обміну досвідом та моральної підтримки учасниками один одного. У групах обговорюються складні ситуації в житті учасників та варіанти їх вирішення. Група взаємодопомоги є співтовариством людей, які мають загальні теми або проблеми і збираються разом для взаємодопомоги і підтримки. Цілі груп взаємодопомоги можуть змінюватись залежно від конкретних потреб їх членів. Групи взаємодопомоги можуть бути групами підтримки, можуть надавати інформацію, пов'язану з проблемою, можуть бути групами з поліпшення свого становища. У цих групах всі рішення приймаються членами групи, а також учасники групи відповідають за її організацію. Це їхня основна відмінність від терапевтичних груп, де відповідальність за проведення й організацію лежить на соціальних працівниках.

Важлива відмінність подібних груп – це їх волонтерська основа. Як правило, участь у групі є безкоштовною і вся робота проводиться волонтерами – членами групи. У групах вітається доброзичлива атмосфера,

яка досягається неухильним дотриманням правил поведінки, які призначаються самими учасниками. Ці правила включають конфіденційність, взаємну повагу, право голосу та мовчання, неприйняття будь-якого прояву насильства чи нав'язування чужої думки.

Групи самопомоги направлені:

- на відреагування та обговорення минулого травматичного досвіду, а також можливого майбутнього;
- на мінімізацію негативного самосприйняття («це трапилось не лише зі мною»);
- на подолання кризових ситуацій (як психологічного, так і організаційного характеру);
- на формування групової згуртованості, збереження соціальної ідентичності;
- на надання комплексної соціально-психологічної підтримки [6].

Групи взаємодопомоги об'єднують певну кількість людей (від 6 до 20), які самостійно визначають напрями своєї діяльності, тематику й методи роботи групи, організують свої зустрічі з певною періодичністю (раз на тиждень, раз на місяць). На своїх засіданнях члени групи обговорюють проблеми, з якими стикаються, отримують полегшення, підтримку від інших учасників, усвідомлюють, що не лише вони мають подібні проблеми, набувають навичок усвідомлення своїх проблем і шляхів їх подолання.

Сучасний британський фахівець Аллан Браун вирізняє такі групи самопомоги, що діють у соціальній сфері:

- групи у сфері фізичного здоров'я (мають на меті задоволення потреб людей, які мають проблеми, пов'язані зі здоров'ям, чи доглядають за хворими родичами; до таких груп належать групи жінок, хворих на рак молочної залози, групи людей, які живуть з ВІЛ тощо);
- групи підтримки емоційного і психічного здоров'я, зорієнтовані на відновлення душевних сил; є елементом допоміжної психотерапії (прикладом можуть слугувати групи людей, хворих на шизофренію, або групи для дівчат-підлітків і жінок, які зазнали сексуального насильства);
- групи для батьків, котрі мають «проблемних» дітей (слугують підтримкою для сімей, де виховуються діти з фізичною інвалідністю, діти з труднощами в навчанні або делінквентною поведінкою);
- групи зміни поведінки (є активним засобом впливу на людей із різними формами залежності, наприклад групи анонімних алкоголіків чи наркоманів);
- групи життєвих змін (призначені для людей, яким необхідне пристосування до певних змін у житті, наприклад групи безробітних або людей похилого віку, які перенесли важку втрату);

– освітні групи (їх діяльність спрямована на організацію дозвілля, просвітництво, профілактику, прикладом можуть слугувати молодіжні дискусійні клуби тощо);

– групи самопомоги у соціальних службах (діють при денних центрах або стаціонарних закладах і мають на меті задоволення потреб своїх членів, представництво їхніх інтересів тощо) [1].

Найпоширенішими формами діяльності груп взаємодопомоги є дискусійні гуртки та власне взаємодопомога. Під час проведення груп можна використовувати «мозковий штурм», інформаційний блок (лекції, буклети), рольові ігри, ігри-диспути, роботу в парах, «акваріум» та інші методи, що застосовуються в груповій соціальній роботі.

Виділяють певні типові ознаки, що допомагають ідентифікувати групу як групу самопомоги:

- всі члени групи рівні у статусі;
- гнучка структура, що визначає її мобільність щодо надання допомоги;
- люди зі спільним життєвим досвідом, ситуацією чи проблемою збираються разом, щоб щось змінити;
- почуття причетності, бажання допомагати іншим і прагнення розділити з ними сьогодення та майбутнє;
- право прийняття рішень щодо діяльності групи належить тим, хто до неї входить, і засноване на принципі демократичності;
- навіть у разі існування ієрархії керівники не мають у своєму розпорядженні системи заохочень та санкцій, які є силовим засобом. Члени групи залишають її, коли вона перестає відповідати їхнім потребам;
- члени групи прямо чи опосередковано отримують користь від діяльності групи;
- діяльність часто викликана необхідністю протистояти ізольованості, дискримінації та іншому негативному ставленню спільноти до певної групи людей;
- різний рівень вияву потреби (участь у групі осіб, які прагнуть змін у своєму житті, й осіб, які вже активно працюють над досягненням цієї мети);
- віра у групові цінності, колективний ентузіазм, впевненість у можливості досягти бажаних змін;
- обмін інформацією про досвід і зміни, взаємодопомога;
- використання діяльності як конструктивного фактора, неминучої умови досягнення запланованих цілей.

Одна з найважливіших ознак груп самопомоги полягає у тому, що вони діють без участі професіоналів, хоча останні можуть бути залучені на етапі створення груп як консультанти, але ні в якому разі не як лідери. Соціальний працівник повинен брати участь у створенні групи взає-

модопомоги, щоб ділитися досвідом, співпрацювати й направляти клієнтів для участі в їхній роботі. Цінність такої форми підтримки полягає в тому, що фахівець сприяє зміні фокусу діяльності групи від зосередження на власних проблемах її членів через саморозвиток до зростання свідомості, коли учасники групи вчаться брати відповідальність за зміни; бути впевненими у власних силах, навчаючись вирішувати власні й колективні проблеми без допомоги фахівця [5].

Робота груп самопомоги включає спроби допомогти один одному вирішити проблеми здоров'я, зловживання алкоголем або проблеми психічного здоров'я (депресія, фобія тощо), а також такої гострої соціальної й особистісної проблеми, як самотність. Найбільш відомими є групи анонімних алкоголіків. Є й анонімні групи онкологічних і невротичних хворих, матерів наркоманів, засуджених, а також дітей, що постраждали від сексуального насильства, і багато ін.

Діяльність таких груп може мати терапевтичну, соціальну, освітню або дослідницьку спрямованість. Самопомога є альтернативою або доповненням існуючим службам охорони здоров'я і соціальної сфери, необхідною ланкою, що добудовує систему соціальної допомоги людині.

Самопомога в групах може розглядатися як елемент допоміжної психотерапії, відповідно до якої людина, виступаючи у ролі помічника, виявляє вміння знаходити рішення у важкій ситуації. Отримавши відповідні навички, навчившись бути помічником, людина поводить впевнено, висловлює свої емоції та думки, демонструє нові для неї зразки й моделі поведінки. Це може стати умовою переходу від учасника групи до учасника суспільства, що сприяє подоланню особистісних проблем і вихід із кризового стану.

Сьогодні в Україні такі групи набувають значного поширення. Так, восени 2012 року відбулася перша сесія Всеукраїнської школи самопомоги, організаторами якої були Ресурсний центр «ГУРТ» та БРГО «За життя без шкідливих звичок». Завдяки цій школі члени Вінницької обласної правозахисної організації «Джерело надії» мали чудову нагоду дізнатися про самопомогу, отримати методичку проведення груп самопомоги та їх ефективний вплив на особистісний розвиток людини [2].

Висновок. Таким чином, проаналізувавши вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Застосування груп самопомоги є новою формою у соціальній роботі, оскільки дозволяє навантаження на соціального працівника щодо клієнтів (відвести йому роль наглядача і керівника) та звернути увагу на інші проблеми й зменшити рівень витрат щодо допомоги цим клієнтам.

2. Метою застосування груп самопомоги є розвиток у клієнтів соціальних служб уміння об'єднуватись в групи та самостійно вирішувати свої проблеми за допомогою підтримки та взаємодії всередині групи.

3. Групи самодопомоги, як соціальна інновація, сприятимуть тому:
- що клієнти замість пасивних отримувачів державних допомог стануть активними учасниками вирішення своїх проблем;
 - клієнти збільшують комунікабельність, спрямовують свої зусилля на подолання проблем;
 - соціальні працівники стають кураторами таких груп, рівень навантаження на них зменшується;
 - життя клієнтів значно покращується, вони швидше адаптуються у суспільстві і позбуваються проблем.

Такі групи здатні допомогти змінити особистісні долі людей, а також їх оточуючий світ. Отже, «Хочеш змінити світ – почни з себе!».

Список використаних джерел: 1. Браун А. Групповая работа в Великобритании / А. Браун // Практика социальной работы. – Амстердам – К. : КМА, 1996. – 128 с. 2. Групи самодопомоги починають працювати на Вінниччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gurt.org.ua/recipes_success/15879/. 3. *Психологическая* енциклопедія / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1096 с. 4. *Соціальна* робота в Україні: перші кроки / під ред. В. Полтавця. – К. : КМ Академія, 2000. – 236 с. 5. *Соціальна* робота з людьми, які живуть з ВІЛ/Снідом : методичний посібник для проведення курсів підвищення кваліфікації / [Т. Семигіна, О. Банас, Н. Венедиктова та ін.] ; за ред. Т. В. Семигіної. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 620 с. 6. *Шахрай В. М.* Технології соціальної роботи : навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

УДК 351.83

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ»

К.М. Солоха, студ. гр. ДСР6-10118

Науковий керівник: **М.І. Борисенко**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Розроблення нового законопроекту зумовлене необхідністю удосконалення механізмів державного регулювання у сфері зайнятості населення відповідно до сучасних вимог соціально-економічного розвитку країни та приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами.

Закон України «Про зайнятість населення» спрямований на підтримку економічного зростання, як за рахунок реалізації інвестиційних проєктів, так і за рахунок стимулювання внутрішнього попиту.

Молодь, яка починає трудову діяльність, є найбільшим джерелом наповнення ринку праці робочою силою в нашій країні. В той же час, саме молоді працівники у віці до 35 років часто є неконкурентоспроможними на ринку праці. Тому молодь потребує належного забезпечення для задоволення життєвих потреб та реалізації своїх прав, гарантованих Конституцією України.

У статті 43 Конституції України сказано, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Важливе місце у реалізації права на працю відігравав Закон «Про зайнятість населення», який було прийнято 01.03.1991 Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки. Але з переходом до ринкових відносин увесь час змінювались потреби населення та можливості держави. Новий Закон України «Про зайнятість населення» було прийнято 05.07. 2012 року. Цей закон ставить за мету допомогти нинішній молоді з працевлаштуванням на початку трудової діяльності, забезпечити якомога кращі умови для підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Згідно з цим законом молодий працівник – громадянин України віком до 35 років, випускник професійно-технічного або вищого навчального закладу, який у шестимісячний строк після закінчення навчання працевлаштувався самостійно або за направленням навчального закладу чи територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення і трудової міграції та продовжує працювати протягом трьох років за кваліфікацією, яку він набув під час навчання, в тому числі незалежно від місця першого працевлаштування. Новий закон про зайнятість вирішує одну з основних проблем української молоді – отримання першого робочого місця.

Так, стаття 14 Закону України «Про зайнятість населення» до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, тобто отримання квоти, відносить молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу. Якби не одне "але" – розробники документа доповнили положення досі діючого законодавства одним застереженням – така гарантія поширюється лише протягом 3 місяців після закінчення або припинення навчання. Хоча, згідно з пунктом 1.4 Наказу Міністерства праці та соціальної політики «Про затвердження Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем» від 25.02.2008 № 82 першим робочим місцем з наданням роботодавцю дотації забезпечується молодь, яка звернулася до державної служби зайнятості не пізніше 6 місяців після закінчення навчального закладу (без врахуван-

ня періоду проходження строкової військової або альтернативної (невійськової) служби) та перебуває на обліку в державній службі зайнятості як безробітна.

Таким чином, виходить, що стаття 14 прийнятого закону лише звужила права випускників. Щоб це довести, варто звернутися до звичайної статистики, згідно з якою молодий українець витрачає на пошуки роботи щонайменше півроку. Тож відтепер молодим працівникам доведеться в авральному режимі протягом 3 місяців після закінчення навчального закладу з ранку до ночі займатися пошуками роботи. Лише в цьому разі вони матимуть принаймні якийсь незначний шанс реалізувати свої "права". Якщо ж молода людина вкладеться в ці строки, то цю норму можна вважати позитивною.

З прийняттям закону про зайнятість в дію вступила ще одна норма, яка визнає обов'язковою оплату стажування студентам ВНЗ і учням ПТУ, але передбачається можливість укладення договору про стажування, в якому роботодавець за згодою сторін може звільнитися від виплати заробітної плати в період стажування, а період проходження стажування заноситься до трудової книжки.

У статті 29 Закону України «Про зайнятість населення» зазначено таке:

1. Студенти вищих та учні професійно-технічних навчальних закладів, що здобули професію (кваліфікацію) за освітньо-кваліфікаційним рівнем "кваліфікований робітник", "молодший спеціаліст", "бакалавр", "спеціаліст" та продовжують навчатися на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні, мають право проходити стажування за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання на умовах, визначених договором про стажування у вільний від навчання час. Метою стажування є набуття досвіду з виконання професійних завдань та обов'язків, удосконалення професійних знань, умінь та навичок, вивчення та засвоєння нових технологій, техніки. Порядок укладення договору про стажування та типову форму договору затверджує Кабінет Міністрів України. Строк стажування за договором не може перевищувати шести місяців. Запис про проходження стажування роботодавець вносить до трудової книжки.

2. Стажування проводиться за індивідуальною програмою під керівництвом працівника підприємства, установи, організації, який має стаж роботи за відповідною професією (спеціальністю) не менш як три роки.

3. У разі, коли у період стажування особа, зазначена у частині першій цієї статті, виконує професійні роботи, підприємство, організація, установа за всі роботи, виконані відповідно до наданих завдань, здійснює виплату їй заробітної плати згідно з установленими системами оплати праці за нормами, розцінками, ставками (окладами) з урахуванням коефіцієнтів, доплат і надбавок.

4. Робота керівників стажування, призначених з числа працівників підприємства, організації, установи, може оплачуватися підприємством, організацією, установою за рахунок коштів, передбачених на підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів, додатково на строк стажування щомісяця у розмірах не менше 5 відсотків суми основної заробітної плати, яку вони отримують за основним місцем роботи.

5. Вищі та професійно-технічні навчальні заклади разом з роботодавцями сприяють студентам і учням у доступі до інформації про можливість стажування.

Таким чином, у новому законі є як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, студент може отримати досвід роботи за своєю спеціальністю та отримати трудовий стаж, з іншого боку, роботодавець може просто скористатись безкоштовною робочою силою, а по закінченню проходження стажування просто відмовить у прийнятті на роботу.

Ще одним покращенням становища молоді встановлене законом України "Про зайнятість населення" є підтримка молодих працівників, залучених до роботи у сільській місцевості. Так, згідно зі статтею 28, з метою залучення до роботи за відповідною професією (спеціальністю) в селах і селищах молодому працівнику, який уклав трудовий договір на строк не менш як три роки з підприємствами, установами та організаціями, що розташовані у таких населених пунктах, надається житло на строк його роботи та одноразова адресна допомога у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати за рахунок коштів Державного бюджету України у порядку та за переліком професій (спеціальностей), затверджених Кабінетом Міністрів України. У разі, якщо молодий працівник пропрацює в такому населеному пункті не менше десяти років, житло передається йому у власність.

Звичайно, це було б дуже непогано, якби така адресна допомога у 10-тикратному розмірі мінімальної зарплати, тобто 11 470 гривень, виплачувалася, але поки що ці кошти не закладені в державному бюджеті, тому ця норма носить виключно декларативний характер.

Проаналізувавши нову редакцію Закону України «Про зайнятість населення», можна говорити про те, що становище молоді повинно покращитися, але лише за умови, що всі норми, зазначені в законі, будуть належним чином виконуватись. Основними позитивними змінами є надання можливості студентам проходити стажування у період навчання та занесення цього періоду до трудової книжки. Велику роль також відіграє зміна становища молоді, яка бажає працювати у сільській місцевості, адже таким особам повинна надаватися адресна допомога в 10-ти кратному розмірі заробітної плати та тимчасове житло.

Список використаних джерел: 1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с. 2. Кодекс законів про

працю України від 10.12.1971 р. 3. *Про зайнятість населення* : Закон України // Відомості Верховної Ради, 1991. – № 14. 4. *Про зайнятість населення* : Закон України від 05.07.2012 р. 5. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття* : Закон України // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 72. 6. *Офіційний сайт "Українська правда"*. www.pravda.com.ua. 7. *Панченко О.* Закон о занятости даст льготы работодателям и должен помочь молодым [Электронный ресурс] / О. Панченко // Сегодня.ua-07.07.2012. – Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/news/14406141.html>.

УДК 364 - 78

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

А.О. Тацоха, студ. гр. СР-083

Науковий керівник: **Н.С. Левицька**, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Ідеї сталого розвитку з'явилися вже достатньо давно, а почали втілюватися в життя пересічного українця лише в останні роки. Важливість цих ідей полягає в тому, що нині Україна знаходиться на стадії перехідного суспільства та переживає глибоку еколого-економічну кризу. В Україні продовжує зберігатися екстенсивний тип розвитку економіки, що веде до нерационального використання природних ресурсів і деградації середовища існування людей, невідповідність між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу, технологічна відсталість та ін. Тому тривала невирішеність значних вище проблем не лише не узгоджується з конституційно визначеними гарантіями сталого розвитку і захисту, але й становить потенційну загрозу розвитку українського суспільства, його інтеграції до європейського та світового співтовариства [3, с. 70].

Україна ще у 2003 році намітила для себе цілі розвитку тисячоліття, погодившись таким чином сприяти сталості розвитку суспільства. Ми вбачаємо за мету цієї публікації охарактеризувати коло проблем, з якими зіштовхнулось українське суспільство на шляху впровадження ідей сталого розвитку суспільства.

Самі ідеї сталості розвитку суспільства для багатьох держав світу за останні 10-15 років набули концептуального значення. Відповідно до філософського, суспільного та еколого-економічного аспектів сталості розробляються стратегії розвитку населених пунктів, регіонів, держави; цільові програми; працюють університети над дослідженнями.

Для покращення ситуації необхідні реформи у сфері адміністративної та економічної децентралізації, фінансових ринків, системи соціальних послуг та участі громадян у процесі врядування та розвитку, а також необхідне відповідне фінансування, на яке, як ми знаємо, завжди не вистачає бюджетних коштів. Як наслідок, була розроблена концепція

сталого розвитку України – документ для підготовки відповідних відомчих законодавчих актів. Концепція – система поглядів на явища, тлумачення його положень, основна ідея теорії.

Сталий розвиток являє собою систему взаємопов'язаних елементів, до яких можна віднести чотири його складові: економічна, соціальна, культурна та екологічна. Кожна із зазначених складових є взаємозалежною від іншої, тобто вони являють собою певний ланцюг. Тому, ознайомившись і проаналізувавши всі чотири складові, можна виділити недоліки, які є загальними для всіх [3, с. 70].

До недоліків сталого розвитку можна віднести низький рівень поінформованості населення, коли не всі люди знають, що являє собою поняття «сталий розвиток» і як його можна застосувати, яким чином реалізувати.

Аналізуючи кожен складову щодо сфери освіти, можна виявити такий недолік – недостатнє висвітлення інформації як у навчальних закладах, так і в ЗМІ. І, дійсно, якщо розглядати сучасні новини, то нічого, що стосувалося б питань сталого розвитку, майже немає, а якщо і висвітлюється інформація, то несуттєво.

В економічній сфері взагалі ніхто не знає про проблеми соціальної роботи які потребують фінансової підтримки. Якщо розглядати поінформованість серед населення у сфері екології, то тут просвітницька робота також не проводиться, очисні та енергоощадні споруди не будуються [1, с. 132].

У 2004 році був прийнятий Закон України «Про соціальні послуги», в якому зазначені права, обов'язки громадян, соціальних працівників, а також визначені види послуг, які мають надаватися. Але на практиці люди не знають, на які послуги вони мають право; яким чином надаються; соціальні працівники (організації) не знають як пояснити, які послуги вони надають, не вміють зацікавлювати як людей, так і інвесторів.

Звісно ж, якщо виникає питання щодо поінформованості населення, то, як наслідок, це тягне за собою ще одну проблему – компетентність, тобто її відсутність в осіб, які втілюють у життя програми, проекти. До цієї проблеми відносять: неправильний розподіл коштів не від найнеобхіднішого, а навпаки (сфера економіки); невміння втілювати в життя плани, програми, бо це спричинено відсутністю спеціальної освіти (соціальна складова); люди не розуміють важливість збереження навколишнього середовища через незнання та невміння використовувати сучасні інновації у сфері енергозбереження та ін. Якщо з'являється проблема компетентності, то відразу виникає питання якісної освіти, яка на сьогодні потребує вдосконалення, фінансування, підтримки з боку держави [3, с. 70].

Якщо виникає проблема компетентності, то про яку тренінгову роботу, яка б сприяла формуванню вмінь, навичок можна говорити. Це спричинено, по-перше, нестачею коштів, для того щоб знайти спеціалістів, які б проводили ці тренінги, або щоб проводили їх самі працівники,

але грошей на навчання, перепідготовку немає; по-друге, це брак часу на проведення тренінгів, семінарів та іншої роботи.

Поряд з проблемою відсутності інформації, компетенції в тому чи іншому питанні, існує ще й фінансова (недостатнє фінансування як з боку держави, так і з боку інвесторів). З такого ланцюга випливає, що, дійсно, на сьогодні без фінансування того чи іншого проекту, ідеї неможлива їх подальша реалізація. Таке фінансування може бути недостатнім, тобто нестача коштів, недофінансування, а також і особистий пошук коштів – це все стосується економічної та соціальної сфери. Кошти використовуються не за призначенням (як приклад, прийнята програма, на яку виділяються кошти для її реалізації, але кошти не доходять). У сфері освіти також існують проблеми – це нестача коштів на випуск відповідної літератури, проектів, навчальних програм, які б висвітлювалися як в школі, так і ВНЗ [2, с. 135].

Отже, впровадження ідей сталого розвитку у зв'язку із сучасним розвитком суспільства, глобалізацією, станом промисловості та навколишнім середовищем є обов'язковим. І тому, проаналізувавши та ознайомившись з основними проблемами, які виникають у суспільстві, можна запропонувати такі рекомендації: формування відповідальної свідомості у людей, підтримка та збереження навколишнього середовища, в якому люди живуть, тобто має бути сформоване нове еколого-економічне мислення, без утвердження такого мислення серед найширших верств населення, не кажучи вже про управлінські кадри всіх рівнів, неможливо розраховувати на створення в нашій державі високоефективної, соціально орієнтованої економіки на сталий розвиток; якісне висвітлення інформації у ЗМІ; вдосконалення системи проведення моніторингу та оцінювання соціальних послуг; забезпечення підвищення статусу працівників соціальної сфери та запровадження механізму їх соціальної захищеності; вдосконалення та розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери; здійснення впливу на свідомість окремої особистості через ЗМІ; проведення лекцій, семінарів, тобто тренінгових занять для фахівців; періодичне проведення тестування, щоб перевірити рівень освіченості людей та інше.

Список використаних джерел: 1. *Гесць В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Гесць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с. 2. *Пасічник Т. В.* Проблеми науки / Т. В. Пасічник. – 2009. – 300 с. 3. *Сталий розвиток суспільства : конспект лекцій з дисципліни «Сталий розвиток суспільства»* / укл. Т. І. Сила, Н. С. Левицька. – Чернівці : ЧДТУ, 2012. – 146 с.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

М.О. Федорченко, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: Ю.М. Полтарескул, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Важливу роль у соціальній роботі відіграють інноваційні технології, завдання яких полягають у виробленні організаційних моделей рішень соціальних проблем, координація механізмів та їх реалізації. Поєднання визначеності та гнучкості, саме такі технології застосовуються для розвитку соціальної роботи, оскільки можуть забезпечити її довгострокові перспективи розвитку і функціональну насиченість.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі організація соціальної роботи відбувається під впливом існуючих соціальних проблем у суспільстві. В основному – це проблеми соціально-економічної та політичної нестабільності в сучасній Україні. Визначення найближчих і довгострокових програм вимагають інноваційних дій і широкого сучасного мислення, заснованого на інтеграції наук. Діяльність соціальної роботи повинна бути інноваційною на етапі її становлення, впровадження та розвитку [1].

Метою дослідження є вивчення проблем впровадження інноваційних соціальних технологій у соціальній роботі.

Під інновацією слід розуміти: нововведення в галузі техніки, технології, організації праці або управління, засноване на використанні досягнень науки і передового досвіду, яке забезпечує якісне підвищення ефективності виробничої системи чи якості продукції [2].

Поняття "соціальна інновація" можна визначити як свідомо організоване нововведення або нове явище у практиці соціальної роботи, що формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і що має за мету ефективні позитивні перетворення у соціальній сфері. Соціальні інновації різноманітні. Це насамперед пов'язано з різноманіттям явищ соціального життя.

Джерелами соціальних інновацій є зміни зовнішнього середовища, соціальні проблеми, що повсякчас виникають і які неможливо вирішити за допомогою традиційних методів, а також зміни потреб суспільства і його членів. Невирішеність тих або інших соціальних проблем дає імпульс до розроблення нових засобів і норм у соціальній сфері. Так були створені й одержали поширення "телефони довіри", за допомогою яких надається анонімна психологічна допомога людям у стресових ситуаціях. Так виникли соціальні притулки тощо.

Процес розвитку суспільства вимагає створення передумов для формування нових нетрадиційних компонентів у соціальній сфері, інноваційних

засобів соціальної діяльності, а нововведення є формою цього суспільного розвитку. Під інноваційним прогресом розуміють процес народження нової ідеї, її експериментальну апробацію, поширення та використання.

Впровадження інноваційних технологій в Україні залежить від багатьох факторів, які гальмують цей процес. Це і гострий дефіцит фінансування нововведення, і нестача професіональних кадрів, і перспектива скорочення робочих місць, і поширення безробіття в міру розвитку конкретного інноваційного процесу. Психологічні фактори гальмування обумовлені наявністю різноманітних психологічних бар'єрів інформаційного або світоглядного плану, коли йдеться про недостатню поінформованість щодо суті і цілей інновації або про ставлення до нововведень як до короткочасної кампанії. До причин, що стримують інновації, можна віднести консерватизм мислення, відсутність ініціативного і творчого підходу у вирішенні проблем соціальної сфери.

Ослабленню дії факторів гальмування за рахунок стимулювання творчості працівників сприяють такі механізми:

- створення умов для підтримки творчої атмосфери в організації;
- стимулювання інноваційної діяльності молодих працівників;
- регулярне проведення конкурсів-інновацій;
- матеріальна та моральна підтримка творчих працівників (заснування державних звань, премій, направлення на стажування до зарубіжних центрів тощо).

Інноваційні технології існують у двох формах: у вигляді програм, документів і як соціальні процеси, що реально відбуваються щодо цих програм. Розробленням інновацій у соціальній і організаційній сферах займаються спеціалісти, які володіють інформацією про цей об'єкт, а також практичними знаннями про те, що відбувається. Нововведення у соціальних службах є предметом наукових досліджень, що здійснюються за різними напрямками: дослідження програм, експериментальні соціальні нововведення, дослідження в галузі створення методик і моделей тощо [3].

Інноваційна практика завжди була складною і неоднозначною. Однак вирішення проблем, що наявні у сучасних умовах її розвитку і виражаються в майже повній розрегульованості і неадекватності соціальних механізмів здійснення інноваційних процесів, досить однозначно вимагає використання соціогуманітарного знання (як теоретичних конструкцій, так і конкретних методів дослідження різних соціальних явищ) як засоби оптимізації інноваційних процесів і побудови інноваційної діяльності на всіх рівнях. Це, у свою чергу, передбачає створення гнучкої, обґрунтованої системи наукового забезпечення нововведень, що враховує логіку та специфіку здійснення не тільки власне нововведення, а й особливості сприйняття, оцінювання, взаємоадаптації елементів соціальної системи, конкретних суб'єктів історичної дії до нових умов

життєдіяльності, а також експертно відслідковує можливі перспективи та наслідки реалізації конкретного нововведення [4].

Досягнення певних успіхів під час здійснення того чи іншого інноваційного процесу залежить від ступеня консервативності громадської думки, вплив якого може помітно прискорювати або, навпаки, уповільнювати введення конкретної інновації. У такому випадку дослідження та аналіз динаміки громадської думки щодо вже здійснених і потенційно можливих змін – завдання вивчення нововведень, орієнтована на можливість здійснити більш повний аналіз суперечностей і реально можливих конфліктів, пов'язаних з ним.

Одним із успішних прикладів інновацій у соціальній роботі є інноваційні технології роботи психологічної служби. Проаналізуємо програму та її ефективність.

Інформаційно-просвітницька програма «Сімейна розмова»

Зазначена програма впроваджується у Миколаївській області. Метою цієї програми є профілактика алкоголізму серед учнівської молоді. Провідними вітчизняними вченими, наркологами, психологами була створена система тренінгів, рольових ігор, навчальних семінарів, а також були розроблені рекомендації для роботи з батьками з попередження алкоголізму серед дітей. 30 шкільних психологів та педагогів-організаторів м. Миколаєва протягом півріччя проводили анкетування, заняття та тренінги для учнів та батьків, перевіряючи на практиці дієвість наукових розробок. Під час наради учасники апробації відмітили позитивні сторони запропонованої програми, а також внесли пропозиції щодо покращення її змісту. Зокрема, включення проекту «Сімейна розмова» до програми навчального курсу «Основи здоров'я», проведення спільних (батьки – діти) тренінгів, введення в школах «Години психолога». Підводячи перші підсумки впровадження проекту «Сімейна розмова» можна зазначити, що «інформаційно-просвітницька програма спрямована на формування нового типу поведінки підлітків, а це набагато складніший процес, ніж надання дітям певної інформації». Перед виконавцями проекту постало питання системного та змістовного підходу до впровадження цієї програми; розроблення моделей та інноваційних методів роботи щодо попередження дитячого алкоголізму. Загальний висновок свідчить про те, що науковцям і практикам вдалося запропонувати системі освіти ефективний спосіб впливу на вирішення проблеми. Експериментальна програма «Сімейна розмова» розроблена Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи за підтримки Національної академії педагогічних наук України, Міністерства освіти і науки, молоді і спорту, Всеукраїнської наркологічної асоціації [5].

Висновки. Проаналізувавши програму і висновки експертів можна зазначити, що проблемами впровадження інноваційних технологій соці-

альної роботи в Україні виступають такі головні фактори: соціальний (саме людський фактор) та економічний. Під соціальним фактором слід розуміти особливості української ментальності, це проявляється у небажанні, щоб інші втручалися у сварку чи проблеми сім'ї, специфіку виховання і стосунків у сім'ї, люди соромляться йти за допомогою до психолога. Економічний фактор дає про себе знати, коли програма є, але коштів на неї не виділено, тому це також є вагомим фактором впровадження інновацій у соціальній сфері. Підводячи підсумки, хотілось би зазначити, що інноваційні технології соціальної роботи є дієвими й ефективними при їх попередньому ретельному прорахунку і правильному професійному підході, а також підтримці з боку органів держаної влади.

Список використаних джерел: 1. *Александрова О. М.* Психологія соціальної роботи : навчальний посібник / О. М. Александрова. – СПб., 2005. 2. *Бахарєв В. В.* Типологія і соціальна діагностика девіантної поведінки молоді / В. В. Бахарєв, Н. С. Данакін. – Білгород : Вид-во БГТУ ім. В.Г. Шухова, 2009. – 580 с. 3. *Лукашевич М. П.* Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – 2-ге вид., доповн. і виправл. – К. : МАУП, 2003. – 168 с. 4. *Гневко В. А.* Регіональні проблеми інноваційного розвитку економіки / В. А. Гневко. – СПб., 2007. 5. *Матеріали* інформаційно-просвітницької програми «Сімейна розмова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moippo.mk.ua/attachments/article/664/>.

УДК 378.147

СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

О.В Холмецька, студ. гр. ДСР6-10117

Науковий керівник: **Н.С. Левицька**, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність теми. Сучасне суспільство є інформаційним, яке потребує активно й ефективно отримувати, інтерпретувати та використовувати накопичені знання, а це, у свою чергу, спонукає педагогів застосовувати новітні методи, що сприятимуть швидкому засвоєнню значної кількості необхідної інформації, активізувати творчий потенціал в учнів, студентів. Тому вибір технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, тактик навчання та стилю роботи викладача.

Сугестивна технологія відповідно до педагогічних технологій є засобом психологічного впливу на колектив, який навчається. Цей засіб, керуючись тими чи іншими реакціями чи процесами в організмі людини, викликає ефект розширення пізнавальних і репродуктивних можливостей особистості, що в цілому спричиняє інтенсифікацію навчального процесу, тому що сугестія — це форма емоційно-вербального керування різними психофізіологічними реакціями людини, що сприяє їх активності. Сугестивні технології допомагають застосувати саморегуляцію станів у здійсненні психокорекції педагогічних впливів особистості у про-

цесі навчання, а також опанувати тренінги спілкування та самоконтролю, розвинути творче самовираження [2].

Науковий ступінь розроблення. Засновником цієї методики є болгарський учений Г.К. Лозанов, який вважав, що це не тільки нова технологія навчання, а значно глибше явище – нова дидактично-психологічна система. Прихильниками використання методу навіювання у педагогіці були – Л. Гегечкори, Г. Китайгородська, С. Кравков, А. Макаренко, В. Омеляненко, В. Петрусинський, А. Токарський. Певною науковою базою стали дослідження діалогу у навчанні О. Бодалева, В. Ляудіса, А. Ковальова, Л. Петровської.

Метою публікації є розкриття сутності та змісту сугестивної технології у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу, появи нових технологій, різного роду перенавантажень та гострого дефіциту часу, тому людині необхідно правильно розпоряджатися своїми внутрішніми резервами, щоб залишатися активним членом цього суспільства. у цьому допоможе такий напрямок у навчанні, як сугестопедія, засновником, якого є болгарський лікар-психотерапевт Г.К. Лозанов. Він вважав, що цей напрямок є методикою прискореного вивчення різноманітних дисциплін (технологія для інтенсифікації процесу навчання). Учений запозичив з радянської психології уявлення про те, що кожний студент може вивчити предмет на однаковому рівні, разом з тим виділив три види сугестії, які використовуються у навчальному процесі для зняття різноманітних психологічних бар'єрів у студентів. А саме:

1) *психологічна сугестія*, за якої викладач, логічно подаючи матеріал, враховує психотерапевтичні, психологічні, та психогігієнічні фактори у процесі заняття;

2) *дидактична сугестія* – на занятті використовуються особливі методи для досягнення ефекту надзапам'ятовування (гіпермнезії);

3) *художньо-естетична сугестія* – викладач використовує різні арт-техніки (музику, живопис, елементи театру) задля емоційного впливу на студентів, що сприяє гармонійному засвоєнню матеріалу та психологічній релаксації.

Сугестивність – це нормальна властивість нервової системи, яка виявляється нерівномірно в кожному окремому випадку. А. М. Щукін зазначає, що сугестивність залежить від віку (чим молодше, тим вище), від статі (жінки більше схильні до навіювання), від інтелекту (з підвищенням рівня освіти сугестивність знижується) та інших чинників. За формою здійснення вчений виділяє:

– *аутосугестію (самонавіювання)*;

– *гетеросугестію (сугестивний вплив здійснюється ззовні)*. Цей вид навіювання є більш значимим, але його ефективність залежить від авто-

ритету суб'єкта сугестивного процесу. Тобто в такому випадку від викладача, який з перших хвилин роботи зі студентами повинен за допомогою вербальних і невербальних засобів зосередити їхню увагу й мимовільно «встановити» власний авторитет [4].

Метод сугестії не викликає дискомфорту, напруги і неприємних емоцій, навпаки – навчання на основі емоційного навіювання у стані неспання сприяє накопиченню знань, а також розкривається творчий потенціал і підвищується віра у власні сили, сприяє кращій соціалізації особистості.

Сугестивне навчання поліпшує пам'ять і сприяє прискоренню автоматизації у запам'ятовуванні нового навчального матеріалу завдяки ефекту відпочинку (відсутності відчуття напруги, попри концентрації уваги, завдяки впливу на підсвідомість), розкриває резерви цілісної особистості студента.

В основі сугестопедичного методу лежать такі принципи (за Г.К. Лозановим):

1) принцип радості і напруженості – передбачає відчуття радості від навчання, психічну релаксацію та ненапружену концентрацію уваги, пам'яті, що супроводжується розкриттям резервних глибин психіки учня;

2) принцип єдності свідомого, парасвідомого та інтегральної мозкової активації полягає в тому, що викладач цілеспрямовано використовує те, що потрапляє у центр свідомості та уваги студента, разом з тим певні елементи емоційної сфери особистості, мотивації, установки, інтереси, тобто те, що викликає парасвідому активність;

3) принцип сугестивного взаємозв'язку на рівні резервного комплексу означає, що навчальний процес повинен відбуватися на рівні невикористаних внутрішніх резервів студента.

Ці принципи слід реалізовувати одночасно, в єдності за допомогою дидактичних, психологічних і артистичних засобів.

Враховуючи вищезазначене, можна виділити такі наслідки такої системи навчання:

- інтенсифікація процесу навчання та підвищення рівня знань;
- скорочення часу щоденного навчання до 4 годин;
- метод звільняє від великих навантажень навчання вдома, що приводить до почуття емоційного та фізичного комфорту;
- має психотерапевтичний ефект [1].

Розкривши сутність сугестивної технології у процесі навчання, з'ясувалося, що цей метод підвищує не лише репродуктивний, а й творчий рівень засвоєння знань, умінь і навичок студентів. До того ж інтенсивне навчання вивільняє час та заощаджує сили для позанавчальної діяльності студентів, що сприяє їх соціалізації. Тобто, сугестопедагогіка руйнує установку на навчання як на тяжку працю і, використовуючи різні форми навіювання, забезпечує більшу впевненість у власних силах

і полегшує тому, хто навчається, перехід до самоосвіти – ще одного з новітніх методів освіти.

Список використаних джерел: 1. *Гончаров С. М.* Сугестивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу / С. М. Гончаров. – Рівне : НУВГП, 2008. 2. *Пальчевський С. С.* Сугестопедагогіка / С. С. Пальчевський. – РДГУ, 2002. 3. *Чарный Б. М.* Исследование возможности закрепления знаний хронологии с помощью психической саморегуляции / Б. М. Чарный // Взаимосвязь осознаваемых и неосознаваемых компонентов психики в педагогическом процессе. – Пермь : ПГПИ, 1989. 4. *Щукина А. Н.* Современные интенсивные методы и технологии обучения : учебное пособие / А. Н. Щукина. – М. : Филоматис, 2008.

УДК 378

СУПЕРЕЧНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

І.С. Шевченко, студ. гр. МСР-081

Науковий керівник: **Т.В. Скорик**, канд. пед. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається в контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури. З часу здобуття незалежності Україна визначила орієнтир на європейський освітній простір, однак приєдналася до Болонського процесу одна з останніх (травень 2005 р.). Як відомо, основною метою даного приєднання було створення єдиного освітнього простору шляхом формування таких складових, як кредитно-модульна система організації навчального процесу, стандарти якості освіти European Association for Quality Assurance in Higher Education та мобільність. Однак, і на сьогодні серед академічної спільноти немає чітких уявлень і єдності поглядів щодо Болонського процесу та його можливих наслідків для України. Чимало питань залишаються відкритими й спірними.

Науковим аналізом питань Болонського процесу і його запровадження у систему вищої освіти займалися А.М. Алексюк, В.І. Бондарь, В.М. Галузинський, М.Б. Євтух, О.Г. Мороз, а також праці О.І. Мельниченка-Козієвської, В.С. Журавського, А. Келлера тощо.

Історіографія питання (як національна, так і міжнародна) поділяється на дві нерівні частини. З одного боку, спрощений підхід до аналізу Болонських декларацій і підвищенні очікування щодо їх впровадження (переважає в Україні). З іншого – критичні публікації, які з'являються за кордоном все частіше [1]. В Україні таких робіт явно бракує [2].

Мета статті полягає у теоретичному окресленні головних загроз для системи національної вищої освіти, пов'язаних з Болонськими вимогами, виходячи з аналізу літератури другого напрямку.

По-перше, Болонські декларації не надали чітких продуманих настанов, особливо для країн Східної Європи, які відрізняються соціально-економічними та ментальними умовами розвитку від західноєвропейських; не врахували специфіку досвіду та надбань національної системи освіти. Двоциклова концепція недооцінювала фахові вимоги (інженерні, художні, мистецькі, медичні тощо) й ускладнювала чи шкодила їх імплементації. Ступені бакалавра та магістра залишаються кваліфікаціями академічними, а не професійними, і місце бакалавра на ринку праці остаточно не визначено. Також існує проблема диверсифікації програм за критеріями академічності та професійності [4]. Зараз в Україні пропонується післябакалаврська програма магістра наук та програма, що має умовну назву «спеціаліст», яка більше зорієнтована на практичну діяльність. Але даний рівень Болонським процесом не передбачений. Як вихід, існують наміри розробити 2 магістерські програми: магістр академічний і магістр професійного профілю, що буде відповідати рівню «сьогоднішніх спеціалістів».

По-друге, залишається невизначеною доля наукового ступеня доктора наук, оскільки в Україні зберігається радянська система присудження двох наукових ступенів: кандидата та доктора наук. І «сліпе іноземне наслідування» може зруйнувати систему освіти, що створювалася віками. Ступінь доктора наук як ступінь вищої наукової кваліфікації відіграє важливу роль у вітчизняній системі вищої освіти та науки. Зокрема, докторський ступінь є сходинкою до отримання вченого звання професора. Доктори наук є основними рецензентами наукових праць дисертантів. Скасування цього ступеня й зрівняння його з європейським доктором погіршить рівень підготовки молодих вчених, знизить їхню мотивацію щодо наукової діяльності, компетентності професорсько-викладацького складу. Отже, західноєвропейська та українська системи вищої освіти продовжують працювати у різних режимах, а практичні механізми їх погодження (а не копіювання) ще не напрацьовані [6].

По-третє, адаптація до європейських освітніх вимог веде до розмивання базових фундаментальних курсів. Особливо травматично це для гуманітарних дисциплін, оскільки в одній семінарській групі можуть бути студенти з різних курсів, спеціальностей, що веде до втрати логіки, послідовності, фундаментальності викладання. Відмовляючись від фундаментальності освіти, Україна може втратити специфіку та привабливість національної вищої школи, яку, незважаючи ні на що, цінують за кордоном за теоретичну підготовку, широкий кругозір випускників, здатність до підтримання на високому рівні розмови, достатньо високий змістовний рівень знань, дисципліну й організацію навчального процесу тощо. Можна послатися на думку керівника служби академічного обміну К.Франко: «Євросоюз тільки піднімається до сформованого в СНД рівня освітнього простору, який довів

світу свої плюси, а тепер зіштовхується з необхідністю повертатися до важко прогнозованих експериментів» [7].

По-четверте, Болонський процес в Україні пов'язують, у першу чергу, зі структурними змінами у ВНЗ: переходом на триступеневу освіту, введенням кредитно-модульної системи, курсів за вибором, зменшенням аудиторного навантаження студентів і т.ін. Але в центрі уваги Болонського процесу має знаходитися підвищення якості навчального процесу, а структурні перетворення є лише механізмами вирішення цієї проблеми. За світовими рейтингами якості вищої освіти перші позиції займають американські, а не європейські університети. Одна із стратегічних цілей Болонського процесу полягала в тому, щоб виправити такий стан речей. Країни, які стали на шлях цього процесу раніше за Україну, продовжують відчувати значні проблеми в освітній сфері. Елітні ВНЗ (Кембриджський університет, Паризький інститут політичних наук та ін.) взагалі відмовилися брати участь у Болонському процесі [5].

По-п'яте, поспішне впровадження готового шаблону освіти без відповідної адаптації здатне зруйнувати виховну й світоглядну складову національного навчально-виховного процесу, традиції його організації. Наприклад, у західних університетах студенти мають 60-80 письмових робіт за рік, що за наявності академічних цінностей, незалежного оцінювання, сприяє формуванню самостійного мислення через письмо. Наші студенти до подібної роботи недостатньо залучалися, навпаки звичними для нас були дискусії, живий діалог, вміння мислити й розмірковувати під час усних заліків і іспитів, особливо з гуманітарних дисциплін. Отже, механічне перенесення європейського досвіду у ВНЗ України може завдати зворотнього цілям Болонського процесу наслідку [3].

По-шосте, в Україні не спостерігалось цільового фінансування впровадження Болонських реформ. Це означало, що у ВНЗ величезний масив документації (розробка планів, програм, модулів, навчально-методичного забезпечення тощо) здійснювався за рахунок інтелектуального ресурсу, часу, можливо здоров'я, професорсько-викладацького складу, який залишався перевантажений поточною роботою [5].

По-сьоме, серйозною залишається проблема реформування ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації. У зв'язку з приєднанням до Болонського процесу їх місце та роль невизначені не лише в системі освіти України, але й у системі економіко-професійних відносин. До того ж, до цього часу ще не визначена стратегія їх модернізації [2].

По-восьме, незабезпеченість з правової точки зору впровадження Болонської системи суттєво уповільнює і ускладнює її апробацію. Відсутні нормативні документи, які б запроваджували ECTS в повному обсязі (інформаційні пакети, система оцінювання навчального навантаження в кредитах ECTS). Для забезпечення потрібної мобільності студентів в Україні відсутні сучасні закони про статус іноземних студентів і т. ін. [1].

Висновки. Багаторівневий і багатоаспектний характер процесу, що розвивається, дозволяє фіксувати в ньому суперечності різного порядку: як глибші, що виражають його засади, так і менш глибокі, які актуально сприймаються вже на поверхні. У контексті такого зіставлення характеризує Болонський процес А. Келлер в доповіді «Від Болоньї до Берліна. Перспективи Європейського простору вищої освіти», де особливо акцентує увагу саме на політичний характер Болонського процесу, апелюючи до якщо не практичної відсутності, то до значного відставання правового забезпечення процесу, наголошуючи, що ми маємо справу із заявами про наміри, які безперечно мають політичний вплив на національну політику в царині освіти країн-учасниць, але без обов'язкових правових документів [3]. Тож «проблемним» Болонський процес є принаймні з двох позицій: 1) взаємини між країнами-учасниками не підкріплені ніякими правовими претензіями або зобов'язаннями; 2) у країн-учасниць не існує жодних правових зобов'язань державних органів щодо реалізації його цілей [3].

Таким чином, недоречно поспішність у трактуванні і запровадженні окремих принципів Болонського процесу без достатньої підготовки, фінансового забезпечення та апробації можуть призвести до його фрагментарності, вибірковості, що не може дати позитивного сукупного ефекту. Сліпо копіювати положення Болонського процесу – означає втратити надбання та традиції вітчизняної вищої освіти. Своєрідність вітчизняної системи – наше надбання, яке слід зберегти. Отже, систему освіти потрібно модернізувати таким чином, щоб вона відповідала національним стандартам та потребам країни, перш за все, і в той же час не суперечила міжнародним стандартам.

Список використаних джерел: 1. *Charle C. et Charles Soulié (dir.). Les ravages de la «modernization» universitaire en Europe / C. Charle.* – Paris : Syllepse, 2007. – 260 p. 2. *Журавський В. С.* Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2002.– 200 с. 3. *Келлер А.* От Болоньи к Берлину. Перспективы Европейского пространства высшего образования : исследование, проведенное по заданию делегации Партии демократического социализма в Конфедеральной фракции Объединенных европейских левых / А. Келлер // Федер. Агентство по образованию, Упр. междунар. образования и сотрудничества, исслед. Центр проблем качества подгот. специалистов Моск. гос. ин-та стали и сплава. Новый Рос. ун-т, каф. систем. исслед. образования ; под нач. ред. В. И. Байденко. – М. : ИЦКПС, 2005. – С. 201-215. 4. *Козієвська О. І.* Європейська перспектива: українські реалії Болонського процесу / О. І. Козієвська // Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – С. 178-209. 5. *Маяцкий М.* От Болоньи до Болоньи, или туиковый процесс / М. Маяцкий // «Пушкин». – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://www.russ.ru/pushkin>. 6. *Мельниченко Т. Ю.* Сучасний стан і перспективи розвитку освітнього комплексу України в контексті Болонського процесу / Т. Ю. Мельниченко // Український географічний журнал. – 2006. – № 1. – С. 54-58. 7. *Січкаренко Г.* Впровадження структурних змін у вищій школі України в контексті Болонського процесу / Г. Січкаренко // Вища освіта України. – 2006. – Дод. 4. – С. 191-198.

АНАЛІЗ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Х.В. Шеремет, студ. гр. СР-083

Науковий керівник: **Н.С. Левицька**, асист. кафедри соціальної роботи
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність теми. Тенденції сучасних соціальних процесів, зміни світового соціально-політичного та економічного простору, трансформаційні процеси в самій Україні спричиняють нові соціальні ризики і збільшення соціальних груп, що не здатні самостійно подолати свої проблеми та потребують допомоги. Однією з таких тенденцій є зростання ролі інформації та комунікації у сучасному світі, поява нового типу нерівності – інформаційного. Це обумовлює науковий і практичний інтерес, з одного боку, до соціальної політики та інструментів її реалізації, з іншого – до управління комунікаціями. На сьогодні одним із пріоритетних напрямків державної соціальної політики в Україні є реформування системи надання соціальних послуг, в основі якого лежить наближення до потреб клієнтів та підвищення якості соціального обслуговування за допомогою створення нових форм відносин і взаємодії між різними учасниками на всіх рівнях функціонування цієї системи, що передбачає, перш за все, управління комунікативними процесами.

У вітчизняній науці проблемам вивчення спілкування і соціальної комунікації присвячені праці Л. Буєвої, Г. Булацького, М. Василика, В. Конечької, В. Коробейнікова, Н. Лисиці, Б. Паригіна, Г. Почепцова, Ю. Прилюка, Б. Родіонова, В. Соковніна, А. Соколова та ін.

Метою дослідження є комплексний аналіз комунікацій у системі надання соціальних послуг і розроблення організаційно-управлінського забезпечення вдосконалення комунікацій у системі надання соціальних послуг в умовах сучасного українського суспільства.

Зміст і завдання вітчизняної соціальної сфери постійно розширюються. Водночас трансформаційні процеси переходу до ринкової економіки, які нині переживає Україна, неадекватно сприймаються масовою свідомістю: реакцією на ускладнення соціально-економічної ситуації стають масові неврози, нігілізм, песимістичні настрої. Саме тому важливо розуміти та впливати на формування певних уявлень суспільства, ставлення громадян до соціальних проблем. Інформаційне забезпечення та рекламування діяльності установ і закладів соціальної сфери необхідне для того, щоб громадськість загалом і потенційні споживачі соціальних послуг, а також державні інституції, представники бізнесових структур, благодійних фондів і недержавних організацій знали зміст і наслідки реалізації державних і місцевих соціальних програм та проектів [1, с. 37]. Сьогодні можна вже

говорити про позитивну динаміку інформаційного забезпечення соціальних служб України. Зокрема, про прагнення створювати власні веб-сторінки, використовувати електронні розсилки та електронні бюлетені, проводити інформаційні кампанії, конкурси журналістів, відкривати інформаційні центри, громадські приймальні тощо.

Вітчизняні соціальні служби спрямовують свою діяльність з інформаційного забезпечення переважно:

- на інформування клієнтів, партнерів, співробітників;
- на створення внутрішньої системи управлінської комунікації та менеджмент інформаційних потоків;
- на формування громадської думки.

«Золоте правило комунікації» полягає в тому, що нову інформацію першими мають отримати співробітники служби (організації, установи), а вже потім – громадськість. Тому «внутрішня» комунікація не менш важлива, ніж комунікація «зовнішня» – з населенням чи певними групами осіб, іншими організаціями [6, с. 46].

Тому інформаційна політика у соціальній сфері має ґрунтуватися:

- на інформуванні ЗМІ про важливі заходи та зміни у соціальній політиці держави;
- на організації масових інформаційних кампаній, виробництві та розповсюдженні роз'яснювальних матеріалів;
- на роботі з запитами громадян та установ щодо виконання норм чинного законодавства та їх удосконалення;
- на проведенні досліджень, аналізу та моніторингу інформації з соціальних питань у друкованих і електронних ЗМІ та забезпеченні відповідальних осіб і підрозділів статистичними даними з аналізом і прогнозом;
- на забезпеченні внутрішньої та зовнішньої автоматизації (створення локальної електронної мережі, веб-сторінки, надання бібліотечних послуг).

Найкращим варіантом буде створення інформаційно-аналітичної служби чи прес-центру (хоча б у складі 2-3 осіб) [5, с. 77-82]. Тоді відповідальні особи забезпечуватимуть послідовність і системність у роботі з інформування громадськості та ЗМІ у соціальній сфері. Для цього варто приділяти увагу розробленню річного плану комунікативної політики.

У формуванні дієвих та взаємовигідних відносин соціальних організацій з громадськістю важлива роль належить ЗМІ, які допомагають донести інформацію до широкої аудиторії. Співпраця зі ЗМІ – необхідна складова роботи більшості соціальних служб та організацій. Налагодження партнерських відносин із ЗМІ має базуватися на упередженні ініціативи в спілкуванні [2, с. 173-196]. Міжорганізаційні комунікації у системі надання соціальних послуг на рівні територіальної громади характеризуються, з одного боку, декларуванням комунікантами спрямо-

ваності на співробітництво та спільну діяльність, з іншого – реальною комунікативною поведінкою, що характеризується активністю чи пасивністю. Носіями позитивних змін у системі надання соціальних послуг є організації, які займають активну комунікативну позицію, що виражається в активному пошуку ресурсів для надання соціальних послуг та максимального задоволення різних потреб своїх клієнтів через розширення партнерських відносин. У свою чергу, для організацій, що займають пасивну комунікативну позицію, характерне очікування допомоги (перш за все, матеріальної) та патерналістські настрої [4, с. 88-101].

У системі надання соціальних послуг на рівні територіальної громади відбуваються позитивні зміни та підвищення комунікативної активності суб'єктів соціального обслуговування. Можна відзначити зростання активності з боку органів місцевого управління, у зв'язку з чим втратила актуальність для недержавних організацій така проблема, як відсутність підтримки і бажання співпраці з боку держави й органів місцевого самоврядування; активно розвивається така форма взаємодії між місцевими органами влади та організаціями соціального обслуговування, як соціальне замовлення. Збільшилася активність самих організацій, що надають соціальні послуги.

Найменш ефективними у системі надання соціальних послуг на рівні територіальної громади є масові комунікації. Серед причин такої ситуації можна виокремити такі. По-перше, деякі організації навмисно не поширюють інформацію про себе та про свою діяльність, мотивуючи це тим, що не впораються з потоком. По-друге, засоби комунікації, що найчастіше обирають соціальні служби, є малоефективними та не забезпечують достатнього охоплення аудиторії – це найбільш дешеві і доступні з фінансового погляду засоби інформування громадськості. Як результат, потенційні клієнти, що потребують допомоги, не можуть її отримати через відсутність інформації про неї [7, с. 153]. Низький рівень поінформованості є притаманним не тільки громадськості, але й самим організаціям соціального обслуговування. Йдеться про брак інформації як про своїх потенційних клієнтів, так і про конкурси соціальних проєктів, умови участі в них тощо.

До основних напрямків удосконалення комунікацій у системі надання соціальних послуг виокремлюються: підвищення поінформованості та стимулювання комунікативної активності всіх учасників системи надання соціальних послуг, створення сприятливого комунікативного макро- та мікросередовища [5, с. 128].

Висновки. В умовах сучасного українського суспільства у системі надання соціальних послуг існують проблеми, які мають комунікативний характер, що актуалізує необхідність концептуалізації управління комунікативними процесами та розроблення організаційно-управлінського забез-

печення вдосконалення комунікацій. У роботі зазначено, що сучасний стан розвитку системи надання соціальних послуг характеризується тенденціями розширення її меж та зростанням ролі організацій недержавного сектору, що, врешті, дозволило обґрунтувати доцільність впровадження і розвитку інформаційних центрів як суб'єктів соціального обслуговування.

Список використаних джерел: 1. *Представництво* інтересів соціально вразливих дітей та сімей : навч. посібник / за ред. Т. В. Семигіної. – К. : Четверта хвиля, 2004. – 85 с. 2. *Семигіна Т.* Інформаційне забезпечення діяльності соціальних служб і організацій / Т. Семигіна // Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. В. Полтавця. – К. : КМ Академія, 2000. – С. 173-196. 3. *Семигіна Т.* Інформаційно-консультативні центри в системі соціального захисту населення / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 1. – С. 77-82. 4. *Семигіна Т.* Формування громадської думки щодо соціальних питань / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 2. – С. 88-101. 5. *Стратегія і тактика комунікації з громадськістю* : метод. посіб. / В. Г. Королько та ін. – К, 2003. – 173 с. 6. *Ткаченко М.* Формування громадської думки в галузі прав дитини із психіатричними діагнозами / М. Ткаченко, І. Король, Л. Ткаченко. – К. : Арктур-А, 1999. – 72 с. 7. *Як стати відомим* : практичний посібник із зв'язків з громадськістю для представників громадських та благодійних організацій / упор. О. Чередайко. – К. : КМ Академія, 2003. – 239 с.

УДК 364.4-022.326.5

THE FENOMENON OF STIGMA IN THE UKRAINIAN SOCIETY

O.O. Semenets, the student of the first course, group CP-124

Research supervisor: **T.I. Syła**, candidate of Psychological Sciences, assistant professor of the Chair of Social Work

English language supervisor: **T.O. Korogod**, senior teacher of the Chair in Philology
Chernihiv State Technological University

The social status of a person in any society is determined by their own system of markers. Social marking is selecting the individual from the society and opposing him to other members of the society, a complete or a partial rejection of him. The elements of the marking process in the society are the stigmatization, branding, labeling, stereotyping. The content of the social stigmatization is the reaction on any deviation from the norms of a particular society and the following fixing of these deviations with various symbolic forms – stigmas. The stigmatized condition is adopted by the person, becomes his necessary characteristic, determines his place and role in the society. Such stigmatization can result in discrimination, disadaptation and deviation of the people who deal with stigma.

The precise characteristic of the phenomenon of stigma is presented in the scientific studies of E. Goffman, who is considered to be the founder of theoretical stigmatization studies. He determines stigma as a sign of neglect or mistrust which dissociates a person from the others. According to his views, stigmatization is a process of selection of individuals among the others on the basis of certain unacceptable deviations from a norm with the purpose

of applying social sanctions. E. Goffman considers the type of the relationship between the shameful social characteristic and the stereotype – the expected attitude to it which implies failure to provide a proper social life due to the deprivation of the right of social recognition. His theory of the deviation reveals its two aspects: 1) behaviour and mindset of others against the carriers of stigma; 2) the reaction of people who are stigmatized. We refer drug addicted people, people with alcohol addiction, mentally ill people and other groups to the category of stigmatized. A great attention was paid to the researches related with the problem of women alcoholism (Lindbeck V.L., Copeland J., Schur E.M., Ridlon F.V. and others).

The formation of stigmas among youth is clearly traced on the example of attitude to drug addicted people. In Ukraine the problem of drug addiction on the one hand is mainly handled by the law enforcement authorities; on the other hand, it is dealt with by medical and rehabilitation establishments which are controlled by the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of family, Youth and Sports and by local authorities.

The purpose of the article is to analyze the content of the phenomenon of stigma based on the attitude to drug addicted people in the Ukrainian society and to characterize the main tasks of social practice during the rehabilitation period of drug addicted people.

The phenomenon of stigma has been observed throughout entire history of mankind. The concept of stigma in Ancient Greece meant the stamp on the slave's or criminal's body. The term "stygma" comes from the word of greek origin – stygma, which means a sign, stamp, tattoo, stain, mark. According to the sociological dictionary this term means 1. the sign of dishonor which is imposed on individual by other individuals or social groups – any negative sanction or disapproval of anyone's nonconformity. 2. the spontaneous use of moral norms which result in the isolation of the personality.

Drug addiction is a medical, a sociological and a psychological problem. And it should be considered in three aspects: medical, sociological and psychological ones. The sociological aspect of the drug addiction is to understand the complexity of relationships between the person who uses psychoactive substances and different levels of his social environment. The task of social workers at the stage preceding medical treatment provides prevention work with families of drug addicted people and their surroundings. On the post-medical stage the specialists of social work take part in differentiated programs of rehabilitation and reintegration of the patients. Usually at this stage the teams of social workers are formed. It should be noted that social work in narcology is on the initial stage of its development. We noticed that the process of formation of social rehabilitation programs had not been finished yet, as well as the formation of the role of specialists in the overall process of treatment and interaction with specialists of related specialities. The effective method of social work is social

rehabilitation which is aimed at restoring the individual and his effective functioning in the social environment after the appropriate treatment. Such work requires an individual approach and is aimed to prevent the transformation of a formed disease into its more severe stages. During the rehabilitation process social workers must follow five phases which are: 1) treatment; 2) rehabilitation; 3) preparation for life outside rehabilitation facilities; 4) return to society; 5) post treatment.

To solve the problem of our research we should thoroughly examine the ways of rehabilitation of drug addicted people. The sphere of rehabilitation of drug addicted people in Ukraine is somewhat separated from the initiatives of the state. In particular, there is still no separate law to regulate the field of rehabilitation of addicted people in Ukraine. From time to time, attempts are made to regulate this sphere of help through the law. However, nowadays there is only one legal requirement (legal document) for activities of rehabilitation. It is the Decision of Cabinet of Ministers of Ukraine “On the development of a network of resocialization centers for the drug addicted youth”. The document, “Your victory”, describes the organizational basis on which a rehabilitation center can work, but the specifics of the rehabilitation process, as well as the mechanism of controlling the quality of services, are omitted. This document is based on the official recognition of existing practice rather than being a source of norms and standards for it. That is why, although there are a great number of rehabilitation programs, they do not form a unified system. Generally, those addicted and their relatives form the group which is most interested in the development of this sphere. Legal regulation is not a source of practice in this case, but practice itself is in need of legal regulation.

There are a lot of rehabilitation centers in Ukraine that are separated from each other and do not use any general standard of activity. Until now, no professional association has been created to monitor these rehabilitation programs. We should mention that they differ not only in their form, but also in the vision of the best methods of helping the client. The most common are: the twelve-steps programs (the basic idea is one of giving one’s own will to a “higher power”), religious programs (based on scientifically proved methods of group and individual therapy).

A perfect model of a rehabilitation center or of a coordinated system of establishments is considered to be the one that includes all steps of the rehabilitation process: from the initial stage of detoxication on to therapy within the limits of a permanent establishment (including individual psychotherapy, group therapy, trainings, etc.), and, then, to the supporting counseling on the separate problems of life in a society (ambulatory help).

So the prevention of the drug addiction should be promoted not only in the context of curriculums and advertising, but at all levels. Social workers should act as coordinators in such activity and develop innovative programs while dealing with drug addicted people.

Literature: 1. *Заводенко Ю. С.* Методи і програми соціальної роботи з наркозалежними / Ю. С. Заводенко, Н. І. Тищенко // Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі : Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених. – Чернівці : Чернівці. держ. технол. ун-т, 2012. – 538 с. 2. *Шайдукова Л. К.* Феномен стигматизації в наркологічній практиці [Електронний ресурс] / Л. К. Шайдукова, М. В. Овсянникова. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-stigmatizatsii-v-narkologicheskoy-praktike>. 3. *Copeland J.* A qualitative study of barriers to formal treatment among women who self-managed change in addictive behaviors / J. Copeland // *Journal of Substance Abuse Treatment* 1997. – P. 183-190. 4. *Lindbeck V. L.* The Woman Alcoholic – Review of the Literature / V. L. Lindbeck // *International Journal of Addictions*. – 1972. – № 7(3). – P. 567-580. 5. *Ridlon F. V.* A Fallen Angel: The Status Insularity of the Female Alcoholic / F. V. Ridlon. – Lewisberg : Bucknell University press, 1988. – P. 89-115. 6. *Schur E. M.* Labeling Women Deviant: Gender, Stigma and social Control / E. M. Schur. – Philadelphia : Temple University Press, 1993.

УДК 364.4

THE WAYS OF IMPLEMENTING YOUTH POLICY IN UKRAINE

P.O. Skripnik, the student of the first course group CP-124

Research supervisor: **T.I. Syla**, candidate of Psychological Sciences, assistant professor of the Chair of Social Work

English language supervisor: **T.O. Korogod**, senior teacher of the Chair in Philology *Chernihiv State Technological University*

The modern pace of the society development is so high and complicated that we can't imagine our lives without a significant role of the state. The leading world tendencies are characterized by a special attention to youth and its problems, because the future of any society in a greater extent depends on it. Youth policy in a broader meaning is a programme maintenance of the future society.

The state youth policy in a democratic legal society foresees creating legal conditions and guarantees for social youth establishing and developing, its integration into all life spheres, its potentials and abilities realizing. That's why all countries in the world are directed at creating a social oriented and legal state. Its integral part and the most important mechanism of building Ukraine as a social state and forming it as a civil society is the state youth policy.

The issues of the state youth policy in Ukraine have not been studied enough. It is explained by the fact that Ukraine does not have a great experience of being an independent state. It results in insufficient number of normative documents concerning youth policy realizing. The main scientists who researched this problem were Yevgen Borodin, S. Lazor, M. Holovaty, M. Perepylytsa. The detailed study of Youth policy in Ukraine during the period 1991-2004 can be found in the works of Yevgen Borodin. He initiated researches that were connected with the correlation of juvenile legislation and social and humanitarian legislation in Ukraine. Especially he paid attention to forming network of governing structures and other establishments that deal with youth. Among them we can mention Patriotic upbringing centres,

informational and technical support centres of youth organizations, legal support centres. Sociological researches of implementing youth policy are organized by the State Institute of family and youth policy.

The aim of our research is to analyze the ways of implementing youth policy in Ukraine.

Youth policy is rooted deep into the centuries. Some authors believe it to have appeared in XVI century in Great Britain, others –in the XIX century in Germany. However, the 60-70 s of the XX century are generally recognized as the time when youth policy started its formation as a separate direction of the state activity in the western countries.

The notion “Youth policy of the society “ means the clearly and objective defined system of ideas, principles, theoretical statements concerning the place, the role and the youth perspectives in the society development, adopted in the legislative and normative acts and other documents and also the activity of the youth policy subjects concerning realization of the theoretical principles into reality in the interests of young people and the society in whole using the most effective means of these ideas.

The practical implementation of the state youth policy in any country is caused by many components where the leading ones are the character of the state, its possibilities of its political system, the specifics of social policy forming and realizing. The main models of the state youth policy are neoconservative (in the USA) where the country provides the help to those categories and groups of young people who need it and the social and democratic one where the country takes responsibility for solving all youth problems. In most countries youth policy has a three-level structure and is exercised at the state, regional and local levels. Among the majority of models of social policy we should mention the social and democratic model and the liberal model. The social – democratic model is based on the paternalistic principles of taking care about everybody and it appeals to the state that is expected to provide care. The Liberal model is opposite to the Social-Democratic one because it creates maximum possibilities for individual’s self realizing [2].

The Youth state policy of the independent Ukraine in fact started its formation in the last decade of the former USSR. The first document was the law “About the general principles of the state youth policy in the USSR “. Development and implementation of youth policy in Ukraine nowadays is based on the following basic principles:

- a) participation principle;
- b) equality and availability principle;
- c) guarantee principle;
- d) social compensation principle;
- e) priority principle;
- f) inheritance principle;

The social and economic situation nowadays makes our government realize it in such areas as:

- 1) Youth support in the area of education and upbringing;

- 2) Support of economic development of young families, provision of employment opportunities for youth;
- 3) Support of young people in difficult life situations;
- 4) Prevention of a social behavior and dangerous diseases; encouragement and adoption of healthy life styles;
- 5) Promotion of youth creative talents;
- 6) Support of non-governmental youth associations and organizations;
- 7) Housing policy;
- 8) Family policy;
- 9) Improvement of reproductive health of the young generation.

The basic laws that laid foundations of youth policy of independent Ukraine were the Declaration “ On General Principles of State Youth policy in Ukraine”(December 15, 1992), and the Laws of Ukraine “On Promoting Social Formation and Development of Youth in Ukraine”; “On Youth and Child Non-Governmental Organizations (December 1, 1998),” On Social Work with Children and Youth” (June 21, 2001), “On the Nationwide Program on Youth support for the period 2004-2008” (November 18, 2003).

To understand the ways of social policy implementation it is better to analyze it on the example of the activity of the district centre of social services for family, children and youth in Murovani Kurylivtsy (Vinnitsa region). One of its main tasks is to provide a social guidance and supervision on the behavior of children and youth who are convicted without deprivation of freedom and released from serving their sentence. Another aspect of its activity is also to provide the explanatory work with children from families that have complicated life circumstances concerning their further education in the educational establishments of different accreditation levels, there is a promotion to further studying in Mikhailivtsy professional agrarian lyceum, and also we observe a close cooperation with the district employment centre that deals with the problem of education and employment of non-adult people. It has become a good tradition to organize a competition of creativity and talents” Believe in yourself” among children with physical disabilities. The participants of this auction were 5 children. The winners in May 2012 took part in the regional creativity and talents festival “Believe in yourself” and presented their three works in the local Vinnitsy history museum .The example of another side of its activity was the creation of the rehabilitation camp ”The school of independent life” for invalids on the wheelchairs . In the aspect of realizing family programs there are 6 adopted families, where 10 children are upbrought and the only one children home of family type in the village Mikhailivtsy where 5 children are educated. In future there is a hope of providing a cooperation with social workers from the western countries.

So implementation of social policy in Ukraine needs a thorough training of social workers in collaboration with youth organizations. We think it to be

the first step of social work evolution .The next step will be directed at socialization of youth and renewal of the society.

Literature: 1. *Бородін Є. І.* Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991-2004 рр.) : монографія / Є. І. Бородін. – Дніпропетровськ : Герда, 2006. – 387 с. 2. *Кулік О.* Державна молодіжна політика в Україні: світовий і національний досвід формування та реалізації [Електронний ресурс] / О. Кулік. – Режим доступу : <http://lalak.org.ua/.../О.Кулік%20>.

Підсекція соціології, психології та педагогіки

УДК 347.77

ІЗ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Т.І. Верегільник, канд. техн. наук, професор
Черкаський державний технологічний університет

Навчальну дисципліну «Інтелектуальна власність» було запроваджено у вищих навчальних закладах (ВНЗ) III-IV рівнів акредитації незалежно від їх підпорядкування і форм власності наказом Міністерства освіти і науки від 20 жовтня 2004 року № 811. Згідно з цим наказом студенти, які навчаються за освітньо-професійними програмами спеціаліст і магістр, повинні вивчати навчальну дисципліну «Інтелектуальна власність» в обсязі 36 годин або 1 кредит по стандартам ECTS.

У Черкаському державному технологічному університеті 7 факультетів, 4 з яких мають технічний профіль, 2 факультети економічного напрямку і один гуманітарного. Заняття з навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» на всіх факультетах проводять викладачі, які практично не мають базової освіти у сфері інтелектуальної власності. В основному це економісти і юристи за фахом, які мають свідоцтво про підвищення кваліфікації державного зразку в обсязі 72-84 годин. Кафедра механіки, поліграфічних машин і технологій в особі завідувача кафедри має вищу базову освіту у сфері патентознавства, яку він здобув, навчаючись на денній формі навчання в Московському інституті патентознавства (1985-1986 рр.), також отримав свідоцтво про підвищення кваліфікації в державному інституті інтелектуальної власності (2010 р.). Це дало змогу йому проводити заняття на 3 факультетах технічного профілю з певною специфікою.

Тому метою роботи є специфіка викладання навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» для студентів технічного (інженерного) профілю.

Сучасний інженер повинен володіти не тільки глибокими знаннями у сфері науки і техніки, а також основами правової охорони інтелектуальної власності, не віддаючи свої науково-технічні рішення іншим через незнання методів їх оформлення, охорони і захисту. Недарма слово «інженер» походить від латинського «інженіум», що означає «здатність, винахідливість».

Нами було проведено аналіз більше 20 робочих програм навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» для різних напрямів підготовки студентів ВНЗ. Зміст цих програм базується на новому Цивільному кодексі України, який був прийнятий 16 січня 2003 року Верховною Радою України та набув чинності з 1 січня 2004 року.

Ми вважаємо, що робоча програма з інтелектуальної власності для студентів технічного профілю повинна містити не тільки правові питання, але й технічні. Тому ми пропонуємо новий зміст робочої програми навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» для студентів ВНЗ технічного профілю (табл.).

Таблиця

Зміст навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність»

Найменування тем, розділів	Загальна трудомісткість				
	Ауд. заняття (всього год.)	Лекції	Практ. заняття	Самост. робота	Вид. підсум. контр.
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Основні поняття інтелектуальної власності. Об'єкти охорони промислової власності. Об'єкти авторського права та суміжних прав	2	2	–	1	–
Тема 2. Винахід – процес технічної творчості. Виявлення технічних суперечностей. Психологічна інерція – бар'єр на шляху рішення винахідницьких задач. Евристичні методи підвищення творчої віддачі винахідника	3	2	1	–	–
Тема 3. Методи науково-технічної творчості. Прийоми і методи науково-технічної творчості. Мозковий шторм. Синектика. Морфологічний аналіз	4	2	2	2	–
Тема 4. Охорона і захист об'єктів промислової власності. Основні поняття і положення. Об'єкти винаходів і їх ознаки. Автори і володільці охоронних документів. Експертиза заявки і реєстрація патенту	2	2	–	1	–
Тема 5. Винахід (корисна модель) і їх ознаки. Умови (критерії) патентоспроможності. Опис винаходу (корисної моделі). Формула винаходу (корисної моделі). Оформлення матеріалів заявки на винахід (корисну модель)	4	2	2	–	–

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
Тема 6. Охорона і захист авторського права та суміжних прав. Об'єкти авторського права і суміжних прав. Оформлення заявки на державну реєстрацію прав авторів. Захист авторських і суміжних прав	3	2	1	2	–
Тема 7. Класифікація винаходів (корисних моделей). Принципи класифікації. Українська система класифікації. Міжнародна система класифікації. Національна патентна класифікація США	3	2	1	1	–
Тема 8. Промислові зразки і знаки для товарів і послуг. Оформлення заявки на промисловий зразок. Призначення і правова охорона знаків для товарів і послуг	2	1	1	–	–
Тема 9. Міжнародні угоди у сфері інтелектуальної власності. Паризька конвенція про охорону промислової власності. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Регіональні міжнародні організації з питань охорони інтелектуальної власності. Ліцензійні договори. Види ліцензій. Передавання ноу-хау	2	2	–	1	–
Тема 10. Патентні дослідження під час курсового і дипломного проектування. Методи і засоби патентного пошуку. Зміст та проведення іменного пошуку. Рекомендації щодо оформлення заявочних матеріалів на передбачені винаходи	3	1	2	–	–
Всього	28	18	10	8	Залік

У зв'язку з тим, що навчальні дисципліни «Основи науково-технічної творчості» та «Патентознавство» в більшості ВНЗ технічного профілю не вивчаються в межах підготовки спеціаліста і магістра, тому ми включили в робочу програму окремі розділи із вищеназваних дисциплін.

Висновки. Для успішного та корисного засвоєння лекційного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» студентам технічного профілю потрібно більше уваги приділяти вивченню таких основних розділів:

- методи пошуку нових технічних рішень;
- порядок складання та оформлення заявок на одержання охоронного документа на винахід та корисну модель;
- патентні дослідження під час курсового і дипломного проектування.

Список використаних джерел: 1. Антонов В. М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право / В. М. Антонов. – К. : КТН, 2006. – 520 с. 2. Веретільник Т. І. Особливості викладання навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність» для студентів вищих навчальних закладів технічного профілю / Т. І. Веретільник // Вісник Черкаського державного технологічного університету. – 2012. – № 3. – С. 91-93. 3. Кузнецов Ю. М. Патентознавство та авторське право : підручник / Ю. М. Кузнецов. – К. : Кондор, 2005. – 428 с.

4. Мікульонок І. О. Викладання основ інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах / І. О. Мікульонок // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 12. – С. 32-35. 5. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

УДК 531.01 (075)

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ТЕОРЕТИЧНОЇ МЕХАНІКИ

Т.І. Веретільник, канд. техн. наук, професор

Л.Д. Мисник, канд. техн. наук, доцент

Черкаський державний технологічний університет

Для побудови оптимальної методики проведення практичних занять з теоретичної механіки необхідно керуватися словами знаменитого вченого М.Е. Жуковського, який зазначив, що під час вивчення теоретичної механіки «...розум тих, хто вивчає часто схильний до формального розуміння...». Для уникнення цього Жуковський радить: «Геометричне тлумачення, перевага геометричного доведення над аналітичним, завжди приносить користь». Це особливо справедливо в умовах технічного вищого навчального закладу. Наочності у викладанні теоретичної механіки на лекціях і практичних заняттях повинна надаватися особлива увага.

У роботі ми зупинимось на методиці проведення занять з теоретичної (статики та динаміки), не торкаючись розгляду занять з кінематики. Кінематика, за висловом Жуковського, є «геометрія чотирьох вимірювань» і тому проведення практичних занять з кінематики майже не натрапляє на специфічні, властиві механіці труднощі, і мало чим відрізняється від занять з математики.

Під час розв'язування задач з теоретичної механіки (особливо динаміки) можна виділити два етапи, а саме – два завдання:

– аналіз поставленого технічного завдання, встановлення системи сил, початкових умов та інших чинників, далі пошук потрібної теореми чи закону, за допомогою яких задача може бути розв'язана і потім математичне формулювання поставленої задачі;

– розв'язок сформульованої задачі.

Основні акценти проведення практичного заняття

Вирішальну роль під час відбору тієї чи іншої методики проведення практичних занять та підбору задач відіграє час, який відведений на заняття. Якщо час вельми обмежений, або його просто мало, то зростає вага пояснень задачі викладачем біля дошки, і скорочується частка самостійного розв'язку завдань студентами.

При тому обмеженому часі, який надається навчальними планами на вивчення теоретичної механіки, можна рекомендувати, як достатньо перевірений, наступний порядок проведення практичного заняття:

- повідомлення теми заняття та коротка перевірка теоретичних знань студентів з цієї теми;
- постановка задачі з одночасним виконанням викладачем креслення на дошці; при потребі додаткові пояснення по суті задачі;
- самостійне розв'язування студентами задачі.

Якщо більшість студентів відчувають труднощі під час вирішення задачі, викладач може задавати питання, що спонукатиме до прийняття правильного розв'язку, а також можна дещо змінити умову задачі, спростивши її.

У процесі розв'язування задачі необхідно стежити за тим, щоб розрахунки велися за певною системою, і за записами можна було прослідкувати логіку їх рішень.

Під час розв'язування задач доцільним є практикування постановки додаткових питань, які не поставлено в умові задачі. Це допомагає всебічно розглянути її фізичну сутність.

Під час вивчення теоретичної механіки кожен студент протягом семестру виконує індивідуальну розрахунково-графічну роботу.

Основною формою контролю за роботою студентів на практичних заняттях є перевірка виконання індивідуальних завдань та проведення в аудиторіях контрольних робіт. Такі контрольні роботи проводяться по кожному модулю і включають, як правило, дві задачі та невелике теоретичне питання.

Варто використовувати під час проведення практичних завдань наочну допомогу, особливо моделі механізмів (еліптичні колеса, пару обертань та ін.), оскільки студентам зазвичай важко відтворити в уяві той чи інший вид руху, зокрема, наприклад, у них завжди викликає сумнів і подив можливість передачі обертання за допомогою еліптичних зубчатих коліс.

Висновки. З метою отримання найбільшого ефекту під час вивчення навчальної дисципліни потрібно встановити правильне співвідношення між годинами на читання лекцій та проведення практичних занять. Для теоретичної механіки оптимальним вважається співвідношення 1:1.

Доцільно для якісного засвоєння теоретичної механіки та надання студентам можливості краще планувати свій час, свою самостійну роботу, розробляти та доводити до відома академічних груп календарні плани вивчення дисципліни. У цих планах має бути вказано, які і коли будуть видані студентам індивідуальні завдання, які та в який час проводитимуться контрольні роботи та тестування.

Маючи перспективний план вивчення дисципліни, студенти зможуть ретельніше готуватись до практичних занять, тестувань та вчасно виконувати індивідуальні завдання. Викладач, працюючи за планом, регулярно проводить контроль знань студентів, що приводить до збільшення у них інтересу до навчання, посилення стимулів. Регулярний ко-

нтроль, своєчасна допомога і вплив перетворюється у реальне покращення успішності студентів, веде до підвищення результатів навчання.

Список використаних джерел: 1. *Веретільник Т. І.* Конспект лекцій з теоретичної механіки для студентів механічних, будівельних та приладобудівних спеціальностей. Ч. 3. Динаміка / Т. І. Веретільник, Л. Д. Мисник. – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – 124 с. 2. *Веретільник Т. І.* Конспект лекцій з теоретичної механіки для студентів механічних, будівельних та приладобудівельних спеціальностей. Ч. 1. Статика / Т. І. Веретільник, Б. А. Шеховцов, Л. Д. Мисник. – Черкаси : ЧДТУ, 2007. – 76 с. 3. *Веселовский И. Н.* Очерки по истории теоретической механики / И. Н. Веселовский. – М. : Высшая школа, 1974. – 288 с. 4. *Курсанов М. Н.* Решебник. Теоретическая механика / под ред. А. И. Кириллова. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2002. – 384 с. 5. *Сборник* научно-методических статей. Теоретическая механика / под редакцией академика МАН ВШ Ю. Г. Маргыненко. – М. : Издательство Московского университета, 2006. – Вып. 26. – 180 с.

УДК 159.923.35 (045)

НАРАТИВНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ

Ю.О. Дем'яненко, канд. психол. наук, доцент кафедри соціології і психології
соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Сформувавшись як окрема науково-практична галузь, соціальна робота постійно трансформує та вдосконалює моделі та методи своєї роботи. На сьогодні існує три групи теоретичних моделей соціальної роботи: психологічна, соціальна та біопсихосоціальна. Остання, на наш погляд, є найбільш доцільною, оскільки враховує всі аспекти суспільного життя індивіда, завдяки чому можливо надати комплексну різнопланову допомогу клієнту.

Серед психологічних моделей соціальної роботи прийнято розрізняти психодинамічну, когнітивно-біхевіористичну та гуманістичну. У межах останньої можна виділити нарративний напрямок, який дозволяє розглядати людину цілісно в контексті її соціальної взаємодії зі світом.

Наратив як метод дослідження виник у літературознавстві і згодом запозичився психологією. На початку минулого століття науковці все більше уваги починають приділяти дослідженням, пов'язаних з пошуком сенсу людського життя, призначенням, особливостям функціонування у системах „людина–людина” та „людина–суспільство”. Філософи нового покоління суперечать поглядам на індивіда як на річ. Вони повертаються до цілісного погляду на людину, розширюючи позицію єдності душі й тіла, введенням поняття єдності „індивіда–світу”. У їхньому розумінні люди не можуть існувати окремо від світу, так само, як і світ не існує окремо від людей. Відмова від вивчення людини методами наук природничого характеру дала поштовх для пошуку нових методів дослідження.

У наукових дослідженнях з психотерапії термін „наратив” також розуміється неоднозначно, а саме, як: а) розповідь людини про події свого життя, переповідання снів, фантазій; б) тематично єдина сюжетна лінія, що охоплює весь життєвий шлях людини; в) один із модусів психотерапевтичного дискурсу [1]. У лінгвістичних дослідженнях, присвячених безпосередньо психотерапевтичному дискурсу, наратив розглядається як один із засобів репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності упорядкованих речень, які передають часову послідовність подій завдяки цій упорядкованості [2].

Н.В. Чепелева зазначає, що дослідження текстів має велике значення, оскільки в них „зафіксована базова життєва концепція, через яку, як через „інтерпретаційний” фокус, переломлюються усі події та проблеми людини” [7, с. 487]. Таким чином, протягом свого існування людина конструює власні історії у формі оповідальних текстів – наративів, які можна розглядати як засоби типологізації особистості, в яких висвітлюються індивідуальні значення та зміст, які є носіями певної суб’єктивної картини світу автора.

Використання наративів у психологічних дослідженнях, на думку науковців, змушує чітко окреслювати межі психотерапевтичного наративу, визначити його критерії та ознаки. Це дозволяє відокремити його від інших видів текстів.

В автобіографії, як в одному із джерел знань про людину, певною мірою відображається вплив психологічного та соціального середовища, в якому існує людина. Крім того, автобіографія є суб’єктивним анамнезом життєвого шляху та психологічних особливостей особистості, що відіграє важливу роль, оскільки відображає внутрішню картину сприйняття світу досліджуваних.

Під час наративної терапії для роботи найчастіше використовуються автобіографічні наративи, оскільки вони розкривають актуальні для оповідача теми та сюжети. Так, наприклад, В. Франкл, вважає, що особистість розкривається у своїй біографії, відкриває для себе, своє „так-буття”, свою унікальну сутність у біографічному поясненні, не піддаючи прямому аналізу. Біографія для неї ніщо інше як пояснення себе у часі.

Автобіографічний метод вивчення особистості передбачає активне включення в роботу власного життєвого досвіду людини. Завдяки автобіографічним розповідям можна простежити зміну ставлення досліджуваного до власного життєвого досвіду. Дослідники акцентують увагу на тому, що автобіографія дає можливість не тільки різномірного аналізу тексту про розвиток особистості, але й різновекторного (психологічного, соціологічного, літературного) аналізу, залежно від мети, яку ставить перед собою дослідник. Так, В.В. Ніколаєва вважає, що завдяки автобіографічним методам „об’єктом дослідження є не тільки пацієнт, як такий, але

й уся та „соціальна ситуація розвитку”, котра склалась до часу дослідження і в якій розгортається життєдіяльність хворого” [5, с. 24].

Завдяки автобіографії свідомість виконує певні функції, які сприяють процесу усвідомлення. В.В. Нуркова виділяє такі:

- усвідомлення „Я-концепції” як засіб прийняття власної особистості;
- вибір цілей і тактик поведінки як умови ефективного функціонування особистості й прийняття власного досвіду;
- визначення інтервалів самоїдентичності як рефлексія людиною основних моментів особистого розвитку;
- самопізнання як шлях відкриття „закритих” та прийняття „травмуючих” подій власного життя;
- функція самовизначення, що полягає у формуванні життєвих стратегій, концепції життя;
- інтегральна функція автобіографічних текстів – створення цілісної історії власного життя [6].

Відповідно автобіографічний наратив структурує життя особистості, виконуючи певні функції. Дослідники виділяють такі:

- смислоутворювальну – направлена на усвідомлення, узгодження та впорядкування основних смислів буття, завдяки чому людина відчуває себе автором власного життя;
- конституювальну – дозволяє людині усвідомити себе, свій досвід і на основі власних та колективних уявлень скласти цілісну Я-концепцію;
- розвивальну – на основі уявлень про себе, усвідомлення, осмислення власного досвіду та завдяки засвоєнню базових наративів соціуму, особистість отримує можливість конструювати себе та своє життя, бачити його в перспективі;
- інтерпретуючу – оскільки наратив виступає у вигляді інтерпретаційних меж, які накладаються на осмислювану реальність;
- захисну – завдяки якій людина може відсторонитися від травмуючих подій, переживань, у ході оповідання і переоповідання „важких” історій [4, с. 30].

Соціальний працівник у своїй роботі часто стикається з групами клієнтів, у поведінці яких проявляються ознаки соціальної дезадаптації – втрата власної ідентичності, розгубленість, зміна норм поведінки. У такому випадку необхідна активізація психологічних процесів, направлених на ресоціалізацію: ціннісну переорієнтацію, формування механізму соціально позитивного цілепокладання, створення міцних позитивних соціальних стереотипів. У цьому випадку доцільно використовувати наративні методи роботи, які дають можливість об’єктувати життєві концепції, установки, мотиви, інші утворення особистості, фокусуючи увагу на здатність індивіда впливати на своє життя, формуючи авторську позицію до історій власного життя.

Використовуючи у своїй роботі нарративні методики, соціальний працівник повинен виходити з розуміння того, що “поведінка людини, ситуація, в якій вона опинилась, (точніше, її інтерпретація), задаються, насамперед, мовою як важливого атрибуту культури. Саме означування реальності, тобто заміщення її певними культурнозаданими схемами, дає можливість не лише обдумувати, осмислювати те, що відбувається, аналізувати й переживати ті чи інші події, але й впорядкування їх, створюючи для себе нову психічну реальність, новий досвід” [8].

Висновки. Виходячи з вищезначеного, нарративний метод можна вважати ефективним засобом вирішення проблем, пов’язаних із соціальною дезадаптацією людей та спільнот. Завдяки роботі з текстами та в ході розповіді своєї історії клієнти соціальної роботи осмислюють та переосмислюють власні життєві історії, пояснюючи смисли, цінності, мрії, наміри, формуючи безпечну територію ідентичності, змінюючи своє життя в бажаний бік.

Список використаних джерел: 1. *Калмыкова Е. С.* Нарратив в психотерапии: рассказы пациентов о личной истории (часть II) [Электронный ресурс] / Е. С. Калмыкова, Э. Мергенталер // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 2. – Режим доступа : <http://psyjournal.ru/j3p/pap.php?id=200020201>. 2. *Калмыкова Е. С.* Об одном методе анализа индивидуального сознания / Е. С. Калмыкова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15, № 3. – С. 28-41. 3. *Максименко С. Д.* Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии) / С. Д. Максименко. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 320 с. 4. *Нарративні психотехнології* / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцул]. – К. : Главник, 2007. – 144 с. (Серія «Психол. інструментарій»). 5. *Николаева В. В.* Влияние хронической болезни на психику. Психологическое исследование / В. В. Николаева. – М. : Издательство Московского университета, 1987. – 168 с. 6. *Нуркова В. В.* Автобиографическая память как проблема психологического исследования / В. В. Нуркова // Психологический журнал. – 1996. – № 2. – С. 16-29. 7. *Чепелева Н. В.* Нарратив как средство интерпретации личного опыта / Н. В. Чепелева // Психология на перетині тисячоліть. П’яті костюківські читання. – 1998. – Т. 3. – С. 484-497. 8. *Чепелева Н. В.* Методологические основы исследования личности в контексте постнеклассической психологии [Электронный ресурс] / Н. В. Чепелева. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpip/2/2010_6/st2.pdf.

УДК 159.923

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

М.Є. Лещенко, ст. викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

У широкому розумінні цього слова поняття соціалізація означає розвиток людини як соціальної істоти, становлення її як особистості. По суті, соціалізація – це процес входження індивідів у суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей за допомогою виховання та навчіння.

Соціалізація належить до універсальних процесів, пов'язаних зі становленням людини та суспільства і, отже, притаманних будь-яким культурам [2, с. 17].

Соціалізація стосується процесів, завдяки яким люди навчаються жити сумісно й ефективно взаємодіяти один з одним, а також якостей, яких індивід набуває в цьому процесі.

Актуальність теми зумовлена тим, що знання закономірностей та механізмів процесу соціалізації особистості потрібно для створення методологічних засад організації системи виховання, яка здатна була б у ситуації швидких соціальних змін управляти умовами формування особистості як тими формами діяльності, в які включається людина на основі потреб соціально-економічного розвитку суспільства та потреб самореалізації особистості у процесі освоєння будь-яких сфер людської життєдіяльності [3, с. 184].

Процес соціалізації особистості має 3 складові:

1) соціальна адаптація – пристосування індивіда до соціально-економічних умов, рольових функцій, соціальних норм, груп і організацій, що виступають як середовище його життєдіяльності;

2) інтеріоризація – процес включення (вбирання в себе) соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини. Характер переходу соціальних цінностей і норм до внутрішнього „Я” обумовлений структурою конкретної людини, сформованої попереднім досвідом;

3) екстеріоризація – процес впливу особистості на соціальне середовище.

Спираючись на принцип діяльнісної сутності людини, її професійної активності, Г.А. Андрєєва визначає соціалізацію як двосторонній процес, який включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду завдяки входженню в соціальне середовище, а з другого – активне відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище [1, с. 276]. Саме це визначення соціалізації стало найбільш поширеним у вітчизняній соціальній психології. Отже, з погляду принципу діяльності соціалізація – це процес взаємодії індивіда і суспільства, наслідком якого є конкретно історична форма їх соціальності. Соціальність індивіда – це завжди конкретно історичне явище, бо його основою є конкретно історичні умови діяльності, які пред'являють свої вимоги до змісту і направленості якостей і властивостей індивідів.

Соціалізація як активне входження людини в систему соціальних відносин відбувається як розширення, примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Отже, зміст соціалізації визначається, з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів, з іншого – ставленням індивіда до всього цього.

В цьому плані процес соціалізації можна охарактеризувати як поступове розширення індивідом, завдяки набуттю соціального досвіду, сфери його спілкування і діяльності, як процес розвитку саморегуляції і становлення самосвідомості та активної життєвої позиції.

Зміст соціалізації залежить від такого важливого параметра, як соціальні інститути – системи спеціально створених або таких, що природно склалися, установ і органів, функціонування яких спрямоване на розвиток індивідів, насамперед завдяки освіті і вихованню. До них належать сім'я, дошкільні установи, школа, неформальні групи, офіційні організації тощо. Ефективність соціалізації зумовлюється їх моральним, культурним та економічним станом.

Інститути соціалізації – це відносно стійкі типи і форми соціальної практики, завдяки яким організується процес соціалізації особистості в межах соціальної системи суспільства. Функціонування цих інститутів визначається, по-перше, системою норм, які регулюють певну поведінку індивіда; по-друге, наявністю засобів і умов, що забезпечують успішне виконання нормативних наказів і здійснення соціального контролю; по-третє, інтеграцією інституту в соціально-політичні, ідеологічні і ціннісні структури суспільства, що дозволяє узаконити формально-правову основу функціонування того чи іншого інституту.

Соціалізація – це результат взаємодії численних обставин. Саме їх сукупний вплив вимагає від людини певної поведінки й активності. Обставини, за яких створюються умови для перебігу процесів соціалізації, називаються чинниками соціалізації.

У вітчизняній і зарубіжній науці існують різні класифікації чинників соціалізації. А.В. Мудрик виокремлює три групи чинників соціалізації:

- 1) макрочинники (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава);
- 2) мезочинники (етнос; місце і тип поселення – регіон, село, місто; засоби масової комунікації – радіо, телебачення, газети тощо);
- 3) мікрочинники (сім'я, групи ровесників, навчальні, професійні, громадські групи тощо).

Хоча поняття „соціалізація” за своїм обсягом збігається з поняттям „виховання”, коли останнє розуміється в широкому сенсі, проте ці поняття відрізняються за своїм змістом. У понятті „виховання” акцентується увага на ролі зовнішнього впливу у розвитку особистості, мається на увазі відтінок односторонності. В понятті „соціалізація” підкреслюється двосторонність процесу, взаємодія індивіда і соціальних умов життя людини і суспільства, внаслідок чого відбувається розвиток як окремої людини, так і людства в цілому.

Багатьма дослідниками поняття соціалізації розуміється як адаптація.

Соціальне пристосування є важливим елементом соціалізації, адже входження людини до будь-якої спільноти обов'язково пов'язане з пев-

ною соціально-психологічною адаптацією. Проте сама адаптація невіддільна від своєї протилежності – активності, вибіркового творчого ставлення особистості до середовища.

Успішною соціалізацією може вважатися ефективна адаптація людини до суспільства й одночасно здатність певною мірою протистояти суспільству, тому що заважає її саморозвитку і самоствердженню. Таким чином, у самому процесі соціалізації закладено внутрішній конфлікт між мірою ідентифікації людини з суспільством і мірою уособлення її в суспільстві. Під час порушення цього балансу можливі два варіанти „жертв соціалізації”: конформіст і правопорушник, девіант [3, с. 192]. З погляду соціалізації конформістом можна вважати людину, яка повністю адаптована в суспільстві і не здатна протистояти йому. Протилежним представником цієї позиції можна вважати людину, не адаптовану в суспільстві, яка протистоїть суспільству.

Соціалізація, будучи складним, діалектичним цілісним процесом розвитку і саморозвитку, постає як єдність двох суперечливих сторін. Не засвоївши умов середовища, не утвердивши себе в ньому, не можна активно впливати на нього. Разом з тим засвоєння соціального досвіду не можливе без індивідуальної активності самої людини в різних сферах діяльності.

Отже, соціалізація є надзвичайно важливим процесом як для суспільства, так і для окремих людей зокрема. В ході його не тільки людина набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності в суспільстві, але й відбувається становлення всього соціального досвіду, тобто світу людини. Соціалізація забезпечує спадкоємність історичного розвитку. Несоціалізованих людей не буває. Асоціальна поведінка – результат упущень в ході соціалізації. Але, оскільки соціалізація включає в себе процес освоєння соціальних норм, традицій, звичаїв, цінностей, то, в цілому, соціалізація – процес суперечливий, тому що норми суспільства не всі сприймають однаково, по-різному підтримуються більшістю, бо не існує одного для всіх поняття справедливості, „добра” і „зла”.

Коли норми суспільства однаково сприймають переважна більшість людей, то тоді ми можемо говорити, що ця меншість – це непристосовані, асоціальні індивіди. В сучасному суспільстві існує проблема розбіжності соціальних норм, цінностей, моралі і моральності, які притаманні різним верствам населення і різним соціальним групам. А якщо суспільство ділиться навпіл по прийняттю соціальних норм, моралі тощо, тоді вже ми можемо говорити про проблему соціалізації.

Сучасній особистості необхідно все більше часу для адаптації та інтеріоризації існуючих норм та правил суспільного життя. Ще однією проблемою сучасного процесу соціалізації є проблема освіти та виховання підростаючої особистості. Складність та динаміка процесу соці-

лізації вимагають максимальної гармонізації рис особистості в процесі соціального розвитку, припускає єдність протилежних начал. Якщо така гармонізація не можлива, то необхідна принаймні компенсація слабо виражених або надмірно домінуючих якостей. Сучасній людині необхідно знати свої достоїнства і недоліки, оскільки вони є найважливішими умовами його продуктивної життєдіяльності. І в цьому випадку як раз і проявляється суперечливий характер соціалізації.

Список використаних джерел: 1. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – С. 171-186. 2. Лавриненко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриненко. – К. : Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444 с. 3. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. – К., 2005.

УДК 159.9

ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО АБО МИТНОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ю.В. Лігошенко, викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Процеси глобалізації світової економіки, загроза міжнародного тероризму, техногенної катастрофи вимагають об'єднання зусиль та чіткої скоординованості міжнародної політики. Одним із ключових питань, що вивчає зміни, які відбуваються в сучасному світі, тенденції економічної та соціально-політичної сфери, є питання інтеграції, що є проявом фундаментальних змін у світі. У сучасних умовах глобальних змін, збільшення конкуренції та взаємозалежності держав, участь у вдалих міжнародних інтеграційних відносинах є основою збереження та реалізації власної державності.

Мета статті – проаналізувати позитивні та негативні наслідки підписання угод між ЄС та МС для України.

Поняття «інтеграція», як і сам процес з'явилося у політичному словнику в 20-х роках минулого століття, його засновниками вважають німецьких учених Р. Шмед, Х. Кельзен, Д. Шиндлер. Під цим терміном вони розуміли певну цілісність, структуру, вдосконалення. Інтеграція означає різні форми міжнародної співпраці, що охоплює, перш за все, такі сфери міжнародних відносин як економіка, техніка, міжнародні організації, озброєння.

Основними формами економічної інтеграції є:

1. Зона вільної торгівлі. Основний зміст полягає у відміні мита між державами-учасницями інтеграційної групи.
2. Митний союз – уніфікація мита по відношенню до третіх держав.

3. Спільний ринок – лібералізація руху ресурсів (капіталів, робочої сили та ін.) між державами – учасницями інтеграційної групи.

4. Економічний союз – координація та уніфікація внутрішньоекономічної політики держав-учасників, у тому числі перехід на єдину валюту.

Найпростішими і найбільш поширеними формами економічної інтеграції є зона вільної торгівлі та митний союз. Зона вільної торгівлі підсилює конкуренцію на внутрішньому ринку між національним та зарубіжним виробником товарів, що, з одного боку, збільшує ймовірність банкрутства, а з іншого – стимулом для вдосконалення. Відміна мита і нетарифних обмежень стосується, як правило, промислових товарів, а по відношенню до сільськогосподарських товарів лібералізація імпорту обмежена. Митний союз передбачає наряду з зоною вільної торгівлі встановлення єдиної зовнішньоторгівельної політики по відношенню до третіх держав.

Серед пріоритетів зовнішньої політики України – підписання угоди з ЄС, тому процес європейської інтеграції займає особливе та надзвичайно важливе місце у системі міжнародних відносин нашої держави. Його не слід розглядати лише як входження в ЄС. Він охоплює весь спектр участі держави в європейській системі партнерства та взаємовигідного співробітництва, включаючи соціально-економічну інтеграцію, фінансову кооперацію, створення спільного політично-правового простору. Євроінтеграційна стратегія передбачає, в першу чергу, реалізацію національних інтересів, заснованих на глибокому та всесторонньому розумінні геополітичних та гео економічних перспектив. Відносини між Україною та ЄС були започатковані у грудні 1991 року. Першою основою відносин стало підписання Угоди про партнерство та співробітництво від 16 червня 1997 року, яке вступило в силу 1 березня 1998 року. В межах цієї угоди визначені сім пріоритетів співробітництва між Україною та ЄС: торгівля, енергетика, інвестиції, конституція та внутрішні справи, наближення українського законодавства до законодавства ЄС, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, трансгранична співпраця, співпраця в галузі науки, технологій та космосу. Нині стосовно нашої держави діє європейська політика сусідства. Україна веде переговори з ЄС для підписання договору про асоціацію, який передбачає спрощення візового режиму та створення зони вільної торгівлі. Всі держави, які бажають приєднатись до ЄС, повинні неодмінно відповідати цілому переліку високих вимог, ціннісних орієнтирів, що отримали назву копенгагенські критерії і були прийняті в червні 1993 року на засіданні ради ЄС в Копенгагені та підтвержені в грудні 1995 року на засіданні Європейської ради в Мадриді.

Найголовнішими з них є:

1. Неухильне дотримання принципів свободи, демократії, незалежності судової системи, відповідність нормативної бази щодо здійснення

прокурорського нагляду, управління судами, підготовка та перепідготовка суддів, відповідність матеріально-технічної інфраструктури (приміщення судів, пенітарційної системи тощо).

2. Стійкість інститутів, які гарантують цю саму демократію, повагу та захист національних та інших меншинств у державі (Закони про громадянство, статус державної мови її викладання, міграційна політика).

3. Відповідність національної політики правовій базі Євросоюзу.

4. Ринкова конкурентоспроможна економіка, позитивний економічний баланс, розширення бази економічного зростання.

Пріоритетність відносин між Україною та Європейським Союзом обумовлена як прагматичними, так і ціннісними факторами. ЄС – найбільший сусід України; об'єднує 27 держав з населенням 550 мільйонів людей, крім того 32 % зовнішнього торгівельного обороту припадає на ЄС. Прихильники вступу до зони вільної торгівлі наголошують, що державі відкривається величезний європейський ринок для українських товарів. ЄС погодився дещо розширити квоти на експорт української баранини, курятини, свинини, зерна, біоетанола. Підвищення стандартів якості збільшить конкуренцію в середині нашої держави, що допоможе знизити ціни на товари та послуги. Підписання угоди – свого роду гарантія європейських цінностей, таких як свобода слова та демократичні вибори. Говорячи про переваги євроінтеграції, експерти дуже часто згадують про ефект відкритості, лібералізації руху людей, товарів, капіталів, а головне – ідей.

Можливі позитивні наслідки підписання угоди між ЄС та Україною:

1. Короткострокове падіння надходжень до бюджету внаслідок зниження тарифів, середньострокове та довгострокове збільшення налогових надходжень від торгівлі та економічної діяльності.

2. Збільшення виробництва деяких товарів внаслідок зростання експорту в ЄС.

Супротивники укладання договору про створення зони вільної торгівлі наголошують на тому, що відкриття державного ринку неминуче приведе до його захвату європейськими товарами, як наслідок – занепад більшої частини української промисловості та сільського господарства. До сьогодні основними статтями експорту України є металургія та хімічна продукція, сільськогосподарська продукція попаде в неконкурентоспроможні умови, адже врожайність у державі на 1,5 % – 2 % нижча за врожайність у країнах ЄС.

Мимоволі виникає питання, навіщо ЄС Україна? Для реалізації своїх економічних та бізнесових інтересів? Українські політики, прикриваючись європейськими цінностями, демократизацією, високим рівнем життя, медицини та освіти, нічого не говорять про те, за рахунок чого все це буде досягнуто і чому пересічні громадяни України не мають змоги ознайомитись з текстом Угоди про асоціацію?

Серед українців майже кожний другий підтримує вступ нашої держави в Євросоюз (51, 2%). Орієнтація стосовно євроінтеграції відрізняється залежно від регіону проживання та віку респондентів. Найбільша кількість прихильників підписання Угоди про вільну торгівлю: серед молоді віком від 18 до 29 років – 63 %, серед людей похилого віку – 40,8 %. Роблячи вибір між вступом в ЄС та МС, мешканці західної та центральної частини віддають перевагу вступу до Європейського Союзу, а південної та східної – митного.

Участь України у Митному союзі має свої позитивні та негативні сторони. З одного боку, відкривається доступ до отримання російських енергоносіїв за внутрішніми цінами, безперешкодне експортування м'ясомолочної продукції. Інтеграція до МС та ЄврАз відчутно полегшується спільністю використовуваних технологій, стандартів та умов виробництва. З іншого, вступ до Митного союзу має свої негативні наслідки. Експерти вважають, що це дещо призупинить розвиток енергозберігаючих технологій, адаптацію українського законодавства до вимог держав-членів ЄС, змусить Україну в своїй зовнішньоекономічній діяльності враховувати інтереси Росії. Виходячи із своїх національних інтересів, оптимальним рішенням для нашої держави стане співпраця з ЄС та МС. Зі слів М. Я. Азарова, наша держава має великий товарообіг і з ЄС, і з МС, тому дуже важливо створити умови для співпраці з обома союзами. Нова ера зовнішньої політики України орієнтована на прагматичні національні інтереси держави. Голова правління МФ «Єдиний мир» сказав: «Важной особенностью нынешнего подхода Украины к европейской интеграции и евразийскому стратегическому партнерству является реализация внеблоковой политики. Для Киева внеблоковая политика не значит сворачивание сотрудничества с НАТО или отказ от активной дискуссии о будущей системе безопасности в Европе». Розвиток України може бути вдалими лише за умови активної участі не лише в євроінтеграційних, а і в трансрегіональних інтеграційних проектах. Для України важливо бути інтегрованою в два найбільш інтеграційні простори: Європи та Євразії.

Список використаних джерел: 1. *Панарин А. С.* Постмодернизм и глобализация: проект освобождения собственников от социальных и национальных обязательств / А. С. Панарин // *Вопр. филос.* – 2003. – № 6. – С. 16-35. 2. *Фукуяма Ф.* Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2004. – 370 с. 3. *Яковец Ю. В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец; Междунар. ин-т Питирима Сорокина-Николая Кондратьева. – М. : Экономика, 2001. – 346 с.

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ В СИСТЕМІ «ОСОБИСТІТЬ–СУСПІЛЬСТВО»

Ю.В. Орешета, асистент кафедри соціології і психології соціального
та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність теми дослідження. Становлення особистості – це одночасно важлива проблема як для суспільства, так і для самого індивіда. Адже кожен з нас прагне самореалізації з тим, щоб вдосконалитись, знайти своє місце в суспільній ієрархії. Усвідомлено це повною мірою чи ні, але будь-який індивід у процесі своєї життєдіяльності звертає особливу увагу на те, що він є в цей момент і що він має зробити, аби досягти життєвої рівноваги. Рано чи пізно індивід приходить до розуміння, що формування власних людських якостей – це не тільки значуща для нього мета, але й відповідальний спосіб життя. Від того, які соціальні сили суспільство і сам індивід сформують у структурі особистості індивіда, значною мірою залежить його самореалізація, самоствердження і соціальний статус.

Колектив відіграє величезну роль у житті кожної людини. Перш за все, в його межах задовольняється природна потреба людини у спілкуванні (афіліація) та діловій взаємодії, у належності до групи собі подібних; у колективі людина у необхідних випадках знаходить підтримку і захист; у колективі вона досягає визнання своїх успіхів та досягнень. У свою чергу, колектив також здійснює вплив на поведінку людини – стимулює її активність, дозволяє оцінити своє місце в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття, сутність, ознаки та функції колективу як цілісного утворення у своїх працях досліджували А.С. Макаренко, С. Максименко, В. Соловієнко, О. Сердак, С. Максименко, Л. Балабанова та інші.

А.С. Макаренко розглядав колектив як спільну діяльність; А.С. Залужний, як групу взаємодіючих осіб, які сукупно реагують на подразники; С. Максименко та В. Соловієнко зазначають, що в колективі та під його впливом відбувається становлення людини як особистості.

Метою роботи є аналіз сутності, ознак та значення трудового колективу як окремого соціального утворення у системі «особистість–суспільство».

Виклад основного матеріалу. Людина живе, розвивається і діє в групі. В колективі і під його впливом відбувається становлення особистості – складається її спрямованість, формуються суспільна активність, воля, створюються умови для саморегуляції та розвитку здібностей. Проте не кожна спільність людей, в яку включена особистість може бути названа колективом. Необхідно розрізнити поняття "група" і "колектив".

Колектив – це спільність людей, які об'єдналися для вирішення конкретних суспільних проблем. Колектив поєднує інтереси індивіда та

суспільства та заснований на суспільній меті, принципах співробітництва, що виступають відповідними цінностями та нормами діяльності для його членів [1, с. 264-265].

На думку А.С. Макаренка, колектив – це соціально-позитивна спільна діяльність, яка відповідає потребам суспільства. Колектив можливі лише за умови, якщо він об'єднує людей за завданнями діяльності, корисної для суспільства. Саме тому першою ознакою колективу як групи особливого роду є його спрямованість. А.С. Макаренко з особливою силою підкреслював думку про те, що природа відносин у колективі має особливі властивості [3].

Більш конкретно колектив описується як вільна група працюючих, об'єднаних єдиною метою, єдиною дією, організована, забезпечена органами управління, дисципліни та відповідальності. Індивіди, які входять до колективу чи ідентифікують себе з ним, підпорядковують свої інтереси колективним. У такому випадку інтерес колективу є інтересом кожного індивіда окремо. Колектив не є замкнутою системою, він включається до всієї системи відносин суспільства. І тому успіх його діяльності може бути лише тоді, коли немає суперечностей між цілями колективу і суспільства.

С. Максименко та В. Соловієнко стверджують, що в колективі та під його впливом відбувається становлення людини як особистості – визначається її спрямованість, формуються соціальна активність, воля, створюються умови для саморегуляції та розвитку здібностей [4, с. 64].

Ознаками колективу, як соціального інституту, є:

- наявність спільної мети у членів колективу (мета може формуватися в результаті взаємного впливу індивідуальних цілей членів колективу або задаватися керівництвом згори);
- визнання членами своєї приналежності до колективу та психологічне сприйняття один одного);
- постійна взаємодія у процесі досягнення спільної мети;
- тривалий час взаємодії (протягом усього часу існування колективу).

У кожному трудовому колективі можна знайти складну структуру, що включає посадові й особисті відносини. Посадова структура колективу характеризується взаєминами, що регулюються офіційним положенням осіб у системі підприємства, посадовими інструкціями, наказами й іншими нормативними актами. До посадової структури належать усі офіційні зв'язки людей у їхній виробничій і суспільній діяльності як між керівниками і підлеглими, так і між членами колективу, рівними по своєму службовому становищу або положенню в громадській організації.

Функціонування виробничого колективу залежить також і від стану неформальних зв'язків між працівниками, що почувають психологічну близькість, спільність інтересів або навпаки. Ці особисті відносини значною мірою характеризують психологічний клімат колективу.

Трудовий колектив належить до групової спільності і має всі її характерні ознаки:

1) трудовий колектив – це спільність, що має органічний характер. Це цілісна система, загальні властивості якої не збігаються із сукупністю властивостей соціальних груп та індивідів, що входять до нього;

2) він має визначеність і стійкість. Трудові колективи, як правило, вирізняються тимчасовою і просторовою визначеністю, тобто мають свою територію та історію виникнення й розвитку;

3) йому властива здатність здійснювати різноманітні види соціально-трудової діяльності;

4) для нього характерна гомогенність (однорідність) складу, тобто наявність ознак, властивих усім індивідам, що складають трудовий колектив;

5) він входить у ширші спільності як їхнє структурне утворення.

Як відомо, між трудовим колективом і суспільством існує зв'язок двоякого роду. З одного боку, трудовий колектив як соціальна спільність входить у ширшу територіальну спільність – населення міста, де розміщене підприємство, установа чи організація. Такий зв'язок має опосередкований характер. З другого боку, він пов'язаний із суспільством безпосередньо, через певний склад працівників підприємства. На підприємстві створюються певні умови для самореалізації особистості працівника, зміни його соціального статусу. На шляху створення для цього сприятливих умов відбувається узгодження інтересів особистості, колективу і суспільства, здійснюється розвиток персоналу підприємства.

Важлива роль у процесі зміни і розвитку складу підприємства належить ідентифікаційному ядру. Це поняття соціологи вживають для позначення тієї частини колективу, котра з найбільшою повнотою втілює у своїй діяльності цілі, норми, цінності і зразки трудової поведінки, які найбільше відповідають сучасним потребам суспільства. Однією з важливих властивостей такої групи колективу є його стійкість. Завдяки їй можливе успішне функціонування підприємства, об'єднання навколо ядра активної частини трудового колективу, а також наступність трудових технологій, традицій і норм трудової поведінки. Не менш важливим чинником, який доповнює стійкість, є адаптивність, мінливість відповідно до зростання запитів суспільства.

Процес ідентифікації працівника з трудовим колективом, сприйняття його як пріоритетної і життєво важливої соціальної цінності має тривалий і суперечливий характер. Соціологічні дослідження визначають його період тривалістю в 10-15 років. Цей час необхідний для соціально-психологічного й морального отождолення себе з трудовим колективом, закріплення його в системі стійких стереотипів і зразків поведінки, ціннісно-нормативних орієнтацій і в мотиваційній структурі особистості працівника.

Працюючи в колективі, людина виявляє себе не лише як фахівець, а і як особистість. Від того, як кожний член колективу ставиться до ото-

чення, до своєї роботи, залежить не тільки настрої колективу, а і його здатність виконувати певні завдання, працювати на результат [5].

Кожна особистість, яка є учасником того чи іншого колективу, має з ним певні стосунки. Їхній характер зумовлений родом і видом діяльності цього колективу, а також соціальним середовищем, у якому команда або колектив функціонує. Спільність інтересів і цілей колективу та особистості є найкращим середовищем для формування їх відносин.

Колектив у формуванні суспільно значущої особистості відіграє дуже важливу роль. Завдяки колективу, на думку І.М. Богданової, людина приєднується до суспільно-політичного життя народу; у неї закладаються такі риси характеру, як прагнення до соціальної справедливості, злагоди, громадськості, гуманізму, ініціативності та відповідальності.

Основними функціями колективу є:

– соціально-виховна – сприяє поєднанню інтересів конкретного індивіда та суспільства;

– предметна – забезпечення виконання цілей та завдань, заради яких він виник та існує [5].

Отже, засвоїти необхідні суспільні, професійні й особистісні цінності, а також набути вміння налагоджувати необхідні соціальні зв'язки та відносини фахівці найбільш повно можуть саме в колективі.

Список використаних джерел: 1. Балабанова Л. Управління персоналом : навч. посіб. / Л. Балабанова, О. Сардак. – К. : Професіонал, 2006. – 512 с. 2. Камаралі Г. В. Поняття соціуму у філософії, його детермінація / Г. В. Камаралі // Інтелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – Вип. № 8. – С. 117-128. 3. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. Твори в семи томах : т. 5 / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. 4. Максименко С. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Максименко, В. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с. 5. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі "індивід–суспільство" (філософсько-культурологічний аналіз) : автореф. дис. д-ра філос. наук : 09.00.03 / В. І. Муляр; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1999. – 30 с. 6. *Філософський* енциклопедичний словарь / [под ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Энциклопедия, 1983. – 840 с.

УДК 159.923

АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ І СУСПІЛЬСТВА

О.С. Бабич, студ. гр. СР-416

Науковий керівник: **В.М. Філіпович**, ст. викладач кафедри соціології
і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Проблема взаємодії особистості і суспільства – це актуальне питання, яке цікавило багатьох учених, філософів, митців, науковців та пересічних людей, які хочуть віднайти свій шлях та знайти свою місію в цьому світі: Іммануїл Кант у книзі «Критика чистого розуму», Річард Бах у розповіді

«Чайка Джонатана Лівінгстона», Григорій Савич Сковорода, якого «світ ловив, але так і не спіймав...» та мільйони інших людей замислювалися про проблему взаємодії особистості і суспільства. Ця тема повною мірою не може бути вичерпана та розкрита, однак можна розкрити індивідуальне бачення цієї дилеми. В.Ю. Кондович у межах курсової роботи «Фемінізм: сутність, етапи становлення та тенденції» допоміг сформувати наш погляд щодо ролі чоловіків і жінок, їх стосунків. Жінки і чоловіки – два окремих мікрокосмосу, які взаємодіють задля того, щоб продовжувати рід людський, але функції в них зовсім різні. Жінки уявляються, як група дівчат, кожна з яких гарна та прекрасна, та яка має бажання створити сім'ю. Без чоловіків, які будуть охороняти сім'ю, важко уявити її повноцінність. Чоловік-захисник, чоловік-працівник мусить піклуватися про сім'ю та цінності, які будуть привиті дітям. Від малого до великого, від сім'ї до держави будується цілісне, моральне суспільство. Суспільство має на меті видозмінювати свої форми та використовувати методи психологічного захисту задля руху в правильному руслі для виживання планети. Існує багато захисних механізмів психіки:

А. Фройд запропонувала такий перелік захисних механізмів, які використовуються проти внутрішніх фрустраторів:

- репресія (придушення) (супресія);
- регресія;
- формування реакції;
- ізоляція;
- заперечення (анулювання) здійсненої дії, того, що відбувається;
- проекція;
- інтроекція;
- звернення на власну особистість;
- перетворення на власну протилежність;
- сублімація.

Анна Фройд, очевидно, механізм заміщення ототожнювала з сублімацією і тому не виділила його окремо. Надалі цей перелік був доповнений новими механізмами, спрямованими проти зовнішніх фрустраторів:

втеча від ситуації; заперечення; ідентифікація; обмеження Я.

Класифікація гештальттерапії (способи переривання контакту):

- конфлюенція(злиття);
- інтроекція;
- проекція;
- ретрофлексія;
- еготизм;
- дефлексія(уникнення).

Автори класифікують захисні механізми за трьома показниками:

1. Захисти, які опосередковують сприйняття інформації – «природні» – блокування інформації, несвідоме виключення її зі сфери свідомого:

- витіснення;
- придушення;
- аскетизм;
- нігілізм.

2. Захисти, які опосередковують різноманітні форми викривлення (трансформації) інформації – «інтегративні» – пов'язані з несвідомим оцінюванням змісту небажаної для психіки інформації, її змінами, неадекватністю оцінки. В результаті дії цих механізмів особистість починає володіти неадекватною до реальності інформацією і жити у світі ілюзій:

- агресія;
- десакарлізація;
- ідеалізація;
- проекція;
- трансформація;
- ідентифікація;
- гра ролі;
- інверсія (реактивне формування; зворотне відчуття; формування реакції); мартиризація; формування симптомів);

- гумор;
- емоційне вигорання;
- знецінювання;
- раціоналізація;
- компенсація (сублімація; субституція; фасад, маска, екранування);
- інтелектуалізація;
- інтроекція;
- ретрофлексія.

3. Захисти, що базуються на первинних примітивних формах психічних проявлень – «ретрозахисти» – використовують механізми, які виникли в дитинстві, практично без змін. Схильність до цього типу захисту опосередковано свідчить про деяку особистісну і соціальну інфантильність людини. Цей тип найбільш близький до розвитку деструктивних, інколи патологічних властивостей особистості, формуючи риси підпорядкування та залежностей:

- відступ;
- самозамкнення;
- дефлексія;
- окаменіння;
- втеча в віртуальну реальність/віртуальність;

- комплекс Іони;
- регресія: примітивні механізми (заперечення, розщеплення, проєктивна ідентифікація, парціальна перцепція, рухова активність);
- оглушення.

Отже, страх – дуже сильний каталізатор у досягненні цілей. Не боїться той, хто нічого не робить. Страх померти, нічого не зробивши, допомагає людині рухатися у напрямку до глибокої духовності та віри у свої сили. Ми в цьому світі тільки на мілісекунди, але ця секунда наша.

Список використаних джерел: 1. *Демина Л. Д.* Психическое здоровье и защитные механизмы личности : учебное пособие / Л. Д. Демина, И. А. Ральникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского государственного университета, 2000. – 123 с. 2. *Freud S.* The Problem of Anxiety. New York : Norton, 1936. – P. 43. 3. *Freud A.* The Ego and the Mechanisms of Defence. London : Hogarth Press, 1946. – P. 9. 4. *Hall C. S. and Lindzey G.* Theory of Personality. New York : John Wiley, 1957. – P. 11.

УДК 159.922

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

А.В. Бисько, студ. гр. СР-219, **Д. Федорченко**, студ. гр. СР-218

Науковий керівник: **Т.В. Мазур**, канд. психол. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Для сприятливого психологічного клімату викладачу зі студентом потрібно здійснювати спілкування, а саме – заохочення студента до навчання, тобто перетворити з об'єкта навчання та виховання на суб'єкт.

Дуже багато дослідників займалися цією проблемою. Наприклад, В.М. Шепель вважає, що клімат відносин між людьми складається із трьох кліматичних зон – соціальний клімат, тобто клімат суспільних відносин, моральний клімат – клімат моральних цінностей цього колективу, психологічний клімат – неофіційні відносини, які складаються між учасниками групи, зона дії цього клімату значно локальніше, а отже важливіше соціального й морального клімату.

Саме характер відносин між студентами, викладачами і студентами, студентами і керівництвом виражає загальний настрій та ступінь задоволеності студентами організацією навчального процесу.

Звичайно багато чинників обумовлюють сприятливий психологічний клімат. Ми вважаємо, що найголовніші з них це: колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються; цілковита згода надати допомогу товаришам; почуття групової згуртованості та товарищескості; високий рівень підготовки студентів; гарні взаємозв'язки між викладачами і студентами.

Для несприятливого психологічного клімату властиві: довготривала відсутність на лекціях та семінарах; відкрите небажання навчатися;

поширення чуток один про одного; прихована критика умов навчання; часті порушення дисципліни.

Отже, спільна діяльність студентів і викладача передбачає не тільки комунікативну, але й предметно-практичну взаємодію з колективом студентів у цілому, або взаємодію з групами студентів чи з окремими студентами, що є складовою частиною колективу. Тобто, на ефективність соціалізації впливатимуть соціально-психологічний клімат у студентській групі, рівень потреби у спілкуванні, притаманний групі стиль спілкування, можливість задоволення пізнавальних і комунікативних потреб студентів.

Характеристики міжособистісного спілкування у студентській групі є дуже важливими для психологічного клімату.

Соціально-психологічний клімат залежить від стилю управління. Тобто, соціально-психологічний клімат будь-якої установи породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не тільки міжособистісні впливи, а й вплив навколишнього фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних актах поведінки, діяльності, життя людини. Можна визначити, що міжособистісні взаємини – це той психологічний феномен, який неминуче виникає в процесі спілкування і стосується всіх сфер людського суспільства.

На нашу думку, саме викладач та куратор повинні вдосконалювати та формувати психологічний клімат студентської групи. Створення гарного соціально-психологічного клімату вимагає, особливо від викладача не тільки теоретичних знань із педагогіки й психології, але також окремих практичних досліджень, розуміння емоційного стану студентів, їхнього настрою, щирих переживань, хвилювань, стосунків один з одним.

Соціально-психологічний клімат у групі залежить від того, якою була суспільна активність студента до приходу у ВНЗ, від впливу умов життя й діяльності на його особистість, від його старанності в навчанні та інше.

Проаналізувавши таку тему, ми дійшли висновку, що успішність навчання студентів тим вище, чим більше в групі активістів з гарною шкільною підготовкою, які відрізняються самостійною роботою протягом семестру, більше високим рівнем інтелектуального розвитку, більшою рухливістю психофізіологічних процесів.

Тобто між станом соціально-психологічного клімату розвинутого колективу й ефективністю спільної діяльності його членів існує позитивний зв'язок.

Стойкий психологічний клімат складається з більш дрібних складових – психологічних атмосфер або тимчасових емоційних станів, викликаних проведенням або підготовкою конкретних справ.

Отже, перспективами для подальшого дослідження цієї проблеми є більш детальне вивчення соціально-психологічного клімату та його

вплив на міжособистісні відносини між викладачем та студентами, а також аналіз ролі соціально-психологічного клімату студентської групи.

Список використаних джерел: 1. *Шепель В. М.* Управленческая психология / В. М. Шепель. – М. : Экономика, 1986. – 248 с. 2. *Шляхи* створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс] / С. П. Білецька. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>. 3. *Шляхи* вдосконалення навчально-виховного процесу в інституті східних мов : збірник наук. праць науково-практичної конференції / за редакцією проф. С. С. Спіцина. – К., 2008. – 66 с.

УДК 159.923

ПРОБЛЕМА МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Н. Биховець, студ. гр. СР-082

Науковий керівник: **Ю.О. Дем'яненко**, канд. психол. наук, доцент кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Людське спілкування – це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині. Це наука поваги один до одного, вміння вести себе так, щоб тим, що поруч із нами, було добре, комфортно, зручно, приємно.

Спілкування завжди займало важливе значення в житті людини. Ми постійно спілкуємось один з одним. Адже природним засобом існування людини є його зв'язок з іншими людьми, а сама людина стає людиною тільки у спілкуванні. Спілкування – дуже складний та багатогранний процес. Соціальна функція спілкування полягає в тому, що воно виступає засобом передавання суспільного досвіду. Його специфіка визначається тим, що в процесі спілкування суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін діяльністю, інтересами, почуттями та ін. Результат спілкування – налагодження певних стосунків з іншими людьми.

У наш час, в епоху інформаційного суспільства, проблема безпосереднього міжособистісного спілкування набрала надзвичайного значення в контексті збереження людиною своєї унікальності та ідентифікації себе як особистості.

Людська спільнота сьогодні переживає принципово новий рівень розвитку, основою якого постають теоретичні знання, доступ до інформаційних технологій та сама інформація, що перетворюються на найвищі соціальні цінності, визначають напрям майбутнього розвитку людства, уявляються орієнтирами трансформації соціальних взаємодій та взаємозв'язків. Зазначені умови породжують феномени інформаційного суспільства та віртуальної реальності.

Впровадження інформаційних технологій у суспільстві приводить до зменшення безпосереднього міжособистісного спілкування людей, яке

досить активно замінюється sms-повідомленням, коротким електронним листом чи спілкуванням за допомогою чатів в Інтернеті. На відміну від безпосереднього спілкування між людьми, комунікація за допомогою сучасних інформаційних технологій зумовлює створення певної людини-образу, з якою ти спілкуєшся, тобто виникає симулякр спілкування. Спілкуючись з людиною в Інтернеті, ми сприймаємо її через той образ чи фото, який бачимо на її аватарі, причому, що це зображення не завжди відповідає самій людині. Навіть через це сприйняття образу, з яким ми спілкуємося, людина, як така, перестає існувати для нас. Щоб показати певні емоції чи переживання нам вже не завжди потрібно це відчувати, ми можемо просто поставити певний “смайлик”, який відповідає цьому і все. Це спрощення веде до зникнення необхідності взагалі щось відчувати чи переживати, адже будь-яка емоція може бути замінена вже існуючим шаблоном. Тому спілкування через сучасні інформаційні технології, хоча і покращує комунікацію між індивідами, проте це приводить до спрощення самої людини як особистості. Вона починає втрачати ті свої якості, які відрізняють її від істоти тільки біологічної та природної.

Цілком очевидно, що людський індивід, який вважає себе чимось на зразок обчислювальної системи, не вельми придатний до повноцінного міжособистісного спілкування. Ще далі стоїть від творчої атмосфери людського спілкування той, хто інших людей, далеких і ближніх, здатний розглядати лише як об’єкти, крізь призму їхніх часткових функцій і завдань.

Справжній людський сенс спілкування розкривається тоді, коли партнер, опонент, співбесідник постає перед нами як істота-суб’єкт, що її неможливо звести до будь-якої заготовленої заздалегідь схеми, – істота принципово нескінченна, незавершена, здатна в будь-яку мить повернутися до нас якимись новими, несподіваними своїми гранями.

Зважаючи на всі проблеми сучасної людини, перед нею постає проблема збереження власної ідентичності в ситуації глобальної інформатизації суспільства. В цій ситуації людина повинна звернутися до особистісного, до тих засад її буття, через які вибудовується вся система світосприйняття та світорозуміння особистості. Сучасна ситуація показує, що в період тотальної переоцінки цінностей, симуляції тощо, необхідним є звернення до тих феноменів, що дозволять сучасній людині почуватися безпечно та комфортно на будь-якому рівні суспільного життя.

Сучасне інформаційне суспільство створює для пересічної людини ситуацію невпевненості та безсилля, нестабільності та непередбачуваності, розгубленості та відчаю, сховатися від якого чи хоча б тимчасово перепочити можна у сфері повсякденності, у світі звичних загальновідомих ситуацій та станів, де все відбувається тут і зараз, де панує власна логіка, а зв’язки та закони є впорядкованими та зрозумілими.

Глобальна мережа Інтернет породжує феномен існування людини у віртуальному просторі, де все і вся переходить у віртуальний стан, ство-

рюючи принципово новий тип символічного існування людини, соціуму, культури, нове середовище проживання та існування людини. Все це сприяє зміні не лише життя людини, а й самої людини як індивіда, оскільки поступово зникають просторові та часові розмежування, стираються міждержавні кордони, пропагуються нові цінності, моделі поведінки та світоглядні стереотипи. Перебуваючи та спілкуючись у віртуальному просторі, людина починає втрачати статус соціокультурної особистості, оскільки повністю приймає ті правила, які диктує їй віртуальна реальність, де немає розрізнення таких понять як добра та зла, гріха та спокути, прекрасного та потворного. Віртуальний простір немає поділу на сферу свого та чужого, не враховує ні державної, ні етнічної, ні статевої приналежності, які можуть змінюватися за бажанням користувача. Перебуваючи у цьому просторі, людина перестає задумуватися над своєю тілесністю, буттєвістю, всі ці поняття стають неважливими під час спілкування через технічні засоби.

У процесі спілкування у віртуальному просторі змінюється сама сутність та механізм смислотворення, яке тепер не потребує вербальної комунікації, фіксації уваги на жестах та рухах співрозмовника, не враховує ні тембру, ні ритму, ні наголосу, відкидає зоровий контакт, завдяки чому текстуальна форма комунікації дозволяє виявити архетипічні форми людського спілкування.

У безпосередньому спілкуванні з індивідом наш партнер здатний до раптового “вибуху” власної суб’єктивності, засвідчуючи нам свої розуміння, любов, співчуття або ненависть чи презирство. Оскільки саме в повноцінному спілкуванні людина постає як суб’єкт, тут завжди наявний елемент ризику, завжди актуальною лишається проблема вибору, морального самовизначення партнерів один щодо одного. Саме в цьому моменті і проявляється справжнє спілкування, а разом з тим постають і його моральні проблеми, проблеми обов’язку й відповідальності, совісті й сорому, ворожості й любові. Різноманітний світ людських відносин виступає сферою безпосередньої реалізації моральності, насамперед, у тому своєму аспекті, в якому він розкривається як спілкування, тобто як міжсуб’єктна взаємодія між людьми. Безпосереднє міжособистісне спілкування, таким чином, і виявляється справжньою цариною людської моральності. Інформаційне суспільство загострює для сучасної людини також проблему її самотності та відчуження. Розвиток інформаційних технологій вносить дискомфорт у буття людини, одним із яких є для індивіда необхідність бути вплетеним у різноманітні соціальні підструктури, що вимагають від нього зміни власного стилю поведінки, форми спілкування та пристосування до “загальноприйнятих” у соціальній групі чи сфері життєдіяльності стандартів, до зміни соціальної ролі тощо. На ці процеси накладаються високі темпи сучасного життя в усіх сферах життєдіяльності людей, тому

місце глибинних духовно-емоційних стосунків посідають функціонально-рольові, які стають для особи певним психологічним захистом від чуттєво-емоційного перенавантаження. Так підвищується раціонально-доцільне спілкування на шкоду глибинно-емоційному. В сучасну епоху в комунікативній сфері раціоналізований обмін інформацією став панівним, тоді як емоційна взаємодія відтіснена на другий план. Рольове спілкування, мобілізуючи увагу та волю на нав'язуванні широких міжособистісних контактів та на вирішенні ділових проблем, водночас позбавляє особистість спілкування моральної та духовно-душевної глибини, які є основою власної самототожності кожної особи.

Жодна віртуальна реальність не зможе замінити людині повсякденність. Різноманітні моделі повсякденного життя індивіда доповнюють одна одну, вступають у суперечність, утворюють єдність життєвого світу як сукупності всього можливого досвіду людини. Саме в повсякденності людина здійснює духовно-матеріальний, соціально-реальний процес обміну досвідом та діяльністю, вміннями та навичками. Лише у повсякденному спілкуванні людини відбуваються як раціональні, так і ірраціональні взаємовпливи між індивідами, формується взаєморозуміння та специфічний природний, органічний зв'язок.

Список використаних джерел: 1. *Белинская Е.* Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты / Е. Белинская, А. Жичкина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 165 с. 2. *Горяевский Ю.* Назад в будущее / Ю. Горяевский // Мир Internet. – 2001. – № 10. – 35 с. 3. *Жичкина А.* Социально-психологические аспекты общения в Интернете / А. Жичкина. – М. : Дашков и Ко, 2004. – 117 с. 4. *Искусство общения в Интернет, или сказкотерапия в действии* // Мир ПК. – 2003. – 215 с.

УДК 316.6

ГОМОФОБИЯ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

А.В. Богачова, студ. гр. 316

Науковий керівник: **Ю.В. Орешета**, асист. кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

В Україні налічується від 800 тис. до 1 млн 200 тис. осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією, тобто від 0,9 до 2,6 % українців. Про це повідомив виконуючий обов'язки президента “Гей-Форуму України” С. Шерет на прес-конференції в УНІАН. Також в Україні розвивається рух ЛГБТ (перші літери від назв груп: лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні люди), наявні періодичні видання, нічні клуби, інтернет-ресурси для ЛГБТ тощо [1].

Одне з визначень гомофобії – стійке негативне ставлення та ірраціональні страхи, пов'язані з геями та/або лесбійками і їхнім способом

життя. Поняття охоплює не тільки комплекс негативних поглядів і почуттів стосовно гомосексуальності та людей, які виявляють себе або сприймаються як гомосексуальні, але й активні дії, часто агресивного або насильницького характеру, що призводять до дискримінації та порушення прав людини.

Гомофобія може бути спрямована не тільки проти ЛГБТ-осіб, але і їхніх друзів, суспільних діячів, що захищають їхні права, митців, що популяризують способи самовираження ЛГБТ, науковців та викладачів, що поширюють об'єктивну і неупереджену інформацію про ЛГБТ, а, крім того, проти осіб, які з тих чи інших причин здаються схожими на гомосексуалів [11].

На замовлення Центру “Наш світ” соціологічною компанією “ГНС Україна” у березні 2002 і 2007 р. було проведено опитування населення України з приводу ставлення до людей з гомосексуальною орієнтацією. Опитування було репрезентативним за віком, статтю населення та типами населених пунктів. Було опитано 1200 респондентів віком 16-75 років. Тематична точність вибірки становить 3 %. Розглядаючи результати відповідей від представників різних вікових груп, видно, що найбільш толерантними до гомосексуалів є люди віком 16-29 років, але існує негативна тенденція: якщо у 2002 р. за рівноправність для гомосексуалів виступало 63,2 % (19,5 % – проти), то в 2007 р. зменшилась кількість голосів до 40,0 % (42,0 % – проти). У цих дослідженнях прослідковується чітка тенденція: чим вищий рівень освіти респондентів, тим толерантніше їх ставлення. Так, наприклад, у 2007 р. за рівноправність для гомосексуалів висловилось 39,1 % тих, хто має повну чи незакінчену вищу освіту, а серед людей з початковою чи неповною середньою освітою – лише 21,5 %. Виявлено, що ставлення до людей гомосексуальної орієнтації не є однорідним по Україні і має чітко виражену регіональну специфіку, наприклад, за рівноправність для гомосексуалів висловились: у Києві – 58,2 % респондентів, у східному регіоні – 25,4 %, у північному – 15,6 і в західному – 27,2 %. Отримані результати показали, що за 5 років в українському суспільстві зросла гомофобія: збільшилась кількість людей, які виступали проти надання геям і лесбійкам такого ж обсягу прав, які має гетеросексуальна більшість громадян; одночасно скоротилась кількість людей, які виступають за рівноправність; також зменшилося число громадян, які не мають якоїсь визначеної думки щодо поставлених питань [2].

Починаючи з 1706 р., на території сучасної України існували покарання за різні прояви гомосексуальності. У Короткому артикулі князя Меншикова було запроваджено спалення на вогнищі за “протиприродний” перелюб з худобою, чи чоловіком, чи чоловіка з хлопцями, але вже у 1714 р. покаранням за одностатеві стосунки стали смертна кара, заслання до в'язниці, каторга. Лише в 1767 р. тілесні покарання були ска-

совані, хоча вже в 1832 р. звіт законів Російської імперії у статті 995 передбачав відповідальність за гомосексуальні стосунки і встановлював покарання за це до 5 років заслання до Сибіру. У 1924 р. СРСР навіть приєднався до Всесвітньої ліги сексуальних реформ. А вже в СРСР існувало покарання за добровільні сексуальні стосунки між чоловіками, шляхом позбавлення волі на строк до 1 року або висилкою на строк до 3 років [7]. Верховна Рада України (далі – ВРУ) 12 грудня 1991 р. скасувала це покарання. Кримінальний кодекс України прийнятий 1 вересня 2001 р. взагалі не містить явного згадування гомосексуальності. Він установлює рівний як для гетеро-, так і гомосексуальних стосунків вік дозволеного вступу в сексуальні зносини. Лише в статті 153 встановлено відповідальність за насильницьке мужоловство, лесбійство, оральний та анальний контакт між жінкою та чоловіком, садистські дії та інше [4].

2 жовтня 2012 р. ВРУ у першому читанні ухвалила проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)”. Законопроектом пропонується визначити, що гомосексуалізмом є стосунки сексуального характеру між особами однієї статі; внести зміни до Закону України “Про захист суспільної моралі”, в якому передбачити заборону виробництва та розповсюдження продукції, яка пропагує гомосексуалізм; внести зміни до законів “Про друковані засоби масової інформації” та “Про телебачення і радіомовлення”, щоб ввести заборону на використання ЗМІ для пропаганди гомосексуалізму, а також у закон “Про видавничу справу”, встановивши заборону на виробництво продукції, що пропагує гомосексуалізм; ввести кримінальну відповідальність за введення, виробництво та розповсюдження творів з пропагандою гомосексуалізму разом з творами, які пропагують насильство, жорстокість, расову, національну та релігійну нетерпимість та дискримінацію. У пояснювальній записці законопроекту наголошується, що поширення гомосексуалізму загрожує національній безпеці, і він призводить до епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу і може навіть до демографічної кризи, руйнує інститут сім’ї. Парламентська асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) ухвалила резолюцію, в якій засудила прийнятий законопроект про кримінальну відповідальність за пропаганду гомосексуалізму. За цю декларацію було віддано 35 голосів депутатів різних делегацій ПАРЄ. Декларація ПАРЄ закликає ВРУ відкликати законопроект [6].

Дуже важливим для суспільної думки є позиція такого соціального інституту як церква. В червні 2006 р. відбулося засідання Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, в якому представлені основні християнські, іудейські і мусульманські конфесії України. На цьому засіданні було розглянуто питання “сексуальних меншин” і запропоновано виробити єдину позицію церков у ставленні до них. 30 листопада

2006 р. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій звернулась з відкритим листом до ВРУ і призвала “чітко і недвозначно зафіксувати в законах нашої держави те, що подружжя (сім’ю) можуть створити виключно чоловік і жінка” [8].

У січні 2011 р. була офіційно була зареєстрована громадська організація “Центр Святого сотника Корнилія”. На зібрання у столиці приходять 10-15 людей, у Донецьку – до 30. Вони називають себе церквою християн – ЛГБТ, тобто геїв, лесбіянок, бісексуалів і транссексуалів. Донецький священник Р. Зуєв переконаний, що ЛГБТ-церква з’явилася через те, що в традиційних християнських церквах їх дискримінують і вважають, що бути геєм – гріх. “Проте це спотворення”, – пояснює священник, додаючи, що в Біблії немає нічого проти геїв. Владика С. Зоря, спікер Української Православної Церкви Київського Патріархату називає церкви геїв-християн “спробою людей знайти компроміс з власною совістю”.

Серед діячів антигомосексуального руху слід відзначити клерикальні організації Комітет зі збереження християнської спадщини та громадську організацію “Покров Богородиці”. Зокрема, вони влаштували у Львові 11 квітня 2010 р. парад і мітинг, спрямовані на пропаганду гомофобії [2].

Отже, традиційні християнські громади, як і основні світові релігії, не схвалюють одностатеві стосунки, не вірять у вроджену природу гомосексуальності. Не засуджують гомосексуалів тільки буддисти.

Нарешті, окремо варто підкреслити, що нині в Україні для пересічного громадянина єдиним доступним каналом отримання інформації є засоби масової інформації (далі – ЗМІ), які і формують позицію людей щодо різних суспільних питань. Існування гомосексуалізму як наявності певної української лесбігей-спільноти було вперше відображено ЗМІ в 2003 році. Номери журналів “Корреспондент” (34 (73), вересень 2003 р.) і “Афіша” (35 (127), вересень 2003 р.) були присвячені повністю або частково гомосексуальній тематиці з акцентом на опис повсякденного життя або розваг гей-співтовариства. Як правило, публікації такої тематики не висвітлювали проблем гомофобій [5].

На щастя, нині ЗМІ виступають чи не найактивнішими захисниками прав гомосексуалів. На українському телебаченні, радіомовленні та в публікаціях активно висвітлюються проблеми гомофобії, утиски прав гомосексуалів з боку влади та інші проблеми. Так, наприклад, редактор журналу “Критика” А. Мокроусов у своїх публікаціях стверджує, що за нетерпимістю до гомосексуалів громадяни України приховують тенденцію поділяти людей на “моральних” і “аморальних”, “традиційних” і “нетрадиційних” [10]. Важливо, що і міжнародні ЗМІ долучають міжнародні організації до вирішення цих проблем в Україні. Наприклад, The Washington Post, The Associated Press, The New York Times, Fox News і San Francisco Chronicle опублікували статті про поширення гомофобії в

Україні і зробили висновки, що ворожість до гомосексуалістів піднімає питання про готовність України до вступу в ЄС.

В Україні поширення гомофобних настроїв відбувається в різних сферах буття і має як історичний, так і політичний характер. Світове співтовариство акцентує увагу, що поширення гомофобії відбувається навіть на рівні державної влади і така тенденція є негативною та суперечить статусу демократичної держави.

Список використаних джерел: 1. *В Україні* налічується до 1,2 млн осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.press.unian.net. 2. *Життя* геїв і лесбійок в сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gay.org.ua>. 3. *Кочарян Г. С.* // Гомосексуальність і сучасне суспільство / Г. С. Кочарян. – Х. : ЭДЭНА, 2008. – 240 с. 4. *Кримінальний кодекс України* : Закон України від 1 вересня 2001 р. // Поточ. арх. Верховної Ради України, 2001. – 131 с. 5. *Паніна Н. В.* Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії, антисемітизму в сучасній Україні / Н. В. Паніна // Вестник общественного мнения. – 2006. – № 1. – С. 12-16. 6. *Правозахисна організація Human Rights Watch* заступилася за українських геїв і лесбійок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.newsru.ua. 7. *Семикин М. А.* Ответственность за мужеловство по законодательству дореволюционной России / М. А. Семикин // Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. – М. : Рос. криминолог. асоц., 2002. – 258 с. 8. *Центр “Наш світ”* // Українські гомосексуали і суспільство: взаємне проникнення: суспільство, держава і політики, ЗМІ, правове становище, гей-спільнота. – К. : Апостол, 2007. – 88 с. 9. *Шеремет А. П.* Злочини проти статевої свободи : монографія / А. П. Шеремет. – Чернівці : Наші книги, 2008. – 216 с. 10. *Шуша.* Пропаганда і гомофобія // Один з нас. – 2012. – № 5. – С. 10-11. 11. *Definitions: Homophobia, Heterosexism, and Sexual Prejudice* [Electronic resource]. – Access mode : www.psychology.ucdavis.edu.

УДК 159.923:316.472.4

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СИСТЕМУ «ОСОБИСТІТЬ–СУСПІЛЬСТВО»

Є. Бречко, студ. гр. СР-416

Науковий керівник: **В.М. Філіпович**, ст. викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Соціальні мережі в наш час є невід’ємним елементом щоденного спілкування більшості людей. Через них індивіди здобувають альтернативні до традиційних медіа-факти, коментують їх, інтерпретують та поширюють, стаючи таким чином співучасниками інформаційного процесу. У масштабах держави цей механізм має неабиякий вплив на соціальні, культурні, економічні та політичні відносини, а також процеси. Особливу роль соціальні мережі відіграють і в контексті змін у суспільній свідомості – люди можуть сукупністю своїх поглядів впливати на цілий інформаційний простір, провокуючи суспільний резонанс і різного роду наслідки для цілого соціуму. Сьогодні досить складно

знайти людину, котра не має персональної сторінки, хоча б в одній із соціальних мереж. Соціальними мережами вважають онлайн-сервіси, призначені для відображення та організації соціальних стосунків. Особливою популярністю користуються ці ресурси серед сучасної молоді, яка все більше приділяє увагу віртуальності та Інтернету.

Соціальні мережі вирішують багато проблем суспільства, але треба пам'ятати про ризики, пов'язані з ними та шляхи їх усунення.

На Заході залежність від соціальних мереж останнім часом досягла апогею: згідно з опитуванням, проведеним у Сполученому Королівстві, із 2300 респондентів віком від 11 до 18 років, 45 % заявили, що у віртуальному світі вони почуваються щасливішими, ніж у житті, переважно через причини, вказані вище та страх перед живим спілкуванням – очі в очі, адже в такому разі недоступна функція все виправити, як це можна зробити за кілька секунд в Інтернеті.

Така ситуація дуже схвилювала західних психіатрів, адже це, перш за все, означає, що діти виростають із таким світосприйняттям, яке не зможе адекватно адаптуватися до реального життя, що означає, що вони не зможуть ефективно вирішувати нагальні проблеми, вдаватися до серйозних і головне правильних рішень і т. д. Дитинство та період статевого дозрівання формує людину на все життя. І якщо дитина проводить його у віртуальному світі, формуючи, по суті, саме в ньому свою особистість та відчуваючи себе щасливішим саме там, то ні до чого гарного це згодом не приведе, окрім суттєвого послаблення західного суспільства. До того ж слід не забувати, що питання відсутності відповідальності у масі, хиткої самовпевненості та спроби самозахисту через створення фальшивого образу, рано чи пізно може привести до побудови соціуму, схильного до авторитаризму та жорстокості.

Звичайно, ситуація із соціальними мережами в Україні не настільки гостра, як в тій же Великобританії, перш за все тому, що в нашій країні у людей значно менший доступ до Інтернету, через що вони автоматично стають менш залежними від віртуального світу. Але поступово кількість відвідувачів сайтів соціальних мереж зростає.

Але вже сьогодні важливо враховувати те, наскільки потужним є вплив цих сайтів на психологію людини, перш за все, що стосується молоді, але не тільки. У дорослих в Інтернеті також спрацьовують аналогічні психологічні механізми: що може бути простіше, ніж зайти на який-небудь сайт і написати будь-яку найгрубішу образу з політичним, націоналістичним чи іншим контекстом – усе одно ж ніхто не покарає за це, навіть якщо ви пишете дійсно від свого імені. І такий підхід має масовий характер, що не може не позначитися на соціумі в цілому: рівень агресії зростає, ризик заворушень підвищується, конфлікти в суспільстві нарощуються тощо [5].

Але відчуття того, що можна уникнути відповідальності, при цьому підвищити свою самооцінку та одночасно самозахиститися перед реальністю, перемагає в головах багатьох громадян.

За даними регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг компанії GfK Ukraine, найпопулярнішою соціальною мережею в Україні є «ВКонтакте»: її регулярно відвідують 67 % інтернет-користувачів України. Друге місце посіла мережа «Однокласники» з 58 %. Facebook регулярно відвідують 43 % інтернет-користувачів, причому ця соціальна мережа порівняно з Twitter має низькі показники частоти відвідування: четверта частина зареєстрованих зовсім не користуються власними акаунтами у цих мережах.

Найактивнішими є користувачі мереж «ВКонтакте» та Google Plus: відповідно 65 і 47 % зареєстрованих у цих мережах перевіряють оновлення один або декілька разів на день, натомість користувачі таких сервісів, як Livejournal, Twitter та Facebook – навіть при доволі високих показниках реєстрації у деяких з них – роблять це найрідше (відповідно 30, 28 і 25 % зазначили, що перевіряють оновлення дуже рідко і майже не користуються соціальною мережею).

Українські інтернет-користувачі, за власними оцінками, стали витрачати на соціальні мережі суттєво більше часу. Частка тих, хто протягом останнього року збільшив час користування такими сервісами, як Facebook та «ВКонтакте», є відповідно у 2,3 і 1,9 рази більшою, ніж частка тих, хто його зменшив. Лідером за цим розподілом виявилась мережа Linked-In, в якій користувачів, які збільшили час проведення у ній, у 3,5 рази більше, ніж тих, хто його зменшив. Взагалі така тенденція спостерігається щодо всіх сервісів, окрім Livejournal: частка користувачів, які стали проводити у цій мережі менше часу, у 2,5 рази більша частка тих, хто став користуватися нею більше.

Загалом 34 % інтернет-користувачів зазначили, що використовують мобільний телефон або смартфон для перевірки оновлень у соціальних мережах. Серед них переважають молоді люди: 64 % групи 16-25 років користуються мобільним доступом проти 25 % в групі 26-35 років та 17 % серед користувачів, старших від 36 років.

«Наймолодшою», судячи з середнього віку прихильників, є соціальна мережа «ВКонтакте», де зареєстровано 95 % інтернет-користувачів віком від 16 до 25 років проти 66 % від усіх вікових груп загалом. Респонденти групи 26-35 років, а також старше 36 років віддають перевагу мережі «Однокласники» (75 і 59 % відповідно). Користування Facebook з віком знижується несуттєво. Серед інших мереж – Twitter і Google Plus популярні насамперед серед молоді, «Мой мир», Livejournal і Linked-In – серед вікових груп 26-35 років і старше.

Жінки значно активніше за чоловіків використовують більшість соціальних мереж: 76 % користувачів жіночої статі проти 58 % чоловічої для

«ВКонтакте», 60 % жінок проти 56 % чоловіків для Facebook. Єдиний сервіс, яким більш схильні користуватись чоловіки, є Twitter: 13 % прихильників цієї мережі серед чоловіків проти 11 % серед жінок. Для чоловіків більш характерно реєструватися в мережі і не користуватися власним акаунтом: якщо серед зареєстрованих у мережі «ВКонтакте» чоловіків 9 % не відвідують власні сторінки, то серед жінок таких лише 1 %, і подібна тенденція розповсюджується практично на всі соціальні мережі [2].

Звичайно, Інтернет у цілому та соціальні мережі зокрема, мають як свої позитивні, так і негативні сторони. Позитивними, на нашу думку, є те, що світова мережа дає змогу спілкуватись з людьми, які знаходяться в різних куточках світу за допомогою різних соціальних мереж, чатів та електронної пошти. Інтернет-магазини (і соціальні мережі) дають змогу продати чи придбати будь-які речі, просто сидячи вдома, а вічні помічники Google, Яндекс та Вікіпедія можуть дати відповіді на будь-які запитання та допомогти з пошуком найрізноманітнішої інформації.

Можна виділити ще один позитивний чинник Інтернету – його невід’ємна роль в освітньо-виховному процесі не тільки для учнів та студентів, але й для вчителів та викладачів. Якщо раніше, щоб знайти необхідну інформацію, необхідно було годинами сидіти в бібліотеках і підбирати необхідні книги, то нині з допомогою Інтернету ми можемо знайти всі необхідні підручники та допоміжні матеріали. Інтернет дає змогу відвідувати онлайн-лекції та семінари, спілкуватися з викладачами. Все це багато спрощує та полегшує отримання освіти для сучасної людини [3].

Можна виділити ще декілька ризиків, з якими пов’язана захопленість соціальними мережами, а саме: наявність недостовірної інформації (під час спілкування в Інтернеті не можна бути впевненим у тому, що співбесідник є саме тією людиною, за яку себе видає) і залежність від Інтернету. Інтернет-залежність вже давно є визнаною формою психічного захворювання, а соціальні мережі є ще одним його проявом. Люди починають більше піклуватися не про досягнення в реальному житті, а про свій імідж в Інтернеті, що викликає відповідні відхилення. Більше того, активні користувачі перестають вирішувати проблеми реального життя, знаходячи видиме задоволення своїх потреб у віртуальній реальності, але оскільки насправді проблема в реальному житті не вирішується, залежність все більше поглиблюється. Залежність, у свою чергу, викликає комплекси, психічні розлади, часті зміни настрою та депресію.

Соціальні мережі вирішують багато проблем суспільства, в тому числі проблему спілкування та пошуку нових та старих друзів, але треба пам’ятати про ризики, пов’язані з ними, та шляхи їх усунення [5].

Висновки. Інтернет є важливою і навіть невід’ємною частиною сучасного світу. Соціальні мережі міцно увійшли в наше життя. Особливо це стосується молоді, яка є найактивнішим користувачем інтернет-

ресурсів. Одні використовують соціальні мережі для пошуку друзів, інші просто «вбивають» час, причому найчастіше — це робочий час. Найбільшим позитивом будь-якої соціальної мережі є те, що вона дає можливість контактувати з людьми, яких побачити особисто можливості немає. Це і родичі, що виїхали за кордон, і друзі, які після університету роз'їхалися тощо. Проте вже давно відмічено: там, де популярність і гроші, там і шахраї. На жаль, соціальні мережі не позбавлені такого недоліку. Важливим є і той факт, що багато користувачів потрапляють у деяку залежність від соціальних мереж, у людей формується інтернет-залежність.

Отже, соціальні мережі мають як свої переваги, так і недоліки, їх вплив на систему «особистість–суспільство» доволі неоднозначний, а тому питання про їх необхідність залишається відкритим.

Список використаних джерел: 1. *Архипова С. П.* Соціальні мережі та їх вплив на соціалізацію студентської молоді [Електронний ресурс] / С. П. Архипова, Я. М. Скорик. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/ped/2010_183_4/N183-4p016-019.pdf. 2. *Вишлінський Г.* Популярність соціальних мереж в Україні [Електронний ресурс] / Г. Вишлінський. – Режим доступу : http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_article. 3. *Залізник Ю.* Соціальні мережі як право на свободу [Електронний ресурс] / Ю. Залізник. – Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka>. 4. *Луц Т. Є.* Вплив соціальних мереж на людину [Електронний ресурс] / Т. Є. Луц, В. О. Каковський. – Режим доступу : <http://en.iee.kpi.ua/files/2012/509.pdf>. 5. *Старостіна Д.* «За» і «проти» соціальних мереж [Електронний ресурс] / Д. Старостіна. – Режим доступу : <http://exo.in.ua/?page=new&id=17832>.

УДК 159.923.35

ЛОГОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ю. Головач, студ. гр. СР-56

Науковий керівник: **В.М. Філіпович**, ст. викладач кафедри соціології та психології соціального і особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Ускладнення соціальної структури викликає розшарування суспільства, що спричиняє появу нових відносин та розширює спектр психологічних проблем та фрустрацій.

Як наслідок, людина губиться серед варіації соціальної стратифікації, не може знайти свого місця в соціумі, дійти до сенсу існування, що викликає екзистенційний вакуум. Саме логотерапія та екзистенційний аналіз, основоположником яких є Віктор Еміль Франкл, являє собою комплекс поглядів та методик, які вирівнюють екзистенційну направленість особистості, корегує відхилення в її розвитку.

Дерефлексія, як і парадоксальна інтенція, є технікою логотерапії. Перша, в основі котрої лежить самотрансценденція (вихід із себе), використовується при необхідності ослаблення самоконтролю, перенесення акценту з ситуації або почуття, що викликає дискомфорт, на іншу ситуацію чи почуття. Парадоксальна інтенція застосовується при фобі-

ях, неврозі нав'язливих станах. Фобія зароджується у симптомі, що викликає тривогу. Через побоювання повторної появи симптому він дійсно з'являється, через що підсилює страх людини перед ним. Саме страх очікування і є фобією. Подібне замкнене коло можна спостерігати при нав'язливих станах, коли особа, маючи нав'язливу думку, намагається боротися з нею, тим самим тільки закріплюючи її.

Завдання парадоксальної інтенції полягає у розірванні цього кола. Своєю інверсією вона порушує рух, що закріплює фобію або нав'язливий стан. Так, особа, яка боїться виступати на публіці, позбудеться фобії при частих виступах. У випадку, коли у дитини виникає тривожний стан під час надування повітряних кульок, наприклад, через страх, що вони луснуть, також можна застосувати техніку парадоксальної інтенції. Через декілька кульок фобії як не було. Водій маршрутки, маючи великий стаж роботи, боявся сідати за кермо автомобіля після того, як потрапив в аварію. Навіть знаходження на передньому сидінні біля водія в нього викликало жах. І тільки через деякий час, поступово сідавши за руль автомобіля, він продовжив працювати водієм.

Як показує практика, така техніка є ефективною. Однак замало вибрати техніку і застосувати її. Важливо визначити, чи буде її результатом очікуваним у роботі з певним пацієнтом. Так, наприклад, парадоксальну інтенцію не варто застосовувати особам, що легко піддаються навіюванню. Адже техніка може спрацювати прямою вказівкою, а не інверсією. І у випадку, коли у людини перед публічним виступом починається тремор, сказати, що він у неї почнеться, то людина може налаштуватись саме на це, запрограмувавши себе на невдачу. У цьому разі слід скористатись схильністю людини до навіювання, даючи вказівку відсторонитись від хвилювання та думок про невдалий виступ, перенести акцент в інший бік, таким чином звертаючись до дерефлексії.

Говорячи про дерефлексію, можна навести як приклад дівчинунтанцівницю, яка намагається вкрай точно виконати рухи, контролювати кожен м'яз свого тіла, що навпаки, через свою гіперзосередженість, заважає їй. Дівчині необхідно перестати слідкувати за собою, перенести увагу на глядачів, що зробить рухи вільними, а танець приємнішим.

Техніка може виступати і як спосіб відсторонення від проблем. Коли людина має проблемну ситуацію, хоче зробити важливий вибір у своєму житті, прийняти рішення – необхідною може стати зміна середовища, в котрому людина постійно знаходиться. Входячи у нове середовище, займаючись новою діяльністю, людина вийде з вакууму проблем, а рішення прийде саме по собі. Так, наприклад, молодий чоловік, який знаходиться у стані ентропії (рух до фінальної невизначеності), виїздить до іншої країни, і, повернувшись, відкриває свій бізнес та налагоджує особисте життя.

Таким чином, ці техніки є різнонаправленими: дереклексія направлена на відсторонення від проблем, а парадоксальна інтенція – на здійснення того, що викликає у людини тривогу.

Список використаних джерел: 1. Франкл В. Воля к смыслу / В. Франкл. – М. : Эксмо-Пресс, 2000. – 368 с. 2. Франкл В. Доктор и душа / В. Франкл. – СПб. : Ювента, 1997. – 288 с. 3. Франкл В. Московские лекции 1986 года / В. Франкл // Проблема смысла в науках о человеке (К 100-летию В. Франкла). – М. : Смысл, 2005. – С. 246-273. 4. Франкл В. Психотерапия на практике / В. Франкл. – СПб. : Речь, 2001. – 256 с. 5. Франкл В. Теория и терапия неврозов / В. Франкл. – СПб. : Речь, 2001. – 234 с. 6. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

УДК 159.9

МОЗКОВА АТАКА ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ В НУТРІШНІХ БАР'ЄРІВ

Я.В. Гузь, студ. гр. СР-317

Науковий керівник: **Є.В. Миронюк**, ст. викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

Метод «мозкова атака» з'явився у 30-ті роки ХХ століття як спосіб колективного продукування нових ідей. Термін походить від англійського *brainstorming*, що дослівно означає «мозковий штурм». Деякі дослідники цей метод визначають як «банк ідей». Він ґрунтується на груповому формуванні ідеї вирішення певного завдання. Група, перед якою вона ставиться, висуває якомога більше нових ідей, інколи абсолютно несподіваних, що сприяє створенню атмосфери невимушеності, змагання та співробітництва. Заохочується будь-яка пропозиція, думка, ідея, забороняється критика і насмішки щодо них. Тільки після збирання всіх пропозицій починається їх оцінювання, яке полягає у всебічному та об'єктивному аналізі всіх пропозицій і виборі найбільш оптимальної з них. Практично немає сфери, де за допомогою цього методу не можна було б вирішити будь-яку складну проблему. Метод мозкової атаки відомий також під багатьма іншими назвами, серед них такі: метод Осборна, мозковий штурм, фабрика ідей, ярмарок ідей, серія нових ідей, конференція ідей та ін. [1].

Від англ. – мозковий штурм – методика стимуляції творчої активності та продуктивності для вирішення проблеми.

«Мозкова атака» – це метод вирішення невідкладних завдань за дуже обмежений час. Сузь методу полягає в тому, що необхідно висловити найбільшу кількість ідей за невелику кількість часу, обговорити та здійснити їхній відбір. Цей метод використовується для розвитку творчих здібностей або для вирішення складних проблем. Метод мозкової атаки можна використовувати в різних формах діяльності: у роботах з малими групами, командами, великими групами («гра з глядачами»), індивідуальній роботі віч-на-віч.

За звичайних прийомів обговорення та вирішення проблем виникненню новаторських ідей перешкоджають контролюючі механізми свідомості, які сковують потік цих ідей під тиском звичних, стереотипних форм прийняття рішень. Проведення роботи можуть стримувати такі фактори: страх перед невдачею, побоювання видатися смішним, певні комплекси, почуття неповноцінності тощо.

Принцип дії «мозкової атаки» базується на психологічних і педагогічних закономірностях, але перш ніж їх сформулювати, варто коротко зупинитися на тих теоретичних передумовах, якими керувалися творці цього методу. Винахідниками було відзначено, що колективно генерувати ідеї ефективніше, ніж індивідуально, адже в групі ймовірніше помітити недоліки іншого, ніж свої, що сприятиме ефективності роботи. У звичайних умовах творча активність людини часто стримується явно й неявно існуючими бар'єрами (психологічними, соціальними, педагогічними й т. д.). Цю ситуацію зручно виразити за допомогою моделі «шлюзу».

Творча активність людини найчастіше потенційно стримується, як вода за допомогою «шлюзу». Тому потрібно відкрити «шлюз», щоб її визволити. Твердий стиль керівництва, острах помилок і критики, дещо професійний і занадто серйозний підхід до справи, тиск авторитету більш здатних товаришів, традиції й звички, відсутність позитивних емоцій – все це виконує роль «шлюзу». Діалог в умовах «мозкової атаки» виступає в ролі коштів, що дозволяє забрати «шлюз», визволити творчу енергію особистості. У цей час вироблено кілька модифікацій методу «мозкової атаки». Пряма «мозкова атака» є методом колективного генерування ідей рішення творчого завдання. Ціль цього методу полягає в сукупності ідей, звільненні від інерції мислення, подоланні звичного ходу думки в рішенні творчого завдання. Основні принципи й правила цього методу – абсолютна заборона критики запропонованих учасниками ідей, а також заохочення всіляких реплік, жартів.

Зниження критичності в процесі мозкового штурму досягається двома шляхами. Перший – пряма інструкція: бути вільним, творчим, оригінальним, придумати критичність до себе і своїх ідей, не боятися оцінювання оточуючих. Мета інструкції – зміна внутрішньої позиції, установки особистості по відношенню до своїх здібностей. Другий шлях – створення сприятливих зовнішніх умов: співчуття, підтримка і схвалення партнерів, створення особливої атмосфери. За таких обставин слабшає внутрішній контроль і полегшується включення у творчий процес. Адже іноді однієї критичної репліки достатньо, щоб цікава пропозиція на ходу була замінена іншою – перевіреною, але нецікавою. У мозковій атаці поважається вільний політ фантазії: люди повинні намагатися максимально розкріпостити свою уяву.

У ході мозкової атаки учасники набувають уміння доброзичливо сперечатися, слухати, задавати питання, заохочувати, критикувати. Ду-

же часто люди не можуть відокремити те, що вони дійсно бачать, від того, що вони налаштовані побачити під тиском свого упередження, тому треба навчити людину спостерігати об'єктивно. Разом з розвитком спостережливості вдосконалюється і здатність до самоспостереження і одночасно стає більш об'єктивним ставлення до себе.

Метод сприяє не тільки подоланню «розумових» стереотипів, але і знімає соціальні та субординаційні заборони, що накладалися кожною людиною на свої висловлювання при звичайній розмові. Працюючи в групі, легше бачити недоліки в ідеях партнерів по атаці, ніж у своїх власних. Той член групи, який формулює певну пропозицію, його увагу повністю зайнято, тому він може не помітити і не оцінити натяку на рішення, яке було як другорядна деталь в його твердженні. Інший, спостерігаючи з боку, виявляється в більш сприятливих умовах. Для нього ці другорядні деталі виступають як натяк на потрібне рішення, і він може його використовувати під час аналізу як пропозиції і його вдосконалення.

Метод мозкової атаки відносять до групи активних методів навчання й використовують для вирішення конкретних практичних завдань психологічного або педагогічного характеру. Застосування цього методу для проведення занять потребує адаптації до умов навчального процесу.

Використання цього методу в процесі навчальних занять потребує модифікації та адаптації окремих організаційних аспектів і передбачає пошуки найкращого вирішення проблеми, яку винесено для вивчення. При цьому важливо, щоб було якнайбільше оригінальних, аж до неправдоподібності, ідей. Для реалізації занять цим методом необхідно створити для студентів такі умови, в яких вони б могли висловлювати сміливі, нестандартні ідеї вирішення проблеми за принципом «перша думка – найкраща».

Метод мозкового штурму використовується не тільки для навчання, але і як практичний прийом вирішення складних і творчих завдань. Для цього його іноді модифікують. Одна з модифікацій – човниковий метод. Як відомо, одні люди більше схильні до генерування ідей, інші – до їх критичного аналізу. Іноді критичні здібності випереджають конструктивні. Така підвищена критичність не дозволяє дозрівати і зміцнюватися навіть власним ідеям. В умовах човникової мозкової атаки ця несумісність усувається тим, що підбираються дві групи учасників з урахуванням здібностей кожного – для генерації ідей і для критики, в результаті чого виникає збалансованість і ті, в яких високий ступінь критичності, стають більш конструктивнішими та навпаки [2].

Разом з методом «мозкова атака» застосовується методика «синектика», а саме спосіб стимуляції уяви, що сприяє виникненню різномірних ідей, а згодом їх з'єднує. Зіткнення найнеочікуваніших думок, неймовірних аналогій приводить до розширення поля ідей, народження нових підходів до вирішення проблеми і дозволяє вийти за межі вузько-професійних можливостей.

В останні роки широко став використовуватися «електронний мозковий штурм» (on-line brainstorming), що використовує інтернет-технології. Він дозволяє майже повністю ліквідувати «страх оцінки», також забезпечує анонімність учасників і дає можливість вирішити проблеми традиційного мозкового штурму.

Отже, золоте правило мозкової атаки – нічого зі сказаного учасниками не піддавати сумніву, не критикувати, а забезпечити повну свободу висловлення будь-яких ідей. Така психологічна свобода дозволяє вести себе розкуто, не боятися ставити себе в незручне становище не вдалої реплікою, здатися нерозумним, смішним і т. д. У такій обстановці народжуються найнеймовірніші, божевільні ідеї, багато з яких в подальшому, після ретельного аналізу можуть бути відсіяні, але несподівано виникає те, що треба для вирішення цієї проблеми. Заради цього і затівається мозкова атака.

Мозковий штурм дає можливість об'єднати в процесі пошуку рішень різних людей. Нині метод мозкового штурму може бути ефективно використаний організаціями для покращення якості роботи в групах.

Список використаних джерел: 1. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – Вид. 2-ге, доповн. – К. : КНЕУ, 2003. – 298 с. 2. Ягулов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягулов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

УДК 316.32:004

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ТА ТЕНДЕНЦІЙ В ІНТЕРНЕТ-СУСПІЛЬСТВІ З РЕАЛЬНИМ СУСПІЛЬСТВОМ

О.М. Добровольський, студ. гр. ПЕ-101

Науковий керівник: **Л.О. Легецька**, канд. іст. наук, доцент кафедри філософських та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

У сучасному світі шаленими темпами відбуваються процеси глобалізації та інформатизації. Величезний вплив у секторі медіа-інформації мають засоби масової інформації, а в останні роки домінуючу позицію займає глобальна мережа Інтернет.

Розглянемо передісторію проблеми.

Інтернет – це глобальна мережа, що об'єднує локальні комп'ютерні мережі. На кінець 2011 року середня кількість користувачів мережі становила близько 2,3 млрд людей.

Першим прототипом інформаційної мережі була комп'ютерна мережа, створена Каліфорнійським університетом на замовлення Міністерства оборони США, у 1957 році. 29 жовтня 1969 року вдалося вперше провести двосторонню передачу електронного повідомлення по комп'ютерній

мережі, що саме й ознаменувало момент створення мережі Інтернет у своєму сучасному вигляді.

До 1991 року відбувалося глибоке вивчення та розроблення нових методів обробки інформації, побудови мереж та розроблення нових програмних рішень. До цього часу комп'ютерні мережі використовувались лише в наукових та корпораційних цілях і не були дуже поширені в загальному доступі. А з початку 90-х років Інтернет набув великої популярності і серед звичайних користувачів комп'ютерів.

Переломним моментом стало об'єднання всіх локальних мереж і мереж комерційної спрямованості за допомогою технічних ресурсів у 1995 році. З цього моменту була утворена Всесвітня Павутини.

Таким чином, у першу чергу, на всесвітній простір змогли вийти великі і малі підприємства та корпорації, виставляючи до загальнодоступного перегляду свою продукцію, тим самим формуючи свій ринок та попит.

Через деякий час у веб-просторі з'явився новий «феномен» – соціальні мережі. «Соціальна мережа» являє собою веб-платформу, на якій реалізовані можливості для різностороннього спілкування учасників сайту. У тому ж 1995 році, в США, був створений тестовий проект – Classmates.com, який був спрямований для пошуку учасниками своїх колишніх однокласників. Через деякий час ідея та концепція були розвинуті в інших країнах на новому рівні. У лютому 2004 року в США була створена подібна платформа – Facebook.com, яка була створена студентами як тестовий проект для спілкування студентів. Станом на листопад 2012 року чисельність учасників проекту сягнула 1 млрд людей. Подібними прикладами є такі мережі, як: Google+, Twitter, MySpace, «ВКонтакте», «Однокласники» та багато інших.

Також окремою кастою можна виділити явище «іміджборд» – анонімізовані форуми з вільним доступом та можливістю обміну графічними файлами. Ця група сайтів мала свій специфічний внесок у формування інтернет-аудиторії на просторах Японії та СНД, де мала велику популярність.

Загалом можна зазначити, що в цілому явище становлення Інтернету та Глобальної Павутини, з погляду науки та розвитку техніки – мало величезний унікальний внесок, бо стимулювало розвиток обчислювальної техніки, розроблення та оптимізацію нових концепцій щодо захисту, оброблення та передавання інформації. Були створені нові методи представлення інформації. Одночасно розвиток мережевих технологій стимулював розвиток ідей та концепцій створення «штучного інтелекту».

З погляду комерційної діяльності, як вже було зазначено – відкрився новий простір та можливості ведення торгів, реклами, публікації інформації про товари різних представників.

З погляду засобів інформації – це був новий інструмент, який дозволяв миттєво висвітлювати будь-які події в будь-якій частині світу та

миттєво відправляти інформацію для загального доступу. Було можливе спрощене збирання суспільних думок та ставлень до тих чи інших подій.

Але з часом утворилася і «зворотна сторона медалі».

Найперше, що можна зазначити, це вплив вищезгаданих корпоративних мереж на суспільство. Незважаючи на доступність та збільшення інформації щодо вибору товарів та послуг, відбувається нав'язування та шаблонування соціоекономічної поведінки, фактично примушуючи людей до безглузвих покупок та придбання певних предметів, які б «підвищили їх статус», допомогли б увійти до бажаних соціальних груп. Але в реальності ми отримуємо лише більше розмежування між соціальними групами за сформованими інтересами та матеріальними прихильностями.

Також характерним для сучасного суспільства є велика швидкість поширення інформації та реакційність. Яскравим прикладом подібних процесів є тенденція, що спостерігається в останні роки, швидкоплинної зміни молодіжних трендів та формацій, рухів, стилів. Вдала популяризація будь-якої ідеї викликає миттєвий резонанс в різних верствах суспільства. На жаль, враховуючи ментальність нашого суспільства, подібні процеси рідко виявляються позитивними. В більшості своїй це приводить до переходу людей, зовсім не зацікавлених у сутності обраної ідеології, до новосформованих груп, зачасту на власну шкоду як морально-психологічну, так і на матеріальну. Одним з найбільш негативних моментів в цьому випадку є мімікрія особистості заради здобуття нового соціального статусу та досвіду.

Також властивим для інтернет-суспільства є розширення соціальних груп за рахунок легкого залучення нових людей, завдяки доступності тієї чи іншої інформації. Подібно до попередньо описаного процесу, це може також нести різний характер. Найбільшим позитивним моментом у цьому випадку є вільний доступ до фактично будь-якої необхідної або інформації, яка цікавить, та можливість обміну досвідом між аналогічно зацікавленими людьми. Широкий інформаційний простір надає можливість знайти будь-яку сферу за інтересами та відповідну інформацію. Поширеними останнім часом є процеси самонавчання через постійне збільшення кола інтересів людини та відповідно доступність інформації. Також трендовими та популярними нині є інтернет-ресурси, присвячені різноманітним безкоштовним курсам та програмам від ведучих університетів світу (Edx, Coursera). Але в той же час характерним є і протилежний вплив сучасного медіа-середовища. Яскравим прикладом є ситуація останнього часу: велика кількість відвертого контенту або негативно інформативного характеру. Велика кількість подібної інформації вдало ангажується та маскується під виглядом гумору або інформативних статей. Переважна більшість подібних ресурсів, потрапляючи до користувачів, залишає негативний вплив, особливо серед молоді шкільного віку. Альтернативним і

схожим до цього процесу є вищезгаданий процес формування соціальних груп. У цьому випадку відбувається формування широких, не пов'язаних між собою груп, діючих переважно на просторі Інтернету, які створюють великий інформаційний потік, але при цьому не маючи інформативної ваги. До діяльності подібних груп можна віднести сучасне поняття «тролінгу» – навмисної провокації співрозмовників з тої чи іншої теми, з метою зачаття конфлікту. При цьому цілі, переслідувані провокаторами, можуть бути абсолютно різні. Окремим пунктом серед подібних формацій можна виділити певний прошарок інтернет-суспільства, які незважаючи на причетність до подібних, вищезгаданих формувань, являють собою доволі цікавий соціальний елемент. Одним із найяскравіших прикладів можна взяти проєкт Lurkmore. Це інформаційно-спрямований ресурс, аналогічний Wikipedia, але містить більше специфічної інформації, пов'язаної з сучасними формаціями суспільства та інтернет-простору. Специфічними є в цьому випадку статус та рівень освіченості учасників подібних проєктів: у своїй більшості це доволі освічені та креативні люди різного соціального статусу та рівня, але з тих чи інших причин маючи проблеми із сучасним суспільством, і характерним є виникнення подібних проблем через засилля та вплив різноманітних популяризуючих ресурсів на суспільство. Одним із вдалих прикладів діяльності подібних груп є проведення «набїгів» на користувачів соціальних мереж, в ході яких висвітлюються великі проблеми впливу та формування взаємозв'язків між цими користувачами.

Подібною проблемою є також вплив на формування гендерних відносин. Останнім часом спостерігається засилля інформації, присвяченої «зв'язуванню та прив'язуванню успішних партнерів», вихованню «стерв-кар'єристок» і тому подібні джерела. Зворотнім зв'язком є процеси в чоловічому суспільстві: постійна жага до фізичного домінування, матеріального та психологічного. Причому все це доходить до зовсім потворних та неприродних форм. При цьому в подібному суспільстві формується зверхнє відношення до «інакодумців» і фактично воно вироджується до первісного ладу.

Також актуальним нині є процес десоціалізації великої групи людей («хікікоморі»), що спричинено переважно реформуванням суспільства, в якому більшість людей цієї групи не можуть знайти свого положення в подібному суспільстві та мають негативний досвід із взаємодії з ним.

Отже, можна багато наводити прикладів та розглядати безліч граней впливу Інтернету на сучасне суспільство, але основними процесами, на жаль, є вищезгадані. Як і в багатьох подібних випадках, виключення подібних процесів та ситуацій можливе під час ефективної організації та моніторингу соціальних і психологічних течій, а також контроль доступу різноманітних організацій.

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ

Д.Д. Калініченко, студ. гр. ПЕ-101

Науковий керівник: Л.О. Легецька, канд. іст. наук, доцент кафедри філософських та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

У повсякденній мові слово Інтернет найчастіше вживається у значенні Всесвітньої павутини і доступної в ній інформації, а не у розумінні самої фізичної мережі. Все частіше Інтернет вживається з малої літери, що можна пояснити паралелями з термінами «радіо», «телебачення», які пишуть з малої.

Історія Інтернету сягає досліджень 1960-х років, які проводилися на замовлення уряду США і мали на меті створення надійних розподілених комп'ютерних мереж, стійких до пошкоджень. У 1961 році Леонард Клейнрок опублікував роботу, присвячену пакетній комутації. Пізніше ця технологія стане ключовою ланкою практично всіх мереж. А тоді нею зацікавилися фахівці DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency) – Агентства перспективних дослідницьких проектів Міністерства оборони США.

Ідея Клейнрока була підхоплена зацікавленими людьми, і вже в 1965 році Томас Меріл спільно з Лоуренсом Робертсом з'єднали за допомогою телефонної лінії два комп'ютери, які перебували в різних штатах США, довівши, що технологія пакетної комутації дозволяє створити географічно розподілені мережі.

З цього часу розвиток Інтернету набуває все більшого розмаху в соціальному житті людей. Спочатку Інтернет не був таким доступним, як сьогодні. Він був призначений для комерційних цілей та для воєнного, космічного зв'язку. Десь з середини ХХ ст. Інтернет почали використовувати у всіх сферах життя. Людство почало використовувати Світову мережу, як тільки можна. Швидкого розмаху набула електронна пошта. Вона дає змогу швидко переписуватись, а не чекати по кілька місяців паперових листів. Також люди отримали безмежний архів. Інтернет – це як найбільша світова бібліотека, в якій можна знайти все, що потрібно. Соціологи одні з перших почали використовувати Інтернет у своїх цілях. З його допомогою стало можливим проведення досліджень суспільної думки специфічних груп людей, які живуть у різних куточках земної кулі. Інтернет дає можливість проведення глобальних досліджень з актуальних проблем у різних країнах світу. Збирається інформація з різних країн, континентів, у світі.

Традиційний метод опитування, коли соціолог-дослідник опитував людину, неточно давав відповіді на поставлені запитання. Тому що деякою мірою людина відволікалася, не могла точно сконцентруватися на

своїх відповідях. Можна сказати, що опитувач дещо заважав. А з допомогою Інтернету людина повністю зосереджена над тим, що вона робить, бо ніхто їй не заважає.

Світова практика використання Інтернету щодо соціологічних опитувань існує вже понад десятиліття. Інтернет-технології в соціологічному дослідженні допомагають пришвидчити збір первинної соціологічної інформації на дослідження швидкоплинних соціальних процесів.

Можна точно заявити, що Інтернет – це субкультура. І як кожна субкультура, він негативно і позитивно впливає на людей, хоча його було створено, щоб поліпшити життя людей. У наш час він є універсальним середовищем для спілкування, розваг та навчання. За допомогою Інтернету стало можливо робити покупки та оплачувати послуги. Для багатьох людей Інтернет – це спосіб заробітку. А в цілому Інтернет – це віддзеркалення сучасного суспільства та світосприйняття.

Одним із проявів субкультури Інтернету є День безпечного Інтернету, що відзначається щорічно з 2004 року другого вівторка лютого. Можна знайти як позитивні, так і негативні сторони в інтернет-мережі. По-перше, з'явилася можливість спілкуватися з людьми у різних куточках світу. Ми отримали безмежно велику бібліотеку в одній машині, замість мільйона книжок. По-друге, деякі спільності людей тепер можуть обмінюватися спільними ідеями та інтересами, створюючи соціальні мережі. І цей список позитивних сторін можна ще продовжити, але на сучасному етапі розвитку, ми вважаємо, Інтернет приносить більше негативного.

Дуже гострою постала проблема інтернет-залежності. Зокрема, дехто настільки захоплюється віртуальним простором, що проводить за комп'ютером до 18 годин на добу. Таку залежність багато хто порівнює з тютюнопалінням чи наркоманією. Визначення інтернет-залежності звучить так: *«Це наполегливе бажання вийти в Інтернет, перебуваючи off-line, і нездатність вийти з Інтернету, знаходячись on-line»*. Згідно з даними різноманітних досліджень, сьогодні інтернет-залежними є близько 10 % користувачів у всьому світі. Фахівці вже розробили методики позбавлення від цієї залежності. Особливо негативно впливають на дітей он-лайн ігри, в яких вони знаходять друзів. Діти вразливі і часто реальний світ замінюють віртуальним.

Також і в Інтернеті люди навчилися заробляти гроші. Дуже часто нелегально і шляхом обману. Розповсюдженим в Україні є «піратство» – це розроблення копії продукту. «Пірати», можливо, і допомагають людям отримати фільм чи гру безкоштовно, але це може негативно вплинути на комп'ютер (наприклад, вірусами). «Пірати» також зашкоджують економіці країни, тому що, коли випускається гра чи фільм, а він вже є в мережі, то попит на нього швидко падає, і це приносить великі збитки. Тому в США вже прийняли закон, що позбавляє волі людину, яка займалася піратством.

Знайомства в Інтернеті зазвичай пов'язують із розвагами або пошуком чоловіка за кордоном. Обидва напрямки нерідко стають своєрідною залежністю. Дуже рідко можна знайти службу знайомств, що здійснює виключно серйозні знайомства для шлюбу, зокрема, знайомства для християн чи людей з традиційними поглядами на шлюб. Але часто буває, що люди платять гроші за знайомство, а в заміні нічого не отримують.

Важливим негативним явищем Інтернету став «тролінг». Це психологічний та соціальний феномен, що зародився у мережі протягом 1990-х років. Інтернет-тролями, або просто тролями у Всесвітній мережі називають людей, котрі спеціально публікують провокаційні статті чи повідомлення в соціальних мережах, завдання яких – викликати конфлікти між учасниками. Такі статті чи повідомлення також іноді називають тролями, а процес їх написання – тролінгом. Сьогодні будь-який популярний ресурс (форум, група новин, вікі-проект) стикається з цим явищем.

Інтернет, кібер-простір та віртуальна реальність знайшли відбиток і в сучасному мистецтві. Ще в середині 1980-х років сформувався особливий жанр наукової фантастики, що фокусується на комп'ютерах, високих технологіях і проблемах, що виникають у суспільстві у зв'язку із застосуванням плодів технічного прогресу. Сюжетом творів цього жанру часто стає боротьба хакерів із могутніми корпораціями. Жанр набув широкої популярності в літературі, кінематографії, графічних творах (особливо аніме) та в комп'ютерних забавах. Сам термін «*кіберпанк*» придумав письменник Брюс Бетке, який 1983 року опублікував однойменне оповідання.

Отже, Інтернет став невід'ємною частиною життя як школяра, так і професора чи домогосподарки. В ньому є безліч позитивних аспектів, котрими людство вдало користується. Але в наш час Інтернет дуже засмічений різними видами непристойних реклам та вірусних програм, з якими людина без навичок програміста не впорається, за що приходиться платити гроші. Отже, або потрібно кожній державі ввести контрольну службу, яка буде займатися очищенням Інтернету від непотрібної інформації, або люди повинні самостійно повертатися до норм моралі та етикету спілкування.

Список використаних джерел: 1. *Чугунов А. В.* Социология Интернета: методика и практика исследований интернет-аудитории : учебное пособие / А. В. Чугунов. – СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. – 130 с. 2. *Чураков О. М.* "Інформаційне суспільство" і емпірична соціологія / О. М. Чураков // Соціологічні дослідження. – 2004. 3. *Черенков А.* Інтернет и маркетинговые исследования / А. Черенков // Маркетинг и маркетинговые исследования в России. – 2000. – № 2. – С. 39-48.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Д.О. Кирильченко, студ. гр. ДСР6-10116 (316)

Науковий керівник: Ю.В. Орешета, асист. кафедри соціології і психології
соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Актуальність теми державної молодіжної політики зумовлена потребами сучасної України. Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що успіхів у політичній та економічній сферах досягають ті держави, які приділяють посилену увагу молоді. Молодь – це національний стратегічний ресурс, тому враховуючи те, що світ швидко змінюється, переваги будуть у тих держав, які зможуть ефективно накопичувати і використовувати інноваційний потенціал розвитку, основним носієм якого є молодь [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем державної молодіжної політики є актуальним, оскільки необхідно на державному рівні створювати умови для самореалізації молоді і включення її у процеси розвитку України. Це дозволить розширити соціальну базу перетворень, забезпечити соціальне, культурне й економічне відтворення та розвиток країни. Розгляду цієї проблеми присвятили наукові доробки такі вчені, як: М. Головатий, С. Толстоухова, О. Яременко, О. Балакірева, Я. Немирівський, В. Князев та ін.

Мета статті – проаналізувати основні проблеми державної молодіжної політики в Україні та перспективи її розвитку та вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Молодіжна політика України є системою діяльністю держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється у законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України. Вона поширюється на громадян України віком від 14 до 35 років, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, і здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, соціальні інститути й об'єднання молодих громадян.

Соціолог В.Т. Лісовський, розглядаючи молодь як покоління, вважає, що ознакою покоління є не лише вік, але й єдність переконань, ціль, спільність переживання і відношення до життя, оскільки з віком покоління не втрачає соціальних рис, вихованих епохою [6].

Соціолог І.С. Кон дає таке визначення: «Молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення й обумовлених тим чи іншим складом соціально-психологічних властивостей». Саме це визначення згодом стало основним у визначенні категорії «молодь» [2].

Мета державної молодіжної політики – створити необхідні соціально-економічні, політикоправові, організаційні умови і гарантії для соціального становлення, розвитку і вдосконалення як окремої молодої людини, так і всього молодого покоління.

Головними принципами державної молодіжної політики є: повага до поглядів молоді та її переконань; надання права і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства загалом і молоді зокрема; правовий та соціальний захист молодих громадян; сприяння розвитку ініціативності й активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства [4].

За висновками європейських експертів, українська нормативно-правова база з реалізації молодіжної політики є однією з найкращих не тільки на пострадянському просторі, а й у Європі, хоча і має свої недоліки. Однак молодь потребує не стільки законодавчого регулювання власного життєвого простору, скільки розширення спектра життєвих перспектив, створення можливостей в отриманні якісної і бажаної освіти, у працевлаштуванні тощо. На цьому етапі в Україні реалізується низка загальнодержавних програм та положень, які спрямовані на вирішення соціальних проблем молоді, сприяння її соціальному розвитку. Зокрема, це Державна цільова соціальна програма "Молодь України" на 2009-2015 роки; Державна програма "Репродуктивне здоров'я нації" на період до 2015 року; Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки та ін.

Реалізація зазначених програм дає певні позитивні результати, насамперед такі, як створення системи всебічної підтримки громадянської активності молоді, спрямованої на самовизначення і самореалізацію, формування необхідних для цього правових, гуманітарних та економічних передумов, надання соціальних гарантій; поліпшення репродуктивного здоров'я населення як важливої складової загального здоров'я, що значно впливає на демографічну ситуацію та забезпечення соціально-економічного розвитку країни; створення належних умов для забезпечення молодих сімей та одиноких молодих громадян житлом. Проте все ще існує багато проблем, пов'язаних, насамперед, із дефіцитом відповідних соціально-економічних ресурсів; недостатня увага центральних і місцевих органів влади до молодіжних проблем; пасивність молоді; недосконалість нормативно-правової бази у сфері молодіжної політики; обмеженість інфраструктури закладів та органів молодіжної політики, які адекватно відповідають потребам, інтересам самої молоді. Окрім зазначених факторів,

що заважають ефективній молодіжній політиці на сучасному етапі, є також відсутність достатньої наукової обґрунтованості, системи діагностики й комплексного соціального моніторингу стану молодіжної сфери.

Результати соціологічних досліджень показують, що українська молодь найбільше побоюється безробіття, бідності, неможливості отримати гідну чи бажану освіту, ризику захворіти, тобто тих соціальних проблем, що проявляються надзвичайно гостро. Найважливішими з них, на вирішенні яких, перш за все мають зконцентруватися зусилля державної молодіжної політики, є: створення умов для вирішення проблем матеріального забезпечення молоді; проблеми працевлаштування; доступність отримання якісної освіти; здоров'я і можливості його збереження та поліпшення; проблеми забезпечення житлом; проблеми підліткової та молодіжної злочинності й інших антисоціальних проявів; проблеми патріотичного виховання молоді; сприяння побудові ефективної державної молодіжної політики в Україні через партнерство між урядом, молоддю, громадою та сферою бізнесу [3].

Подальший розвиток молодіжної політики залежить, насамперед, від її належного фінансового забезпечення, ефективного розподілу та використання ресурсів. Власниками виступають як територіальні громади, державні заклади, підприємства, так і окремі громадяни. Тому дуже важливо побудувати механізм залучення ресурсів від різних ресурсотримачів. Механізмом може слугувати: стратегічне планування розвитку, що передбачає участь державних органів, громадян, різних бізнес-середовищ у розробленні та реалізації стратегічних планів; виконання цільових програм з різними джерелами фінансування.

Підвищення ефективності діяльності державних органів по відношенню до молоді неможливе без належного вдосконалення чинного законодавства, а саме спеціального молодіжного законодавства, галузевого законодавства (житлове, трудове тощо). У законодавстві повинні бути закріплені специфічні громадянські соціальні права молоді (праця, пільги, допомоги, кредити, компенсації) та ін. Також повинна існувати юридична відповідальність за порушення молодіжного законодавства.

Система управління державною молодіжною політикою ще не дістала певного рівня зрілості через відсутність державних стандартів здійснення молодіжної політики, низьку правову культуру та недостатній професіоналізм працівників державних органів, невміння користуватися новими методами в управлінні (стратегічним плануванням, програмно-цільовими методами тощо) [7]. Суттєвим інструментом поліпшення державного управління у сфері молодіжної політики є система підвищення кваліфікації кадрів. Для того, щоб працівники державних органів володіли інструментами ефективного управління у сфері молодіжної політики і використовували їх у своїй діяльності, необхідно вдоскона-

лити систему підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для роботи з молоддю. Також необхідною є організація семінарів, на яких вони могли б знайомитись з новими досягненнями у сфері державного управління, обмінюватись досвідом, ділитись отриманими здобутками.

Існує також проблема розпорошеності між міністерствами та відомствами й неузгодженість з іншими сферами державної політики, що приводить до певної штучної замкнутості молодіжної проблематики. Важливого значення набуває взаємодія та кооперація різних секторів та відомств щодо вирішення молодіжних питань, оптимальний розподіл виконавчих управлінських функцій між різними структурами, що реалізують молодіжну політику. Також принципове значення під час розроблення і реалізації молодіжної політики в Україні має диференційований підхід до молоді за соціальними та віковими групами.

Висновки. Отже, пошук шляхів подолання проблем і розвитку молодіжної політики – це актуальне і важливе завдання нашого часу як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Для ефективного розвитку державної молодіжної політики необхідним є проведення систематичних досліджень проблем молоді та прогнозування розвитку тенденцій у молодіжному середовищі відповідними державними та науковими установами, обговорення результатів досліджень в органах державної влади та ознайомлення з ними громадськості; створення системи контролю та періодичної звітності про хід реалізації державної молодіжної політики; лобіювання процесів вирішення молодіжних проблем в органах державної влади на всіх рівнях [5].

Таким чином, молодіжна політика в Україні має стати стратегією реалізації життєвих шансів кожної молодої людини.

Список використаних джерел: 1. Головенько В. А. Нове покоління незалежної України / В. А. Головенько // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі сім'ї та молоді : тези лекцій / В. А. Головенько ; за заг. ред. Г. Л. Черепанової. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 4. – 136 с. 2. Кон И. С. Краткий словарь по социологии / И. С. Кон. – М., 1998. 3. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : монографія / В. С. Куйбіда. – К. : МАУП, 2004. – С. 275-351. 4. Про стрияння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лютого 1993 р. № 2998-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – 27 с. 5. Савченко Б. Г. Орієнтири для формування державної молодіжної політики в Україні / Б. Г. Савченко, Н. Б. Метьюлкіна // Теорія та практика державного управління. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – Вип. 1 (13). – С. 167-174. 6. Социология молодежи / под ред. проф. В. Т. Лисовского. – СПб., 1996. 7. Толстоухова С. В. Соціальна робота в Україні з молоддю як невід’ємна складова соціальної політики держави / С. В. Толстоухова // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2004. – С. 94-109.

ЕКОНОМІЧНО НЕСТАБІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО – ПСИХОЛОГІЧНО НЕСТАБІЛЬНА ОСОБИСТІТЬ

В. Колейко, студ. гр. СР-416

Науковий керівник: **В.М. Філіпович**, ст. викладач кафедри соціології
і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. Процес утвердження нашої держави як суверенної, демократичної, правової, соціально орієнтованої проходить досить стрімко. Будь-яка країна у своєму розвитку переживає певні етапи, які не завжди є стабільними, її становище визначають безліч факторів як зовнішніх, так і внутрішніх. Так само і в людському розвитку все відбувається безупинно і систематично. Людина від самого народження й до смерті є істотою соціальною і саме те оточення, в якому вона функціонує, визначає її подальший розвиток. В свою чергу, це передбачає істотну трансформацію ціннісних орієнтацій та самосвідомості народу і безпосередньо впливає на розвиток особистості як однієї з головних складових « рушійного розвитку суспільства ».

Метою роботи є дослідити взаємодію у системі « особистість – суспільство » та як ці елементи системи впливають один на одного.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні психологи розглядають особистість як продукт соціально-історичних умов і головним, вирішальним в її розвитку вважають місце і становище, яке займає людина в системі суспільних відносин, діяльність, в яку вона включена разом з іншими. Суспільство з метою відтворення соціальної системи, збереження своїх структур прагне сформувати соціальні стереотипи і стандарти (групові, класові, етнічні, професійні та ін.), зразки поведінки. Щоб не бути в опозиції по відношенню до суспільства, особистість засвоює цей соціальний досвід за допомогою входження в соціальне середовище, систему існуючих соціальних зв'язків [1]. Однак у зв'язку зі своєю природною активністю особистість зберігає й розвиває тенденцію до автономії, незалежності, свободи, формування власної позиції, неповторної індивідуальності. Результатом виявлення такої тенденції є розвиток і перетворення не лише самої особистості, але й суспільства.

Нині все глибшим стає основне протиріччя сучасної цивілізації, суть якого полягає в тому, що поглиблюється розрив між постійними потребами особистості на гідне життя і неможливістю задовольнити ці потреби в тому соціальному просторі, в якому знаходиться людина через те, що багато залежить від економічної спроможності. Ці суперечності спричиняють деградацію особистості, викликають апатію, відчай, занепад цінностей, що в кінці кінців приводить до асоціальної поведінки, « ламає » особистість.

З самого початку свого існування і до його завершення людина проходить певні етапи становлення. Опановуючи та засвоюючи суспільний досвід, усі надбання попередніх поколінь через діяльність і спілкування індивід оволодіває матеріальними й духовними цінностями, які застає на момент народження. Все починається з сім'ї, як основоположного соціального інституту, який здійснює не тільки виховний вплив, на відміну від наступних інститутів. В оточенні близьких дитина отримує необхідну підтримку і формує свій характер. У дитячому садку формується ідентичність, виховується самостійність. Далі – школа, в ній вчителі дають основні знання, більшість з яких, не завжди є необхідними, але, на нашу думку, в ці роки на особистість здійснюється найбільший вплив, як на соціальну істоту, на її подальший розвиток. Після школи молода людина обов'язково має вступити до вищого навчального закладу. Саме ці роки дають можливість людині повністю розкритися, допомагають знайти себе. І тільки пройшовши все вищезазначене, майже сформована особистість може приступити до своєї професійної діяльності. Випустивши хоч один ланцюжок із цієї системи, і у людини не сформується належним чином потрібна мотивація, правильна життєва позиція, людина буде постійно потрапляти не на «своє» місце, нереалізовані плани будуть постійно про себе нагадувати.

Історичний досвід показує, що обмеження можливостей людини у розвитку її активності, зниження її відповідальності за якість власного добробуту неминуче обертаються значними втратами для суспільства зменшують національне багатство [2].

На думку А. Маслоу та К. Роджерса, ступінь самоорганізації особистості не залежить від ступеня економічного розвитку країни; на думку ж П.П. Блонського та С.Л. Рубінштейна, – залежить [3]. На нашу думку, ступінь економічного розвитку країни і ступінь самоорганізації особистості певним чином взаємопов'язані між собою, оскільки зовнішнє економічне та соціальне середовище впливає на потребнісно-мотиваційну сферу особистості, що спонукає людину до певних дій. У свою чергу, особистість через професійну діяльність впливає на економічний розвиток держави.

Л.П. Буїв вважає, що «запрограмованість» людини буттям майже не залишає місця «для вільного саморозвитку, самореалізації особистісного потенціалу» [4]. Поділяємо думку тих дослідників, які вважають, що підхід, орієнтований на цілісність особистості, який розуміється як єдність біологічного і соціального, сьогодні недооцінюється як в теорії, так і практиці соціального управління.

На початку XXI століття дуже важливо, нарешті, визнати просту істину: люди приходять у світ з різними потенціалами, творчими можливостями, обдарованістю, талантом. Ідея ця йде від Арістотеля, Фоми Аквінського, але кому б вона не належала, вона незаперечна [5]. І сьо-

годні проблема в тому, щоб навчитися вимірювати різницю цих творчих потенціалів, своєчасно виявляти різноспрямованість творчої обдарованості з дитинства та створювати умови (соціальні та особистісні) для найбільш повної їх реалізації на благо суспільства.

Саме тому можна зробити висновок, що необхідно реформувати систему освіти і виховання, адже саме вони роблять свій перший і вагомий внесок в особистісний розвиток.

Одними з головних рис продуктивної особистості є підприємливість і винахідливість. Така людина є активною і творчою, її діяльність завжди вмотивована. Проте враховуючи сучасні українські реалії, де передове місце в економіці займає «великий капітал», влада не приділяє достатньої уваги розвитку малого та середнього бізнесу, який у розвинутих країнах (держави Західної Європи) становить ядро могутності економіки. І тим самим не дає можливості молодому поколінню реалізувати потенціал у цій сфері.

Питання впливу суспільства на особистість у своїх працях досліджували Маркс і Ленін. Поняття «суспільство», як вони вважали, містить у собі матеріальні умови життя людей, державний устрій, систему виробничих відносин, функціонування різноманітних установ. Соціальне обличчя людини характеризується, передусім, його належністю до держави, в якій він проживає. Людина народжується громадянином певної держави, і саме ті соціально-економічні відносини, що склалися в країні, на думку Маркса і Леніна, впливають на розвиток і формування особистості, визначають її місце у стратифікаційній системі суспільства. Найбільший відбиток на розвиток накладають такі соціальні процеси, як зміни умов у міському чи сільському осередку проживання, міграційні процеси, мається на увазі, переміщення населення з села в місто, і навпаки, з міста в село, а також демографічні показники – народжуваності та смертності, тривалість життя, вік вступу в шлюб і т. д. [5]. При корінних змінах соціальних умов змінюється повністю духовна сутність людини, її погляди, мотивація, бажання робити більше, ніж вона може, відбувається переоцінка життя.

За часів, коли правлячою була комуністична влада, вважалося, що змінивши соціальні умови, неможливо сформувати нових людей і новий тип особистості, так як все негативне, що закладене в людині природою, залишається незмінним, незважаючи на матеріальні і соціальні зміни. Тобто на особистісний потенціал не зверталось зовсім ніякої уваги. Для прикладу використовувалися тільки пагубні вчинки деяких представників молоді, випадки порушення норм моралі, які оприлюднювалися у пресі. Це направлення в радянській пропаганді мало на меті відволікти працюючих від думок про боротьбу за демократизацію освіти, за створення рівних для всіх умов навчання і виховання, від радикальних змін суспільного устрою та революційних настроїв. Тобто часи змінюються, а політика залишається незмінною.

Висновок. Задля нормального розвитку особистості необхідні умови, які будуть сприяти такому розвитку. Відповідно, для нормального функці-

онування суспільства необхідні люди, які будуть зацікавлені саме в його прогресивному розвитку. Проаналізувавши вищезазначене, можна дійти висновку, що суспільство як окрема система разом зі своїми інститутами соціалізації накладає відбиток на особистість, займає вирішальну роль у подальшій її долі і дає шанс їй зайняти своє місце в цій системі чи навпаки – відбирає його. Так склалося, що політичні настрої направлені на те, щоб налагодити зовнішні зв'язки, то внутрішньому фактору, на жаль, не приділяється достатньої уваги. Реформування системи освіти і виховання з урахуванням потенціалу молоді, а не економічної спроможності держави, – було б першим кроком до змін. Це б дало можливість громадянам відчувати себе стабільними і ддало б впевненості у завтрашньому дні.

Список використаних джерел: 1. *Філософія* : підручник / під ред. В. І. Лавриненко. – 2-ге вид. – М. : Юристь, 1998. 2. *Філософія* : учебник / под ред. В. П. Кохановского. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 3. *Філософія*: исторический и систематический курс : учебник для вузов. – 3-е изд. – М. : Логос, 2000. 4. *Иванов В. Н.* Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. Технологии саморазвития личности / В. Н. Иванов, В. И. Латрушев. – М., 2002. 5. *Андреева Г. М.* Социальная психология / Г. М. Андреева. – М., 2001. – 378 с.

УДК 316.472.4

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

О.А. Костирева, студ. гр. ПЕ-101

Науковий керівник: **Л.О. Легецька**, канд. іст. наук, доцент кафедри філософських та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

Термін «соціальні мережі» був введений у 1954 році представником «манчестерської школи» Джеймсом Барнсом у статті «Класи і збори в норвезькому острівному приході», яка увійшла до збірки «Людські стосунки». Він продовжив розвивати запропонований ще у 30-і роки Якобом Морено підхід до дослідження взаємозв'язків між людьми за допомогою соціограм, в яких окремі особистості представлені у вигляді точок, а зв'язки між ними – у вигляді ліній. Інші ідеї, що стали науковим фундаментом сучасного аналізу соціальних мереж, були сформульовані в 70-і роки.

У широкому соціологічному трактуванні соціальна мережа – це соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає багатоманітні зв'язки між ними через різноманітні соціальні відносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками.

З більш вузького технологічного погляду соціальна мережа – це інтерактивний, з великою кількістю користувачів веб-сайтів, контент якого наповнюється самими учасниками. Такий сайт представляє собою автоматизоване соціальне середовище, яке дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних загальним інтересом.

Теоретично як соціальну мережу можна розглядати будь-яку онлайн-нову спільноту. Соціальна мережа утворюється членами тематичного співтовариства, створеного на будь-якому сервісі блогів. Перші соціальні мережі з'явилися в середині 90-х років і надавали користувачам початкові можливості для спілкування (eGroups/OneList, ICQ, Evite). Такі мережні сервіси, як правило, не розглядаються як соціальні мережі, але вони є тим самим фундаментом, на якому надалі розвивалися онлайн-можливості спілкування й взаємодії користувачів. У той час творці соціальних мереж працювали скоріше заради самих мереж та їх розвитку, а не заради використання можливостей, які надають ці мережі. Згодом багато професійних співтовариств перетворилися на інструмент пошуку людей і пошуку роботи. А нині сучасні мережі вже стали необхідним робочим інструментом для людської діяльності (будь-то бізнес або творчість) і їхня роль у житті суспільства продовжує стрімко зростати.

Соціальні мережі, як правило, мають такі особливості:

1. Користувач ідентифікує формальне ім'я, часто скорочене (нік, від англ. nickname – зменшувальне ім'я, прізвисько, кличка). Один реальний користувач може мати декілька віртуальних персонажів.

2. Основним способом комунікації є обмін текстовими повідомленнями. Оскільки емоції звичайним текстом передати складно і не завжди такий текст сприймається однаково. Згодом з'явилися знаки, що позначають емоційне доповнення до тексту, – смайли. У сучасних сервісах і соціальних мережах важливу роль відіграють засоби візуалізації, зокрема, фотографії.

3. Характерна риса людей, що часто спілкуються, – нагромадження соціальної історії, що активно використовується, відносин (жартів, загальних ситуацій, способів вирішення конфліктів та ін.). Така історія слухить частково засобом ідентифікації «свій-чужий». У мережевих співтовариствах однією з форм прояву такої історії стало формування своєрідного стилю спілкування, діалогових скорочень, певного жаргону.

4. Стиль спілкування в таких середовищах більш вільний, аніж у звичайному житті, не в останню чергу через те, що спілкування ведеться найчастіше від імені віртуального персонажа, що не має явно вираженої історії, віку і соціального статусу.

За тематикою соціальні мережі можна класифікувати таким чином:

– загальнотематичні, такі, перш за все, як Facebook і Twitter, для них є характерним спілкування без спеціалізації, можливості створювати власні спільноти за інтересами, веб-сайти з форумами, вести блоги, чати і т. п., тому ці мережі набули найбільшого розповсюдження, а тому і впливу у світі;

– навчальні, соціалізуючі (wikipedia.org, LiveLib, X-libris.net, dumalka.ru, тощо) – соціальні мережі, які спеціалізуються на навчанні, ширше – у соціалізації особистості (можливість ознайомитись з науко-

вими працями інших авторів: рефератами, курсовими роботами, авто-рефератами; можливість користування електронними бібліотеками; можливість участі в інтернет-конференціях тощо);

– «Однокласники» (Classmates, Odnoklassniki, VKontakte тощо), які забезпечують зв'язок з однокласниками, з тими, з ким навчався, працював, служив в армії (можливість відновити спілкування зі старими знайомими, друзями, товаришами не тільки за допомогою мережі, а й у повсякденному житті; завести нових друзів; розширити комунікативні зв'язки тощо);

– ділові (LinkedIn, Atlaskit тощо) – бізнес-проекти, пошук роботи, пошук партнерів, власне робота (можливість створення портфоліо, пошуку партнерів і клієнтів, розширення кола професійного спілкування, можливість ділитися власним досвідом на просторі особистого професійного блогу, ділових контактів, пошук втрачених зв'язків, рекрутинг, продаж товарів тощо);

– політичні (Politiko, Politiki.tv тощо), що об'єднують політиків, експертів, журналістів, лідерів партій та виборців у межах одного співтовариства (створення умов для політичної і суспільної діяльності онлайн: спілкування в групах, ведення блогу, дискусії, можливість оцінити діяльність партій і політиків тощо);

– мережі, об'єднані навколо проблематики дому та родини (Ancestry.com, Geni.com, Юмама та ін.), що сконцентровані тематично на проблемах сімейних стосунків, домашньої тематики (можливість об'єднання людей на основі родинних стосунків, пошук рідні, побудова власного генеалогічного дерева, встановлення зв'язків з друзями родини; соціальна мережа для мам – можливість спілкування й обміну досвідом виховання малюків, обговорення спільних проблем, пошук порад лікаря з тих чи інших питань тощо);

– мережі дозвілля (MySpace, Youtube, @Дневники, Мой мир@Mail.Ru тощо) спеціалізуються на «необтяжливій» тематиці, у них користувачі прагнуть розміщати музику, фото- та відеоматеріали, мережеві ігри, аукціони, біржі філателістів, любителів живопису або тварин тощо);

– релігійні мережі (MyChurch, Faithbook, Гефсимания та ін.) – тематичні соціальні мережі релігійного спрямування (можливість створення власної церкви, пошук однодумців у цій сфері, поширення своїх поглядів через ведення блогів, планування і проведення спільних заходів тощо).

Нині існує більш ніж 200 сайтів з можливостями організації соціальних мереж. Через них спілкується все більша кількість людей у світі і в Україні. За статистикою, на кінець минулого року близько 7 мільйонів українців було зареєстровано у соціальних мережах, з них 95 % – в Odnoklassniki та Vkontakte.

До цього слід зазначити, що наведена вище класифікація є досить умовною, тому що інтереси «мешканців» будь-якої мережі мають багато нашарувань і перетинів. Соціальні мережі слугують простором як для

неформального спілкування, так і для пошуку односторонніх, партнерів по роботі, розширюють ігровий досвід масових онлайн-ігор у мережі та ін. Тому вони утворюють різноманітні стійкі та менш стійкі соціальні групи. У цьому сенсі можна говорити, що соціальні мережі впливають на структуру і на розвиток суспільства в цілому.

Дослідники визначають, що для соціуму поширення і використання соціальних інтернет-мереж має такі наслідки:

- віртуалізація соціального життя, комунікацій;
- зрощування, переплетіння реального та віртуального соціального життя;
 - «глобалізація» життєвого простору людини (створення груп, які реально включають людей, що фізично проживають та перебувають у різних країнах);
 - фрагментація суспільства, створення великої кількості віртуальних груп за інтересами;
 - поява нових технологій у політичному житті, сфері дозвілля тощо;
 - формування кіберкультури (інтернет-культури) як нового напрямку розвитку суспільства, безпосередньо пов'язаного з появою, розвитком і проникненням у соціальне і культурне життя досягнень інформаційних технологій;
 - інтернет-залежність (адиктивність);
 - поява нових видів девіантної поведінки у формі, наприклад, різних виявлень хакерства.

Віртуалізація суспільної діяльності має чіткі соціальні прояви і соціальний зміст. У віртуальному світі продовжують діяти соціальні актори, соціальні ролі і статуси, соціальність, як така, не зникає, а лише трансформується, набуває нового віртуального дизайну, нового, віртуального способу життя. Унікальною кожною соціальною мережу робить не те, що вона дозволяє користувачам знайомитися з незнайомцями, а те, що вона надає можливість користувачам сформувати та зробити видимими свої власні соціальні мережі. Наслідками цього можуть стати зв'язки між людьми, які були б неможливі без соціальних мереж. Однак соціальні мережі залишаються лише інструментом соціальної комунікації і тому їхній вплив залежно від мети, обставин і способів використання може мати як негативний, так і позитивний характер.

Список використаних джерел: 1. *Вікіпедія*. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. 2. *Горник Д.* История социальных сетей [Электронный ресурс] / Д. Горник. – Режим доступа : <http://www.social-networking.ru/>. 3. *Иванов Д. В.* Виртуализация общества [Электронный ресурс] / Д. В. Иванов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2000. – 96 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/ivanov_virtual/Ivanov_index.php. 4. *Кастельс М.* Информационная эпоха / М. Кастельс ; [пер. с англ. Б. Э. Верпаховский, А. Н. Субочев, Д. А. Тищенко] // Экономика, общество и культура. – М., 2000. – 608 с.

ЗНАЧЕННЯ МУЗИКИ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

В.О. Кушенко, студ. гр. ПЕ-101

Науковий керівник: **Л.О. Легецька**, канд. іст. наук, доцент кафедри філософських та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

Музика – вагома частина культур різних країн і народів. Вона здавна супроводжує людину в найрізноманітніших ситуаціях та подіях. Це підтверджується археологічними знахідками музичних інструментів, зображень музичної тематики, текстів давніх записів, що свідчать про існування в ті часи сформованих музичних систем, що в майбутньому стали основою музичної науки. В епоху стародавніх цивілізацій музика, головним чином, розумілася як звукове відображення світу та життя, а в епоху Відродження відображала, у першу чергу, людину як індивіда. Вона була засобом досягнення гармонії з природою і в соціальному плані. Якщо музика гармонійна, то безперечно благополуччя держави. І навпаки, за відсутності співзвуччя держава послаблюється.

Окремі думки про зв'язок музики та життя суспільства містилися вже в працях античних філософів. Вони розглядали соціальні функції музики, її виховну роль, її взаємозв'язки зі слухачами, відзначили роль музики в управлінні державою та в організації суспільного життя. Більш тісну залежність між змінами у соціальній структурі та розвитком мистецтва (зокрема музичного мистецтва) відмітив у своїх творах німецький соціолог М. Вебер. З його творчістю, зазвичай, пов'язують виникнення соціології музики як окремої галузі знань. М. Вебер вважається першим соціологом, що розглядав мистецтво в соціальному контексті. Свої роздуми він зібрав у праці "Раціональні і соціологічні основи музики", що стала значним кроком вперед у пізнанні музики як відображенні суспільних протиріч. Хоча його творіння й було вкрай насичене матеріалом, але зрозуміти зміст та сутність наведеного може людина, яка має певний рівень знань у сфері музичної акустики, теорії музики, музичної етнографії та інструментоведення.

Більш доступно та зрозуміло сутність музичної соціології виклав німецький філософ, соціолог та музичний теоретик Т. Адорно. У своїй праці "Соціологія музики" він визначає музику як мистецтво, що відображає дух часу. А відповідно до визначень, що в ній наявні, музика – це субінститут реальних процесів, музика – шифр соціального. Якщо спробувати спростити і при цьому зберегти початкову позицію вченого у розумінні музики, то можна сказати так: музика – це відображення ідеї світової культури, цивілізації. І завдання соціолога, на його думку, – навчити людей розуміти музику, а через неї й саме суспільство.

Зв'язок суспільства та музики, описаний у працях науковців, справедливий для всіх народів. Усім відомо, що в кожній країні є свій гімн, свої

народні пісні, в яких оспівуються історичні події, що відбувалися на шляху розвитку цієї держави. Вони відображають настрій та становище, в якому перебував народ у той чи інший період свого розвитку. Наприклад, чеські пісні періоду Гуситських війн мали мужній і суворий характер, у них відбивалася революційна спрямованість гуситського руху. Також музика супроводжувала людей під час важкої роботи, під час свят та розваг, була способом відображення народного побуту. Як приклад, – багатий український фольклор, у якому є і русальні пісні (виконувалися під час Зелених свят), і купальські пісні (на Івана Купала), і колядки та щедрівки (під час зимових свят), і жнивварські пісні (по закінченню жнив) та ін. Усе це підтверджує думки Адорно, Вебера та інших учених.

З розвитком цивілізації, зі становленням нових політичних та соціальних відносин, створенням більшої кількості прошарків населення змінювалися теми та ідеї музичних творів. Одночасно змінювався й стиль музики, бо з'являлися нові музичні інструменти. Але присутність соціальних проблем у текстах була незмінною. Яскравий приклад цього – форма музичного мистецтва, що виникла в США на початку ХХ ст. – джаз. Хоча він був і неясно вираженим стилем порівняно з його послідовниками, але ця культура мала явну політичну й соціальну позицію – антирасизм. Джаз грали переважно чорні і ті, хто його слухали, виражали свій протест проти расової дискримінації, що була тоді в США. Джаз став початком розвитку субкультур – групи людей, об'єднаних спільними інтересами, що відрізнялися від маси, яка перебувала поза цією культурою.

Слідом за джазом з'явилася субкультура хіпі, яка вже мала свій імідж, світогляд і, звичайно ж, музику. Прихильники цієї течії намагалися створити альтернативу капіталістичному споживчому світові, що складається з роботи та дому, де все розкладено в узгодженості з певною ієрархією. Саме хіпі створили рок-музику, якою вона є нині, виділивши її з блюзу. Завдяки їм розпочався подальший розвиток року.

На початку 70-х років рух хіпі пішов на спад, а рок-музика стала цілком прийнятною. На цьому фоні відбулася панк-революція. Прихильники цієї субкультури не мали ніяких політичних та соціальних ідей. Це був просто бунт проти стереотипів суспільства, проти того, що їх не пускали ні на телебачення, ні в пресу – нікуди. Ця революція стала останнім, на сьогодні, бунтом молоді, організованого щодо поглядів на музику.

Саме після панк-революції сформувався механізм керування та маніпуляції людьми за допомогою моди й масової культури. "Продавці культури" зрозуміли, що люди потребують бунту, оновлення, постійного руху. А тому потрібно їм його давати і заробляти на цьому гроші. Отже, все нове та революційне швидко ставало основною течією – мейнстрімом і було, головним чином, способом заробітку.

Нині існує дуже багато напрямів музики, різних за способом виконання, за інструментальним складом, видом вокалу та ін. Але причиною ство-

рення всіх цих течій стало бажання збагатитися. Варто лише створити щось не схоже на попередні жанри і знайдуться люди, що почнуть підтримувати новостворену культуру. Музика дійшла до того рівня, в якому текст майже не має значення. Головну роль в оцінюванні композиції відіграє мелодія, правильно підібрана комбінація звуків. Саме це керує нашими емоціями та настроєм. Мало хто в наш час передає в музиці соціальні проблеми або описує політичну ситуацію, тому що ці пісні не користуються популярністю й дуже швидко забуваються. Сучасна молодь бачить роль музики по-новому і тому ставить до неї нові вимоги.

Але як би не змінювалися теми та ідеї музики, скільки б нових напрямів не з'являлося, все одно цей вид мистецтва супроводжує й супроводжуватиме нас більшу частину життя. І розвиток музики буде безперервним процесом, аби задовольнити духовні потреби кожного представника суспільства.

Список використаних джерел: 1. *Какое значение имеет музыка при рассмотрении различных сфер нашей жизни* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.otsema.ru/music/znachenie.php>. 2. *Кирнарская Д. К. Музыка больше чем музыка: социология потребления звукового контента* [Электронный ресурс] / Д. К. Кирнарская // *Прагматика культуры*. – 2004. – Режим доступа : URL: <http://artpragmatica.ru/hse/?uid=457>. 3. *Социальное значение музыки. Субкультура как форма протеста. Механизмы функционирования* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://belarus.indymedia.org/11441>. 4. *Социология музыки изучает общие закономерности* [Электронный ресурс] / *Социология*. – 2003. – Режим доступа : URL: <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=954>.

УДК 159.922.7

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ “ДІТЕЙ ВУЛИЦІ”

А.В. Лук'янчук, студ. гр. СР-316

Науковий керівник: **Є.В. Миронюк**, ст. викладач кафедри соціології
і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що проблема “діти вулиці” існує в усіх країнах світу. Залежно від рівня соціального захисту кількість “дітей вулиці” може зростати чи зменшуватися. Це питання гостро стоїть і в нашій країні. Хоча в Україні наявні певні соціальні установи для роботи з такими дітьми, вони не дають повного вирішення цієї проблеми.

Метою статті є виявлення особливостей соціально-психологічної роботи з “дітьми вулиці” з метою формування ефективних механізмів подолання цього негативного явища у суспільстві; розкриття поняття “діти вулиці”; розгляд соціально-психологічних факторів, які впливають на становлення особистості у “дітей вулиці”.

Дослідниками питання в різні періоди були такі практики та теоретики: А.М. Панов, Е.І. Холостова, О.В. Дорогіна, І.В. Козубовська, В.В. Сагарда, С.В. Толстоухова, І.М. Пінчук.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні не існує єдиного загальноприйнятого визначення щодо неповнолітніх, які позбавлені сімейного виховання і проживають у середовищі вулиці. У засобах масової інформації, наукових психолого-педагогічних роботах, результатах соціологічних досліджень, у діяльності служб, органів і спеціальних установ для неповнолітніх вживаються такі терміни як “безпритульні”, “діти вулиці”, “бездоглядні”, “бездомні”, “діти, позбавлені батьківського піклування”, “соціальні сироти”, “неповнолітні групи ризику”. Характеристику цих понять можна знайти у працях сучасних російських (О.М. Панов, Є.І. Холостова) [3] та українських (С.В. Толстоухова, І.М. Пінчук) [2] учених у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи. Зокрема, останні звертають увагу на необхідність з’ясування того, який термін з вищезазначених нині найбільш повно розкриває це поняття.

Різноманітні міжнародні структури, в тому числі ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, які займаються вивченням стану справ у молодіжному середовищі різних країн, відзначають таку негативну тенденцію, як зростання кількості дітей та молоді, що перебувають у стані соціальної дезадаптації. Про це свідчить і наявність таких маргінальних груп, як «діти вулиці» [1].

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) відносить до них:

- дітей, які не спілкуються з власними родинами і живуть у тимчасових сховищах;
- дітей, які підтримують контакт з сім’єю, але через бідність, різні види експлуатації та зловживань по відношенню до них проводять більшу частину дня, а інколи і ночі, на вулиці;
- дітей-вихованців інтернатів та притулків, які через різні причини втекли з них і перебувають на вулиці.

На думку дослідників [4], психолого-педагогічна робота з неповнолітніми в цьому випадку носить специфічний характер, що проявляється вже у процесі перших контактів працівників з новоприбулими у притулок дітьми.

Ці діти часто перебувають у пригніченому стані, зумовленому різкою зміною звичного способу життя, переживаннями, пов’язаними з вирішенням їх долі в різних інстанціях, розривом минулих міжособистісних зв’язків. Психотравмуюче значення має і певна невизначеність становища, побоювання, тривога щодо умов перебування у новій установі. Значна частина дітей, які потрапляють до притулку, мають ті чи інші відхилення у формуванні особистості, стані здоров’я, допускають зриви у поведінці [4].

Можна виділити дві головні психологічні проблеми, над вирішенням яких доводиться працювати психологам і вихователям притулку.

Однією з них є відставання у психічному розвитку дітей і подолання психічних наслідків жорстокого поводження з ними.

Це пов'язано з тим, що діти потрапляють у притулок з неблагондійних сімей. Батьки не лише не займалися їх вихованням і розвитком, але й постійно принижували, ображали, знущались з них. Іншими словами, до притулку потрапляють депривовані діти, позбавлені основних психічних потреб протягом значного часу.

Депривація дитини має різні наслідки і характерні особливості. Так, у дошкільнят спостерігається явне запізнення розвитку мови, у дітей старшого дошкільного віку занижені пізнавальна мотивація та інтерес до предметів, нездатність їх охарактеризувати тощо. Також у депривованих дітей дошкільного віку виявляються значні запізнення у розвитку тонкої моторики. Діти погано тримають олівець, їм важко скопіювати зображення із зразка. Проте груба моторика у таких дітей на рівні звичайних норм. Вони можуть виконувати фізичні вправи, лазити по деревах, швидко бігати, стрибати з висоти і т. п.

У дітей шкільного віку з психічною депривацією також спостерігається запізнення в психічному розвитку. Особливо це стосується розвитку мови та мислення. У багатьох дітей такого віку мають місце порушення в розвитку емоційно-вольових процесів, пам'яті, концентрації уваги. Все це потребує значних зусиль щодо реабілітації дітей, урахування індивідуальних особливостей кожної дитини в роботі з ними.

Не менш складною є проблема роботи з дітьми, які стали жертвами емоційного, фізичного, сексуального насильства в сім'ї або з боку інших осіб. Значна частина дітей, які перенесли жорстоке поводження, потрапляють до притулку з важкими психологічними наслідками, знаходяться у стані посттравматичного стресу (ПТС), у важкому стані дитина може знаходитись довгий час [2].

Практика підтверджує, що для всіх дітей, які пережили той чи інший вид насилля, характерні загальні ознаки:

- високий ступінь вираженого страху, небажання залишатись самому в темряві;
- порушення сну, важкі сновидіння зі страшними персонажами;
- порушення емоційного стану, пригнічений настрій, відчуття занепокоєності, небажання спілкуватись з оточуючими;
- агресивність відносно однолітків і дорослих;
- низький рівень самооцінки, дитина вважає себе нижчою і гіршою за однолітків та відчуває безпорадність;
- недовіра до оточуючих людей, постійне відчуття небезпеки;
- неконтрольоване ставлення до харчування, дитина або морить себе голодом (анорексія) або переїдає (булімія);

– схильність до самодеструктивної поведінки, нанесення собі пошкоджень, фізичного болю. Така поведінка повертає дитину в минуле реальне життя, пережиту ситуацію. Діти вважають себе поганими і такими, що заслуговують терпіти біль та негативного ставлення до себе [2].

Для досягнення позитивних змін у поведінці і діяльності неповнолітніх профілактична та корекційно-виховна робота в притулку повинна здійснюватись у таких напрямках:

1) вияснити всі причини, які зумовили небажану поведінку (здійснити оперативну психолого-педагогічну та соціальну діагностику) [1];

2) розробити рекомендації для усунення цих причин на цей час і в майбутньому (для дорослих, щоб змінити ставлення до цієї дитини й усунути педагогічні помилки, які були допущені, і для самої дитини);

3) домогтися того, щоб ці рекомендації були прийняті всіма людьми, які оточують цю дитину (вони повинні з ними погодитись і захотіти їх виконувати);

4) навчити всіх, включаючи дитину, виконувати розроблені рекомендації, тобто навчити їх новим відносинам, іншій поведінці, даючи їм необхідні для цього психолого-педагогічні знання;

5) здійснювати спостереження за виконанням рекомендацій, за взаємодією відповідальних осіб з дитиною і, якщо необхідно, внести відповідні корективи у цей процес;

6) продовжувати цю роботу до тих пір, поки не будуть досягнуті позитивні зміни у поведінці, діяльності і відносинах усіх, хто був причетний до цього випадку [1].

Адміністрація та колектив притулку несе відповідальність перед суспільством і державою за забезпечення охорони прав неповнолітнього і його соціального захисту.

Однак слід підкреслити, що досягти серйозних змін у поведінці дитини важко, якщо не працювати з усіма компонентами системи, яка детермінує її поведінку (самою дитиною, сім'єю, школою), якщо не змінювати умови середовища, в якому вона постійно живе і розвивається. Односторонній підхід з неминучістю буде породжувати неправильні висновки і рекомендації, які призведуть лише до погіршення становища неповнолітнього.

Висновки. Отже, суспільству треба зрозуміти – діти не тягар, це скарб, яким слід розумно розпорядитися. Сьогодні не вберегли дітей, завтра доведеться витратити набагато більше на утримування, яке забезпечуватиме безпеку на вулиці та охорону злочинців у тюрмах. Тому наступним кроком у суспільній свідомості має стати розуміння необхідності державної плати за виховання, або інакше кажучи, необхідності робити соціальні інвестиції у виховання.

Список використаних джерел: 1. Ковбас Б. І. З досвіду діяльності науково-методичної ради притулку для неповнолітніх м. Івано-Франківськ / Б. І. Ковбас, Л. І. Фуштей

// Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород, 1999. – Ч. 1. – С. 330-333. 2. *Психолого-педагогічні аспекти роботи з «дітьми вулиці»* : збірник статей та методик / за заг. ред. С. В. Толстоухової, І. М. Пінчук. – К., 2000. – С. 5-9. 3. *Соціальна робота з сім'єю, дітьми та молоддю.* – К., 1999. – С. 14. 4. *Соціально-правові основи діяльності психологічної служби в системі освіти* : навчально-методичний посібник / І. В. Козубовська, В. В. Сагарда, О. В. Дорогіна та ін. ; за ред. І. В. Козубовської, В. В. Сагарди. – Ужгород, 2000. – С. 37-39.

УДК 159.9

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

А.В. Макаренко, студ. гр. СР-082

Науковий керівник: **Ю.О. Дем'яненко**, канд. психол. наук, доцент кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що засоби масової інформації стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме вони здійснюють своєрідний інформаційний фон, на основі якого в підлітків та молоді формується певний світогляд щодо моделей поведінки, цінностей, стереотипів, способу і стилю життя. В цьому розумінні засоби масової інформації мають у своєму розпорядженні невичерпні можливості позитивного впливу на свідомість людей, формування в них, особливо у неповнолітніх, високих моральних якостей, зразків правомірної поведінки, розвитку інтелектуальних можливостей. Між тим, як свідчить практика, засоби масової інформації не вирішують у повному обсязі цих завдань, більше того, далеко непоодинокі випадки негативного впливу телебачення, радіо, Інтернету на поведінку молоді, коли вони пропагують вживання алкоголю, паління, навіюють певні стандарти поведінки телегероїв, несумісні з ціннісними орієнтаціями суспільства і пов'язані з культом сили, жорстокості, цинізму, розпусти та всюдозволеності. Все це є надзвичайно шкідливо для дорослої людини, а для молоді, психіка та вподобання якої тільки формуються – тим більше.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Слід зазначити, що проблему впливу засобів масової інформації на свідомість підлітків та молоді вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: В. Батиргарьова, Р. Берон, Р. Беланова, О. Волянська, В. Голіна, Б. Головкін, В. Гончаренко, О. Гордякова, І. Даньшин, А. Долгова, О. Дроздов, С. Еніклопов, О. Книш, В. Кочетков, М. Левшин, Д. Майєрс, О. Михайленко, М. Назаров, О. Крейдер, І. Лапшина, В. Пушкар, Д. Річардсон, М. Семчик, Д. Срібняк, К. Тарасов, А. Тузов, І. Туркевич, В. Шакун, а також Е. Шолохова, С. Здіорук, Л. Шелестова та ін.

Мета статті. Висвітлити та проаналізувати вплив інформації, яку отримує сучасна молодь через засоби масової інформації, на свідомість, розглянути позитивні та негативні аспекти її впливу на розвиток молоді в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Особливу значущість у житті суспільства ЗМІ набули в останні десятиліття. Сьогодні вже неможливо уявити собі соціокультурний розвиток людства без них. Сучасне суспільство знаходиться в постійному русі і розвитку: нові знання, навички, нова інформація, нові події та технології. Але не завжди ми маємо чітке уявлення про ту чи іншу інформацію. Тоді на допомогу приходять засоби масової інформації. Вони висвітлюють різні актуальні суспільні проблеми, тим самим даючи можливість бути в курсі справ та подій, які відбуваються у світі та навколо нас. Але при цьому безпосередньо впливаючи на нашу свідомість, думки та поведінку.

В умовах конкурентної боротьби великої кількості виробників однакових товарів, телекомпаній, політичних партій, надання інформації виходить за межі простого інформування, розрахованого на свідоме сприйняття і трансформується у більш дієвий засіб впливу – в психологічне програмування, підсвідоме навчання.

Орієнтуючись на позасвідому сферу особистості, на приховані інстинкти, інформація різних типів, фільми, реклама, ролики в Інтернеті чинять тиск на психіку людини. Особливо під цей вплив підпадає молодь. По-перше, в пошуках науково-популярної інформації вона частіше за дорослих звертається до Інтернету, журналів, а всі ці інформаційні потоки супроводжуються рекламою, еротичними картинками, оголошеннями (зазвичай, продаж товарів та знайомств). По-друге, молодь більш емоційно вразлива, сприйнятлива. По-третє, вона більше часу, ніж дорослі, проводить біля телевізорів, за читанням різноманітних молодіжних журналів та в Інтернеті.

Молодь захоплюється людьми з реклами, намагається у всьому їх наслідувати, а, перш за все, їх звички. Це є зрозуміло, адже в рекламах завжди знімаються привабливі, талановиті люди, яких всі люблять та якими всі захоплюються. Не можна й не згадати про фільми, де головні герої ведуть антисоціальний спосіб життя, але представлені, як позитивні. Діти ж та молодь через відсутність у них повного усвідомлення меж реальності всі події, які відбуваються перед їх очима, сприймають, як правильні та справжні. Наприклад, вбивство і насильство не викликають у них почуття страху чи відрази, тому що вони (в результаті звикання до телевізійних передач) для них вже стали природними та реальними.

О. Гончаренко визначає такі фактори, що впливають на формування світогляду підлітка. Першим фактором, звичайно, є сім'я. Сімейні цінності є провідними, адже саме на основі сімейних стосунків підліток

засвоює зразки статево-рольової поведінки, норми та правила прийняті у суспільстві. Але на сучасному етапі сім'я не в змозі контролювати всі етапи соціалізації дитини. Другим фактором є школа. Та, на жаль, сьогодні школа втрачає свої виховні функції. Таким чином, сім'я і школа поступаються третьому фактору – засобам масової інформації [3].

Розглядаючи вплив ЗМІ на духовність молодих людей, С. Баранчук, російський учений, наголошує на його опосередкованому впливі на молоде покоління. Не можна не погодитись з тією думкою, що сьогодні у суспільстві склалася така ситуація, коли між дітьми й батьками, а особливо прабатьками (дідусями й бабусями) існує не лише конфлікт поколінь, але й конфлікт моралей, а точніше, конфлікт "колишньої моралі" [1]. Адже ті моральні цінності, які привносять західні засоби масової інформації, є неприйнятними для поколінь батьків, а особливо прабатьків, натомість повністю прийнятні для підростаючого покоління, більше того, та телепродукція, яку "вживає" старше покоління, є нецікавою і незрозумілою для їх дітей. Передумовою розвитку різного роду асоціальних звичок під впливом ЗМІ, на думку С. Баранчука, є такі чинники:

- нерозвинений самоконтроль;
- низька самоповага і невпевненість у собі;
- емоційна і психічна неврівноваженість;
- життєві цінності, які допускають зловживання алкоголем і наркотиками;
- низька успішність;
- відсутність взаєморозуміння в навчальному закладі;
- прояв асоціальної поведінки в ранньому віці [1].

Через те, що для молоді, а більшою мірою для підлітків дуже важливою є потреба у спілкуванні, а вуличне спілкування і спонтанні юнацькі групи тісно пов'язані з особливостями юнацької субкультури, яка має декілька постійних компонентів (специфічний набір цінностей і норм поведінки, смак, одяг і зовнішній вигляд), молоді люди легко підхоплюють ці стереотипи. Юнаки ототожнюють себе з веселими, "прикольними", безтурботними хлопцями і дівчатами з відеороликів. Сильними і владними чоловіками з поганими звичками, які звикли всього добиватися силою, яких постійно показують у фільмах і тим "красивим життям", до якого нібито такий спосіб життя веде. Таке ставлення до життя й оточуючих, а також розбіжність ідеалів і буденності нерідко приводить до серйозних наслідків – агресії (іноді некерованої), наркоманії, алкоголізму, частих депресій, нервових зривів, розладів психіки.

Кров, насилля, жорстокість, які є у сучасних фільмах, та навіть і мультиках нерідко розвивають фантазії психічно хворих людей, викликаючи у них агресію та становляться причиною депресій у здорових людей.

Висновок. Говорити про позитивні і негативні риси сучасних ЗМІ можна нескінченно довго. З одного боку, це прогресивний спосіб здобуття та оброблення інформації, з іншого, – існує безліч підводних каменів, нюансів і негативу у роботі засобів масової інформації.

Вплив засобів масової інформації на молодь, їх моральні цінності, етичні і поведінкові норми руйнує структуру суспільних цінностей, викликає заміну вищих цінностей цінностями нижчих порядків, що приводить до морального розладу молоді і суспільства в цілому і, безумовно, спричинює розвиток негативних тенденцій у суспільстві, таких як наркоманія, алкоголізм, протиправна поведінка, проституція і т. д.

Сьогодні існує явна потреба у виготовленні телевізійних сюжетних роликів та ігрових фільмів і серіалів, ігрових радіопередач з проблематики формування здорового способу життя, соціальної реклами та розташування її в привабливих для молоді музичних, теле- та радіопередачах, шоу-передачах з використання тематичних брошур до найбільш популярних серед дорослих, молоді та дітей газет та журналів.

Запобігати негативному впливові ЗМІ можна і в колі сім'ї, пояснюючи, що добре, а що ні, як слід чинити, а як не потрібно. Але ж зрозуміло, що батьки не мають змоги весь вільний час контролювати зміст передач, фільмів, мультиків чи інформації в Інтернеті, яку переглядає їхня дитина. Добре, коли вся сім'я обговорює побачене на екрані, коли батьки висловлюють ставлення до того, що відбувається. Однак було б краще якби не лише окремі люди турбувалися про негативний вплив засобів масової інформації на свідомість молоді, а все це відбувалося на рівні всього суспільства, адже це проблема масштабного характеру і вирішити її можна лише разом.

Звичайно, ми не можемо повністю відмовитися від цього продукту людської творчості у своєму повсякденному житті, то хоча б спробуємо не перетворювати його на самоціль свого життя. Слід пам'ятати, що все побачене і почуте не потрібно приймати за «чисту монету», будь-яку інформацію необхідно аналізувати, обмірковувати та виділяти головне.

Список використаних джерел: 1. *Баранчук С.* Духовність в Україні і засоби масової інформації / С. Баранчук // Україна на порозі третього тисячоліття: духовність як основа консолідації суспільства. – К., 1999. – Т. 15. – С. 26-28. 2. *Богомолова И. Н.* Социальная психология печати, радио, телевидения / И. Н. Богомолова. – М., 1991. 3. *Гончаренко О.* Вплив сучасної масової інформації на формування девіацій статевого розвитку підлітків / О. Гончаренко // Соціологія: методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С. 32. 4. *Здіорук С. І.* Психологічне обґрунтування використання ЗМІ та різних видів рекламної продукції з метою профілактики нарко-, токсикоманії та алкоголізму / С. І. Здіорук // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 10. – С. 6-9. 5. *Про внесення змін до Закону України «Про рекламу»* : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 8. – Ст. 62.

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

А.С. Нечваль, студ. гр. СР-123

Науковий керівник: **С.В. Миронюк**, ст. викладач кафедри соціології
і психології соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Шалений ритм сучасного життя дозволяє нам підкорити будь-яку вершину, але якщо її «підкорювати» через ІТ технології, тобто через Інтернет, то можна втратити сенс життя, оскільки не можна його прожити на «повну», відчутти весь смак.

На сьогодні дуже гостро постає проблема залежності від Інтернету саме у підлітків. Вітчизняні вчені ще дискутують на цю тему, в той час, коли західні та американські вчені давно забули вже на сполох. Підлітки з головою поринули у віртуальний світ і в деякій мірі в реальному світі вони існують для того, щоб жити у віртуальному. Проведення часу в мережі може стати настільки привабливим, що у молоді виробляється нездорова прихильність або залежність від Інтернету.

У своєму дослідженні ми поставили за мету розглянути явище та симптоми інтернет-залежності у підлітків та проаналізувати її вплив на виховання молоді.

Інтернет стрімко увірвався в наше життя і перевернув людський світогляд з ніг на голову, але, як і кожен геніальний винахід, він створив безліч проблем, які нині створюють реальну загрозу на становлення особистості в підлітковому віці. Через легкодоступність інформації в пошукових мережах підліток перестав користуватись літературою, і, як наслідок, його мислення почало деградувати. Не менш важливою є і фізичне здоров'я. У ХХІ столітті є чимало можливостей кудись поїхати, щось відвідати, але чомусь все більшої популярності набуває «подорож» по веб-сайтам, чатам і 3D світу. Також до однієї з причин можна віднести брак батьківської уваги. Бо саме на них покладається така велика відповідальність, як допомога своїй дитині становитись у суспільстві. Так як перехідний вік є одним з найважчих етапів формування особистості, дитина потребує підвищеної уваги до себе й особистого простору. Звичайно, контроль з боку батьків потрібен, але непомітний, для того, щоб показати, що вони довіряють їй. Якщо підлітку не вистачає цього, то він починає сам створювати собі світ, але це вже віртуальний світ, де він може бути сам собою і робити те, що притаманне саме йому.

Термін «інтернет-залежність» вперше був запропонований американським лікарем Голдбергом кілька років тому. Згідно з дослідженням американських учених, 6-8 % користувачів Інтернету вже мають таку патоло-

гію, через те, що молодь проміняла нормальне людське спілкування, любов, зустрічі з друзями, радощі і незгоди життя на віртуальний конект, чати та інші, на перший погляд, забавні і зовсім нешкідливі сторіночки. Люди віддають перевагу «віртуальному» життю, аніж «реальному», проводячи в першому не менше 24 годин на тиждень. Прикладом цього можуть стати підліткові «інтернет-романи». Підліток, який довго сидить в Інтернеті, втрачає навик «живого» спілкування, інтеракцію та не відпрацьовує послідовність побудови стосунків. Натомість, отримує задоволення від спілкування з «псевдокоханими», але невідомо, хто саме знаходиться по ту сторону екрану. Часто діти сидять за комп'ютером до пізньої ночі, що приводить до неадекватної емоційної реакції, захворювання органів зору й слуху, емоційної сфери, до порушення надходження крові. Потім дитина втрачає сон. Намагається спати при включеному світлі, а якщо не включає, то їй сняться кошмари і вона прокидається. І такі психоемоційні моменти поступово накопичуються. До того ж через те, що людина сидить годинами за комп'ютером, порушуються функції імунної й серцево-судинної систем, починаються ішемічні розлади.

Справжні інтернетомани втрачають здатність контролювати свій час у мережі. Він йде на серфінг, ігри, покупки, участь у форумах і чатах, банальне мандрування по сайтах та ін. У цієї категорії користувачів на мережу в середньому витрачається в 10 разів більше часу, ніж на роботу або навчання.

Саме через це порушується загальноемоційний стан підлітка, успішність у навчанні, здатність контролювати емоції, виникає депресивний стан, відсутність реального спілкування приводить до погіршення стосунків з однолітками в буденному житті.

Поведінкова інтернет-залежність виявляється в тому, що підлітки проводять до 18 годин на день та не менше 100 годин на тиждень у віртуальному світі.

За даними різних досліджень, інтернет-залежними сьогодні є близько 6-10 % користувачів серед західних користувачів мережі. За даними К. Суррат та Д. Грінфілда (дехто навіть називає кожного другого користувача ПК, що має доступ до мережі інтернет-залежними), 2-6 % серед російських та українських, серед яких більше ніж 70 % школярів віком 13-16 років. Хоча цим результатам не вірять багато фахівців, спираючись на недостовірність фактів та невпевненість у кількості правильних відповідей (можливо, хтось не до кінця усвідомлює проблему або просто пожартував). Однак, на нашу думку, число «інтернет-наркоманів» продовжує неухильно зростати.

Під час досліджень було вивлено п'ять основних типів трактування терміна «інтернет-залежність». Ці типи поширені саме в підлітковому віці, так як до іншого віку деякі просто не можуть підходити.

Кіберсексуальна залежність – нездоланне бажання до відвідування порносайтів, обговорення сексуальної тематики в чатах чи спеціальних телеконференціях «для дорослих».

Пристрасть до віртуального спілкування та віртуальних знайомств – надмірна кількість знайомих і друзів у мережі, великі обсяги листування, постійна участь у форумах.

Нав'язлива «фінансова» потреба у мережі – гра в онлайніві ігри (як азартні, так і рольові), постійні покупки чи участь в інтернет-аукціонах.

Інформаційне перевантаження (нав'язливий веб-серфінг) – нескінченні подорожі по мережі, пошук інформації по базам даних і пошуковим сайтам.

Комп'ютерна залежність – нав'язлива гра в комп'ютерні ігри (стрілялки – Doom, Quake, Unreal та ін., стратегії типу Star Craft чи квестові) або програмування та інші види комп'ютерної діяльності по мережі [4].

Для того, щоб зрозуміти, чи залежні Ви від Інтернету, чи ні, достатньо лише пройти тест, який розробила відомий фахівець Кімберлі Янг:

1. Чи відчуваєте Ви себе стурбованим Інтернетом (чи думаєте Ви про попередні онлайн-сеанси і чи передчуваєте подальші)?

2. Чи відчуваєте Ви потребу в збільшенні часу, проведеного в мережі?

3. Чи були у Вас невдалі спроби контролювати, обмежити або припинити використання Інтернету?

4. Чи відчуваєте Ви себе втомленим, пригніченим або роздратованим при спробах обмежити або припинити користування Інтернетом?

5. Чи перебуваєте Ви он-лайн більше, ніж планували?

6. Чи були у Вас випадки, коли Ви ризикували отримати проблеми в роботі, навчанні або в особистому житті через Інтернет?

7. Чи траплялося Вам брехати членам сім'ї, лікарям або іншим людям, щоб приховати час перебування в мережі?

8. Чи використовуєте Ви Інтернет для того, щоб відійти від проблем або від поганого настрою (наприклад, від відчуття безпорадності, провини, роздратованості або депресії)?

На думку дослідниці, пацієнт вважається інтернет-залежним у разі п'яти або більше позитивних відповідей на ці питання. При цьому вона фокусує увагу на залежності від Інтернету, а не на більш загальній комп'ютерній залежності:

Людина вважається інтернет-залежною у випадку п'яти чи більше позитивних відповідей на ці питання.

Кімберлі Янг називає чотири ознаки інтернет-залежності:

- нав'язливе бажання перевірити e-mail;
- постійне чекання наступного виходу в Інтернет;

- скарги навколишніх на те, що людина проводить занадто багато часу в Інтернеті;
- скарги навколишніх на те, що людина витрачає занадто багато грошей на Інтернет [5].

Отже, спираючись на наведені факти, ми можемо стверджувати, що інтернет-залежність на цьому етапі розвитку суспільства становить велику проблему і загрозу. Залежність може виникнути незалежно від статі, роду занять чи віку. Але саме підліткам найважче з нею впоратись, адже вони є морально нестабільними і потребують більше підтримки дорослих, ніж у дитинстві. Також діти просто не здатні виявити в себе таку проблему, саме тому батьки повинні більше звертати увагу на дітей.

Список використаних джерел: 1. *Войскунский А. Е.* Зависимость от Интернета: актуальная проблема / А. Е. Войскунский // Мир Интернета. – М., 2000. – № 3. – С. 76-81. 2. *Войскунский А. Е.* Психологические исследования феномена Интернет-аддикции / А. Е. Войскунский. – М., 2000. – 150 с. 3. *Войскунский А. Е.* Феномен зависимости от Интернета / А. Е. Войскунский // Гуманитарные исследования в Интернете. – М., 2000. 4. *Церковний А.* Аспекти формування інтернет-залежності / А. Церковний // Соціальна психологія. – 2004. – № 5 (7). – С. 149-154. 5. *Янг К. С.* Диагноз – интернет-залежність / К. С. Янг // Мир Интернета. – М., 2000. – № 2. – С. 36-43.

УДК 316.6

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Б.Ю. Пироцький, студ. гр. СР-316

Науковий керівник: **Ю.В. Орешета**, асист. кафедри соціології і психології
соціального та особистісного самовизначення
Чернігівський державний технологічний університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни відбуваються докорінні зміни суспільних відносин і соціальних інститутів, тому дослідження специфіки соціалізації молоді стає особливо актуальною дослідницькою проблемою широкого кола науковців.

Мета статті – проаналізувати особливості соціалізації молоді в Україні.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженням особливостей та проблем соціалізації молоді займалися такі вчені, як: В.В. Москаленко, М.П. Лукашевич, І.М. Гавриленко, Є.В. Лазоренко, А.К. Тащенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Процеси трансформації українського суспільства, що почалися з часу проголошення незалежності України, не могли не торкнутися молоді, а особливо процесу входження її в суспільство, тобто її соціалізацію.

Згідно з Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молодь – громадяни України віком від 14 до 35 років [4].

Соціалізація молоді являє собою комплексний процес засвоєння системи знань, цінностей і норм, що дають змогу нормального функціонування в конкретному суспільстві.

Соціалізація молоді сьогодні дуже важлива для України, бо від її успішності залежить майбутнє українського суспільства.

Відповідно до законодавства «соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи» [4].

Соціалізація є важливим елементом життя особистості, процес сприйняття та засвоєння правил, знань, умінь і навичок, виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

З огляду на процеси, що відбуваються в українському суспільстві, можна говорити про їх вплив на процес соціалізації сучасної молоді.

Важливу роль у тому, якою зростає молода людина, як проходить її становлення, відіграють люди, у безпосередній взаємодії з якими минає її життя. Їх прийнято називати агентами соціалізації. На різних вікових етапах зміст агентів специфічний. Агенти первинної соціалізації молоді – близькі та далекі родичі, однолітки, вчителі, лідери молодіжних організацій. Агентами вторинної соціалізації молоді виступають представники адміністрації школи, університету, підприємства, армії, церкви, ЗМІ, радіо тощо.

Соціалізація молоді у взаємодії з різними факторами й агентами відбувається за допомогою багатьох «механізмів».

Традиційний механізм соціалізації молоді являє собою засвоєння норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для її сім'ї та найближчого оточення.

Інституціональний механізм соціалізації функціонує у процесі взаємодії молоді з інститутами суспільства і різними організаціями. Засоби масової комунікації, як специфічний соціальний інститут, впливають на соціалізацію не тільки за допомогою трансляції конкретної інформації, але й через представлення зразків поведінки героїв книг, кінофільмів, телепередач.

Стилізований механізм соціалізації молоді діє в межах конкретної субкультури. Під субкультурою розуміється комплекс морально-психологічних рис і поведінкових проявів, типових для людей певного віку чи конкретно професійного, культурного прошарку, який у цілому створює визначений стиль поведінки та мислення тієї чи іншої вікової, професійної чи соціальної групи.

Міжособистісний механізм соціалізації функціонує у процесі взаємодії молоді людини із суб'єктивно значущими для неї особами, – ними можуть бути батьки, викладачі, друзі-однолітки [3].

На сучасному етапі сім'я, як і раніше, є головним інститутом соціалізації молоді людини. Завдяки їй молода людина засвоює соціальний

досвід, культурні цінності, зразки поведінки, що сформовані у цій малій групі. Хоча нині сім'я стикається з проблемою реалізації цього завдання, яка виникла у зв'язку із зростаючою зайнятістю батьків у сфері матеріального забезпечення членів сім'ї. У зв'язку з цим молодь вимушена самотійно набувати життєвого досвіду в нових суспільних умовах.

Освіта також залишається провідним інститутом соціалізації молоді. Якщо в родині відбувається освоєння особистістю соціокультурних стандартів та загальнолюдських норм і цінностей, то в межах інститутів освіти відбувається засвоєння знань, акумульованого в ньому соціального досвіду, реалізація здібностей та хисту особистості.

Серед нових каналів соціалізації молоді значний вплив здійснюють ЗМІ та Інтернет. Слід зазначити, що вплив телекомунікацій можна оцінювати як негативно, так і позитивно. З одного боку, комерціалізація телеканалів приводить до переваги на телеекранах низькопробних західних фільмів, насичених насиллям, агресією, жорстокістю. Крім того, значне місце на екрані займає реклама. З іншого боку, поява нових типів відеопрограм допомагає молоді як у заняттях, так і в розширенні світогляду, відкриваючи абсолютно нові горизонти знання. Інформаційне поле пронизує всі сфери соціального життя, зачіпаючи процеси соціалізації в різних її інститутах.

Важливою умовою щодо забезпечення успішності соціалізації молоді людини є формування у неї активної життєвої позиції як суб'єкта суспільної дійсності. Засвоєння індивідом соціального досвіду необхідне тому, що він перебуває у взаємодії не лише із сім'єю, а й з певним соціальним середовищем, що має свої специфічні правила і норми.

Суспільне життя швидко трансформується, молодь постійно стикається з нестабільністю й тому в неї з'являється невпевненість у завтрашньому дні. Вона намагається вижити у світі, що швидко змінюється, і розвиває здатність пристосовуватись до соціальної дійсності. Як наслідок, формується здатність швидко переоцінювати життєві ситуації, молодь стає більш гнучкішою, пристосованішою до соціальної дійсності.

З одного боку, це добре, бо у молоді з'являється «щеплення» проти ідеологічних обмежень, фанатизму. З іншого – в душі у людини немає порядку. Якщо вона виростає пристосованою до обставин циніком, який упевнений, що зможе викрутитися з будь-якої ситуації, то рано чи пізно така людина стає жертвою обставин, тому що не може протиставити їм нічого свого власного [1].

Велика кількість соціологічних опитувань молоді фіксують критичне її ставлення до сучасного життя в Україні, до можливості швидкої зміни власного життя. За даними проведеного соціологічного опитування «Студенти – образ майбутнього» [2], головними проблемами молодих українців є труднощі у працевлаштуванні та відсутність можливостей самореалізації. Зок-

рема, у рейтингу нагальних проблем, саме проблема працевлаштування є найбільш актуальною для нашої молоді (64,5 % опитаних); 58,4 % опитаних молодих людей стурбовані поширенням у середовищі однолітків алкоголізму; на третє місце – проблема наркозалежності – 43,6 %. Але це ще не всі проблеми, з якими стикається молодь у житті.

Найнебезпечніше в нинішньому стані сучасного суспільства – посилення відчуття духовної порожнечі, безглуздості, безперспективності, тимчасовості всього, що відбувається, та невпинно охоплює все нові й нові прошарки населення. Злам ціннісних орієнтацій відбивається у настроях молоді. Найголовніше й основне тут – наростання розчарування в перспективах, поширення правового нігілізму, зниження моральних критеріїв. Молоде покоління виявилось в безглузді, важкій і складній ситуації, коли воно, за логікою історії покликане продовжувати розвиток на основі успадкованих матеріальних та духовних цінностей, змушене, перебуваючи у стадії становлення, брати участь у виробленні цих цінностей, часто здійснювати цю роботу самостійно, нерідко всупереч рецидивів старого мислення своїх батьків, їх спроб «реставрувати» минуле. У результаті природні суперечності «батьків і дітей» у нашому суспільстві набули гіпертрофованого характеру і також стали джерелом конфліктів на тлі процесів відчуження молоді у суспільстві, зниження її соціального статусу, скорочення соціальних молодіжних програм, можливостей отримання освіти, роботи, участі у політичному житті країни [5].

Результатами недостатньої соціалізації молодої людини у суспільство може проявитися в соціальному конформізмі, що може привести до втрати індивідом своєї неповторності і незалежності.

Висновки. Соціалізація пов'язує різні покоління, через неї здійснюється передавання соціального та культурного досвіду. Необхідно, щоб головні інститути соціалізації змогли створити належні умови для того, щоб молоде покоління успішно входило у суспільство, оволодівало необхідними нормами, знаннями, соціальними ролями. Необхідно надати змогу молоді сформувати власну ціннісну систему і реалізувати її у процесі життєдіяльності, адже молодь – майбутнє української держави.

Список використаних джерел: 1. *Лукашевич М. П.* Особливості соціалізації української молоді в сучасних умовах / М. П. Лукашевич // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 4. – С. 34-36. 2. *Міжнародне соціологічне дослідження «Студенти – образ майбутнього»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.ua/annuals/5_students_obraz_budushchego.html. 3. *Пірен М.* Соціалізація молоді в українському суспільстві: стан, особливості становлення / М. Пірен, А. Ясєнова // Освіта регіону. – 2011. – № 4. – С. 267-271. 4. *Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні* : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ. 5. *Технологія соціальної роботи* : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. И. Г. Зайнышева. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 240 с.

МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

А.О. Прохорова, студ. гр. ПЕ-101

Науковий керівник: **Л.О. Легецька**, канд. іст. наук, доцент кафедри
філософських та соціально-гуманітарних дисциплін
Чернігівський державний технологічний університет

Сучасному світу притаманний стрімкий соціальний, технологічний і політичний розвиток. У зв'язку із здійсненням широкої демократизації всіх сфер суспільного життя першочерговими є цілі, пов'язані з формуванням особистості, яка має широкий творчий потенціал, моральну стійкість та психологічну гнучкість, мобільність, високу культуру спілкування та проявляє соціальну активність у своєму повсякденному житті.

Сформувані такі якості можливо лише через особистісно-орієнтовані технології, оскільки навчання, орієнтоване на середнього учня або студента, засвоєння і відтворення ним знань, умінь та навичок, не може задовольнити сучасні потреби.

Особистісно-орієнтоване навчання за своєю суттю є диференційованим підходом до учнів та студентів на основі посилюваних вимог з урахуванням їхніх інтересів, рівня інтелектуального розвитку, здібностей і задатків.

Альтернативою традиційному методу навчання може бути метод проектів.

Метод проектів – новітня освітня технологія, спрямована на здобуття учнями та студентами знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь і навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку.

Метод проектів завжди орієнтований на самостійну роботу учнів або студентів – індивідуальну, групову, парну, яка виконується протягом певного часу. Цей метод органічно поєднується з груповим підходом до навчання. Якщо говорити про метод проектів як педагогічну технологію, то вона включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю.

Соціальна активність – це діяльне ставлення людини та здатність здійснювати суттєві перетворення матеріального та духовного середовища на основі засвоєння суспільно-історичного досвіду людства.

Соціальна активність – одна з найважливіших людських якостей, яка дає можливість людині розвиватися як особистості, оскільки активна людина виступає суб'єктом активної практичної діяльності.

Дослідження цієї проблеми і пошук оптимальних, діючих сучасних форм і методів виховання соціальної активності особистості ведуться безперервно. Стаття має на меті обґрунтування використання методу проектів як однієї з ефективних новітніх технологій у навчальному процесі і виховання соціальної активності особистості.

Метод проектів виник у 20-х роках минулого століття в США. Його називали ще методом проблем.

Засновником методу проектів вважається американський педагог В. Кільпатрик. Біля витоків проекту також стояли і російські вчені-педагоги В.М. Шульгін, Н.К. Крупська, Б.В. Ігнат'єв, М.В. Крупеніна, С.Г. Кагаров.

Проект є поєднанням теорії й практики, він полягає не лише у постановці певного розумового завдання, а й у практичному його виконанні.

Сьогодні пропонується кілька варіантів класифікації проектів, а саме:

- за складом учасників (колективні, малі, індивідуальні);
- за методом або видом діяльності, яка домінує у проекті – дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, практично орієнтовані;
- за терміном реалізації;
- за змістовим аспектом проекту – літературно-творчі, природничо-наукові, екологічні, культурологічні, спортивні тощо.

До обов'язкових відносяться такі структурні елементи: мета проекту – результат (стаття, реферат, доповідь, відеоматеріали тощо); предмет інформаційного пошуку – поетапність пошуку із визначенням результатів – аналітична робота над зібраними фактами (висновки, корекція), у разі потреби подальший пошук інформації (аналіз нових даних, висновки, оформлення результатів).

Загальні підходи до структуризації проектів:

1. Вибір теми проекту, його типу, кількості учасників.
2. Можливі варіанти проблем, які потрібно дослідити у межах проекту, обдумуються керівником. Самі проблеми пропонують учні (студенти) з допомогою "мозкового штурму".
3. Розподіл завдань за групами, обговорення можливих методів дослідження, пошуку інформації, творчих вирішень.
4. Самостійна робота учасників проекту за своїми індивідуальними та груповими планами.
5. Поетапне обговорення отриманих результатів у групах.
6. Захист проекту.
7. Колективне обговорення, експертиза, оголошення результатів, оцінювання роботи, формулювання висновків.

Нагромаджений уже сьогодні в Україні та за кордоном досвід переконливо засвідчує, що метод проектів, як одна з інтерактивних форм навчання, сприяє інтенсифікації та оптимізації навчального процесу і дозволяє учням та студентам аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу, зробити засвоєння знань більш доступним, конструювати свої знання тощо.

У соціалізаційному аспекті участь у розробленні та реалізації проектів дозволяє їх учасникам виробити особистий погляд на події, навчи-

тись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну думку, аргументувати й дискутувати; усвідомити значення спільних зусиль, роботи в команді; знаходити спільне вирішення проблеми; самостійно оцінювати свою діяльність.

Параметри зовнішнього оцінювання проекту:

1. Значущість і актуальність проблеми, адекватність темі, що вивчається.
2. Коректність методів досліджень і оброблення даних.
3. Активність кожного учасника відповідно до його індивідуальних можливостей.
4. Колективний характер рішень.
5. Характер спілкування, взаємодопомоги, взаємодоповнення учасників проекту.
6. Залучення знань з інших предметів.
7. Уміння аргументувати свої висновки.
8. Естетика оформлення результатів.
9. Уміння відповідати на запитання опонентів, лаконічність і аргументованість кожного виступу.

Проекти органічно вписуються в навчальний процес або виконуються в позаурочний час. Метод проектів як метод навчання відповідає основним положенням системи освіти: формує критичне і творче мислення як пріоритетні напрямки інтелектуального розвитку людини. Критичне мислення сприяє розвитку таких навичок: аналіз інформації, відбір і порівняння фактів, встановлення асоціацій з вивченими явищами, фактами, самостійність, логічна побудова доказів, систематизація результатів.

Практично встановлено, що значний інтерес у студентів викликає застосування технології проектного навчання. На таких заняттях студенти займають більш активну навчальну позицію і вони проходять на межі технології ділових ігор та технології колективного навчання. Ця технологія допомагає створити ситуацію успіху на заняттях. Адже коли будь-яка справа у тебе виходить, і до того ж успішно, хочеться робити ще й ще, з'являється бажання вдосконалюватись.

Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності студентів.

Результативність проекту прямо залежить від умілого використання різноманітних форм навчальної діяльності. При цьому основну увагу викладачі повинні зосереджувати на тому, щоб кожен проект збагачував студентів позитивним досвідом, сприяв виробленню в них умінь аналізувати, синтезувати й оцінювати явища та події, що нас оточують та відбуваються у світі. Під час проекту студент не просто відтворює те, що засвоює завдяки своїй унікальності та неповторності, він розвиває, доповнює і вдосконалює свої уміння та навички.

Успіх проекту залежить від складу його учасників і характеру стосунків між ними. Його ще називають «творчим процесом», оскільки будується на пізнанні внутрішнього світу студента в умовах максимальної емоційної зручності, значних і систематичних творчих зусиль.

Саме цим і пояснюється випереджаючий характер проекту, який мусить бути наповнений глибоким особистісним змістом і здійснюватися в обстановці симпатії та щирої теплоти.

Ці та інші позиції та ідеї дають підстави розглядати проектну роботу, як процес цілеспрямованого духовного взаємозбагачення педагогів і студентів в умовах сприятливого психологічного клімату діалогічної культури та інтелектуальної співтворчості. Крім того, цей метод створює можливість розвивати комунікативні здібності студентів, мовлення, письмо, читання та сприйняття мови на слух. Це один з найбільш універсальних методів на заняттях з іноземної мови.

Проектна технологія орієнтована на досягнення мети самими студентами і саме тому вона є унікальною. Проект формує неймовірно велику кількість умінь і навичок і тому він ефективний. Проект дає такий необхідний студентам досвід практичної діяльності, а тому він незамінний. Сила методу проекту у тому, що він пов'язує всю нашу навчальну і виховну роботу з життям, перетворює навчання в діяльність.

Отже, проектна діяльність є важливим компонентом системи ефективної освіти та нестандартним способом організації освітніх процесів через активні способи дії (збір інформації, систематизація, аналіз, синтез, вибір оптимального варіанта, прийняття рішень, прогнозування, планування), спрямованих на реалізацію особистісно-орієнтованого підходу в навчанні у ВНЗ.

Список використаних джерел: 1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. 2. Новые педагогические информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат и др. ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2000. – 272 с. 3. Олексюк О. Теоретичні основи методу проектів як педагогічної технології / О. Олексюк // Наук.-метод. журн. Пед. науки. Т. 36, вип. 23. – Миколаїв, 2004. 4. Пехота О. М. Освітні технології / О. М. Пехота. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с. 5. Сердюк О. Особистісно-орієнтоване навчання: вища школа – концептуальна модель / О. Сердюк // Освіта. – 2003. – № 14-16. 6. Сисоєва С. Особистісно-орієнтовані педагогічні технології: метод проектів / С. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – Вип. 1 (5). – С. 73-79. 7. Чобітько М. Педагогічне проектування в процесі особистісно-орієнтованої професійної підготовки / М. Чобітько // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7, № 2. – С. 121-126. 8. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного образования / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 175 с.

ПСИХОЛОГИЯ ДЕМОКРАТИИ

А.А. Радченко, студ. гр. КИ-093

Научный руководитель: С.К. Каземирова, канд. филос. наук, доцент, кафедра философии и социально-гуманитарных дисциплин

Черниговский государственный технологический университет

Для анализа демократии необходимо рассмотреть основные ценности, которые лежат в ее основе, а именно: законность, равенство, свобода, права человека, право на самоопределение, консенсус, плюрализм, выборность органов государства и постоянный контакт с ними населения, разделение властей, принятие решений по воле большинства при обязательном соблюдении прав меньшинства. Возможно это не все ценности, но их должно быть достаточно для понимания основ существования данного режима.

Чтобы понять причины зарождения демократии необходимо хотя бы частично вспомнить историю человечества, а именно те времена, когда войны между государствами, постоянные атаки воинствующих племен были в норме жизни и происходили довольно часто. И тогда, и сейчас никому не понравится, что в один "прекрасный" момент в его дом могут ворваться некие варвары, растащить все, что в нем есть, а его самого убить. Поэтому возникают такие понятия как законность и равенство, следствие нежелания остаться без всего и даже лишиться жизни. Но "нежелание" в данном случае скорее относится только к утрате материальных богатств. Что касается жизни, то тут играет свою роль такое чувство, как страх. Но страх не может быть сам по себе, так как он является ощущением неизвестности и потому страх может быть только перед чем-то. В данном случае "чем-то" выступают события, которые могут привести к утрате жизни, причем эти события могут произойти в будущем (страх перед будущим) или происходить сейчас. Очевидно, что вне зависимости от того возникает страх перед текущими событиями или перед событиями, которые могут произойти в будущем, основой страха является инстинкт самосохранения. Но сам инстинкт – это всего лишь часть нашей психики. Его существование еще не значит, что он сработает в определенный момент и появится его проявление – страх. Например: если обычного человека окружают некие другие люди с целью побить или ограбить, то инстинкт сработает, но если эти же люди окружают, например, мастера спорта по кикбоксингу, то инстинкт скорее всего не сработает, или сработает, но в слабой мере. В данном случае первому человеку нечем ответить грабителям, а второму есть чем. Но возникает вопрос: почему первый человек не обладает навыками защиты, а второй обладает? Необходимо так же учесть, что не обязательно быть мастером спорта, чтобы себя защитить. Дабы более точнее понять нашу точку

зрения стоит задать еще такие вопросы: почему некоторые ведут здоровый образ жизни, а другие нет? Почему некоторые могут выслужиться перед начальством, а другим легче уволиться с работы, чем быть теми, о которых "вытирают ноги". Конечно, все можно списать на обстоятельства, окружающий мир и т. д., но это будут всего лишь отговорки. Иными словами, люди делятся на 2 типа: которые "плывут по течению" и которые "берут судьбу в свои руки". Людей первого типа намного больше, нежели второго. Первые прогибаются под обстоятельства, вторые пытаются эти обстоятельства изменить. Отличие вторых от первых – наличие силы воли. Умение управлять силой воли определяется разумом, или, если по-другому сказать, – умением понимать причинно-следственные связи. Еще разум в данном случае можно назвать уровнем интеллекта (далее под разумом будет пониматься уровень интеллекта выше среднего). Саму силу воли можно направлять разумом для того, чтобы выбраться из трудных ситуаций, а интеллект помогает вообще в них не попадать. Таким образом, наличие силы воли не обязательно приведет к умению постоять за себя (к примеру выше), но скорее вообще не должно приводить к тому, чтобы была необходимость себя защищать в физическом смысле. Конечно, существует множество случайных обстоятельств, которые невозможно предусмотреть, но в данном случае они не представляют интереса. Как итог: для того, чтобы жить по-своему, необходим разум; для того, чтобы жить, как подсказывает разум, необходима сила воли; для того, чтобы управлять силой воли, необходим разум. Есть такое выражение: разум без воли бесполезен, а воля без разума опасна. В результате цепь замкнулась. В ней нету места инстинкту самосохранения. Люди, которые "пользуются" такой замкнутой цепью, не придут к понятиям законности и равенства таким путем, как остальные. Единственный вариант появления таких понятий у этих людей – наблюдение за остальными и нежелание видеть вокруг себя некоторые, не самые лучшие, проявления жизни. Однако законность и равенство, к которым смогут прийти эти люди будут иметь определенный отпечаток на себе, как результат пути прихода к этим понятиям. Наблюдая за современной демократией никаких особенностей в этих понятиях не заметно. Но это и понятно, т. к. в демократии главное – большинство, которое пришло к этим понятиям путем страха. В результате напрашивается вывод: к появлению понятий законности и равенства привел инстинкт самосохранения, отсутствие силы воли и невысокий уровень интеллекта.

Что касается такого понятие как "свобода", то отчасти в его основе так же лежит инстинкт самосохранения. Если его исключить, то никакие приказы (типа "ты должен делать то, что и остальные" – без необходимости для жизни в будущем) или что-то подобное на него действовать не будут. Такой человек не будет бояться ни осуждения со стороны других, ни даже наказания за то, что он как-то поступил. В данном случае человек

может и так считать себя свободным просто потому, что его разум и сила воли без инстинкта самосохранения делают его таким. Однако само существование инстинкта самосохранения и его срабатывание не приводит к понятию свободы. Другой составляющей понятия "свобода" для остальных людей является желание (стремление) к удовольствию. Кроме того, есть еще половой инстинкт. Таких желаний может быть множество, в их основе может лежать что угодно, в данном случае это не столь важно. Тогда стремление к удовольствию без желания быть осужденным со стороны других, без страха за свое будущее и без воли и разума (воля и разум в данном случае следует понимать как инструмент приобретения свободы) приводят к понятию свободы в субъективно-понимаемом смысле. Если вспомнить историю, то было множество случаев восстаний против рабства, крепостного права и т. д., т. е. люди хотели быть свободными, но при этом восстание всегда сопровождалось жертвами и все это понимали. Раз это все понимают, то инстинкт самосохранения мог срабатывать заранее и, как следствие, численность восставших могла быть недостаточной для удачного исхода (многие могли его не поддержать из-за страха). В результате свободы никто не получал, а восставших скорее всего казнили. Опять таки – были люди, которые решали бороться за себя, за свое будущее, и остальные – те, кто тоже хотели хорошего будущего, но боялись. Все вышенаписанное про свободу относится к свободе конкретного индивидуума. При переходе на демократический режим свобода вытекала из равенства, так как если все равны, то все не могут быть рабами, но могут быть свободными, т. е. демократия предложила свободу как подарок к жизни. Людям это понравилось, так как теперь можно было делать что угодно (в рамках закона) и не бояться за осуждение со стороны других и т. д. В итоге: к понятию свободы в демократическом смысле приводит опять таки инстинкт самосохранения и стремление к удовольствию.

Такая ценность как "права человека" вытекает из свободы, законности и равенства и потому в ее основе лежит тоже самое, что и в предыдущих случаях.

Что касается остальных ценностей, то они не относятся к конкретному индивидууму, но вне всякого сомнения относятся к власти, которая поддерживает демократический режим.

Первая ценность, которая касается власти – "право на самоопределение". Тут имеется ввиду право народов на определение своей жизни и своего политического режима. Рассматривать эту ценность бессмысленно, так как она имеет открыто политический характер и в данном случае не представляет интереса.

Остальные ценности имеют одно и то же основание, а именно – нежелание власти нести ответственность за решения. Нежелание может быть основано на многом – от инстинкта самосохранения до желания

нажить как можно больше материальных благ. Для властей это очень удобно – если власть избрали и она действовала законно, значит не за что притягивать власть имущих к ответственности. Но при таком раскладе абсолютно не учитывается результат правления власти (кроме того, законы можно и поменять с инициативы власти). И как результат, ответственность ложится на народ, так как он сам избрал такую власть. Но если индивидуума можно привлечь к ответственности за определенные проступки, то народ привлечь никак не получится. Сам по себе народ состоит из отдельных индивидуумов и в результате ответственность, которая ложится на народ, в равной степени перекладывается на каждого индивидуума. Но при этом размер ответственности уменьшается прямо пропорционально численности народа. Тут возможны несколько вариантов: некоторые будут думать, что они вообще не несут ответственности; некоторые – что несут отчасти (и будут правы), но ничего сделать не могут, т. к. "людей много, а я один", или еще что-то в таком духе; некоторые будут думать, как и предыдущие, за исключением того, что они не в состоянии что-либо сделать. При этом при попытке третьих добиться, например, некоторой справедливости, остальные два типа будут смотреть на них, как на "странных" людей, кидая на них фразы типа "все равно ничего не выйдет" или другие. Такая пассивность первых двух определяется отсутствием воли и срабатыванием инстинкта самосохранения. Такие люди просто боятся возможного наказания за выступление против несправедливости и не верят в удачный исход такого выступления (т. е. их удерживает тоже самое, что и привело к появлению демократии; демократия уже есть – значит в психике сработало то, о чем было сказано выше – получается, что если оно сработало и привело к демократии, то оно будет и дальше работать, пока не появится то, что можно было бы ему противопоставить). В общем, благодаря этому демократия и держится, в случае, если власти делают не то, что хочет народ.

Наконец следует отметить, что важен не только сам инстинкт самосохранения, но и причины его срабатывания, так как только от причин зависит какие следствия будут в результате.

Таким образом, получается, что комбинация особенностей человеческой психики, таких как сила воли, разум, инстинкт самосохранения, определили выбор людьми политического режима под названием демократия.

Список использованных источников: 1. Демократия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ru.wikipedia.org/wiki/.

РОЛЬ «ЕФЕКТУ ПЛАЦЕБО» У ПСИХОТЕРАПІЇ

Д.С. Симонок, студ. гр. СР-317

Науковий керівник: **Є.В. Миронюк**, ст. викладач кафедри соціології і психології соціального та особистісного самовизначення

Чернігівський державний технологічний університет

Плацебо (назва походить від лат. placebo – заспокоювати) – фізіологічно інертна речовина, що використовується як лікарський засіб, позитивний лікувальний ефект якого пов'язаний із підсвідомими психологічними очікуваннями пацієнта. Крім того, терміном «ефект плацебо» називають саме явище поліпшення здоров'я людини завдяки тому, що вона вірить в ефективність певного впливу, насправді нейтрального. Крім прийому препарату, таким впливом може бути, наприклад, виконання деяких процедур, вправ або словесний вислів, прямий ефект яких не спостерігається. Ступінь прояву «ефекту плацебо» залежить від сугестивності людини й зовнішніх обставин [8; 3].

Найбільш ранні способи лікування, що застосовували шамани та маги були яскравим прикладом плацебо. Наприклад, ліки, які були згадані у шумерській медицині в IV тис. до н. е., були плацебо, як і сотні ліків, перерахованих у папірусі Ебера (1,6 тис.р. до н. е.). Найдорожчими «ліками» в історії медицини є ріг носорога, який використовувався з IV ст. до н. е. до XVII ст. [6]. У книгах Джеймса Фрезера «Золотая ветвь» і Гаррі Райта «Свидетель колдовства» можна знайти багато яскравих прикладів про психологічну силу впливу плацебо в найдавніших племенах [5]. Рекордом щодо кількості людей, які були вилікувані однією людиною, вважають досвід англійського короля Чарльза II в лікуванні близько 100 тис. хворих одним королівським дотиком [6]. Протягом всієї історії людства і нині у сучасному суспільстві наймасштабнішим і наймасовішим є зцілення завдяки релігійним віруванням, молитві, релігійним ритуалам та обрядам, але теологи уникають взаємозв'язку з науковими поглядами [1].

Відомий терапевт XIX ст. М. Я. Мудров лікував хворих спеціальними порошками з назвами "золотий", "срібний", "нейтральний", цим назвам відповідав колір паперу, в який загортали ліки. Порошки Мудрова вилікували багато хвороб, мали справжній чудодійний ефект, але тільки після смерті лікаря з'ясувалося, що це просто змелена крейда. Сам лікар-практик плацебо-терапії писав: "Мистецтво лікаря полягає у створенні "ліків для душі", які б утішали сердитого, заспокоювали нетерплячого, зупиняли буйного, лякали зухвалого, робили сміливим соромливого, відвертим – відлюдкуватого, надійним – відчайдушного"[4].

Серйозне вивчення ефектів плацебо розгорнулось під час Другої світової війни. Коли у фронтовому госпіталі не вистачало знеболювальних засо-

бів, анестезіолог Генрі Бічер переконався, що в окремих випадках ін'єкція фізіологічного розчину має практично ту саму дію, що і справжні ліки. Повернувшись з війни, лікар із групою колег із Гарвардського університету взявся до вивчення цього феномена. Результати своїх 15 досліджень, з яких у третині випадків був позитивний результат, він підсумував у 1955 р. у статті "Сильнодійні плацебо". У 1946 році Корнельський університет провів перший симпозиум щодо впливу плацебо на хворого [9].

Найсильнішим чинником плацебо-ефектів є віра самих лікарів та персоналу в силу ліків. Було проведено чимало подвійних сліпих експериментів, в яких продемонстровано плацебо-ефект. Одним із них є хрестоматійний випадок із вивчення ефективності дії резерпіну, який провів у 1953 р. психіатр Е. Мендел у психіатричній лікарні Сент-Елізабет поблизу Вашингтона. Експеримент тривав кілька місяців та, проаналізувавши всі події, Мендел зрозумів, що позитивні зміни сталися саме через його поведінку і добре ставлення до хворих. Також клінічні спостереження свідчать про те, що знервований персонал зумовлює ноцебо-ефекти, а призначення хворим ліків, які знижують тривогу, значно знижує тривогу у самих лікарів. Таке явище було названо "плацебо-рикошет" [4].

Ефект плацебо може проявлятися навіть тоді, коли пацієнти знають, що їм дали цукрову таблетку. У дослідженні, проведеному в Медичній школі Джона Гопкінса (John Hopkins Medical school), 15 пацієнтів, які проходили амбулаторне лікування патологічного тривожного стану, отримували по одній цукровій таблетці на тиждень. Їм відкрито заявили, що це цукрові пігулки і що вони допомагають багатьом людям. Чотирнадцять з 15 пацієнтів повідомили, що їх тривожність значно знизилася. Дев'ять з них безпосередньо пов'язували отримані результати з прийомом таблеток. Шестеро підозрювали, що в таблетках містилися активні складові. Троє поскаржилися на побічні ефекти: стали гірше бачити і з'явилася сухість у роті (такі побічні ефекти спостерігаються під час прийому деяких психотропних препаратів) [4; 6].

Ефект плацебо базується на навіюванні та самонавіюванні. Це навіювання не потребує будь-яких спеціальних навичок, оскільки критичність свідомості долається завдяки прив'язці інформації, що навіюється, до фактичного об'єкта, як правило, – таблетки чи ін'єкції, процедури без будь-якого реального впливу на організм. Пацієнту повідомляють, що цей препарат має певну дію на організм, і, незважаючи на неефективність препарату, очікувана дія проявляється в тій чи іншій мірі. Фізіологічно це пов'язано з тим, що в результаті навіювання мозок пацієнта розпочинає вироблення відповідних цій дії речовин, зокрема – ендорфінів, які, по суті, частково замінюють дію препарату. Також на основі сучасних досліджень відомо, що плацебо частково блокує больові сигнали у спинному мозку, не дозволяючи їм дійти до головного мозку.

Коли пацієнти вважають, що лікування ефективне, активізується частина головного мозку, відповідальна за усунення болю, викликаючи викид природних ендорфінів. Вони подають до спинного мозку сигнали про придушення болю, і пацієнти відчують себе краще, незалежно від того, чи мало лікування ефект. Ланцюг реакцій, що відбувається в мозку, відображає те, як працюють опіумні наркотики (морфій). Крім того, плацебо може нейтралізувати дію багатьох сильнодіючих ліків [2; 7].

Під час роботи ефекту плацебо змінюється система передачі нейронних сигналів в організмі, змінюється рівень кров'яного тиску й активується імунна система.

Ступінь прояву ефекту плацебо залежить від рівня сугестивності людини і фізіологічної можливості утворення необхідних хімічних сполук.

Ефект плацебо широко використовується у психотерапії. Причина в тому, що мозок людини за допомогою самонавіювання легше коригує свою власну роботу, ніж роботу інших органів, тому при психічних розладах ефект плацебо особливо ефективний (під час безсоння, депресії, жажливих снів), бо результативних лікарських засобів ще не знайдено, або ж ці засоби дієві лише для невеликої частини пацієнтів. Виражений ефект плацебо був описаний при хронічному больовому синдромі, синдромі хронічної втоми, головних болях, алергії, артритях тощо. Під впливом плацебо у крові людини проявлялося перевищення лейкоцитів і знижується рівень білків та ліпідів. Слід зауважити, що самолікування організму від хвороби залежить від роботи внутрішніх органів (насамперед, ендокринної системи), а ця робота регулюється мозком. Відповідно, впливаючи на процеси в мозку за допомогою навіювання, цілком можна одужати від психосоматичних захворювань [5].

Плацебо ефект відображає внутрішню динамічність патологічного стану, а також готовність організму до змін.

На основі досліджень було доказано, що позитивне відношення пацієнтів до лікуючого лікаря корелює з позитивним ефектом плацебо. А. Shapiro у 1997 році зазначив, що у випадку, коли плацебо представлено препаратом, то пацієнти, які довіряють фармакотерапії, будуть мати більш виражений плацебо ефект, ніж ті, хто вибирає лише психотерапію [10]. У свідомості багатьох людей є декілька стереотипів щодо того, якими повинні бути ефективні ліки. Наприклад, гіркими на смак, великими чи дуже малими за розміром, повинні мати побічні ефекти, а також відповідний колір. Відповідно до досліджень, у людей з тривожними розладами найбільш ефективними були таблетки діазепаму зеленого кольору, найменш – червоного і жовтого; під час депресії найбільш ефективними є таблетки жовтого, найменш – червоного. Аналіз публікацій показав, що червоні, жовті, помаранчеві таблетки асоціюються зі стимулюючою дією, а білі та зелені супроводжуються транквілізуючою дією [6; 8].

Згідно з дослідженням плацебо діє на всіх людей, однак найбільше – на екстравертів, які є тривожними, залежними, емоційно лабільними, поступливими та довіряють своїм лікарям. Плацебо-нереагуючі особи частіше є інтровертованими, недовірливими та підозрілими. Найбільше піддаються дії ефекту плацебо невротичні люди з низькою самооцінкою, невпевнені у собі, які схильні вірити в чудо. Важливу роль відіграє відношення людини до способів та методів лікування, а також особиста впевненість та переконаність [4; 8].

Отже, дослідивши це питання, можна зробити висновки, що ефект плацебо відомий досить давно, у різні історичні періоди мав свої особливості та різні прояви. На науковому рівні – дослідження цього феномена експериментально вже підтвердили існування ефекту плацебо у різних сферах суспільства, але наукових публікацій недостатньо, особливо у вітчизняній науці. У процесі дослідження плацебо-ефекту можна зазначити, що, дійсно, він є досить складним феноменом, який включає взаємодії свідомих та безсвідомих психосоціальних процесів. Беззаперечно ступінь прояву ефекту плацебо залежить від сугестивності людини й зовнішніх обставин, що значно може вплинути на важкість протікання хвороби та на швидкість одужання.

Список використаних джерел: 1. *Астафьева Н. Г.* Духовные практики, религия, эффект плацебо / Н. Г. Астафьева, Д. Ю. Кобзев // *Лечащий Врач*. – 2012. – № 6. 2. *Эффект плацебо* виникає в спинному мозку, а не тільки у свідомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inopressa.ru>. 3. *Эффект плацебо* [Электронный ресурс]. – Режим доступу : ru.wikipedia.org. 4. *Копець Л. В.* Класичні експерименти в психології / Л. В. Копець. – К., 2010. 5. *Корпачев В. В.* Плацебо и эффект плацебо / В. В. Корпачев // *Рациональная фармакотерапия*. – 2007. – № 2. 6. *Лапин И. П.* Плацебо и терапия / И. П. Лапин. – СПб., 2000. – 115 с. 7. *Муха І.* Що таке ефект плацебо? [Електронний ресурс] / І. Муха. – Режим доступу : <http://world-and-man.ru/page/shho-take-efekt-placebo>. 8. *Нечто из ничего: плацебо-эффект* [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psychosor.org/1998/34/4-1.html>. 9. *Частых Б.* Исцеляющий обман / Б. Частых // *Вокруг Света*. – 2007. – № 7 (2802). 10. *Чахава В. О.* Плацебо-эффект и проблема терапии генерализованного тревожного расстройства / В. О. Чахава, О. В. Черных // *Психиатрия и фармакотерапия*. – 2005. – Т. 7, № 2.

СЕКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ЕКОНОМІКИ ПРАЦІ

УДК 338.242.4.025.2:339.137

ДЕРЖАВНЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

А.І. Товстоліс, ст. викладач кафедри соціальної економіки
Чернігівський державний технологічний університет

Головна мета суспільного розвитку – досягнення високого рівня життя громадян та постійне його зростання. Тому одним з найважливіших завдань для сучасної України є підвищення конкурентоспроможності економіки, що визначає не лише рівень ефективності галузей і підприємств, але й рівень добробуту населення, якого досягнуто або може бути досягнуто в країні.

Загалом поняття конкурентоспроможності можна охарактеризувати як властивість об'єкта повніше задовольняти певну конкретну потребу порівняно з аналогічними об'єктами цього ринку [7, с. 39]. На рівні країни – це здатність її економіки в умовах вільної торгівлі виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам світового ринку, реалізація яких підвищує добробут країни й окремих її громадян. Показник конкурентоспроможності країни є узагальнюючим і характеризується комплексністю та багатовимірністю, оскільки поєднує в собі індикатори оцінювання конкурентоспроможності галузей, підприємств і товарів.

Конкурентоспроможність країни в першу чергу залежить від факторів, які найбільше впливають на розвиток економічної діяльності, – кількості та якості наявних у країні ресурсів (людських, природних, інфраструктурних, технологічних, інформаційних, культурних тощо). Проте не лише фактори виробництва є визначальними. Багато країн, які свого часу не мали достатньо ресурсів, зокрема Німеччина, Японія, Південна Корея, Фінляндія, досягли значних успіхів у своєму розвитку, що до певної міри спростовує цю тезу.

Дедалі більше теоретиків і практиків усвідомлюють, що вирішальну роль у процесах, які відбуваються в країні, у формуванні її стабільності, прогресивності й конкурентоспроможності відіграє держава. Держава, сама виступаючи інститутом, одночасно є єдиним суб'єктом, якому належить прерогатива створювати формальні правила і вимагати від інших їх виконання. Ці правила є складовою ринкового механізму.

Вважається, що між інститутами, створеними державою, станом економіки та рівнем розвитку країни існує тісний нерозривний зв'язок: чим кращі інститути, тим ефективніша економіка і тим вищий рівень розвитку країни [5, с. 48-49].

Повною мірою це стосується України. Наскільки ефективними є її інститути, зокрема ті, що прямо або опосередковано впливають на діяльність суб'єктів промисловості, настільки ж ефективною є її промисловість та економіка в цілому. Ефективність інститутів, створених державою, і самої держави визначає не тільки внутрішні параметри розвитку та структурний профіль виробництва країни, але й її міжнародну конкурентоспроможність. Тому оцінка останньої може свідчити про рівень ефективності інститутів та їх здатність забезпечувати прогресивні зміни.

Критичним відставанням для потенціалу конкурентоспроможності України є фактор інститутів (державних, суспільних і приватних) та ефективності товарного ринку.

Низький рейтинг факторів конкурентоспроможності вказує на низьку якість діючих в Україні інститутів, що є свідченням неефективності держави в тій чи іншій господарській діяльності, у тому числі у промисловості. Саме стан і рівень розвитку останньої накладає свій відбиток на якість інститутів і створює підґрунтя для їх модифікації, подальшої розбудови чи зникнення. На жаль, у здійсненні інституційних реформ в Україні ця взаємозалежність не враховувалося. Відсутність, нерозвинутість або занепад промисловості в країні не створюють економічно зумовленої потреби в наявності розвинутих факторів конкурентоспроможності, а навпаки, виступають фактором деградації останніх.

Таким чином, цілеспрямована політика держави щодо прогресивної зміни структурних і технологічних параметрів виробництва виступає обов'язковою умовою і запорукою підвищення ефективності економіки.

Інвестиції, будучи одним з основних чинників економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та розвитку країни, є також фактором, що може спричинити структурні зрушення у складових макроекономічної системи, надаючи можливості для інтенсифікації функціонування пріоритетних і гальмуючи зростання інших галузей, що зумовлює перелив капіталу з одних галузей в інші.

За результатами оцінювання діяльності галузей національної економіки в Україні у 2001-2008 рр. встановлено, що найбільш конкурентоспроможними були добувна промисловість та фінансова діяльність, які мали високий рівень доходності за помірного ризику, а найменш конкурентоспроможною – легка промисловість, оскільки, незважаючи на низький ризик, вона не доходна, що значною мірою зумовлено конкурентним тиском з боку іноземних виробників.

Оцінюючи конкурентоспроможність аграрного сектору, слід враховувати стійкий попит на його продукцію та її життєву необхідність. З огляду на зростання населення Землі, активізацію процесу урбанізації та обмеженість сільськогосподарських угідь є підстави говорити про великі потенціальні можливості розвитку аграрного виробництва та його інвестиційну привабливість.

У сучасних умовах найважливішим фактором конкурентоспроможності країни на світовій арені є інновації. Витрати на дослідження й розробки в таких розвинутих країнах, як США, Німеччина і Японія, становлять більше 2,5 % ВВП і є досить суттєвими також в абсолютному вираженні. Використання останніх наукових досягнень у виробничій діяльності сприяє швидкому просуванню на ринки нових технологій і продуктів.

У межах економіки знань триває активний пошук особливостей прояву породжених знаннями інновацій на всіх рівнях господарської системи. При цьому треба зазначити, що настала фаза безперервних технологічних революцій, які змінюють і виробничу базу промисловості, і структурні характеристики всього комплексу соціально-економічних відносин [8, с. 23]. Ключову роль у зміні виробничої бази відіграють нові технології. Дедалі більше уваги приділяється конвергентним технологіям (NBIC: nano-, bio-, info-, cognitive), в яких одержання й реалізація знань є основним процесом технологічного розвитку. Це впливає на вибір і характер сучасної інноваційної політики.

Становлення нового технологічного укладу розпочинається із зародження і застосування його ключового фактора. Для шостого технологічного укладу, що розвивається сьогодні, таким фактором є нанотехнології. У доступному для огляду майбутньому очікується випереджальне зростання використання нанотехнологій як ключового фактора розвитку нового технологічного укладу.

Біотехнології – один з найбільш наукомістких секторів промисловості у світі, дослідницька складова якого становить основну частину інвестицій. Біотехнологічна галузь динамічно розвивається в останні 10-15 років. Так, лише за п'ять років (2005-2010) Світовий ринок біотехнологічної продукції розширився більш як у два рази – із 40 до 100 млрд дол. Причиною такого стрімкого зростання є великий потенціал біотехнологій для вирішення глобальних проблем у таких сферах, як: охорона здоров'я; екологічна; продовольча. Дослідження показують, що біотехнологічне піднесення переживають економіки розвинутих і деяких країн, що розвиваються, які обрали біотехнологію як національний пріоритет науково-технологічного розвитку. У цілому розвиток біотехнологій в умовах глобалізації показує, що сформувалися всі передумови для реального визнання біотехнологій особливою сферою світового господарства.

Ще одним напрямом активізації науково-дослідної діяльності є розвиток екологічних технологій. Зокрема, це може бути пов'язано з тим, що висувається ідея глобального партнерства з метою активізації інвестицій у низьковуглеводну економіку (це виробництво, торгівля, споживання, які не призводять до значних викидів вуглекислого та інших парникових газів і не загрожують стабільності клімату. Це – економіка майбутнього, яка нині

широко обговорюється у світі) і пропонуються конкретні ініціативи, наприклад, створення нового центру технічної допомоги для надання підтримки з питань розроблення та здійснення політики в країнах, що розвиваються.

Сьогодні провідні експерти сходяться в думці, що реалізація заходів щодо скорочення викидів парникових газів відкриває можливості для розвитку нових секторів економічної діяльності і приведе до структурної перебудови не тільки в енергетиці, але й в інших галузях. У цьому напрямі існують великі науково-дослідні проекти, що розробляються та реалізуються в межах інтегрованих досліджень. На жаль, визначитися з місцем України в цих тенденціях досить складно, оскільки аналогічної статистики у нас немає – Держкомстат збирає й аналізує дані щодо інноваційної активності вітчизняних підприємств у цілому, без поділу на галузі проведення досліджень і впровадження інновацій. Через неналежну увагу уряду щодо розвитку біоіндустрії у промисловості немає попиту на висококваліфіковані кадри для організації сучасних виробництв із застосуванням біотехнологічних розробок. Серйозною проблемою для галузі є відсутність якісних програм підготовки кадрів для управління інноваційними проектами у сфері нано- та біотехнологій.

Отже, Україна, незважаючи на досить потужний потенціал та конкурентні переваги окремих галузей і підприємств не завжди повною мірою використовує наявні сприятливі чинники. Водночас стан багатьох галузей національної економіки, умови ведення бізнесу, стратегії розвитку більшості вітчизняних підприємств та інші фактори призвели до низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

З огляду на це вкрай необхідно на державному рівні цілеспрямовано створювати умови для реалізації конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку, збільшення ефективності національних підприємств, поліпшення якості продукції та розширення внутрішнього ринку на основі підвищення платоспроможного попиту населення. Основним пріоритетом розвитку країни має бути інвестиційно-інноваційна складова як основна умова конкурентоспроможності економіки.

Список використаних джерел: 1. Вишневський В. Промислова політика: теоретичний аспект / В. Вишневський // Економіка України. – 2012. – № 2, 3. 2. Геєць В. Економіка і суспільство: невідомі грані взаємовпливу (роздуми над прочитаним) / В. Геєць, А. Грищенко // Економіка України. – 2012. – № 3. 3. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В. М. Геєць // Економіка України. – 2012. – № 10, 11. 4. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. 5. Кіндзерський Ю. Інститут держави і проблеми оновлення промислової політики в Україні / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2011. – № 1. 6. Ковтун О. Стратегічні альтернативи для бізнесу та конкуренція в сучасній економіці / О. Ковтун // Економіка України. – 2012. – № 6. 7. Мацибора Т. Конкурентоспроможність як фактор інвестиційної привабливості видів економічної діяльності / Т. Мацибора // Економіка України. – 2011. – № 9. 8. Федулова Л. Тенденції становлення новітнього технологічного укладу світової економіки: роль управління інтелектуальною власністю / Л. Федулова, Л. Цибульська // Економіка України. – 2011. – № 12.

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Н.С. Койдан, викладач

Чернігівський державний технологічний університет

Наука в розвитку сільськогосподарського виробництва має особливо важливе значення. Це зумовлено багатьма причинами і насамперед багатогранністю і складністю процесів, які забезпечують акумуляцію сонячної енергії і перетворення її в органічну речовину – джерело життя.

Процес створення врожаю пов'язаний з наявністю певних зовнішніх умов, з їх динамікою в часі з різною здатністю рослин використати ґрунтові і кліматичні умови та протистояти несприятливим фізичним та біологічним впливам.

Сучасне землеробство ґрунтується на даних та досвіді багатьох наук, насамперед біології, хімії, фізики, ґрунтознавства, економіки, кліматології та інших, які, в свою чергу, в застосуванні до агрономії диференціювались і стали її складовими частинами : агрофізика, агрохімія, агроґрунтознавство, агрометеорологія, фізіологія рослин і рослинництво, мікробіологія, селекція, ентомологія, фітопатологія, меліорація та агролісомеліорація. Весь цей комплекс наук є найбільш ефективним при правильному їх проведенні в умовах освоєння науково обґрунтованих систем землеробства, які повинні забезпечувати високі і стійкі врожаї при одночасному підвищенні родючості ґрунту і створенні сприятливих приземних умов. "У часі є нерухомість, як мистецтво – сліпа вигода або ряд господарських помилок, як наука – розрахований успіх", – писав у 1837 р. професор М. Г. Павлов.

У розвитку земних цивілізацій винятково важливу роль відіграли і відіграють світові земельні ресурси. З поверхневим шаром (ґрунтом) пов'язане життя різноманітного рослинного і тваринного світу. Земля з давніх-давен була місцем мешкання людей, вона їх годувала як мати своїх дітей і за що її заслужено називають "Земля-годувальниця". Хоч вік земної кори, ймовірно, становить близько 4,6 млрд років, все ж перші ознаки життя на ній з'явилися лише 1 млрд років тому. Людина почала обробляти землю близько 8-11 тис. років тому.

Україна за площею сільськогосподарських угідь (42 млн га) входить до 12-ти найбільших країн світу, займає вигідне географічне положення, розміщена в досить сприятливих кліматичних умовах, має родючі ґрунти, працьовитих і талановитих людей.

Негативні наслідки інтенсифікації землеробства сприяли розвитку за кордоном на початку 60-х років так званого альтернативного землеробства, яке називають також біологічним, біодинамічним або органічним. На

думку зарубіжних учених, альтернативне землеробство – це не система, а концепція, новий підхід до землеробства, група методів, етика ставлення до землі. Його суть полягає у повному або частковому відмовленні від синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту і кормових добавок: Комплекс агротехнічних заходів ґрунтується на суворому дотриманні сівозмін, введенні до їх складу бобових культур, збереженні рослинних решток, застосуванні гною, компостів і сидератів, проведенні механічних культивацій, захисту рослин біологічними методами. Метою альтернативного землеробства є одержання продукції, що не містить залишків хімікатів, збереження ґрунтової родючості – і, в кінцевому рахунку, охорона навколишнього середовища. Рух за альтернативне землеробство розвивається в промислово розвинених країнах, де з найбільшою силою проявилися негативні наслідки інтенсифікації землеробства.

Альтернативне землеробство закордонні спеціалісти не вважають кроком назад у розвитку землеробства, бо фермери, що дотримуються цих методів, використовують високоякісне насіння найкращих сортів і сучасні машини та обладнання, знаряддя, проводять ґрунтоохоронні заходи. Переробка органічних відходів здійснюється сучасними методами. Знання життєвих циклів бур'янів, збудників хвороб і шкідників дає можливість розробляти оптимальні сівозміни.

Нині існує декілька систем альтернативного землеробства. Найстарішою з них вважають біодинамічну. В 30-і роки її вже застосовували окремі фермери в Австрії та в інших країнах Західної Європи.

Виникнення решти систем, як і розвиток біодинамічної, належать до початку 60-х років, тобто до періоду, коли почали проводити широкомасштабну хімізацію сільського господарства. Таким чином, досвід альтернативного землеробства не налічує 30 років, тому ще рано давати оцінку результатам функціонування таких систем. Різниця між наявними системами не завжди має чітку межу, вони часто мають термінологічний характер.

Органічна система. Нині її широко застосовують у США. Найбільш характерні властивості органічного землеробства в тому, що продукти харчування необхідно вирощувати, зберігати і переробляти без застосування синтетичних добрив, пестицидів або регуляторів росту. Якщо на полі вирощують багаторічні культури, то хімічні засоби не слід застосовувати протягом 12 місяців до появи бутонів, а при одно- і дворічних культурах – протягом 12 місяців до їх сівби (садіння). Дозволяється застосування мікроорганізмів, мікробіологічних продуктів і матеріалів, що складаються з речовин рослинного, тваринного або мінерального походження. До збирання врожаю можна застосувати бордоську рідину, мікроелементи, попіл, вапняк, гіпс, рибну емульсію, мило. Європейське й американське біологічне землеробство дає можливість також застосову-

вати гній, компости, кісткове борошно, «сирі» породи: доломіт, глауконітовий пісок, польовий шпат, базальтовий піл, крейду, вапно. Для боротьби із шкідниками використовують піретрум, часник, тютюновий піл.

Біологічну систему землеробства застосовують в основному у Франції. Основним добривом є органічне, як «специфічне» джерело живлення рослин. До загортання у ґрунт органічні добрива компостують, щоб при цьому вони проходили фазу аеробної ферментації. Важлива опора біологічного землеробства – сівозміна з ощадливим режимом насичення одними культурами і застосування сидератів. Для боротьби зі шкідниками і хворобами рекомендуються запобіжні заходи, а проти бур'янів – механічні й вогневі. Дозволено застосування «нетоксичних» препаратів — ефірних рослин, порошоків з водоростей і скальних порід, ряду біодинамічних препаратів (настій із кропиви, відвар хвощу або полину гіркого). Дозволяється використання сірчанних і мідних препаратів у плідництві й виноградарстві, а також деяких органічних синтетичних препаратів (манеб), оскільки вони слаботоксичні. Рекомендовані рослинні інсектициди (піретрум, ротенон, нікотин).

Органобіологічна система. Це найбільш молодий напрям альтернативного землеробства, поширеного головним чином у Швеції і Швейцарії. В основі системи – прагнення до створення «живого і здорового ґрунту» за рахунок підтримки й активізації її мікрофлори. Господарство розглядають як єдиний організм, в якому чітко відрегульований кругообіг і циклічність поживних речовин. Таким чином, господарство повинно ґрунтуватися на принципах балансу поживних речовин, наслідуючи природну екосистему. Поля довгий час мають бути зайняті рослинністю, післяжнивні рештки слід загортати в поверхневий шар ґрунту, в сівозміні — вирощувати бобово-злакові травосумішки. Дозволено застосовувати тільки органічні (гній, сидерати) та деякі мінеральні повільнодіючі добрива (томас-шлак, калімагнезію, базальтовий піл). Таким чином, удобрюють не рослину, а ґрунт, який «родить здорові рослини».

Вказані методи в поєднанні з поверхневим обробітком ґрунту створюють, на думку прихильників системи, сприятливі умови для розвитку мікроорганізмів, які забезпечують живлення рослин. Розроблений навіть спеціальний тест на «свіжість» ґрунту (за складом мікрофлори).

Органічна продукція користується неабияким попитом. Ринки органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів вже діють у багатьох країнах світу, передусім у США та ЄС, де створена й успішно функціонує відповідна інфраструктура сертифікації, маркетингу та реалізації органічних продуктів. Світовий ринок органічної продукції оцінюється у понад 30 мільярдів доларів. Заслуговує на увагу дослідження і виробництво біопродукції в Угорщині. Там науковці ведуть розробки і планують будівництво екологічно чистих сіл.

Сьогодні частка органічної продукції на світовому ринку продуктів харчування становить 2 відсотки, а на ринку в межах Євросоюзу – 15 відсотків. При цьому найбільший попит на таку продукцію простежується у Німеччині, Італії, Франції. Перше місце в Європі за споживанням екологічно чистої продукції на душу населення посідає Швейцарія. У Франції за екологічним методом працює понад 5 тисяч фермерських господарств, в Австрії – 1,5 тисячі, Нідерландах – 500, Данії – 400 господарств. За останні 15 років кількість „зелених” господарств у європейських країнах зростає у 20 разів. Уряди багатьох країн застосовують системи стимулювання фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію. Зокрема, у Німеччині обсяг державної підтримки „екофермерів” становить 1,1-1,8 тисячі доларів, Швейцарії – 1,2-1,5, Данії – 2,5-3 тисячі доларів на гектар.

Що стосується поширення органічного землеробства в світових масштабах, то слід відзначити Австралію з загальною площею органічних земель 12,3 млн га, Аргентину – 4 млн, Китай – 2,3 млн та США – 1,6 млн га. В десятці лідерів також Казахстан, Канада, Великобританія, Німеччина і Перу. Очікується, що до 2015 р. в Європейських країнах органічне сільське господарство вестиметься приблизно на 30 відсотках загальної площі сільськогосподарських земель.

Розвитку органічного руху в Україні перешкоджають пробіли в законодавстві, відсутність державної підтримки, брак інвестицій та елементарна непоінформованість суспільства. Потрібно враховувати й те, що починаючи з 60-х років ХХ ст. і до сьогодні, підготовлено багато поколінь агрономів, які майже не уявляють собі вирощування кукурудзи, цукрових буряків, сої без оранки, як основного обробітку ґрунту, без застосування пестицидів, не говорячи вже про органічні джерела живлення рослин. Щоб детально розробити план переходу від традиційної на органічну систему, перш за все слід провести детальний аналіз ґрунту, дослідити коливання клімату, вивчити передісторію господарства. Лише тоді приступати до планування переходу для кожного поля сівозміни. Такий перехідний етап може становити 3-5 років.

Перехід частини сільськогосподарських угідь України, в тому числі й наших – Чернігівських, до біологічного землеробства та вирощування екологічно чистої продукції, можливо, є єдиним шляхом виходу українського виробника з власною сільськогосподарською продукцією на західноєвропейський ринок, у країни, де є значний попит на біопродукцію. Із звичайним товаром пробиватися на цей ринок державі важко. Для фермерів органічне землеробство з екологічною продукцією – це можливість на рівних конкурувати з мегакорпораціями, що господарюють на українських землях.

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В ПЕРСОНАЛІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

О.О. Архипенко, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **А.Г. Кондиріна**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Результати господарської діяльності будь-якого підприємства залежать, передусім, від ефективності використання найбільш активного і, власне, вирішального фактора виробництва – людського капіталу. Забезпеченість організації необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, досягнення високого рівня продуктивності праці сприяють збільшенню обсягів виробництва продукції та зниженню її собівартості, ефективному використанню обладнання, машин, механізмів і, як наслідок, зростанню прибутку. Саме тому постійне проведення моніторингу чисельності та складу персоналу підприємства є дуже важливим завданням, ефективне проведення якого дає змогу застосовувати таку систему кадрового планування, що дозволяє покращувати соціально-економічну діяльність будь-якої організації. Ефективне кадрове планування позитивно впливає на результати діяльності підприємства завдяки виявленню, оптимізації та продуктивному застосуванню професійного потенціалу співробітників, створенню науково-практичної основи для планомірного набору й відбору персоналу, скороченню загальних витрат на робочу силу за рахунок продуманої, послідовної та активної політики. Тому комплексне вивчення теоретичних і практичних основ кадрового планування й прогнозування потреби в персоналі є важливою основою господарської діяльності.

У процесі господарської діяльності підприємств може виникати дисбаланс між величинами кількісного і якісного складу персоналу та обсягом виробничих завдань, які вони виконують, що свідчить про проблеми в системі управління персоналом. Для усунення зазначеного дисбалансу потрібно постійно відстежувати й забезпечувати пропорційність між показниками, що характеризують кадровий склад та обсягами виробництва, саме це завдання є одним з найважливіших та першочергових в управлінні [5]. У процесі планування чисельності персоналу на теперішній момент часу та на перспективу вирішуються такі питання: з якою метою, де, коли, скільки, якої кваліфікації та, головне, за якою ціною організація буде задовольняти свої кадрові потреби для вирішення стратегічних та тактичних завдань, що стоять перед нею. Саме тому основною метою планування раціональної структури персоналу є забезпечення реалізації частини загального плану розвитку організації щодо її розвитку та зростання прибутковості. Процес планування потреб у персоналі, який здійснюється

на рівні сучасних вимог та на основі передових засобів і технологій, забезпечує аналіз дії багатьох чинників, що впливають на діяльність організації. Серед макроекономічних факторів слід виділити такі, як темпи економічного зростання, рівень інфляції та безробіття, структурні зрушення в економіці, вплив цих факторів має двоякий характер: з одного боку, вони формують кон'юнктуру ринку праці, що проявляється в зміні рівня попиту і пропозиції на ресурси праці, а з іншого – впливають на загальну та кадрову стратегію діяльності організації [4].

Разом із зовнішніми чинниками значний вплив на систему планування потреби в персоналі справляють внутрішні чинники, які тісно пов'язані з цілями організації. Так, прагнення організації до підвищення якості товарів чи послуг, що вже випускаються і завоюють свої ніші на ринку, слід розглядати як наявність дії стратегічних внутрішніх чинників і планування потреби у персоналі на таких підприємствах не є складною проблемою. Організації, стратегічний курс яких часто змінюється, що може бути пов'язано з переходом на випуск нової продукції, пошуками нових ринків, скороченням окремих сфер бізнесу тощо, мають значні труднощі з визначенням ефективної системи планування потреби в персоналі. Для прогнозування потреби в персоналі на сьогодні використовуються різні методи, що можуть застосовуватись самостійно та в сукупності, що дає змогу збільшувати їх ефективність та точність, а саме: метод екстраполяції, метод експертних оцінок, метод Делфі, номенклатурний метод [1]. Найбільш простим і таким, що часто застосовується є метод екстраполяції, суть якого полягає в перенесенні сьогоднішньої ситуації (пропорцій) на майбутнє. Незважаючи на загальнодоступність та привабливість цього методу, існують обмеження у його застосуванні – це неможливість врахувати зміни розвитку підприємств у зовнішньому середовищі в майбутньому. Саме тому цей метод слід застосовувати з метою короткострокового планування і для підприємств зі сталою структурою, які діють у стабільному середовищі.

Метод експертних оцінок ґрунтується на використанні експертної оцінки фахівців щодо визначення потреби у персоналі. Недоліками цього методу є, насамперед, трудомісткість процесу збирання та опрацювання поглядів експертів, а також суб'єктивізм їх думок. Метод Делфі являє собою письмовий діалог між відділом людських ресурсів та групою експертів стосовно оптимальної кадрової структури на підприємстві. Так, відділ людських ресурсів надсилає експертам опитувальник щодо вирішення проблем, які стосуються визначення потреби у персоналі, потім опрацьовує відповіді і повертає узагальнені результати експертам разом із невирішеними питаннями. Ця процедура продовжується доки експерти та керівництво організації не дійдуть згоди стосовно кількісного та якісного складу робочої сили на підприємстві. Номенклатурний метод ґрунтується на аналізі номенкла-

тури посад за штатним розписом, який відображає кількісну сторону структури персоналу, а номенклатура – якісну, що дозволяє визначати потребу у фахівцях за їх окремими групами на довгостроковий період. Однак штатно-номенклатурний метод досить трудомісткий, а його точність залежить від правильності штатного розпису і номенклатури посад, а також наявності обґрунтованих основних нормативів навантаження на фахівця. Слід зазначити, що для будь-якого підприємства визначення оптимального методу прогнозування потреби у персоналі, який би враховував як зовнішні, так і внутрішні чинники його діяльності, стадію розвитку організації та специфіку діяльності, є важливою складовою процесу управління, постійного аналізу та приведення у відповідність існуючої структури персоналу із нагальними потребами організації. Для більш об'єктивного оцінювання системи планування потреби в персоналі необхідно об'єднати всі вищезазначені методи в одну методику щодо оптимізації кадрової структури, а нормативи використовувати як інструменти математичної моделі при розрахунку оптимальної чисельності.

Список використаних джерел: 1. *Василик О. Д.* Персонал підприємства / О. Д. Василик. – К., 2000. – 360 с. 2. *Економіка праці і соціально-трудові відносини* : навчальний посібник / В. М. Ковальов, В. С. Рижиков, О. Л. Єськов, І. М. Черненко, О. А. Атаєва ; за ред. В. М. Ковальова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с. 3. *Єсінова Н. І.* Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / Н. І. Єсінова. – К. : Кондор, 2006. – 432 с. 4. *Завіновська Г. Т.* Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с. 5. *Менеджмент персоналу* : навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2005. – 398 с.

УДК 005.95/96

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПІД ЧАС УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Ю.О. Бодун, студ. гр. ДФК6-11108 (208)

Науковий керівник: **С.М. Хмелевський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

Процеси управління людьми здійснювались у всіх цивілізаціях і різних соціумах. Управління персоналом – це специфічна функція управлінської діяльності, головним об'єктом якої є люди, що входять у певні соціальні групи, трудові колективи. Як суб'єкт управління, виступають керівники і спеціалісти, які виконують функції управління стосовно своїх підлеглих [1].

Фактично управління персоналом – це діяльність, що спрямована на досягнення найефективнішого використання працівників для досягнення цілей підприємства та особистісних цілей.

Система управління персоналом може включати такі підсистеми: аналіз та планування персоналу; підбір, наймання та оцінювання персоналу; організація навчання та підвищення кваліфікації персоналу; атестація і ротация кадрів; управління оплатою праці; мотивація персоналу; облік співробітників підприємства; кадрове діловодство; організація трудових відносин на підприємстві; створення умов праці; соціальний розвиток та соціальне партнерство; кадрова безпека; правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом [1].

Із зазначеного вище переліку стає зрозумілим, що управління персоналом – це значна й дуже трудомістка ділянка роботи на кожному підприємстві. Зменшити трудомісткість робіт у системі управління персоналом здатна автоматизація як один з напрямів науково-технічного прогресу. Стосовно управління персоналом автоматизація полягає у застосуванні технічних та програмних засобів, здатних пришвидшити і полегшити процес прийняття управлінських рішень.

З технічними засобами на сьогодні не існує жодних проблем. Процесори комп'ютерів здатні швидко опрацьовувати великі масиви інформації, а накопичувачі інформації спроможні зберігати й швидко надавати користувачу всі необхідні у процесі управління персоналом дані. Фінансове питання теж не стоїть так гостро, бо вартість комп'ютерної техніки постійно знижується.

Щодо програмних засобів автоматизації управління персоналом, то нині їх можна поділити на декілька груп:

- найпростіші, що являють собою автоматизоване робоче місце одного працівника. Вони побудовані на принципах ручного введення необхідної інформації й слугують їй накопиченню. Ці системи не пристосовані до роботи у мережі, малофункціональні та можуть застосовуватись на будь-якому підприємстві;

- функціональні, які дають змогу автоматизувати деякі підсистеми у системі управління персоналом. Вони можуть використовуватись у мережах, налаштовуватись на зміни у законодавстві;

- спеціалізовані, призначені для комплексної автоматизації майже всієї системи управління персоналом. Ці системи охоплюють всю інформаційну базу підприємства, проте розробляються для конкретного підприємства [2].

Більшість із програмних засобів автоматизації управління персоналом:

- дозволяють керувати кадрами підприємства як у ракурсі юридичної структури, так і з погляду корпоративної структури;

- здатні вести повний набір відомостей про співробітника (вибудовуючи типові ланцюжки з оброблення різних подій: прийом на роботу, призначення на посаду, переміщення, звільнення), який дозволяє формувати необхідні звітні форми;

– вміють обліковувати присутність/відсутність працівника на робочому місці, автоматично розраховувати оклади та надбавки до посад відповідно до законодавства;

– спроможні мінімізувати витрати на підбір персоналу, формувати вакансії, зберігати інформацію про кандидатів на посаду, планувати заходи щодо таких кандидатів;

– дозволяють керувати кадровим резервом, розвитком персоналу, планувати зростання кваліфікації та перепідготовку тощо.

Однак не рідко підприємства, що бажають автоматизувати управління своїм персоналом стикаються з такими проблемами:

– у придбаній програмі не вистачає деяких функцій, які дуже потрібні;

– фірма, яка розробила проект автоматизації, закрилась, або звільнився провідний фахівець відділу автоматизації, супроводжувати систему немає кому;

– купили програму, але щоб її використовувати необхідно оновити майже всі комп'ютери та/або обладнання мережі;

– зі зростанням обсягів інформації, накопичуваної у базах програми, вона стала дуже повільно працювати;

– невиправдані сподівання швидко отримати результат від автоматизації процесів управління.

Незважаючи на ці проблеми, користь від автоматизації управління персоналу на підприємстві, безумовно, є. Це швидкість прийняття управлінських рішень з меншими трудовитратами. Головне, не слід забувати, що автоматизація управління персоналом – діяльність, спрямована на досягнення певної мети у межах часових і бюджетних обмежень.

Список використаних джерел: 1. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 468 с. 2. Зелинский С. Э. Автоматизация управления предприятием / С. Э. Зелинский. – К. : Кондор, 2008. – 518 с.

УДК 338.2

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ

С.Л. Вовк, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **Р.В. Ільсико**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Процес поглиблення інтеграції України у світове економічне співтовариство передбачає чимало суттєвих змін у системі управління державою як складовою соціально-економічної системи.

Відповідно до Конституції України у нашій державі найвищими соціальними цінностями визнаються людина, її життя, честь і гідність,

недоторканість і безпека, а права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності соціальної держави. Наявність дієвої та ефективної системи соціального захисту і забезпечення є показником рівня розвитку держави.

Значний внесок у дослідження проблем соціального захисту та забезпечення інвалідів зробили такі вітчизняні дослідники, як: О. Ігнатенко, М. Корецький, В. Андрєєв, Т. Бахтєєва, М. Білинська, В. Москаленко, Н. Рингач, І. Сирота, І. Солоненко, Ю. Юрченко та ін.

Але, незважаючи на розроблення вказаних учених, у нашій країні залишається багато питань, пов'язаних з організаційно-правовими аспектами державного регулювання соціального захисту та соціального забезпечення людей з обмеженими можливостями. Нині у світі приблизно 15 % людей є інвалідами і кількість їх збільшується кожного дня. В Україні цей показник становить 5,2 % від усього населення країни, що становить приблизно 2,5 мільйонів осіб (цей показник постійно збільшується). Зростання кількості інвалідів супроводжується важкими соціально-економічними наслідками для нашої держави. Суспільство, яке не може подбати про всі верстви населення, не говорячи вже про інвалідів, приречене на занепад.

За визначенням В. Андрєєва, «інвалідність – це засвідчений медичним органом стан, при якому особа внаслідок хронічного захворювання або анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, вимушена припинити професійну діяльність на тривалий термін або може працювати при значній зміні звичайних умов праці» [1]. І. М. Сирота визначає: «Інвалідність як розлад функцій організму під впливом хвороби чи внаслідок анатомічного дефекту, що тягне за собою припинення професійної роботи, призначення соціальної допомоги, надання пільг».

Згідно із Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що приводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі і посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав» [3].

Якщо брати до уваги зарубіжний досвід, то у Німеччині люди вважаються інвалідами, якщо їхні фізичні функції, психологічне здоров'я протягом більше 6 місяців сильно відрізняється від стану звичайного і з цих причин обмежується участь людей у житті суспільства, тобто втрата працездатності більша, ніж на 25 %. Ті ж самі показники існують у Швеції. У США взагалі немає такого визначення як «інвалідність», а живиться таке поняття як «непрацездатність». Особою з обмеженою

працевдатністю вважається особа, яка протягом п'яти місяців отримала прибуток у розмірі 740 доларів.

Для таких країн як Австрія, Данія, Мексика цей бар'єр становить 50 %, для Бельгії, Португалії, Франції, Турції – 66,6 %, Голландії – 15 % [2].

Політика адаптації інвалідів у суспільстві до умов життя є одним з найголовніших завдань держави. Тому, аналізуючи процес соціальної адаптації інвалідів у суспільстві, необхідно звернутися до досвіду зарубіжних країн.

Відповідно до міжнародного законодавства саме органи державної влади сприяють працевлаштуванню осіб з обмеженими можливостями, а саме: проводять консультації з представницькими організаціями підприємців щодо здійснення зазначеної політики, створюють робочі місця у державних та комерційних секторах, впроваджують програми професійного навчання, підготовки і підвищення кваліфікації, сприяють співробітництву та координації державних і приватних органів, що займаються професійною реабілітацією, наданням консультацій з організаціями інвалідів.

В Австралії відповідно до законодавства існує заборона звільнення осіб у зв'язку з інвалідністю, є певні стандарти для працевлаштування цієї категорії осіб, а роботодавцям виплачують субсидії за кожного інваліда. У Голландії існує заборона звільнення інвалідів протягом двох років, а в Австрії не можна звільняти інвалідів після 6 місяців на новому робочому місці, а потрібний лише дозвіл регіональної комісії. Крім того, встановлюються високі штрафи за використання квотування робочих місць для інвалідів. У Португалії підтримують ті організації, які займаються професійною реабілітацією інвалідів.

У Франції передбачено триваліший період для повідомлення про звільнення. У Німеччині разом із забороною звільнення осіб через інвалідність встановлено право на соціальну інтеграцію, у Швейцарії активно проводиться політика стимулювання роботодавців.

Такі країни, а саме: Австралія, Бельгія, Канада, Данія, Німеччина, Голландія, Норвегія, Португалія, Швеція, США, Росія, Україна передбачають призупинення соціальних виплат за певних умов, але є держави (Австрія, Франція, Іспанія, Корея, Мексика, Польща, Туреччина, Італія), які процес виплати соціальної допомоги не припиняють.

Слід зауважити також про системи надання пільг роботодавцям, що працевлаштовують інвалідів, зокрема пільг на соціальне страхування (США, Польща, Чехія).

Стосовно зайнятості інвалідів у нашій країні, то цей показник становить лише 15 %. Порівняно з іншими країнами цей показник є досить низьким: Великобританія – 40 %, США – 29 %, Італія – 55 %, Швеція – 60,1 % [4].

У Скандинавських країнах і Великобританії місцеві органи влади мають цільові бюджети, з яких фінансуються послуги догляду за інвалідами.

У східних країнах велике значення надається соціально-психологічним важелям: в Індії щорічно у Міжнародний день інвалідів відзначаються Президентом країни роботодавці, які прийняли на роботу найбільшу кількість інвалідів, в Японії систематично організуються для інвалідів різноманітні конкурси.

Щодо системи освіти людей з обмеженими можливостями, то за кордоном, наприклад, у США вона спрямована на допомогу в навчанні та вихованні таких людей. Навчання здійснюється не у спеціалізованих закладах (так, як в Україні), а в звичайних школах, що полегшує інтеграцію дітей у соціум [2]. Студенти інститутів отримують від держави допомогу, яка і оплачує їм транспорт, обладнання для навчання та пересування.

В Україні, за статистикою фонду “Відродження”, більше половини дітей-інвалідів навчаються у спеціальних навчальних закладів інтернатного типу. За кордоном у таких школах перебуває 3-4 % дітей із найважчими порушеннями. Інші ж вчаться у звичайних школах, живуть у сім'ях зі своїми батьками [5].

У Швеції для охочих здобути вищу освіту створені належні умови для навчання студентів з різними вадами фізичного розвитку. Університети оснащені спеціально обладнаними під'їзними шляхами, ліфтами з широкими дверними проходами. Аудиторії обладнані необхідною побутовою технікою – це апарати для роботи з аудіопідручниками, комп'ютерні програми для аудіооброблення друкованого тексту [2].

У Польщі для людей з особливими потребами створені спеціалізовані та інтегровані навчальні заклади для надання вищої та професійної освіти. Зокрема, у Підпяському університеті спеціально обладнано навчальні аудиторії для студентів із вадами зору та слуху. Основною перевагою навчального процесу є поєднання навчання з реабілітаційною програмою [2].

Постійно здійснюється робота щодо створення умов для реального забезпечення адаптації інвалідів у суспільстві. Інфраструктура міст забезпечує доступність для людей з обмеженими можливостями до архітектурних споруд та транспорту.

Велика кількість країн реалізовує програми із забезпечення інвалідів житлом, а в окремих країнах навіть облаштовують житло відповідно до фізичних потреб інваліда (Данія, Австралія).

В Україні працевлаштування людей з обмеженими можливостями здійснюється за допомогою системи квотування робочих місць, невиконання якої приводить до штрафування роботодавця. Як бачимо, така система зорієнтована переважно на адміністративно-примусові методи щодо роботодавця, а не на механізми його стимулювання.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, в Україні можливе впровадження як матеріального, так і соціального стимулювання роботодавців,

реформування системи працевлаштування інвалідів. Незважаючи на те, що прийнято певні закони, які стосуються соціального захисту інвалідів, затверджено заходи сприяння стосовно осіб з обмеженими можливостями для належних умов їх життєдіяльності, але все це ще потребує подальшого вдосконалення. Необхідно вдосконалити систему працевлаштування інвалідів, стимулювати роботодавців, реформувати систему освіти інвалідів. Та, насамперед, потрібно ще змалечку виховувати толерантне ставлення до людей з обмеженими можливостями та бажання допомогти їм, щоб вони змогли відчувати себе повноцінними членами суспільства.

Список використаних джерел: 1. *Андреев В. С.* Право социального обеспечения в СССР : учебник / В. С. Андреев. – М. : Юрид. лит., 1997. – 352 с. 2. *Зарубіжний і вітчизняний досвід соціального захисту людей* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bo0k.net>. 3. *Про реабілітацію інвалідів в Україні* : Закон від 06.10.2005 № 2961-IV/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 4. *Терюхова І.* Працевлаштування та зайнятість інвалідів: погляд інвалідів та роботодавців / І. Терюхова, Н. Стульїнас, О. Терещук // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 9-13. 5. *Чи мають вони право на нормальне життя?* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moyagazeta.com>.

УДК 330.322

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Н.А. Гармай, студ. гр. 414

Науковий керівник: **М.М. Забаштанський**, канд. екон. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

На сьогодні все більшого значення набуває така соціально-економічна категорія, як людський капітал. Саме людський капітал є продуктивним чинником економічного розвитку, проте необхідно наголосити на тому, що завдяки його поєднанню з фізичним, фінансовим, природним та інтелектуальним капіталом підвищується ефективна діяльність будь-якого підприємства, установи чи організації та економічний розвиток країни в цілому.

Дослідження людського капіталу, який є стійким економічним явищем, розпочалося в 60-х роках ХХ ст. Це питання багатогранне, актуальне й займає одне з головних місць у вітчизняній науці. Вагомі напрацювання з цих проблем мають О.М. Бородіна, О.А. Грішнова, І.Фішер та інші вчені.

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується за рахунок інвестування (за рахунок обмеження поточного споживання) і приносить тривалий економічний ефект [3].

І. Фішер стверджував, що капіталом є все те, що здатне протягом певного часу приносити дохід. На його думку, людина, як і інші корисні матеріальні об'єкти, входить до складу капіталу. «Вона (людина) так само матеріальна, як матеріальні кінь чи бик. Людина може належати

іншій особі (у разі рабства) або ж самій собі. І в тому, і в іншому випадку вона корисна своєму власникові» [3].

Російський дослідник С. Дятлов розкрив поняття “людський капітал” як сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров’я, знань, навичок, здібностей, мотивації, який цілеспрямовано використовується у тому чи іншому суспільному виробництві, сприяє зростанню продуктивності праці і тим самим впливає на зростання доходів (заробітків) [1].

В. Близнюк визначає “людський капітал” як систему характеристик, які визначають здатність людини до творчої праці з метою створення доданої вартості [1].

Узагальнивши різні трактування та підходи щодо поняття «людський капітал», можна виділити три його основні складові:

1) здоров’я, що із загального психосоматичного, фізіологічного стану людини перетворюється у визначений спосіб життя, спрямований на підтримку її життєдіяльності;

2) культура, що задає стереотипні моделі поведінки і цінності індивіда, що визначає характер його реалізації в процесі трудової діяльності (припустима і неприпустима поведінка в бізнесі, наприклад, що відображає відмінності, закладені в межах різних культур), тощо;

3) освіта, що визначає максимально досяжний певним індивідом соціальний статус і створює об’єктивно-суб’єктивні підстави для його кар’єрного росту, де об’єктивними підставами є вимоги для визначеного виду діяльності і посади, пов’язані з освітою, а суб’єктивними – спроможність індивіда застосувати у виробничій діяльності отримані в процесі навчання навички й уміння, що збільшують його здатність до креативності й інноваційної діяльності.

Україна значно поступається рівнем розвитку людського капіталу розвиненим країнам. Це проявляється у низькій якості життя, недостатній якості загальної та професійної освіти у навчальних закладах нашої країни, а також у недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел. Тому особлива роль відводиться інвестиціям у людський капітал та визначенню їх ефективності у зв’язку з розвитком науки, впровадженням нових технологій, винаходів та нововведень, що забезпечують довгострокове економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що відбувається загострення проблеми інвестування в людський капітал. Аспекти інвестування в людський капітал розкриті в роботах вітчизняних та закордонних учених: В.С. Гойло, М.М. Крїтського, І.В. Ільїнського, К.Р. Макконнелла, С.Л. Брю, Б.Г. Мазманової, А.І. Рофе, А.М. Колота, О.А. Грішнєвої тощо. У своїх роботах учені-економісти показали, що людський капітал складається з придбаних знань, навичок, мотивацій і

енергії, якими наділена людина, і які можуть використовуватися протягом певного періоду часу для виробництва товарів і послуг.

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю дають таке визначення: «Інвестиції в людський капітал – це будь-які дії, які підвищують кваліфікацію і здібності і, тим самим продуктивність праці працівників. Витрати, які сприяють підвищенню продуктивності, можна розглядати як інвестиції, бо питомі витрати здійснюються з тим розрахунком, що ці витрати будуть багаторазово компенсовані зростаючим потоком доходів у майбутньому» [2].

Інвестиції в людський капітал бувають різних видів. Передусім це, звичайно, витрати на освіту, включаючи загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи тощо. Вони є найочевиднішим, найпоширенішим і найважливішим видом інвестицій у людський капітал, оскільки освіта формує працівників, які стають кваліфікованішими і продуктивнішими.

Вагомою складовою інвестицій у людський капітал є витрати на охорону здоров'я, з метою профілактики захворювань, медичного обслуговування, дієтичного харчування та поліпшення життєвих умов, що продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці.

Нарешті, витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць відносно низької продуктивності праці в місця з відносно високою продуктивністю, збільшуючи тим самим результати використання свого людського капіталу. Крім названих вище, відповідно до основних активів людського капіталу, до інвестицій відносять також витрати на пошук економічно значимої інформації, виховання дітей (вкладення в майбутній людський капітал) тощо [3].

Серед основних перешкод, пов'язаних з інвестуванням людського капіталу, можна виділити такі:

- недостатність фінансування і неефективність використання ресурсів освіти, оскільки доступ до вищої освіти є обмеженим для окремих верств населення, що пов'язано з її високою вартістю поряд з низьким середнім рівнем доходів домогосподарств;

- обмеженість фінансових ресурсів держави, які спрямовуються на розвиток інфраструктури охорони здоров'я, що породжує некерований процес «розмивання» системи безкоштовного медичного обслуговування та погіршення якості медичних послуг;

- низький рівень розуміння необхідності підвищення якості професійно-технічної освіти працівників керівниками підприємств та недостатня соціальна відповідальність бізнесу.

У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення та впровадження шляхів стимулювання розвитку людського капіталу, основними серед яких є:

- збільшення розміру інвестицій у людський капітал;
- впровадження сучасних моделей оплати праці, які враховують вартість робочої сили залежно від нагромадження людського капіталу;

- стимулювання недержавного інвестування через надання пільгових умов оподаткування;
- надання державних пільгових кредитів для проведення професійного навчання;
- впровадження на підприємствах сучасної техніки та технології виробництва;
- посилення відповідальності роботодавця за забезпечення професійного розвитку своїх працівників та за підвищення їх кваліфікації;
- впровадження на підприємствах тренінгів щодо пропаганди здорового способу життя;
- розроблення корпоративних програм регулярних профілактичних оглядів працівників.

Реалізація вищеперерахованих заходів дозволить посилити увагу до необхідності розвитку людського капіталу, адже добробут нації та її майбутнє процвітання залежать саме від людини, її інтелекту, знань, умінь, професійних навичок тощо. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі, а й визнання необхідності інвестування у людину. Інвестиції в людський капітал є вигідними не лише для людини, а й для суспільства в цілому, адже вони забезпечують значний, тривалий та стабільний ефект економічного зростання країни в цілому. Таким чином, необхідність розвитку процесу інвестування в людський капітал повинна стати для України одним з головних чинників підвищення конкурентоспроможності держави і пріоритетним напрямком її соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел: 1. *Близнюк В.* Оцінка людського потенціалу економічного зростання України: теорія та практика / В. Близнюк // Україна: аспекти праці . – 2006. – № 5. – С. 30-34. 2. *Макконнелл К. Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – 14-е издание. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с. 3. *Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грیشнова, Л. П. Керб.* – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.

УДК 331.36

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЛАНУВАННЯ ТРУДОВОЇ КАР'ЄРИ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Н.В. Гулицька, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **А.М. Дворецький**, канд. екон. наук, доцент кафедри
соціальної економіки

Чернігівський державний технологічний університет

У сучасних умовах ефективне функціонування будь-якого підприємства визначається насамперед можливістю професійно-кваліфікаційного просування персоналу, тому важливим напрямом управління розвитком персоналу є планування кар'єри працівника.

Управління персоналом є однією з найскладніших сфер діяльності підприємства, оскільки тут переплітаються виробничі, соціальні, економічні та інші інтереси трьох основних суб'єктів: власників підприємств, менеджерів і найманих працівників (персоналу). У сучасних умовах спроможність підприємства постійно здійснювати розвиток професійно-кваліфікаційного просування працівників є одним з найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності на ринку.

Ринкові умови формують високі вимоги до рівня кваліфікації персоналу, знань і професійних навичок працівників. За таких умов постає проблема ефективного підвищення за кар'єрною сходинкою.

Постійні зміни умов діяльності підприємств, уподобань і прагнень працівників вимагають відповідного врахування у методичних підходах, розвитку останніх щодо активізації планування та організації кар'єрного просування.

Прагнення особи виразити, реалізувати себе через професійні досягнення, формальним підтвердженням яких є кар'єрне просування, стає невичерпним джерелом активності у професійній діяльності. Діяльність людини в обраній професії є частиною життєвої стратегії, тобто індивідуальної організації і регулювання ходу життя згідно з цінностями особи. Розвиваючи свою професійну діяльність на основі життєвої стратегії, досягаючи визнання через кар'єру, людина відчуває задоволення, що підіймає її професійну діяльність на новий рівень, поглиблює трудову мотивацію, впливає на інші сфери життя особи. Соціальна оцінка професійної діяльності людини у вигляді кар'єрного просування, окрім визнання вже досягнутих успіхів, дозволяє особі розкрити в собі нові якості та здібності, пізнати і реалізувати себе на новому рівні. Таким чином, планування і здійснення кар'єри, задовольняючи потреби працівників у самоповазі і самореалізації, стає одним з найпотужніших чинників, що мотивують їх трудову діяльність [2, с. 129-133].

Планування кар'єри є однією із функцій відділу персоналу організації. Це визначення майбутнього розвитку працівника, етапів досягнення намічених цілей та просування по службі. При плануванні кар'єри порівнюються потенційні можливості, здібності і цілі працівника з вимогами організації, її стратегією і планами розвитку.

У результаті планування розробляється програма (план) професійного і посадового зростання кожного працівника організації. Складається професіограма, у якій фіксується перелік позицій поступового розвитку працівника і шлях (термін), який він повинен пройти для того, щоб одержати необхідні знання, досвід, оволодіти необхідними навичками не тільки для ефективної роботи на цій посаді, а й для підготовки просування на вищу посаду.

Планування ділової кар'єри має велике значення в роботі з молодими спеціалістами. Кар'єра працівника як об'єкт планування та управління має суттєвий вплив на стабільність персоналу, спеціалізацію нових працівників, на оволодіння новими професіями і підвищення кваліфікації.

Планування ділової кар'єри може бути загальним і конкретним. При загальному плануванні розробляються кар'єрограми за допомогою підбору декількох можливих напрямів службового росту спеціаліста або групи спеціалістів.

При конкретному плануванні кар'єри розробляється графік заміщення посад і встановлюються строки відповідного навчання [1, с. 266-275]. Для постійної оптимізації процесів набору персоналу необхідний доступ до найсвіжшої інформації. Сучасні аналітичні інструменти, такі як оцінювання на основі ключових показників ефективності, дуже важливі для компаній, які прагнуть удосконалити стратегію набору персоналу.

Кар'єра – швидке й успішне просування по службовій, суспільній, науковій та іншій діяльності, досягнення популярності, вигоди; рід діяльності. Але правильний розвиток кар'єри не можливий без такого незначного фактора, як сам її вибір. Найважливіше рішення, яке приймає людина у своєму житті, – це вибір кар'єри, з нього все потрібно починати. Досягнення людини у тому чи іншому етапі кар'єри залежить від відповідності між його особистістю й обставинами роботи. Для визначення рівня знань, які має людина, важливо виявити її здібності при виборі кар'єри. Методами виявлення є особисті спостереження, анкетування, тестування, вирішення творчих задач, бесіди, інтерв'ювання, самоаналіз і обговорення. А потім йде вже планування кар'єри. В результаті чого порівнюються потенціал можливості, цілі працівника з вимогами організації. В результаті чого розробляється програма (план) професійного і посадового зростання. Планування кар'єри працівник може займатися як особисто, так із допомогою менеджера по персоналу або лінійного менеджера.

Відповідно, менеджер повинен ясно усвідомлювати кінцеву мету, бачити шляхи до цієї мети, розуміти свій статус як кваліфікованого спеціаліста, якому надали право і який несе відповідальність за дії, реалізація яких приведе або не приведе до наміченої мети. Менеджер також повинен мати структуру своєї організаторської діяльності, підлеглих працівників, види робіт і відносини з ними на основі методів одноосібного керівництва.

Успішність кар'єри опосередкована також соціально-демографічними характеристиками особистості (стать, вік), її соціально-психологічними ознаками, ціннісними орієнтаціями на просування чи на стабілізацію досягнутого статусу.

На формування трудової кар'єри можуть впливати і випадкові фактори (родинні зв'язки, стосунки з керівниками, збіг обставин, суб'єктивні думки окремих осіб та ін.). Етапи кар'єри – це окремі моменти, стадії процесу переміщення працівника на чергові позиції в ієрархії робочих місць. Практично всі дослідження визнають, що в процесі своєї кар'єри людина проходить через різні, але взаємозалежні етапи [3, с. 330-338].

Успішна кар'єра часто є результатом досягнення певних її щаблів до певного віку. Згідно з дослідженнями, люди, чиє просування відбувалося не в ногу з їхнім життям, мають відносно низьку продуктивність у роботі [3, с. 325-330].

Отже, розвиток персоналу є важливим фактором успішної діяльності підприємства, який досягається через застосування комплексу заходів, що охоплює професійне навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації, а також планування кар'єри персоналу підприємства.

Кожна людина планує свою кар'єру та майбутнє, орієнтуючись на потреби, здібності, реальну оцінку наявних соціально-економічних умов реалізації своїх очікувань (бажань). Складовою частиною управління персоналом є надання допомоги працівнику в реалізації його життєвих цілей як важливої умови мотивації трудової поведінки, принаймні, на цьому підприємстві.

Планування трудової кар'єри дозволяє співробітникам бачити, яку посаду вони можуть отримати, якщо придбають відповідний позитивний досвід у конкретних початкових умовах. Планування кар'єри потрібно розглядати як розроблення офіційної програми, моделей просування персоналу по службі, що визначають перспективу його росту, допомагають кожному робітнику розкрити свої здібності й застосувати їх найкращим чином для цілей організації.

Список використаних джерел: 1. *Виноградський М. Д.* Управління персоналом : навч. посіб. / М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 502 с. 2. *Гришнова О. А.* Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Гришнова. – 5-те вид. оновлене. – К., 2011. – 390 с. 3. *Лукашевич М. П.* Соціологія праці : підручник / М. П. Лукашевич. – К. : Либідь, 2004. – 440 с.

УДК 331.103

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ

А.І. Дмитренко, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **І.М. Царик**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

В умовах ринкової економіки важливим інструментом, що забезпечує стабільність підприємства і підвищення його конкурентоспроможності на ринку, є професійне навчання персоналу відповідно до поточних і перспективних потреб, що пред'являє його зовнішнє і внутрішнє середовище. Здатність, готовність і бажання персоналу підприємства навчатися швидше за своїх конкурентів є надійним фактором, що забезпечує ефективне функціонування підприємства на ринках праці, товарів і послуг. Професійне навчання персоналу на підприємствах особливо

актуально в сучасних умовах швидкого старіння професійних знань, умінь і навичок [1].

Професійне навчання працівників – процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва [2].

Нестача кваліфікованих кадрів зумовила актуальність дослідження питань організації та ефективності професійного навчання, а також підготовки кадрів через затяжну кризу системи профосвіти і профтехосвіти в цілому. Існує нагальна необхідність її модернізації з метою задоволення потреб споживачів: роботодавців – у робочій силі, а громадян – в отриманні професії, що забезпечить гідне життя. Для професійної підготовки кадрів з урахуванням потреб і перспектив реального сектору економіки потрібні освітні установи нового типу – багаторівневі і багатопрофільні.

Слід врахувати, що в останні роки система установ початкової профосвіти все більше переорієнтовується в бік підготовки працівників непромислових професій. Там, де профіль підготовки базових професій зберігся, якість навчання не відповідає вимогам через невідповідність змісту освітніх стандартів Україні реальним умовам виробництва, які потребують умінь роботи з системами програмного управління. До цього можна додати застарілу матеріально-технічну базу, дефіцит фінансових ресурсів, неукомплектованість викладацьким складом та ін.

Одним з основних напрямів розвитку персоналу підприємств є організація взаємопов'язаних процесів розвитку конкурентоспроможних і особистісних здібностей найманого працівника. Розвиток персоналу сприяє зростанню умінь, навичок, знань працівника, підвищує його інтелектуальний, духовний, професійний рівень – все це в свою чергу підвищує конкурентоспроможність найманого працівника на ринку праці. Однією з причин недостатнього приділення уваги розвитку персоналу є те, що підготовка кадрів у межах підприємства потребує власних засобів, яких не вистачає у підприємстві [1].

Ще однією причиною недостатньої підготовки кадрів на підприємстві є небажання управлінців витратити кошти на навчання персоналу, через можливу зміну роботи останніми, власне побоювання втратити витрачені кошти. Отже, необхідною умовою взаємодії роботодавців і робітників є стабілізація складу найманих працівників підприємства. При цьому невпинний науково-технічний прогрес призводить до старіння знань найманих працівників. Управлінці мають два шляхи для вирішення цієї проблеми, а саме: звільнення існуючого персоналу, який вже не відповідає критеріям конку-

рентоспроможності сучасного ринку і підбір нового, який відповідає професійно-кваліфікаційним вимогам ринку, або безперервне підвищення кваліфікації і навчання найманих працівників. За умов безперервного навчання і підвищення кваліфікації найманих працівників підприємства, управлінці не мають необхідності звільняти робітників і витратити кошти на підбір, навчання і підготовку нового персоналу [1].

Ефективна трудова діяльність професіонала в сучасних умовах неможлива без постійного навчання.

Протягом останніх років потенціал кваліфікованих робітників в Україні значно знизився у порівнянні з розвинутими країнами. Це зумовлено падінням престижу робітничих професій, неефективним інформуванням населення щодо попиту на професії, недостатньою участю суб'єктів господарювання у розв'язанні проблем професійної освіти і навчання. Як наслідок, суб'єктів господарювання не задовольняє якість підготовки робітничих кадрів, що пов'язано із застарілою матеріально-технічною базою, недосконалістю кваліфікаційних характеристик професій та видів робіт, державних стандартів професійно-технічної освіти, недостатнім рівнем підготовки педагогічних працівників.

Назріла необхідність якісних змін у взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо питань функціонування і розвитку професійної освіти і навчання. Потребує реформування система управління професійною освітою і навчанням.

Недосконалість законодавчих та інших нормативно-правових актів, якими регулюються питання сфери професійної освіти, неврахування ними змін, що відбуваються в економіці і суспільному житті країни, фінансування за залишковим принципом, є стримуючими факторами розв'язання наявних проблем та формування єдиної концептуально узгодженої та науково обґрунтованої державної політики щодо розвитку системи професійної освіти і навчання впродовж життя.

Серед проблем, що стримують розвиток системи професійного навчання робітничих кадрів, понад 20 % роботодавців відзначають низьку мотивацію працівників до підвищення свого професійного рівня. Навіть за умови організації роботодавцями професійного навчання персоналу. Вони, зазвичай, відмовляються підвищувати кваліфікацію [3, с. 35].

Тому потребує вирішення питання стимулювання працівників щодо професійного навчання та формування системи оцінювання їх професійного рівня. Відсутність такої системи ускладнює визначення потреби у професійному розвитку працівника, негативно позначається на його мотивації, а відповідно, значно знижує результативність та ефективність професійного навчання.

Необхідно зазначити, що Україна входить у нову стадію розвитку економічних відносин і економіки в цілому, яку називають «економіка,

заснована на знаннях». Основною складовою цих відносин стає людина з її професійним та інтелектуальним рівнем, характерною особливістю сучасного ринку праці є потреба в конкурентоспроможних робітничих кадрах, які володіють сучасними знаннями та технологіями. Розуміння людського капіталу, як головного в сучасних умовах чинника соціально-економічного розвитку, все ще залишається важливою проблемою на рівні державного управління, корпоративному рівні, а також у масовій свідомості населення, тому обґрунтованою є необхідність державного регулювання цієї сфери.

Отже, науково обґрунтоване визначення освітніх цілей професійного навчання кваліфікованих робітників сприяє, насамперед, досягненню якісних результатів, а також об'єктивному оцінюванню педагогами та самооцінюванню суб'єктами навчання рівня власних навчальних досягнень. Це спонукає їх до самонавчання й самовдосконалення в творчо-пізнавальній, професійній діяльності. За таких умов діяльність розглядається як мотивований процес використання кваліфікованими робітниками різних засобів досягнення власних або сформованих педагогом цілей.

Механізм стимулювання працівників організації щодо посилення їх зацікавленості у неперервному вдосконаленні своїх знань і вмій має ґрунтуватися на системі обміну результатами кваліфікаційної атестації та сертифікації персоналу в межах планування їх трудової кар'єри, переході від мотивації праці до мотивації професіоналізму.

Актуальною є розроблення в колективних договорах організацій розділу «Професійний розвиток персоналу», воно має передбачати удосконалення форм і методів первинної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу; здійснення відповідними структурними підрозділами організації поточних, середньострокових і довгострокових розрахунків потреби у професійному навчанні працівників за професіями та спеціальностями; взаємоузгодження процесу професійно-кваліфікаційного просування персоналу з формуванням постійно діючої системи професійного навчання; здійснення моніторингу розвитку персоналу підприємства [3, с. 37].

Список використаних джерел: 1. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 296 с. 2. Про професійний розвиток працівників [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>. 3. Заюков І. В. Розвиток професійного навчання кадрів на виробництві / І. В. Заюков // *Економіческие науки*. – 2006. – № 5. – С. 34-39.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

І.В. Дударенко, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **Р.В. Ільєнко**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Сучасний стан соціально-трудова відносин відображає суперечності між ціною та вартістю робочої сили, між інтересами найманих працівників та роботодавців, а також віддзеркалює наявні деформації трудових цінностей, рівень конфліктності у суспільстві внаслідок недосконалості державної політики, яка понад десятиріччя проходила ціною соціальних втрат. Регулювання процесу взаємодії суб'єктів відносин у сфері праці відносно самостійне завдання, яке зачіпає інтереси не лише роботодавців і найманих працівників, а й суспільства в цілому.

У процесі праці люди вступають у певні соціальні відносини, взаємодіючи один з одним. Соціальна взаємодія у сфері праці – це форма соціальних зв'язків, реалізована в обміні діяльністю і взаємною дією. Постійна взаємодія окремих індивідів чи спільнот у процесі трудової діяльності у визначених соціальних умовах створює специфічні соціальні відносини. Вони виявляються в положенні окремих груп працівників у трудовому процесі, комунікаційних зв'язків між ними, тобто у взаємному обміні інформацією для впливу на поведінку і результати діяльності інших, а також для оцінювання власного положення, що впливає на формування інтересів і поведінку цих груп.

Наступний ступінь розвитку уявлень про людину як про суб'єкт економічної діяльності, мабуть, припускає використання такого головного поняття як "індивідум, особистість". У цьому випадку людина розглядається як багатогранний, багаторольовий суб'єкт соціально-трудова відносин, створення необхідних умов для розвитку якого є завданням найвищої складності. Активне включення в обіг категорії "соціально-трудова відносини" обумовлено і тим, що вирішення найважливіших завдань соціально-економічної реформи в Україні: стабілізації соціально-економічної і політичної обстановки в країні, становлення і розвитку виробництва нового технологічного рівня, значного зниження інфляції і підвищення життєвого рівня населення можливе, насамперед, на основі співробітництва всіх сил суспільства у проведенні погодженої політики у сфері соціально-трудова відносин і формуванні ефективної системи захисту інтересів усіх учасників соціально-трудова відносин. Становлення соціально орієнтованої ринкової економіки в нашій країні, забезпечення її нормального функціонування можливе за умови її повноцінної інтеграції зі світо-

вим господарством, що припускає формування соціально-трудова відносин у країні, вироблення механізму їх ефективного регулювання й вбудованість національної системи соціально-трудова відносин у систему соціально-трудова відносин, визнану світовим співтовариством. Тут особливо важливо підкреслити, що наукові теорії, спрямовані на формування істинно гуманних соціально-трудова відносин і конструктивна практична діяльність західних фірм у цій сфері є одним із найбільших досягнень світової цивілізації [1].

Соціально-трудова відносини є ключовим елементом будь-якої економічної системи, оскільки економічно активне населення не може виробляти чи надавати послуги, не об'єднуючись за допомогою певних організаційних форм для спільної діяльності та взаємного обміну результатами своєї праці. Ці відносини є провідною складовою всієї системи суспільних відносин і, без перебільшення, утворюють свого роду «ядро» всієї парадигми соціально-економічного розвитку, оскільки саме від їх характеру та змісту безпосередньо залежить продуктивність праці, якість трудового життя, соціальний мир у суспільстві.

Соціально-трудова відносини визначають спосіб життя людей, усю структуру пов'язаних з ним процесів. За рівнем їх розвитку можна судити про ступінь «соціалізації» відносин між працею та капіталом, рівень демократизації суспільства та соціальної орієнтованості цієї економічної системи, досконалість соціального буття в цілому. Соціально-трудова відносини формуються і виявляються під час створення матеріальних і нематеріальних благ та послуг, у процесі, котрий одночасно та завжди є і взаємодією між людиною та природою та стосунками між людьми на виробництві. Отже, саме праці належить першість у відносинах між працею і капіталом. Лише безпосередньо праця уможливорює реальне поєднання робочої сили і засобів виробництва, і власне у процесі праці формується особлива система відносин, які становлять підвалини, стрижень суспільних відносин [2].

Предмети соціально-трудова відносин визначаються цілями, яких прагнуть досягти на різних етапах діяльності. Предметами можуть бути:

1) на рівні індивідуумів – певні сторони у трудовій діяльності (трудова самовизначення, профорієнтація, профнавчання, процес наймання – звільнення з роботи, соціально-професійний розвиток, профпідготовка та перепідготовка, ступінь трудової активності); їх зміст залежить від життєвого циклу людини й особливостей цілей і завдань, які людина реалізує протягом певного життєвого циклу;

2) на рівні колективних відносин – кадрова, політика (атестація кадрів, контроль та аналіз трудової діяльності, оцінювання ефективності праці, організація праці, нормування праці, трудові конфлікти, трудова мотивація) [3].

Провідними складовими системи соціально-трудових відносин є їх сторони та суб'єкти. І сторонами, і суб'єктами соціально-трудових відносин визнають найманих працівників, роботодавців і державу. Ці поняття близькі, але не ідентичні. Відмінність між ними полягає в тому, що сторони соціально-трудових відносин є носіями первинного права у цих відносинах, а суб'єкти можуть володіти як первинними, так і делегованими первинними носіями правами.

Соціально-трудові відносини не залежать від волі й бажання окремої людини. Разом з тим цивілізовані соціально-трудові відносини відображають суб'єктивно визначені наміри і дії учасників цих відносин, сформовані з усвідомленням взаємної залежності. Регулювання соціально-трудових відносин методами соціального партнерства застраховує суспільство від двох крайнощів – суспільної ворожнечі на економічній основі "ринкової саморегуляції" та добре відомого нам з радянських часів зрівняльного уніформізму з результатами у вигляді нехтування всіма економічними важелями і стимулами. Соціальне партнерство також пом'якшує суперечність між соціальним гуманізмом та властивою ринкової економіці нерівністю у споживанні.

Правовою основою соціального партнерства в Україні є національні законодавчі та нормативні акти, які регулюють соціально-трудові відносини. Це законодавство розроблялося на основі ратифікованих Україною конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП). Слід зазначити, що у МОП і у західних країнах для означення явища, яке ми називаємо соціальним партнерством, використовуються такі терміни як соціальний діалог, дво- або тристоронні консультації суб'єктів трудових відносин.

Основними факторами формування і розвитку соціально-трудових відносин в Україні є соціальна політика, глобалізація економіки, розвиток суспільної праці та виробництва. Під соціальною політикою розуміють стратегічний соціально-економічний напрям, вибраний країною для всебічного розвитку громадян, який забезпечує пристойний рівень та умови їх життя і праці. Соціальна політика включає соціальний захист, соціальну підтримку та соціальну допомогу. Під глобалізацією економіки розуміють процес формування системи міжнародного розподілу праці, світової інфраструктури, світової валютної системи, міжнародної міграції робочої сили, бурхливе зростання світової торгівлі і потоків іноземних інвестицій тощо. Глобалізація негативним чином впливає на розвиток соціально-трудових відносин, оскільки вивільняє економічні сили, які поглиблюють існуючу нерівність у сфері продуктивності праці, доходів, матеріального добробуту, перешкоджаючи зростанню можливостей у соціально-трудових відносинах. Негативні наслідки глобалізації породжують політику трудового протекціонізму –

захисту національних ринків праці. Розвиток суспільної праці та виробництва проявляється у формах розподілу та кооперації праці; зростання продуктивності праці; заміщення живої праці капіталом під впливом зростання продуктивності праці в результаті НТП, фінансових факторів, особливостей національного розвитку.

Внаслідок певних обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру відносини соціального партнерства в Україні на сучасному етапі розвинені слабо. Задля забезпечення цілеспрямованого регулювання соціально-трудових відносин, ефективного розвитку системи трипартизму необхідне послідовне поширення ідеології й технології соціального партнерства, закладення у свідомість усіх громадян України і в практику роботи всіх суб'єктів ринку праці ідеї справедливого соціального договору, а не соціальної конфронтації. Необхідна велика робота з розбудови національної моделі соціально-трудових відносин, зорієнтованої на побудову громадянського суспільства, людський розвиток і економічне зростання.

Однією з найважливіших проблем соціально-трудових відносин є проблема відчуження, яка характеризується настроями безглуздості, безпорадності, відособленості у ставленні до праці. Безглуздість праці відчують люди, які виконують роботу, не уявляючи призначення кінцевого продукту та думаючи, що їх діяльність не дає користі. Чиновники, літератори і політики це відчують частіше, ніж робітники. Безпорадність може відчувати будь-яка людина перед сваволею в будь-якому вигляді, перед колективом, керівником, представниками влади, кримінальним світом. Відособленість зумовлена труднощами ділових та дружніх контактів, відсутністю перспектив, неприйняттям цінностей колективу, підприємства або суспільства. Найбільш радикальним засобом боротьби з відчуженням є загальна орієнтація персоналу на безупинний процес нововведень у продукцію, технологію, організацію праці, виробництва й управління [4].

Список використаних джерел: 1. *Економіка праці і соціально-трудові відносини* : навч. посіб. / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 328 с. 2. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* : підручник / А. М. Колод, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колода. – 4-ге видання, онов. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с. 3. *Іляш О. І.* Економіка праці та соціально-трудові відносини / О. І. Іляш, С. С. Гринкевич. – К. : Знання, 2010. – 476 с. 4. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* : навчальний посібник / А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корецький, Г. О. Михайлова ; під ред. проф. Є. П. Михайлова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 240 с.

АДАПТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

К.П. Єсіпенко, студ. гр. УП-082 (515)

Науковий керівник: **С.М. Хмелевський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Сучасні організації, в яких добре поставлено управління, вважають, що набір придатних людей є лише початком. Однією з проблем роботи з персоналом в організації під час залучення кадрів є управління трудовою адаптацією. У ході взаємодії працівника й організації відбувається їх взаємне пристосування, основу якого становить поступове входження працівників у нові професійні та соціально-економічні умови праці.

Адаптація персоналу в організації є необхідною ланкою кадрового менеджменту. Дійсно, стаючи працівником конкретного підприємства, новачок опиняється перед необхідністю прийняти організаційні вимоги: режим праці та відпочинку, положення, посадові інструкції, накази, розпорядження адміністрації і т. д. Він приймає також сукупність соціально-економічних умов, що є на підприємстві. Новий робітник змушений по-новому оцінити свої погляди, звички, співвіднести їх з прийнятими у колективі нормами і правилами поведінки, закріпленими традиціями, виробити відповідну лінію поведінки.

На жаль, важливість заходів щодо адаптації працівників у нашій країні недостатньо серйозно сприймається кадровими службами протягом довгого періоду. До цього часу багато державних підприємств та комерційні організації не мають навіть базових програм адаптації. Між тим в умовах введення нового механізму господарювання, переходу на госпрозрахунок, самофінансування та самоокупності, що супроводжується значним вивільненням і, отже, перерозподілом робочої сили, збільшенням числа працівників, змушених або освоювати нові професії, або змінювати своє робоче місце і колектив, важливість проблеми адаптації ще більше зростає.

Впровадження системи управління адаптацією на підприємстві являє собою досить складне завдання, але від неї залежить вирішення таких важливих питань для підприємства, як: зменшення стартових витрат, зменшення плинності кадрів; можливо більш швидке досягнення робочих показників, прийнятних для організації - роботодавця; входження працівника у робочий колектив, у його неформальну структуру і відчуття себе членом команди; зниження тривожності і невпевненості, які долають нові працівники.

У той час, коли людина починає працювати в організації, вона включається у систему внутрішньоорганізаційних відносин, займаючи одночасно декілька позицій, із яких відповідає сукупність вимог, норм,

правил поведінки, які і визначають соціальну роль людини в колективі як працівника, колеги, підлеглого, керівника, члена колективного органу управління. Кожна з перелічених позицій вимагає відповідної поведінки людини. Наймаючись на роботу в ту чи іншу організацію, людина має певні цілі, потреби, норми поведінки, відповідно до яких вона становить вимоги до організації, умов праці та мотивації. У зв'язку з цим необхідно організувати проведення адаптації.

Адаптація персоналу – це процес взаємного пристосування працівників та організації, який ґрунтується на поступовому включенні працівника у процес виробництва в нових для нього професійних, психофізіологічних, соціально-психологічних, організаційно-адміністративних, економічних, санітарно-гігієнічних та побутових умовах праці та відпочинку [2].

Адаптація – процес пізнання ниток влади, процес досягнення доктрин, прийнятих в організації, процес навчання, усвідомлення того, що є важливим у цій організації або її підрозділах [4].

Адаптація поділяється на професійну, психофізіологічну, соціально-психологічну та організаційну [1].

Професійна адаптація – повне й успішне оволодіння новою професією, тобто звикання, пристосування до змісту й характеру праці, її умов і організації.

Психофізіологічна адаптація – пристосування працівника до нових фізичних і психологічних навантажень та фізіологічних умов праці.

Соціально-психологічна адаптація – це пристосування працівника до виробничої діяльності нового колективу, його традицій і неформальних норм, а також стилю роботи керівника. Вона сприяє включенню працівника в колектив як рівноправного, якого прийняли всі члени.

Організаційна адаптація – засвоєння ролі та організаційного статусу робочого місця і підрозділу в загальній організаційній структурі, а також розуміння особливостей організаційного та економічного механізму управління підприємством.

До вищезазначеного переліку М.І. Мурашко [2] додає ще й економічну та санітарно-гігієнічну адаптацію.

Економічна адаптація зумовлена пристосуванням до розміру заробітної плати та інших економічних чинників і має тісний взаємозв'язок з професійною адаптацією.

Санітарно-гігієнічна адаптація пов'язана з трансформацією до вимог дотримання технологічної дисципліни, готовності робочого місця до трудового процесу та дотримання правил трудового розпорядку.

Особливої уваги заслуговує адаптація молодих співробітників. Новий співробітник – це стрес для компанії. А нова робота для співробітника ще більший стрес. Проте, приклавши певних зусиль, можна зроби-

ти адаптацію установи і співробітника одне до одного максимально легкою та швидкою.

Адаптація молодого фахівця – це не лише пристосування до нових умов життєдіяльності, але й активне засвоєння норм професійного спілкування, виробничих навиків, трудової дисципліни, традицій трудового колективу, тобто процес входження в те або інше соціальне середовище [3].

Які можуть бути проблеми у молодого фахівця? У питанні фахівців-початківців існують суспільні стереотипи. Йдеться про відсутність сприйняття старшими колегами новачка як повноцінного співробітника і сприйняття його як неосвічену людину (широко відома така фраза: «Яйця курку не вчать»). Нерідко керівники та колеги старшого покоління хочуть від молодих фахівців простого виконання обов'язків, підпорядкування, виключаючи їх ініціативу і творчі починання. У таких випадках не рекомендується молодому фахівцеві те, що все відбувається відносити до «конфлікту поколінь» і опускати руки. Вихід можна побачити у спробі створення іміджу серйозного працівника, який бачить свою мету в опануванні основних навиків вибраної професії, а також у прояві відповідальності і певних організаторських здібностей. Людина сама визначає свою позицію, знаходить ті ролі, які йому личать. Але в умовах входження в новий колектив на першому етапі не варто протиставляти себе колективу, краще діяти у контакт з колегами, бути готовим надати і прийняти допомогу від співробітників. При цьому молодому фахівцю необхідно намагатися не ставити себе на сходику нижче за останніх працівників, а спробувати вирішувати професійні проблеми разом з ними. Тоді фахівець зможе завоювати певну довіру до себе і набуде професійного досвіду.

В успішній адаптації нового працівника зацікавлений не тільки він, але і його колеги, й установа в цілому. При цьому мета у всіх сторін – максимально швидко забезпечити високу ефективність роботи нового працівника, не допускаючи при цьому конфліктів.

Процес адаптації можна вважати завершеним лише в тому випадку, якщо виробничі успіхи молодого співробітника супроводжуються гарними відносинами у трудовому колективі. Критерієм оцінювання такої адаптації служить відчуття задоволеності роботою.

Якщо адаптація проходить успішно, то досягається стабілізація колективу, яка означає, що працівник знайшов своє місце в ньому, став його органічною частиною.

Проаналізувавши процес адаптації персоналу, можна зробити висновок, що у сучасних умовах адаптація працівників відіграє важливу роль в ефективності діяльності організації. Адже адаптованість людини у конкретному трудовому середовищі проявляється у її поведінці, у показниках трудової діяльності: ефективності праці; засвоєнні соціальної

інформації та її практичній реалізації; зростанні всіх видів активності; задоволеності різними сторонами трудової діяльності.

Адаптація працівника – це пристосування індивідуума до робочого місця і трудового колективу. Чим швидше відбудеться таке пристосування, тим ефективніше й якісніше працівник буде виконувати свої обов'язки, що принесе користь безпосередньо і для функціонування організації.

Отже, можна виділити основні цілі адаптації працівників:

- можливість більш швидкого досягнення робочих показників, прийнятних для організації;
- зменшення стартових витрат. Новий працівник не завжди знає добре роботу. Доти, поки він працює менш ефективно, ніж досвідчені співробітники, його робота вимагає від організації більших витрат. Ефективна адаптація зменшує ці стартові витрати і дає можливість новому працівникові скоріше досягти встановлених стандартів виконання роботи;
- входження працівників у робочий колектив, у його неформальну структуру й відчуття себе членом команди;
- зниження тривожності і невпевненості, які відчуває новий працівник;
- розвиток у нового працівника задоволеності роботою, позитивного відношення до роботи й реалізму в очікуваннях. Це є неодмінною умовою високих робочих показників;
- формування кадрового резерву (наставництво – це можливість для досвідченого співробітника придбати досвід керівництва).

Список використаних джерел: 1. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – Вид. друге, переробл. й доповн. – К. : Кондор, 2005. – 308 с. 2. Мурашко М. І. Кадрова політика та основи управлінської діяльності / М. І. Мурашко; Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій. – Чернігів : Чернігівські береги, 2004. – 230 с. 3. Петрович Й. Сучасні підходи до управління персоналом / Й. Петрович // Економіка України. – 2006. – № 10 – С. 92-93. 4. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навчальний посібник / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.

УДК 331.109.3

ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

М.О. Каранда, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: С.М. Хмелевський, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Праця людини безпосередньо пов'язана з виробничим середовищем, трудовим колективом та стосунками у ньому. Інтереси роботодавця і найманого працівника не завжди збігаються, і, природно, можливе зіткнення цих інтересів на будь-якій стадії трудових правовідносин, що, у свою чергу, приводить до виникнення розбіжностей [4].

Трудовий конфлікт (або спір) – це розбіжність поглядів з питань застосування трудового законодавства, Закону України «Про оплату праці», правил внутрішнього трудового розпорядку та інших нормативних актів, укладання і виконання угод, колективних договорів та інших угод про працю, встановлення нових або зміни діючих умов праці, побуту між найманим робітником і власником, між трудовим колективом підприємства (його підрозділом) і адміністрацією підприємства або галузевих державних органів влади [1].

Основним джерелом конфліктних стосунків, що виникають у колективі, є невідповідність переконань і поведінки індивіда моральним принципам та очікуванням інших його членів. Вчинки людини, що суперечать переконанням, цінностям, нормам, правилам поведінки та традиціям колективу, часто приводять до конфліктів, що мають деструктивний характер. Чим більше згуртований колектив, тим гостріше й інтенсивніше відбувається протистояння під час таких конфліктів.

Трудовий конфлікт може ґрунтуватися також на суб'єктивних причинах, зумовлених особливостями і станами індивідів та груп. Більше того, індивіди і групи іноді привносять у свої організаційно-трудові відносини зовнішні конфліктні настрої, що виникають за межами роботи.

Об'єктивні й суб'єктивні причини трудових конфліктів не завжди помітні, іноді між ними немає чітких розмежувань. Об'єктивні суперечності в організації праці можуть привести до глибоких особистісних антипатій, а особистісні антипатії – до викривлення організаційно-трудових відносин, ускладнення їх.

Як суб'єкт конфлікту, керівник виступає у ролі одного з опонентів, який відстоює свою думку, певні інтереси і займає позицію у стосунках з підлеглими йому людьми. Діяльність керівника як посередника включає аналіз ситуації та врегулювання конфлікту. Аналіз конфліктної ситуації полягає в одержанні інформації про конфлікт, збирання даних про нього; аналізі отриманої інформації і перевірці її вірогідності, оцінюванні конфліктної ситуації [2].

Аналізуючи позиції учасників конфлікту, необхідно визначити мету й інтереси сторін, які їхні потреби не задоволено і тому генерують конфліктну поведінку. Важливо оцінити можливості опонентів щодо задоволення об'єктом конфлікту.

Під вирішенням трудового конфлікту в соціології розуміють процес управлінського впливу (у вигляді сукупності способів, методів, форм тощо) на перебіг трудового конфлікту з метою зняття (усунення) причин його виникнення та негативних наслідків. Такий погляд не заперечує можливості вирішення конфлікту природним шляхом, оскільки "управлінський" вплив факторів на перебіг конфлікту в цьому разі матиме випадковий характер.

При певному досвіді щодо дій у конфліктних ситуаціях можна взагалі запобігти потенційним конфліктам чи вирішити і навіть використати їх як джерело поліпшення стосунків з іншими людьми та самовдосконалення. Завдання полягає не в тому, щоб уникнути конфлікту, який потенційно можливий в усіх суспільних відносинах і ситуаціях внутрішнього вибору, а намагатися розпізнати конфлікт і контролювати його протікання для одержання найкращого результату.

До прямих методів вирішення конфліктів можна віднести вироблення взаємовигідних рішень завдяки переговорам. У ході переговорів уважно вислуховується кожна сторона, її інтереси, потреби та бажання. Після цього розглядаються всі можливі варіанти, вибираючи оптимальний, який задовольняє обидві сторони.

Конфлікт вирішується успішніше, якщо обидві сторони зацікавлені в досягненні спільного результату, що спонукує їх до співробітництва. Досвід спільної діяльності задля досягнення загальної мети зближує партнерів, дозволяє відкривати нові, додаткові способи подолання труднощів та неприємностей, пов'язаних із вирішенням конфлікту. Успішне вирішення спільних завдань підвищує також ступінь взаємної довіри, що зменшує ризик надмірної відкритості у спілкуванні.

До основних методів вирішення соціальних конфліктів у сфері виробництва належать: компроміс, переговори, застосування сили (влади, закону, традиції).

Компроміс являє собою такий спосіб вирішення проблеми, коли опоненти реалізують свої інтереси за допомогою взаємних поступок: або поступок слабшій стороні, або тій, котра зуміла довести обґрунтованість своїх вимог тому, хто добровільно відмовився від частини своїх вимог. Таке трапляється рідко; найчастіше компроміси здобуваються внаслідок важких ділових переговорів.

Переговори – специфічний тип регулювання інституціолізованого конфлікту. У вузькому значенні слова – це механізм регулювання відносин між соціальними суб'єктами, заснований на одночасному існуванні взаємозалежності й розбіжності інтересів [1].

Ще один спосіб вирішення конфліктів, де сили супротивників явно нерівні чи позиція однієї зі сторін має перекопливіший вигляд, – це відступ. Іноді корисніше відступити з певними втратами, ніж, проявляючи непоступливість, втратити все. Вміння своєчасно поступитися є ознакою високої культури конфліктної поведінки більшості підприємств України.

Отже, після завершення конфліктів підвищується якість індивідуальної діяльності як керівників, так і працівників.

Список використаних джерел: 1. Лукашевич М. П. Соціологія праці : підручник / М. П. Лукашевич. – К. : Либідь, 2004. – 440 с. 2. Скібіцька Л. І. Менеджмент : навчальний посібник / Л. І. Скібіцька, О. М. Скібіцький. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. –

416 с. 3. *Скібіцька Л. І.* Конфліктологія : навч. посіб. / Л. І. Скібіцька. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 265 с. 4. *Черненко І. М.* Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посіб. / І. М. Черненко, О. А. Атаєва ; за ред. В. М. Ковальова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.

УДК 331.101.26

ПЕРСПЕКТИВИ РОСТУ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Н.Ю. Кириленко, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **І.І. Кичко**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Підвищення продуктивності праці на підприємстві є головним завданням для будь-якого керівника. Саме від цього залежить якість продукції її конкурентоспроможність. Оскільки у період розвитку ринкової економіки наша країна за розміром ВВП на душу населення посідає одне з останніх місць, слід вжити заходів для покращення економічної ситуації у країні. Одним із напрямків покращення економічної ситуації у країні є підвищення продуктивності праці.

Слід звернути увагу на те, що визначне місце у вирішенні цієї проблеми займає людський розвиток. Саме праця є основою виробничого процесу будь-якого підприємства, установи чи організації. Адже саме за допомогою людського розвитку, праці людини, якості праці залежить те на скільки швидко буде розвиватись підприємство. Ці фактори у кінцевому рахунку сприяють людському розвитку суспільства.

Поняття «продуктивність праці» та його суть розкривали численні науковці. Більшість дотримується такого визначення продуктивності праці як ефективність використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) під час виробництва різних товарів і надання послуг. Продуктивність є загальним показником, який характеризує ефективність використання ресурсів для виробництва продукції.

Продуктивність праці відображає міру ефективності процесу праці. Праця – це доцільна, свідомо, організована діяльність людей, спрямована на створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення суспільних і особистих потреб людей. Зміст і характер праці залежать від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Впливаючи на природу, людина своєю працею створює умови для життя і подальшого свого розвитку. Процес створення матеріальних благ завжди вимагає наявність особистих і речовинних чинників.

Резерви зростання продуктивності праці — це такі можливості її підвищення, які вже виявлені, але з різних причин поки що не викорис-

тані. Резерви використовуються і знову виникають під впливом науково-технічного прогресу.

Людський розвиток несе у собі безліч індивідуальних якостей, а також набутих. Він залежить від здоров'я людей, освіти, рівня життя тощо. Розвиток людини, перш за все, означає «розширення спектра вибору для людей» та реалізацію свободи вибору людини бути здоровою, освіченою, мати гідний рівень життя.

Проблему людського розвитку можна розглянути з різних сторін. Найбільш тривожним у характеристиці людського розвитку в Україні є тенденція до зниження якості охорони здоров'я та загострення екологічних проблем. Унаслідок цього знизилась середня тривалість життя в Україні. Для України характерне слабке здоров'я, високий рівень смертності, особливо у працездатному віці. Низький рівень оплати праці приводить до того, що працездатне населення масово виїздить за кордон, тобто частка населення, яка могла б підвищити продуктивність праці. Знецінення людського капіталу стосується як загального (знань, навичок, розумових звичок, які люди отримують у системі формальної освіти), так і специфічного людського капіталу (знань і умінь, які працівники здобувають у процесі своєї виробничої діяльності безпосередньо на робочих місцях). Масове знецінення освітнього потенціалу стало одним з головних чинників різкого зниження продуктивності праці. Викривлена мотивація отримання вищої освіти, зниження якості підготовки у вищих навчальних закладах приводить до того, що у сучасних умовах вища освіта загалом не перешкоджає деформації пропозиції на ринку праці, відбувається подальше знецінення дипломів з вищою освітою. У результаті часто випускники ВНЗ «відбирають» робочі місця у випускників шкіл, у випускників середніх спеціальних навчальних закладів. Кількість студентів, що навчалися у вищих навчальних закладах, постійно зростає. Якщо ці тенденції продовжуватимуться, то більша частина робочої сили буде мати вищу освіту, тоді як на вітчизняному ринку праці бракує фахівців робітничих спеціальностей.

Нагальною потребою нині є потреба підвищення рівня людського розвитку в напрямку освіти, здоров'я, рівня життя, демографічної ситуації, тривалості життя людей. Рівень цього показника допоможе спрогнозувати рівень розвитку продуктивності праці у державі. Оскільки праця виступає основою у виробничому процесі, то працювати потрібно саме у напрямі якості праці. А якість праці буде забезпечена лише після достатнього рівня людського розвитку. Здоров'я, освіта, охорона праці, позитивна динаміка демографічної ситуації, високий дохід населення, рівень ВВП на душу населення – все це потребує будь-який член суспільства.

Отже, саме в людському розвитку слід шукати резерви підвищення продуктивності праці, не варто забувати про важливість такої економічної категорії. Неможливим є розвиток підприємства за рахунок іннова-

цій, якщо персонал не має вміння їх застосовувати. Перейняти зарубіжний досвід і правильно його застосувати у своєму середовищі можуть лише розумні та зацікавлені в цьому працівники.

УДК 331.101

НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Ю.О. Клименко, студ. гр. УП-081 (514)

Науковий керівник: **С.М. Хмелевський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернівецький державний технологічний університет

В економіці нашої країни відбуваються трансформаційні процеси, які впливають на всі сфери життя людей. Більшість підприємств і організацій переживають формування нових механізмів господарювання, орієнтованих на ринкову економіку, а також збереження параметрів виробничих процесів у швидко змінюваних умовах зовнішнього і внутрішнього середовищ. Також відбувається поступова зміна свідомості людей, переоцінювання їх цінностей і мотивів. Оскільки людина є головним ресурсом будь-якого підприємства, залишити це питання без уваги неможливо. У зв'язку з цим з'явилася проблема визначення найбільш дієвих важелів впливу на персонал, розроблення і впровадження на вітчизняних підприємствах стимулюючих систем, які встановили б тісний зв'язок між оплатою праці працівника й ефективністю його діяльності, кваліфікацією, діловими якостями, особистою ініціативою та сприяли б найбільш повному задоволенню його актуальних потреб. Їх вирішення дозволили б модифікувати поведінку працівників в необхідному для підприємства напрямку, що веде до досягнення високих результатів.

Вирішальним чинником результативності діяльності людей є їх мотивація. Так у загальному розумінні мотивація – це причини, що спонукають людину свідомо обирати та діяти.

Мотивація як підґрунтя дій особистості – це сукупність рушійних сил, що задають межі і форми діяльності і додають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей [5].

З погляду управління, мотивація – це, по-перше, функція керівництва, що спонукає підлеглих до стимулу у роботі з максимальним прибутком для підприємства. По-друге, прямий і непрямий вплив на персонал задля зміни його орієнтації та інтересів, формування відносного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [1].

На жаль, дуже часто, розробляючи систему мотивації на підприємстві, враховується лише її матеріальна, а точніше – грошова складова.

Оскільки оплата праці працівників належить до витрат виробництва, а зниження собівартості продукції є одним із чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства, то керівники під час побудови системи мотивації повинні приділяти значну увагу нематеріальним методам стимулювання працівників. Також потрібно не забувати, що постійне збільшення рівня оплати праці не завжди сприяє збільшенню трудової активності, а, навпаки, з часом персонал може звикнути до такого роду мотивації. Тому рекомендується використовувати його як короткостроковий метод мотивації, однак потрібно звернути більше уваги на опанування нематеріальних методів мотивації.

Нематеріальна мотивація направлена на підвищення лояльності працівників до підприємства одночасно із зниженням витрат на компенсацію працівникам їх трудовитрат. Під нематеріальним можна розуміти такі заохочення до високорезультативної роботи, які не видаються працівникам у вигляді готівки чи безготівкових грошей, але можуть потребувати від підприємства інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку і навчання, планування кар'єри, оздоровлення, пільгове харчування тощо [4].

Як засвідчує практика в Україні, основними видами нематеріального заохочення є: оголошення подяки, нагородження Почесною грамотою, занесення прізвища працівника до Книги пошани, розміщення фотографії працівника на Дошці пошани, присвоєння почесних звань тощо. Локальні акти підприємств передбачають, наприклад, такі нематеріальні заохочення, як присвоєння почесного звання «Відмінник якості» з врученням власного тавра і переведенням на самоконтроль, присвоєння почесного звання «Кращий за професією», «Майстер – золоті руки», вручення листів подяки сім'ям працівників – відмінників якості праці [3].

Але існує велика кількість інших методів нематеріальних мотивацій трудової діяльності. Вони, зокрема, передбачають розроблення та впровадження у практику:

- програм гуманізації праці;
- програм професійно-кваліфікаційного розвитку робочої сили;
- нетрадиційних методів матеріального стимулювання (індивідуалізація заробітної плати, участь працівників у прибутках підприємства, плани групового стимулювання, право працівників на придбання акцій на пільгових засадах тощо);
- програм широкого залучення працівників до управління виробництвом тощо [2].

Кожна людина індивідуальна і в неї є особисті потреби, які вона бажає задовольнити, працюючи на підприємстві. Таким чином, під час побудови системи мотивації керівнику слід пам'ятати, що не можна заохочувати всіх працівників однаково. Це допоможе йому зробити систему мотивації еко-

номічно ефективною. Система нематеріальної мотивації повинна бути однаковою для працівників різних рівнів, враховуючи соціальний статус, вік, стать працівників, а також його психологічні особливості.

Отже, на сьогодні використання матеріального заохочення без орієнтування на нематеріальну мотивацію не принесе такого ефекту, як під час використання цих двох методів. Тому що нематеріальна мотивація повинна бути постійним пріоритетом та частиною культури підприємства, яка базується на емоційних та особистих потребах працівників, а монетарна мотивація повинна носити додатковий преміальний характер та підсилювати загальний мотиваційний механізм.

Отже, є багато стимулів, що спонукають працівника сумлінно працювати, однак серед них немає універсальних. Люди по-різному реагують на різноманітні стимули, і навіть у тих самих людей реакція не завжди однозначна. Людина звикає до стимулів і перестає на них реагувати, тому керівник повинен володіти арсеналом стимулів та постійно їх поновлювати.

Список використаних джерел: 1. *Березин І. С.* Маркетинг сьогодні : підручник / І. С. Березин. – М. : Менеджер, 2008. – 356 с. 2. *Богиня Д. К.* Основи економіки праці : навч. посіб. / Д. К. Богиня, О. А. Гришнова. – К. : Знання-Прес, 2006. – 175 с. 3. *Завіновська Г. Т.* Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2005. – 291 с. 4. *Колот А. М.* Мотивація персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2003. – 245 с. 5. *Макаревич О.* Мотивація як підґрунтя дій особистості / О. Макаревич // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – 134 с.

УДК 336.2

ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ю.О. Комарицька, студ. гр. ФК-408

Науковий керівник: **Л.І. Борисенко**, ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Податкова реформа в Україні, що має за мету побудову ефективної та справедливої податкової системи завдяки забезпеченню її стабільності, ясності та передбачуваності є однією з найважливіших умов підвищення підприємницької та інвестиційної активності для забезпечення виходу економіки України з кризи та інтеграції її в світовий простір.

Необхідність проведення цієї реформи та створення єдиного систематизованого законодавчого акта прямої дії, який визначатиме всі без виключення питання податкового права та відповідатиме адекватним засадам податкової політики держави зумовив створення Податкового кодексу України, який був прийнятий 2 грудня 2010 року та набув чинності з 1 січня 2011 року. Податковий кодекс регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає ви-

черпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження й обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [1].

Із 2011 року істотно зменшилася кількість податків та зборів, що справляються на території України. Замість 29 загальнодержавних та 14 місцевих податків та зборів, що визначалися Законом України «Про систему оподаткування», Податковим кодексом запроваджено відповідно 18 та 5 платежів. Не можна сказати, що зміни щодо кількості податків є кардинальними. Окремі платежі й до прийняття Податкового кодексу вже не стягували. Водночас були й такі, які містилися у статті 14 Закону України «Про систему оподаткування», але фактично їх адміністрування не відбувалося [2].

У деяких випадках два податки були замінені одним. Наприклад, збір за спеціальне використання природних ресурсів у частині платежів за надра та збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, які мають майже тотожну базу оподаткування, об'єднані в плату за користування надрами.

Частина податків і зборів, навпаки, було розділено. Так рентні платежі розподілені на рентну плату за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами, транзитне транспортування трубопроводами газу та аміаку територією України та рентну плату за нафту, газ і газовий конденсат, які видобуваються в Україні. Водночас, збір за спеціальне використання природних ресурсів поділений на плату за користування надрами, збір за спеціальне використання води і збір за спеціальне використання лісових ресурсів.

Революційно реформований податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Він перетворився на збір за першу реєстрацію транспортного засобу. Уже з його назви зрозуміло, що транспортний збір не треба буде платити з тією регулярністю, як транспортний податок. Збір сплачується тільки під час першої реєстрації транспортного засобу в Україні. А втрати від ліквідації щорічного податку держава компенсує за рахунок підвищення акцизу на бензин та дизпаливо. У зазначеному форматі цей збір видається більш економічно обґрунтованим і соціально справедливим, адже більше платить той, хто частіше користується дорогами і має більший обсяг двигуна. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу фактично належить до групи податків на розкіш [3].

Слід зазначити на зміни, які відбулися в механізмі розрахунку податку на прибуток та правилах ведення доходів та витрат. Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами. Його визначають завдяки зменшенню суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, послуг та інших витрат. Відбулося зближення

податкового та бухгалтерського обліку, у результаті якого в основу податкового покладено визначальні принципи бухгалтерського обліку.

Загальне скорочення кількості державних податків та зборів є позитивним кроком, оскільки загальний час на адміністрування податків і зборів зменшено. Водночас, для уряду таке механічне зменшення стало самоціллю, хоча мало б виступати одним з механізмів зниження фіскального тиску на економіку.

Об'ємний список місцевих податків та зборів парламентарі скоротили до п'яти. Уряд вилучив із системи оподаткування деякі платежі: комунальний податок, податок з реклами, ринковий збір, збір за право використання місцевої символіки, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, що відчутно вплине на обсяг доходів бюджетів місцевого самоврядування. Натомість запроваджений податок на нерухомість та єдиний податок, який сплачують суб'єкти підприємницької діяльності.

До 2015 р. планується скасувати ще один платіж – збір на розвиток садівництва і хмелярства.

Кроком до послаблення податкового тиску на підприємства стало поступове зменшення ставки з податку на прибуток із 25 % в 2010 р. до 19 % в 2013 р., а з 1 січня 2014 р. до 16 %. У 2014 р. буде зменшено і ставки з податку на додану вартість з 20 до 17 %. Але, оскільки ПДВ є найбільш значним джерелом доходів Державного бюджету (у 2011 році частка ПДВ у доходах Державного бюджету становила 41,7 %, у 2012 році 43,7 %, а за прогнозами 2013 року цей показник сягне 53,8 %), то зменшення рівня оподаткування спрямоване на стимулювання легалізації ведення бізнесу, проте воно може викликати зменшення рівня доходу бюджету країни, а компенсаційні джерела, які б дозволили покрити можливі втрати, не вказані у Податковому кодексі України.

Податок на прибуток підприємств у 2011-2013 роках згідно з даними Державного бюджету становив майже 16 % обсягу доходів, що є позитивним з огляду на те, що протягом вказаного періоду було значно зменшено ставки податку.

З метою збільшення доходів бюджету в ході податкової реформи запроваджені такі заходи:

- підвищення ставки ренти за видобування газу, нафти та газового конденсату;
- підвищення ставки акцизного податку та розширення групи під'акцизних товарів;
- підвищення розміру плати за землю;
- запровадження податку на нерухомість;
- розширення бази оподаткування податку на доходи фізичних осіб (зокрема, запроваджено податок на пасивні інвестиційні доходи, включаючи доходи від депозитів та дивідендів) [4].

- У межах стимулювання економічної активності слід також відзначити:
- скорочення кількості контролюючих органів та зменшення тривалості податкових перевірок;
 - впровадження компромісного варіанта спрощеної системи оподаткування, що розширило можливість для її застосування, зберігаючи помірний фіскальний тиск на платників єдиного податку;
 - запровадження комплексу податкових пільг (тимчасове звільнення окремих економічних операцій від сплати ПДВ, пільги в оподаткуванні прибутку підприємств, тимчасове звільнення від оподаткування прибутку для підприємств окремих галузей, «податкові канікули» на 5 років (з 1.04.2011 р. по 1.01.2016 р.) для малого бізнесу у вигляді нульової ставки податку на прибуток для новоутворених суб'єктів господарювання, а також підприємств з щорічним обсягом доходів до 3 млн грн та сумою, нарахованою за кожний місяць звітного періоду заробітної плати працівників, які перебувають з платником податку у трудових відносинах, не меншою, ніж 2 мінімальні заробітні плати);
 - до 2016 року плануються значні зміни у структурі органів Державної податкової служби [5].

Отже, прийняття Податкового кодексу України стало першим кроком на шляху до підвищення рівня ефективності економіки країни та оптимізації процесів оподаткування. До його позитивів варто віднести значну кількість локальних нововведень: скорочення кількості податків та зборів; зближення бухгалтерського та податкового обліку в питанні нарахування податку на прибуток; запровадження механізму автоматичного відшкодування податку на додану вартість; спрощення процедури адміністративного оскарження рішень податкової служби тощо. Таким чином, податкова реформа в Україні покликана реалізувати два основних завдання: по-перше, в умовах глибокого розбалансування системи державних фінансів необхідно збільшити доходи бюджету; по-друге, з метою стимулювання швидкого відновлення економіки потрібно створити сприятливий фіскальний простір для бізнесу та інвестицій.

Список використаних джерел: 1. *Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. *Пономаренко С. Ю.* Аналіз переваг та недоліків проекту Податкового кодексу України [Електронний ресурс] / С. Ю. Пономаренко, О. О. Костишак. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>. 3. *Майстренко О. В.* Прийняття Податкового кодексу як шлях до ефективності системи оподаткування України [Електронний ресурс] / О. В. Майстренко. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>. 4. *Молдован О. О.* Податки і збори: менше не завжди краще [Електронний ресурс] / О. О. Молдован. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>. 5. *Молибог Б. І.* Соціальні наслідки прийняття Податкового кодексу України (аналітичний аспект) [Електронний ресурс] / Б. І. Молибог. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

М.І. Кошарна, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **О.В. Полякова**, канд. екон. наук, доцент кафедри
управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

У боротьбі за підвищення рівня продуктивності праці формування сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі стає однією з найважливіших умов. Від того, наскільки оптимальним буде соціально-психологічний клімат колективу залежить загальна соціально-політична, ідеологічна атмосфера суспільства та країни в цілому.

Серед усіх соціально-психологічних явищ психологічний клімат найбільш широко і багатогранно представлений у психолого-педагогічній літературі. До проблеми соціально-психологічного клімату у різний час зверталось багато не лише іноземних, а і вітчизняних учених. Серед яких можна виділити таких науковців, як: А.М. Лутошкін, Н.С. Мансуров, В.М. Шепель.

Н.С. Мансуров був одним із перших учених, який увів категорію «психологічний клімат». Під час дослідження факторів, які впливають на підвищення продуктивності праці, він звернув увагу на те, що значну роль відіграє організація «сприятливого психологічного клімату в колективі».

В.М. Шепель вважав, що «психологічний клімат – це емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникають на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів і схильностей» [7].

Розглядаючи праці Г.А. Моченова, можна знайти не лише визначення «соціально-психологічного клімату», але й аналіз дослідження цього феномена. У його роботах «соціально-психологічний клімат» розглядається як «емоційно-психологічний настрій», що може проявлятися у тих стосунках, які встановлюються на основі об'єктивних і суб'єктивних взаємозв'язків [4].

А.Н. Лутошкін вважав, що «психологічний клімат колективу – це загальний емоційний настрій, у якому з'єднуються настрої людей» [3].

Значну частину свого життя ми присвячуємо саме професійній діяльності, тому цілком є зрозумілим бажання відчувати себе комфортно та впевнено серед колег. Проте, на жаль, є дуже мало людей, які йдуть на роботу як на свято. Досить часто основна причина цього – оточення на роботі. Так само, як і у будь-яких людських співтовариствах, у трудових колективах не може не існувати конфліктів, бо так влаштований світ. Час від часу можуть виникати певні недорозуміння, наслідки яких є цілком відомими: відсут-

ність мотивації, зниження працездатності, зростання плинності кадрів, і як наслідок – погіршення економічних показників. Керівництво підприємств намагається певним чином вирішувати проблеми зближення колективу, підвищувати ефективність командної роботи, створювати атмосферу довіри і згуртованості. Або ж, простіше сказати, намагається створити сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі.

Соціально-психологічний клімат (від грецького слова klima (klimatos) – уклін) – сторона міжособистісних відносин, яка виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють або суперечать продуктивній суспільній діяльності і всебічному розвитку особистості у групі.

Умовою, яка є однією з найголовніших у боротьбі за зростання продуктивності праці та якості продукції, є формування сприятливого соціально-психологічного клімату трудового колективу. Адже він зможе не лише мотивувати працівників до більш ефективної діяльності, а і дозволить отримувати задоволення від своєї роботи. Адже на тих підприємствах, де в колективах панує доброзичлива атмосфера та сприятливий соціально-психологічний клімат працівники будуть сумлінніше виконувати свої обов'язки, адже моральне напруження, яке може виникати через сутички між членами колективу, може значно погіршити сам процес діяльності, що, у свою чергу, знизить показники продуктивності праці.

Разом з тим соціально-психологічний клімат є показником рівня соціального розвитку колективу і його психологічних резервів, здатних до більш повної реалізації. А це пов'язано з перспективою зростання соціальних чинників у структурі виробництва, із вдосконаленням як організації, так і умов праці.

Управління великою компанією потребує чіткої координації і прагматизму. Однак у більшості організацій для досягнення високого результату необхідні нові підходи в управлінні. Одним із таких підходів є сприятливий соціально-психологічний клімат, емоційне управління, елементи якого, так чи інакше, наявні у всі часи і в будь-якій компанії.

Задоволеність персоналу стосунками у колективі є однією з найбільш суттєвих характеристик сприятливого психологічного клімату. Міжособистісні стосунки у колективі формуються на основі співробітництва або конкуренції. Варто зауважити, що раніше найбільш поширеними були індивідуальні системи стимулювання праці. Це інколи вносить елемент суперництва в роботу колективу, що і приводить до погіршення стосунків. Останнім часом більшість вітчизняних та іноземних дослідників зійшлися на думці, що найбільш продуктивними вважаються ті колективи, які побудовані на принципі взаємодопомоги.

Соціально-психологічний клімат колективу є продуктом усієї системи соціальних відносин суспільства і специфічного соціального мікросередовища тієї або іншої конкретної організації. Встановлені соціально-

льні та соціально-психологічні умови клімату колективу полягають у багатогранній життєдіяльності всього суспільства і є суттєвою передумовою розвитку і формування здорової духовної атмосфери.

Варто зазначити, що морально-психологічна та просто психологічна сумісність членів колективу має велике значення для формування та встановлення сприятливого соціально-психологічного клімату.

Соціально-психологічна сумісність членів трудового колективу забезпечується такими умовами, серед яких:

- раціональний розподіл функцій, за якого жоден із суб'єктів взаємодії не зможе досягти успіху за рахунок іншого, чи у випадку, коли той зазнає невдачі;

- відповідність особистих можливостей кожного працівника структури та змісту його трудової діяльності;

- наближеність чи збіг моральних позицій, на основі чого виникають взаємна довіра, прагнення до співробітництва та бажання до взаєморозуміння;

- однорідність мотивів діяльності та індивідуальних прагнень членів трудового колективу;

- можливість взаємодоповнення та органічного поєднання здібностей кожного в єдиному трудовому процесі.

У процесі спілкування можуть виникнути певні бар'єри психічної напруженості і саме створення сприятливого соціально-психологічного клімату передбачає їх подолання.

Якщо звернутись до закордонного досвіду щодо сприяння становленню соціально-психологічного клімату, то можна вказати, що, наприклад, в Японії керівники пропонують "участь" працівникам в управлінні під час вирішення питань переобладнання виробництва, а у США всі фірми для адаптації нового працівника у колективі мають свій набір соціально-психологічних варіантів сприятливого впливу для початківця.

Для покращення соціально-психологічного клімату необхідно використовувати систему засобів і важелів впливу на діяльність організації та її окремих працівників. До них можна віднести:

- соціальне прогнозування;

- соціальне планування;

- моральне стимулювання.

Отже, психологічний клімат є регулюючим механізмом у колективі. Він, дійсно, регулює успішність організації. Адже, якщо в колективі немає згуртованості, доброзичливості, взаємодопомоги, спільної мети, то клімат тут звичайно буде не настільки сприятливим, щоб спрямувати організацію на успішність.

Для того, щоб досягти сприятливого соціально-психологічного клімату, необхідно, перш за все, забезпечити у колективі почуття взаємопі-

дтримки, послідовної поведінки, відповідальне ставлення до своєї праці, активність у міжособистісних та групових стосунках. Отже, якщо в колективі у працівників будуть наявні саме такі якості, то створений соціально-психологічний клімат зможе забезпечити продуктивну та значно ефективнішу працю.

Список використаних джерел: 1. *Балл Г. О.* Особистісна надійність та її співвідношення з особистісною свободою / Г. О. Балл // Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні 1992-2000 : збірник наукових праць до 10 річчя АПН України. – 2002. – № 3-4, ч. 1. – С. 532-550. 2. *Батаршев А. В.* Психология управления персоналом : учебное пособие / А. В. Батаршев. – М. : Психотерапия, 2007. – 613 с. 3. *Лутошкин А. Н.* Психологический климат первичного производственного коллектива / А. Н. Лутошкин. – Кострома, 1978. – С. 12-46. 4. *Моченов Г. А.* К вопросу о социально-психологическом климате научно-исследовательского коллектива / Г. А. Моченов. – М. : ССА, 1970. – С. 8. 5. *Основні напрями моніторингу соціально-трудової сфери* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/4746/132/>. 6. *Соціально-психологічний клімат у трудових колективах* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,263/id,11930/. 7. *Шепель В. М.* Социологические и психолого-педагогические основы хозяйственного руководства химическим предприятием / В. М. Шепель. – М. : НИИТЭХИМ, 1970. – С. 61.

УДК 331.2

ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

К.В. Кулик, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **І.М. Царик**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Важливою умовою існування та розвитку людства є праця. Праця – це складне багатоаспектне явище, яке відіграє в житті суспільства і кожної окремої людини важливу роль. Праця – це одна з найважливіших здатностей людини до створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб [1, с. 5]. Однією із складових праці є її мотивування, тому що діяльність людини обумовлена реально існуючими потребами. Люди прагнуть або чогось досягти, або чогось уникнути. Відсутність стимулів та певних заохочень до праці, неможливість досягнути поставлених цілей, здійснення мрій приводить до незадоволення своєю роботою, умовами праці, становищем у суспільстві та бідності. Нехтування мотиваційним фактором у сфері праці призводить до зниження показників продуктивності праці, якості продукції, трудової дисципліни на кожному конкретному підприємстві і до кризи у господарській системі в цілому.

Постійні зміни в економічній та політичній сферах нашої держави одночасно створюють великі можливості і серйозні загрози для кожної особистості та вносять значний рівень невизначеності у життя практично кожної людини. Тому система мотивації та взаємопов'язаних заходів,

що відповідають сучасному стану економіки та стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому, забезпечить ефективне використання трудових ресурсів та досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства (організації).

У нашій країні поняття мотивації праці з економічним змістом з'явилося порівняно недавно, у зв'язку з демократизацією виробництва. В Україні на нинішньому етапі її розвитку проблема мотивації особистості набула важливого значення, оскільки вирішення завдань, які стоять перед суспільством, можливе лише за умови створення належної мотиваційної основи, здатної спонукати персонал підприємств до ефективної діяльності. Головним вирішенням питання мотивації є застосування таких форм і методів стимулювання особистості, які б сприяли високій результативності її роботи.

На сьогодні матеріальне стимулювання працівників підприємств як основна складова частина загальної системи мотивації перейняло здебільшого риси, притаманні попередній адміністративно-командній системі господарювання. Внаслідок відсутності прямої залежності розміру премії від конкретних результатів роботи працівників структурних підрозділів підприємства вона перестала виконувати свою головну функцію – стимулюючу, і перетворилась в просту надбавку до посадового окладу.

Відсутність науково-обгрунтованої системи планування, організації, мотивації та контролю діяльності підприємства, а також виважених критеріїв роботи працівників його структурних підрозділів призвели до зниження продуктивності праці, якості продукції, монотонності праці. А відсутність висококваліфікованих кадрів, спроможних забезпечити належну організацію і функціонування підприємства за ринкових умов, зводять нанівець усі спроби розроблення, а тим більше – впровадження вискоефективної системи цільового управління, в якій чільне місце належить системі мотивації. Подальше послаблення мотивації праці неминуче призведе до загострення негативних соціально-економічних процесів які мають місце в нашій державі [2, с. 34].

З цих причин виникає необхідність створення такого механізму мотивації праці персоналу підприємств, який би зміг за допомогою нових форм і стимулів підвищити зацікавленість працівників продуктивно та якісно працювати, сприяти піднесенню їх конкурентоспроможності, забезпечити якісне оновлення трудового менталітету. Прикладом вирішення цієї проблеми є залучення молоді на нові робочі місця. Завдяки високому інтелектуальному потенціалу, активності, мобільності та гнучкості молоді люди можуть і повинні впливати на суспільний прогрес, визначаючи майбутнє суспільства, держави та світового співтовариства. Одним із основних напрямів залучення молоді до суспільних процесів кожної країни є її ефективна, продуктивна зайнятість [3, с. 12].

У наш час одним із головних пріоритетів соціальної політики держави залишається забезпечення ефективної зайнятості населення, для чого і необхідно мотивувати процес створення нових високотехнологічних і високопродуктивних робочих місць. Потреба у створенні нових робочих місць з гідною оплатою праці набуває актуальності внаслідок необхідності підвищення ефективності зайнятості населення, збереження трудового потенціалу. Метою цих мотиваційних заходів є створення нових високоякісних робочих місць, молодіжне працевлаштування, зниження рівня реального безробіття, підвищення зайнятості населення і продуктивності праці та капіталу.

Держава та підприємства повинні стимулювати молодь до праці. Молодь – соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища та соціально-психологічними якостями, які визначаються суспільним ладом, певною культурою, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного соціуму. Тому саме їй властиві специфічні мотивації та цінності. Сьогоднішня молодь – це люди, які вірять у себе, свої здібності, можливості. Вони вимогливі і до себе, і до навколишнього світу, бо на меті мають досягнення швидких і високих результатів, здобути професійну кар'єру чи власний бізнес, тобто хочуть досягти чогось у житті.

Отже, під час побудови ефективної системи мотивації необхідно врахувати, наскільки робота відповідає інтересам, бажанням та здібностям молоді людини. Роботодавцям слід прийняти до уваги нові цінності орієнтації молодого покоління у сфері праці, якщо вони хочуть мати у своїх компаніях прогресивних, дієвих, ефективних спеціалістів. Тому важливо, щоб на робочих місцях трудові обов'язки не були рутинними, а сприяли розвитку та вдосконаленню вмінь. Це буде першим заохоченням й стимулюванням до високого результату в тій чи іншій діяльності, бо як відомо, головним інструментом мотивації служить стимулювання [1, с. 3].

Отже, система мотивації праці відіграє одну з провідних ролей з усіх внутрішніх факторів, що впливають на розвиток підприємства, суспільства і самого індивіда. Саме правильне стимулювання робітників та вдале мотивування до виробничої діяльності дає внутрішній поштовх для більш ефективного виробництва і функціонування підприємства. Від невдалої системи стимулювання може постраждати не тільки підприємство, а, як відомо з історії, й ціла економічна система через елементарне непорозуміння між інтересами виробничого сектору і простого робітника. І якщо ХХ століття було століттям економічного розвитку і соціальних трансформацій, то ХХІ має стати століттям людського розвитку і соціальних інновацій. Однією з найважливіших соціальних інновацій для України має стати кардинальне оновлення робочих місць відповідно до нових трудових цінностей молодого покоління.

Список використаних джерел: 1. *Гришнова О.* Нові підходи до мотивації праці з урахуванням системи життєвих цінностей молоді / О. Гришнова // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 7. – С. 3-7. 2. *Данюк В.* Мотивування як чинник активізації трудової поведінки / В. Данюк // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 32-36. 3. *Куликов Г.* Мотивація створення нових робочих місць як чинник підвищення ефективної зайнятості населення / Г. Куликов // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 6. – С. 11-18.

УДК 331.108.37

ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДБІР КАДРІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ю.О. Лаврінченко, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **А.М. Дворецький**, канд. екон. наук, доцент кафедри соціальної економіки

Чернігівський державний технологічний університет

В умовах ринкової конкуренції актуальність підбору персоналу і подальша їх адаптація стала одним з найголовніших чинників, який визначає виживання й економічне становище підприємств.

Коли розроблено план функціонування підприємства, складовою частиною якого є план трудових ресурсів, настає час для виконання найважливішої роботи менеджера – підбору персоналу. Суть цього процесу полягає в тому, щоб з урахуванням вимог до кандидата на наявну вакансію залучити придатних кваліфікованих працівників для наступного їх оцінювання і прийому на роботу.

Значимість цієї функції менеджера очевидна. Разом з тим у більшості випадків працівника підбирають за інтуїцією, за порадою знайомих, за зовнішніми ознаками. Відсутність випробуваних методик підбору кадрів приводить до такої ситуації, коли менеджер вважає: нехай краще місце пустує, ніж буде зайнято невідповідним працівником. Тому важливо встановити відповідність працівника займаній посаді, тобто чітко виділити види робіт, функції і під них підібрати людей, що мають потрібну кваліфікацію. Ця робота може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо вона ґрунтується на правильній оцінці наявності в кандидатів усіх якостей, необхідних для конкретного виду діяльності [3].

Під управлінням кадрами розуміється процес планування, підбору, підготовки, оцінювання і неперервної освіти кадрів, направлений на раціональне їх використання, підвищення ефективності виробництва і в результаті покращення життєвого рівня. Планування, формування, розподіл, перерозподіл і раціональне вдосконалення людських ресурсів становлять основу управління кадрами [2]. Основною метою управління кадрами в сучасних умовах є набір та відбір, ефективне навчання персоналу, підвищення кваліфікації і трудової мотивації [5].

Нині проблема підбору персоналу в організаціях і підприємствах є однією з актуальних. Тому ця тема все частіше розглядається в сучасній літе-

ратурі. Підбір персоналу – це система заходів, передбачених організацією для залучення працівників, що володіють необхідними професійними навичками та моральними якостями і здатних виконувати на виробництві всі посадові обов’язки. Це перший крок до створення підприємства [4].

Підбір персоналу здійснюється як своїми силами, так і через служби зайнятості, а також незалежними кадровими центрами і фірмами. Суворі вимоги підбору кадрів дозволяють як підібрати найкращих фахівців, так і нагадати тим, хто вже працює, які високі вимоги висуваються до персоналу.

Планування набору персоналу ґрунтується на прогнозі, на основі якого визначається потреба в заміні або додатковому наборі співробітників. При цьому враховуються їх якісні та кількісні характеристики. Планування набору здійснюється, виходячи з обсягу і структури майбутньої потреби в персоналі (наприклад, пріоритет внутрішнього набору співробітників перед зовнішнім, запрошення на роботу освічених працівників, залучення співробітників соціально нестабільних верств). Якісне і кількісне планування набору персоналу полягає у визначенні кількості працівників кожної категорії персоналу, які повинні бути найняті на роботу на внутрішньому або зовнішньому ринку робочої сили.

Підбір персоналу може здійснюватися на основі таких процедур [3]:

- аналіз поданих із заявою документів (свідчення, біографії, характеристики тощо);
- співбесіди під час наймання (у довільній чи підготовленій заздалегідь формі);
- психологічні тести;
- оцінювання особистості через моделювання типових для відповідного робочого місця ситуацій.

Сучасні умови діяльності більшості організацій вимагають, щоб підбір персоналу здійснювався цілеорієнтовано, оперативно, щоб під час підбору персоналу враховувалися не тільки конкретні посадові обов’язки і вимоги робочого місця, але також тактичні та стратегічні цілі підприємства, можливості професійного розвитку співробітника, комунікативні та інші якості співробітника, значущі для професійної діяльності та успішної професійної адаптації в умовах цієї конкретної організації. Такий багатofакторний підхід до оцінювання та підбору персоналу можна здійснити лише за умови інтенсивного використання інформаційних та комп’ютерних технологій. Саме використання сучасних інформаційних технологій створює в організаціях, підприємствах, компаніях передумови для багаторазового підвищення ефективності виробництва, діяльності відділів кадрів і служб персоналу і забезпечує технологічно грамотне здійснення управлінської діяльності та функціонування організації в цілому.

Процес підбору персоналу настільки ж складний і точний, як і будь-яка інша управлінська робота. Тому особливо важливо повно і правильно

но визначати і роз'яснити претенденту суть майбутньої роботи, інакше можна витратити багато часу на прийом і бесіди з людьми, що не мають потрібної кваліфікації [6].

Підбір нового персоналу для підприємств у кінцевому результаті зводиться до певного алгоритму дій і від якості підібраних кандидатів на вакантні посади, залежить запланований результат роботи підприємств [1].

Правильний підбір кадрів дає змогу здійснити принцип "кожна людина на певному місці і кожне місце – для певної людини". Людина забезпечує максимальну віддачу, якщо виконує посильну роботу, що відповідає її нахилам, здібностям, рівню загальної і спеціальної підготовки. Ігнорування цих вимог на практиці призводить до плінності керівних кадрів і зниження економічних показників господарювання, зумовлене організаційними, економічними і психологічними причинами, внаслідок складності праці керівника і тривалого періоду "входження" його на посаду. Керівникам потрібно від 3 до 5 років, щоб пройти професійну та соціально-психологічну адаптацію, перш ніж їх діяльність стане ефективною.

Ефективне й відносно стабільне функціонування підприємства в ринковому просторі безпосередньо пов'язане з ритмічним використанням різноманітних ресурсів і в першу чергу ресурсів праці.

Отже, можна зробити висновок, що підбір грамотних і кваліфікованих працівників є необхідною умовою для ефективного функціонування та розвитку підприємства. Процес підбору персоналу, як правило, відбувається при гострому браку часу, коли відкласти пошук необхідного співробітника вже неможливо, а єдиного ефективного способу зробити правильний вибір за короткий термін просто не існує. За словами відомого менеджера Лі Якокки «персонал підприємства – це як футбольна команда: хлопці зобов'язані грати як єдина команда, а не збіговисько яскравих особистостей». Тому підбір персоналу є важливою ланкою усього процесу управління персоналом на підприємстві.

Уміння наймати на роботу найбільш підходящих людей гарантує отримання доходу, а не роботу в збиток, а також знижує плінність кадрів. Грамотна людина в організації є її важливим ресурсом, а вибрати грамотну людину серед багатьох кандидатів на вакантну посаду є великою проблемою. Таким чином, вдосконалення системи підбору кадрів нині є дуже актуальною.

Список використаних джерел: 1. Барков С. А. Управление персоналом : учебное пособие / С. А. Барков. – М. : ЮристЪ, 2005. – 451 с. 2. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 р. № 436-IV. 3. *Завіновська Г. Т.* Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с. 4. *Іванова С. В.* Искусство подбора персонала: Как оценить человека за час / С. В. Иванова. – М. : Альпина бизнес букс, 2003. – 281 с. 5. *Про колективні договори і угоди* : Закон України від 01.07.93 р. № 3356-ХІІ. 6. *Пуцентайло П. Р.* Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навчальний посібник / П. Р. Пуцентайло. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 344 с.

ПЛАНУВАННЯ КАР'ЄРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ

І.А. Люта, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **М.М. Забаштанський**, канд. екон. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет

Однією з найважливіших форм управління персоналом організації є індивідуальна робота із співробітниками. Така робота передбачає всебічне вивчення кожного члена колективу: його інтересів, професійних і особистих якостей, стосунків з колегами.

Для цього використовуються різні методи: спостереження за поведінкою працівника під час виконання службових обов'язків і неформального спілкування, вивчення автобіографій, анкетування і тестування, проведення ділових бесід. Всебічний підхід допомагає виявити сильні і слабкі сторони працівника, його потенціал, здатність до навчання, основні мотивуючі фактори і кар'єрні очікування.

Питання управління кар'єрою висвітлені в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених: М. Грачова, В.М. Гриньова, А.Я. Кібанова, М.Н. Кіма, У.Г. Оучі, Я. Плоткіна, В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, Б.Л. Єрьоміної, С.І. Самигіна, В.В. Травіна, Р. Уотермена, Л.С. Чижова, В.І. Шкатула, Г.В. Щьокіна, В. Яворського та ін.

Б. Л. Єрьоміна вважає, що кар'єра – це результат усвідомленої позиції і поведінки людини у галузі трудової діяльності, пов'язаний з посадовим чи професійним ростом.

При цьому під посадовим ростом мається на увазі займання більш високої посади, а під професійним – підвищення кваліфікації, безперервне вдосконалення майстерності. При правильній побудові кар'єри перше (посадове зростання) є закономірним підсумком другого (професійного росту). Залежно від сукупності різних факторів можна виділити кілька типів кар'єри (таблиця).

Уявлення про те, який шлях повинен пройти спеціаліст для того, щоб отримати необхідні знання та оволодіти потрібними навичками для ефективної роботи на конкретному місці, називається кар'єрограмою. Це своєрідний інструмент управління кар'єрою, опис оптимального розвитку співробітника для заняття їм бажаної позиції в організації.

Планування кар'єри – це один із стратегічних напрямів роботи з управління персоналом організації, що полягає у просуванні фахівців у цілях розвитку самої організації. Ця робота виражається у складанні індивідуальних програм професійного і посадового зростання співробітників, а її результатом має бути мобілізація внутрішніх ресурсів, підвищення якості й ефективності праці, обіймання ключових посад най-

більш перспективними працівниками. Під час планування кар'єри повинні враховуватися, з одного боку, здібності, потреби та цілі самого співробітника, а з іншого – плани розвитку всієї організації, її перспективні цілі і поточні завдання.

Таблиця

Типи кар'єри працівників організації

Тип кар'єрного процесу	Характеристика
Прогресивний	Це розвиток вперед на вищу ступінь ієрархії. Кожна ступінь змін відрізняється від попередньої більш високим рівнем здібностей і можливостей життєдіяльності. Зміни процесу просування незворотні та направлені на майбутнє із врахуванням накопичених знань досвіду
Регресивний	Це рух кар'єрного процесу вниз при невідповідності здібностей та активності людини вимогам його статусу, структурних реорганізаціях управління або стану здоров'я чи віку
Лінійний	Кар'єрні процеси розвиваються безперервною послідовністю (по лінії) – це процес професійного зростання кар'єри
Нелінійний	Кар'єрні процеси проходять стрибками або проривами після довгого періоду кількісного зростання. Це проходження за ступенями вгору або вниз, що приводить до постійної зміни статусу працівника
По спіралі	Кар'єрні процеси проходять завдяки послідовному освоєнню та вдосконаленню посадових обов'язків під час просування за ієрархічною градацією
Стагнація (застій)	Це окремі випадки кар'єрних процесів, коли в них не відбувається суттєвих змін

Об'єктом роботи з планування кар'єри є співробітник організації, суб'єктами ж можуть виступати менеджер з персоналу (слід враховувати, що у більшості закладів культури такої посади немає, а співробітники кадрової служби занадто завантажені рутинною роботою), лінійний менеджер (безпосередній керівник співробітника) і власне сам співробітник (у цьому випадку він виступає і об'єктом, і суб'єктом планування).

Під час планування кар'єри необхідно враховувати такі важливі чинники.

По-перше, це особисті чинники (вік працівника, рівень його освіти, досвід роботи і т. п.).

По-друге, – це тип особистості. У сучасній економічній літературі використовується типологія, в основі якої лежать три характеристики, які входять до списку критеріїв оцінювання персоналу організації:

- самооцінювання;
- рівень вимог;
- показник відповідальності людини.

Для того, щоб визначити, до якого з перерахованих вище типів відноситься той чи інший співробітник, необхідно ретельно вивчити і про-

аналізувати його біографію (в т. ч. автобіографію, яка багато в чому дозволяє розкрити мотиви діяльності і кар'єрні очікування), простежити професійний шлях, провести відповідне психологічне тестування.

Крім цього, на планування кар'єри впливають внутрішні і зовнішні фактори. До внутрішніх факторів відносяться сімейний стан співробітника, стан його здоров'я та членів його сім'ї, рівень освіти працівника та його матеріальне становище; до зовнішніх – стосунки з колегами і начальством, загальний психологічний мікроклімат у колективі та ресурси організації (що вона може запропонувати працівнику).

Розглянемо цей вплив на конкретному прикладі. Так, наявність маленьких дітей, які потребують постійного догляду, та літніх батьків істотно знижує рівень професійного зростання. У таких життєвих обставинах працівник навряд чи зможе залишатися понаднормово, брати участь у реалізації проектних завдань (дітей потрібно забирати з дитячого садка, батьків везти в лікарню і т. д.).

Вміння налагодити стосунки у трудовому колективі – важлива складова в роботі кожного працівника організації. Від того, яка ситуація складеться на роботі і в який колектив потрапляє працівник, залежить спокій, урівноваженість і продуктивність роботи. Встановлено, що для більшості людей соціальна оцінка колективу, повага оточення, громадськості, погодження або непогодження – найсильніший мотив у житті і діяльності, більш значимий, ніж задоволення біологічних потреб (їжа, сон тощо). Корисно відзначити не лише відмінну роботу, якісь особливі вчинки чи досягнення, а й роботу просто гарну, тобто постійне відповідальне виконання своїх обов'язків, роботу без недоліків. Добре слово менеджера багато в чому сприяє авторитету тієї чи іншої людини, укріплюючи тим самим загальну атмосферу дружби і поваги один до одного.

Звичайно, для гарного психологічного клімату важливий обміркований підбір членів групи, самовиховання кожним із них самовладання, витримки, вміння стримувати свої емоції силою волі, постійне регулювання стосунків людей з боку менеджера, керівництва.

Висновок. Кожна людина під час кар'єрного зростання може перебувати на різних стадіях, які супроводжуються позитивним та негативним зростанням професіоналізму особистості, але в цілому це безперервний циклічний процес кар'єрного зростання (після досягнення наміченого результату з'являється нова мета і т. д.).

У процесі управління кар'єрним зростанням на підприємстві слід використовувати поняття прагнення і готовності до кар'єрного зростання, що дозволить підвищити об'єктивність просування персоналу, гармонізувати інтереси підприємства і кожного працівника, а також позитивно вплине на рівень конкурентоспроможності підприємства у цілому за рахунок зростання ефективності роботи персоналу на нових посадах.

Далекоглядний керівник буде всіляко сприяти кар'єрному зростанню своїх співробітників, оскільки розвиток людських ресурсів у кінцевому підсумку розвиває і саму організацію, сприяє реалізації її місії в суспільстві.

Список використаних джерел: 1. *Гончарук Н. Т.* Керівний персонал у сфері державної служби України: формування та розвиток: монографія / Н. Т. Гончарук. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. – 239 с. 2. *Колот А. М.* Мотивація персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 345 с. 3. *Крушельницька О. В.* Управління персоналом : навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 296 с. 4. *Лук'янихін В. О.* Менеджмент персоналу : навч. посіб. / В. О. Лук'янихін. – Суми : Університетська книга, 2004. – 590 с. 5. *Режим доступу :* <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. 6. *Режим доступу :* http://abookz.com/book_97_page_163. 7. *Савченко В. А.* Управління розвитком персоналу : навч. посіб. / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.

УДК 331.101

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

В.В. Мінченко, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **С.М. Хмельський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

Сучасний етап розвитку економіки характеризується тим, що політика оплати праці має значний вплив на здійснення соціальної політики, стимулювання і мотивацію трудової діяльності, ефективність кадрової політики, регулювання грошових потоків і забезпечення збалансованої роботи підприємств.

Результати реформування української економіки свідчать про негативні наслідки фактичного виходу держави зі сфери регулювання відносин у сфері оплати праці, що поряд із лібералізацією цінової політики приводить до унеможливлення застосування ефективних механізмів зростання як доходів населення, так і заробітної плати працівників.

Проблематика оплати праці в Україні характеризується також такими негативними тенденціями:

а) внаслідок ринкових економічних реформ відбулися суттєві зміни в розмірах диференціації заробітної плати за галузями, видами економічної діяльності та всередині них;

б) темпи зростання заробітної плати у сфері послуг (зокрема, фінансів, кредитування та страхування) більш ніж удвічі перевищили темпи зростання в цілому по Україні та у 1,5 рази в реальному секторі економіки [1].

Основною метою цього дослідження є розроблення шляхів вирішення проблем оплати праці в Україні.

На сьогодні однією з найбільших соціально-економічних проблем України є низький рівень заробітної плати. Вона втратила свою компен-

саційну та стимулюючу функції. Низький рівень заробітної плати та несвоєчасна її виплата призводять до зниження продуктивності праці, руйнують трудовий потенціал, сприяють розвитку тіньових процесів і відтоку кваліфікованих молодих людей за кордон.

Середня заробітна плата в Україні є набагато нижчою, ніж в інших країнах. Так, у 2010 році вона становила 264 дол США, тоді як у Росії – 535 дол США, Латвії – 1025 дол США, у Польщі – 1100 дол США. Також важливим показником, який характеризує оплату праці, виступає мінімальна заробітна плата. В Україні мінімальний рівень оплати праці у 2012 році поступово збільшувався з 1073 грн у січні до 1134 грн у грудні. Проте цей показник є значно нижчим в Україні за відповідні стандарти країн Євросоюзу і становив у середньому за 2012 рік 106 євро. Для порівняння розмір мінімальної заробітної плати становив у Болгарії – 132, Румунії – 148, Латвії – 235, Польщі – 318 євро відповідно [2].

Враховуючи той факт, що більшість вітчизняних підприємств не мають сьогодні фінансових коштів для значного підвищення заробітної плати, необхідно, в першу чергу, посилити мотивацію персоналу підприємств до праці. Щоб підвищити зацікавленість персоналу до роботи потрібно встановити систему бонусів та премій як річних, так і кварталних. Наприклад, це можуть бути премії за виконання плану поставки продукції, підвищення обсягу продаж товарів, приріст обсягів відвантажень продукції тощо. Така система буде стимулювати працівників до кращого та ефективнішого виконання своїх обов'язків, максимально реалізовувати фізичний чи інтелектуальний потенціал, а також сформує довгострокову прихильність працівників до фірми та буде запобігати «перетіканню» персоналу з однієї фірми в іншу.

Нині актуальним є застосування системи оплати праці, яка враховує рейтинг кожного робітника, який працює на підприємстві. У системі оплати праці по трудовому рейтингу будь-який трудовий процес як фізичний, так і розумовий будується на вмінні втілювати у конкретну діяльність знання та досвід кожного працівника. Таким чином, на рівень заробітної плати можуть впливати рівень освіти, досвід роботи та коефіцієнт значимості. Збільшення цих коефіцієнтів сприяє збільшенню заробітної плати [3].

З розвитком рівня освіти у людини формується власна думка, вміння грамотно відстояти власну думку, розвиваються навички масштабного мислення. Саме тому ми пропонуємо збільшити рівень освіти працівників на підприємстві, що є додатковим стимулом до пізнання нового.

Також актуальною проблемою оплати праці є її диференціація. На сьогодні в нашій країні в галузях, де працюють найбільш кваліфіковані працівники (освіта, охорона здоров'я тощо), середньомісячна заробітна плата значно нижче середньої зарплати по країні. За останні десять ро-

ків абсолютними лідерами за темпами зростання заробітної плати були не ті види діяльності та галузі, які визначають прогрес держави, а ті, які пов'язані або з монопольним становищем галузі, або з фінансовими структурами [4].

Ще однією проблемою ринку праці є те, що спостерігається перерозподіл зайнятості в сторону некваліфікованої робочої сили. Чисельність працівників найпростіших професій зростає на 43,2 % при скороченні чисельності кваліфікованих та освічених працівників. Майже 5-та частина працівників зайнята на посадах, що не відповідають їхньому рівню освіти, а відповідно і рівню заробітної плати. Кожен двадцять третій працівник з вищою освітою в Україні зайнятий на роботах, які такого рівня освіти не потребують [4]. Як свідчить досвід іноземних країн, вирішенням проблеми непов'язаності заробітної плати із рівнем кваліфікації може слугувати зміна орієнтації підприємців і менеджерів у сфері стимулювання праці з кількісних та переважно якісних показників діяльності. Тобто пріоритет якісних показників повинен виражати перевагу в оплаті розумової праці порівняно з фізичною. Так, заробітна плата працівників розумової праці у середньому перевищує заробіток робітників: у Німеччині – на 20 %; Італії та Данії – на 22 %; Люксембурзі – на 44 %; Франції та Бельгії – на 61 % [2].

Таким чином, зазначені проблеми державного регулювання оплати праці в Україні потребують вирішення у найближчій перспективі. Необхідно переглянути політику регулювання оплати праці щодо посилення контролюючих функцій держави за процесом формування та розподілу витрат від національного до локального рівнів економіки, що зумовлює вкрай необхідну розроблення методології та концептуальних основ обґрунтованого збільшення витрат на оплату праці в Україні.

На сьогодні у діяльності Президента України та Уряду проблемі подолання бідності приділено значну увагу. Реалізація урядової політики має забезпечити перехід від використання дешевої праці до висококваліфікованої з належною оплатою завдяки вдосконаленню законодавства щодо порядку та критеріїв визначення мінімальної заробітної плати та запровадженню мінімальної погодинної заробітної плати як державного соціального стандарту, забезпечення захисту прав працівників на своєчасне та в повному розмірі отримання заробітної плати, а також погашення заборгованості, залученню необхідних інвестицій у виробництво та людський капітал, розрахунку обсягу коштів по кожному підприємству, необхідного для забезпечення належного рівня заробітної плати та погашення заборгованості з неї, визначення із джерелами їх забезпечення, щоб розробляти й контролювати виконання помісячних балансів грошових надходжень і витрат та врегулюванню податкової системи щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці [3].

Отже, нині у нашій країні існує велика кількість невирішених питань і суперечностей у сфері оплати праці. Час диктує необхідність такої системи оплати, яка формувала б могутні стимули розвитку праці і виробництва. Оптимальними шляхами вирішення проблем оплати праці є: посилення мотивації працівників підприємств до праці, запровадження індексації заробітної плати відповідно до збільшення цін на товари та послуги, вдосконалення тарифної системи та нормування праці, активна участь держави у регулюванні оплати праці, зміна орієнтації підприємців і менеджерів у сфері стимулювання праці з кількісних на якісні показники діяльності тощо.

Удосконалювання систем оплати праці, пошук нових рішень, глибоке вивчення західного досвіду може дати нам вже в найближчому майбутньому підвищення зацікавленості працівників до високопродуктивної праці. Отже, вирішення проблем щодо оплати праці може стати стимулом економічного підйому країни в майбутньому.

Список використаних джерел: 1. *Метельська З. П.* Стан, проблеми та можливі шляхи підвищення рівня оплати праці в сільському господарстві / З. П. Метельська // Україна: аспекти праці. – 2008 – № 7 – С. 13. 2. *Потривасва Н. В.* Стан та проблеми застосування форм і систем оплати праці в Україні / Н. В. Потривасва // Інноваційна економіка. – 2010. – № 7. – С. 43-46. 3. *Синяєва Л. В.* Проблеми регулювання оплати праці та шляхи її вирішення в Україні / Л. В. Синяєва // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 171-174. 4. *Сухорукова Т. Г.* Современный подходы к управлению заработной платой на отечественных предприятиях / Т. Г. Сухорукова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 236-239.

УДК 331.2

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

І.В. Могилевець, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **А.Г. Кондиріна**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

Праця є тією основою існування людини, яка визначає її місце у суспільстві та слугує однією з найважливіших форм самовираження й самоактуалізації. Праця є необхідною складовою процесу виробництва, споживання та розподілу суспільного продукту, в якому працівники беруть активну участь. Заробітна плата – основне джерело доходу людини, від величини якого залежить її рівень та якість життя. Слід зазначити, що саме матеріальне стимулювання працівників є тією мотивуючою та рушійною силою, що сприяє раціональній та ефективній роботі всього підприємства. Аналізуючи рівень заробітної плати працівників, можна судити про рівень соціальної справедливості та соціальної відпо-

відальності бізнесу, а також про стан соціального розвитку суспільства. Заробітна плата формує платоспроможний попит населення і тим самим визначає динаміку розвитку економіки країни. Однак аналізу та оцінюванню впливу системи оплати праці на кон'юнктуру ринку праці загалом та на рівень зайнятості в Україні, зокрема, не приділяється належна увага, що призводить до таких негативних наслідків, як прискорення зростання рівня безробіття, а також руйнування мотивів і стимулів до трудової діяльності. Саме тому питання вдосконалення системи оплати праці, яке стосується кожного працюючого, роботодавця, країни та суспільства в цілому, є дуже актуальним.

Праця – головна та необхідна умова існування людського суспільства. Існує багато визначень поняття „оплата праці”, найбільш поширеними є: 1) ціна трудових ресурсів, задіяних у виробничому процесі, яка визначається кількістю та якістю витраченої праці; 2) основний інструмент спонукання й безупинної підтримки інтересу працівника до високопродуктивної віддачі своїх трудових зусиль [1]. Економічні, правові та організаційні засади системи оплати праці в нашій державі регламентуються Законом України «Про оплату праці». Згідно з яким заробітна плата визначається як винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [3]. Сутність заробітної плати найбільш повно проявляється в її функціях, а саме: відтворювальній; стимулюючій; вимірально-розподільчій; ресурсно-розміщувальній (регулюючій); узгоджувальній; оптимізаційній; соціальній. Функції заробітної плати тісно взаємопов'язані, лише за їх сукупної реалізації можливо досягти ефективної організації системи оплати праці на підприємстві. Механізм організації системи оплати праці в Україні ґрунтується на таких принципах: державному регулюванні оплати праці; договірному регулюванні (через укладання генеральної, галузевих, регіональних угод і колективних договорів на рівні підприємств, трудових договорів з найманими працівниками); ринковому встановленні ставки заробітної плати; механізмі визначення індивідуальної заробітної плати на підприємстві [2].

Обираючи певну систему заробітної плати і конкретну її форму, роботодавець може впливати на інтенсивність та якість праці персоналу організації. Залежно від того, який основний показник застосовується для визначення міри праці, всі системи заробітної плати поділяються на дві великі групи, що називаються формами заробітної плати. Під час використання як міри праці кількості відпрацьованого робочого часу має місце почасова форма оплати праці. Якщо за міру праці взято кількість виготовленої продукції, то застосовується відрядна форма оплати праці. Ефективно організована відрядна форма оплати праці сприяє зацікавленості працівників у збільшенні обсягу випуску продукції встановленої якості,

підвищенню кваліфікації та застосуванні передових методів праці. Відрядна форма оплати праці є ефективною у випадках, коли використовуються технічно обґрунтовані норми виробітку або часу; здійснюється раціональна тарифікація робіт згідно з вимогами тарифно-кваліфікаційних довідників; проводиться контроль якості виконаних робіт; забезпечується раціональна організація праці, що сприяє ліквідації втрат робочого часу з організаційно-технічних причин. Погодинну ж форму оплати праці доцільно застосовувати за умов, коли у робітника немає реальної можливості збільшення випуску продукції, а кількісний результат праці не може бути вимірний або не є визначальним; якість праці важливіше за її кількість; робота неоднорідна за своїм характером і нерегулярна по навантаженню; ведеться облік фактично відпрацьованого часу [5].

Слід відзначити, що під час впровадження будь-якої системи оплати праці необхідно враховувати особливості трудового процесу та завдання, що вирішуються на конкретному робочому місці, а також професію й кваліфікацію працівника, його особисті інтереси, саме в цьому випадку система оплати праці стає ефективним організаційним засобом і значним мотивуючим фактором. До основних проблем у сфері оплати праці на сучасному етапі розвитку економіки України варто віднести: хронічне зменшення реальної заробітної плати основної маси працівників, однією з причин цього явища є відсутність компенсаційних та інфляційних втрат; низький рівень середньої та мінімальної заробітної плати, недостатність розроблення критеріїв оцінювання стимулювання праці, що призводить до таких негативних наслідків як відсутність зв'язку між зростанням оплати праці та збільшенням ефективності діяльності підприємства; неорієнтованість систем оплати праці на співпрацю між управлінським персоналом і підлеглими; відсутність зв'язку рівня заробітної плати з кількістю, якістю праці та результатом виконаної роботи. Саме тому на цьому етапі розвитку економіки України досить актуальним є застосування стимулюючих систем оплати праці, які пов'язують основну заробітну плату з особистими діловими якостями працівника, рівнем його професійної майстерності, ставленням до праці, якісними показниками виконання роботи. Однак за такої системи оплати праці перед керівниками вітчизняних підприємств постає складне завдання – забезпечити максимальну зацікавленість персоналу у реалізації свого фізичного та інтелектуального потенціалу, що потребує нових сильних стимулів до продуктивного, якісного виконання своїх обов'язків. Удосконалюючи системи оплати праці необхідно використовувати конкретні для кожного підприємства показники, які, з одного боку, повною мірою відображають результати праці, а з іншого, мають бути простими і зрозумілими для співробітників.

В основу вдосконалення системи оплати праці має бути покладена стимулююча функція заробітної плати, яка полягає у встановленні залеж-

ності її розміру від кількості та якості затраченої праці конкретного працівника, його трудового внеску, а також від результатів виробничо-господарської діяльності підприємства. Причому зазначена залежність має зацікавити працівника в постійному поліпшенні результатів своєї праці. Сучасний етап ринкових перетворень, який переживає Україна, вимагає нової ідеології формування системи оплати праці, основними постулатами якої мають стати такі: 1) винагорода працівників повинна сягати розмірів, що об'єктивно відбивають кількість витраченої праці та є результатами роботи колективу; 2) надання підприємствам та організаціям, що функціонують на основі різних форм власності, максимальної самостійності в питаннях оплати праці; 3) державна регламентація розмірів мінімальної заробітної плати з метою забезпечення працівникам різної кваліфікації гідного рівня відтворення робочої сили. Реформування оплати праці має органічно поєднуватись з загальним процесом ринкової трансформації, передусім у податковій, грошово-кредитній, фінансовій системах, сфері соціального захисту з подальшою стабілізацією національної грошової одиниці, проведенням адміністративної реформи.

Список використаних джерел: 1. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* / [С. П. Качан, О. П. Дяків, В. М. Островерхов та ін.] ; за ред. С. П. Качана. – К. : Знання, 2008. – 407 с. 2. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* / [А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корецький, Г. О. Михайлова] ; під ред. проф. Є. П. Михайлова. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 240 с. 3. *Про оплату праці* : Закон України: за станом на 19.11.2010 р. / Верховна Рада України. – К., 2010. 4. *Проблеми оплати праці за умов ринкових відносин* / М. П. Войнаренко // Вісник ХНУ. – 2006. – № 5, Т. 1. – С. 12-13. 5. *Реформування зарплати: нові пропозиції* / О. Корніюк // Бухгалтерія. – 2006. – № 6. – С. 53-54.

УДК 005.915:364.66

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ

Т.А. Назаренко, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: А.М. Дворецький, канд. екон. наук, доцент кафедри соціальної економіки

Чернігівський державний технологічний університет

Ризик як економічна категорія виник з появою товарно-грошових відносин і відображає подію, яка може відбутися або ні. Здійснення підприємницької діяльності нерозривно пов'язано з таким явищем як невизначеність, тобто неможливості спрогнозувати майбутні наслідки здійснення тієї чи іншої господарської операції із стовідсотковою достовірністю [8].

Питання фінансових ризиків та шляхів їх управління та нейтралізації досліджується у роботах А.М. Поддєрьогіна, В.В. Вітлінського, І.Т. Балабанова, Г.Г. Кірейцева, Г.О. Крамаренко, Р.В. Пікус, тому існує багато визначень поняття «фінансовий ризик».

Фінансові ризики – це, по-перше, небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоодержання доходів порівняно з варі-

антом, що розрахований на раціональне використання ресурсів у цій сфері діяльності; по-друге, можливість одержання додаткового обсягу прибутку, пов'язаного з ризиком. Фінансові ризики належать до групи спекулятивних ризиків, що у результаті виникнення можуть привести як до втрат, так і до вигравів [1].

Фінансові ризики мають об'єктивні засади через невизначеність зовнішнього середовища стосовно до підприємства. Зовнішнє середовище містить об'єктивні економічні, соціальні і політичні умови, у межах яких підприємство проводить свою діяльність. Невизначеність зовнішнього середовища обумовлена тим, що залежить від багатьох змінних, що точно передбачити не завжди можна [5].

Фінансові ризики мають і суб'єктивну основу, оскільки завжди реалізуються через людину. Фінансові ризики виникають в основному на ринках фінансових ресурсів. Вони характеризуються великою різноманітністю. З метою ефективного управління фінансовими ризиками їх можна класифікувати за такими ознаками:

- за можливістю страхування – страхований та нестрахований;
- за рівнем фінансових втрат – допустимий, критичний і катастрофічний;
- за сферою виникнення – зовнішній та внутрішній;
- за можливістю передбачення – прогнозований і непрогнозований;
- за тривалістю впливу – постійний та тимчасовий;
- за можливими наслідками – ризик, що викликає фінансові втрати; ризик, що викликає втрачену вигоду; ризик, що викликає втрати або додаткові доходи;
- за об'єктом виникнення – ризик окремої фінансової операції, ризик різних видів фінансової діяльності, ризик фінансової діяльності підприємства в цілому;
- за можливістю подальшої класифікації – простий та складний.

Аналізуючи фінансові ринки країн, що розвиваються і будують ринкові відносини, в тому числі й України, спеціалісти роблять висновок про агресивність і високий ступінь ризику. Учасники фінансового ринку України несуть ризики, як емітенти, як інвестори і як дилери. Тому діяльність суб'єктів фінансового ринку потребує особливих портфельних стратегій, спеціально підібраних фінансових інструментів, які б знижували ці ризики. Ефективна стратегія поведінки в умовах ризику дає змогу виявляти схильність до ризиків, аналізувати та оцінювати їх, вибирати і застосовувати певні методи управління ними, здійснювати фінансовий контроль, що забезпечить суб'єктам фінансового ринку успішно здійснювати свою діяльність і досягати поставлених цілей з найменшими втратами [3].

Управління фінансовими ризиками є одним з найважливіших функціональних завдань фінансового менеджменту. На практиці цю сферу

управління фінансами здебільшого виокремлюють у специфічний напрям діяльності фінансового менеджменту – ризик-менеджмент. Під ризик-менеджментом слід розуміти систему управління ризиками на підприємстві, що передбачає використання методів та інструментів, спрямованих на виявлення, ідентифікацію ризиків, розрахунок ймовірності їх настання, оцінювання (визначення можливого розміру фінансових втрат) та нейтралізацію (внутрішню і зовнішню їх страхування).

Основна мета управління фінансовими ризиками – мінімізація пов’язаних з ними фінансових втрат. Головними завданнями управління фінансовими ризиками є оптимізація структури капіталу та оптимізація портфеля боргових зобов’язань. Передумовою оптимізації структури капіталу є розрахунок ефекту фінансового левериджу. Оптимізація портфеля боргових зобов’язань досягається на підставі:

- диверсифікації кредиторів;
- максимізації рівня показника дюрації (середньозваженого строку непогашеної заборгованості);
- мінімізації платежів за користування позичковим капіталом [4].

Управління фінансовими ризиками на підприємстві повинно проводитися за такими етапами:

- ідентифікація окремих видів ризиків, пов’язаних з фінансовою діяльністю підприємства;
- оцінювання повноти і достовірності інформації, яка необхідна для визначення окремих фінансових ризиків;
- вибір використання відповідних методів оцінювання ймовірності настання ризикової події за окремими видами фінансових ризиків;
- визначення розміру можливих фінансових збитків під час настання ризикової події за окремими видами фінансових ризиків;
- дослідження факторів, що впливають на рівень фінансових ризиків підприємства;
- встановлення гранично допустимого рівня фінансових ризиків за окремими фінансовими операціями і видами фінансової діяльності підприємства;
- визначення напрямків нейтралізації негативних наслідків окремих видів фінансових ризиків;
- вибір і використання внутрішніх механізмів негативних наслідків окремих видів фінансових ризиків;
- вибір форм і видів страхування окремих фінансових ризиків підприємства;
- оцінювання результативності нейтралізації й організації моніторингу фінансових ризиків підприємства [7].

До основних методів управління ризиком, які можна використовувати як незалежно, так і у комплексі, належать: ухилення від ризику; передавання ризику іншій особі; зниження рівня ризику [3].

Для зниження ступеня фінансового ризику застосовуються різні способи:

а) диверсифікація – це процес розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою [6];

б) придбання додаткової інформації – інвестор іноді приймає рішення, коли результати не визначені і засновані на обмеженій інформації. Якби в інвестора була повніша інформація, він міг би зробити кращий прогноз і знизити ризик [3];

в) лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту, що застосовується банками під час видачі позик, під час укладання договору на овердрафт; суб'єктами господарювання – під час продажу товарів у кредит (на кредитні картки), на дорожні чеки та еврочеки; інвесторами – під час визначення сум вкладення капіталу [6];

г) страхування як найпоширеніший метод зниження рівня ризику виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини прибутків, тільки б уникнути ризику. Якщо вартість страховки дорівнює можливому збитку, інвестор, не схильний до ризику, захоче застрахуватися так, щоб забезпечити повне відшкодування будь-яких фінансових втрат. Страхування – це особливі економічні відносини, для яких обов'язкова наявність двох сторін: страховика і страхувальника. Страховик створює за рахунок платежів страхувальника грошовий фонд (страховий чи резервний) [3].

Широко використовується метод страхування цінового ризику за допомогою проведення протилежних операцій із різними видами біржових контрактів. Цей метод отримав назву хеджування.

Хеджування – купівля і/або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод. Хеджування можна розглядати як систему укладання термінових контрактів і угод, що враховує ймовірність у майбутньому зміни обмінних валютних курсів і ставить за мету уникнення несприятливих наслідків цих змін [9].

Система управління ризиками включає такі блоки завдань:

– ідентифікацію – процес встановлення переліку основних видів фінансових ризиків, що притаманні діяльності конкретного підприємства.

– оцінювання ризиків – відображення наслідків впливу ризиків та ймовірності їх настання в кількісному вираженні;

– нейтралізацію ризиків – вжиття відповідних заходів щодо зменшення ймовірності настання ризиків і зменшення наслідків їх впливу [4].

Мінімізувати фінансові ризики підприємство може як за допомогою установа та використання внутрішніх фінансових нормативів у процесі розроблення програми здійснення певних фінансових операцій або фінансової діяльності підприємства в цілому, так і використання

зовнішнього страхування. Важливим є використання досвіду інших країн в управлінні фінансовими ризиками. Отже, застосування таких методів, як хеджування та фінансовий інжиніринг, дотримання принципів управління фінансовими ризиками, врахування психологічних аспектів прийняття рішень в умовах ризику [2].

Список використаних джерел: 1. *Васюренко О. В.* Ризик як складова економічних процесів / О. В. Васюренко // *Фінанси України*. – 2005. – № 7. – С. 68-74. 2. *Грачов В.* Класифікація ризиків та управління ними / В. Грачов // *Фінанси України*. – 2002. – № 10. – С. 56-60. 3. *Еш С. М.* Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. М. Еш. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 528 с. 4. *Кірейцев Г. Г.* Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 440 с. 5. *Крамаренко Г. О.* Фінансовий менеджмент : підручник / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – 2-ге вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 520 с. 6. *Методи управління фінансовими ризиками* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finansystem.ru/uk/content/metodi-upravlinnya-finansovimi-rizikami>. 7. *Пікус Р. В.* Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. / Р. В. Пікус. – 2-ге вид., виправл. – К. : Знання, 2011. – 598 с. 8. *Поддєрьогін А. М.* Фінансовий менеджмент : підручник / А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 535 с. 9. *Фінанси підприємств* : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. – 6-вид., переробл. та доповн. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.

УДК 331.3

АНАЛІЗ ТА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ В КАФЕ-ГАЛЕРЕЇ-КОНДИТЕРСЬКІЙ «АБАЖУР»

К.В. Нестеренко, студ. гр. 314

Науковий керівник: **А.В. Холодницька**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

Робочий час – це установлений законодавством проміжок календарного часу, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка роботи та умов трудового договору повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Робочий час є загальною мірою кількості праці. Загальна тривалість робочого часу визначається, з одного боку, рівнем розвитку виробництва, з іншого – фізичними і психофізіологічними можливостями людини. Оптимізація використання робочого часу є одним з основних способів підвищення продуктивності праці. Воно залежить від співвідношення екстенсивного та інтенсивного факторів розвитку виробництва [1].

Як передбачено Ч. І ст. 50 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) [2], нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Підприємства і організації під час укладення колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, ніж передбачено в частині першій цієї статті. Під час встановлення меншої норми тривалості робочого часу слід мати на увазі, що оплата праці у цьому випадку має провадитись за повною

тарифною ставкою, повним окладом. Підприємства й організації, укладаючи колективний договір, можуть установлювати меншу норму тривалості робочого часу. При шкідливих умовах праці передбачається зменшення загальної норми робочого часу, вона не може перевищувати 36 год на тиждень. Законодавством також установлюється скорочена тривалість робочого часу для працівників віком від 16 до 18-ти років – 36 год на тиждень, а для осіб віком від 15 до 16-ти років (учнів віком від 14 до 15-ти років, які працюють у період канікул) – 24 год на тиждень.

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватися за рахунок власних коштів підприємств і організацій для жінок, які мають дітей віком до 14-ти років або дитину-інваліда [2].

Важливим завданням у поліпшенні організації праці є встановлення найдоцільніших режимів праці та відпочинку. Розрізняють змінний, добовий, тижневий та місячний режими праці та відпочинку. Вони формуються з урахуванням працездатності людини, яка змінюється протягом доби, що береться до уваги, передусім, у змінному та добовому режимах.

Аналіз режиму робочого часу проведено на базі кафе-галереї-кондитерської «Абажур».

На підприємстві працює 16 працівників. Режим роботи кафе з 10.00 ранку до 22.00 вечора. Персонал кухні закладу починає роботу з 8.30 ранку, оскільки вони займаються приготуванням продукції, яка буде релізовуватись протягом дня. Для кухні складається графік, згідно з яким персоналу встановлюється графік чергування (один із працівників закінчує роботу о 20.00). Згідно з КЗпП загальна тривалість робочого часу становить 40 годин на тиждень.

Розподіл робочого часу у залі закладу здійснюється таким чином: робочий день працівників починається о 9.00 і до 10.00 відбувається підготовка робочого місця. О 10 годині заклад починає працювати.

Графіком роботи для працівників передбачені перерви протягом робочого дня. Персоналу підприємства надається щорічна відпустка згідно з попередньо розробленим графіком.

Робочий час є однією з істотних умов трудового договору і торкається інтересів як працівників, так і роботодавця. На нашу думку, раціональне поєднання часу роботи з часом відпочинку дає змогу ефективно використовувати здатність людини до продуктивної праці, відтворювати фізичні та психологічні характеристики працівника, а також комплексно застосовувати виробничі потужності та інше майно роботодавця.

За даними аналізу використання робочого часу в кафе-галереї-кондитерській «Абажур», виявлено, що робочий час використовується ефективно. Про це свідчить відсутність непродуктивних втрат робочого часу, простоїв, порушень трудової дисципліни.

Для забезпечення ефективної роботи підприємства та раціонального використання робочого часу доцільно здійснювати такі заходи: забезпечити постійний контролінг трудової дисципліни, слідкувати за дотриманням правил техніки безпеки та ефективним використанням обладнання, поліпшувати умови праці та здійснювати заходи з охорони праці, що в кінцевому підсумку буде сприяти зниженню втрат робочого часу, оптимізації його використання, а, отже, може бути досягнута економія чисельності персоналу підприємства.

Список використаних джерел: 1. Єрохіна Р. І. Аналіз та моделювання трудових показників на підприємстві / Р. І. Єрохіна, Є. К. Самраїлова ; під ред. А. І. Рофе. – М. : МІК, 2000. – 160 с. 2. Кодекс законів про працю України від 09.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua.

УДК 331.3

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ

Н.М. Никитенко, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **А.В. Холодницька**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернівецький державний технологічний університет

У сучасному світі часто постає проблема браку часу. Нерідко людина вирішує справи, які їй зовсім непотрібні, а найголовніше так і залишається незавершеною роботою. Тому виникає потреба в управлінні власними справами, зокрема й часом. Існує багато методів управління часом, серед яких все більшої популярності набуває "тайм-менеджмент".

Дослідження проблеми часу проводилися в різних напрямках. Це класичні дослідження щодо сприймання часу (Ю. Забродін, Ф. Іванов, Є. Соколов, П. Фресс), переживання часу (Д. Гарбетте, Р. Кнапп), часової перспективи (Р. Кастенбаум, Д. Нюттен), часу розвитку особистості, мотивації, динаміки (П. Жане, К. Левін, Х. Томе). Також досліджувалася проблема дефіциту часу у професіях різного типу, у різних умовах праці й станах людини досліджувалася багатьма вітчизняними вченими (В. Денисова, Д. Завалішина, Н. Завалова, Г. Зараківського, В. Зінченко, В. Пономаренко).

Традиційно тайм-менеджмент науковці розглядають як галузь менеджменту, що динамічно розвивається, основне завдання якої полягає у виявленні методів і принципів ефективного управління часом. Аналіз поглядів учених щодо сутності поняття «тайм-менеджмент» свідчить про відсутність єдиної думки та багатогранність поняття [4].

Тайм-менеджмент (англ. time management) – технологія організації часу і підвищення ефективності його використання. Управління часом може допомогти у пошуку навичок, інструментів і методів, використовуваних під час виконання конкретних завдань, проектів і цілей.

Фахівці виділяють два види тайм-менеджменту: особистий і корпоративний. У широкому розумінні тайм-менеджмент являє собою механізм управління часом компанії. У такому випадку основна увага приділяється організації роботи в цілому, а використання робочого часу кожним співробітником - це наслідок правильної побудови корпоративної системи. Такий підхід ефективний у тому випадку, коли від працівника вимагається швидке і чітке виконання поставлених завдань [3].

Тайм-менеджмент у вузькому сенсі – це організація особистого часу кожної людини. Він актуальний у тих випадках, коли у працівників існує свобода вибору, проявляється творча ініціатива. Коли людина змушена самостійно приймати рішення, повинна організувати процес роботи з клієнтами, їй необхідно володіти технологіями організації особистого часу, підвищення ефективності.

Найбільш тонким нюансом в особистому тайм-менеджменті є дотримання балансу між свободою і примусом, а також корпоративне втручання тільки в ті аспекти особистої роботи співробітника, які мають значення для ефективності роботи компанії. При цьому слід враховувати, що особистий тайм-менеджмент є досить сильним двигуном корпоративної культури.

В управлінні часом виділяють такі етапи:

- Аналіз. Моделювання стратегій з урахуванням проведеного аналізу.
- Цілепокладання: постановка мети або визначення ключового напрямку розвитку. Визначення та формулювання мети.
- Планування і розстановка пріоритетів. Розроблення плану досягнення поставлених цілей і виділення пріоритетних (першорядних) завдань для виконання.
- Реалізація – конкретні кроки та дії відповідно до наміченого плану і порядок досягнення мети.
- Контроль, досягнення мети, виконання планів, підбиття підсумків за результатами [4].

Одним з методів удосконалення управління часом на підприємстві є аналіз витрат робочого часу керівника підприємства і керівників функціональних підрозділів. Для виявлення причин браку часу необхідно періодично проводити інвентаризацію часу за кілька робочих днів. Далі виявляємо найбільш характерні причини дефіциту часу:

- відсутність плану роботи;
- невідповідність працівника займаній посаді;
- неадекватне оцінювання своїх здібностей, швидкості роботи, результативності;
- відсутність особистої місії працівника (що я можу зробити для організації);
- не вміння контролювати свої потреби (в думках, харчуванні, спілкуванні, вираженні емоцій);

– слабка мотивація праці, яка веде до низької продуктивності (зарплата давно не збільшувалася, довгий час немає підвищення в посаді), що породжує хронічну нестачу часу.

Щоб уникнути неефективного використання робочого часу, потрібно його постійно планувати. Планування означає підготовку до реалізації цілей і упорядкування робочого часу. З практики відомо, що при витраті 10 хвилин на планування робочого часу можна щодня заощадити до двох годин. Для раціонального використання свого часу менеджера необхідно, перш за все, чітко усвідомити свої основні функції, цілі, завдання та бюджет часу. Під час планування слід враховувати такі основні правила:

1. Під час складання плану на день залишити 40 % часу вільним, тобто 60 % часу відвести на планові роботи, 20 – на непередбачені, 20 % – на спонтанно виникаючі (активний самоменеджмент).

2. Необхідно постійно фіксувати витрачений час. При цьому слід вказувати, як і на які потреби воно було витрачено. У результаті ми маємо повне уявлення про витрати свого часу.

3. Для складання гарного плану з чітким зазначенням використаного часу необхідно розподілити свої завдання на довго-, середньо- і короткострокові.

Головні принципи складання плану: регулярність, системність, послідовність. Для забезпечення реальності планування слід планувати такий обсяг завдань, з яким можна впоратися.

Основою плану використання часу фахівця може служити його перспективний план. З урахуванням цього багаторічного плану складають річний план, який охоплює квартальні плани. Квартальні плани можуть бути скоординовані з річним планом і підрозділені на місячні плани. Виходячи з цього, тижнево-добовий план буде найбільш точним планом використання робочого часу фахівця. План на робочий день являє собою найважливішу сходинку у плануванні робочого часу, він постійно контролюється і коригується з урахуванням обстановки.

Черговість виконання справ можна встановлювати за допомогою принципу Парето (у співвідношенні 80:20). Цей принцип означає, що у середині цієї групи або множини окремі малі частини є більш значущими, ніж загалом у цій групі. Відповідно до цієї теорії можна зробити висновок стосовно використання робочого часу фахівця: за перші 20 % витраченого часу досягається 80 % результату. Що залишилися 80 % витраченого часу дають лише 20 % загального результату [1].

Також пріоритети можна встановити за допомогою аналізу АВС. Ця техніка заснована на тому, що частки у відсотках найбільш важливих і найменш важливих справ у сукупності залишаються незмінними. Всі завдання підрозділяються на три класи відповідно до їх значимості. Найбільш важливі справи становлять 15 % загальної їх кількості, якими за-

ймається фахівець. Внесок цих завдань для досягнення цілі становить близько 65 %; важливі завдання – 20 % загальної їх кількості, значимість їх для досягнення мети приблизно становить 20 %; менш важливі (малоцінні) завдання – 65 % загальної їх кількості, а їх значимість – 15 %.

Тайм-менеджмент допомагає більш ефективно використовувати не тільки робочий час, але і час відпочинку. Зокрема, рекомендується не брати роботу додому, організувати побут так, щоб він займав мінімум часу, заздалегідь ретельно планувати вільний час і слідувати цим планам, зокрема, регулярно практикувати емоційне (театри, концерти, виставки і т. п.) і фізичне (спорт, фітнес) навантаження. Використовувати для активного відпочинку не тільки вихідні, але і, як мінімум, один вечір робочого дня на тиждень, а також використовувати як міні-відпустки довгі вихідні та святкові дні. У ділових поїздках планувати вільний час (від декількох годин до дня-двох) для огляду місцевих визначних пам'яток. На час відпустки встановити правила використання телефону, електронної пошти, Інтернету та дотримуватися їх [5].

Таким чином, ефективне використання як особистого, так і робочого часу вимагає ретельного планування, визначення пріоритетних завдань. За допомогою тайм-менеджменту людина вчиться аналізувати час роботи та відпочинку, раціонально його використовувати, виявляти резерви часу та встигати зробити набагато більше справ, ніж раніше. Тайм-менеджмент – це мистецтво управління часом, якому можна навчитися будь-кому.

Список використаних джерел: 1. *Архангельський Г.* Как успевать жить и работать / Г. Архангельский. – М., 2005. – 240 с. 2. *Гненний М. В.* Необхідність та сутність управління робочим часом / М. В. Гненний // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 224. 3. *Захаренко Г.* Тайм-менеджмент / Г. Захаренко. – СПб. : Питер, 2004. – 128 с. 4. *Куликова В. Н.* Заставьте время работать на вас / В. Н. Куликова. – М. : ЗАО Центр-полиграф, 2008. – 192 с. 5. *Монгенстерн Дж.* Тайм-менеджмент. Искусство планирования и управления своим временем и своей жизнью / Дж. Монгенстерн. – М. : Добрая книга, 2006. – 25 с.

УДК 331.103

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

М.В. Огіснюк, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **І.М. Царик**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Стан справ у сфері зайнятості є визначальним щодо існування й розвитку будь-якого суспільства. Саме тому органи й установи, для яких зайнятість є об'єктом управлінського впливу, несуть значну відповідальність за процеси, що відбуваються в цій сфері. З огляду на те, що

ключова роль у регулюванні процесів на ринку праці належить центрам зайнятості, важливим є підвищення ефективності їх діяльності на основі встановлення зворотного зв'язку між цією установою і суб'єктами зацікавленими в реалізації через неї своїх інтересів.

Досить поширеною на сьогодні залишається проблема безробіття. Під зареєстрованим безробіттям розуміють чисельність безробітних, зареєстрована в центрі зайнятості. Згідно з Законом України «Про зайнятість населення» безробітними визнаються особи віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи [1].

Все більша і більша частка населення втрачає роботу без змоги працевлаштуватись. З метою вирішення проблеми безробіття створені центри зайнятості, розроблені державні програми щодо зменшення безробіття.

Діяльність центрів спрямована на реалізацію заходів соціального захисту населення від безробіття, сприяння громадянам у підборі підходящої роботи, надання матеріального забезпечення та соціальних послуг, професійної орієнтації, надання послуг роботодавцям щодо добору працівників та інформаційно-консультаційних послуг, а також реалізації інших завдань, визначених законодавством у сфері зайнятості населення та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [2].

За центрами зайнятості закріплені такі функції, як своєчасне та якісне надання кожному громадянину, який звернувся до центру зайнятості, безплатних послуг по працевлаштуванню, професійній орієнтації та підготовці; обґрунтованість призначення і виплати допомоги по безробіттю, надання матеріальної допомоги безробітному та членам сім'ї, які перебувають на його утриманні, стипендії громадянам, які проходять підготовку за направленням центру зайнятості.

Основою забезпечення зайнятості населення є наявність певної кількості робочих місць. Робочі місця і зайнятість є важливими факторами створення суспільного продукту, при цьому структура зайнятості в цілому створює структуру робочих місць, кожне з яких потребує наявності працівника відповідного кваліфікаційного рівня. Зайнятість є наслідком наявності робочих місць і стимулів, які визначають масштаби і співвідношення попиту і пропозиції праці. Через сфери зайнятості економічно активне населення залучається до виробництва матеріальних і нематеріальних благ, основні кількісні та якісні характеристики зайнятості відображають особливу структуру економіки, її динаміку і можливість трансформаційних змін.

Одним із головних завдань державного регулювання ринку праці є зменшення кількості безробітних. Виникаючи із різних причин, безро-

біття негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни. Державне регулювання ринку праці за допомогою економічних механізмів передусім має бути спрямоване на усунення тих причин, які викликають безробіття, пов'язане зі спадом виробництва товарів і послуг та відсутністю інформації про розвиток процесів відносно пропозиції та попиту на робочу силу. Проблеми регулювання безробіття пов'язані передусім з показником рівня безробіття [3, с. 14].

Діяльність органів влади полягає у перерозподілі робочої сили, створенні ефективної інформаційно-пошукової системи, умов для створення нових робочих місць, а також істотного підвищення мобільності робочої сили завдяки належній професійно-освітній її підготовці відповідно до вимог ринкової економіки [3, с. 13].

Центри зайнятості мають реальну можливість допомогти охочим безробітним громадянам започаткувати власну справу, що, у свою чергу, сприяє підвищенню економічної активності населення, створенню нових робочих місць, допомагає безробітним правильно зорієнтуватися, належно зробити вибір з урахуванням потреб ринку праці та займатися улюбленою справою. З цією метою їм надається організаційна, правова та фінансова підтримка, проводиться навчання основам підприємницької діяльності [4, с. 5].

Для формування відповідного ставлення незайнятого населення до існуючого попиту на робочу силу, особистих професійних якостей і здібностей, спеціалістами служби зайнятості проводяться різноманітні семінари, зокрема з загальних питань зайнятості населення та стану ринку праці, техніки пошуку роботи. Крім цього, центрами зайнятості організуються масові інформаційно-довідкові, просвітницькі та інші заходи, у тому числі виїзні акції для різних категорій населення (дні відкритих дверей центру зайнятості, ярмарки вакансій, ярмарок професій).

Для покращення роботи центрів зайнятості варто впровадити такі заходи, як:

- поширити види та напрями тимчасових, сезонних та оплачуваних громадських робіт;
- збільшити кількість робочих місць;
- більш широко надавати консультативну допомогу підприємствам всіх форм власності в організації професійного навчання робочих кадрів;
- для підвищення рівня працевлаштування громадян після навчання проводити щорічний моніторинг у районі щодо визначення напрямів професійної підготовки та перепідготовки безробітних;
- забезпечити реалізацію ефективної підтримки самостійно зайнятого населення;
- розробляти індивідуальні програми працевлаштування та професійного навчання для дітей-сиріт та дітей-інвалідів;

– розробити систему заходів, які сприятимуть тимчасовій зайнятості учнівської та студентської молоді у вільний від навчання час, на період канікул;

– проводити масові інформаційні та профорієнтаційні заходи для молоді з метою правильного вибору професії;

– розширення форм співпраці з роботодавцями;

– проведення масових профорієнтаційних заходів (наприклад, таких як “Дні зайнятості”, “Дні інформації”);

– розробити програму ділового спілкування для осіб, які втратили роботу, що сприятиме успішній співбесіді.

Отже, ефективність діяльності центрів зайнятості залежать від їх трудового потенціалу, рівень якого визначається, в першу чергу, станом систем організації професійного навчання й мотивації праці. Покращити стан мотивації праці в центрах зайнятості дозволить підвищення реальної заробітної плати, а також посилення її зв’язку з результатами праці.

Сучасний темп розвитку суспільства вимагає впровадження активної державної політики на ринку праці, насамперед зорієнтованої на швидке повернення безробітних громадян до праці. Вона включає в себе заходи сприяння в працевлаштуванні, професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації, розвитку самозайнятості, професійному консультуванні, створення додаткових сфер зайнятості, посилення територіальної та професійної мобільності робочої сили.

Список використаних джерел: 1. *Про зайнятість населення* : Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. 2. *Про затвердження* примірних положень про центри зайнятості : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 22 листопада 2010 року № 374. 3. *Федоренко В. Г.* Удосконалення системи економічних механізмів державного регулювання ринку праці як чинник забезпечення продуктивної зайнятості населення / В. Г. Федоренко, О. М. Діденко, Ю. Б. Пінчук // *Економіка і держава*. – 2012. – № 1. – С. 13-16. 4. *Омелечко Н.* Роботу знаходить той, хто її шукає / Н. Омелечко // *Коропщина*. – 2012. – № 44. – С. 15-20.

УДК 331.2

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ ЩОДО ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

А.В. Пампуха, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **А.В. Холодницька**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Праця є основою існування людини, визначає її місце у суспільстві, служить однією з найважливіших форм самовираження, тому вона повинна бути організована та диференційована таким чином, щоб адекватно відображати особливості людини, забезпечувати відповідну винаго-

роду за виконану працю. Актуальним завданням економічної науки в сучасних умовах є всебічне дослідження оплати праці з погляду подолання кризи і стимулювання економічного зростання України.

Для теоретиків, практиків і законодавців України питання організації оплати праці завжди знаходиться у центрі уваги. Існує нагальна потреба вирішувати наявні проблеми сьогодення, пов'язані з заробітною платою. Однією з найбільших економічних проблем України є низький рівень мінімальної заробітної плати, що, у свою чергу, стає причиною появи певних соціальних проблем. Адже заробітна плата є основним джерелом доходів працівників, тобто її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства, є найкращим дійовим інструментом активізації людського фактора. Мінімальна заробітна плата регулюється державою з урахуванням економічного розвитку держави, продуктивності праці, середньої заробітної плати та вартості величини мінімального споживчого бюджету, та все ж залишається на дуже низькому рівні порівняно з європейськими країнами.

Серед інших невирішених проблем залишаються такі:

1. Заборгованість щодо виплати заробітної плати на підприємствах.
2. Низький рівень оплати праці, в тому числі й середня заробітна плата.
3. Відсутність зв'язку заробітної плати з кінцевими результатами праці.
4. Існуюча «неофіційна» заробітна плата «у конвертах» та ін.

Статистичні дані щодо заборгованості України із виплати заробітної плати та дані щодо середньомісячної заробітної плати за 2012 рік [5] вказують на те, що найбільша заборгованість у Донецькій області, але під кінець року борг зменшився – з 200,3 млн грн у січні до 158,8 млн грн у грудні. На другому місці з такою ж тенденцією – Луганська область. Її загальний борг щодо виплати заробітної плати у січні місяці становив 92,9 млн грн, і вже у грудні він становив – 79,2 млн грн. Що ж до областей в яких за 2012 рік, навпаки, підвищилася заборгованість, то це насамперед Харківська область. Її показники становили 90,1 та 125,0 млн грн у січні та грудні відповідно. Аналогічна ситуація і у місті Київ.

Що ж до середньої заробітної плати, то в цілому за 2012 рік вона підвищувалася. Найбільшу заробітну плату отримували працівники фінансової діяльності та промисловості, найнижчу – працівники сільськогосподарства. Але «наша» заробітна плата, у свою чергу, є набагато нижчою, ніж в інших країнах Європи. Дохід працівників перевищує прожитковий мінімум, гарантований державою, та все ж не в змозі підтримувати належний рівень життя населення України. Тому існує нагальна проблема вирішувати це питання якомога скоріше.

Найбільш незадовільним результатом заборгованості є те, що вона спонукає працівника шукати іншу чи додаткову роботу, він легко погоджується на «неформальну зайнятість з більшим та своєчасним заробіт-

ком», що є ще однією гострою проблемою в Україні як для працівників, так і для держави. Адже на підприємствах наявні неофіційні нарахування, які зовсім не афішуються, й виплати заробітної плати працівникам без сплати податків, тобто заробітна плата «у конвертах». За оцінюванням експертів розмір прихованої заробітної плати в Україні становить приблизно 50 % легальної. У той же час у більшості країн світу поріг кордону рівня «тіньової» економіки – 20 %.

Ще однією концептуальною проблемою України є обмеження сфери державного втручання у систему регулювання механізму оплати праці. Як наслідок, за період 2000-2012 років в Україні порівняно з індустріально розвинутими країнами, незважаючи на значне зростання ВВП, середньої заробітної плати та мінімальної заробітної плати, спостерігалася значна розбалансованість темпів приросту продуктивності праці та виробництва, що приводило до зростання індексу споживчих цін, матеріальних витрат у собівартості, «деградації» всіх функцій заробітної плати.

Причинами загострення проблеми державного регулювання оплати праці є:

- відсутність дієвого контролю з боку держави за політикою оплати праці;
- недосконалість науково-методичного забезпечення процесу регулювання оплати праці;
- невиконання чинного законодавства [4].

Функціонування ефективної системи оплати праці можливе під час реалізації таких заходів з боку уряду:

- удосконалення законодавства щодо порядку та критеріїв визначення мінімальної заробітної плати та мінімальної погодинної заробітної плати, як державного соціального стандарту;
- забезпечення захисту прав працівників на своєчасне та в повному розмірі отримання заробітної плати, а також погашення заборгованості;
- істотне зменшення питомої ваги населення, яке перебуває за межею бідності та зміцненню позицій середнього класу;
- залучення необхідних інвестицій у виробництво і людський капітал;
- усунення диспропорцій у міжпосадових та міжгалузевих співвідношеннях оплати праці працівників бюджетної сфери, значному підвищенні її розмірів;
- урахування відмінності регіонів щодо економічного оцінювання землі та природно-кліматичних умов під час реалізації державної цінової політики та розподілу бюджетних коштів, які направляються на стимулювання виробництва окремих видів продукції;
- врегулювання податкової системи щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці [5].

Розрахунок відрахувань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці дуже і дуже спротився. Адже замість внесків до Пенсійного

фонду та фондів соціального страхування нині існує єдиний соціальний внесок [1]; поряд з яким існує і податок на доходи фізичних осіб [3].

Отже, діючими на сьогодні в Україні ставками податку на заробітну плату є:

1. Єдиний соціальний внесок (3,6 %);
2. Податок на доходи фізичних осіб (15 %).

Всі вони дуже гальмують зростання заробітної плати, через що трудові прибутки стають "тіньовими", фальсифікуючи статистику загальних прибутків населення. Зміна податкового законодавства необхідна, що, у свою чергу, необхідно нині до вимог часу. Це дасть змогу знизити податковий прес на підприємства і забезпечити можливість збільшення загального фонду оплати праці. Вдосконалення податкової політики в галузі регулювання заробітної плати може бути здійснене внаслідок таких заходів:

– зміни параметрів шкали оподаткування, вдосконалення методики нарахування податків, перегляду системи надання пільг окремим категоріям працівників;

– збільшення розміру неоподаткованого мінімуму заробітної плати і перегляду розмірів прибутків, оскільки він не має бути меншим за реальний прожитковий мінімум.

Ще однією проблемою ринку праці є те, що спостерігається перерозподіл зайнятості в сторону некваліфікованої робочої сили. Чисельність працівників найпростіших професій зросла на 43,2 % при скороченні чисельності кваліфікованих та освічених працівників. Майже 5 частина працівників обіймають посади, що не відповідають їхньому рівню освіти, а відповідно і рівню заробітної плати. Кожен двадцять третій працівник з вищою освітою в Україні зайнятий на роботах, які такого рівня освіти не потребують [6].

Як свідчить досвід іноземних країн, вирішення проблеми непов'язаності заробітної плати з рівнем кваліфікації може слугувати зміна орієнтації підприємців і менеджерів у сфері стимулювання праці з кількісних на переважно якісні показники діяльності. Тобто, пріоритет якісних показників повинен виражати перевагу в оплаті розумової праці порівняно з фізичною.

Отже, в цій економічній ситуації України необхідно переглянути політику регулювання системи оплати праці, а особливо посилення контролюючих функцій держави за процесом формування та розподілу витрат від національного до локального рівнів економіки, що передбачає розроблення методології та основ обґрунтованого збільшення витрат на оплату праці в Україні.

Реформування оплати праці в Україні просто необхідне, оскільки це створить необхідний мотиваційний пласт для підвищення трудової активності, працездатності та продуктивних здібностей працівників.

Список використаних джерел: 1. *Про збір та облік єдиного внеску на загально-обов'язкове соціальне страхування* [Електронний ресурс] : Закон України від 01.01.2013. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua. 2. *Мательська З. П.* Стан, проблеми та можливості шляхи підвищення рівня оплати праці в сільському господарстві / З. П. Мательська // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 13. 3. *Податковий Кодекс України* [Електронний ресурс] : редакція від 03.02.2013. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua. 4. *Попівняк Р. Б.* Аналіз співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму / Р. Б. Попівняк // Інноваційна економіка. – 2010. 5. *Режим* доступу : ukrstat.org. 6. *Сухорукова Т. Г.* Сучасні підходи до управління заробітною платою на вітчизняних підприємствах / Т. Г. Сухорукова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 236-239.

УДК 331.3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЛАТИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Р.О. Пилипенко, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **О.В. Полякова**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Державна служба є ключовим елементом системи державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни.

Сучасний стан системи та рівня оплати праці державних службовців, особливо найнижчих категорій, зумовлює нагальну потребу в її вдосконаленні та приведенні у відповідність до світових стандартів, враховуючи специфіку формування ринкових механізмів в Україні.

Питання щодо оплати праці державних службовців розглядали такі науковці: Ю. Кругул, С. Ківалов, Н. Протасова, Л. Артеменко та інші.

Діюча система державної служби в Україні має певні проблеми, які потребують подальшого вирішення:

- підвищення ефективності системи управління державною службою;
- проходження державної служби в державних органах, діяльність яких регламентується спеціальним законодавством;
- функцій державних службовців щодо їх участі у розробленні та забезпеченні реалізації державної політики;
- впровадження єдиної системи оцінювання та стимулювання роботи державних службовців;
- удосконалення системи оплати праці державних службовців;
- питання щодо порядку надання державних послуг та нормативного врегулювання вимог професійної етики державних службовців;
- системи добору, призначення на посади, просування по службі, ротатії державних службовців та їх професійного навчання.

Система оплати праці державних службовців в Україні відрізняється недостатньою прозорістю для суспільства, недостатньою справедливою

вістю та непередбачуваністю для державних службовців. Останній факт ставить під сумнів об'єктивність і неупередженість дій державних службовців, підвищує ризик корупції [1].

Розглянемо детальніше структуру заробітної плати державного службовця.

Посадовий оклад – це виражений у грошовій формі розмір оплати праці службовця за виконання закріплених за ним функціональних обов'язків. Посадовий оклад встановлюється залежно від складності та рівня відповідальності виконуваних службових обов'язків.

Доплата за ранг проводиться відповідно до рангу, присвоєного державному службовцю. Надбавка за вислугу років виплачується державним службовцям щомісячно у відсотках до посадового окладу з урахуванням доплати за ранг і залежно від стажу державної служби у таких розмірах: понад 3 роки – 10 %, понад 5 років – 15 %, понад 10 років – 20 %, понад 15 років – 25 %, понад 20 років – 30 %, понад 25 років – 40 %.

Державним службовцям можуть установлюватися надбавки за виконання особливо важливої роботи, доплати за виконання обов'язків тимчасово відсутніх на службі. Ці надбавки скасовуються або зменшуються через несвоєчасне виконання завдань, погіршення якості роботи і порушення трудової дисципліни [2].

Також державним службовцям передбачено такі види надбавок і доплат:

- надбавку за знання та використання в роботі іноземної мови: однієї європейської – 10 %, однієї східної, угро-фінської або африканської – 15 %, двох і більше мов – 25 % посадового окладу;

- доплату за науковий ступінь кандидата або доктора наук з відповідної спеціальності – у розмірі відповідно 15 і 20 % посадового окладу;

- надбавку за почесне звання "заслужений" – у розмірі 15 % посадового окладу.

Доплати за науковий ступінь та надбавка за почесне звання виплачуються працівникам, якщо їх діяльність збігається за профілем з науковим ступенем або почесним званням.

Преміювання працівників здійснюється відповідно до їх особистого внеску в загальні результати роботи в межах фонду преміювання, утвореного у розмірі тримісячного фонду оплати праці та економії фонду оплати праці.

Відповідно до чинного законодавства умови оплати праці державних службовців, розміри їх посадових окладів, надбавок, доплат і матеріальної допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України. Разом з тим окремі відомства своїми підзаконними актами запроваджують додаткові види грошового забезпечення своїх працівників, що спричиняє значні

диспропорції в оплаті аналогічних видів та обсягів виконаної роботи державними службовцями різних органів [3].

Метою реформування оплати праці державних службовців є забезпечення конкурентоспроможності державної служби на ринку праці порівняно з роботою в інших сферах економіки, у тому числі й державного сектору, запобігання корупції, кардинальне підвищення зацікавленості працівників органів влади у продуктивній та якісній, ініціативній та ефективній, сумлінній і відповідальній роботі, у подальшому просуванні по службі на засадах особистих професійних досягнень [4].

Ще однією метою реформування є залучення до державної служби найбільш кваліфікованих фахівців, посилення мотивації їхньої роботи, зокрема через забезпечення конкурентоспроможності заробітної плати державних службовців на ринку праці на основі принципу рівної оплати за рівну роботу.

Важливим шляхом реформування заробітної плати державних службовців має стати підвищення її купівельної спроможності (зростання реальної зарплати). Вирішити цю проблему можливо через: зниження податків на зарплату та відрахувань з неї; зниження індексу цін на споживчі товари та послуги; істотне підвищення номінальної заробітної плати до реальної вартості робочої сили.

Насамперед, з метою справедливого та об'єктивного обґрунтування розбіжностей в оплаті праці між різними державними органами та посадами необхідним є перегляд системи класифікації посад, розроблення описів посад та запровадження системи нормування праці державних службовців.

Доцільним вбачається розподіл посад за кваліфікаційними рівнями відповідно до Державного класифікатора України "Класифікація професій"; проведення колективного аналітично-експертного оцінювання посад державних службовців та за її результатами визначення рангів посад.

Необхідним є суттєве підвищення частки посадового окладу в загальній заробітній платі державних службовців (з нинішніх 38 % до 80 %). Частково це забезпечується через включення до посадового окладу всіх надбавок, доплат і премій, які існують сьогодні, за винятком доплати за вислугу років.

Розміри посадових окладів слід встановлювати залежно від рангу, який має давати право працювати на відповідних посадах. Розміри преміювання доцільно пов'язати з чіткими методами оцінювання ефективності роботи підрозділів та рейтингом працівників, а також співвіднести із профіцитом бюджету та економією фонду оплати праці.

Доречно запровадити механізм статистичних порівнянь заробітної плати у державній службі та інших галузях економічної діяльності за основними професійними групами (керівники, спеціалісти, юристи, економісти, фінансисти тощо).

Варто також передбачити у законодавстві про державну службу можливість оплати праці чиновника за згодою з наймачем, залежно від ефективності діяльності.

Таким чином, заробітна плата державних службовців повинна забезпечувати:

- належний рівень життя службовця та його сім'ї;
- залучення та утримання компетентних та високопрофесійних працівників;
- уникнення корупції та підвищення ефективності функціонування державної служби [4].

Отже, визначені пропозиції можуть суттєво посилити організуючу та стимулюючу функції заробітної плати державних службовців, що забезпечить тим самим, окрім підвищення ефективності функціонування, конкурентоспроможність державної служби на національному ринку праці.

Список використаних джерел: 1. *Про боротьбу з корупцією* : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Ст. 266. 2. *Протасова Н.* Теоретичні основи навчання державних службовців у системі підготовки та підвищення кваліфікації : навч. посіб. / Н. Протасова. – К. : УАДУ, 2000. 3. *Крегул Ю. І.* Правові основи державного управління економікою України : навч. посіб. / Ю. І. Крегул. – К. : КНЕУ, 2003. – 431 с. 4. *Ківалов С. В.* Державна служба в Україні : підручник / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла // Юридична література. – Одеса, 2003. – 323 с.

УДК 331.522.4

ПРАЦЯ І СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Т.М. Побережна, студ. гр. ДФКБ-11108 (208)

Науковий керівник: **С.М. Хмелевський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Праця – це складне і багатоаспектне явище, яке відіграє в житті суспільства і кожної окремої людини таку важливу роль, що саме це поняття у широкому розумінні є невіддільним від людського життя. Праця – це свідомо доцільна діяльність людей, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей; першооснова і необхідна умова життя людей і суспільства. Змінюючи в процесі праці навколишнє природне середовище і пристосовуючи його до своїх потреб, люди не лише забезпечують своє існування, але і створюють умови для розвитку і прогресу суспільства. Більше того, праця є однією з найважливіших форм самовираження, самоактуалізації і самовдосконалення людини, що також є могутнім чинником суспільного прогресу [2].

Складність і багатоаспектність процесу праці, з одного боку, і ні з чим не зрівнянне соціально-економічне значення праці, з іншого боку,

зумовили активний інтерес до неї різних наук. Особливості праці як об'єкта дослідження полягають у тому, що, по-перше, праця – це доцільна діяльність людей зі створення благ та послуг, яка має бути ефективною, раціонально організованою; по-друге, праця є однією з головних умов життєдіяльності не лише окремої особи, але і будь-якого підприємства чи організації, а також суспільства в цілому; по-третє, у процесі праці формується система соціально-трудова відносин, які утворюють стрижень суспільних відносин на рівні економіки в цілому, регіону, підприємства і мікроколективу [1].

Особливого значення в наш час набуває грамотне дослідження всіх, а надто – соціально-економічних аспектів процесу праці у зв'язку з докорінною перебудовою системи суспільних відносин. Найсуттєвіші перетворення відбуваються чи мають відбуватися саме в соціально-трудова сфері, зачіпаючи інтереси мільйонів людей і викликаючи законмірне протистояння суб'єктів цих відносин (передусім роботодавців та найманих працівників) [3].

Слід особливо підкреслити, що сучасна економічна наука відійшла від вузького, суто виробничого погляду на працю (що проявлявся за радянських часів, передусім, у ідеологізовано-штучному поділі праці на «продуктивну» та «непродуктивну»). Ми визначаємо працю як свідому цілеспрямовану створюючу діяльність; прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб; як процес перетворення ресурсів природи в цінності та блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань; як вияв людської особистості. У такому визначенні праця включає в себе, окрім традиційних видів людської діяльності, також творчі, новаційні її види, зокрема підприємництво. Метою творчих видів діяльності є створення нових ідей, образів, методів, уявлень, технологій тощо. Результати творчості вчених, винахідників, підприємців, художників, письменників, артистів становлять у розвинених країнах вагомую частину національного багатства, а їх частка у національному доході невинно зростає. Тому ми визнаємо творчість одним із видів праці, який має суттєві особливості.

Як самостійній економічній категорії праці притаманні кількісні та якісні характеристики. Кількісна характеристика праці полягає у тому, що вона є витратою певного обсягу енергії. З економічного погляду кількісна характеристика праці проявляється в таких поняттях, як чисельність зайнятих, тривалість робочого дня, трудомісткість, інтенсивність праці тощо. Якісна характеристика праці проявляється в таких поняттях і категоріях, як складність роботи, професійна специфіка, якість кінцевих результатів праці (продукції, послуг), ефективність витраченої праці, відповідальність за трудову діяльність тощо [1].

У системі людської життєдіяльності праця синтезує не тільки економічні, але й соціальні функції, оскільки вона узагальнює достатньо складний спектр економічних і соціальних відносин. Серед завдань, що реалізуються цією категорією, – стан виробничо-технічних умов праці, матеріального і культурного рівня життя працівників, підвищення їхнього загальноосвітнього та професійного рівня, територіальний і галузевий розподіл трудового потенціалу тощо. Іншою, не менш важливою, практичною функцією праці є її роль у формуванні системи соціально-трудової діяльності, а саме: дотримання виробничої і громадської дисципліни, відповідальність за якісне та своєчасне виконання завдань тощо. Ще однією практичною функцією праці виступає синтез факторів соціального, економічного, соціально-політичного та суто психологічного характеру, реалізація яких у практиці роботи підприємств у ринкових умовах господарювання зростає. Це, перш за все, колективність, організованість, ступінь врахування потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій працівників. Ігнорування або недооцінювання цих передумов у процесі трудової діяльності суттєво обмежує і знижує потенційні можливості праці.

Таким чином, у ході ринкових перетворень все більш очевидною стає обмеженість традиційних поглядів на трудовий процес. Без комплексного теоретичного підходу до праці як предмета наукового економічного дослідження на новій концептуальній основі, що враховує радикальні зміни в соціально-економічних відносинах нашого суспільства і обумовлює подолання відчуження праці, неможливо ефективно використати всі потенційні можливості працівників [3].

Соціально-трудові відносини нами вивчаються як комплекс стосунків між людьми, пов'язаних із залученням працівників, використанням та оплатою їхньої праці, відтворенням робочої сили та спрямованих на забезпечення високої якості життя працівників та високої ефективності економічної діяльності.

Конституцією нашої країни Україну проголошено демократичною соціальною державою, найвищою цінністю якої є життя, здоров'я, честь, гідність людини, вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 1, 3, 23). Однак і досі в Україні здебільшого не подолане спрощене уявлення про взаємодію економічного і соціального розвитку. Постійно недооцінюється активна роль соціальних чинників економічного зростання. За умов прискорення НТП, коли визначального значення для прогресу виробництва і всіх інших аспектів людського життя набувають знання, мотивація, творчість, таке ставлення до соціальної сфери гальмує економічний розвиток [3].

Соціально орієнтована ринкова економіка – це ринкова економіка, якій силою державного впливу надається орієнтація на розвиток і добробут громадян. Сама собою ринкова економіка ґрунтується на конкуренції

і орієнтується на економічну ефективність, їй байдужі проблеми соціальної справедливості. Вона припускає надмірну диференціацію доходів; нестабільність в отриманні факторних доходів, передусім, доходів від праці; нерівність стартових умов для людей з різними здібностями, станом здоров'я, походженням; падіння ціни праці нижче від величини прожиткового мінімуму тощо. Саме за допомогою механізмів державного регулювання економіки та соціального партнерства на всіх рівнях можна і потрібно забезпечити ефективну зайнятість населення в поєднанні з системою соціального страхування та встановити гарантовані рівні мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій не нижчі, ніж величина відповідних прийнятних соціальних стандартів. З іншого боку, чим успішніше реалізуються ринкова справедливість, механізм залежності особистих доходів від трудової та підприємницької активності, тим вищі реальні доходи громадян і тим ширші можливості для придбання на платній основі соціально значимих благ та послуг. Рівень доступності соціально значимих благ та послуг для громадян на ринковій, платній основі залежить від стабільності економічного зростання та ефективності зайнятості, що обумовлює постійне зростання особистих доходів, підвищення рівня платоспроможності й споживання населення [2].

Таким чином, у соціально орієнтованій ринковій економіці трудові й соціальні процеси не просто тісно взаємопереплітаються, а стають одним цілим. Праця людини завжди була суспільним, соціальним явищем. Але у зв'язку з розвитком економіки і суспільства, науково-технічним прогресом та інтелектуалізацією трудової діяльності, соціалізацією економіки соціальні аспекти трудової діяльності людей набувають дедалі більшого, а нерідко і домінуючого значення порівняно з суто економічними аспектами. Вивчати й досліджувати проблеми економіки праці поза соціально-трудовими відносинами вже не просто недоцільно, але й неможливо. Під впливом зазначених тенденцій трансформуються і напрями економічних досліджень.

Отже, можна зробити висновок, що у процесі ринкових перетворень дедалі очевиднішою стає обмеженість традиційних поглядів на трудовий процес і на економіку праці як суто економічну науку. Без комплексного теоретичного підходу до праці як до соціально-економічного явища й предмета наукового дослідження на новій концептуальній основі, що враховує соціальну орієнтацію економіки, практично неможливо забезпечити ні економічну ефективність, ні соціальний розвиток.

Список використаних джерел: 1. Акіліна О. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник / О. В. Акіліна, Л. М. Ільч. – 2-ге вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 818 с. 2. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* : навч. посіб. / за ред. Г. В. Назарової. – К. : Знання, 2012. – 573 с. 3. *Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри* / за ред. С. І. Юрія, С. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.

ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Н.О. Ремезь, О.В. Бондарчук, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **І.І. Кичко**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Ресурсне забезпечення є основою для функціонування будь-якого підприємства, установи, організації і забезпечують його конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Тому трудові ресурси на сьогодні вважаються найбільш важливим чинником розвитку людського капіталу. Трудові ресурси є стратегічним потенціалом та невичерпним резервом підвищення ефективності діяльності підприємства, які визначають напрями подальшого розвитку економіки.

Науково-технічний прогрес та збільшення частки наукомістких технологій спричиняють ріст вимог до культурних, психологічних та професійних якостей людини. Ефективність економіки будь-якої країни визначається якістю наявних трудових ресурсів, оскільки основною продуктивною силою є люди з їх можливостями та здібностями.

Інвестиції в людський капітал – це будь-які витрати, що в майбутньому принесуть дохід, які сприяють підвищенню продуктивності праці працівника. Людський капітал є власністю кожного індивіда та потребує значних витрат та зусиль як з його сторони, так і від суспільства.

Оцінювання сучасного стану людського капіталу в Україні є неоднозначною. Все це тому що, з одного боку, збільшується частка населення країни з вищою освітою, підвищується підприємницька активність, підвищується рівень знань комп'ютерних технологій, а з іншого – відбувається процес депопуляції, старіння нації, погіршується стан здоров'я населення.

Підвищення життєвого рівня населення та збільшення капіталу може бути результатом раціонального використання наявних трудових ресурсів.

Використання трудових ресурсів передбачає і їх відтворення, що проходить такі фази, як: фаза формування, розподілу й перерозподілу і використання. Для фази формування характерне природне відтворення, відновлення здатності до праці, отримання освіти та кваліфікації. Фаза розподілу та перерозподілу характеризується поділом трудових ресурсів за віком, статтю, рівнем здоров'я, за регіонами країни, по організаціях, підприємствах та установах. Фаза перерозподілу здійснюється відповідно до закону попиту і пропозиції. Фаза використання полягає у забезпеченні зайнятості економічно активного населення та ефективному використанні його загалом. Всі фази органічно пов'язані між собою. Основним джерелом поповнення трудових ресурсів виступає молоде покоління, чисельність яких залежить від природного відтворення.

Міжнародною організацією праці рекомендована система класифікації, відповідно до якої населення віком від 15 до 70 років поділяється на економічно активне й економічно неактивне. Економічно активне населення, або робоча сила, відповідно до методики МОП, – це населення обох статей віком від 15 до 70 років включно, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили на ринку праці. Кількісно економічно активне населення складається з чисельності зайнятих економічною діяльністю і чисельності безробітних.

Економічно неактивне населення – це особи у віці 15-70 років, які не можуть бути класифіковані як зайняті або безробітні. До цієї категорії належать: учні, студенти, слухачі, курсанти денної форми навчання; особи, що одержують пенсії за віком або на пільгових умовах; особи, що одержують пенсії за інвалідністю; особи, які зайняті в домашньому господарстві, вихованням дітей та доглядом за хворими; особи, які зневірилися знайти роботу, тобто готові приступити до роботи, але припинили її пошуки, оскільки вичерпали всі можливості для її одержання.

В економіці виділяють такі типи відтворення як екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний полягає у збільшенні чисельності населення без його якісних змін. Інтенсивний тип відтворення полягає у зміні якісних характеристик таких, як: зростання освітнього рівня, підвищення кваліфікації працівника, збільшення фізичних та розумових здібностей.

Ефективність використання трудових ресурсів як ресурсу економіки значною мірою залежить від складу трудових ресурсів за статтю, віком, освітою, професіоналізмом, станом здоров'я тощо.

Проблема відтворення трудових ресурсів як чинника розвитку людського капіталу має вагоме значення, оскільки забезпечує здатність підприємства конкурувати на ринку. Забезпечення конкурентоспроможних переваг визначається якісними характеристиками трудових ресурсів та ефективним його використанням. Особливо ця проблема є актуальною з огляду інтеграції України на міжнародний ринок.

Нині проходить процес гуманізації виробництва, тобто, в першу чергу, увага приділяється трудовим ресурсам, які використовуються, а саме: їхнім можливостям, умінням, навичкам, здібностям, фізичним можливостям, запасу мотивацій, оскільки, чим вищий запас людського капіталу, тим вища потенційна можливість трудових ресурсів, тим складніші завдання вони можуть вирішувати, тим більший рівень якості продукції, швидкості освоєння нових технологій. Тому необхідно стимулювати персонал та його раціональне використання.

Список використаних джерел: 1. *Грішнова О. А.* Економіка праці та соціально-трудові відносин : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с. 2. *Калина А. В.* Економіка праці : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Калина. – К. : МАУП, 2004. – 272 с. 3. *Прасол В. М.* Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник / В. М. Прасол. – Х. : ХНАМГ, 2007. – 264 с.

ДИНАМІКА СЕРЕДНЬОМІСЯЧНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

К.В. Сокол, студ. гр. УП-081

Науковий керівник: **А.В. Холодницька**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Система винагороди за працю на підприємстві відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного функціонування підприємств. Організація оплати праці є ключовою складовою системи мотивації та основою соціально-трудова відносин найманих працівників, роботодавців і держави, що впливає як на ефективність управління трудовими ресурсами, так і на фінансово-економічні результати функціонування підприємств.

Теоретичні, методологічні та економіко-організаційні проблеми організації винагороди за працю та її стимулювання завжди були предметом наукових досліджень провідних українських та зарубіжних учених-економістів. Ці питання вивчали: В.В. Баранов, М.Т. Білуха, О.А. Грішнова, О.Л. Ськов, О.С. Іванілова, В.Д. Лагутін, І.М. Луцький, С.Ф. Покропивний, Т.О. Примак та інші.

Незважаючи на значні досягнення у вирішенні питань забезпечення дієвості системи винагороди за працю, потребує додаткового вивчення проблема реформування системи оплати праці працівників у зв'язку з появою нових та удосконаленням діючих її складових, впровадженням сучасних систем заробітної плати, удосконаленням законодавства, розвитком науки та передового досвіду. Питання винагороди за працю є актуальним, оскільки вона одна з найважливіших і найскладніших економічних категорій, є одночасно і основним джерелом доходу найманих працівників, і суттєвою часткою витрат виробництва для роботодавців, і ефективним засобом мотивації працівників. Винагорода за працю виступає найважливішим засобом підвищення зацікавленості працівників у результатах їхньої праці, її продуктивності, збільшенні обсягів виробництва продукції, наданні послуг.

Заробітна плата, як соціально-економічна категорія, є основним джерелом доходів працівників, тому її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства, її правильна організація зацікавлює працівників підвищувати ефективність виробництва, а отже, безпосередньо впливає на темпи й масштаби соціально-економічного розвитку країни, значною мірою визначає рівень життя її населення.

С.Ф. Покропивний вважає, що ефективність функціонування та соціальний розвиток тих чи тих суб'єктів господарювання (трудова колекти-

вів) забезпечується, передусім, формуванням належних індивідуальних і колективних матеріальних стимулів, провідною формою реалізації яких є оплата праці різних категорій персоналу [2].

На думку Д.П. Богині, оплата праці робітників – це ціна трудових ресурсів, задіяних у виробничому процесі. Вона визначається значною мірою кількістю та якістю витраченої праці, однак на неї впливають і чисто ринкові фактори, такі як попит та пропозиція праці, конкретна кон'юнктура, що склалася, територіальні аспекти, законодавчі норми [1].

Проте інше визначення цього поняття пропонує О.А. Грішнова, яка розглядає поняття "заробітна плата" з кількох позицій: з позицій економічної теорії, з позицій ринкової економіки, з позицій економіки праці, з позицій найманого працівника та з позицій підприємця. Так, з позиції економічної теорії, заробітна плата – це економічна категорія, що відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості. В умовах ринкової економіки заробітна плата – це елемент ринку праці, що складається в результаті взаємодії попиту на працю та її пропозиції і виражає ринкову вартість використання найманої праці. В економіці праці, заробітна плата – це винагорода або заробіток, обчислений у грошовому виразі, який за трудовим договором роботодавець сплачує працівникові за роботу, яку виконано або має бути виконано. З позиції найманого працівника, заробітна плата – це основна частина його трудового доходу, який він отримує в результаті реалізації здатності до праці і який має забезпечити об'єктивно необхідне відтворення робочої сили. Для підприємця, заробітна плата – це елемент витрат виробництва і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці [1].

Держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності та господарювання через встановлення розміру мінімальної заробітної плати, інших державних норм та гарантій, умов та розмірів оплати праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, керівників державних підприємств, розмірів фонду споживання підприємств, а також за рахунок оподаткування доходів працівників.

За наведеними даними (табл.) ми бачимо, як змінювалась середньомісячна заробітна плата в Чернігівській області за видами економічної діяльності в динаміці. Оскільки у 1995 році прожитковий мінімум складав набагато менше, відповідно і розміри заробітних плат порівняно з наступними періодами менші. Така ж ситуація спостерігається і в наступних періодах – 2000 р., 2005 р. і 2012 р. Найбільший показник середньомісячної заробітної плати у 1995 році маємо у сфері фінансової діяльності – 170 грн. Це пояснюється тим, що на в цей період наша держава стала незалежною, розроблялися різні економічні програми щодо її розвитку, тому фахівці цієї сфери були більш потрібними, ніж інші і відповідно отримували більшу заробітну плату.

Таблиця

Динаміка середньомісячної заробітної плати в Чернігівській області за видами економічної діяльності (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

Сфера економічної діяльності	Роки				
	1995	2000	2005	2010	2012
Сільське господарство	28	83	317	1216	1833
Лісне господарство	70	177	696	1777	2438
Рибальство	35	94	462	924	-
Промисловість	71	277	789	1968	2685
Будівництво	97	203	672	1381	2027
Торгівля	75	177	465	1349	1775
Діяльність готелів та ресторанів	46	137	366	1095	1581
Діяльність транспорту та зв'язку	75	265	794	1999	2532
Фінансова діяльність	170	279	949	2764	4320
Операції з нерухомим майном, оренда	71	214	585	1831	2169
Державне управління	75	300	928	2273	3017
Освіта	63	140	572	1704	2345
Охорона здоров'я	64	126	472	1471	1995
Діяльність у сфері культури та спорту	53	135	462	1483	2140

Джерело: складено за даними Державного комітету статистики України.

Найменшою є заробітна плата у сфері сільського господарства – 28 грн. Ця ситуація спостерігається і протягом наступних періодів. Оскільки робота в сільському господарстві завжди вважалась непрестижною діяльністю, то працівниками цієї сфери в основному є особи середнього віку. Наша країна завжди була аграрною, має гарний урожай, але через занедбаність, байдужість до її розвитку, сільськогосподарські підприємства розпадаються, землі викупувають під дачі, села спустошуються, родючість зменшується. Така перспектива не приваблює молодь, вона виїжджає до міста у пошуках кращої роботи, більшого розміру заробітної плати.

У 2000 році відбуваються зміни, найбільший розмір заробітної плати ми вже спостерігаємо у сфері державного управління – 300 грн. Також можна виділити промисловість, оскільки через її стрімкий розвиток зросла і заробітна плата – з 71 грн у 1995 р. до 277 грн у 2000 р. В організаційній та управлінській роботі підприємств фінансова діяльність займає особливе місце. Від неї багато в чому залежить своєчасність та повнота фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності та розвитку підприємства, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання. Молоді спеціалісти амбіційні і рішучі, тому й обирають ці сфери. На такий розпорядок впливають такі причини: перспективність, престижність, відповідні привілеї, більша ставка заробітної плати.

Фінансова діяльність та сфера державного управління і в 2005 році були найбільш перспективними, тому розмір заробітної плати є найбільшим і відповідно до законодавства зростає – 949 грн і 928 грн. Повторення такої ж ситуації відбувається й у 2010 році, тільки зросла ставка заробітної плати,

тому її розмір у сфері фінансової діяльності становить 2764 грн, у сфері державного управління – 2273 грн. У 2012 році припинило приносити доходи населенню рибальство. З приводу найвищих показників, тут спостерігається така ж ситуація, що і в попередні роки – фінансова діяльність на І місці – 4320 грн, державне управління слідом – 3017 грн.

Отже, проаналізувавши динаміку заробітної плати, зрозуміло, що деякі сфери економічної діяльності, такі як рибальство, торгівля, майже не розвиваються, не є цікавими і привабливими, що, в свою чергу, зменшує їх важливість. Тому необхідно розробити програми їхнього розвитку, а також діючу систему оплати праці. Інші сфери, навпаки, перевантажені різними фахівцями, спеціалістами. До них відносяться діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність та сфера державного управління. Треба розрідити кількість працюючих у цих видах діяльності та провести пропагандистську роботу для зацікавлення громадян працювати в інших сферах, задовольняючи свої потреби і тим самим розвиваючи наш регіон.

Основними напрямками удосконалення управління оплатою праці можуть бути:

- 1) перегляд норм виробітку з врахуванням технічного переоснащення;
- 2) перегляд нормативів чисельності всіх категорій працівників;
- 3) перегляд нормативів обслуговування;
- 4) удосконалення організації праці як у цілому по підприємству, так і по кожному структурному підрозділу.

Список використаних джерел: 1. *Богиня Д. П.* Основи економіки праці : навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2001. – 313 с. – (Вища освіта XXI століття). 2. *Покропивний С. Ф.* Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, переробл. та доповн. – К. : КНЕУ, 2008. – 528 с. 3. *Статистика праці* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernigivstat.gov.ua>.

УДК 005.95/96

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Ю.В. Туткевич, студ. гр. УП-082 (515)

Науковий керівник: **С.М. Хмельевський**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Проблема налагодженого випуску продукції підприємством, яким би воно не було конкурентоспроможним на вітчизняному та зарубіжних ринках, залежить не тільки від технічного оснащення підприємства і наявності сучасних технологій, а й від кваліфікації співробітників підприємства, ефективного управління персоналом. Причому останнє набуває дедалі більшого значення як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства, досягнення успіху в реалізації його стратегії розвитку. На

практиці управління персоналом – це системний, планомірно організований вплив через систему взаємопов'язаних, організаційно-економічних і соціальних заходів, спрямованих на створення умов нормального розвитку й використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства [1].

Нерідко управління персоналом трактують і як діяльність, яка направлена на досягнення найбільш ефективного використання працівників для досягнення цілей підприємства й особистих цілей. Перші, традиційно, пов'язують із забезпеченням ефективності господарюючого суб'єкта. Причому ефективність інколи розуміється у вузькому значенні – як отримання максимального прибутку. Проте все частіше ефективність розглядається не лише в економічному аспекті – як економічність, якість, продуктивність, нововведення, прибуток, а і в більш широкому контексті й пов'язується з такими поняттями особистісного, психологічного плану, як задоволеність співробітників своєю працею, участю у трудовому колективі підприємства, високий рівень самооцінки колективу, мотивація персоналу до ефективної праці [3].

Особливостями сучасного процесу управління персоналом є:

- а) розширення повноважень виконавців на місцях і зміна форми контролю;
- б) спільне прийняття господарських рішень і створення атмосфери довіри на підприємстві;
- в) розвиток механізмів планування кар'єри для ключових працівників;
- г) комплексне бачення проблем і цілісний підхід до людських ресурсів у взаємозв'язку зі стратегічними установками підприємства;
- д) створення корпоративної культури інноваційного типу.

Особливості розвитку системи управління персоналом, її роль в організаційній системі визначають характеристики її основних чинників: об'єкта та суб'єкта, цілей системи, її функцій і структури.

До об'єктів системи управління персоналом належать:

- а) працівники;
- б) робочі групи;
- в) трудовий колектив.

Суб'єктами системи управління персоналом виступають:

- а) функціональний управлінський персонал;
- б) лінійний управлінський персонал [1].

До системи управління персоналом входить: планування персоналу; розвиток персоналу; стратегія управління персоналом; навчання; оплата праці; матеріальне стимулювання.

Реалізація цілей і завдань управління кадровим потенціалом підприємства здійснюється через кадрову політику, під якою розуміють набір основоположних принципів, які реалізуються кадровою службою підприємства. В свою чергу, кадрова служба – сукупність спеціалізованих структур, підрозділів, разом із зайнятими в них посадовими особами,

покликаними управляти персоналом у межах вибраної кадрової політики. Призначення кадрової служби не лише у здійсненні стратегії розвитку кадрів, але й використанні трудового законодавства, реалізації соціальних програм. Ефективна робота кадрової служби є першим кроком до успіху в управлінні кадровим потенціалом на підприємстві [2].

Без сумніву, управління персоналом – специфічна сфера управління, оскільки люди за своїм характером відрізняються від інших ресурсів і вимагають особливих підходів і методів управління. Специфіка людських ресурсів виражається в тому, що, по-перше, люди наділені інтелектом, їх реакція на управління є емоційною, продуманою, а не механічною, а це означає, що процес відносин є двосторонній; по-друге, люди постійно удосконалюються і розвиваються; по-третє, відносини ґрунтуються на довготерміновій основі, оскільки трудове життя людини може продовжуватись протягом 30-50 років; і по-четверте, люди приходять на роботу усвідомлено, з певними цілями і мотивами.

У теперішній час управління персоналом повинно акцентувати свою увагу на таких позиціях: а) людина – джерело доходу; б) вся діяльність організації спрямована на досягнення економічних результатів і одержання прибутку; в) успішна робота можлива тільки при забезпеченні організації високопрофесійним штатом працівників, підприємство цінне своїми людьми [3].

Нерідко в умовах сьогодення в процесі взаємодії персоналу виникають конфліктні ситуації. Однак мають вони не лише негативні, але й конструктивні властивості. Позитивні сторони проявляються, коли конфлікт використовується для покращення справ на підприємстві, мікроклімату в колективі. Він може бути додатковим джерелом інформації про фактичний стан справ. Конфліктна ситуація виникає при порушенні балансу інтересів сторін, тому управління нею є важливою функцією менеджера з персоналу і вищої ланки управління підприємством.

У сучасних умовах істотних змін зазнала також мотивація персоналу: переважне значення набули соціально-економічні та соціально-психологічні аспекти управління персоналом над адміністративними методами. Керівництво підприємства націлене на співпрацю персоналу й адміністрації для досягнення намічених цілей. Отримав розвиток принцип колегіальності в управлінні. Колегіальність в управлінні передбачає, що професіонали-менеджери працюють у тісному контакті один з одним і пов'язані співробітництвом і взаємозалежністю, створюючи управлінський штат.

Забезпечення гарантій зайнятості для персоналу робить підприємство більш успішним і конкурентоспроможним. Гарантії зайнятості і зниження плинності кадрів забезпечують значне економічне зростання і мотивують працівників до підвищення ефективності своєї праці, не боячись звільнень, які проводяться в період господарської кон'юнктури. Використовуються такі методи, як періодичне припинення найму нових

працівників, проведення програм перекваліфікації, достроковий вихід на пенсію тощо. Багато американських фірм широко використовують довгострокові програми управління трудовими ресурсами, які допомагають уникати звільнень працівників [1].

При побудові сучасної ефективної системи управління персоналом не буде зайвим вивчення закордонного досвіду.

У більшості країн Європи всіма питаннями з пошуку кадрів займається спеціальна служба, кількість працівників якої залежить від загальної кількості зайнятих у компанії. До компетенції служби з управління людськими ресурсами може включатися також бухгалтерські питання та питання оплати праці. Головний принцип зазначеної служби – набирати людей, які б мали повну самостійність у межах своїх знань і досвіду. Останні, безумовно, повинні відповідати цілям організації. На вищі керівні посади дуже рідко приймають людей «зі сторони». Посади ці, в основному, дістаються висуванцям з лав співробітників. У великих компаніях практикується ротація співробітників з різних посад, але, як правило, зі збереженням заробітної плати. В своїй роботі служби з управління людськими ресурсами враховують будь-які ситуації: можливі зміни цілей організації, регулювання, характеристики персоналу тощо. Оскільки діяльність у сфері пошуку кадрів, управління персоналом вважається в Європі одним з найважливіших аспектів роботи будь-якої організації, зазвичай один з членів її правління обов'язково переймається питаннями управління людськими ресурсами. Глобальна політика у цій сфері як така відсутня. Проте для обміну досвідом у європейських країнах створюються асоціації співробітників служб з управління людськими ресурсами. Великої популярності вони набули, наприклад, в Італії [2].

В американських компаніях відрізняється високою централізованістю система управління персоналом. Нею займається вище керівництво корпорацій. Кадрові служби відстоюють інтереси компанії, а не співробітників, захищаються тільки через професійні спілки. В іншій функції так званих американських HR відділів цілком традиційні: найом робочої сили, контроль за дотриманням умов контрактів. Відбір претендентів на вищі керівні посади проводиться протягом довгого часу і дуже уважно. У деяких компаніях виділяються окремі підрозділи, підзвітні тільки раді директорів, для роботи з менеджерами вищої ланки. До кожного працівника тут ставляться індивідуально – зі своїм планом просування кар'єрними сходами та оплатою праці.

Окремо у світі управління кадровими ресурсами стоїть Японія. Фактично завдяки її унікальній системі роботи з персоналом ця країна посідає перше місце у світі за ефективністю виробництва. Фактично цей підхід є повною протилежністю американському. Японський підхід до управління персоналом сприяє стабільності в компаніях, тоді як американські компанії нерідко потерпають від плінності кадрів. Головним постулатом японського підходу до кадрів є орієнтація на довгострокову перспективу. Робоча сила,

а точніше людина сприймається японцями як найважливіший ресурс компанії. Оскільки людські ресурси мають безмежні можливості, саме в їх розвиток інвестують капітал. Організація для японця – частина життя, друга сім'я. Залишаючи свою компанію, японець наче позбавляється хороших друзів, створює собі грошові проблеми. Цим пояснюється низька плинність кадрів в Японії. Крім того, японські компанії ніколи не переманюють кращі кадри одна в одну. Японська фірма є не лише економічною одиницею, а й соціальним інститутом: тут людина постійно отримує нові знання (компанія витрачає кошти на підвищення кваліфікації і перенавчання працівників), самореалізується (компанія забезпечує високий рівень залучення співробітника в значимі види діяльності і, навіть, з'ясовує та враховує його власні переваги), спілкується і знаходить друзів (робота передбачає колективне прийняття рішень та творчість). Керівництво компанії забезпечує «всеосяжну турботу» про працівників. Це і будівництво гуртожитків, і обслуговування, і організація дозвілля – загалом все для того, щоб максимально духовно й емоційно інтегрувати у компанію [2].

Треба сказати, що Україна більше тяжіє до європейської моделі.

Підсумовуючи викладене вище, хочеться звернути увагу, що сьогодні основним об'єктом управління стає персонал підприємства, що зумовлено процесами, які відбуваються у суспільстві. Управління персоналом має важливе значення для всіх організацій – великих і малих, комерційних і некомерційних, промислових і таких, що діють у сфері послуг. При цьому управління персоналом є досить складним процесом, яким не можливо керувати без відповідних знань про методи, принципи, стилі управління персоналом і без відповідної концепції управління.

Список використаних джерел: 1. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 468 с. 2. Головнева І. В. Психологические основы кадрового менеджмента : учеб. пособие / И. В. Головнева. – К. : Кондор, 2007. – 172 с. 3. Кулініч І. О. Психологія управління : підручник / І. О. Кулініч. – К. : Знання, 2011. – 415 с.

УДК 331.56

СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО МІНІМІЗАЦІЇ

М.Б. Хотян, студ. гр. ФК-408

Науковий керівник: **Л.І. Борисенко**, ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [1]. Тобто у реальному житті безробіття виступає як перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї.

Безробіття зумовлене низкою причин: спадом економіки і відповідним скороченням сукупного попиту на робочу силу; нерівномірністю розвитку продуктивних сил у народному господарстві загалом і в окремих його регіонах; постійним прогресом техніки; пошуком працівниками нових робочих місць з метою отримання більшої зарплати, змістовнішої роботи; диспропорційним розвитком економіки; обмеженістю попиту на товари і послуги тощо.

Комплексність причин безробіття зумовлює існування різних його видів: фрикційне, структурне та циклічне безробіття.

Фрикційне безробіття пов'язане з переміщенням людей з однієї роботи на іншу, а також з однієї місцевості в іншу.

Структурне безробіття виникає в результаті зміни структури економіки, викликане науково-технічним прогресом і зміною структури потрібних кадрів.

Циклічне безробіття виникає в періоди спаду економічного розвитку й зумовлене недостатнім сукупним попитом на робочу силу.

Відносини зайнятості та матеріального забезпечення на випадок безробіття в Україні регулюються Законами України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Відповідно до зазначених законодавчих актів безробітними визнаються працездатні громадяни віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу. Слід зазначити, що підходящою для безробітного вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації особи з урахуванням доступності транспортного обслуговування. Одночасно заробітна плата повинна бути не нижче розміру заробітної плати такої особи за останнім місцем роботи з урахуванням середнього рівня заробітної плати, що склався у регіоні за минулий місяць, де особа зареєстрована як безробітна.

Протягом останнього часу в Україні спостерігається тенденція щодо збільшення офіційного рівня зареєстрованого безробіття. За повідомленням Державної служби статистики України рівень безробіття в Україні в грудні 2012 р. виріс на 0,2 п.п. і становив 1,8 %. У січні 2013 року цей показник збільшився на 0,2 п.п. та становив 2 %. За даними Державного комітету статистики, на 1 лютого 2013 р. у Державній службі зайнятості було зареєстровано 564,5 тис. безробітних (506,8 тис. в грудні і 441,3 тис. у листопаді 2012 р.), з них 435,8 тис. (386,3 тис. в грудні і 327,9 тис. в листопаді) отримують допомогу по безробіттю. Середній

розмір допомоги на одного безробітного становив 1089 грн (1028 грн у грудні і 971 грн у листопаді 2012 р.). Загалом на обліку в державній службі зайнятості у 2012 році перебувало 1 млн 826 тис. незайнятих громадян. Статус безробітного мали 1 млн 353 тис. осіб, з яких 1 млн 139 тис. громадян отримували допомогу по безробіттю.

Варто відзначити, протягом 2012 року рівень безробіття спочатку знижувався: з 2 % у лютому (максимальне значення в 2012 р.) до 1,4 % у жовтні (мінімальне значення), але до кінця року знову продемонстрував незначне зростання. За підсумками 2011 р. рівень безробіття в Україні знизився на 0,2 п.п. – до 1,8 %. Таким чином, у 2012 році в порівнянні з попереднім 2011 роком рівень безробіття в Україні практично не змінився.

Отже, питання безробіття, а також перспективи його мінімізації залишаються досить актуальними та потребують детального дослідження.

Для подолання проблеми безробіття в державі 15 жовтня 2012 року Кабінет Міністрів України прийняв Програму сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 р. Очікується, що в результаті реалізації програми в 2017 р. чисельність зайнятого населення збільшиться до 21,4 млн осіб, з яких офіційно працевлаштованими будуть не менше 17 млн.

Програмою передбачається, що рівень безробіття в Україні, розрахований за методологією Міжнародної організації праці (МОП), знизиться з 7,9 % в 2012 р. до 6,3 % в 2017 р., а серед молоді він становитиме 13 % проти нинішніх 19 %.

Ця Програма визначає заходи і шляхи розв'язання проблем у сфері зайнятості населення та передбачає консолідацію зусиль усіх сторін соціального діалогу, що спрямовані на підвищення рівня економічної активності населення, сприяння його продуктивній зайнятості та посилення соціального захисту від безробіття. Метою Програми є розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення їх доходів за допомогою: створення умов для підвищення рівня зайнятості населення; стимулювання заінтересованості роботодавців у створенні нових робочих місць; збереження та розвитку трудового потенціалу; підвищення ролі заінтересованих у перетвореннях на ринку праці учасників соціального діалогу (об'єднань організацій роботодавців та професійних спілок).

Згідно з Програмою передбачений план заходів на 2013 рік щодо сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць, що має забезпечити: надання державної підтримки суб'єктам господарювання, що реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки; удосконалення законодавства з метою створення сприятливого податкового та інвестиційного клімату в пріоритетних видах економічної діяльності; створення сприятливих умов для ведення бізнесу, зокрема у частині спрощення дозвільної системи у сфері госпо-

дарської діяльності, активізації фінансово-кредитної та інформаційної підтримки суб'єктів малого підприємництва, розвитку мережі регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва та ін. [2].

З 1 січня 2013 року набрав чинності Закон України «Про зайнятість населення», який також визначає механізми стимулювання роботодавців у створенні нових робочих місць. Так, для роботодавців, які працевлаштовують на нове робоче місце громадян, що мають додаткові гарантії у працевлаштуванні за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, строком не менше ніж на два роки щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений. До таких громадян належать: 1) один з батьків або особа, яка їх замінює і має на утриманні дітей віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину-інваліда; утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства або інваліда I групи; 2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; 3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування; 4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах і яка вперше приймається на роботу; 5) особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 і менше років; 6) інваліди, які не досягли пенсійного віку та яким надано статус безробітного; 7) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть як виняток, прийматися на роботу.

Компенсація єдиного внеску надається роботодавцям протягом одного року з дня працевлаштування безробітного за рахунок коштів, передбачених у бюджеті Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, коштів Державного бюджету України для забезпечення молоді, яка здобула професійно-технічну або вищу освіту, першим робочим місцем за отриманою професією (спеціальністю) та Фонду соціального захисту інвалідів (у разі працевлаштування інваліда, який зареєстрований в установленому порядку як безробітний, але якому відповідно до законодавства допомога по безробіттю не призначається), у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

Також роботодавцю, який протягом 12 календарних місяців забезпечував створення нових робочих місць, працевлаштовував на них працівників і упродовж цього періоду щомісяця здійснював їм виплату заробітної плати в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати за кожну особу, протягом наступних 12 календарних місяців за умови збе-

реження рівня заробітної плати в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати за кожен таку особу щомісяця за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених у бюджеті Пенсійного фонду України, компенсуються фактичні витрати у розмірі 50 відсотків суми нарахованого єдиного внеску за відповідну особу за місяць, за який він сплачений, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Виходячи з вищевикладеного, зрозуміло, що економічні стимули, які запроваджує уряд, дозволять збільшити кількість робочих місць та розширити легальний ринок праці.

Отже, впроваджуючи норми Закону України «Про зайнятість населення» та Програми сприяння зайнятості населення і стимулювання створення нових робочих місць, ми можемо досягнути зменшення рівня безробіття, збільшення кількості працевлаштованого населення і, як наслідок, загального покращення економічного та соціального розвитку держави.

Список використаних джерел: 1. *Про зайнятість населення* [Електронний ресурс] : Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua. 2. *Програма* сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів від 15 жовтня 2012 р. № 1008. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua. 3. *Режим* доступу : www.dcz.gov.ua. 4. *Режим* доступу : www.ukrstat.gov.ua.

УДК 331.3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

В.Ю. Шемендюк, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **О.В. Полякова**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

Необхідною умовою існування й розвитку суспільства є праця, як доцільна діяльність людей, що спрямована на задоволення їхніх життєвих потреб. Однією зі складових праці є її мотивування на рівні агентів (учасників) трудових відносин. Система мотивації характеризує сукупність взаємопов'язаних заходів, які стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства (організації) [1].

Широко вивчаються закономірності дії мотивації і побудови методів та механізмів реалізації мотивації, щодо підвищення продуктивності трудової діяльності в працях економістів-класиків А. Сміта, Ф. Гілбрета, А. Маслоу, Ф. Герцберга, А. Афоніна, Р. Оуена, Д. МакГрегора, А. Врума, що поряд із публікаціями в періодичних виданнях України і Росії, а також такі сучасні вчені, як Н. Протасова, Л. Артеменко та В. Бондар.

Нині матеріальне стимулювання працівників підприємств, як основна складова частина загальної системи мотивації, перейняло здебільшого риси, притаманні попередній адміністративно-командній системі господарювання. Внаслідок відсутності прямої залежності розміру премії від конкретних результатів роботи працівників структурних підрозділів підприємства, вона перестала виконувати свою головну функцію – стимулюючу, і перетворилась у просту надбавку до посадового окладу.

Звідси виникає об'єктивна необхідність створення науково обґрунтованого механізму мотивації праці персоналу підприємств, який би зміг за допомогою дійових важелів і стимулів підвищити зацікавленість працівників продуктивно і якісно працювати, сприяти піднесенню їх конкурентоспроможності, забезпечити якісне оновлення трудового менталітету. Необхідний і інструментарій мотиваційного механізму, здатного поєднати в єдиний вузол цілі і результати діяльності персоналу, щоб на практиці реалізувати цілеорієнтовану мотивацію його високопродуктивної праці.

Для визначення шляхів підвищення мотивації праці було проведено опитування і було визначено, що більшість респондентів незадоволені політикою керівництва. Негативне оцінювання керівників свідчить, перш за все, про низький рівень їх управлінських навичок, невміння прислуховуватися до думки колег і підлеглих та обирати оптимальний стиль керівництва, попереджувати і розв'язувати конфлікти, а також про відсутність вміння створювати позитивний морально-психологічний клімат у колективі.

Нагадаємо, що позитивний морально-психологічний клімат колективу є однією з важливих складових управління, він виступає основою для продуктивної та якісної роботи. Морально-психологічний клімат колективу визначають як стійкий емоційно-моральний стан колективу, в якому відображаються типове для колективу ставлення до справи, цілей і мотивів у сумісній діяльності, домінуючі настрої, суспільна думка, відносини, звичаї, моральні та інтелектуальні настанови і поривання людей, ставлення один до одного, до найважливіших матеріальних і духовних цінностей, дух колективу. Відповідно, постать керівника, принципи взаємодії між керівником і підлеглими є базовими компонентами існування будь-якого колективу [3].

Варто зазначити, що незадоволення політикою керівництва на державній службі – це проблема державного масштабу. Особи, які обіймають керівні посади в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування, безпосередньо відповідають за розроблення і впровадження реформаторського курсу, нової політики держави, відповідно вони мають бути рушійною силою державного розвитку, виступати провідними управлінцями процесів змін, бути носіями сучасної управлінської сві-

домості й відповідних цінностей державної служби. Тому їх державницький світогляд і управлінська кваліфікація мають для досягнення цілей реформ вирішальне значення. Отже, цей показник виступає індикатором відповідності конкретної особи посаді керівника.

Наступний фактор – відносини з колегами – традиційно має надзвичайно важливе значення для будь-якого трудового колективу. Ще Елтон Мейо, розробник Концепції людських відносин, вказував на те, що соціальна взаємодія і групова поведінка значно впливають на продуктивність індивідуальної праці [2].

Як видно з результатів дослідження, відносини з колегами виявилися пріоритетнішими, ніж відносини з керівником. Покращення відносин з колегами більше хвилює молодь, що пов'язано з ще недостатніми навичками роботи в команді, досвід набувається з віком. Крім того, з віком менш гостро постає питання утворення конфліктних ситуацій. Тому в колективі, де є багато молоді, керівникам слід приділяти більше уваги психологічним аспектам формування колективу і міжособистісним відносинам з колегами, активніше залучати до цього процесу працівників зрілого віку. Чоловіки і жінки старшого віку, навпаки, надають перевагу відносинам з керівництвом, ніж колегами. Така позиція пояснюється здебільшого побоюванням осіб передпенсійного віку втратити своє робоче місце, відповідно і стаж державного службовця.

На якісне виконання службових обов'язків державними службовцями мають також вплив і "класичні" показники – умови праці й заробітна плата. Очевидно, що в нинішніх умовах рівень заробітку виступає пріоритетним чинником. Опитані державні службовці всіх вікових груп, незважаючи на періодичність підвищення посадових окладів державних службовців, відзначають необхідність підвищення заробітної плати, оскільки вона залишається неадекватною для цієї суспільно важливої категорії працівників.

Дослідження виявило, що керівникам необхідно навчитися заохочувати працівників, брати участь у розробленні цілей і показників, за якими можна достовірно оцінити результати діяльності підлеглих. Принциповим також є вміння керівників створювати на робочих місцях дух єдиної команди. Ми погоджуємося з думкою, що ефективне керівництво передбачає здатність керівника формувати, організовувати і мобілізувати соціальну групу, яка завдяки його зусиллям може перетворитися в цілеспрямовану команду однодумців [2].

Таким чином, дослідження в цілому підтвердило програмні робочі гіпотези і дало підстави зробити такі висновки.

Результати дослідження засвідчили, що в нинішніх умовах роботи на державній службі працівники відчують гостру потребу не тільки в мотиваційних факторах, але й гігієнічних. І всупереч теорії Герцберга та

на підтвердження теорії Маслоу, державних службовців мотивують до ефективної праці такі гігієнічні фактори, як умови праці, заробітна плата, міжособистісні стосунки з керівником та колегами, ступінь безпосереднього контролю за роботою. Такий факт говорить про низьку якість задоволення потреб нижчих рівнів, що значно знижують престижність роботи на державній службі, породжуючи плінність кадрів і безвідповідальність працівників на робочому місці. Відповідно, потреби вищого порядку також не можуть задовольнитися на належному рівні, адже їх реалізація залежить від задоволення базових потреб.

Як зазначають експерти, необхідною умовою демократичного врядування має бути добір та просування по службі виключно на основі здобутків і заслуг. Тому доцільним є запозичення досвіду іноземних держав, наприклад, США та країн Євросоюзу, де для оцінювання ефективності діяльності державних службовців широко застосовуються метод управління за цілями та принцип «гідності і заслуг». В Україні, у ході оцінювання діяльності органів державної влади і державних службовців, методи оцінювання витрат необхідно змінювати методами оцінювання за результатами.

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що однією з важливих детермінант мотивації діяльності органів державної влади є професіоналізм. Для підвищення професіоналізму та ефективності діяльності органів державної влади необхідно забезпечити цілий комплекс заходів, зокрема:

- комплексну професіоналізацію державної служби;
- впровадження дієвої системи мотивації державних службовців до підвищення рівня професіоналізму та ефективності роботи;
- запровадження системи ефективного використання професійного потенціалу державних службовців і відповідальності органів управління за кадровий стан та його використання;
- вдосконалення системи добору кадрів та оцінювання професійних якостей службовця;
- систему моніторингу, планування і контролю ефективності органів державної влади;
- уніфікацію та модернізацію підходів до оцінювання ефективності органу державної влади.

Для вдосконалення процесу стимулювання праці державних службовців та підвищення ефективності їх діяльності варто вжити такі заходи:

- збільшити соціальні гарантії;
- приділити значну увагу моральній винагороді державних службовців та створенню позитивного морально-психологічного клімату в колективі;
- переглянути критерії підвищення у посаді;

- створити різнобічні умови для професійного розвитку державних службовців;
- брати участь у різноманітних формах та методах підвищення кваліфікації;
- значно посилити відповідальність працівників за виконання професійних обов'язків та за прийняті рішення.

Створення багатогранних умов для державних службовців сприятиме комплексній самореалізації працівника на робочому місці, підвищенню рівня державної свідомості, бажанню працювати на державу, а також якісно, професійно й оперативно виконувати службові обов'язки.

Список використаних джерел: 1. *Про державну службу* : Закон України // Урядовий кур'єр. – 1994. – 4 січ. 2. *Артемко Л.* Мотиваційні аспекти менеджменту / Л. Артемко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 3 (21). – 288 с. 3. *Бондар В.* Нематеріальна мотивація як чинник підвищення ефективності діяльності державних службовців в Україні / В. Бондар // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2006. – Вип.1 (23). – 292 с.

УДК 331.103

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

М.А. Шрейгер, студ. гр. УП-082

Науковий керівник: **І.М. Царик**, канд. екон. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Для характеристики результативності праці використовується категорія “продуктивність праці”, що характеризує співвідношення кількості продукції та затрат на її виробництво. Продуктивність праці – показник, що характеризує економічну ефективність праці працівників. Від рівня життя та динаміки продуктивності праці залежать людський розвиток і культурний рівень добробуту усіх її членів. Отже, продуктивність праці – це показник трудової діяльності працівників [3, с. 243]. Він характеризує кількість продукції, виробленої за одиницю часу, або витрати часу на виробництво одиниці продукції.

Продуктивність праці є показником економічного зростання, тобто показником, який впливає на зростання реального продукту й доходу [2, с. 36]. Національний дохід, або валовий національний продукт, у разі підвищення продуктивності праці збільшується швидше, ніж показники витрат. Зниження ж продуктивності праці призводить до інфляції, пасивного торговельного балансу, повільних темпів зростання або спаду виробництва і до безробіття. Така ситуація нині характерна для України. Рівень продуктивності праці у народному господарстві та промисловості країни досить низький.

В Україні розвиток ринкової економіки, створення конкурентоспроможної продукції, збільшення обсягу продажу можливо лише за умови ефективного використання ресурсів на кожному робочому місці, підприємстві, тобто глибокої реформи системи управління, виробництва і реалізації продукції, узгодженої з такими перетворювальними процесами, як приватизація, реструктуризація та адаптація до міжнародних стандартів. Зростання продуктивності також сприятиме підвищенню зайнятості.

Праця є найважливішою умовою в житті людини, природною його необхідністю. Впливаючи на природу, людина своєю працею створює умови для життя і подальшого свого розвитку [1, с. 109]. Процес створення матеріальних благ завжди вимагає наявності особистих і речовинних чинників. Перші є робочою силою, другі – засобами і предметами праці [3, с. 250]. Прибуток та витрати є узагальнюючими показниками, які характеризують рівень продуктивності праці на підприємстві. Саме аналіз цих показників дає повну картину продуктивності праці та ефективності діяльності підприємства. Зростання продуктивності праці має велике господарське значення, оскільки підвищення ефективності використання трудових ресурсів сприяє збільшенню обсягу випуску і реалізації продукції, зниженню собівартості продукції та її ціни, підвищенню конкурентоспроможності продукції на ринку, збільшенню прибутків і відрахувань у бюджет та фонди, зміцненню фінансового стану підприємства, забезпечує формування іміджу підприємства, дозволяє виявити основні фактори впливу на продуктивність праці.

Кожне підприємство характеризується певним рівнем продуктивності праці, який може зростати або знижуватися під дією різноманітних чинників. Підвищення продуктивності праці є безперечною умовою прогресу і розвитку виробництва.

Рівень екстенсивного використання праці показує ступінь її продуктивного використання та тривалість протягом робочого дня при незмінності інших характеристик. Чим повніше використовується робочий час, чим менше простоїв та інших втрат робочого часу і чим триваліший робочий день, тим вищий рівень екстенсивного використання праці і відповідно продуктивності праці. Однак зростання продуктивності праці за рахунок екстенсивних характеристик має чіткі межі: законодавчо встановлену тривалість робочого дня і робочого тижня. Якщо протягом законодавчо встановленої тривалості робочого часу останній цілком витрачається на продуктивну працю, то це і є верхня межа рівня екстенсивного використання праці [1, с. 112].

Інтенсивність праці характеризує ступінь її напруженості і визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу. Підвищення інтенсивності праці також має свої межі, а саме: фізіологічні та психічні можливості людського організму. Нормальна ін-

тенсивність праці означає таку витрату життєвої енергії людини протягом робочого часу, яку можна повністю поновити до початку наступного робочого дня при реально доступній для цієї людини якості харчування, медичного обслуговування, використання вільного часу [2, с. 40].

Одним з визначальних чинників, що формують рівень продуктивності праці на підприємствах, є рівень фондоозброєності. Застосування нової техніки й удосконаленої системи машин, впровадження комплексної механізації на всіх стадіях виробничого процесу, впровадження передових технологій та новітніх наукових розробок сприятимуть зростанню фондоозброєності, із збільшенням якої підвищуватиметься і продуктивність праці. Джерелом зростання продуктивності праці, яке не має меж, є техніко-технологічне вдосконалення виробництва під дією науково-технічного прогресу. Отже, за рахунок науково-технічного прогресу продуктивність праці зростає так швидко, що дає можливість виробляти все більше і більше споживчих благ меншою кількістю праці.

Підвищення продуктивності праці є вираженням загального економічного закону, економічною необхідністю розвитку суспільства і має такі цілі: стратегічну – підвищення життєвого рівня населення; тактичну – підвищення ефективності діяльності галузей і підприємств, а також реальне зростання особистих доходів працівників [3, с. 246].

Розвиток економіки, підвищення національного добробуту залежить від подальшого підвищення продуктивності праці. Результати аналізу продуктивності є основою для прийняття управлінських рішень щодо підвищення рентабельності, технічного та організаційного реформування виробництва, управління людськими ресурсами, оцінювання конкурентоспроможності, формування цінової політики, визначення пріоритетності галузей.

Список використаних джерел: 1. *Бондар Н. М.* Економіка підприємства : навч. посіб. / Н. М. Бондар, В. Є. Воротін, О. А. Гаєвський та ін. ; за заг. ред. А. В. Калини. – К. : МАУП, 2006. – 352 с. 2. *Буряк П. Ю.* Економіка праці і соціально-трудові відносини / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К., 2005. – 341 с. 3. *Завіновська Г. Т.* Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.

УДК 311.3

СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ

О.Г. Яхимович, студ. гр. ДЕПБ-09115

Науковий керівник: **О.І. Черниченко**, ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Чернігівський державний технологічний університет

Життєвий рівень населення – це соціально-економічна категорія, що характеризує суспільні можливості із забезпечення повноцінного життя, трудової діяльності та всебічного розвитку людини. Рівень життя харак-

теризується низкою показників, які мають велике, значною мірою вирішальне значення, для оцінювання соціального рівня розвитку суспільства. Слід зазначити, що за сучасних умов розвитку суспільства кількісні та якісні оцінки рівня життя населення необхідні для практичного забезпечення ефективного управління соціально-економічними процесами та порівняння рівнів життя різних як у межах однієї країни (окремі суспільні верстви або страти), так і між країнами.

Оцінювати й досліджувати рівень життя населення можна лише з використанням системи статистичних показників. Розробляти таку систему показників почали нещодавно. У 1960 році робоча група ООН підготувала доповідь про принципи визначення та вимірювання рівня життя у світовому масштабі. Це була перша спроба створити комплексну систему показників рівня життя населення.

Як один з основних та узагальнюючих показників життєвого рівня населення застосовують виробництво національного доходу на душу населення. Однак він не може дати вичерпної характеристики життєвого рівня.

Тому в статистичній практиці найчастіше використовуються такі показники:

- номінальна та реальна заробітна плата;
- номінальні і реальні доходи населення;
- величина і структура витрат населення та його заощадження;
- забезпеченість населення житлом і предметами тривалого користування;
- споживання населенням найважливіших видів продовольчих і непродуктових продуктів;
- зайнятість і безробіття;
- показники умов праці;
- показники відтворення, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, туризму і відпочинку.

Заробітна плата являє собою дохід найманих робітників, що уклали контракт, і містить у собі всі грошові й натуральні виплати за відпрацьований і невідпрацьований час.

Зарплата розраховується в двох варіантах: як валова та як чиста. Міжнародна статистика визначає середню зарплату в розрахунку на одну людину-годину, а не на одного працівника.

Доходи населення, крім зарплати, включають всі інші види грошових і натуральних доходів, отримані з усіх джерел. До них відносяться: доходи від зайнятості, не приймаючи форму заробітної плати, надходження від підприємств, не приймаючи форму зарплати, пенсії, стипендії, компенсації і відшкодування збитків, доходи від власності, виграші, спадщина, подарунки, страхові відшкодування, доходи від нелегальної чи прихованої діяльності; доходи, отримані з-за кордону.

І заробітна плата, і доходи населення можуть бути визначені в двох варіантах: як номінальні і як реальні.

Номінальна зарплата і доходи являють собою грошове вираження цих показників у поточних цінах. Реальна зарплата і доходи характеризуються сумою матеріальних благ і послуг, що може придбати на свою зарплату і доходи їхній власник.

Розрахунок індексу споживчих цін являє собою складну проблему. Однак її рішення має дуже важливе практичне значення. Як відомо, у будь-якій країні випускаються десятки, навіть сотні тисяч різних видів споживчих благ і послуг. Тому неможливо точно розрахувати індекс цін з урахуванням всіх видів товарів і послуг. У зв'язку з цим рекомендується застосовувати метод товарів-представників, суть якого полягає в такому:

1. Спочатку всю сукупність товарів і послуг поділяють на однорідні групи і підгрупи.

2. Потім у кожній групі і підгрупі виділяють товари-представники (звичайно це товари і послуги, що займають найбільшу питому вагу в цій групі, чи ціни на які близькі до середньогрупових).

3. Далі визначають індекси цін на товари-представники і на їхній основі розраховують зведені індекси цін по виділених групах.

4. У кінці визначають зведений індекс споживчих цін за допомогою порівняння групових індексів цін по питомій вазі кожної групи в загальній вартості зроблених благ і послуг.

Доходи населення використовуються або на покриття поточних витрат, або на заощадження. До складу поточних витрат населення включаються витрати на продукти харчування, напої і тютюн; одяг і взуття; житло, опалення й освітлення; меблі, домашнє устаткування і догляд за будинком; витрати на охорону здоров'я; на транспорт і зв'язок; культуру, фізкультуру і спорт, відпочинок і туризм; на інші послуги і матеріальні блага.

Заощадження населення являють собою різницю між доходами і поточними витратами. Заощадження можуть мати грошову і натуральну форму. Грошові заощадження являють собою або приріст грошів на руках у населення, або приріст вкладень у фінансові установи, або приріст вкладень у цінні папери. Заощадження в натуральній формі виражаються у вигляді приросту вартості приналежної населенню нерухомості.

При характеристиці житлових умов населення міжнародна статистика насамперед виділяє власника житла. З цією метою весь житловий фонд поділяється на власний (коли його використовує власник), орендований і муніципальний. Для узагальнюючої характеристики забезпеченості населення житлом застосовують такі показники, як чисельність населення, що живе в житлах, що не відповідають установленому стандарту, і його частка в загальній чисельності населення; кількість кімнат, що припадає на одного жителя.

Що ж стосується забезпеченості населення різними предметами тривалого користування, то міжнародна статистика розраховує число предметів тривалого користування в середньому на 100 родин, чи на 1000 чоловік населення. Характеристика споживання населенням найважливіших видів продовольчих і непродовольчих товарів виробляється через визначення показників середньорічного споживання на душу населення м'яса, птиці, риби, яєць, хліба і хлібобулочних виробів й інших продуктів як для всього населення, так і для окремих соціально-професійних груп. При цьому споживання продовольчих товарів розглядається не тільки з погляду кількості, а і якості.

Показники зайнятості і безробіття, розглянуті раніше, також мають важливе значення для дослідження життєвого рівня населення. Від їхнього рівня безпосередньо залежить величина і структура доходів населення.

Показники умов праці містять у собі в практиці міжнародної статистики такі показники, тісно пов'язані з демографічною характеристикою населення: границі робочого віку; встановлена і фактична тривалість робочого тижня; тривалість оплачуваної відпустки; показники умов праці безпосередньо на робочих місцях. У прямої залежності від умов праці знаходяться показники, що відбивають рівень професійних захворювань, виробничого травматизму і смертності на виробництві.

Для вивчення рівня відтворення і культури населення міжнародні статистичні організації використовують такі показники: число неписьменних і їхня частка в загальній чисельності; чисельність дітей шкільного віку, що не відвідують школу; чисельність і структура учнів початкових і середніх шкіл; чисельність студентів вузів на 100 тисяч жителів; тираж щоденних газет на 100 тисяч жителів; тираж книг на 100 тисяч жителів тощо.

Показники охорони здоров'я містять у собі:

- а) кількість установ охорони здоров'я і їх потужність, що вимірюється або числом відвідувань у зміну, або кількістю місць у стаціонарі;
- б) забезпеченість населення медичним персоналом;
- в) показники діяльності медичних установ (число хворих у стаціонарах; число хворих, що вилікувалися; у медичних установах і т. п.);
- г) загальний обсяг фінансування охорони здоров'я за рахунок усіх джерел.

Останнім часом особливо важливе значення для характеристики життєвого рівня здобуває реальне здійснення прав і свобод громадян: свобода слова, переконань, віросповідання, пересування і т. д.; право на гідне життя, працю, відпочинок, відновлення.

Тому основними завданнями керівництва нашої країни є як наближення до загальноприйнятого рівня і показників матеріального рівня життя населення, тобто відповідного рівня заробітної плати, доходів населення, забезпечення населення житлом та показників відтворення і охо-

рони здоров'я, так і збереження та посилення правових та гуманітарних прав і свобод громадян України.

Питання статистичного вивчення рівня життя населення постійно привертають увагу міжнародних статистичних і економічних організацій. На 29-й сесії Статистичної комісії ООН (лютий 1997 р.) був затверджений мінімальний набір національних даних соціальної статистики, рекомендованих робочою групою з міжнародних статистичних програм і координації Економічної і Соціальної ради ООН як показники рівня життя.

Важливе значення в системі оцінок життєвого рівня населення є соціальні індикатори. Вони є невід'ємними компонентами соціальних програм і використовуються для вимірювання впливу результатів економічного розвитку на рівень життя населення.

Серед них найбільш розповсюджений – індекс людського розвитку, що поєднує показники ВВП на душу населення, рівень освіченості й середня тривалість життя. Вперше розроблений у 1990 ООН індекс людського розвитку розраховують для чоловіків і жінок, окремих соціальних та етнічних груп, а також регіонів та використовуються як інструмент для оцінювання досягнень держав із забезпечення можливостей для розвитку людського потенціалу; з його допомогою виконують відповідні порівняння з іншими країнами. Побудова цього індексу базується на положеннях концепції людського розвитку, розробленої експертами ООН і викладеної, починаючи з 1990 року, у серії щорічних світових Доповідей про розвиток людини.

Список використаних джерел: 1. *Державний комітет статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 2. *Звіти з людського розвитку на сайті Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org>. 3. *Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання* : монографія. – К. : Парламентське вид-во, 1998. 4. *Удотова Л. Ф.* Соціальна статистика / Л. Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – 376 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ І
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

(м. Чернігів, 16-17 квітня 2013 р.)

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Том 2

Гуманітарні науки

Літературний редактор

Л.М. Сила

Коректор

О.С. Смілова

Комп'ютерна верстка і макетування

В.М. Олефіренко

Т.В. Коваленко

Підписано до друку 01.10.2013. Формат 60x84/16. Друк різнограф.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. – 31,6. Обл.-вид. арк. – 36,38.
Тираж 300 пр. Замовлення №. 181/13.

Редакційно-видавничий відділ

Чернігівського державного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 840 від 04.03.2002.